

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา
The Role and Connection Region of Most Veneble in Lanna

โดย

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวิโร, ผศ.ดร.

ดร.อรอนงค์ วุวงศ์

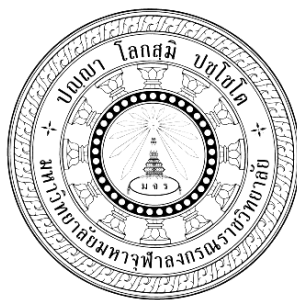
นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760025

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา
The Role and Connection Region of Most Veneble in Lanna

โดย

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวิโร, ผศ.ดร.

ดร.อรอนงค์ วุวงศ์

นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ

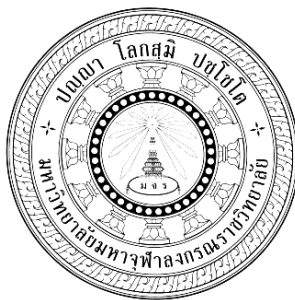
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760025

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Plane

The Role and Connection Region of Most Veneble in Lanna

BY

Phrakhrupalad Phromares Kaewmola, Assoc.Prof.

Dr.Onanong Woowong

Mr.Kriengsak Fongkam

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760025

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของครุบามหาเถระในล้านนา
ผู้วิจัย	: พระครูปลัดพรมเรศ โชติวโร, ผศ.ดร., ดร.อรอนงค์ วุวงศ์, นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบามหาเถระในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบา มหาเถระในล้านนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่าย และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครุบามหาเถระในล้านนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสาร ตำรา ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑) ความมุ่งมั่นในการศึกษาธรรมวินัยและพระไตรปิฎกให้แตกฉานจนสามารถรวบรวมรจนาหรือจารึกคัมภีร์ไบลานและนำมาเผยแผ่ได้มากมาย ๒) ปฏิบัติจารวัตรที่เรียบง่ายตรงตามควรแก่การเคารพและบูชาเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความสันโดษ ความเสียสละ ๓) คุณสมบัติเฉพาะของคำว่า “ครุบา” คือ ความเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและสร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างพลังศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชน

๒. บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑) การรวบรวมและจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎก อีกทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ๒) การจารึกไปในสถานที่ต่างๆ เพื่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ โดยร่วมกับวัดและชุมชนเพื่อเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกกรรม ๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ดินแดนพุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยการก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ นอกจากนี้ มีการเทศน์และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓. อิทธิพล ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา เผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครุบามหาเถระในล้านนาพบว่า ๑) สร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมและคัมภีร์ไบลานโดยให้นักวิชาการหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาทำการปริวรรตคัมภีร์ไบลานและนำเอาองค์ความรู้เหล่านั้นมาเผยแผ่สู่สาธารณชนในรูปแบบต่างๆ ๒) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในจังหวัด และ เขตภาคเหนือเป็นการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนที่อยู่ห่างไกล อีกทั้งการสร้างวัตถุที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนในเขตภาคเหนือซึ่งถือว่าเชื่อมสัมพันธ์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน เช่น ถนน วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ อาคารและสถานศึกษา ๓) การสนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรในด้านการศึกษา เช่น พระภิกษุและสามเณรต่างชาติที่เข้ามาเรียนในประเทศไทย การสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการวางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป ๔) สร้างเครือข่ายด้วยการเผยแผ่หลักการในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

โดยการจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ในเขตภาคเหนือซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชาติพันธุ์ อีกทั้งได้เผยแผ่การปฏิบัติ
วิปัสสนากัมมัฏฐานไปยังประเทศต่างๆ ทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และอเมริกา

Research Title : The Role and Connection Region of Most Veneble in Lanna
Resercher : Phrakhrupalad Phromares Kaewmola, Dr.Onanong Woowong,
 Mr. Kriengsak Fongkam
Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phare Campus
Fiscal Year : 2560/2017
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study the concept and characteristic way of Krubamahahera in Lanna, 2) to study the linkage role of cultural route of Krubamahahera in Lanna and 3) to analyze the relative influences and works towards education, dissemination, network building and Buddhist culture of Krubamahahera in Lanna. This work was a qualitative research by using documentary, text analysis. The results of the research were found as following:

1. The result of the study the concept and characteristic way of Krubamahahera in Lanna was found that they were intended learning the Dhammavinaya and Tripitaka clearly until collected or written the palm leaf and disseminated very much. 2) They had a good behavior that suitable to respect and worship for society as contentment, sacrifice. 3) The highlight of “Krubu” means a good practicing person, and made good building that was led to Buddhist dissemination by linking with various ways for made faith building to Buddhist.

2. The result of the study linkage role of cultural route of Krubamahahera in Lanna was found that 1) they had written, collected and recorded the Tripitaka scripture and the another Buddhist literatures. 2) They had pilgrim many places for building and constructing the religious places by joining with another monastery and community for making Buddhist center. 3) They had conducted cultural route by disseminating the Buddhism to another places in the abroad by establishing the Vipassana centers. In addition, they had also taught and trained the Vipassana.

3. The result of the analysis of the relative influences and works towards education, dissemination, network building and Buddhist culture of Krubamahahera in Lanna was found that 1) the abroad relative influences and his works had played role to the academic or the various educational institute come to study and translate the palm leaf and disseminate that body of knowledge to the public in various types. 2) They had constructed and reconstructed the important religious places in Buddhism in the North zone of Thailand that was made trust, relative

linking of Buddhist culture to Buddhist namely; road, temple, Buddha image hall, pagoda, monk's residence and school. 3) They had supported Buddhist monk and novice to get education and Buddhist successor make for Buddhist disseminating. 4) They had made the network by teaching the Vipassana and going on pilgrim various places as in the north zone of Thailand, Asia, Europe and America.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์พระมหาเถระและนักวิชาการในจังหวัดแพร่และจังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ข้อมูลสำคัญอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติและผลงานของครูบาทาเถระในล้านนา ซึ่งถือเป็นปูชนียบุคคลที่มีผลงานอันปรากฏให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และขอขอบพระคุณผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่ได้สนับสนุนในเรื่องงบประมาณและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยจนสำเร็จในครั้งนี้

ขอขอบคุณนักวิจัยทุกท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลในการดำเนินงานวิจัยโครงการชุด ตลอดจนถึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเข้าร่วมสังเคราะห์งานวิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูง

คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยเรื่องนี้จะประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจใคร่ศึกษาตามสมควร หากมีข้อมูลอันเป็นประโยชน์ขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด คณะผู้วิจัยขออภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำด้วยความเต็มใจยิ่ง

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวิโร, ผศ.ดร.
ดร.อรอนงค์ วุวงศ์
นายเกรียงศักดิ์ พองคำ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญภาพ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์	๔
๑.๖ กรอบแนวคิด	๕
๑.๗ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๒
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒๔
บทที่ ๒ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของพระมหาเถระในล้านนา	๒๕
๒.๑ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของพระสิริมังคลาจารย์	๒๕
๒.๒ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของพระครูบาศรีวิชัยหรือครูบามหาเถระ	๔๒
๒.๓ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของครูบาศรีวิชัย	๖๖
๒.๔ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของครูบาบุญชุ่ม	๘๓
๒.๑.๔ แนวคิดและวิถีสถิติศาสตร์ของครูบาทองหรือพระธรรมมังคลาจารย์	๑๐๐
บทที่ ๓ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศรีวิชัยหรือครูบามหาเถระ	๑๑๓
๓.๑ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์	๑๑๓
๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระครูบาศรีวิชัยหรือครูบามหาเถระ	๑๓๑
๓.๓ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ของครูบาศรีวิชัย	๑๔๗
๓.๔ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม	๑๗๘
๓.๕ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาทองหรือพระธรรมมังคลาจารย์	๑๙๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่	
การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรม	๒๑๑
๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์	๒๑๑
๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถร	๒๒๒
๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของครูบาศรีวิชัย	๒๓๑
๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของครูบาบุญชุ่ม	๒๔๘
๔.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระพรหมมงคล(ครูบาทอง).....	๒๕๘
บทที่ ๕ สรุป ข้อเสนอแนะ	๒๗๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๗๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๒๙๑
บรรณานุกรม	๒๙๒
ภาคผนวก	๓๐๓
ภาคผนวก ก บทความ	๓๐๔
ภาคผนวก ข ตารางกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๓๒๘
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบ	๓๓๑
ภาคผนวก ง บทสรุปโครงการวิจัย.....	๓๓๔
ประวัติผู้วิจัย และคณะ	๓๓๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑.๑ แสดงจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูล	๒๓
๑.๒ แสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม	๑๗๕
๑.๓ แสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม	๑๘๒

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่		หน้า
๑.๑	แผนที่ความใกล้เคียงระยะพื้นที่ในดินแดนล้านนา	๑๑๔
๑.๒	แผนที่รวมคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ต่างๆ	๑๑๕
๑.๓	Mapping จำลองแสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของ ครูบาศรีวิชัยญาณวชิรมหาเถระ (ครูบามหาเถระ)	๑๑๖
๑.๔	Mapping จำลองแสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม๑๘๗	

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกาด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ทั้ง ๗ ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ตามยุคสมัยต่อไปนี้

พระโสณะและพระอุตตระได้เดินทางจากแคว้นมคธ เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยมีข้อสันนิษฐานว่า น่าจะมีศูนย์กลางอยู่บริเวณตอนกลางของไทยในปัจจุบัน โดยพิจารณาจากโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น

พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในสมัยนี้ เป็นนิกายเถรวาทดั้งเดิม โดยพุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาเลื่อมใสบูชาเป็นพระภิกษุจำนวนมาก และได้สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการบูชา เรียกว่า สถูปรูปพองน้ำ เหมือนสถูปสาญจีในประเทศอินเดียที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้น โดยศิลปะในยุคนี้เรียกว่า ศิลปะทวารวดี

สมัยอาณาจักรอโยธยา ซึ่งเป็นอาณาจักรของบรรพบุรุษชาวไทยที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การยึดครองของชาวจีนฮั่น พระพุทธศาสนาในยุคนี้คาดว่าเป็นแบบมหายาน ในสมัยขุนหลวงม้าวกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในอาณาจักรอโยธยา ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับเอาพระพุทธศานามหายาน โดยการนำของพระสมณทูตชาวอินเดียมาเผยแผ่ ในคราวที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร พระสมณทูตได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง ทำให้หัวเมืองไทยทั้ง ๗๗ มีราษฎร ๕๑,๘๙๐ ครอบครัว เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานแทนเถรวาท

สมัยล้านนา ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พญาเม็งราย ทรงสร้างราชธานีขึ้น ชื่อว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่" ได้ตั้งถิ่นฐาน ณ ลุ่มแม่น้ำปิง ได้สร้างเมือง สร้างวัง และวัดขึ้น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ได้สร้างวัดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นฝ่ายคามวาสี และอรัญญวาสี จนพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และ

พะเยา ต่างก็มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาอย่างมาก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันขึ้น ครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้รับทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรมและหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนากลายมาเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี^๑ โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ^๒ ได้มีพระมหาเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูป ทั้งที่เป็นนักปราชญ์ นักพัฒนา นักเผยแผ่ นักปกครอง จากเส้นทางสู่อาเซียน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภาพทางพระพุทธศาสนาระหว่างพระสงฆ์ในส่วนกลุ่มสายเถรวาทให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นในบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากล้านนาสู่ดินแดนอาเซียนอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการสร้างคุณูปการอย่างยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาของพระมหาเถระในยุคล้านนา และเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ธรรมบาลาน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศาสนวัตถุ ประเพณีและวัฒนธรรมได้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้สืบทอด ศึกษา และสานงานการอนุรักษ์ ประเพณีศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของล้านนาได้เป็นอย่างดี ดังมีพระมหาเถระในล้านนา คือ

๑. พระสิริมังคลาจารย์ ท่านเป็นนักปราชญ์ล้านนาที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี ผลงานที่สำคัญของพระสิริมังคลาจารย์ คือ เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกา สกฏีกา และมังคลัตถทีปนี

๒. พระครูบากัญจน หรือครูบามหาเถระ ท่านเป็นมหาเถระนักปฏิบัติที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภาคเหนือ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและภาษาบาลีจนแตกฉาน มีความสนใจทางด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน มุ่งศึกษาจนแตกฉาน สามารถเป็นครูสอนได้อย่างเชี่ยวชาญ ได้เขียนคัมภีร์ล้านนาไว้มากมาย จนมีชื่อเสียงโด่งดัง ท่านมีผลงานโดดเด่น ด้านวรรณกรรมล้านนา และการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ประเทศลาว

๓. ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ต้นบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ มีการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย ผลงานที่เด่นมากของครูบาศรีวิชัยก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครูบาศรีวิชัยได้รับคำเรียกร้องจากศรัทธาประชาชน ให้ช่วยดำริและจัดการเรื่องนี้ จึงเริ่มลงมือสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ณ เชิงดอยสุเทพด้านห้วยแก้ว โดยมี พลตรี เจ้าแก้ววันรัฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นผู้ขุดจอบเป็นปฐมฤกษ์ ท่านมีความโดดเด่นด้านกัมมัฏฐาน และเผยแผ่ศาสนา ในแผ่นดินล้านนาอย่างมากมาย

^๑ เทพประวิณ จันทรแรง, **ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา**, สารนิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๕๘.

^๒แสง จันทรงาม, **ศาสนาในล้านนาไทย**, พุทธศาสนาในล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๕-๗๘.

๔. ครูบาบุญชุ่ม ท่านมีปฏิปทาในด้านการปฏิบัติธรรมตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร และมีผลงานโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สังคมวัฒนธรรม เชื่อมสัมพันธ์ทั้ง ๒ ประเทศ คือในประเทศไทย พม่า และประเทศไทย

๕. ครูบาทอง หรือพระธรรมมังคลาจารย์ ท่านเปรียบเทียบดังเช่นเสาหลักในร่มธรรม ช่วยให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา มีจิตใจสงบร่มเย็นเป็นสุข เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนสำหรับพระภิกษุ-สามเณรรุ่นหลังได้เจริญรอยตาม

ทั้งนี้จากการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ด้านศาสนาของล้านนา พบว่าพระมหาเถระดังที่ปรากฏนามทั้งหมด มีบทบาทในการเชื่อมโยง ด้านสังคมวัฒนธรรม และศาสนา ในภูมิภาคโดยการเดินธุดงค์ เผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน บางรูปแม้มรณภาพไปนานยังปรากฏคุณความดีที่เป็นประจักษ์ชัดถึงปัจจุบัน บางรูปยังมีชีวิตและดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาวัฒนธรรมในภูมิภาคทางคณะผู้วิจัย จึงสนใจศึกษาบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถระในล้านนา ดังกล่าว

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระมหาเถระในล้านนา
- ๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระในล้านนา
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนา

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของมหาเถระในล้านนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของมหาเถระในล้านนามีอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนาอย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการวิจัยเชิงเอกสารกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และมุ่งศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้ คือศึกษาเนื้อหาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับมหาเถระในล้านนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการวิจัย ได้แก่ ประวัติและผลงานและเส้นทางการเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมของมหาเถระในล้านนาและการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป

๒) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information)

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสารประกอบกับการลงพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึก โดยลงพื้นที่ ดังนั้น คณะวิจัยจึงกำหนดพื้นที่ และประชากรคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) ดังนี้ จำนวนพื้นที่ ๘ จังหวัด ประกอบไปด้วย เชียงราย เชียงใหม่ แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน โดยจำแนก ประชากรที่เก็บข้อมูลดังนี้ พระสังฆาธิการจำนวน ๕๐ รูป เจ้าคณะจังหวัด ๕ รูป นักศึกษา จำนวน ๑๐ คน ผู้นำชุมชน ๓๖ คน ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน และนักวิชาการศึกษา จำนวน ๙ คน รวมประชากรทั้งหมด จำนวน ๑๒๕ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

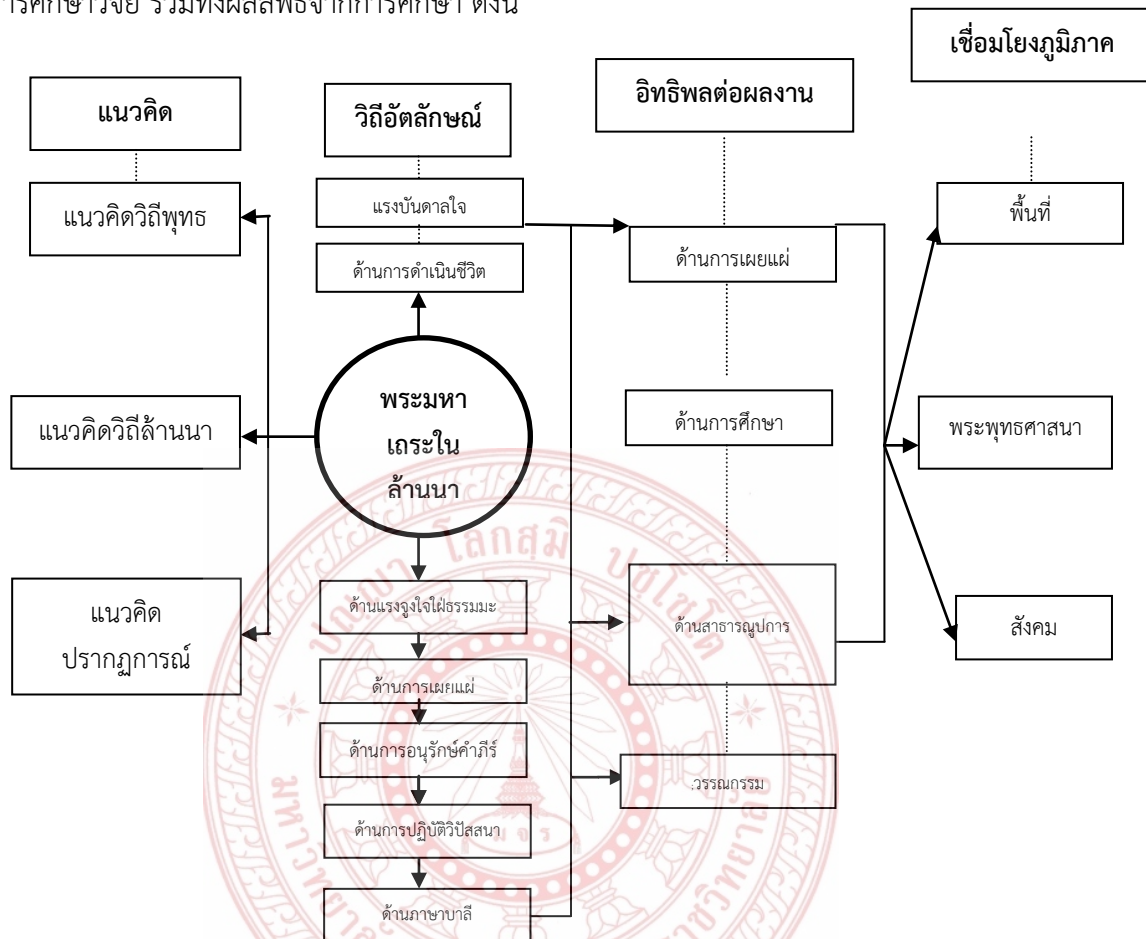
บทบาท หมายถึง การดำเนินงานของพระมหาเถระในลัทธิในด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างสรรค์วัฒนธรรม, การสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม, การเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทาง ธรรมและแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ครูบา

การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินการเชื่อมโยงในการสร้างความสัมพันธ์ ภาพของพระมหาเถระในลัทธิในด้านการเผยแผ่, นักวิชาการศาสนา, วัฒนธรรม, การสร้างเครือข่าย ทางสังคมวัฒนธรรม เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมจากประเทศไทยสู่ประเทศอาเซียน

พระมหาเถระลัทธิ หมายถึง พระมหาเถระที่มีบทบาทและการสร้างความเชื่อมโยง พระพุทธศาสนาไปสู่ภูมิภาคอาเซียน ได้แก่ พระสิริมงคลจารย์, ครูบามหาเถร, ครูบาศรีวิชัย, ครูบา บุญชุ่ม และครูบาทอง

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนั้น เนื่องจากการศึกษาบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถระในล้านนา มีความละเอียดอ่อนทั้งในบริบทสังคมแต่ ละภาครวมถึงมิติของพระพุทธศาสนา ความศรัทธา ประวัติศาสตร์/ศิลปวัฒนธรรม และการเรียนรู้ ในเชิงลึกที่เป็นการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา ดังนั้น แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาจึงมุ่งเน้นการ ประยุกต์ใช้เพื่อให้สามารถอธิบายการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีแนวคิดที่ สำคัญ เช่น

- ๑) ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion Theory)
- ๒) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network)
- ๓) ทฤษฎีการเชื่อมโยง
- ๔) ทฤษฎีการสร้างสังคมวัฒนธรรม
- ๕) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างศรัทธา
- ๖) แนวคิดอัตลักษณ์

๑.๗.๑ แนวคิดและทฤษฎีกระจายทางวัฒนธรรม

หลักของการแพร่กระจาย วัฒนธรรมหนึ่งๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรม คือ ความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใด วัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

๑. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้าง ทะเลทราย หิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว

๒. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมาก เนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปส่งสรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

๓. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การสนใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร่ และการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

๔. การคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสาร และการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นการเร่งการแพร่กระจายที่ดีอีกด้วย

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภาระหรือหน้าที่หนึ่งที่พระสงฆ์จะต้องทำแม้โดยความจริง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องช่วยกันของพุทธบริษัททั้งสี่แต่ภาระหนักก็ยังคงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทั้งนี้ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าพระสงฆ์มีเวลาศึกษาธรรมวินัยมากกว่าชาวบ้านประกอบกับการเผยแผ่ธรรมได้ถูกมอบหมายจากพระพุทธองค์ตั้งแต่เริ่มแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประชาชนทั่วไปจึงมองว่าพระสงฆ์เป็นธรรมทายาทของพระพุทธเจ้าบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระไตรปิฎกได้แก่การเป็นผู้ปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้บรรลุพ้นทุกข์และสั่งสอนคนทั่วไปให้พ้นทุกข์ตามหน้าที่การเทศนาสั่งสอนธรรมอันเป็นการเผยแผ่และสืบทอดต่อพระศาสนาเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์^๓

๑.๗.๒ แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในสาขาวิชาสังคมวิทยา มีแนวคิดและทฤษฎีจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์สังคม บางทฤษฎีเติบโตและพัฒนาเป็นทฤษฎีกระแสหลัก (Main Stream Theory) ที่เป็นกรอบคิดอันทรงอิทธิพลอย่างยาวนานหลายทศวรรษ อันได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ บางทฤษฎีก่อตัวจากแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีอื่น เช่น ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) บางทฤษฎีเกิดจากความพยายามในการเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีอื่น เช่น

^๓ภัทรพรศิริภิญญ, “ความสำคัญของพระสงฆ์ต่อชาวไทย”, พ.ส.ล. ปีที่๒๕ฉบับที่๑๔๖ (ก.ค.-ส.ค. ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๑.

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) และทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) บางทฤษฎีเติบโตจากการวิพากษ์ (Critique) ทฤษฎีกระแสหลัก ทำให้เกิดเป็นทฤษฎีทางเลือก (Alternative Theory) เช่น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) และกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theories) เป็นต้นว่า แนวคิดอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Culture Industry) ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) โดยการนำของ Roland Barthes ปรัชญาการรื้อสร้าง (Deconstruction) ของ Jacques Derrida ตลอดจนแนวคิดของกลุ่มปัญญาชนแนวหลังทันสมัย (Postmodern) ที่ปฏิเสธการครอบงำของแนวคิดหลัก เช่น การปฏิเสธแนวคิดแบบทวิลักษณ์ (Anti-Dualism) ของ Michel Foucault หรือการเรียกร้องให้ใช้วาทกรรมเล็ก (Little Narrative) เป็นยุทธวิธีตอบโต้วาทกรรมหลัก (Grand Narrative) ที่ครอบงำสังคม ของ Jean Francois Lyotard และการวิพากษ์สื่อในฐานะผู้สร้าง ภาพเหมือนจริง (Simulacra) ที่เหมือนจริงมาก (Hyper Reality) ของ Jean Baudrillard หรือแม้แต่การสร้างตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างโครงสร้าง (Structure) กับผู้กระทำการ (Agency) โดยแนวคิด Structuration Theory ของ Anthony Giddens ขณะเดียวกันก็มีนักทฤษฎีที่ตอบโต้แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ว่าเราสามารถสร้างทฤษฎีสากลเกี่ยวกับโลกทางสังคมได้ ช่วยให้เราสามารถกำหนดรูปแบบของโลกได้มากและดียิ่งขึ้น เช่น Jurgen Habermas ที่นำเสนอแนวคิดประชาธิปไตยและพื้นที่สาธารณะ (Democracy and the Public Sphere), Ulrich Beck ที่เสนอแนวคิดสังคมแห่งความเสี่ยง (Risk Society), Manuel Castell กับแนวคิดเศรษฐกิจเครือข่าย (Network Economy) รวมไปถึง Anthony Giddens กับแนวคิดการใคร่ครวญ/สะท้อนคิดทางสังคม (Social Reflexivity) เพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตของพวกเรา สาเหตุที่ทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่มีความหลากหลายดังกล่าว อาจเป็นผลมาจากความแตกต่างกันของฐานคติ (Assumption) และบริบท (Context) แวดล้อมของการก่อกำเนิดแนวคิดทฤษฎีนั้นๆ รวมไปถึงการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงของบรรดาทฤษฎี ล้วนแต่เกิดจากวิวัฒนาการทางความคิดที่แสดงบทบาทออกมาในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถกเถียง (Argument) และแสดงข้อโต้แย้ง (Debate) ในจุดยืนของตนต่อทฤษฎีอื่น รวมถึงความพยายามในการเติมเต็ม (Fill-Full) ช่องว่างหรือจุดอ่อนของทฤษฎีอื่นๆ ซึ่งบางคนอาจมองว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในแวดวงสังคมวิทยา แต่ผู้เขียนกลับหาคิดเช่นนั้นไม่ เพราะผู้เขียนคิดว่าการถกเถียง หรือโต้แย้งต่างๆ บนพื้นฐานของหลักเหตุผล และการลบล้างความคิดเก่าด้วยความคิดใหม่ที่ดีกว่า ย่อมเป็นหนทางสร้างสรรค์สังคมให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ดังเช่นตัวอย่างของการก่อร่างสร้างตัวตนของแนวคิดทางสังคมวิทยาหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ช่วยเติมเต็มแนวคิดและทฤษฎีเดิมให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นั่นคือ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) บทความนี้ เป็นการนำเสนอสถานภาพองค์ความรู้ (State of Knowledge) ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม โดยแบ่งการนำเสนอเป็น ๕ ส่วน ประกอบด้วย พัฒนาการของแนวคิดสาระสังเขปว่าด้วยแนวคิดเครือข่ายทางสังคม ประโยชน์การใช้งาน และตัวอย่างการประยุกต์ใช้แนวคิดในการศึกษาวิจัย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ ๑. พัฒนาการของแนวคิด (Concept Developing) รากฐานของแนวคิด (Concept Root) กล่าวได้ว่ารากฐานของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม มีที่มาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อันถือเป็นทฤษฎีมหภาค (Macro Theory) และเก่าแก่ทฤษฎีหนึ่งของสังคมวิทยา ซึ่งนำไปใช้ได้ในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งแต่ระดับ

จุลภาค/ปัจเจกบุคคล (Micro Level - Individual) ไปจนถึงระดับมหภาค/สังคม (Macro Level - Society) โดยมีแหล่งกำเนิดของทฤษฎีจาก ๓ แหล่ง คือ เศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian Economics) มานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology)^๔ ซึ่งในที่นี้ขอนำเสนอหลักการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนโดยสังเขป ดังนี้ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) หรืออาจเรียกในเชิงการศึกษานโยบาย (Policy Approach) ว่าทฤษฎีทางเลือกที่มีเหตุผล (Rational Choice Theory) ประกอบขึ้นด้วยความพยายามที่จะประยุกต์หลักการตามแนวพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมวิทยา^๕ โดยมีฐานคติ (Assumption) ที่ว่าการกระทำระหว่างกันของบุคคลจะกระทำโดยอาศัยการโต้ตอบ ซึ่งพิจารณาจากรางวัล (Reward) กับการลงโทษ (Punishment) หรือความพอใจ (Satisfactory) กับความไม่พอใจ (Unsatisfactory) ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนการกระทำระหว่างกัน ตลอดจนการพิจารณาจากการที่ได้รับความพึงพอใจสูงสุด (กำไร) เมื่อได้ลงมือกระทำไปแล้ว (ลงทุน) และคิดว่าการกระทำหรือการตอบแทนจากผู้อื่น ทำให้ผู้กระทำมีความพอใจเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ในมุมมองของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ระเบียบสังคม (Social Order) ถือเป็นผลลัพธ์ที่ไม่ได้วางแผน (Unplanned Output) ของการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกของสังคม (Exchange theories view social order as the unplanned outcome of acts of exchange between members of society) Blau ได้เสนอ ๔ ขั้นตอน จากการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลไปสู่โครงสร้างสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม^๖ ได้แก่ ขั้นที่ ๑ การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลก่อให้เกิด... ขั้นที่ ๒ ความแตกต่างระหว่างสถานภาพและอำนาจซึ่งก่อให้เกิด... ขั้นที่ ๓ ความชอบธรรมและองค์กรซึ่งเป็นการหว่านเมล็ดพืชของ... ขั้นที่ ๔ ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจของปัจเจกบุคคลที่ถูกจูงใจ (Motivation) ด้วยผลกำไรหรือรางวัลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้อื่น ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกหนึ่งการสร้างความสัมพันธ์ เป็นการพึ่งพาอาศัยก่อให้เกิดความผูกพันที่ดีต่อกัน เมื่อได้ขยายขอบเขตของทฤษฎีจากพื้นฐานทางพฤติกรรมไปสู่โครงสร้างที่มีความซับซ้อน ดังได้กล่าวมาในข้างต้นแล้ว Blau ได้ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีพฤติกรรมทางสังคมไม่สามารถวิเคราะห์สังคมที่มีความซับซ้อนได้ แต่ต้องผสมผสานข้อเท็จจริงทางสังคมเข้าไปร่วมด้วย โดยกลไกที่เป็นตัวเชื่อมประสาน (Link) ระหว่างโครงสร้าง คือ ปทัสถาน (Norms) และค่านิยม (Values) ที่มีอยู่ในสังคมนั้นเอง^๗ ในประเด็นของปทัสถาน (Norms) Blau ชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้การแลกเปลี่ยนทางอ้อม (Indirect Exchange) เข้าไปแทนที่การแลกเปลี่ยนโดยตรง (Direct Exchange) เช่น การที่สมาชิกของกลุ่มคนหนึ่ง (ปัจเจกบุคคล) ได้ปฏิบัติตามปทัสถานของกลุ่ม (สังคม) จึงได้รับการ

^๔ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^๕ สุเทพ สุนทรเภสัช, **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย**, (เชียงใหม่ : บริษัท สำนักพิมพ์ โกลบอลวิชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๐.

^๖ Ritzer, George, **Contemporary Sociological Theory**, 3rd ed. New York : McGraw-Hill, Inc, 1992, p300.

^๗ สุเทพ สุนทรเภสัช, **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย**, หน้า ๒๗๐.

ยอมรับจากกลุ่มส่วนรวมในพฤติกรรมนั้น นับเป็นการขยายขอบเขตจากการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล ไปสู่ระดับกลุ่มหรือสังคมโดยมีปทัสถานเป็นกลไกสำคัญ ขณะเดียวกันการแสดงพฤติกรรมตาม ปทัสถานของสังคมดังกล่าวยังเป็นการรักษาเสถียรภาพของสังคมนั่นเอง ในประเด็นของค่านิยม (Values) Blau ได้ขยายขอบเขตความคิดสู่ระดับสังคมที่กว้างขวางเป็นอย่างมาก โดยนำไปสู่การ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการรวมกลุ่มต่างๆ ในทฤษฎีของเขาแล้ว ค่านิยม สามารถแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) ค่านิยมเฉพาะ (๒) ค่านิยมสากล (๓) ค่านิยมที่สร้างความชอบธรรมแก่ผู้มี อำนาจ และ (๔) ค่านิยมการเป็นฝ่ายตรงข้าม^๙ จากการขยายขอบเขตของทฤษฎีจากพื้นฐานการ แลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรมตามแนวคิดของ Homans ไปสู่การทำความเข้าใจโครงสร้างที่มีความ ซับซ้อนของ Blau ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นความพยายามในการปรับเปลี่ยนรูปร่างของทฤษฎีเพื่อให้ สอดคล้องกับการศึกษาด้านข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact) ที่จำเป็นต้องได้รับการเสริมแรง (Reinforcement) ด้วยทฤษฎีระดับมหภาค (Macro Theory) และผู้ที่ก้าวเข้ามาทำหน้าที่ในการ เชื่อมโยงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล (จุลภาค) กับโครงสร้างสังคม (มหภาค) ในรูปแบบของการบูร ณาการในระดับที่สูงขึ้น และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีให้มีนัยเชิงโครงสร้างมากยิ่งขึ้น นั่นคือ Richard Emerson การเคลื่อนสู่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนและเครือข่าย (Moved to Exchange Relationships and Networks) ในขณะที่ George C. Homans พยายามพัฒนาความคิดเกี่ยวกับ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในระดับจุลภาค (Micro Level Exchange Theory) ส่วน Peter M. Blau ได้ ขยายขอบเขตความคิดสู่ระดับมหภาค (Macro Level) ที่ซับซ้อนและหลากหลาย (Complex and Variety) พร้อมทั้ง ผสมผสานข้อเท็จจริงทางสังคมเข้าไปด้วย Richard Emerson กลับมองหาหนทาง ที่จะสร้างทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในลักษณะการบูรณาการที่มากขึ้น โดยเขาได้ใช้แนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) การใช้อำนาจ และความสมดุลเชิงอำนาจมาขยายขอบเขตของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนให้มีนัย เชิงโครงสร้าง ในปี ๑๙๓๒ Emerson ได้ตีพิมพ์เรียงความ (Essay) สำคัญ ๒ เรื่อง ซึ่งมีอิทธิพลต่อ พัฒนาการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน โดยพัฒนาทฤษฎีในรูปแบบบูรณาการ ในเรียงความเรื่องแรก เขาได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐานทางจิตวิทยาสำหรับการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange) ใน ผู้แสดงเดี่ยว (Single Actor) แต่ละคน รวมถึงความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนกับสภาพแวดล้อมของเขา ด้วย ส่วนในเรียงความเรื่องที่สอง เขาได้ขยับความสนใจมาสู่การวิเคราะห์ระดับมหภาค (Macro Level) และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในโครงสร้างเครือข่าย (Network Structure) ในผลงาน ดังกล่าว Emerson ได้เสนอสามปัจจัยพื้นฐานในงานของเขา ประกอบด้วย อำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) ซึ่งเขาถือว่าปัจจัยตัวสุดท้ายนี้ เป็นหน่วยการวิเคราะห์ (Social Relations as Units of Analysis)

Alter และ Hage^๙ กล่าวว่า เครือข่าย (Network) คือ รูปแบบทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้ เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และการร่วมกัน ทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้ และองค์กร

^๙Ritzer, George, Contemporary Sociological Theory, p. 303-304.

^๙ Alter และ Hage อังโนณกุล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบาง ประการ, (กรุงเทพฯ : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

เหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกันในการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม สามารถแบ่งได้ในหลายรูปแบบ โดยมีนักวิชาการหลายคนที่ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย ซึ่งผู้เขียนขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้^{๑๐} ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม ตามมิติ ๔ มิติ ดังนี้ ๑) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ ๒) จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ๓) จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายसारวัตกรนักเรียน ๔) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวดิ่ง คือ (๑) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ (๒) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

สำหรับเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้น^{๑๑} กล่าวว่าเพราะ (๑) ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก (๒) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน (๓) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน (๔) ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา (๕) ต้องการประหยัด และ (๖) ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Components) มีนักวิชาการหรือผู้รู้ได้กำหนดองค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ไว้หลายแนวทาง ซึ่งผู้เขียนขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้^{๑๒} กล่าวว่าองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ประกอบด้วย (๑) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก (๒) จุดมุ่งหมาย (๓) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก (๔) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน และ (๕) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๓} กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ว่ามีอยู่ ๗ ประการ ประกอบด้วย (๑) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (๓) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (๕) มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (๖) มีการพึ่งอิงร่วมกัน และ (๗) การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวความคิดในเรื่องเครือข่ายทางสังคมนั้น เน้นการดำรงอยู่ของสายใยความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation Web) ระหว่างบุคคล ที่ขยายครอบคลุมไปทั่วทั้งสังคม แต่การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ในทางสังคมวิทยาจะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายสังคมว่า จะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกัน

^{๑๐} อนุมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. (กรุงเทพฯ : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๒๑.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. หน้า ๔๘-๔๙.

^{๑๓} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพฯ : บริษัท ชัคเชสมีเดีย จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖.

อย่างไร ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเรื่องรูปแบบและลักษณะของเครือข่ายสังคมมาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย

๑.๗.๓ ทฤษฎีการเชื่อมโยง

ความหมายของอิทธิพล

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่บันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ เช่น อิทธิพลของดวงดาว อำนาจเหนือหน้าที่ เช่น ใช้อำนาจยับยั้ง^{๑๔} ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของอีกคนหนึ่งให้กระทำการไปในทางก่อให้เกิดผลตามที่ตั้งใจเอาไว้^{๑๕}

คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นกฎหมายไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของอีกคนหนึ่งให้กระทำการไปในทางก่อให้เกิดผลตามที่ตั้งใจเอาไว้

อินเทอร์เน็ตดิคส์ (Internetdicts) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิทธิพล คือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือการกระทำของบุคคลอื่น อิทธิพลได้ทั้งดีและไม่ดี และอ้างอิงการกระทำของคุณ อิทธิพลได้เป็นสิ่งที่อย่างใดก็ตาม สามารถมีต่อผู้อื่น^{๑๖}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า อิทธิพล หมายถึง อำนาจที่ทรงพลังของความคิดจากบุคคลหนึ่งส่งผ่านไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอย่างได้ผล ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดและการกระทำอย่างเป็นระบบอาจจะมีผลดีหรือไม่ดีก็ได้ ถ้าในฝ่ายดี เช่น อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการดำรงอยู่อย่างสันติของชุมชนและสังคม ถ้าในฝ่ายไม่ดี เช่น อิทธิพลของกลุ่มก่อการร้ายที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของสังคมและมนุษยชาติ เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ราชบัณฑิตยสถาน การเผยแผ่คือการทำให้ขยายออกไป^{๑๗} การทำให้ขยายวงกว้างออกไปทำให้แพร่หลายออกไปการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้แก่การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ

ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุพรรษาอยู่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และได้แสดงพระธรรมเทศนา และถือว่าเป็นวิธีหลักที่พระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาโดยตลอด ๔๕ พรรษาซึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้อยู่ 7 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

^{๑๔} <http://www.lawamendment.go.th/index.php/definition-of-law/169-169>. 20 มิถุนายน ๒๕๕๙.

^{๑๕} <http://www.internetdict.com/th/answers/what-is-influence.htm>, 20 มิถุนายน ๒๕๕๙.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๗๘.

๑. อุปนิสสินกถา
๒. ธรรมมีกถา
๓. โอวาทกถา
๔. อนุศาสนีกถา
๕. ธรรมสาส์นจากถา
๖. ปุจฉาวิสัชนากถา
๗. ธรรมเทศนา^{๑๘}

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังใช้วิธีการเผยแผ่มากมายหลายวิธีแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งการพูด วิธีการทำให้เป็นตัวอย่าง วิธีเขียน สรุปแล้วมี 6 ประการ คือ

๑. อนุปวาโท ไม่ว่าร้าย โจมตีใคร
๒. อนุปฆาโต ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนใคร
๓. ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร ความสำรวมในศีล หรือปฏิบัติในกรอบกติกา วินัย
๔. มตตถนฺนํ จ ภตฺตสฺมิ รู้จักประมาณในการบริโภคปัจจัยสี่
๕. ปจฺตนฺนํ จ ภาตฺตสฺมิ รู้จักอยู่ในที่สงบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะมากเกินไป
๖. อธิจิตฺเต จ อาโยโค หมั่นฝึกฝนจิตตนให้มีคุณภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๑๙}

ส่วนวิธีการแสดงพระธรรมเทศนานั้น ทรงตรัสองค์แห่งธรรมกถึก 5 ประการ คือ

๑. อนุพุทฺธิกถา กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทสฺสาวี ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็นโดยอธิบายขยายความ ยกเยื้องไปต่าง ๆ ตามเหตุผล

๓. อนุทฺตยปฏิจฺจุจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่เขา

๔. น อามิสฺนโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขาไม่ใช่เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อุตฺตมานุจปรยจอนุปหฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียชื่อเสียงผู้อื่น^{๒๐}

แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่นดังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังมีความจำเป็นมาก เพราะเหตุปัจจัย ๓ ประการ กล่าวคือ

๑. เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศที่ยังไม่มีพระพุทธศาสนา
๒. ได้มีคนแอบแฝงปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา

^{๑๘} พระครูปลัดชะลอ เตชพล (ปันวิเศษ), บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินันท), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๙} ที่.มทา.10/2/54.

^{๒๐} ปญจก.22/581/206.

๓. ได้เกิดมีศาสนาต่าง ๆ เกิดขึ้นในโลกอีกหลายศาสนา

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล ก็คือ พระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้ส่งพระธรรมทูตไปพร้อมด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ บุคคล ลายลักษณ์ และวัตถุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชใช้รูปแบบดั้งเดิม คือ การอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พุทธธรรม จุดเด่นของการเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ก็คือ การเปลี่ยนการขยายอำนาจด้วยศาสตราวุธมาเป็นธรรมวุธ โดยอาศัยพระราชอำนาจของพระองค์ในการใช้นโยบาย “ธรรมวินัย” ซึ่งเริ่มด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบำรุงพระพุทธศาสนาและปฏิสังขรณ์สร้างวัดวาอาราม การอาราธนาให้พระสงฆ์ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย การประกาศนโยบายธรรมวิชัยในราชอาณาจักร

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นต่อมาได้กลายเป็นแบบอย่างแก่ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในประเทศไทยแล้วก็ตาม พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของไทยแทบทุกพระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติและเจริญรอยตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศกมหาราชมามากโดยตลอดแทบทุกสมัยรัชกาล^{๒๑}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภาระหรือหน้าที่หนึ่งที่พระสงฆ์จะต้องทำแท้โดยความจริง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องช่วยกันของพุทธบริษัททั้งสี่แต่ภาระหนักก็ยังคงตกเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทั้งนี้ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าพระสงฆ์มีเวลาศึกษาธรรมวินัยมากกว่าชาวบ้านประกอบกับการเผยแผ่ธรรมได้ถูกมอบหมายจากพระพุทธองค์ตั้งแต่เริ่มแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประชาชนทั่วไปจึงมองว่าพระสงฆ์เป็นธรรมทายาทของพระพุทธเจ้าบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระไตรปิฎกได้แก่การเป็นผู้ปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้บรรลุพ้นทุกข์และสั่งสอนคนทั่วไปให้พ้นทุกข์ตามหน้าที่การเทศนาสั่งสอนธรรมอันเป็นการเผยแผ่และสืบทอดต่อพระศาสนาเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์^{๒๒}

การเผยแผ่เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในด้านการเรียนรู้ซึ่งมีผลต่อการประพฤติปฏิบัติและการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตการเผยแผ่อาจกระทำได้ในหลายช่องทางได้แก่การพูดคุยการโฆษณาการประชาสัมพันธ์การจัดอบรมการแจกเอกสารการชักชวนเข้าร่วมกิจกรรมการเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงการบรรยายธรรมทางโทรทัศน์ เป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูรธรรมจิตโต) ให้ทรรศนะในมิติแห่งเศรษฐศาสตร์ว่า การที่เราจะเทศน์หรือจะสอนแต่ละครั้งจะต้องมี 4 ขั้นตอนด้วยกันถ้าท่านรับประกันกระบวนการใน 4 ขั้นตอนนี้ดูแล้วอย่างครบถ้วนการเทศน์การสอนธรรมะของท่านจะมีคุณภาพเป็นที่น่าเชื่อถืออีกกล่าวคือ

๑. Input ปัจจัยนำเข้า

๒. Process ปัจจัยกระบวนการ

๓. Output ปัจจัยผลิต

^{๒๑} วุฑฒิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗-๖๙.

^{๒๒} ภัทราพรสิริกาญจน์, “ความสำคัญของพระสงฆ์ต่อชาวไทย”, พ.ส.ล. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๙๖ (ก.ค.-ส.ค. ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๑.

๔. Impact ปัจจัยผลกระทบ

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาปัจจัยนำเข้าก็คือความรู้ที่เราเตรียมไปเทศน์ไปสอนเราอ่านหนังสือมาก็เล่มเราอ่านมากฟังมากตีความธรรมะเราเตรียมข้อมูลและวางลำดับการนำเสนอปัจจัยกระบวนการก็คือวิธีการนำเสนอวิธีการเทศน์วิธีการเผยแผ่มีสื่ออุปกรณ์ผลผลิตที่ออกมา Output ก็คือคนฟังฟังจนจบรายการและได้อะไรติดใจกลับไปผลกระทบ Impact ที่ตามมา คือจากปากต่อปากพูดถึงเราว่าเทศน์ดีเหลือเกินกันเทศน์เพิ่มมีชื่อเสียงผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสและปฏิบัติตามคำสอนได้มีการเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีเหล่านี้ก็จัดเป็นผลกระทบ^{๒๓} เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิภาพและเป็นการประเมินตนเองด้วยว่า การแสดงธรรมของเราในครั้งนี้ ประสบผลสำเร็จหรือไม่อย่างไร

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานนี้ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีชื่อแบบสมัยใหม่ถ้าจะจับเข้ากับหลักธรรมะก็ยังนึกไม่ชัดว่าคำว่า “ประสิทธิภาพ” นี้จะแปลว่าอะไรดีคำว่า “ประสิทธิภาพ” ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่แต่ก็ไม่ใช้เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้คือเอารูปศัพท์มาประกอบกันคำว่า “สิทธิ” ก็แปลว่า “ความสำเร็จ” ถ้าเติม “ป” เข้าไปข้างหน้าก็เป็น “ปสิทธิ” แปลว่าความสำเร็จทั่วหรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างดีนั่นเอง^{๒๔}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่าหมายถึงการประกาศพระพุทธศาสนาให้แก่ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้แก่การเทศนาการปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆทั้งในวัดและนอกวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมหรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาการดำเนินการใดๆของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัดถือว่าเป็นภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๒๕}

สรุปได้ว่า วิธีการที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีหลายวิธีเช่นการเทศนาปาฐกถาธรรมอภิปรายธรรมสนทนาธรรมการสอนวิปัสสนากรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะจะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับการเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์พึงยึดถือและปฏิบัติ เพราะเป็นกิจการที่สำคัญที่สุดขณะเดียวกันพระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนให้แจ่มแจ้งเสียก่อนเป็นเบื้องต้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเกิดประสิทธิภาพ

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒-๕๔.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๒๕} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

แนวคิดอัตลักษณ์

ความหมายอัตลักษณ์

คำว่า อัตลักษณ์แห่งตน หมายถึง ความสามารถของบุคคลช่วงวัยในการผสมผสานระหว่างลักษณะภายในตน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลกับลักษณะภายนอก คือ ประสบการณ์จากสังคมรอบด้าน แล้วสามารถประเมินหรือตัดสินใจด้วยตนเองได้ ว่าตนเองนั้นคือใคร มีความสามารถอะไร ควรจะมีความเชื่อ และดำเนินชีวิตไปในทิศทางใด ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีความเป็นลักษณะเฉพาะตัว และลักษณะที่เหมือนกับบุคคลอื่นผสมผสานกลมกลืนอยู่^{๒๖}

อัตลักษณ์ คือ คุณสมบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งหนึ่งหรือเฉพาะของสิ่งนั้นที่ทำให้โดดเด่นขึ้นมาและมีความแตกต่างจากสิ่งอื่น ดังนั้นคำว่า “อัตลักษณ์” จะเหมาะสมกว่าเอกลักษณ์ในความหมาย Identity ในยุคปัจจุบัน^{๒๗} ลักษณะอันเป็นเอกภาพภายในตนของบุคคลอันเนื่องมาจากผลของการบูรณาการของพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุคคลในแต่ละระดับอายุ อัตลักษณ์แห่งตนเปลี่ยนไปตามวัยและประสบการณ์ และสะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกภาพของบุคคลนั้น^{๒๘} โดยอาศัยองค์ประกอบ ทางกาย เพศ สังคม อาชีพ จริยธรรม อุดมการณ์และลักษณะทางจิตซึ่งเป็นองค์ประกอบรวมเกิดเป็นความคิดรวบยอดและเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคล

โครงสร้างของบุคลิกภาพของบุคคลที่เกิดจากการรู้จักตนและการยอมรับตนว่ามีลักษณะที่คงที่และต่อเนื่องมาตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ในขณะที่เดียวกันบุคคลก็เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนตามที่สังคมและวัฒนธรรมของตนกำหนดไว้ และมองเห็นว่าลักษณะความรู้ ความสามารถ และความต้องการของตนนั้นสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและคนรอบข้าง ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองว่าตนเองจะสามารถ “ทำทุกอย่างได้ดี” ตามมาตรฐานของตนเองและของสังคมไปพร้อมกัน โครงสร้างของอัตลักษณ์แห่งตนมีหลายองค์ประกอบหรือหลายด้าน ที่สำคัญคือ ด้านอาชีพ การงาน ด้านศาสนา ด้านการเมือง ด้านบทบาททางเพศ และทางด้านค่านิยมอื่น ๆ^{๒๙}

อัตลักษณ์แห่งตนในลักษณะโครงสร้างแห่งตน (Self-Structure) ว่าเป็นสิ่งที่เกิดภายในตัวบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงไปแรงขับ ความสามารถ ความเชื่อ และประวัติความเป็นมาในการปรับตัวของแต่ละคน ถ้าบุคคลมีโครงสร้างของพัฒนาการที่ดีก็จะทำให้มีความเป็นตัวของตัวเอง รู้ถึงความเหมือนและความแตกต่างของตนกับผู้อื่น เข้าใจจุดเด่นและจุดด้อยของตนทำให้เกิดการกำหนดแนวทางของตนเอง ถ้ามีโครงสร้างพัฒนาการที่ไม่ดีทำให้เกิดความสับสนในตนเอง ส่วนความหมายของอัตลักษณ์แห่งตนด้านเนื้อหานี้ประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย ค่านิยม และความเชื่อที่บุคคลได้ตกลง

^{๒๖} Erilson, E.H, *Identity: Youth and crisis*, (New York: W.W.Norton,1968), p.157.

^{๒๗} อภิญา เพ็ญฟูสกุล, อัตลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546), หน้า 1.

^{๒๘} ปรีชา ธรรมมา, *เอกลักษณ์แห่งตน ในสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 34*, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (กรุงเทพมหานคร: ขวณพิมพ์, 2548), หน้า 49.

^{๒๙} ดวงเดือน พันธุมนาวัน, *ลักษณะทางจิตและพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่นที่อยู่ในภาวะเสี่ยงในครอบครัวและทางป้องกัน*, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

ใจอย่างไม่มีข้อสงสัย การตกลงใจนี้ต้องมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องเป็นเวลานานแล้ว จึงเลือกจุดมุ่งหมาย และความเชื่อนั้นอย่างเหมาะสมกับแนวทางวัตถุประสงค์และวิถีชีวิตของตน

อัตลักษณ์แห่งตนเป็นการให้คุณค่าและการฝึกความอดทนสร้างพื้นฐานทางสังคม การสนับสนุนจากคนรอบข้าง มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม^{๓๐} นักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ว่า เป็นผลรวมของการรับรู้ว่าคุณเป็นอย่างไร มีบทบาททางสังคมอย่างไร บุคคลที่มีความสำเร็จในการพัฒนาอัตลักษณ์ จะมีการยอมรับตนเองสูงและอัตลักษณ์เกิดจากการพัฒนาการทางด้านร่างกาย เพศ สังคม อาชีพ จริยธรรม อุดมคติและบุคลิภาพ^{๓๑}

ผู้ที่มีอัตลักษณ์แห่งตนจะมีความผสมผสานกลมกลืนระหว่างความรู้สึก ความต้องการ ความสามารถ และการแสดงออก เป็นคนรู้ว่าตัวเองเหมาะสมกับอะไรในแต่ละสภาวะและตามขั้นตอนพัฒนาการที่ตนเป็นอยู่ กระบวนการค้นหาตัวเองของวัยรุ่น จึงเกิดในด้าน ต่าง ๆ ซึ่งคาบเกี่ยวระหว่างความเป็นวัยรุ่นกับผู้ใหญ่ เช่น ความสนใจสนิยม ความถนัด การวางแผนการศึกษา การวางแผนชีวิต ความชอบและความไม่ชอบ ที่สำคัญที่กล่าวมาถึงกันมาก ได้แก่ อัตลักษณ์แห่งตนในด้านอาชีพการงานและอัตลักษณ์แห่งตนทางเพศ^{๓๒}

จากความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งตนที่ได้นำมาอธิบายในเบื้องต้น พอสรุปใจความสำคัญได้ว่า มนุษย์ทุกคนมีความคิดพื้นฐานอย่างเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางจิตซึ่งเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จะมีแบบแผนการพัฒนาเป็นไปตามลำดับขั้น เพราะบุคคลจะต้องพัฒนาความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งจากความรู้สึก ๒ อย่างที่ตรงข้ามกัน ความรู้สึกอย่างหนึ่งเป็นชั่วบวก และความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งเป็นชั่วลบ เช่นเดียวกับการพัฒนาหรือสร้างอัตลักษณ์แห่งตนขึ้นมา โดยผ่านประสบการณ์หรือความรู้ความสามารถในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่มีจุดเด่นหรือมีอัตลักษณ์เป็นของตนเองอย่างชัดเจน

แนวคิดอัตลักษณ์ (Identity)

อัตลักษณ์คืออะไร อัตลักษณ์คือความรู้สึกนึกคิดต่อตนเองว่า "ฉันคือใคร" ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น และในขณะเดียวกัน มโนทัศน์อัตลักษณ์ จะถูกกล่าวควบคู่ไปกับเรื่องของอำนาจ นิยาม ความหมายหรือการสร้างภาพแทนความจริง(representation)เมื่ออัตลักษณ์ไปสัมพันธ์กับแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว จะมีความหมายที่แตกต่างจากความหมายที่เข้าใจกันโดยสามัญสำนึกมาก

อัตลักษณ์ แตกต่างจากบุคลิภาพในประเด็นที่สำคัญหลายประการ เราอาจมีบุคลิภาพร่วมกับบุคคลอื่น แต่การมีอัตลักษณ์ร่วมมีนัยของการเกี่ยวข้องกับการตื่นตัว (active) บางอย่างในตัวของเรา เช่นเราเลือกที่จะแสดงตัวตนกับกลุ่มหรืออัตลักษณ์ที่เฉพาะ ซึ่งบางครั้งเราอาจมีตัวเลือกมากกว่าคนอื่น และอัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (awareness) บางอย่างที่เกี่ยวข้องกับ

^{๓๐} Frager, Robert J. and Jame Fadiman, *Personality and Personal Growth*. 2nd ed. (New York: Harper & Row, 1984), P 159.

^{๓๑} Rice, F. Philip, *The Adolescent : Development Relationship and Culture*. 8th ed. (Boston: Allyn and Bacon, 1996), p 21.

^{๓๒} รัชนี ลาซโรจน์, *การศึกษาพัฒนาบุคลิภาพของวัยรุ่น*, ในเอกสารชุดวิชาพัฒนาการวัยรุ่นและการอบรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๔.

ส่วนที่เป็นของเรา บุคลิกภาพอธิบายลักษณะต่างที่บุคคลทั้งปวงจะมี เช่น การเข้าสังคมเก่งหรืออาจเป็นคุณลักษณะภายใน แต่อัตลักษณ์ต้องการพื้นฐานบางอย่าง อาจถูกจัดประเภทด้วยการมีลักษณะบุคลิกภาพ แต่เราต้องแสดงตนเอง(นั่นคือการยอมรับอย่างตั้งใจ) กับอัตลักษณ์ความสำคัญของการแสดงตัวตน (marking oneself) คือการมีอัตลักษณ์เหมือนกับกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างกับอีกกลุ่มอื่น หากลองคิดถึงสถานการณ์ที่เราพบกับใครสักคนในครั้งแรก และเรากำลังพยายามค้นหาว่าเขาคือใคร ด้วยการตั้งคำถามว่าเขามาจากไหนและเขาทำอะไรในสถานการณ์ต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นการกำลังพยายามค้นหาสิ่งเกี่ยวกับตัวของบุคคลนี้และสิ่ง ที่ทำให้เขาเหมือนกับเราด้วย (สิ่งที่เรามีส่วนร่วม) และสิ่งที่ทำให้เขาแตกต่างจากเรา หรือการพิจารณาถึงสถานการณ์การเดินทางไกล สถานที่ที่คุณจะไป คุณได้ยินเสียงคนกลุ่มหนึ่งกำลังสนทนาแล้วพูดภาษาเดียวกับคุณ คุณจะรับรู้ด้วยความรู้สึกของการระลึกรู้(recognition)และความเป็นเจ้าของ ร่วมกับกลุ่มนั้นการที่คุณมีบางอย่างร่วมกัน ได้นำเสนอช่วงของการระลึกรู้และการมีบางอย่างร่วมกับผู้อื่นผู้ที่มีอัตลักษณ์ร่วมกับคุณ อัตลักษณ์ถูกแสดงออกให้เห็นด้วยการคล้ายกัน นั่นคือมันเกี่ยวกับบุคคลที่เหมือนเราและความแตกต่างของบุคคลที่ไม่เหมือน กับเรา

ลักษณะสำคัญอัตลักษณ์ ยังเป็นเรื่องของการใช้ สัญลักษณ์ (symbol) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ จะกระทำโดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบในอีกด้านหนึ่ง อัตลักษณ์ก็ยัง เกี่ยวข้องกับ มิติ "ภายใน" ของความเป็นตัวเราอย่างมากทั้งในด้านของอารมณ์ความรู้สึกเรา เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลกและปริณทลของอัตลักษณ์และตัวตนที่มันซ้อน ทับกันอยู่ จึงมีการจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์เป็น ๒ ระดับคือระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ที่จะใช้แสดงตน เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และระบบคุณค่าที่ติดตัวมา ความเป็นพ่อ ความเป็นเพื่อนความเป็นสามีภรรยา เข็มโรงเรียน ผ้าที่พันคอของทีม ภาษาหรือบางที่อาจเห็นได้จากเสื้อผ้าที่ใส่ สัญลักษณ์และการสร้างภาพแทนความจริง (representation) เป็นสิ่งสำคัญในการแสดงให้เห็นแนวทางหรือที่เรามีอัตลักษณ์ร่วมกับบุคคลบางคนและการแยกแยะตัวเราด้วยการสร้างความต่างจากคนอื่น ในความเข้าใจนี้เองแม้ว่าในฐานะของบุคคลเราควรจะยอมรับในอัตลักษณ์ต่างๆ อย่างตั้งใจ อัตลักษณ์เหล่านั้นยังเป็นผลผลิตที่สำคัญของสังคมที่เราอาศัยอยู่และความ สัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น อัตลักษณ์จึงได้จัดเตรียมการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับโลกที่เขาอาศัยอยู่ นอกจากนี้ อัตลักษณ์ยังรวม ถึงเรื่องราว "ฉันมองตัวฉันเองอย่างไร และคนอื่นมองฉันอย่างไร" มันเข้าไปเกี่ยวกับตัวตน (self) และสิ่งที่อยู่ภายใน มันเป็นการกำหนดตำแหน่งที่ระลึกรู้จากสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่คนอื่นรับรู้ด้วยไม่ใช่แค่เรารับรู้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่เรามองตัวเราอย่างไรและคนอื่นมองเราอย่างไรมันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร มันถูกก่อตัวขึ้นมาโดยผ่านการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล ในบุคคลหนึ่งๆ ก็จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และเมื่อบุคคลยอมรับในอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งในขณะเวลานั้นมันมีกระบวนการ ที่แตกต่างกันในการแทนที่ ในขณะที่บุคคลทำการกำหนดตำแหน่งของตนเอง และถูกกำหนดตำแหน่งในทางสังคม กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้ คำนึงถึงจุดเน้นที่ความแตกต่าง ความหลากหลายหลายในการสร้างอัตลักษณ์ที่เท่าเทียมกับการตั้งคำถามว่าอัต ลักษณ์ทั้งหลายนี้ได้เชื่อมโยงกับสังคมได้อย่างไร การมุ่งเป้าหมายไปที่ความสำคัญต่อมุมมองทางสังคมของ

อัตลักษณ์จะนำเราไปสำรวจ โครงสร้างต่างๆโดยผ่านชีวิตของเราที่ถูกจัดการอัตลักษณ์ต่างๆ ของเรา ที่ถูกจัดเก็บไว้เข้าที่ด้วยโครงสร้างต่างๆทางสังคมและเราก็มีส่วน ร่วมในการก่อตัวของอัตลักษณ์ของ ตัวเราเองด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงความหมายของ อัตลักษณ์ ที่ปรากฏขึ้นมามีความสัมพันธ์อย่าง มากับการทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในบริบทของโลกาภิวัตน์ มิติเวลาที่ เร่งเร็วขึ้นและมีพื้นที่ที่ดูหดแคบเข้ามาเพราะการปฏิวัติเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ การเคลื่อนไหว ทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลายและซับซ้อนและรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับ เวลา พื้นที่และแบบแผนการให้คุณค่า การใช้ชีวิตประจำวันมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกที่เรามี เกี่ยวกับตนเอง สิ่งที่เคยเป็นมาตรฐานของระบบคุณค่าและการนิยามอัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นคุณค่า ทางศาสนา ค่านิยมเรื่องเพศ คุณค่าประเพณีวัฒนธรรมเก่าๆ หรือค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนแล้ว กระทบกระทั่งในรูปแบบต่างๆ จากพลังของโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนนี้แสดงออกได้หลายลักษณะ ทั้งในระดับจุลภาคในแง่แบบแผนชีวิตประจำวันของปัจเจกชน ในแง่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จนถึง ระดับที่กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เราจะเห็นได้จากขบวนการทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมใหม่ได้เกิดขึ้นมาราวกับดอกเห็ดในประเทศต่างๆ มันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้ ต้องมีการทบทวนคำว่า "วัฒนธรรม" หรือ "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม" กันใหม่ขบวนการ เหล่านี้ต้องการเสนอความหมายและทิศทางใหม่ในเชิงสังคมวัฒนธรรม กระบวนการสร้างตัวตน และอัตลักษณ์ของกลุ่มเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน

อัตลักษณ์กับการสร้างตัวตนในบริบทโลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์ไม่เพียงเป็นบริบทเท่านั้นแต่มันยังเป็นหัวใจหลักของการเกิดการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมในยุคปัจจุบันเลยทีเดียว มันเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน การปฏิวัติชีวิตของระบบการสื่อสาร คมนาคมได้ทำลายความต่างในเรื่องของมิติ พื้นที่และมิติเวลา ทำให้การติดต่อสัมพันธ์กันถี่ขึ้นและ เข้มข้นขึ้น ทำให้โลกดูหดแคบเข้า ทำให้การหิวยัยผสมผสานทางวัฒนธรรม ซับซ้อนและหลากหลาย สิ่งเหล่านี้กระทบต่อจิตสำนึก ทำให้เกิดการทบทวนค้นหาตำแหน่งของตนเอง ในอีกด้านหนึ่งการ ทบทวนและการสร้างความหมายใหม่ๆ แก่อัตลักษณ์ นำไปสู่การเสนอค่านิยมและแบบแผนชีวิตแบบ ใหม่ขึ้นมา ทำให้การสร้างภาพอัตลักษณ์กลายเป็นส่วนสำคัญของระบบบริโภคนิยม และการ เปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยมุ่งศึกษากรณีตัวอย่างของการ สร้างอัตลักษณ์ในสื่อทางคอมพิวเตอร์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการจำลองโลกที่มีลักษณะกึ่งนามธรรมที่ ขนานกับโลกของ ความเป็นจริง สำหรับ Baudrillard สื่อทุกวันนี้ประกอบด้วยโลก(ทัศน์)ที่ลอกเลียน ความเป็นจริง, ความเป็นจริงที่เหนือจริง(hyper-real), เช่น การนำเสนอความลามกอนาจาร(ในความหมาย เชิงเทคนิคของเขา), และวิธีการวิภาษวิธีอันหนึ่งเกี่ยวกับสื่อและสังคมที่ได้รับการหดให้สั้นลง ใน เรื่องราวใหม่อันหนึ่ง ซึ่งเป็นการกำหนดโดยเทคโนโลยี

David Harvey (1995) ได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตของระบบ ทุนนิยมในปัจจุบันมันมี ผลต่อการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เรื่องเวลาและสถานที่อย่างไร โดย ระบบทุนนิยมมีผลในการบีบมิติพื้นที่ให้หดแคบเข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับการเร่งมิติเวลาให้หมุน เร็วขึ้นและเข้มข้นขึ้น ตรรกะของของทุนนำไปสู่การลดการกีดขวางของระยะทางและพื้นที่เพื่อให้ทุน

เคลื่อนย้ายและมีอัตราการหมุนที่เร็วขึ้น มีผลในการบีบเวลาและบีบพื้นที่โลกให้แคบลงหรืออีกนัยหนึ่ง คือนำไปสู่การ ละลายทั้งเวลาและพื้นที่ (annihilation of space and time)

Stuart Hall (1993) โดยเขาได้ชี้ให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของคนในยุคโลกาภิวัตน์นั้น

ถูกสลายและสั่น คลอนอย่างรุนแรงและในอย่างรวดเร็วใน ๒ ระดับด้วยกัน (double displacement) กล่าวคือในระดับของพื้นที่และระดับของตัวตน ในระดับของพื้นที่ โลกาภิวัตน์ทำให้การโยกย้ายถิ่นไปมาของผู้คนอย่างสะดวก รวดเร็ว และการกระทำได้ทำในปริมาณที่มากอันเป็นผลมาจากการคมนาคม สื่อสารที่สะดวก รวดเร็วและราคาถูก จนนำไปสู่บุคคลประเภทใหม่ อัตลักษณ์ใหม่ ที่เรียกว่า diaspora หรือบรรดาผู้ที่อพยพย้ายไปอยู่ต่างถิ่น แต่ยังคงมีความผูกพันเหนียวแน่นกับวัฒนธรรม สังคม บ้านเกิดของตัวเอง แทนที่จะยอมกลืนกลายเข้ากับวัฒนธรรมและสังคมที่ตนเองเข้าไปอยู่แต่ในขณะก็ มิ ได้ฝันหวานที่จะกลับไปหาหนทางที่ดีของตน เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่ไปไม่ได้ แต่กลับอยู่ในวัฒนธรรม ใหม่โดยไม่ยอมสูญเสียอัตลักษณ์เดิมของตัวเอง กลุ่มคนเหล่านี้อาจเรียกได้ว่า "หลายบ้าน" "หลาย อัตลักษณ์" "อัตลักษณ์ซ้อน" หรืออัตลักษณ์ลูกผสม คนกลุ่มนี้ถือเป็นอัตลักษณ์แบบใหม่ที่เกิดขึ้นในโลก โลกาภิวัตน์ยุคยิ่งไปกว่า นั้นโลกาภิวัตน์ยังได้สร้างพื้นที่ชนิดใหม่ขึ้นมาเรียกว่า electronic space อย่าง internet ที่ก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ โดยกลายเป็นชุมชนแบบใหม่ที่มิขึ้นกับพื้นที่ วิธีคิดกับ ชุมชนแบบเก่า ส่วนในระดับของตัวตนนั้น Hall เห็นว่าคนในโลกยุคโลกาภิวัตน์แทบไม่รู้เลยว่าตัวเอง เป็นใครหรือเป็นอะไร เนื่องจากโลก สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้คนต้องดิ้นรน ต่อสู้ ไขว่คว้า แสวงหาเพื่อสร้างหรือไม่เพื่อตรึงอัตลักษณ์ ตัวตนของตัวเองเอาไว้และนี่คือการเมือง อัตลักษณ์ เป็นการเมืองของยุคโลกาภิวัตน์ ในประเด็นการต่อสู้เคลื่อนไหวและเรียกร้องทางการเมือง จะวนเวียนอยู่กับเรื่องของอัตลักษณ์เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการสร้าง การผลิต การเสพยา การตอกย้ำ การผลิตซ้ำ หรือการทำให้อัตลักษณ์ของตัวเองบริสุทธิ์ ทั้งในระดับของท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับโลก หรือแม้แต่ในสังคมที่ไม่มีพื้นที่ทางการเมืองก็ตาม(ในทัศนะของผู้ศึกษา) นัยนี้อัตลักษณ์จึงมิใช่สิ่งหยุด นิ่ง แน่นนอน ตายตัว แต่เป็นเวทีของการต่อสู้ที่แหลมคม เพื่อช่วงชิงความเป็นเจ้าในการสร้างค่านิยามหรือเป็นผู้ให้ความหมายกับสิ่ง ต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวเราและของผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว Hall จึงสรุปไว้ว่า " เอกลักษณ์เผยปรากฏตัวขึ้นในฐานะที่เป็นพื้นที่และเป็นเวทีที่ยังหาข้อยุติลงตัว ไม่ได้หรือเป็นประเด็นปัญหาที่ยังตกลงกันไม่ได้ในพื้นที่หรือในเวทีแห่ง นี้ Baudrillard เขาอ้างว่า การมีลักษณะที่เป็นภายในเกี่ยวกับการถ่ายทอดสื่อในจอภาพภายในจิตใจของเรา ได้ไปจัดความแตกต่างระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวทั้งไป รวมทั้งได้ไปลบพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกออกไปด้วย - พื้นที่เหล่านี้ได้ถูกแทนที่โดยพื้นที่สื่อ(media space).

สำหรับเรื่องของประสบการณ์เวลาและพื้นที่ที่หดแน่นนั้น มันปรากฏอย่างชัดเจนชัด เป็นอย่างมากเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ การมีการปฏิวัติระบบการสื่อสาร โลกทั้งโลกถูกทำให้รู้สึกว่ เล็กหรือแคบลงในมิติของเวลาและสถานที่ "หมู่บ้านโลก" (Global village) เราสามารถเห็นเป็น รูปธรรมที่ชัดเจนจาก จอโทรทัศน์ ระบบดาวเทียม Internet เป็นต้น มันทำให้คนที่อยู่คนละมุมโลก สามารถรับรู้ข้อมูล เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน เช่นการถ่ายทอดโอลิมปิก การถ่ายทอดฟุตบอลโลก การรสนทนาผ่านInternet ส่ง e-mail เป็นต้น เทคโนโลยีสามารถเอาชนะความต่างของเวลาและ สถานที่ การปฏิวัติการสื่อสารทำให้กลายเป็น cyberspace ความหมาย ของสถานที่แบบเก่าที่เรารับรู้ ได้ได้โดยการมีประสบการณ์ตรงคือได้เห็นอยู่ที่ นั้นได้ความหมาย โดยสถานที่กลายมามีลักษณะ

นามธรรมมากขึ้น เราติดต่อกับใครสักคนที่ไม่เคยรู้จักไม่เคยพบเห็นมาก่อนบนจอคอมพิวเตอร์ แต่ "พื้นที่" ในจอแคบๆนี้กลับไม่มีขอบเขตจำกัด พื้นที่โลกที่เป็นรูปธรรมกับมีข้อจำกัดมากมาย พื้นที่บนจอเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือความสามารถของเราที่จะวาดภาพองค์รวม และเข้าหรือครอบคลุมความเป็นไปของระบบอันซับซ้อนของระบบทั้งหมดนี้ได้ อาณาจักรไซเบอร์เป็นชุมชนนามธรรม (abstract community) มันแทนที่การพบปะสื่อสารแบบซึ่งๆหน้า หรือแบบเดิมเป็นการสื่อสารแบบขยายซึ่งมันไม่ขึ้นกับการติดต่อทางกายภาพ

นอกจากนี้ ขณะที่ "ความเป็นสมัยใหม่" อาจได้รับการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมา ในฐานะที่เป็นกระบวนการเกี่ยวกับความแตกต่างเพิ่มมากขึ้นของอาณาจักรของ ชีวิต(Max Weber ดังที่ถูกตีความโดย Habermas), "ความเป็นหลังสมัยใหม่"อาจได้รับการตีความในฐานะที่เป็นกระบวนการหนึ่งของ การต่อต้านความแตกต่าง(de-differentiation) และ การระเบิดหรือปะทุขึ้นภายในของผลที่ตามมา

ความเป็นนามธรรมนี้มันรวมไปถึงการดึงปัจเจกออกจากการผูกติดอยู่กับสิ่งที่ เป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องตัวแปรทางเพศ ชนชั้น ชาติพันธุ์ ในโลกของไซเบอร์คุณสามารถลบตัวตนเก่าๆ และสร้างตัวตนใหม่ ในชื่อใหม่ที่ไม่มีการรู้จักได้พบหรือได้เห็น เป็นตัวตนในจินตนาการล้วนๆ (disembodied self) ความรู้สึกของปัจเจกชนในระบบนี้อาจมีลักษณะที่ขัดแย้ง ในด้านหนึ่ง อาณาจักรไซเบอร์ พยายามสร้างมนุษย์ที่คิดแบบคอมพิวเตอร์ พุดและติดต่อสื่อสารกันด้วยภาษาไซเบอร์ มันสร้างวิธีคิดและการใช้เหตุผลแบบกลไก มันเป็นระบบที่มีความเหมือนกัน มีแก่นสมาชิกของกลุ่ม มันสามารถเพิ่มความมั่นใจ ความรู้สึกเชิงอำนาจแก่ปัจเจกที่อยู่หน้าจอ ซึ่งเขารู้สึกว่าเขาสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการสร้างสรรค์ คิดค้น เลียนแบบและควบคุมปัจจุบัน รวมทั้งเอาชนะสิ่งหรือมิติที่มองไม่เห็นที่อยู่นอกจอได้ นี่คือจุดที่โลกของคอมพิวเตอร์ต่างจากระบบสื่อสารที่ผ่านมา มันเพิ่มพลังจินตนาการและความเป็นผู้สร้างแก่ปัจเจก ยังมีงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงการที่มีการปฏิสัมพันธ์ผ่านอาณาจักรไซเบอร์มิใช่เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจหรือบริโภคสื่อเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมให้มีความต้องการรวมกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ตามเราจะเห็นว่าระบบสื่อสารดังกล่าวมันอยู่ภายใต้การควบคุมและแข่งขันภายในในกลุ่มทุนข้ามชาติยักษ์ใหญ่เพียงไม่กี่บริษัทเท่านั้น กลุ่มบริษัทดังกล่าวผลิตสิ่งที่ที่เรียกว่า hardware ในรูปของโปรแกรมต่างๆ แต่สิ่งที่มันสร้างขึ้นโดยตัวของมันเอง อาการอย่างหนึ่งที่โลกคอมพิวเตอร์มันสร้างคือ การเสพติด กับเกมส์และโปรแกรมใหม่ที่ไม่รู้จบ มีผลทำให้ปัจเจกชนขาดความซับซ้อนของโลกข้างนอกที่เป็นจริง นอกจากนี้คอมพิวเตอร์ยังได้เปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับร่างกายของตัวเรา เอง ในด้านหนึ่ง รู้สึกเหมือนว่าร่างกายเรามีอิสระเพิ่มมากขึ้น การสร้างภาพบนจอทำให้เราบินได้ เดินจะลุกำแพง ทะลุมิติ อยู่ในที่ที่เราฝันและเราสามารถสร้างมันขึ้นมาได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งคอมพิวเตอร์ได้ลดหรือทำลายความรู้สึกและสัมผัสแท้จริงของ ร่างกายลง มันมิได้ให้ประสบการณ์ทางกายในบริบททางกายภาพจริงๆ ความรู้สึกสัมผัสทางกายมันไม่สามารถซึมเข้ามาในกาย (internalized) แต่ได้ถูกแปรรูปให้เป็นการสัมผัสภายนอก(externalized) ผ่านจอที่มองเห็นแทน (Simon Cooper, 1997) ในแง่นี้คอมพิวเตอร์ทำให้สัมผัสทางกายที่อลงและเลื่อนหาย แต่คอมพิวเตอร์ได้ชดเชยสิ่งนี้ด้วยการทำให้ปัจเจกชนรู้สึกถึงการมีอำนาจมาก ขึ้นเมื่อสามารถเพิ่มและควบคุม "ความเร็ว" อย่างไรก็ตามสิ่งที่คอมพิวเตอร์หยิบยื่นให้นั้นมันคือ เสรีภาพ แต่มันเป็นเสรีภาพ

ในพื้นที่ที่เป็นนามธรรม เมื่อประสบการณ์ในเชิงพื้นที่มันเลือนหาย กลายเป็นนามธรรม พื้นฐานของมนุษย์ในฐานะประสบการณ์ยิ่งค่อยๆถูกทำให้เลือนลางลงโดยผ่านกาลเวลา และเสรีภาพในคอมพิวเตอร์ที่ถูกหิบบิ้นให้จึงเป็นเพียงภาพลวงตา

นอกจากนี้ ขณะที่"ความเป็นสมัยใหม่"อาจได้รับการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมา ในฐานะที่เป็นกระบวนการเกี่ยวกับความแตกต่างเพิ่มมากขึ้นของอาณาจักรของ ชีวิต(Max Weber ดังที่ถูกต้องโดย Habermas), "ความเป็นหลังสมัยใหม่"อาจได้รับการตีความในฐานะที่เป็นกระบวนการหนึ่งของการต่อต้านความแตกต่าง (de-differentiation) และ การระเบิดหรือปะทุขึ้นภายในของผลที่ตามมา การมีลักษณะที่เป็นภายในเกี่ยวกับการถ่ายทอดสื่อในจอภาพภายในจิตใจของเรา ได้ไปขจัดความแตกต่างระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวทั้งไป รวมทั้งได้ไปลบพื้นที่ภายในและพื้นที่ภายนอกออกไปด้วย - พื้นที่เหล่านี้ได้ถูกแทนที่โดยพื้นที่สื่อ (media space).^{๓๓}

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหามนตรี ศรีบุญสูง, ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระธรรมทูตสายต่างประเทศในทศวรรษหน้า” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ด้านบุคลภาพภูมิรัฐภูมิธรรมแนวคิดอุดมการณ์ในการทำงานของพระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีศีลอาจารย์ดีเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณมีความอดทนและควรมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และกันเมื่อไปอยู่ที่ไหนก็สามารถอยู่ร่วมกับหมู่คณะด้วยความสงบสุขพร้อมที่จะเสียสละเพื่องาน พระพุทธศาสนามีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีสามารถสื่อสารด้วยภาษาต่างประเทศได้ความรู้ทางโลกจะต้องไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาตรีมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยเข้าใจในจิตภาวนา มีอุดมการณ์ที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ชาวต่างชาติเพื่อเป็นความมั่นคงของศาสนาในอนาคตผู้ที่จะเป็นพระธรรมทูตควรจะต้องผ่านหลักสูตรการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาโดยตรง

๒. ด้านยุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องเผยแผ่ทาง web site ใช้ภาษาให้ร่วมสมัยอาจทำเป็นสิ่งพิมพ์เป็นเล่มเล็กๆที่สะดวกในการหยิกอ่าน, ศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการสร้างเครือข่ายกระจายการเผยแผ่ไปยังจุดต่างๆโดยยึดหลักอุดมการณ์ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้สอนว่าพวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชน

๓. ด้านวิธีการพัฒนาพระธรรมทูตควรมีระบบคัดเลือกการอบรมมีการประเมินและการติดตามดูผลงานในอนาคตควรมีวิทยาลัยพระธรรมทูตหรือเปิดเป็นหลักสูตรปริญญาโทด้านพระธรรมทูตจัดหลักสูตรให้เอื้อต่อการปลูกฝังอุดมการณ์การเผยแผ่สร้างจิตวิญญาณแห่งความเป็นพระธรรมทูตให้อยู่ในใจให้เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติดีมีหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านนี้^{๓๔}

พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร (ชีวะพุกษ์), ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ)”,ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการประชาสัมพันธ์มี ๔ ขั้นตอนหลักคือการวิจัยหรือการหาข้อมูลการวางแผนการติดต่อสื่อสารและการ

^{๓๓} คลังบทความของบล็อก, แนวคิดอัตลักษณ์ Identity,

http://sucheepost.blogspot.com/2009_05_01_archive.html [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๐]

^{๓๔} ชัยยา ทองอาบ, การใช้หลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธในสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ประเมินผลขั้นตอนการติดต่อสื่อสารแบ่งเป็นองค์ประกอบย่อยคือผู้ส่งสารตัวสารช่องทางและผู้รับสารสิ่งสำคัญในการประชาสัมพันธ์เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลคือการมีคุณสมบัติของนักประชาสัมพันธ์เผยแผ่ที่ดีเช่นมีพรหมวิหารธรรมมีความรู้ความสามารถมีความประพฤติดีและมีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นต้นคุณสมบัติส่วนตัวของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีความเป็นอยู่อย่างสมถะเรียบง่ายเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมากเป็นพระนักพัฒนาที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เป็นพระนักเสียสละผู้มีเมตตาธรรมสูงเป็นพระนักการศึกษาที่มองการณ์ไกลตลอดถึงเป็นพระนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่รักและตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติอย่างลึกซึ้งพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ใช้หลักการประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามมติมหาเถรสมาคมครบถ้วนทั้ง๖ด้านคือด้านการปกครองการศึกษาการศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์นอกเหนือจากนั้นที่เด่นชัดคือการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม^{๓๕}

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี (โอรุส), ได้วิจัยเรื่อง "ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณปริสุทโธ)", พบว่าท่านมีวิธีการด้านการเผยแผ่หรือสื่อสารพระธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาให้แก่ผู้รับสารหรือผู้ฟังได้อย่างยอดเยี่ยมเป็นการสอนแบบใหม่โดยใช้สื่อสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่เช่นการเคาะหัวเพื่อสื่อในการสอนว่า "จงมีสติอย่าประมาทในชีวิตเพราะคนที่ประมาทแล้วเหมือนคนที่ตายแล้วแต่คนที่ไม่ประมาทมีสติรู้ตัวอยู่เสมอชื่อว่ายังไม่ตาย" และสื่อการสอนแบบใหม่ที่ใช้เด่นชัดที่สุดคือการรับบริจาคเงินจากผู้ศรัทธาถวายท่านจะคืนเงินให้ครึ่งหนึ่งแก่ผู้ถวายเพื่อสอนว่าให้รู้จักหาบุญรู้จักประมาณตนเองไม่ทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อนให้รู้จักสันโดษให้รู้จักเพียงพอไม่ใช่จะกอบโกยเอาอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่นและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักและท่านสามารถเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาใช้หลักนิเทศศาสตร์มาประยุกต์ใช้ผสมผสานกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เข้ากับหลักธรรมได้อย่างเหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน^{๓๖}

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๘.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

^{๓๕} พระปลัดสามารถ ธรรมสาโร, “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์,” (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๓๖} พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี (โอรุส), “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณปริสุทโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

๑.๘.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสังฆาธิการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป จำนวน ๘ จังหวัด โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งได้มาด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) จำนวน ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย ลำปาง แพร่ พะเยา น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑.๑ แสดงจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จังหวัด/ กลุ่ม ประชากร	เชียงใหม่	ลำพูน	เชียงราย	ลำปาง	แพร่	พะเยา	น่าน	แม่ฮ่องสอน	รวม
พระสังฆา ธิการ	๑๕	๗	๓	๗	๙	๑	๑๑	๑	๕๐
เจ้าคณะ จังหวัด	๑	๑		๑	๑	-	๑	-	๕
นักศึกษา	๕	-	-	-	-	-	๕	-	๑๐
ผู้นำชุมชน	๗	๖	๓	๖	๖	๑	๕	๑	๓๖
ประชาชน ทั่วไป	๕	๑	๓	๑	๓	๑		๑	๑๕
นักวิชาการ	๓	๑		๑	๓		๑	-	๙
รวม	๓๑	๑๓	๑๑	๑๕	๒๓	๓	๑๖	๓	๑๒๕

๑.๘.๓ เครื่องมือในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยเน้นการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย ซึ่งเป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ สังเคราะห์ข้อมูลเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ตามแนวทางการเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมของพระมหาเถระในล้านนาโดยใช้เครื่องมือที่สำคัญได้แก่

แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลสถานภาพทั่วไป ได้แก่ ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ ตำแหน่ง อาชีพ และประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาประวัติและผลงานของพระมหาเถระในล้านนาเป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ สำหรับพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด นักศึกษา ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป และนักวิชาการศึกษา ที่มีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับประวัติและผลงาน ของพระมหาเถระในล้านนา

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

๑) รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม ภูมิศาสตร์ เพื่อรวบรวมข้อมูลในการนำมาวิเคราะห์การเชื่อมโยงภูมิภาค และลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด นักศึกษา ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป และนักวิชาการศึกษา

๑.๘.๕ วิธีวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร (Document Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitation Research & Qualitative Research) ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ ดังนี้

(๑) ความหมาย แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาค ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม และแนวความคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ของพระมหาเถระในประเทศไทยและในล้านนา

(๒) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒๕ รูป/คน โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นที่อยู่ในเนื้อหากลุ่มเดียวกันในบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม ของมหาเถระในล้านนา

๒) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารและผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางภูมิภาคของมหาเถระในล้านนา

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระมหาเถระในล้านนา

๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของมหาเถระในล้านนา

๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงอิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนา

บทที่ ๒

แนวคิดและวิถีสถิติของพระมหาเถระในล้านนา

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา ซึ่งประกอบด้วย พระสิริมังคลาจารย์ พระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถร ครูบาศรีวิชัย ครูบาบุญชุ่ม และครูบาทองหรือพระธรรมมังคลาจารย์ แต่ละท่านจะมีแนวคิดและวิถีสถิติ ซึ่งคณะผู้วิจัยมีขอบเขตและรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๒.๑ แนวคิดและวิถีสถิติของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๒ แนวคิดและวิถีสถิติของพระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถร

๒.๓ แนวคิดและวิถีสถิติของครูบาศรีวิชัย

๒.๔ แนวคิดและวิถีสถิติของครูบาบุญชุ่ม

๒.๕ แนวคิดและวิถีสถิติของครูบาทองหรือพระธรรมมังคลาจารย์

๒.๑ แนวคิดและวิถีสถิติของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๑.๑ ประวัติของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระภิกษุไทยชาวเชียงใหม่ มีชีวิตอยู่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในสมัยเดียวกับภิกษุไทยชาวล้านนาที่เป็นคณิศรจนารายณ์ที่มีชื่อเสียงอีก ๒ รูป คือ พระรัตนปัญญาเถระ ผู้รณนาชินกาลมาลีปกรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และพระโพธิรังสี พ.ศ. ๑๙๔๐ – ๒๐๔๐^๑ ผู้รณนามหาเวียงคัมภีร์สังคายนาน

ประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ที่พบในขณะนี้โดยมากเป็นตำนานพื้นเมือง ส่วนประวัติที่ท่านเขียนไว้เองอย่างสั้น ๆ มีอยู่ในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รณนาไว้ ซึ่งพอจะรวบรวมและสันนิษฐานเป็นประวัติของท่านได้บ้าง

ในตอนท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปนิ ซึ่งเป็นผลงานเรื่องแรกของพระสิริมังคลาจารย์ มีกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รณนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ. ๘๗๙ (๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๙ – ๒๐๖๙) ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นพระมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่

พระสิริมังคลาจารย์เกิดที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช ท่านอาจจะจะมีชื่อเดิมว่า “ศรีปิงเมือง” ตามตำนานที่เขียนไว้ก็ได้ ขณะที่ท่านเกิดมานั้น การพระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่กำลังเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด มีพระสงฆ์ทั้งนิกายพื้นเมืองดั้งเดิม นิกายรามัญวงศ์และนิกายลังกาวงศ์ (นิกายสิงหล) และพระสงฆ์เหล่านั้นก็มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากถึงกับสามารถทำสังคายนาชำระพระธรรมวินัย วัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในพระอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราช

^๑ สดุดณ์ จักรกิตติ, จามเทวีวงศ์, (วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๗.

ดังนั้น เมื่อพระสิริมงคลอาจารย์เกิดมาแล้ว ท่านคงเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี แล้วศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแตกฉาน ขณะนั้นพระสงฆ์นิกลิงหลเป็นที่ยืนชื่อในด้านความรู้ความสามารถ ท่านจึงไปเรียนหนังสือในสำนักของพระพุทธวิระ ซึ่งเป็นพระในนิกลิงหลและอยู่ต่างประเทศ เมื่อกลับมาเมืองเชียงใหม่ก็เป็นสมัยพระเมืองแก้วและพระเมืองแก้วได้ทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็น “พระสิริมงคลอาจารย์” ตามฉายาเดิมของท่าน และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ต่อมาได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก (วัดบุปผาราม) จนกระทั่งมรณภาพเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ ในสมัยพระเมืองเกษเกล้า

ถ้าหากจะเทียบความพอใจในการแสวงหาสถานที่อันสงบเงียบในเวลาแต่งหนังสือระหว่างพระสิริมงคลอาจารย์กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว จะเห็นว่ามีใกล้เคียงกัน คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งเป็นอารามหลวงอยู่ในเมืองแต่พระองค์โปรดให้สร้างวัดชิโนรสขึ้นอีกวัดหนึ่ง อยู่ในสวนฝั่งธนบุรีตรงข้ามกับวัดเชตุพนฯ ซึ่งเป็นสถานที่อันสงบสงัด ไว้สำหรับเมื่อต้องการความเงียบสงัดในเวลาแต่งหนังสือ และทรงเป็นเจ้าอาวาสวัดชิโนรสด้วย พระสิริมงคลอาจารย์ก็คงจะเช่นเดียวกัน ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ซึ่งเป็นที่สงบสงัดห่างจากตัวเมืองออกไป ไว้สำหรับเป็นที่รณาคัมภีร์ ตามตำนานที่กล่าวว่า ท่านขอร้องให้ชาวบ้านสร้างวัดสวนขวัญ ซึ่งเป็นที่สงบสงัดห่างจากตัวเมืองออกไป ไว้สำหรับเป็นที่รณาคัมภีร์ ตามตำนานที่กล่าวว่า ท่านขอร้องให้ชาวบ้านสร้างวัดสวนขวัญให้เมื่ออายุ ๑๓ ปี แต่คงไม่ใช่อายุ ๑๓ ปีดังตำนาน คงจะเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดแล้ว หรือบางทีวัดสวนขวัญอาจจะมียุแล้ว ท่านได้ไปสร้างกุฏิเสนาสนะเพิ่มเติมเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับเวลารณาคัมภีร์ก็ได้ และเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนขวัญด้วย ดังนั้นในผลงาน ๓ เรื่องแรกของท่าน คือ เวสสันดรที่ปนี จักกวาสที่ปนี และสังขยาปกาสะกฏิกา ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ท่านได้รณาคัมภีร์ทั้ง ๓ เรื่องนั้นที่วัดสวนขวัญ ต่อมาถึง พ.ศ.๒๐๖๗ เกิดน้ำท่วมใหญ่และท่วมวัดสวนขวัญด้วย ท่านจึงไปหาสถานที่อันวิเวกเป็นเรือนร้าง เพื่อรณาคัมภีร์เรื่องมัจฉลตที่ปนีต่อจนสำเร็จ จึงได้กล่าวไว้ว่า รณาคัมภีร์มัจฉลตที่ปนีขณะที่อาศัยอยู่ในอาคารร้าง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ ๑ คาวุต

เนื่องจากท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก (วัดบุปผาราม) เมื่อท่านมรณภาพแล้วศพของท่านคงได้รับการถวายเพลิง ณ วัดสวนดอกนี้ และได้สร้างกุฏิบรรจุอัฐิของท่านไว้ในบริเวณวัดซึ่งขณะนั้นบริเวณวัดคงจะกว้างขวางกว่าในปัจจุบันมาก ๔๐๐ ปีกว่า ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้เข้ามาจับจองแผ้วถางทำเป็นสวนในบริเวณวัด กุฏิของท่านจึงได้อยู่ในสวนของชาวบ้านที่รุกไล่เข้ามา และได้ถูกรื้อไปเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ ดังที่รองอำมาตย์โทชุม ณ บางช้าง ได้เล่าไว้

ส่วนตำนานบางฉบับที่กล่าวว่า บิดาของท่านเป็นพ่อค้าชำนั้น อาจจะเป็นเรื่องที่ผูกขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพราะวัดตำหนักสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิละหลังจากพระสิริมงคลอาจารย์มรณภาพไปแล้วร่วม ๓๐๐ ปี วัดนี้สร้างทับลงไปบนซากเดิมของวัดสวนขวัญซึ่งร้างไปแล้วและที่วัดตำหนักนี้มีกุบช้างซึ่งไม่ทราบว่าเป็นของใคร จึงได้ผูกเรื่องให้เป็นของพระสิริมงคลอาจารย์ ว่ามีบิดาเป็นพ่อค้าช้าง เวลาท่านจะเข้าเมืองเชียงใหม่ก็จะขี่ช้างเข้าไป ซึ่งตามพระวินัยแล้วมีข้อห้ามมิให้พระภิกษุใช้ยานพาหนะที่เคลื่อนได้ด้วยแรงของคนหรือแรงสัตว์ ซึ่งพระสิริมงคลอาจารย์เป็นพระภิกษุผู้ทรงพระธรรมวินัย คงจะไม่ขี่ช้างเป็นแน่ อีกตำนานหนึ่งที่ว่า พระสิริมงคลอาจารย์เป็นเชื้อสายราชวงศ์พอรูนมัยรายไม่ต้องการ

ยุ่งเกี่ยวกับราชสมบัติจึงออกบวชนั้น น่าจะเป็นการเขียนขึ้นเพื่อยกย่องสรรเสริญพระสิริมังคลาจารย์มากกว่า^๒

สอดคล้องกับข้อมูลที่ พระมหาสง่า อีรสิโร และคณะ ได้กล่าวถึงประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ไว้ ๒ ภาค คือ ภาคที่พระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขัวญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์นั้นหมายความว่าท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๐) เป็นผลงานเรื่องสุดท้ายของท่าน แสดงว่าท่านคงจะมรณภาพภายหลังจากที่รจนามังคลัตถที่ปณีสำเร็จเพียงไม่กี่ปีต่อมาในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ รัชสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๘๑)

ส่วนอีกภาคหนึ่ง คือ ภาคประวัติจากตำนาน โดยเฉพาะปรากฏอยู่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่หลายฉบับ เช่น รองอำมาตย์โทชุม ณ บางช้าง ผู้ได้เคยพบและอ่านตำนานเหล่านั้นมามาก ได้เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้พิมพ์ กล่าวว่า มีเรื่องราวของวัดเก่าแก่ในหมู่บ้านตำหนักในคัมภีร์ไบลานเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๖๔ เรียกชื่อวัดนี้ว่า เวฬุวนาราม อาศัยเหตุที่วัดนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณกอไผ่ ๙ กอ จึงมีชื่อเรียกตามความนิยมของชาวบ้านว่า วัดไผ่ ๙ กอ และเป็นวัดที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ขอร้องให้พวกชาวบ้านสร้างให้เมื่อท่านอายุได้ ๑๓ ปี และบรรพชาเป็นสามเณรจนกระทั่งท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุก็ยังจำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนารามแห่งนี้ อันสิริมังคลาจารย์นั้นเป็นนามสมณศักดิ์ซึ่งพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งให้ ส่วนนามเดิมของท่าน ชื่อ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุลใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังคร่ำแก่หลบพายุนั่งอาศัอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลยเจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น บิดาเลยตั้งชื่อว่า “ศรีปิงเมือง”^๓

จากการที่ได้ศึกษาชีวิตประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ผ่านเอกสารตำราที่นักวิชาทั้งหลายได้ศึกษาผ่านโบราณคดีหรือการสัมภาษณ์หรือแหล่งพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อต้องการเรียบเรียงเชื่อมโยงและให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจน แต่ก็ยังไม่สามารถรวบรวมข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจนได้ ประเด็นที่ยังไม่ปรากฏที่ชัดเจน เช่น สถานที่กำเนิด วัน เดือน ปี ตลอดจนชื่อของ บิดา มารดาของท่าน แต่บางฉบับก็ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิดำเนาเดิมท่านตั้งอยู่หมู่บ้านตำหนักแขวงป่าซี้ ตำบลแม่เหียะอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พอทำให้สรุปและประมวลชีวประวัติของท่านได้ดังนี้ พระสิริมังคลาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสวัดสวนดอก (วัดบุปผาราม) ในยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในล้านนา และเป็นพระมหาเถระที่มีความสำคัญอีกรูปหนึ่งจากชีวประวัติพบว่า ในขณะที่ท่านยังเยาว์วัยท่านมีความสนใจในเรื่องของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี ทำได้เดินทางไปเรียนหนังสือในสำนักของพระพุทธวโร ซึ่งพระในนิกายสิงหลและอยู่

^๒ ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์จรรยาพิลัม, ๒๕๕๖), หน้า ๙ – ๑๐.

^๓ พระมหาสง่า อีรสิโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑ – ๗.

ต่างประเทศ จนกระทั่งมีความรู้ความสามารถแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี เมื่อท่านกลับมาเชียงใหม่แล้วได้รจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้หลายเรื่องด้วยกัน เช่น เวสสันดรที่ปณี จักกาวาทที่ปณี และสังขยาปกาสะกฏิกา และมังคลัตถที่ปณี โดยเฉพาะมังคลัตถที่ปณีถือว่าเป็นวรรณกรรมเพชรน้ำเอก ที่มีนักวิชาการศาสนาได้นำมาพิมพ์เผยแพร่ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของท่าน และได้ชื่อว่าเป็นนักกวีแห่งล้านนา โดยมีอนุสาวรีย์อนุสรณ์สถานตั้งไว้ที่พุทธสถานเชียงใหม่ เพื่ออนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบต่อไป

๒.๑.๒ ผลงานด้านวรรณกรรม

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาชีวประวัติและนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษาของพระสิริมังคลาจารย์ในเบื้องต้นนั้น ทำให้คณะผู้วิจัยใคร่จะศึกษาและวิเคราะห์ด้านความเป็นอัจฉริยะภาพของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแต่งวรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้บ่งบอกถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยะภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงามดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

คำว่า อัจฉริยะ – อัจฉริยะภาพ มีความหมายว่า ความเป็นผู้มีปัญญาความสามารถเกินกว่าระดับปรกติ, หรืออัจฉริยลักษณะ ลักษณะดีเด่นเป็นที่น่าอัศจรรย์ เช่นอัจฉริยะของภาษา อัจฉริยะลักษณะของมหาบุรุษ^๔ จากความหมายดังกล่าว กับผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีปัญญาสามารถเกินกว่าระดับปรกติ หรือเป็นบุคคลผู้มีอัจฉริยลักษณะเฉพาะตนอย่างชัดเจน ในการนี้เพื่อให้เห็นถึงความชัดเจนเกี่ยวกับความเป็นอัจฉริยะของท่าน จึงขอหยิบยกเอาคัมภีร์ที่ท่านได้รจนามาประกอบกับนักวิชาการได้นำมาเสนอไว้เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้

๑. คัมภีร์เรื่อง เวสสันดรที่ปณี ที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีสลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา ฎีกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้อาราธนาให้แต่ง และขอควรทราบอื่นๆ เป็นอย่างค่านำแล้วจึงวกเข้าสู่เนื้อหาซึ่งลำดับเป็นบทเป็นตอนและจบลงด้วยการบอกชื่อผู้แต่ง เช่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ก็ยกเอา อรรถกถาเวสสันดรชาดก มาเป็นฐานเมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายความหมาย ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบายในการอ้างข้อมูล ถ้าข้อมูลมีความเห็นแตกต่างกัน โดยแต่ละข้อมูลมีเหตุผลเหมาะสมในตนเองท่านจะเสนอข้อมูลไว้ทั้งหมด แล้วยกให้ผู้อ่านพิจารณาตัดสินเอาเองว่า คำอธิบายใดเหมาะสมมากกว่ากัน

มหาเวสสันดรชาดกมีนัยสำคัญต่อวิถีสังคมและวัฒนธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง เพราะชาวล้านนามีความผูกพันแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา วิถีล้านนาเป็นวิถีพุทธศาสนา แม้จะมีความเชื่อเรื่องผี และไสยศาสตร์ปะปนอยู่ก็ตาม แต่ความเด่นอยู่ที่วัฒนธรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา มหาเวสสันดรชาดก สอนในเรื่องการให้ทาน การบริจาค ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผลจากการซึมซับ

^๔ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๔๙. – ปรีชา นันทาภิวัฒน์, พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙๑.

รูปแบบของคนดีน้ำใจงามจากพระเวสสันดร หล่อหลอมให้ชาวล้านน่านับแต่โบราณกาลจวบปัจจุบัน มีอริยาศยงดงาม โอบอ้อมอารี อ่อนโยน อ่อนหวาน มีไมตรีจิตกับทุกคน เป็นที่ประทับใจติดในความทรงจำของผู้ที่ได้มาสัมผัสกับชาวล้านนา หลงมนตร์เสน่ห์แห่งวิถีล้านนาวิถีพุทธยากที่จะลืมเลือนไปได้

ชาวล้านนามีความเชื่อกันว่า หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ ด้วยบุญผลานิสงส์จะไปเกิดในยุคพระศรีอาริยเมตไตรยในอนาคต ที่มีความสุขดุจสุวรรณภูมิ ไม่ต้องประกอบอาชีพทำมาหากินให้ลำบาก ในคัมภีร์มาลัยสูตรว่า เมื่อครั้งพระมาลัยขึ้นไปนมัสการพระเกศแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น พระอริยเมตไตรยเทพบุตรได้บอกพระมาลัยว่า “ให้คนทั้งหลายฟังธรรมมหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียวคือเดียว แล้วจะได้ร่วมกับศาสนาของเรา” เมื่อพระมาลัยกลับมาก็นำเรื่องนี้มาบอก คนทั้งหลายได้ฟังก็เลื่อมใสพากันฟังเทศน์มหาชาติจนถือเป็นประเพณีสืบมา

สรุปใจความเกี่ยวกับเวสสันดรที่ปีนี้ครั้งนี้ ได้สาระ คุณค่า และนัยสำคัญต่อวิถีสังคมวัฒนธรรมล้านนาขึ้นมาเพื่อน้อมสักการบูชาพระคุณและคุณูปการของพระสิริมังคลาจารย์ พระสังฆเถระ ปราชญ์ชาวเชียงใหม่ แห่งราชอาณาจักรล้านนาในอดีต ผู้รังสรรค์ผลงานวรรณกรรมภาษาบาลีชั้นยอดเยี่ยม เพื่อการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป^๕

๒. คัมภีร์เรื่อง จักรวาลทิปนี ผลงานเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ เพราะไม่ได้เป็นการอธิบายคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ พระสิริมังคลาจารย์ได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่างละเอียดละออก โดยอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาประกอบ เนื้อหาของเรื่องจักรวาลทิปนีได้แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ กล่าวคือ ๑. เรื่องจักรวาลพร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง ๒. เรื่องภูเขต่าง ๆ ในจักรวาล ได้แก่ เรื่องภูเขาสิเนรุ ภูเขาคุนธร ภูเขาหิมพานต์ ๓. เรื่องลาถัย หรือสายน้ำ แบ่งออกเป็น เป็นมหาสมุทร สระ แม่น้ำทั้ง ๕ ชลาลัยมีโบกขรณี ๔. เรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ มีชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป ๕. เรื่องภูมิ แบ่งออกเป็น อบายภูมิ เทวภูมิ อสุร กามาวจรเทพ ๖ ชั้น และพรหมโลก ๖. วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ อาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก และความไม่มีที่สิ้นสุด ลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา

คัมภีร์จักรวาลทิปนี มีความพิเศษกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะคัมภีร์เรื่องนี้ไม่ได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน แล้วจึงอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ตั้งหัวข้อไว้ โดยใช้หลักฐานอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ

๓. คัมภีร์เรื่อง สังขยาปกาสะกฏิกา เป็นการอธิบาย “สังขยาปกาสะกปกรณ” ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้น มาตราต่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมิติ พระสิริมังคลาจารย์ก็ได้นำมาติของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^๖

ส่วนการแต่งคัมภีร์มิ่งคลัตถทิปนี ท่านได้กล่าวไว้อย่าง

ก็มิ่งคลัตถทิปนีนี้ได ข้าพเจ้าปฏิญญา

ด้วยถ้อยคำมีประมาณถึงเพียงนี้ ได้นำอรรถกถาอัน

^๕ ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา, ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, หน้า ๑๒ - ๑๓.

^๖ พระมหาสง่า ธีรสวโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์, หน้า ๑๙ - ๒๔.

เป็นสาระ เป็นอเนก จากพระไตรปิฎกมาแต่ไว้,
มั่งคั่งดั่งที่ป็นนี้นั้น ก็สำเร็จแล้ว อันวิญญูชนพึงดู
ด้วยดี, เมื่อคัมภีร์ดั่งที่ป็นนี้ ก็ได้ความเป็นคน
ฉลาด ในมั่งคั่งทั้งปวง.

พระเถระผู้ประเสริฐ (มหาเถระ) ประกอบ
ด้วยนามว่า มงคล มี สิริ ศัพท์ เป็นบทตัน (สิริ
มงคล) ศิษย์ของท่านพระพุทธรูป ผู้มีวิจารณ์-
ญาณ ในพระสูตรอภิธรรมและวินัย มีอุตสาหะ
รณามั่งคั่งดั่งที่ป็นนี้ ซึ่งมีอรรถรสน่ายินดียิ่ง.

พระมหาเถระ ผู้ซึ่งครุทั้งหลายขนานนามว่า สิริมงคลผู้อยู่ในสุญญาการ คำว่าสุญญาการห
มาถึง (ป., นป.) เรือนว่าง, ฯลฯ, เรือนสงัด, ที่มีเรือนสุญ (คือไม่มีเรือน), ที่ว่างจากเรือน (อการ+
สุญญ กลับบทหน้าไว้หลัง), ที่ว่าง, ที่สงัด, ที่วิเวก^๗. อันเป็นที่เกิดความเลื่อมใสของคนทั้งหลายผู้มาถึง
อันเป็นที่สงัด ในที่คาวุตหนึ่ง เบื้องทิศทักษิณแห่งนวกปุระ (เชียงใหม่) ผู้ยินดีในวิเวก มีอุตสาหะมาก
ทรงพระไตรปิฎก ประดับด้วยความเชื่อ ความรู้ และความเพียร พิจารณาความฉลาดเพื่อตนและ
คนอื่น ๆ แต่งมั่งคั่งดั่งที่ป็นนี้ไว้ เมื่อปีวอก ศักราช ๘๘๖ ในรัชกาลของพระเจ้าราชาธิราช จอมมณู
เป็นยอดแห่งพระราชชาติทั้งปวง เป็นราชันต์ดาของพระราชาทรงพระนามว่า ลกะ ผู้เป็นเจ้าในนวกปุระ
ราชธานี (ปรเมนท) ทรงมีศรัทธาอย่างยิ่ง พิจารณาพระสัมพัณญุตญาณ เลื่อมใสในพระพุทธานุสา
ด้วยประการฉะนี้

ปณิธานของท่านผู้แต่ มั่งคั่งดั่งที่ป็นนี้นั้น สำเร็จแล้ว ปราศจากอันตรายฉันท
ขอความหวังอันดีงามของหมู่สัตว์ทั้งมวลเทียว จงสำเร็จฉันทนั้น.

“บุญใดให้ความสุข ซึ่งข้าพเจ้าผู้แต่งมั่งคั่งดั่ง-
ที่ป็นนี้ประสพแล้ว, ด้วยบุญของข้าพเจ้านั้น ขอ
ความหวังอันดีของหมู่สัตว์ จงสำเร็จ. ขอสัตว์
ทั้งหลายผู้มีกายอนันต์โดยรอบ ในอนันตจักรวาล
จงมีความสุข มีอายุยืนยืน เห็นแต่กรรมอันเจริญทุกเมื่อ.

อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่บุญ เลื่อมใสใน
พระพุทธรูป มีพระธรรมอันเลื่อมใสแล้ว และ
เลื่อมใสในพระสงฆ์. ขอสัตว์เหล่านั้น อันมี
ประการอย่างนั้น จงได้ความสำเร็จแห่งความหวัง
และความพ้นทุกข์.

ส่วนตัวข้าพเจ้า พึงได้ผลอันสูงสุด ที่เข้าใจ
กันว่า พระอรหันต์ อันประดับด้วยคุณทั้งปวง ในภพที่สุด.

เมื่อใดแล พระผู้นายกแห่งโลก พระนามว่า
อริยมตไตรย์ ทรงอุบัติแล้ว, เมื่อนั้น ข้าพเจ้า

^๗ ป.หลวงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ปทุมธานี: โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๗), หน้า ๗๕๔.

อยู่เฉพาะพระพักตร์ ฟังสดับธรรมนั้นของพระ
องค์ ครั้นฟังธรรมของพระองค์แล้ว ฟังบรรลุ
ผลอย่างยิ่ง ครั้นนั้น ข้าพเจ้าฟังเป็นผู้ประดับด้วย
คุณแม่มทั้งสิ้น.

ข้าพเจ้าไม่ฟังบรรลุผล ในสำนักของพระ
องค์ ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ไม่ฟังเสพ
มิตรชั่ว ฟังเสพบุรุษสูงสุดทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ฟัง
ประกอบด้วยทวิภูชัว ฟังประกอบด้วยทวิภูชิตี.

ข้าพเจ้า จงประกอบด้วยคุณธรรมมีทานเป็นต้น
เป็นผู้เลื่อมใส อันชาวโลกรู้ดีแล้ว ข้าพเจ้าฟัง
เป็นผู้ระลึกชาติได้ มีปัญญามาก อันอะไรให้
กำเริบไม่ได้ เปรียบด้วยสาคร ฉลาดในธรรม
ทั้งปวง ในทุก ๆ ชาติ.

ขอพระสัทธรรม คือ คำสอนของพระโลกนาถ
จงรุ่งเรืองตลอดกาลนาน ขอปรานีสัตว์ แม้มุก
หมู่เหล่า จงเป็นผู้เลื่อมใส ในพระพุทธานุสาสนา.

ขอฝนจงตกในฤดูกาล นำเมฆนิลไปสู่ความ
มั่งคั่ง จงยังท่อน้ำให้หลั่งลงโดยชอบ เลี้ยงรักษา
ปรานีสัตว์ และตณฺหาติอันกำเนิดจากพื้นภูมิภาคทุกเมื่อ.

มารดาบิดารักษาบุตรน้อยผู้เกิดจากตนเป็นนิตย
ฉันท ขอพระราชาทั้งหลาย จงทรงรักษาชน
โดยธรรม ทุกเมื่อ ฉันทนั้นและ.

แม้พระนามว่า พุทโธ ของพระผู้มีพระภาค
ผู้คงที่ ยังเป็นไปในโลกเพียงใด, มังคลัตถทีปนีนั้น
เมื่อแสดงนัยแก่เหล่าชนผู้ปรารถนาจะศึกษาจงดำรงอยู่ เพียงนั้น เทอญฯ.^๔

๔. คัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี มีข้อสังเกตอยู่ประเด็นหนึ่ง คือ มังคลัตถทีปนีจัดเป็น
หนังสือชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หรือเกจิอาจารย์ เพราะมังคลัตถทีปนี บรรจุไว้ทั้งอรรถกถา ทั้งคำ
เกจิอาจารย์ ท่านพระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้แต่ง แต่งมุ่งแก่ความในมงคลสูตร โดยยกบาลีในมงคลสูตร
เป็นอุเทศ แต่ในการแต่งแก้นั้น ที่ไหนท่านวิจารณ์แสดงมติ ท่านก็อ้างอรรถกถาบ้าง ฎีกาบ้าง อนุฎีกา
บ้าง คำเกจิอาจารย์บ้าง ประกอบกับคำของท่านเพื่อให้เป็นหลักฐาน ที่ไหนท่านไม่แก้เองโดยตรง ท่าน
ก็ยกปกรณ์นั้น ๆ ขึ้นเป็นคำแก้ โดยลักษณะเช่นนี้ มังคลัตถทีปนี จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดเป็นหนังสือ

^๔ คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม
๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๑ – ๑๗๔.

ชั้นใดชั้นหนึ่งโดยเฉพาะได้ แต่ต้องนับว่าเป็นหนังสือชั้นปกรณ์พิเศษที่ดีเยี่ยม เป็นเกียรติอันงามสำหรับภิกษุไทย^๙

พระสิริมังคลาจารย์ ได้นำภาษาบาลีดังกล่าวมาเรียงลำดับอธิบายความในมงคลสูตรอย่างเป็นระบบขั้นตอน เบื้องต้นยกมงคลสูตรขึ้นเป็นพื้นฐานแล้ว และนำพุทธพจน์จากพระไตรปิฎกมาอธิบาย โดยการใช้สำนวนอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา และปกรณ์วิเสสเข้ามาสนับสนุนได้อย่างลงตัว ทำให้มั่งคั่งถกที่ปนีมีเนื้อหาสาระที่เป็นทฤษฎีทางวิชาการที่สำคัญอย่างเป็นระบบ ซึ่งแต่ละข้อพระสิริมังคลาจารย์ได้ประพันธ์จำแนกออกเป็นข้อย่อยและอธิบายข้อย่อยให้สอดคล้องกับหลักธรรม โดยแสดงขอบข่ายเนื้อหาของหลักธรรมอย่างละเอียดด้วยวิธีบรรยายตามลักษณะแบบโวหาร เทศนา โวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร เพื่อมุ่งให้บุคคลที่ได้ศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของหลักธรรมในมงคลสูตรได้ง่ายขึ้น พร้อมทั้งจะนำหลักธรรมดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๒.๑.๓ แนวคิดและวิถีสถิตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่ได้ศึกษาชีวประวัติประกอบกับคัมภีร์ต่าง ๆ ของพระสิริมังคลาจารย์ในเบื้องต้นพบว่า ท่านเป็นพระมหาเถรที่มีความรู้ความสามารถในด้านการใช้ภาษาบาลี และโดดเด่นในการแต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาหลายเรื่องด้วยกัน แต่ละเรื่องล้วนแต่ทรงคุณค่าแก่การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณกรรมเรื่อง มั่งคั่งถกที่ปนี เป็นวรรณกรรมที่ใช้ภาษาบาลีในการรจนาได้อย่างไพเราะ จนกระทั่งกลายมาเป็นหลักสูตรของปริยัติธรรมแผนกบาลี ในเปรียญธรรม ๔ และเปรียญธรรม ๕ ประโยค トラบาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาและวิเคราะห์ถึงแนวคิดและวิถีสถิตลักษณ์ที่โดดเด่นของท่าน ดังจะนำมาวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นต่อไปนี้

๑) แนวคิดและวิถีสถิตลักษณ์ด้านการศึกษา

ในสมัยของพระเจ้ากือนาธรรมิกราช รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์เม็งราย นอกจากจะสร้างบ้านเมืองและป้องกันบ้านเมืองแล้ว พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้ากัน และพระองค์ยังเป็นผู้ทรงแตกฉานในคัมภีร์ทางศาสนาและศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วแคว้นแดนลานนา ต่อมาได้ทรงสดับกิตติคุณของ พระมหาสมณเถระ สำนักวัดป่าแก้ว แห่งกรุงสุโขทัย ว่าเป็นผู้นำศาสนาแบบลังกาวงศ์มาตั้งไว้ที่สุโขทัยจนเป็นที่เจริญรุ่งเรือง จึงได้ทรงตั้งให้ผู้แทนถือพระราชสาส์นและบรรณาการไปถวายพระศรีธรรมิกราช (พระมหาธรรมราชาลิไท) เจ้าเมืองสุโขทัย เพื่อขอพระสมณเถระไปช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลานนาไทย พระมหาธรรมราชาลิไทก็ทรงอนุญาตให้ท่านไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อการพระศาสนาเป็นที่มั่นคงพอแล้ว พระเจ้ากือนาธรรมิกราชก็ทรงสร้างพระอารามขึ้น ชื่อว่า วัดบุบผาราม (วัดสวนดอกปัจจุบัน) แล้วอาราธนาให้พระมหาสมณเถระประจำอยู่ที่พระอารามนี้

ในปี พ.ศ.๑๙๙๙ พระสงฆ์เชียงใหม่ คณะหนึ่งมีพระญาณคัมภีระ พระเมธีกรและพระศีลวงค์ ซึ่งได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชไปศึกษาและดูการพระศาสนาในประเทศลังกา เพราะสมัยนั้นการพระศาสนาในประเทศลังกาเจริญรุ่งเรืองมาก พร้อมกับกิตติศัพท์นี้ พระสงฆ์

^๙ คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มั่งคั่งถกที่ปนี แปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

แห่งลานนาได้รับทราบจากพระสุนทรเถระ ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาแบบลังกาวงศ์ไปเผยแพร่ในลานนาไทย เป็นรูปแรก ในสมัยพระเจ้ากือนาธรรมิกราช พระสงฆ์แห่งลานนาได้อยู่สำนักเรียนในประเทศลังกา พอสมควรแล้วก็พากันกลับ ในเวลากลับก็ได้นำเอาลัทธิลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ในลานนาไทยด้วย พร้อมกันนั้นก็ได้นำเอาต้นศรีมหาโพธิ์ไปด้วย ต่อมาพระเจ้าติโลกราชจึงได้ทรงสร้างพระอารามขึ้นชื่อว่า วัดโพธารามวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เพื่อเป็นสำนักที่อยู่และเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์พร้อมกันนั้นก็ปลูกต้นไม้ศรีมหาโพธิ์ ซึ่งพระเถระทั้งหลายนำมาจากลังกาไว้ในพระอารามนี้ด้วย

จนกระทั่งมาในสมัยพระเมืองแก้ว พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามให้เจริญรุ่งเรือง กรอบกับพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นมีพระเถระที่เป็นนักปราชญ์รียบพันทิตหลายรูป เช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนปัญญาญาณ ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏในสมัยของพระเมืองแก้วรัชการที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์มังราย และในสมัยพระเจ้าติโลกราชก็ได้มีพระสงฆ์ชาวลานนาไปศึกษา ณ ประเทศลังกาด้วย หลังจากศึกษาแล้วกลับมายังลานนาไทย ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดเจ็ดยอด ซึ่งมีพระธรรมทินเถระเป็นประมุขสงฆ์ ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ นั้น พระสิริมังคลาจารย์คงเป็นองค์การสงฆ์เท่านั้น ตามที่พระสิริมังคลาจารย์มีผลงาน ปรากฏในสมัยของพระเมืองแก้ว เข้าใจว่าพระสิริมังคลาจารย์เริ่มศึกษาและค้นคว้าในสมัยของพระเจ้าติโลกราชแต่มีอายุยืนยาวมาถึงสมัยพระเมืองแก้ว^{๑๐}

พระสิริมังคลาจารย์ หรือ อดีตนามเดิมว่า “ศรีปิงเมือง” ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีฉันทะ มีความรักใคร่ใฝ่เรียนรู้มาตั้งแต่อายุ ๑๑ ดังจะเห็นได้จากชีวประวัติของท่านในเรื่องของการศึกษา เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าท่านเป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบ ตั้งแต่เด็กหรือเป็นสามเณร เมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทแล้วท่านได้เดินทางไปแสวงหาความรู้จากสำนักต่าง ๆ โดยเฉพาะสำนักของพระพุทธรวิระ ซึ่งเป็นพระในนิกายสิงหลและอยู่ต่างประเทศ การที่ท่านมีความสนใจใฝ่ใจศึกษาเรียนรู้เช่นนี้ เป็นการแสวงหาตัวตนที่แท้จริงของท่าน เพื่อสร้างคุณภาพหรือศักยภาพความเป็นบรรพชิตให้สมบูรณ์แบบ ให้รู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ท่านจึงมีอัตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตน นั่นก็คือด้านการรจนาคัมภีร์ ซึ่งสอดคล้องกับ คำว่า อัตลักษณ์แห่งตน “อัตลักษณ์แห่งตน หมายถึง ความสามารถของบุคคลช่วงวัยในการผสมผสานระหว่างลักษณะภายใน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลกับลักษณะภายนอก คือ ประสบการณ์จากสังคมรอบด้าน แล้วสามารถประเมินหรือตัดสินใจด้วยตนเองได้ ว่าตนเองนั้นคือใคร มีความสามารถอะไร ควรจะมีความเชื่อ และดำเนินชีวิตไปในทิศทางใด ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีความเป็นลักษณะเฉพาะตัว และลักษณะที่เหมือนกับบุคคลอื่นผสมผสานกลมกลืนอยู่”^{๑๑}

จากความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคนั้น กอปรกับผลงานด้านคัมภีร์ของ พระสิริมังคลาจารย์ทั้ง ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย ๑. เวสสันดรทีปนี ว่าด้วยศัพทและวิธีแปลความในเวสสันดรชาดก รจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ๒. จักกวาฬทีปนี (คณฐี) ว่าด้วยจักรวาลและสรรพสิ่งที่อยู่ในจักรวาลคือ สันฐานของโลก และความพินาศของโลก รจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ ๓. สังขยาปกาสิกฏีกา ว่าด้วยเครื่องนับและเครื่องตวง ๖ อย่าง รจนาเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๓ และ ๔. มังคลัตถทีปนี

^{๑๐} พระมหาสังวร สีสั่วโร, พระสิริมังคลาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย, (ม.ป.ท. ม.ป.ป.), หน้า ๑๗ - ๒๒.

^{๑๑} Erilson, E.H, Identity: Youth and crisis, p.๑๕๗.

เป็นประกรณพิเศษ อธิบายขยายความในมงคลสูตร รัตนาสรีร์เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๗ ซึ่งท่านได้รจนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนงดงามไปด้วยศัพท์ ไวยากรณ์ ซึ่ง “ผศ.ดร.พิสิฐ โคตรสุโพธิ์” ได้พรรณนาถึงคุณสมบัติของพระสิริมงคลอาจารย์ว่า ท่านเป็นผู้มีการศึกษาดีเยี่ยม คงแก่เรียน มีความรู้ลุ่มลึกในภาษาบาลีที่เรียกว่าเป็นปราชญ์ทางด้านภาษาบาลี เป็นนายภาษา ทั้งมีความแตกฉานในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แถมยังเป็นผู้มีความรอบรู้และชำนาญในคัมภีร์บาลีสายหลักและคัมภีร์อื่น เช่น ไวยากรณ์ สัททนีติ ที่ส่อถึงความสามารถขั้นครู คือ เป็นผู้สามารถประพันธ์ (แต่งเรื่อง) โดยการผูกโครงเรื่อง สอดใส่สาระเนื้อหา สารกนิทานประกอบ อ้างอิงหลักฐานที่สามารถจะใช้ค้นคว้าสืบศึกษาตามข้อมูลนั้น ๆ เป็นการอนุเคราะห์ให้ความสะดวกแก่ผู้ตามศึกษาภายหลังได้ ประการสำคัญ แสดงความเป็นนักปราชญ์ที่ไม่ครอบงำความคิดของผู้ใด เมื่อพบประเด็นที่เป็นข้อขัดแย้ง หรือเชิงขัดแย้งท่านจะนำข้อมูลทั้งหมดมาแสดงเสียก่อน จะไม่ตั้งธงวินิจฉัยตัดสินเอาตามความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แต่ให้อิสระแก่ผู้ศึกษาว่า ความเห็นของท่านเป็นอย่างนี้ โปรดใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบว่า มันจะสมควร (ยุติ) กับข้อมูลใด นี่คือนิสัยของนักปราชญ์ที่ยากจะหาผู้เสมอเหมือนได้^{๑๒}

จากผลงานด้านคัมภีร์ของพระสิริมงคลอาจารย์ที่ปรากฏนั้น เมื่อทำการศึกษาและสืบค้นเพื่อหาฐานข้อมูลด้านการศึกษาของท่านตั้งแต่บรรพชาและอุปสมบทว่า ขณะที่ท่านเป็นสามเณรนั้นท่านศึกษาอยู่ที่ไหนกับใคร และเมื่อท่านอุปสมบทแล้วท่านได้เดินทางไปศึกษาในสำนักที่ไหนของใคร ปรากฏว่า ฐานข้อมูลหรือเอกสารที่นักวิชาการหรือนักการศึกษาทั้งหลายที่ได้ศึกษารวบรวมชีวประวัติของท่านก็ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน บางฉบับก็ได้กล่าวไว้ว่า “ท่านได้ไปศึกษาในนิทายสิงหล ณ ลังกาประเทศ (ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน)”^{๑๓} บางฉบับก็ได้กล่าวว่า ครูของท่านชื่อ พุทธวีระ พระพุทธวีระนี้นั้นนิษฐานว่าเป็นพระภิกษุในนิทายสิงหล แต่พระพุทธวีระผู้นี้จะเป็นใคร ชาวเมื่ออะไร ไม่ปรากฏ เพราะชื่อพุทธวีระ ไม่เคยมีการกล่าวถึงในรายชื่อพระภิกษุที่มีชื่อเสียงของล้านนาที่เอ่ยไว้ในหนังสือเรื่องใด ๆ ที่แต่งในสมัยนั้นเลย และชื่อนี้ก็ไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีของลังกาและพม่าอีกด้วย แต่ชื่อพระสิริมงคลอาจารย์นั้นมีอ้างอิงในเวลาอีก ๓๐๐ ปีเศษต่อมา คือคัมภีร์ศาสนวงศ์ของพระปัญญาสามิแห่งพม่า ซึ่งรจนาไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๕^{๑๔}

จากการที่ได้ศึกษาตามเอกสารในเบื้องต้น พอสรุปและสังเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษาของพระสิริมงคลอาจารย์ได้ว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีใจรักใคร่ในการศึกษา โดยเฉพาะในเรื่องของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และหันหน้าเข้ามาบรรพชาอยู่ใต้ร่มผ้ากาสาวพัตร์ตั้งแต่อายุ ๑๑ จนกระทั่งสามารถเรียนรู้ภาษาบาลีและแตกฉานในพระไตรปิฎก แล้วนำความรู้จากภาษาบาลีและพระไตรปิฎกมารจนาคัมภีร์สำคัญ ๆ เช่น เวสสันดรทีปนี จักกวาททีปนี สังขยาปกาสะกฏิก และมังคลัตถทีปนี ซึ่งคัมภีร์ทั้ง ๔ เล่มนี้ พระสิริมงคลอาจารย์ ที่ใช้ระยะเวลาในการรจนาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ดังที่ปรากฏในเอกสารก็คือ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๖๐ – ๒๐๖๗ ผลงานที่ประจักษ์แก่

^{๑๒} ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, หน้า ๑๒.

^{๑๓} พระมหาสง่า ธีรสำโร และคณะ, ชีวิตและผลงานพระสิริมงคลอาจารย์, หน้า ๑๔.

^{๑๔} พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, หน้า ๖.

อนุชนรุ่นหลังอยู่ในขณะนี้ปัจจุบัน จึงถือว่าเป็นจุดเด่นหรือเป็นอัตลักษณ์ของท่าน จึงทำให้อนุชนรุ่นหลังถวายนามว่า พระมหาเถระนักปราชญ์แห่งล้านนา มาจนถึงปัจจุบัน

๒) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการเผยแผ่ธรรม

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยหรือสุวรรณภูมิตั้งแต่ในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๔ หลังจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่เดิมดินแดนแถบนี้ เชื่อกันว่า มีการนับถือผี สาง เทวดา หรือมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา พระโศภนเถระและพระอุตรเถระได้แสดงพรหมชาลสูตรให้ประชาชนชาวสุวรรณภูมิเลื่อมใส^{๑๕}

พระพุทธศาสนาได้มีการเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับอาณาจักรล้านนามาตลอด เมื่อพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาก็มีความเจริญอย่างเต็มที่ แต่ถ้ามองการเมืองการปกครองอ่อนแอลง พระพุทธศาสนาก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ส่วนการบันทึกเรื่องราวความเป็นมา ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และการอธิบายหลักธรรมคำสอนนั้นก็เป็ผลที่สืบเนื่องมาจากการที่พระพุทธศาสนาได้รับการยกย่อง และการส่งเสริมการศึกษาอย่างจริงจังในยุคทองของล้านนา ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.๑๙๘๕ -๒๐๖๘ ระหว่างรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย และพระเจ้าเมืองแก้ว รวมเวลา ๘๓ ปี โดยในช่วงเวลาดังกล่าวมีการศึกษาพระธรรมวินัย และรจนาคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก^{๑๖}

ความมั่นคงของอาณาจักรล้านนา นับตั้งแต่พระเจ้ายมราชที่ทรงสร้างนครนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ และส่งเสริมล้านนาให้เป็นจุดศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ประกอบกับกษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ จนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชที่ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ที่วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอดซึ่งเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ของโลก ทำให้พระสงฆ์นักปราชญ์ ได้เรียนรู้ถึงพระธรรมวินัย และภาษาบาลีอย่างดียิ่ง มีการส่งเสริมการศึกษาให้แก่พระสงฆ์ เช่น ให้มาเรียนธรรมะ ภาษาบาลี ที่วัดสวนดอก ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเรียนของพระสงฆ์ในภายหลังวงศ์ ซึ่งปัจจัยดังกล่าว เป็นเหตุให้เกิดวรรณกรรมและเหตุการณ์ที่สำคัญของล้านนา

ดังนั้น ถ้าจะกล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเถระที่มีผลงานสร้างสรรค์เนื่องด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ๑) การเมืองการปกครองและการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ในอาณาจักรล้านนา ๒) ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินล้านนา อันสืบเนื่องมาจากความแตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และภาษาบาลี ของพระเถระที่มีผลให้เกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ และ ๓) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์เขียนธรรมของพระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนา^{๑๗} ลักษณะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น อาศัย

^{๑๕} พระปัญญาสาธุเถระ, ศาสนวงศ์, แปลและเรียบเรียง โดย กรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), หน้า ๕๖.

^{๑๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา, พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ,

คัมภีร์ที่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหรือการจารลงในใบลาน สมุดข่อย หรือปื๊บสา ลักษณะตัวอักษร ที่ใช้ในการจารึก ตามหลักฐานที่ค้นพบมี ๓ ชนิด คือ

๑. ตัวอักษรไทยยวน “อักษรธรรมล้านนา” หรือ “ตัวเมือง” เป็นอักษรของล้านนาไทยที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม และเป็นที่ใช้แพร่หลายในภาคเหนือ และดินแดนใกล้เคียง เช่น เมื่อเชียงตุง ราชอาณาจักรของประเทศพม่า ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ในการเขียนคัมภีร์ธรรมและการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

๒. ตัวอักษรสุโขทัย หรือ “ตัวอักษรฝักขาม” ได้แก่ตัวอักษรที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์ขึ้น สันนิษฐานว่า คงได้รับเข้ามาใช้ในสมัยพระเจ้ากือนา เมื่อพระมหาสุทนต์เถระได้นำพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย ส่วนใหญ่ใช้ในการจารึกเรื่องราว ลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษร “ไทยน้อย” โดยพบหลักฐานที่อักษรดังกล่าว ที่จารึกเจดีย์กู่คำ บริเวณเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

๓. ตัวอักษรของไทย (ขอมเมือง, ของเสียบ) หรือ อักษรไทยนิเทศ ได้แก่การเอาตัวอักษรไทยยวนกับตัวอักษรสุโขทัยมาผสมกัน โดยใช้ตัวอักษรสุโขทัยเขียนตัวกลม ๆ แบบอักษรไทยยวน ตัวอักษรชนิดนี้ผู้รู้บางท่านไม่แยกเป็นชนิดต่างหาก เพราะเป็นเพียงการผสมผสานจากตัวอักษร ๒ ชนิดคือ “อักษรไทยยวน” กับ “อักษรฝักขาม” เท่านั้น และนิยมใช้ในการบันทึกวรรณกรรมทางคดีโลก เช่น ไครนราศหรือภูษัย ไครนอมรา เป็นต้น^{๑๘}

ส่วนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอีกลักษณะหนึ่งก็คือ แบบมุกขปาฐะ อาจจะเป็นวรรณกรรมหรือธรรมบทในทางพระพุทธศาสนา เช่นการบอกเล่าหรือการเล่าเรื่องด้วยคำพูดสั้น ๆ บางครั้งสามารถสื่อความหมายแห่งชุดความรู้นั้นได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมประเภทสุภาษิตสอนใจ หรือคำให้พรในโอกาสต่าง ๆ สามารถสร้างพลังความรัก ความสามัคคีให้กับหมู่คณะได้ และสามารถเป็นคติธรรมนำทางให้ผู้นั้นได้ประพฤติปฏิบัติตามได้

หมวดหมู่วรรณกรรมมุขปาฐะของชาวล้านนาว่า ประกอบด้วย เพลงกล่อมเด็ก เพลงชาวบ้าน ไวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทายและที่สำคัญ คือ สุภาษิตและคำให้พร คำกล่าวในโอกาสต่าง ๆ ที่มีเนื้อหามุ่งสอนให้คนรู้ถึงคติธรรมและข้อคิด ข้อควรปฏิบัติตามจารีตประเพณีและความเชื่อในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีประโยชน์ต่อการดำรงตนของบุคคลในสังคม

ส่วนการแต่งวรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็น “ร้อยกรอง” หรือ “ฉันทลักษณ์” ของชาวล้านนา นั้น มีรูปแบบคำประพันธ์ที่หาฉันทลักษณ์แน่นอนได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการกำหนดคณะและบังคับสัมผัสต่าง ๆ ไม่มีกฎที่แน่นอนตายตัว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะร้อยกรองที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์นั้นมาจาก “ร้อยกรองชาวบ้าน” ที่ซับซ้อนทางมุขปาฐะ และมีท่วงทำนองที่จัดอยู่ในลักษณะของเพลงพื้นบ้านด้วย โดยกวีชาวล้านนามีอิสระในการแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ถ้อยคำ สัมผัส จังหวะต่าง ๆ จะสังเกตได้จาก “คำคร่าว – คำเครือ” หรือที่ภาษาล้านนาออกเสียงว่า “คำคาว-คำเครือ” ที่ชาวบ้านขับร้องกัน อันเป็นลักษณะร้อยกรองเบื้องต้น ก่อนที่พัฒนามาสู่ฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองที่เป็นลายลักษณ์ วรรณกรรมทั้งประเภทลายลักษณ์และมุขปาฐะนี้จะแสดงความสัมพันธ์ควบคู่กันไป ส่วนการสืบทอดการแต่งบทร้อยกรองของกวีชาวล้านนานั้น จะอาศัยการฝึกฝนจากการอ่านและ

^{๑๘} ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา” ใน รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๓.

พึงวรรณกรรมเก่า ๆ ที่กวีโบราณแต่งเอาไว้ แล้วจดจำหรือเลียนแบบต่อ ๆ กันมา ลักษณะรูปแบบคำ ประพันธ์จึงเปลี่ยนแปลงไปตามบุคคล และเวลา ประการสุดท้ายกวีชาวล้านนา มุ่งคำนึงถึงการใช้ คำให้ได้ตรงตามความหมายที่ต้องการในการแต่งมากกว่าที่จะคำนึงถึงความเคร่งครัดทางฉันทลักษณ์ ที่ถูกต้องตามกฎหมาย^{๑๙}

ซึ่งลักษณะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นแบบการบันทึกหรือจารลงในใบลานหรือจารลงในสมุดข่อย (ปืสบา) กดี หรือลักษณะการเผยแพร่แบบมุขปาฐะก็ดี ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคนี้ให้เจริญรุ่งเรือง เป็นการขยายฐานของพุทธศาสนิก ให้มั่นคง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่ว่า ถ้าจะรักษา พระพุทธศาสนาในไทยให้เจริญมั่นคงต้องส่งกำลังไปฟื้นฟูชนชนบทขึ้นมาให้ได้ พอสรุปความได้ ดังนี้ คือ

ถ้าพระสงฆ์เข้าใจและตั้งใจในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ควรเริ่มต้นที่ ชนบท ยิ่งในยุคปัจจุบันนี้ ชนบทไทยน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง ตอนนี้ชนบทกำลังสลาย หรือพังทลาย เนื่องด้วยชนบทกำลังอ่อนแอเสื่อมโทรม และหมดแรงไม่มีกำลังจะช่วยตัวเอง กลายเป็นชุมชนพึ่งพา เมื่อมีอะไรมีใครไปเอื้อไปให้ ไม่ว่าจะมีเจตนาแอบแฝงอย่างไรก็ไม่ปฏิเสธ เพราะไม่มีภูมิคุ้มกัน เพราะฉะนั้น เรื่องหนึ่งที่จะต้องคิดก็คือ ทำอย่างไรชุมชนจึงจะมีความเข้มแข็ง และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนของเราที่เป็นชุมชนพุทธนี้ แต่ละชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลาง พระสงฆ์ทุกแห่งทั่วประเทศมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ประชาชนชาวบ้านไม่ว่าอยู่ที่ไหนก็มีศรัทธาในเรื่องบุญเรื่องกุศล และเชื่อถือปฏิบัติอยู่ในหลัก ทาน ศีล ภาวนา เมื่อชาวบ้านฟังพระสอนดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง อยู่ในศีลในธรรม ก็รักษาชุมชนนั้นไว้ได้ สังคมก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมเย็นเป็นสุข

เมื่อมองในแง่นี้ก็จะเกิดความเข้าใจว่า เมื่อเราตั้งหน่วยศูนย์กลางอะไรขึ้นมาทำงานกันทาง พระศาสนาแล้ว สิ่งหนึ่งที่ต้องคิดก็คือ ทำอย่างไรจะขยายความเกื้อหนุนไปสู่ชนบท เพื่อเสริมแรง ชุมชนท้องถิ่นทั้งหลาย ที่กำลังถอยร่น กำลังเสื่อม ทั้งทางพระศาสนา ทั้งทางกิจการทั่วไปทุกด้าน ไม่ ว่าจะจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กำลังจะสลายหมด เวลานี้เด็กรุ่นใหม่ในชุมชน ไม่เฉพาะในเมือง เท่านั้น แม้แต่เด็กในชนบทมากมาย ก็ห่างเหินวัด แทบไม่รู้จักรวัด ไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัด และพระสงฆ์ต่อชีวิตและชุมชนของเขา ไม่เกิดความรักใคร่ใส่ใจ ไม่มีความรู้สึกร่วมหรือมองอย่างเป็น เจ้าของที่จะร่วมรับผิดชอบ หรือจะรักษาไว้ ถ้าไม่เบื่อไปเลย ก็เฉย ๆ นี่คือสัญญาณเตือนภัยว่า ความหายนะใกล้เข้ามา เพราะฉะนั้น เราจะต้องฟื้นฟูประเทศไทย ด้วยการไปฟื้นฟูชุมชนชนบท หมู่บ้าน ให้เขาอยู่โดยมีหลัก ให้ดีพร้อมด้วยกันทั้งวัดทั้งบ้าน ให้มีการประสานร่วมมือกัน พระต้องมี อะไรให้แก่ประชาชน คือให้ทางนามธรรม ด้วยการให้ธรรมให้ปัญญาให้กุศลให้การศึกษา รวมความว่า ให้เป็นไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้^{๒๐}

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

จากการที่ได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของท่านมา พอมีร่องรอย

^{๑๙} อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า ๒๗.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภัยแห่งพระพุทธศาสนา – ความรู้เพื่อพัฒนาการนับถือ ศาสนาของคน, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, (กรุงเทพมหานคร: ผลิตีมี, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๕ -๑๐๗

เกี่ยวกับความสันโดษของท่านปรากฏอยู่บ้าง ซึ่งจะนำมาอธิบายขยายถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษของท่านดังต่อไปนี้

จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๖๓ ท่านจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ส่วนท้ายเรื่องมังคลัตถิยพินิ ซึ่งเป็นงานเรื่องสุดท้ายของท่าน ท่านได้กล่าวไว้ว่า ท่านอาศัยอยู่ใน สุนยญคาร ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศใต้เป็นระยะทาง ๑ คาวุต เท่ากับว่า พ.ศ. ๒๐๖๗ ท่านมิได้จำพรรษาที่วัดสวนขวัญ แต่ก็ได้บอกว่ายู่ ณ วัดใดและเหตุใดจึงย้ายวัด ส่วนสำนวนหนึ่งอธิบายไว้ว่า “ปีกาบสัน ศักราช ๘๘๖ ตัว น้ำหลายน้ำท่วมเชียงเรือก คนมาเข้ากาดยังช่วงศรีภูมิมีคนดิกน้ำตายมากนัก และ ลุศักราช ๘๘๖ ปีวอก ณ ศก น้ำเหนือหลากมากท่วมเมืองเชียงเรือก หมู่คนมาเข้ากาดยังช่วงศรีภูมิจนน้ำตายมากนัก ศักราช ๘๘๖ คือ พ.ศ. ๒๐๖๗ แสดงว่าปีนั้นน้ำท่วมมาก และถ้าดูตามแผนที่จะเห็นว่า วัดสวนขวัญตั้งอยู่ในที่ลุ่ม ดังนั้น พ.ศ. ๒๐๖๗ น้ำท่วมวัดสวนขวัญ พระสิริมั่งคลาจารย์จึงต้องอพยพไปอยู่ ณ ที่ดอนตามอาคารร้าง เพื่อให้พ้นจากการถูกน้ำท่วม และรจนามังคลัตถิยพินิสำเร็จ ณ ที่นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า “...อยู่ในสุนยญคารอันเป็นที่เกิดความเลื่อมใสของคนทั้งหลายผู้มาถึง...”^{๒๑}

เมื่อนำมาวิเคราะห์ดูจากสถานการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้น และทำให้ท่านต้องอพยพไปอาศัยบ้านร้างหรือเรื่องว่าง จนก่อให้เกิดเป็นสถานที่บุคคลเลื่อมใสศรัทธา การที่จะทำให้สถานที่ว่างให้กลายเป็นสถานที่บุคคลเคารพนับถือ ต้องใช้เวลานานพอสมควร ซึ่งสอดคล้องกับระยะเวลาที่ท่านรจนาคัมภีร์มังคลัตถิยพินิ ที่ใช้เวลาจนถึง ๔ ปี หรืออีกสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ท่านต้องหลีกตัวไปอาศัยอยู่ในสถานที่แบบนั้น อาจมีเหตุที่ว่าเป็นสถานที่นั้นเป็น ปฏิรูปเทสวาสะ คือมีถิ่นฐานที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี หรือเรียกว่ามีความเป็นสัปปายะ เพราะความว่า ถิ่นฐานหรือภูมิประเทศต้องมีความ สัปปายะ ทั้งที่อยู่อาศัยอันเป็นที่สบาย สงบ ปราศจากผู้คนสัญจรไปมา หรือแหล่งชุมชน จนเกินไป อันอาจจะเกิดความรำคาญจากการไปมาของผู้คน ประกอบการเดินทางไปมาได้สะดวก ไม่ไกลไม่ใกล้ เหมาะแก่การจาริกไปมาหาสู่เพื่อการสนทนา พูดคุยสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตน ได้ฟังสิ่งที่จะทำให้จิตใจเกิดศรัทธา วิริยะ อุตสาหะ ความสงบ และบุคคลที่อยู่ร่วมกันควรเป็น สัตบุรุษ ครูบาอาจารย์ ผู้ตั้งมั่นในศีลธรรม ที่คอยชักนำไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเพียร ตลอดจนถึงเรื่องของอาหารที่บริโภค หรืออากาศตามฤดูกาล ต้องเลือกให้เหมาะสมแก่สภาพร่างกายของตน และอิริยาบถทั้ง ๔ หรือ การเคลื่อนไหว ยืน เดิน นั่ง นอน ดังนั้นสถานที่ก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาตน สรุป ก็คือ จากการที่ท่านได้พักอยู่ในสถานที่อันสงบ อุดมไปด้วยสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ ประกอบการมีเวลาในการรจนา จึงทำให้คัมภีร์มังคลัตถิยพินิสำเร็จ ด้วยความสมบูรณ์ งานทั้งในเบื้องต้น งามพร้อมในท่ามกลาง และงามพร้อมในที่สุด ครบรอบรศครบไวยากรณ ครบกระบวนกรนำเสนอที่ชัดเจน

สรุป จากการที่ได้ศึกษาชีวประวัติและผลงานของพระสิริมั่งคลาจารย์ และได้วิเคราะห์เพื่อหาแนวคิดวิถีและอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่าน พอประมวลได้ดังนี้ ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาประกอบกับการส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ในยุคนั้น และมีพระมหาเถระที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎกเป็นจำนวน

^{๒๑}พระมหาสง่า อีร์สวโร และคณะ, *ชีวิตและงานพระสิริมั่งคลาจารย์*, หน้า ๔ - ๕.

มาก เมื่อท่านเกิดมาในท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของพระพุทธรูปศาสนา ท่านจึงได้ปวารณาถวายตัวเข้ามาอาศัยอยู่ในผ้ากาสาวพัสตร์เมื่ออายุเพียง ๑๑ ปี และมีความใฝ่รักใคร่ศึกษาพระพุทธรูปศาสนา ท่านจึงได้เดินทางไปถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธรูปวิระ ที่มีความเชื่อกันว่าเป็นพระสงฆ์นักปกครองประเทศลังกา เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาแล้วเดินทางกลับมายังเชียงใหม่ และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนขวัญ (วัดสวนดอก) และได้รับฉายานามว่า พระสิริมังคลาจารย์ ตลอดอายุของท่านได้รับงานคัมภีร์ที่สำคัญ ๆ ทางพระพุทธรูปศาสนาไว้ ๔ เรื่องด้วยกัน ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปนี จักกวาฬที่ปนี สังขยาปกาสะกฏิก และมังคลัตถที่ปนี โดยเฉพาะคัมภีร์มังคลัตถที่ปนี เป็นคัมภีร์สุดท้ายที่ท่านได้รับงานเอาไว้ และใช้เวลาเรียนนานถึง ๔ ปี ปัจจัยที่ทำให้ท่านได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา เนื่องด้วย ท่านเกิดมาในยุคแห่งความเจริญของพระพุทธรูปศาสนา หรืออยู่ในประเทศที่อุดมสมบูรณ์ มีปฏิรูปเทศาภิบาล ท่านเกิดมาในท่ามกลางของพระมหาเถระผู้มีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ท่านคบหาสมาคมสนทนาปราศรัยกับท่านเหล่านั้นเป็นอาจณ มีสัพบุรีสุปัสสยะ สมาคมกับสัตบุรุษอยู่ตลอดเวลา ท่านมีความตั้งมั่นในหลักการ และมุ่งมั่นสานฝันของท่านให้ประสบผลสำเร็จตามเส้นทางแห่งการเป็นสมณะเพศ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะพัฒนาชีวิตไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ด้วยประพจน์ดีที่เหมาะสมกับภูมิเดิม ภูมิรู้และภูมิฐานของตน มีอัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง และอาศัยบุญเก่าที่ท่านได้สั่งสมมาตั้งค้ำปณิธานที่ท่านพรรณนาเอาไว้ในการรณนาแต่ละคัมภีร์ กล่าวคือ มีอัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง ท่านได้ฝากมรดกทางปัญญาไว้กับล้านนามาจนถึงปัจจุบัน และท่านได้ถึงแก่กรรมมรณภาพ เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๘ - ๒๐๗๘ ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว

๒.๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระครูบากัญจน หรือครูบามหาเถร

๒.๒.๑ ประวัติครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถร

ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถร หรืออีกนัยหนึ่งสาธุชนทั่วไปมักเรียกสั้นๆว่า ครูบามหาเถร ครูบามหาเถรเป็นชาวสูงเม่นโดยกำเนิด มีบ้านอยู่บริเวณบ้านพ่อน้อยปึก แม่มูล ซึ่งอยู่ในหมู่ที่ ๒ ตำบลสูงเม่นในขณะนี้ ท่านเป็นบุตรของพ่อสุปินนะ แม่จันทร์ทิพย์ มีพี่ชายและน้องชายร่วมบิดามารดาเดียวกัน ชื่อหนานอินตา และนายจันทร์ดี ครูบาเจ้าเกิดในปีระกา พุทธศักราช ๒๓๓๒ เป็นแผ่นดินของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ได้ ๘ ปี หากจะนับถึงปี ๒๕๕๘ ท่านจะมีอายุได้ ๒๒๖ ปี ในส่วนนี้ได้สำเนาเค้าความจากแผ่นศิลาจารึก ซึ่งมีผู้จารึกไว้ และได้เก็บรักษาไว้ที่สถานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ซึ่ง ดร.ฮันเลห์เพนธ์ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยจารึกล้านนา ไปสืบและจารึกมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ ใจความในแผ่นศิลาจารึกกล่าวว่า ในปีจุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัวปีก่าไส้ มีครูบาเจ้ามหาเถรเมืองแพร่ ชื่อ กัญจนอรัญญวาสี ได้มาสั่งรอมธัมมคัมภีร์ และ และมหาเถรเจ้าเกิดปีกัศราอายุได้ ๔๙ ปี นับถอยหลังไป จะตกปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ ในรัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรี ดังนั้นครูบามหาเถรเจ้าจึงเกิดในปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ แน่นนอน แต่ปีแห่งการมรณภาพนั้นยังไม่ปรากฏ แต่ไปมรณภาพที่เมืองระแหง จังหวัดตากในปัจจุบันนี้ ณ ที่นั้น เรียกว่า วัดป่าอัมพวัน เพราะเป็นสวนมะม่วง ที่มีผู้อุทิศให้ครูบามหาเถรพำนักอยู่ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ประวัติการเกิด เหตุอัศจรรย์ในวันคลอด

ก่อนที่จะกล่าวถึงการคลอดจากครรภ์มารดา จะย้อนกล่าวถึงสภาพสังคมในสมัยนั้น ตามที่หลวงพ่อกุรบาแคมภีรสาร วัดเหมืองหม้อ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งมีอายุได้ ๘๔ ปี (ปี ๒๕๑๓) ได้ให้ฟังด้วยเสียงอันแหบเครือว่า ครุบากันธา (คันธา) เป็นลูกศิษย์กัณภูมิ ของครุบามหาเถร และเป็นรุ่นราวคราวเดียวกันกับ ครุบาวงศ์ หรือพระครูพุทธรวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมือง ชาวบ้านมักเรียกชื่อว่า ครุบาวงศ์ ผู้จบอรรถบาลี ทั้ง ๒ ท่าน ท่านนี้เคยได้เป็นผู้ติดตามครุบามหาเถร แต่ที่สนิทที่สุดคือครุบากันธา วัดเหมืองหม้อ หลวงพ่อกัมภีรสาร กรณาล่าว่า ตอนที่ท่านครุบามหาเถรจะเกิดนั้นมีสิ่งอัศจรรย์ เพราะเตวบุตรเตวดาแปลง(อ่านว่า ตะเหลง) แสดงเป็นเสือโคร่งเสือโคร่งมากาบเอาแม่เฒ่าจันทร์ทิพย์(จันทร์ดีบ) หนีเข้าป่าไป เกิดที่ห้วยหิตขุนแม่จั่ว(อ่านว่าแม่จั่ว) สังคมในสมัยนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและทำไร่ ผู้ใดมีฐานะยากจนไม่มีที่ทำนา ก็เป็นชาวไร่ ชาวไร่ในความหมายนี้ หมายถึงชาวไร่ที่บุกรุกกลางป่าเพื่อทำการเพราะปลูกไปเรื่อยๆ เรียกว่าชาวไร่เลื่อนลอย ในการทำไร่ก็ต้องออกไปปลูกห่าง (ทับหรือกระท่อม) อาศัยทำงานในไร่ชั่วคราว พ่อเฒ่าสุปินนะ แม่เฒ่าจันทร์ทิพย์ ก็จัดอยู่ในพวกนี้ และได้ไปกลางป่าทำไร่อยู่แถวป่าแม่จั่ว โดยได้ยกครอบครัวไปพักแรมทำไร่ ปีนี้แม่เฒ่าตั้งท้องแต่พอสมควรจนจะคลอด ก็ได้ออกไปช่วยเพื่อหาอาหารคอยผิว และลูกที่ออกไปทำไร่ และช่วยงานเล็กๆน้อยๆตามที่พักเพื่อเป็นการบริหารร่างกายไปในตัว เพื่อจะได้คลอดลูกง่ายขึ้น มีวันหนึ่งเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้นกับแม่เฒ่าจันทร์ทิพย์จนได้ คือมีเสือร้ายตัวหนึ่งคาบเอานางไป พอผิวกลับจากทำงานในไร่มาตอนเย็น ก็ไม่เห็นนางผู้เป็นเมีย ก็ร้องเรียกหา แต่ไม่มีเสียงขานรับ และได้เห็นบริเวณที่นั่นมีรอยลากเหยื่อไปเป็นทาง เพราะเห็นต้นไม้ละต้นหญ้าอ่อนๆลู่เป็นทางไป เหมือนมีคนหรือสัตว์ลากเหยื่อไป ก็รู้ว่าเมียตนถูกสัตว์ร้ายลากไปเป็นเหยื่อแน่นอน จึงเอะอะโวยวายเรียกเพื่อนชาวไร่ที่ปลูกเพิงพักห่างๆกันให้ทราบ พร้อมทั้งขอแรงกันออกช่วยหา และให้ลูกชาย ๒ คนเดินทางเข้าไปบ้านสูงเม่น เพื่อนำข่าวร้ายนี้ไปบอกญาติพี่น้องทางบ้าน และพวกชาวไร่ด้วยกัน ต่างก็หาไม้ไผ่แห้งมาทำแค้จุดส่องนำทางเพราะตะวันค่ำแล้ว

ด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน และความรักความสามัคคีระหว่างชาวไร่ด้วยกันทุกคนก็มาพร้อมกันและวางแผนแกะรอยเสือโคร่งไป การค้นหาก็ก็น่าสนใจ ๑ คืน ก็ยังไม่พบและไม่มีความหวังอะไรมากนัก จึงไปตามล่าห้วยหิต เขตขุนแม่จั่ว (ปัจจุบันนี้เป็นเขตอำเภอเด่นชัย ห่างจากสูงเม่น ๑๕ กิโลเมตรโดยประมาณ) ก็พอดีไปพบเสือ ซึ่งนั่งคล่อมมารดาและลูกน้อยอยู่แต่ไม่มีอาการดุร้าย พอได้ยินเสียงคนก็ผงหนึ่เข้าป่าไปไม่มีการหวงแหนเหยื่ออย่างเสือทั่วไป ผู้คนที่ค้นหาก็ก็นึกใจที่จะยิงเสือ (เพราะไม่กล้าหรือไม่ทันก็ไม่อาจทราบได้) และนับว่า เสือได้เสียเมื่อกจากทารกน้อยนั้นจนเกลี้ยงเกลามากเหมือนว่าได้อาบน้ำมาแล้ว ส่วนแม่นั้นยังสลบเหมือนดอยู่ จึงได้ช่วยกันปฐมพยาบาลจนนางได้สติ จึงได้ตัดไม้ซางมาสานกระตะ(ขัดตะ)หามเอานางและทารกกลับที่พัก และเลยนำไปสู่บ้านสูงเม่น ผู้คนทั้งหลายที่ทราบข่าวต่างก็มาดูและฟังเหตุการณ์อันน่าระทึกใจ จากคณะผู้ติดตามค้นหาและเรื่องนี้ก็มีผู้เล่ากันมาเหมือนประหนึ่งนิยายชาวบ้านทั่วไป ถึงเรื่องราวที่ว่าครุบามหาเถรถูกเสือลากไปเกิดที่ห้วยหิตแม่จั่ว สถานที่แห่งนี้แทบจะไม่เหลือให้เห็นเป็นป่าแล้วเพราะถูกบุกรุกแผ้วถาง และโค่นล้มต้นไม้ไปมากมาย เมื่อสมัยก่อนชาวบ้านแม่จั่วที่รู้เรื่องราวยังได้สร้างศาลเพียงตาไว้ และได้ นำเอาตุ้พระคัมภีร์ไปตั้งไว้เป็นอนุสรณ์ถึงครุบามหาเถร ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ ครุบาสมจิตร์ จิตตคุตโต จำอาวาสวัดแสง

อำเภอทอง จังหวัดแพร่ ยังได้ไปเข้ารกขุมล(ปฏิบัติสมณธรรม) และมีชาวบ้านหลายตำบลไปทำบุญตักบาตรและแผ้วถางบริเวณที่เชื่อว่า แม่เฒ่าจันทร์ทิพย์ได้คลอดครุฑบาทมหาเถร ณ ที่ตรงนั้น เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน

การศึกษา

เมื่อกาลเวลาผ่านไปทารกน้อยผู้นั้นก็ได้รับการขนานนามว่า “ปอย” เพราะผมของเด็กชายปอยมีปลายขดคมวด ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าผมปอย เด็กชายปอยเจริญวัย พอความแก่การเรียนหนังสือ ก็ไปอาศัยอยู่ที่วัดสูงเม่น แต่พ่อแม่ไม่ประสงค์จะให้ลูกไปอยู่ที่วัด ต้องการที่จะให้ช่วยกันหาเลี้ยงปากท้องตามประสาของคนยากจนทั่วไป จึงคิดว่าเป็นคนไม่เอาถ่าน ชี้แจงหลบการหลบงาน การไปอยู่ที่วัดของเด็กชายปอยก็ใช้ว่าจะมีความสุขมากนัก อย่างดีก็แค่ได้กินอิ่ม และสบายบ้างเล็กน้อย แต่ในช่วงที่ว่างมักจะถูกรังแกและเยาะเย้ยว่า “ไอ้เสื่อลาก” เพราะเหตุว่าเป็นผู้ที่เรียนดี พระผู้เป็นครูรักใคร่พวกเพื่อนก็อิจฉาหาทางกลั่นแกล้งเล่น แต่เด็กชายปอยไม่ถือพยายามหลบหลีกออกห่างและตั้งใจเรียนหนังสือ นับว่าเป็นผู้ฉลาดกว่าเพื่อนเพราะเรียนดี

บรรพชา

ครุฑบาทมหาเถรบรรพชาอายุประมาณ ๑๑-๑๒ ขวบ ก็คงประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๔๔ จะมีเป็นผู้สอนก็ไม่ทราบได้ นอกจากเรียนอักขรวิธีแล้วคงได้เรียนวิชาช่างต่างๆด้วย เช่นวิชาแกะสลักและช่างปั้น ช่างไม้ เป็นต้น เพราะการศึกษาสมัยก่อนไม่มีใครบังคับ จะเรียนไม่เรียนก็ไม่มีใครกฏเกณฑ์ ถามใครเป็นผู้ที่สนใจเรียนก็จะมีวิชาติดตัว ผู้ใดไม่เรียนก็ไม่มีความรู้ เพราะวัดเป็นวิทยาลัย ผู้ใดได้บวชเรียนถือว่าเป็นผู้รู้ เรียกว่า “ทิด” เมื่อลาสิกขาออกไปจากพระแล้ว คำว่าทิดหมายถึงผู้รู้ กร่อนมาจากคำว่า “บัณฑิต” หมายถึงผู้ที่ผ่านการศึกษามาดีแล้ว จะสังเกตได้ว่าผู้ที่เรียนช่างต่างๆตามบ้านมักจะสำเร็จการศึกษามาจากวัดแทบจะทั้งนั้น เรียกอีกอย่างว่า คนที่สุกแล้ว คนที่ไม่ได้บวชเรียกว่าคนดิบ สำหรับคนดิบชาวบ้านจะไม่ค่อยให้ความนับถือเท่าที่ควร ในสมัยก่อนหน้านี้ การเรียนที่วัดสูงเม่นในสมัยนั้นคงเรียนไปตามมีตามเกิด จะมีใครเป็นเจ้าของวัดก็ไม่ทราบ วัดนี้สร้างกันมาตั้งแต่เมื่อใดก็ไม่ทราบได้เช่นกัน แต่เข้าใจว่าคงมีมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒๑๑ กว่าปี ในประวัติวัดศรีดอ ซึ่งเป็นวัดหนึ่งที่ครุฑบาทมหาเถรได้ไปริเริ่มสร้างไว้ กล่าวถึงว่าวัดสูงเม่นว่าเป็น “วัดก็วัดเก่า วัดตุ้เจ้ามหาเถร ผู้รู้กานก กำหนู ผู้มีมูตูแฝงไฟ ผู้มียศใหญ่ลือชา ผู้มีสามัญญาว่าตุ้เจ้าต้นซ้อย” เมื่อเรียนอยู่ที่วัดสูงเม่นพอสมควรแล้ว ก็ไปชวนหาเรียนต่อไป โดยไปเรียนที่วัดศรีชุม เวียงโกศัย (วัดศรีชุมในปัจจุบัน) ก่อนที่สามเณรปอยจะไปเรียนหนังสือนั้น ขอล่าถึงวัดศรีชุมสักเล็กน้อยว่า วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัดแพร่เป็นสำนักเรียนที่มีชื่อของเวียงโกศัยในสมัยนั้น เพราะมีทั้งเรียนทางคันธุระและวิปัสสนาธุระ มีครูบาอาจารย์ทรงคุณวุฒิหลายรูป อาทิเช่น ครูบาอุตมา เจ้าสำนักเรียนเป็นต้น เท่าที่กล่าวว่าวัดศรีชุมเป็นวัดเก่าแก่ เพราะมีประเพณี การถวาทานสลากภัตต์สมัยเมื่อล่วงมาแล้ว ๕๑ ปี ในเวียงโกศัย ถ้าจะมีการถวาทานสลากภัตต์ วัดทั้งหลายในเขตนี้จะต้องให้วัดศรีชุมถวาทานก่อน แล้วเรียงลงไปตามลำดับ เพราะเขากำหนดวันไว้ว่าเป็นการเคารพด้านอาวุโส ปีใดวัดศรีชุมไม่มีการจัดงานถวาทานสลากภัตต์ก็ให้วัดอื่นที่จะจัดจัดกันไปตามลำดับ ถือว่าก่อตั้งก่อนวัดอื่น ประเพณีนี้พึงจะหายไปจากเมืองโกศัยไม่นานนี้เอง แต่ก่อนวัดนี้ชื่อว่า วัดฤๅษีชุม (วัดฤๅษีชุม) เพราะมีฤๅษี ๕ คน มาชุมนุมกันอยู่ก่อน ตอนที่ผู้เรียบเรียงไปนมัสการ ท่านพระอธิการศิริ ศิริโย หรือเรียกอีก

ชื่อหนึ่งว่า ศุภกฤต ท่านได้กรุณาเล่าให้ฟัง เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๑๗ และยังได้ชี้ให้ดูที่หน้าบันโบสถ์หลังเก่านั้นยังมีรูปฤาษี ๕ ตน อยู่ด้วย

ก่อนที่จะสามเณรปอยจะไปเรียนนั้นครูบาอุตตมา เจ้าสำนักเรียนได้ฝันว่า มีช้างตัวหนึ่งลักษณะตม้นเข้าไปในวัด แล้วอาละวาดด้วยการหักต้นตาลเล็กที่เพิ่งจะปลูก ด้วยการกินใบ พอท่านจะเข้าไปไล่ช้างนั้นกลับไม่กลัว ยังแสดงอาการดุร้ายยิ่งขึ้น วิ่งเข้าไปพังกุฏิ ศาลา วัด อารามตกใจสุดขีด จึงได้ละเมอกรีดตั้งขึ้น และสะดุ้งตื่นท่านได้ทบทวนความจำในฝัน แล้วถือว่าความฝันนั้น เป็นนิมิตดีตามที่โบราณท่านว่า ฝันร้ายมักได้ดี คงจะมีโชค หรือไม่ว่าจะมีผู้หลักผู้ใหญ่มาเยี่ยม พอรุ่งแจ้งทำวัตรสวดมนต์ แล้วท่านเลยถือโอกาสประชุมลูกศิษย์ว่า วันนี้ผู้ใดไม่มีความจำเป็นไม่ต้องออกจากวัดไปไหน แล้วก็สั่งให้ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ไว้ แล้วทำความสะอาดวัดอย่างรีบเร่ง เพราะเกรงว่าจะมีผู้มาหา พอฉันจั้งหันแล้วท่านก็ครองผ้าเป็นปริณทล เพื่อคอยต้อนรับ ผู้ที่จะมาเยือนท่านรอนสายไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดมา จนกระทั่งบ่ายคล้อยไปแล้วก็ยังไม่มีผู้ใดมาเยือนและไม่มีอะไรเกิดขึ้น พอตอนจะสร่งน้ำก็มีสามเณรน้อย รูปหนึ่งเดินเข้าวัดมา ด้วยท่าทางอันน่าเลื่อมใสตรงเข้ามาหาท่านโดยไม่มีอาการสะทกสะท้าน พอกราบไหว้เรียบร้อยแล้ว ท่านถามว่าไปมาอย่างไร สามเณรน้อยก็ตอบด้วยวาจาที่เป็นปกติ และชัดเจนว่ามาจากวัดสูงเม่น หนนไต้เวียงโกศัยนี้ และมาเพื่อขออาศัยเล่าเรียนพระธรรมวินัย กับท่านเจ้าสำนัก ผู้มีความรู้ในอรรถธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ครูบาอุตตมาก็รับไว้ด้วยดีนัยว่าการเรียนที่สำนักนี้ก็เรียนได้ดี เป็นที่รักใคร่นับถือของเพื่อนสหธรรมิกและศรัทธาชาวบ้าน เรียนอยู่พออายุครบอุปสมบทก็ได้รับการอุปสมบทที่วัดศรีชุมนี้ และได้มีเจ้านายหอหน้าเป็นเจ้าผู้อุปการะและอุปถัมภ์ เพราะเห็นว่าเป็นผู้เรียนดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและประกอบกับเป็นกำลังสำคัญของสำนักเรียน จึงเป็นที่เคารพของศรัทธาทั่วไป ในการอุปสมบท ได้นามฉายาว่า “กัญจนภิกขุ” คงจะเป็นพุทธศักราช ๒๓๕๒ ปลายแผ่นดินของรัชกาลที่ ๑

๒.๒.๒ ผลงานของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร)

ผลงานด้านสาธารณูปการ

ครูบามหาเถรเป็นนักก่อสร้างที่สำคัญรูปหนึ่ง ผลงานดังนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ ได้ร่วมกับพระเจ้ากาวิโลรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ บูรณปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎก ที่วัดพระสิงห์ เป็นครั้งแรก หลังจากที่พระเจ้าติโลกราชได้สร้างอุทิศให้พระพุทธศาสนาเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ สร้างเจดีย์ร่วมกับเจ้าหลวงอินทวิชยราชาที่ฝั่งแม่น้ำยม เมืองแพร่ สร้าง หรือหล่อระฆังกังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่แล้วนำไปถวายเป็นพุทธบูชากับพระธาตุเจ้าเมืองลำพูน ดังนี้ ระฆังกังสดาลหน่วยนี้สร้างเมื่อ จ.ศ. ๑๒๒๒ ตัวปึกดสัน เดือน ๙ เหนือ ออก ๓ ค่ำ พร่ำว่าได้วันอังคาร ผู้สร้างจือครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดป่าเมืองแป เป็นแก้ว หนนปายนอกมีเจ้ากาวิโรสเป็นประธาน พร้อมด้วยศรัทธาอุปถัมภ์ทุกคนหล่อที่วัดพระสิงห์หลวง เมืองเจียงใหม่ แหม่มาปะจุไว้ที่วัดพระธาตุเจ้าหริภุญชัย ในเมืองละปูน ตลอด ๕ พันพระวัสสาแหล่ สรุปลไ้ใจความว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ ครูบากัญจนฯ เมืองแป และเจ้าหลวงเมืองเจียงใหม่ ร่วมกันเป็นประธานหล่อ กังสดาลที่วัดพระสิงห์แล้วนำไปถวายที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ลำพูน รูปลักษณะเป็นทองสัมฤทธิ์ทรงกลมวงเดือน วัดเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๒๒๘ เซนติเมตร ขอบหนา ๗ เซนติเมตร ที่รอบนอก อักษรที่จารึกเป็นภาษาไทยยวน ตัวอักษรระฝักขามใหญ่ ตัวเลขเป็นเลขโหรา

การแกะสลักพระพุทธรูปต่างๆ ที่วัดสูงเม่นมีหลายองค์ที่เป็นผลงานของครูบามหาเถร เพราะมีจารึกที่ฐานพระว่ากัญจนภิกขุ สร้างหอไตรที่วัดสูงเม่น ร่วมกับเจ้าหลวงเมืองแพร่ และสร้างวัดศรีดอก อาจารย์ใหญ่แสน เทพิตุพงษ์ ได้เขียนตามคำบอกเล่าของครูบาป่าวัดศรีดอก ว่าเมื่อสร้างวัดมหาโพธิ์มาแล้ว ก็ได้มาจำพรรษาที่วัดสูงเม่น ท่านไปอยู่รุกขมูล ได้เห็นต้นโพธิ์ผลิใบใหม่ มองดูเหมือนกับดอกไม้จึงเรียกว่าต้นศรีดอก ได้ปักเขตฝังแดน และได้นำเอาต้นกล้าดอกจำปาลาวและกล้าตาลมาปลูกหมายไว้เป็นสำนักสงฆ์ และก่อสร้างวัดขึ้น เรียกว่าวัดศรีดอก เมื่อชาวบ้านต่างๆ เช่น เมืองต้า เมืองลอง และในเวียง พอรู้ว่าครูบาออกรุกขมูล ที่ป่าห้วยแม่मानก็พากันไปกราบนมัสการและทำบุญตักบาตรด้วย และช่วยกันแผ้วถางป่าบนฝั่งน้ำแม่मानเพื่อสร้างวัดดังกล่าว พอสร้างวัดแล้วครูบาคิดจะสร้างเจดีย์บรรจุองค์พระสารีริกธาตุที่ยังมีอยู่ไว้เป็นที่สักการบูชาที่วัดศรีดอก แต่กลับใจไม่สร้าง เพราะครูบาพิจารณาแม่น้ำว่ามีชื่อไม่เป็นสิริมงคล และต้นกำเนิดน้ำมีลักษณะเหมือนองคชาติผู้หญิง และน้ำในห้วยนี้ ถ้ามองมาในเดื่อนยี้ จะมีสีแดงเหมือนประจำเดือนผู้หญิง จึงไม่สร้างเจดีย์ที่วัดศรีดอก ต่อมาได้ไปรุกขมูลที่วัดร้างแห่งหนึ่งทางทิศตะวันตกเฉียงใต้วัดสูงเม่น จึงไปเข้ารุกขมูล และพิจารณาสถานที่ที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ก็ได้ไปนั่งอยู่ พอชาวบ้านผู้มีศรัทธาทราบข่าวก็ออกไปทำบุญตักบาตร ครูบาเลยถือโอกาสแผ้วถางบริเวณนั้นเพื่อสร้างวัดขึ้น และได้ให้ศรัทธาไปหากกล้าดอกจำปาลาว (ดอกกลิ่นหอมหรือสีลาวดี) และกล้าต้นตาลมาปลูกโดยหมายกำหนดว่าจะสร้างวัดให้เป็นวัดสามเส้า เพื่อให้เป็นนิมิตหมายถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าระยะวัดสูงเม่น วัดศรีดอก และวัดดอนแก้วตั้งอยู่ในลักษณะก้นสามเส้าสามก้น คนโบราณทำอะไรมักจะมัวซัดคิดเป็นคติไว้ให้ศึกษาอยู่เสมอ การสร้างวัดดอนแก้วนี้ได้สร้างฐานเป็นดอนเจดีย์ไว้ เข้าใจว่าน่าจะบรรจุสารีริกธาตุไว้บ้างแล้ว สมัยเมื่อ ๗๐-๘๐ ปีที่ผ่านมา วันไหนถ้าเป็นวันดีคืนดีมักจะมีผู้คนเห็นแก้ว หรือแสงแห่งสิ่งลึกลับพุ่งขึ้นที่บริเวณวัดดอนแก้วเสมอ ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของวัดที่ครูบาสร้างมักจะมีต้นลำทมและต้นตาล จะเห็นจริงอย่างไรขอท่านผู้รู้เล่าเปิงเอาเอง

ผลงานด้านการเผยแผ่พระธรรม

ครูบามหาเถรเป็นผู้ที่มีอุดมคติสูง บวชเพื่อถวายชีวิตให้พระพุทธศาสนาจริงๆ มีความแตกฉานในทุกๆ ด้าน ผู้ที่รู้และปฏิบัติตามมีเรียนว่าวัตรอันงดงามเป็นที่เคารพของชนชั้นเจ้าขุนมูลนายทั่วไป กว่าที่ท่านจะเข้าถึงและชักชวนให้พระมหาราชครูวัดสวนดอก สังคายนาพระไตรปิฎกครั้งล่าสุดได้ท่านก็คงจะอยู่เชียงใหม่นาน จนมีผู้เคารพนับถืออย่างสนิทใจจริงๆ และท่านได้ชักชวนพระมหาราชครูและหาผู้อุปถัมภ์ได้และลงมือสังคายนา รวบรวมพระธรรมคัมภีร์ เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๘๘ ตัว พ.ศ. ๒๓๖๙ สมัยเจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์ ครองนครเชียงใหม่อยู่และได้เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ ครูบาได้ปรึกษาว่าเราควรรวบรวมพระไตรปิฎกที่ขาดตกบกพร่องมาเขียนเหมียดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อความจริงยั่งยืนและมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงมาแต่สิ่งหลมหานครทวีปได้แห่งจุมปูตีปมา บัดนี้เราจักเจริญรอยตามเตอะ พระมหาราชครูก็ขานรับโดยดี แล้วก็ส่งสาสน์ออกนิมนต์พระนักปราชญ์ราชบัณฑิตทางพระศาสนา และผู้อุปถัมภ์มาพร้อมแล้ว เจ้าหลวงก็กล่าวว่า พระคัมภีร์ต่างๆ พ่อเจ้าพระยาหัวเมืองแก้ว พ่อเจ้าหลวงจำจ้างเผือกได้เอาไปซ่อนไว้ที่ถ้ำปูชะคะเป็นอันมากแต่หนทางไปยากแต่ดีหลี สองมหาหมื่นท่านบ่อได้ลดละ จึงนำเอาผู้พระหุสูตรปณิธิตาจารย์ พร้อมด้วยพระยาต้นใหญ่พุทธวงศ์ รองลงไปมีเจ้าจัยยะวงษาและเสนา ๑๒ ขุนสนามติดตามตั้งหมู่ปรีวารตั้งหลพายในและหลพายนอก เอาแก่นออกจากเวียงพิงค์เจียงใหม่ไปสู่ถ้ำ

ปูชะคะ และช่วยกันเอาคัมภีร์วินัยอังคุตตรนิกายออกมาเขียนได้ ๑๐๘ ผูก ทำนมหาราชครูเขียนได้ ๑๐๖ ผูก แล้วเสร็จเป็นเวลา ๓ วัน จึงจวนกันเอาไปตั้งฉลอง ที่วัดพระสิงห์หลวง กลางเวียงเจียงใหม่ สิ้น ๗ วัน ๗ คืน เป็นปฐมก่อนแห่

ต่อไปนี้เป็นคำจารึกในตำนานธรรมครูบามหาเถร ซึ่งเจ้าหลวงวิชัยราชาได้ให้หนานจันต๊ับ และหมื่นวัดเขียน เมื่อจุลศักราชได้ ๑๒๐๐ ตัว พ.ศ.๒๓๘๑ เป็นลาน หนาถึง ๔๕ ใบ ใบละ ๔ บรรทัด เรียกว่าลานสี่ มีรายละเอียดมากเกี่ยวกับการสังคายนาธรรม (คัมภีร์หรือวรรณกรรมผูกนี้ มีผู้เขียนไว้ เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๐ และเก็บไว้ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่) ได้นำมา เฉพาะที่สำคัญมาสู่ท่านผู้อ่านตามสมควร ดังนี้

เจ้าหลวงพุทธวงศ์จึงส่งข่าวไปเวียงโกศัยชัศคะ โดยให้ขุนหมื่นโวหารไปทูลเชิญ พอได้รับ เชิญ เจ้าหลวงอินทวิชัยราชาจึงแต่งตั้งให้ ตัวจ้ายยาธูเป็นทูตและหมื่นวัด ๒ คน เป็นอุปทูตพร้อมทั้ง อุบาสก อุบาสิกา หมายถึงแม่เปียงใจ เป็นใหญ่กว่านางทั้งหลาย มีหมู่เสนา จ้าง ม้า ต่างเครื่องอย่าง และของสักการบูชา ตลอดจนดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง จ้างทุกตัวตกแต่งประดับด้วยฉัตรสีขาว ตั้งฮ้าง และนางสาว แพรพราวไปด้วยเครื่องประณีตอาภรณ์ต่างๆ ออกเดินทางเวียง ไปสู่เจียงใหม่แก้ว กว้าง กันไปรอดแล้วจึงวางหน้าบุญลงแล้วเข้าไปบงกชเจ้าเมืองเจียงใหม่ ถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เสียงเนืองน้นแซ่ซ้อง เรียกหามวลศรีธธา ปิ่นองจาวเวียงพิงค์ ตั้งจายญิงหลายลำ เขาพร้าหักทายกัน ว่า พวกท่านจะมาเอาขี้มหาเถรเจ้าเราไปตั้งหล پایในและหล پایนอก ตกใจออกสีกัด ฟองกิด เสียตายไขกล่าวนันสนชั่วอิดเอ้าฟ่งบ่อได้เสียงคัพท เหมือนหมู่เนื่อนกตกสะป่า ดังว่าพระยาเวสสันดร จักออกจากป่า เมื่อเมืองสนั่นแต่ดีหลี

จากนั้นมหาเสนาผู้ใหญ่ท่านหนึ่งจึงแต่งตั้งให้พญาเตพณาเอาสาสน์ของเจ้าหลวงเมืองแป้ เข้าเฝ้าสมเด็จพระท่านให้เจ้าธิดาธรรมา และพระเจ้ามหาราชครูผู้ใหญ่ เจ้าพระท่านได้เทศนาต้อนรับว่า อันนี้หากเป็นของสิ่งอื่นเราก็บ่อยนโยบั้น (แบ่งให้) แต่ทว่าอันนี้มันเป็นหน้าบุญของท่าน อุปมาเหมือน ดังจ้างแก้ว อันเกิดกับเมืองโกศัยแต่ดีหลี

อันพระมหาเถรเจ้าท่านนี้ เป็นผู้มาโผดสร้างประโยชน์สมปาน พระยาเจ้าเกณฑ์คนหาญ และหมู่มาเอากวนพวกเราก็จักยินดีกับด้วยท่าน จึ่งได้จัดโภชนาหาร มาเลี้ยงกันกำกอน หื้อหายอิด อ่อนมีแสง ตั้งอาหารและเครื่องหุงแกงของกินฮักแบ่งก็แต่งมาด้วยความอมริมย์ยินดีแต่ดีหลี พอเสร็จ เมี้ยนแล้ว จิงอนุญาตหื้อเจ้าชัยยาธู กับหมื่นวัดเข้าเฝ้า และนิมนต์พระมหาเถรเจ้าก็รับเอาโดยดีและ มีวาทีตอบถ้อย ว่าสู่เจ้าจักพักจมนเจยกันสัปดาห์ ๗ วัน ก่อนเตอะ และก็แยกย้ายกันพักนอนฉลองธรรม อันเป็นที่น่ายินดียิ่งนัก ผูกคนยังพักมีความฮักแบ่งกันฮักดังโอดเอ้าถ้วน ๗ วัน ๗ คืน พอถึงวันถ้วน ๘ ยามสายดาววันหงายขึ้นหาเตียง จิงเงินคัมภีร์ขึ้นต่างหลังจ้าง และม้า ทั้งผูกคนหล پایใน และ ปายนอก ก็ยัระยาตออกจากเวียงพิงค์ ทั้งหญิง จายใหญ่น้อย ก่อนจรเดินทางไปสู่ เขาเจ้าหมู่เจียง ใหม่ก็ออกไปส่งถึงที่ไต่ตามลำน้ำท่าวังตาล บางพ่องก็ปักเดินคีนมาตางเก่า พ่องก็เฝ้ารอนแรมจิมด้วย ครุบา ยามนั้นนาฝนเมฆาก็ตกลงมา มีพายุพัดกระจัดกระจ่าย คนทั้งหลายบ่อย่านยุคเข็ญยามตาวัน เย็นแดดอ่อนฝนห่อนไป

ครั้นแจ้งรุ่งเจ้าก็มุ่งออกเดินทางถึงเวียงแก้วรอดหริภุชยได้เข้าไปยังพักวัดพระธาตุเพื่อ นมัสการพระธาตุเจ้าหริภุชยลำปวนส่วนพระยาเจ้าเมือง และตัวขุนได้แต่งเครื่องสักการะมาถวาย และฟังธรรมเทศนาจิมเจ้าครูบามหาเถร ในอารามหลวงที่นั่นและเอาหม้ออังกระโรงมาสรองเสพต้น

วิเศษถึงเตียงคิณ ยามนั้นเมฆาทำฝนก็ตกลงมาจนน้ำแม่กวังไหลหลังเนินทองยิ่งนัก พอรุ่งแจ้งเจ้าพ่อเจ้าไชยลังกาพิศาลโสภาคคุณา เจ้าหลวงองค์ที่ ๖ ของราชวงศ์คำฝั้น ได้นำหม่านางใน ออกไปถวาย บินทบาท หยาดน้ำทำบุญ และฟังธรรมกับมหาเถร เจ้าต้นบุญใหญ่ ยามตะวันตก สายแดดส่อง มหาเถรเจ้า ก็ออกต้องเตียวตางไปตามโค้งกว้างสุดเขตเมืองหริภุญชัย เสนาในก็ไหลคืบมาแลมเล้า มหาเถรเจ้า ก็ต้องเต้าต่อไปตามมัคคาจุจอตไปรอดเวียงแก้วยอดละคอนจัย เจ้าหอคำในก็ส่งคนหาญออกไปรับที่โค้งบ้างทาง นอกเมืองเขลางค์ มีผู้ต่างใจจื้อเจ้าอุปราชพรหมา นำพระมหาเถรเข้าสู่กองเวียงเขลางค์ ผูกคนนั้นชะช้า ท้าวตางเวียงลำปาง แล้วพ่อเจ้ามหาพรหมาภิษณุพงษ์ ก็นิมนต์พระมหาเถรเจ้า เข้าสู่คุ้มแก้ว แล้วอนุญาตให้หื้อหมู่ขุนหาญนำจ้างม้าไปอยู่วันศรีจุมแก้วกว้างหัวเวียง พอวิสาสะหมดธุระแล้ว พระยาเจ้าก็นำครุบาทมหาเถรเจ้า เข้าสู่อารามหัวเวียงวันนั้น ยามนั้นมหาเถรเจ้าก็นำพระไตรปิฎกเข้าสู่อาราม ตั้งไว้ท่ามกลางวิหาร เจ้าเมืองก็หื้อพวกตริยะนนถิ มาติดสืตี่เป่า เพื่อสร่งเสพงานฉลองพระไตรปิฎกตลอดคิณ พระยาเจ้าเมือง ได้นิมนต์ครุบาทเจ้าเตสนาโปรดถวาย ๓ คิณ ยามนั้นฝนตกยามแลงหนตางมีน ผูกคนก็ยั้งจิ้นยินดีถ้วน ๓ ราตรี รอดแล้วพระต้นปิ่นแก้วก็ยกออกจากเขลางค์ละคอน วันนั้นมีพ่อเจ้าพระยามหาพรหมาภิษณุพงษ์ นำส่งมารอดพระบาทแก้ว แล้วก็ลวดเสด็จคิณเมื่อวัง มหาเถรเจ้าก็เดินผ่านโค้งกว้างไต่ตางไป เข้าป่าไม้ปุคตอยตามตางที่เกยเตียวมาก่อนบ่ออิดอ่อนอันใด เกยเตียวตางไหลบ่อขาด ก็กลากลาดมารอดห้องต้องเมืองลอง น้ำห้วยนองขวางหน้า น้ำแม่ต้าไหลหลังลงไป ต้นมีบุญหลายก็มารอดเวียงต้า จาวเวียงต้าและเวียงลอง ก็ปากันออกมาต้อนรับ ดาข้าวปลาอาหารมาจมเจยบ่อหายเหยสัหายาด ฟองก็กราบไหว้พระบาทยังครุบาทต้นบุญใหญ่ แล้วอาราธนา นอนเวียงต้า ๑ ราตรี ก็มีวันนั้นแหล่ กันแจ้งรุ่งเจ้าศรืธาพาหนุ่มเฒ่าก็ปากันนำอาหารบุญจาจ้งหัน มาถวายบินทบาทจิมเจ้าครุบาท กันว่าฉันโภชนาอิมแล้ว ก็ออกจากเวียงต้าลาเจ้าลอง ไต่ตามเตยกอง ออกป่า ฝ่าตางมาสู่เวียงแก้วปิ่นโกศยธชัคคะ ส่วนพระยาเจ้าเมืองโกศยผู้มีใจเฝือก็นำหมู่เจ็รราช วงษ์ออกต้อนรับ และอาราธนาครุบาทมหาเถรเจ้าเข้าสู่เวียงโกศย ยามนั้นเวียงโกศย เกิดโกลาหล กึกก้องเสียงฟ้าร้องครี๊ๆ ท้องต้องเวียงโกศยบุรี สายลมก็มาตีต้นกล้วยต้นอ้อย ตั้งจ่อ่น้อยและตุงจัยก็ปอไหวปะเปิก เหมือนจักเปิกปังไป ตามมัคคาในและนอกประดับด้วยดอกไม้ และธงทิวสายลม ปิวปัดลู่ตุงชูๆเปิงปาว ขุนหาญจาวไพรน้อย ตั้งเด็กหนุ่มน้อยจุมสาวจ้วยกันจัดจีห้อมันติดตั้งเก่า ตั้งแต่ต่าน้ำฝ้งยมมุนา เข้ามาถึงอารามช่วงแก้ว รอดแล้วเข้าสู่วัดศรีจุมชัย เขาได้ดาแต่งห้าง เพื่อตั้งฉลองพระไตรปิฎกก็มีวันนั้นแหล่

ยามตีรุ่งเจ้าพ่อเจ้าอินทวิชัยราชา ก็นำครุบาท เข้าสู่เวียงคนทั้งหลายก็มาถวายกราบไหว้ และได้ร่วมฉลอง และครุบาทจิมด้วยครุบาท ๓ ราตรี หมุ่มมนตรี และเจ้านายผู้ใหญ่ ก็มาไหว้สาธัสนา กัจฉาถาณไถ่จิมครุบาทต้นใหญ่มหาเถร พอครบ ๗ วัน ยามนั้นพ่อเจ้าเมือง ก็หื้อเสนาในผู้ใหญ่ที่ใส่ไว้ต่างตำ นำส่งครุบาทนำเอาพระธรรมไปฐาปนา ตั้งไว้ที่วัดสูงเม่นใต้ แห่งเวียงโกศย ปิ่นจุลศักราชได้ ๑๑๔๐ ตัวปีดับเม็ด ยามนั้น ศรืธาพายนอกหมายมีพ่อเจ้าราชา จักใคร่สร้างมณฑปไว้ประดิษฐานพระไตรปิฎก จึงมีราชอาญาปลงวางหื้อแสนจิตตะปัญญารักราชโองการกับด้วยหมื่นหาญวัดใหญ่ ออกไปปาวร้องจักจวนกันเข้าป่า ไปตัดไม้มาแปงมณฑปครบแล้ว เกณฑ์เอาสล่าตาสงนอกมาวัดม็อก วัดศอก วัดวาแล้ว สั่งหื้อแบ่งฮางเฮือใหญ่ไว้ใส่น้ำตั้งต้นเสา สลักเสลาเป็นรูปเคลือเภาไว้กัวยขึ้นไปตามเสา หน้าจั่วขจิตด้วยดอกดวง ลงฮักและหางติดคำแดงเหลืองเรื่อ เพื่อเป็นที่จำเริญตำ นานประมาณว่าได้เดือนเศษบรมวลตามคำคินิง ตัวแสนปิง ผู้ใหญ่อันท่านใส่ไว้ต่างตำ กับท่านแสนจิตปัญญาได้

สนธนาเห็นว่า สองราออกมาสรางมณฑลปักษ์บรมลตามอาญา แต่มักคาตางยังบ่อแล้ว จึงปกาปาว
 ชาวบ้านนอกกว่า สมเด็จพระเจ้าจักผ่านมาตางนี้ หื้อจ้วยกันแบ่งตางตีสั้นใหญ่ ตั้งหมอน้ำ พร้อมต้นกล้วย
 ต้นอ้อยไว้ ตั้งจอหน้อยและตุงจ้อย ที่ไคสูงหื้อต่ำ ที่ไคต่ำหื้อถม ที่เป็นเปอะตัมหื้อถมแน่น ที่เป็นหลักหื้อ
 ขุดออกเสียง ที่ไคเป็นแม่น้ำหื้อแบ่งขั้ว พระเหนือหัวจักผ่านมานี้ตางเสี้ยนนี้จักรอดออกวัดสูงเม้นแต่
 แผล

พอเสร็จงานทุกอย่างแล้ว ก็เข้าไปไหว้เจ้าเหนือหัว วางานทุกอย่างบรมลแล้ว สมควรยก
 ธรรมยาตราได้ แล้วปาวร้องขุนนางน้อยใหญ่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้แต่งเสนาจ้าง เสนาม้า และเสนา ๔
 หมู่ ครอบงูเหล่า หื้อตีตูปไปก่อนหน้า หอกดาบกล้าตามหลัง เสียงเนียงนั้นเกิดก้อง ไห่ร้องไปทั่วกอง
 เวียง แจ้งรุ่งเจ้าออกจากเวียงโกศัย ตามมักคาไป ถึงร้องกาศหน้าดอนตัน เขาตระเตรียมกันไว้ ถ้าว่า
 เจ้าฟ้าจักผ่านมายามเตียง แล้วก็ถวายทานแก่มหาเถรเจ้า เสร็จแล้วออกจากร้องกาศดอนตัน ยามตา
 วันบ้ายข้ามโต้งน้อยสู่บ้านดงหลวง คนทั้งปวงออกมารับปากกับๆ ผิดเสียง เพราะเจ้าเมืองเป็นลื้อมา
 ยึดยื้อกองตาง ฟองก็มาถวายปูจาด้วยแผ่นผ้า ฟองปูจาตามแต่ได้ พระมหาเถรท่านให้ ก็รับ แล้ว
 เตะสนาธรรมพอสมควรแก่เวลา ตาวันกาตกต่ำไกลค์ค่าลงแลง อดใจแขงยกหย่างออกจากบ้านดงหลวง
 คนนำเป็นหมู่หลู้กันแบกคร้วตาน เอาครุบาขึ้นคาน หามออกส่งไปตามโต้งน้อย ยามตาวันย้อยต่ำลงก็
 ไปถึงวัดสูงเม้นแก้วกว้าง วัดก็กวัดเก้าวัดครุบาเจ้ามหาเถร เป็นเดือน ๗ ออกคำพรว่าไควัน ๓ ยามคำ
 มหาเถรเจ้าก็นั่งในวิหาร ผูกนยยกควมาตานแวดล้อม แล้วตั้งฉลองธรรมไปจนฮอด วันเป็งพระจันทร์
 เม็งใสสอง เป็นปฐมห้องหนึ่งก็แล้วแต่นักก่อนแล

ลูถึงจุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัวปีกดไส้ มหาเถรเจ้ายศใหญ่ตนไผ่ในการสังฆกรรม จึงได้นำ
 ศิษย์ผู้เป็นบัณฑิตเข้าสู่ นันทบุรีสลิเมืองใหญ่ จึงเข้าไปไคถามหาหยิง ปณิตาจารย์สมณชีพรามณผู้รู้
 ยังเอาใจใสศาสนา ยังมีอยู่กว่าอัน ยามนั้นเสนาผู้ใหญ่ก็มนต์ครุบาเจ้าเข้าสู่วัดใหญ่จ้างก้า ฟานักอยู่
 แล้วหาหมู่ขุนหาญชำนาญการ เข้าไกล้กราบไหว้บามให้ตักนินเมือง เจ้าบุญเรืองท่านได้นามจื่อว่าพระ
 ยารัตนหัวเมืองแก้วตนใจบุญ ว่าข้าแต่พระบุญเรืองตนเป็นเจ้า บัดนี้มีพระมหาเถรเจ้า มาแต่เวียงโกศัย
 ตนบ่อละยังพระพุทศาสนา เข้ามาสู่เมืองเราตนมีใจเปียงเท่าฟ้าเป็นแขกแก้วแก่พระศาสนา ที่นั้นเจ้า
 เมืองก็มีความยินดีว่า ตนบุญมี จักมาธำปนาตั้งไคยังพระศัทธิธรรมเจ้าในฐานะที่นี้ก็เป็นนิมิตดีแล้ว
 จึงเสด็จเข้าสู่อารามถามไคถวายปัจจัยแก่ครุบา จึงสนทนาตอบด้าว่า ข้าแต่โพธิสมปานเจ้าใหญ่ใน
 นันทบุรีสลินครนี้ เป็นนักปราชญ์บัณฑิตจาตอาจารย์หากมีแต่ แต่ว่าไปอยู่ในปุดอยเถื่อนถ้ำราวเขา
 หากไคเข้ามาช่วยก้าพระศาสนา ยกเอาพระศัทธิธรรมเจ้าเข้าสู่หมู่เวณียสัตว์ ก็จักเป็นปัจจัยแก่โลกไค
 โลกาแต่ ขอหื้อเจ้าอาญาไปนิมนต์มา ถมแล้ววามมหาเถรเจ้า จักมาสังคายนา พระธรรมคัมภีร์อันมีใน
 วัดจ้างก้า แล้วหื้อมนตรที่มีลายสือดีเข้าหมู่เอากัน เข้าสู่อารามจ้างก้า แล้วเอากันตัมใบลานไปฏากงาน
 ยิ่งใหญ่ตัมตากไว้หื้อแข้งแห่งตังามแล้วมัดไว้เป็นก้า เพื่อจักกระทำให้เป็นโผกถ่านหลายหมื่นถวนในลาน
 ตัดติหลิ ตื่นนั้นพระยาหัวเมืองแก้ว รับแล้วจึงแต่งตั้งหื้อตัววใจยา ไปตีกลองร้องปาวบอกข่าวแก่จาว
 เมือง ตามอาญาบรมลแล้ว ได้นักปราชญ์ทั้งบ้านในบานนอกเอากันเข้ามาสู่วัดจ้างก้าแก้วกว้าง
 เพื่อจักจ้วยกันสรางพระศัทธิธรรม ในอารามจ้างก้า เจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว ได้เป็นพระยาอุปลัมภกะ
 กระทำนานอยู่ ๗ วัน ๗ คีน ก็ได้พระคัมภีร์ ๔๘๕ ผูก นับมัดได้ ๙๗ มัด จัดเป็นใบลานได้ ๑๔,๕๐๐
 ใบ แล้วโยกย้าย คล้ายเลยไปหาหยิงมหานันทบุรีสลิแก้วกว้าง จื่อว่าเมืองหลวงพระบาง พร้อมด้วย
 เจ้าพยา นันทบุรีสลินคร แล้วขุนหมื่นหน้าประชาชี ไคไปตามมักคาในปีกาเมัด ยามนั้นจุลศักราช

เปียงขึ้นแถมตัว ๑ เป็น ๑๑๙๖ ตัวปีกดยี้ เข้าไปถึงนันทบุรีแก้วกว้างหลวงพระบาง เข้าไปในมหาอารามช่วงใหญ่ นามชื่อได้ว่า “วัดวิสขลวณาราม” แล้วจึงขึ้นเมตตากับเจ้าพระยาเมืองใหญ่ อันได้พระสัทธรรมมาไว้ หันเรือเตียวไปมาชักไขว่ เหตุใจไครยกพระศาสนาเพราะกลัวจักตกต่ำก้อยขอพระยอดสร้อยจึงพิจารณาอุตเอะ

ยามนั้น เจ้าเมืองยศยั้งจึงนึกดูก็รู้ว่ามหาเถรเจ้ามาดี จึงแก้ห่อเมตตาเตตาน นับว่าได้ ๑,๘๐๐ เงิน หื้อหมื่นวัดไปกระทำยังปฏิสังขรณ์ ตื่น ตื่นนอน ลูกแล้ว ปกปาวหานักปราชญ์ อาจารย์หาได้ยังไบลานมามากล้น บรมวลดี คนลายสือดี หื้อมาแต่้มลายสืออันพระสมณะมุณี จักบอกทั้งบ้านในบ้านนอกหลายมนตรี เขียนคัมภีร์ได้ ๗ วัน ๗ คืน เป็นที่ชมชื่นแก่เจ้าหลวงพระบางและไพร่น้อยฉลองพระไตรปิฎก ยามนั้นฟ้าฝนก็ตกลงมาทั่วตัวหลวงพระบาง พอวันถ้วน ๘ ก็อำลาจากเมืองหลวงพระบาง เตียวทางไต้เต้าเข้าสู่เมืองนันทบุรี ที่นั่นนับพระคัมภีร์ได้ ๘๔๐ ผูก รวมกันจัดวัดจำกั

ต่อแต่นั้นก็ยกออกจากเมืองนันทบุรีนคร ไปสู่เวียงโกศัยแก้วกว้าง ไปจอดยังอยู่ที่วัดศรีจุมตั่งเก่า เพื่อหื้อพ่อเจ้าอินทวิชยราชา ได้นมัสการกราบไหว้ ยามนั้นไซ้ ครอบาก็ได้จำพรรษาที่วัดศรีจุม พอปันพรรษาแล้ว ก็ยกออกไปตั้งไว้ที่ วัดสูงเม่น แดนดานดานไต้แห่งเวียงโกศัย เป็นห้องที่ ๒ ก่อนแล

สิริรวมพระคัมภีร์ที่บรรจุไว้ในห่อพระไตรวัดสูงเม่น ครั้งนี้ มี ๒,๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นไปฎก่าไบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ไบลาน ล้วนแล้วแต่เป็นบาลีต่างๆ เช่น มูลกัจจายนะ นิเทศสนธิ นิเทศนาม นิเทศศัพท์สูตร บาลีสูตรสังขยา นิเทศสมาส-กิต-ตัทธิธัมมะปาตีะ รายนามหมวดธรรมนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น พวกชาดกต่างๆยังไม่ได้กล่าวถึง

ต่อไปนี้ขอนำเอาหลักฐานที่ ดร.ฮัลเลห์เพนธ์ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยจารึกล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คำจารึกการสร้างคัมภีร์ของครอบากัญจนอรัญญาสิมหาเถร วัดสูงเม่นเมืองแพร่ ได้ถูกเก็บไว้ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ศาลากลางจังหวัดน่านว่า แผ่นจารึกนั้นได้จารึกลงในแผ่นกระดานสีดาปนเทา อยู่ในกรอบมีฐานตั้งตัวอักษร เป็นแบบธรรมของล้านนา เป็นภาษาไทยยวน ตัวเลขเป็นโหรา จารึกไว้ดังนี้

ในปีจุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัวปีก่าไส้ ยังมีพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่งจื่อ กัญจนอรัญญาสิอยู่ยังเมืองแป้ได้เป็นแก้ว และศิษย์เจ้าทั้งมวล จรดดินเทพสันถิมาแต่เมืองแป้นปัจฉิมทิศ เข้ามาถึงเมืองน่านที่นี้ แล้งจึงได้เอาตนบุญขึ้นถึง ศรีทราบายในปายนอกทั้งมวล อันมีในในเมืองน่านที่นี้เป็นแก้ว และอุปราชราชวงศ์เจ้านายทั้งมวล พร้อมกันสร้างยังอักขรธรรมตั้งมวลเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกะทั้ง ๓ ไ้โจ้ตะกะพระพุทธรศาสนา ๕ พันพระวัสสา แห่ล่ สรรอมรวมธรรมได้สร้างไว้ทั้งหมดเป็นธรรม ๑๔๒ มัด จัดเป็นผูกได้ ๑,๑๐๓ ผูก และฉลองเมื่อ จุลศักราชได้ ๑๑๙๙ ตัวปีเร้า เดือน ๙ เป้ง เม้งว่าวันอาทิตย์ ไ้ว่าวันเต้าสี่วันนั้นแห่ล่ ครั้นฉลองเสร็จแล้วมหาเถรเจ้า ก็ยกเอาพระคัมภีร์ไปโจ้ตะกะ ไปไว้ที่เมืองโกศัย ปัจฉิมทิศวันนั้นแห่ล่ อันว่า พระมหาเถรเจ้าตนนี้ ด้านมีอายุได้ ๔๙ ปี เกิดปีกัตเร้า

จารึกที่ วัดวิซุร เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว แผ่นจารึกนี้เป็นแผ่นหินอ่อน ขุดพบเมื่อปี ๒๔๓๐ ที่วัดวิซุรนั่นเอง ตัวอักษรเป็นแบบธรรมล้านนา ภาษาไทยยวน ตัวเลขเป็นเลขโหราใจความในจารึกกล่าวว่ดังนี้

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัวปี ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งมาจากเวียงโกศัย ได้ทูลสมเด็จพระเจ้าหลวงพระบางนามว่า พระเจ้ามังสา ขอให้ทรงเป็นประธานในการสร้างพระไตรปิฎกที่

เมืองหลวงพระบาง และในปีเดียวกัน ได้นำเอาพระไตรปิฎกไปไว้ที่เมืองแพร์ ประเทศไทย ในการจาริกนั้นได้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน และ ๒ ด้าน ของแผ่นหินนั้น ด้านที่ ๑ จารึกว่า จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ปีรวายสัน เดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังگان ไทยว่าวันกำไก้ ได้ฉลองธรรมในวิหาร วัดวิชุนต์นี้แหล่ ธรรมลิขิตต โชตก พุทธสส ปญจสส สหสสานิ นิพพาน ปจจโย โหนตุ โน นิจจ ด้านที่ ๒ จารึกว่า จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัว ปีรวายสัน ยังมีมหาเถรเจ้าต้นหนึ่ง จื่อกัญจนอรัญญาสี เมืองแป้ ได้มาถึงเมืองหลวงพระบางที่นี้ ได้นำเอาหน้าบุญขึ้น ถึงเจ้าเมืองหลวงพระบาง ต้นจื่อ มังธา เป็นเกล้า และราชวงศ์แก่มะตังมวล พร้อมกันสร้างยังธรรมคัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งมวลไว้ โจ้ตกะศาสนา พระพุทธเจ้า ตลอดต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัสสา และได้ฉลองธรรมที่นี้ เมื่อเดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังگان ไทยว่าวันกำไก้ จั้งแล้วบรมวลแต่แหล่

ครั้งนี้สังฆรวมธรรมได้ทั้งมวล ๒๔๒ มัด จัดเป็นผูกกว่าได้ ๒,๘๒๕ ผูก จัดเป็นเงินก่าจ้างแต่้มเขียน สมเด็จพระเจ้ามังธา เจ้าเมืองหลวงพระบางมีเงินหอม ๘๕ ตั้ง เจ้าราชวงศ์มีเงินกลางหนักได้ ๑๘,๒๐๒ บาท ๗ ก่า ๒ แดง เงินฝ่ายศรัทธาจาวเมืองแป้ที่มีเงิน ๑ จั้ง ๑๐ ตำลึง กับ ๑๐ สลึง แต่คำปัว ปิดปกกรรม เลี้ยง ๑๒,๘๐๐ แผ่น แต่แหล่ ธรรมที่เจ้าเมืองหลวงพระบาง สร้างเป็นธรรม ๓๔ มัด ธรรมที่ราชวงศ์สร้างเป็นธรรม ๑๗๗ มัด และธรรมที่จาวเมืองแป้สร้างเป็นธรรม ๓๑ มัด และได้ฉลองธรรมถ้วน ๗ วัน ๗ คืน เมื่อเสร็จแล้ว ครูปาเจ้าเอาธรรมไปเมืองแป้ ๒๔๒ มัด ก็มีวันนั้นแหล่

ผลงานด้านการก่อสร้าง

ผลงานที่โดดเด่นของครูบากัญจนอรัญญาสีหรือครูบามาเถรอีกอย่างหนึ่งนั้นคือการเป็นผู้ที่ริเริ่มก่อสร้างวัดในเขตภาคเหนือจำนวนหลายวัด โดยที่แต่ละวัดได้กลายเป็นวัดที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ซึ่งวัดที่ท่านได้ดำเนินการก่อสร้างมีหลักฐานบันทึกไว้ดังต่อไปนี้

ประวัติพระธาตุและการสร้างวัดมหาโพธิ์ ตำบลป่าเมต อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

จากแผ่นศิลาจารึกวัดมหาโพธิ์ ตัวอักษรเดิมเป็นภาษาล้านนา(ภาษาพื้นเมือง) เขียนเมื่อวันศุกร์ ตรงกับปีเป้า ศักราช ๑๒๕ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๓๘๖ เดือน ๖ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๒ ตรงกับศักราช ๑๒๐๑ เป็นแผ่นดินของ สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ณ เมืองโกศัย (แพร่) มีพระมหาเถระองค์หนึ่ง มีพระมหาเถระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่ได้สำเร็จฌานสมาบัติชั้นสูง มีพระนามว่า พระมหาเถรหรือครูบาสูงเม่น ได้กลับจากการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิปัสสนากัมมัฏฐานจากประเทศพม่าการกลับมาของพระมหาเถรหรือครูบาสูงเม่นครั้งนี้ ท่านได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุพระอรหันต์มาด้วยจำนวนหนึ่ง และได้นำพระธาตุนี้ขึ้นทูลถวายแก่เจ้าผู้ครองนครเมืองโกศัย(แพร่) ซึ่งมีพระนามว่า เจ้าหลวงอินทวิชัย เจ้าผู้ครองนคร เมื่อได้รับพระธาตุจากพระมหาเถรแล้วก็ได้ลงไปพระนครและได้เข้าเฝ้าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงพระนามว่าเจ้าฟ้ามงกุฎเพราะยังมิได้เสร็จขึ้นครองราชย์สมบัติ และได้ถวายทูลเรื่องราวที่ได้พระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุ จากพระมหาเถรให้ทรงทราบ พระเจ้าเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระโกศทองคำให้บรรจุ แล้วให้นำกลับไปบรรจุไว้ ณ เมืองโกศัย(แพร่)

เจ้าหลวงอินทวิชัยก็นำพระโกศทองคำที่บรรจุพระธาตุกลับคืนเมืองโกศัย(แพร่) แล้วก็ได้แสวงหาสถานที่สำหรับสร้างพระเจดีย์บรรจุโกศพระธาตุ แสวงหาอยู่หลายวันก็มาพอใจสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยม อยู่ตรงกันข้ามกับตัวเมืองเป็นป่าใหญ่ที่ร่มเย็นมีแม่น้ำใหญ่ไหลผ่านซึ่งเป็น

สถานที่ที่มีลักษณะถูกต้องตามพระราชดำรัสของพระเจ้าเกล้าทุกประการ เจ้าหลวงอินทวิชัยจึงมีคำสั่งให้ชาวบ้านหมู่หนึ่ง ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากสถานที่ที่จะสร้างพระเจดีย์ประมาณ ๘๐๐ เมตร ชาวบ้านหมู่นี้มีราษฎรประมาณ ๑๐๐ คน ได้ถูกเกณฑ์ให้เข้าแผ้วถางตัดฟันป่าใหญ่แห่งนั้น พอตัดฟันแผ้วถางไปถึงที่ที่จะสร้างเจดีย์ชาวบ้านก็พบงูเหลือมใหญ่ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ดุจเจ้าของที่ ชาวบ้านหมู่นี้จึงพากันฆ่าตัวนั้นและนำไปย่าง การย่างงูตัวนั้นเหมือนกับการย่างหมูเพราะมันอุดมไปด้วยน้ำมัน มากนัก บางคนก็เอาไปแกงกิน บางคนก็เอาไปต้มยำ พอพวกชาวบ้านกินเนื้องูเข้าไปก็พากันมันเหมือนเมาเหล้าแล้วก็พากันล้มตายลงด้วยการกินเนื้องูตัวนั้น พวกที่รอดตายเพราะไม่ได้กินเนื้องูก็พากันกลัวจะเกิดอุปาทวีหรืออาเพศก็พากันอพยพออกจากหมู่บ้านนั้น ก็ทำให้หมู่บ้านนั้นกลายเป็นหมู่บ้านร้างไป เจ้าหลวงอินทวิชัยก็พาพระมเหสีองค์หลวงมีชื่อว่า พระแม่สุพรรณวดี สร้างพระเจดีย์สำหรับบรรจุโกษพระธาตุขึ้น โดยลงมือขุดองค์พระเจดีย์ เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๔ เหนือ ออก ๘ ค่ำ ปีไก่(กุล) ศักราช ๑๒๐๑ ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๘๒ พอถึงวันอาทิตย์ขึ้น ๑๕ ค่ำยามพระพุทธรเจ้าตรัสรู้ เจ้าหลวงก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุซึ่งพระมหาเถรหรือพระครูบาสูงเม่น พร้อมด้วยเจ้านาย ขัตติยราชวงศ์ทั้งหลายนำขึ้นทูลเกล้าซึ่งได้เอาบรรจุไว้ในพานทองคำจำนวน ๑๑๑๖ องค์ (เม็ดหรือลูก) แล้วนำเข้าบรรจุในโกศแก้วแล้วเอาโกศแก้วบรรจุในโกศทองคำ แล้วเอาโกศทองคำบรรจุเข้าบรรจุในโกศเงิน แล้วเอาโกศเงินบรรจุในโกศทองคำสัมฤทธิ์แล้วเอาโกศทองคำสัมฤทธิ์ขึ้นตั้งหลังช้างซึ่งเจียรไนด้วยแก้วหิน แล้วเอาช้างแก้วบรรจุโกศพระธาตุนี้ขึ้นใส่ในปราสาทไม้สักซึ่งมีความกว้าง ๓ คอก สูง ๑๐ คอก แล้วเอาอิฐก่อเป็นเจดีย์ครอบแล้วหุบบองค์เจดีย์ด้วยทองจังโก ๑๐๐๕ แผ่น แล้วลงรักปิดทองเปลว ๒ แสนใบ แล้วล้อมพระองค์พระธาตุด้วยรั้วเหล็ก ๔ ดัน มี ๓๖๔ เล่ม พอล่วงศึกศักราช ๑๒๐๒ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๓๘๓ ก็ทำการฉลอง โดยเจ้าหลวงอินทวิชัยได้บ่าวร้องบอกให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งเมืองโกศัย(แพร่) มาร่วมทำการฉลอง การฉลองพระธาตุวัดมหาโพธิ์ปีพุทธศักราช ๒๓๘๓ ตรงกับศักราช ๑๒๐๒ มีครูบาเจ้ามณีวรรณมิ่งเมืองแก้วเมืองมูล ครูบาเจ้าก่าวินตะ วัดสำเภาวังช่วง ครูบาเจ้าปัญญา วัดศรีชุม ครูบาเจ้าเทพวังสา วัดหลวง บ้านกาศ ครูบาแสนวัดดอนไชยหัวดง ครูบาปันเจิงเป็นประธาน ส่วนทายกทายิกามีเจ้านายขัตติยราชวงศ์ เจ้าขุนแสน ขุนหมื่น สิบร้อย แก้วหาญ ซึ่งเป็นศรัทธาตันได้นำเอาแหวงเงินทองไว้ในพระธาตุเมื่อคราวเจ้าหลวงเอาโกศบรรจุพระธาตุเข้าบรรจุเมื่อเริ่มสร้างที่แรก เมื่อสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุเรียบร้อยแล้วไม่มีชาวบ้านจะปรนนิบัติดูแลเอาใจใส่พระเนร เพราะรอบๆบริเวณพระธาตุตั้งอยู่เป็นป่าไม่มีหมู่บ้านอาศัยอยู่เจ้าหลวง อินทวิชัยได้ยกเว้นให้ชาวบ้านทุ่งโฮ้งทุกสิ่งทุกอย่าง โดยไม่ให้เสียส่วยและไม่ให้ส่งส่วย และเจ้าหลวงได้จัดให้ม้งงานขึ้นมัสการพระธาตุทุกๆเดือน ๗ เหนือขึ้น ๑๕ ค่ำของทุกๆปี และครั้งใดที่เจ้าหลวงอินทวิชัยจัดให้ม้งงานมัสการพระธาตุก็ดี ทำบุญใหญ่ๆก็ดี ทอดกฐินหรือผ้าป่าก็ดี ฝนจะตกหนักทุกคราไม่ว่าจะเป็นฤดูใดก็ตาม ยังความแปลกประหลาดมหัศจรรย์แก่ชาวเมืองโกศัยสมัยนั้นมากพอสิ้น ราชการของเจ้าหลวงอินทวิชัยครองเมืองโกศัยแล้วการจัดเวรยามเฝ้าปฏิบัติรักษาและงานขึ้นมัสการพระธาตุก็สูญสิ้นไปตราบเท่าทุกวันนี้^{๒๒}

^{๒๒} แผ่นศิลาจารึกวัดมหาโพธิ์, เขียนเมื่อ วันศุกร์ ตรงกับปีเป่า ศักราช ๑๒๕๕ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๓๘๖ เดือน ๖ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ.

ตำนานการก่อสร้างวัดมหาโพธิ์ ตำบลป่าเมต อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

พระกษัตริราชท้าวตัน ๑ ไล่ ท่านได้เกิดมาในราชตระกูล ท่านบุญมียังได้บวช พระสังฆะเจ้าสวดใส่ปัญญาติดอกหื้อปรากฏชื่อว่า อินทวิชัย ท่านได้พำเพ็ญไปไฉ่ๆ トラบต่อเท่าสักราช ได้ ๑๑๗๘ ตัวไป อายุท่านได้ ๓๕ ปี ท่านก็ได้ เถิงเชิงน้ำมูทธากิเสก อติเรกหนักหนา พระมหากัศรา จึงตัดตราตั้งหื้อปรากฏ เต็มแถมราชวงศ์ หื้อปรากฏว่า ท่านได้เป็นเจ้าบ้านประธานเมือง หื้อประกอบ ไปสืบศักดิ์นามหาศักดิ์ ประกอบไปด้วยอายุวัธนะในเมืองโกศยธัชชะพละวิชัยแพร่แก้วเมืองมูล ท่านก็ได้กระทำบุญไปไฉ่ๆ トラบต่อเท่าถึงการยามเมื่อ สักราชได้ ๑๒๐๓ ปีก็ได้ อายุวรรณะตนตัวท่านได้ ๕๙ ปี สัทธามีแก่กล้าส่วนพระองค์ตนตัวท่านก็รำพึงไปพายหน้าและพายหลัง ส่วนพระองค์ท่านก็เล็ง หันยังสังฆารธรรมอันบ่อหมั่นบ่อเตี้ยฮู้คว่ำเหียงไปมา ส่วนพระองค์ ตนตัวท่านก็จึงมนตราเจียรจាកันด้วยพระราชเทวีผู้เค้า ชื่อว่าแม่เจ้าสุพรรณวดีและราชบุตริตาและราชบุตริและราชกัญญาเจ้าทั้ง ทลายหลายว่า พระองค์ตนตัวแห่งเราราชบังเกิดสัทธามี ไครริ้งสร้างแปลงยังวัดมหาโพธิ์แก้วเมืองมูล อันเป็นที่ตั้งศาสนาหื้อก้านกึ่งรุ่งเรืองไว้คำศาสนาพระสากะยะโคตม トラบต่อทำ ๕,๐๐๐ พระวัสสา เพื่อหื้อเป็นปกตุนิสัยปัจจายไปพายหน้า トラบเท่าเนรพานแก่เราทั้งหลายแท้หลายดีหลี ที่นั้นส่วน วรรณะศมเด็จพระเจ้าท่านก็เรียกหาเมียแสนเค้า คือพ่อเมืองทั้ง ๔ ทั้ง ๘ มาแล้ว สูท่านทั้งหลายจง รับเอาพระราชกุศลกับด้วยพระองค์เราราช เอาไปถวายถึงกับด้วยครูบาอาจารย์และเจ้านายชัตติยะ วงศา ขุนแสนขุนหมื่นสิบร้อยแก้วหาญ และทั้ง ๓๒ ขุนพร้อมเหนือสนาม และไพร่ไทยประชาราษฎร์ ทั้งมวลหื้อเขาท่านทั้งมวลมาปัตตานโมทนาไปด้วยพระวรกุศล กับด้วยพระองค์ตนตัวเราราชจึงเตอะ ที่นั้นแสนทั้ง ๔ ทั้ง ๘ ก็รับเอาพระราชกุศลไปถวายถึงกับด้วยครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ทั้งในเวียงและ นอกเวียง หมายถึงครูบาเจ้ามณีวัน วัดมิ่งเมืองแก้วเมืองมูลเป็นเค้า ครูบาเจ้าโควินทะ วัดสะพา หัวช่อง ครูบาเจ้าปัญญา วัดพระบาท ครูบาเจ้าเทพวังโส วัดหลวง เป็นประธานแก่พระอริยะสังฆเจ้า ในเวียงชู้ตชวาจกคณาสังฆยานับได้ เห็นว่าเป็นอันมากหลาย

ที่นี้จัดกตหมายครูบาอาจารย์บ้านนอก มีครูบาเจ้าวัดต่อฮ้อง ครูบาเจ้าปุตสาวัดบ้านกาด ครูบาเจ้าแสนวัดดอนชัย ครูบาเจ้าวัดพันเชิง เป็นประธานแก่พระอริยะสังฆเจ้าบ้านนอกชู้ตชวาจก คณาสังฆยานับบ่ได้ จักกตหมายพานนอกมีเจ้านายชัตติยะราชวงศา ท้าวขุนแสนขุนหมื่น สิบร้อยแก้ว หาญ และ ๓๒ ขันพร้อมเหนือสนาม และไพร่ไทยประชาราษฎร์ ชุนตุนของค์ ชูผู้ชุนคน ชุนน้อยใหญ่ญิง ชาย ก็มีเอกฉันทะมานสันพร้าพร้อม ใจอ่อนน้อมกับด้วยพระราชกุศลองค์พระเป็นเจ้าชุนตุนของค์ชู ผู้คน หวังเสวยสุขในนิพพานในพายหน้าตราบต่อเท่าเนรพาน แท้ดีหลี ที่นี้วรรณะเจ้าเจ้าหื้อประสมจุ มนมมาทั้ง ๒ คณะนายพานนอกมาชุดถางแล้วที่สูงก็หื้อคร่ำ ที่ต่ำก็หื้อยอ ที่หลักต่อเท่าก็หื้อสิน ที่ เป็นหินท้าวก็หื้อเบิกเป็นเบิกท้าวก็หื้อถม ที่ตมและแม่น้ำท่านท้าวพระเป็นเจ้าก็หื้อกายชัวข้ามหื้อ พ้นจากแล้ว บรมวลพร้อมสามัคคีพร้อมเพรียงกันก่อสร้าง ยังพระมหาธาตุเจ้าหลัง ๑ ตินธรณี กว้าง ๖ วา ขนาดสูง ๑๑ วา ขนาดแล้วหลุบด้วยทองจังโก ทองสิมประมาณ ๑,๐๐๕ แผ่น แล้วติดคำ บรมวล แล้วก็ซ้าล้อมด้วยปราการล้าเหล็กไขว่รอดทั้ง ๔ ด้าน จัดเป็นเล่มมี ๓๖๔ เล่ม น้ำหนักมี ๗ แสน แล้วก่อประตูโขง รูปปราสาททั้ง ๔ ด้าน ซ้ามีรูปสิงห์ ๒ ตัว บรมวลแล้ว ถึงยามสักราชได้ ๑,๒๐๒ กตไฉ่ ก็ได้เบิกบาย ฉลองกินทานเป็นมาหาปาง ๑ เสียหิ้นก่อนแล้วจึงมาสร้างพระวิหารหลวง หลัง ๑ ยาว ๑๑ วาขนาด ความกว้าง ๖ วาขนาด ลวงสูง ๑๑ วาขนาด สูง ๑๑ วาขนาด ซ้ายังสร้างยัง พระพุทธรูปเจ้าองค์ ๑ หน้าตัก ๖ ศอก ขนาดสูง ๘ ศอก ขนาดแล้ว สร้างยังธรรมาสหื้อเป็นรูป

ปราสาททั้งบนพระมหาวิหารหลัง ๑ หื้อวาดเลื่อนด้วยเพดาน ทั้งฝาผนัง ๑ วจนาต้องบรมวลแล้ว ก็จักสร้างยังหอพระธรรมหื้อเป็นหอมหาปราสาท ๑ หลัง สูง ๑๑ วาขนาด กว้าง ๖ วาขนาด ชุตสระ เล็ก ๑๑ ศอก บรมวลแล้วก็สร้างคตีกหลัง ๑ โรงแขวนหลัง ๑ กับวังวิหารเทียม ๑ ศอกลอกหลัง ๑ กับทั้งระเบียงยาวด้าน ๑ ยาว ๗๐ วาขนาด ลวงขวาง ๕ ศอก ขนาดตั้งประตูทุกกลาง สร้างกฎคือ โรงแรม ๖ หลัง ซ้ำสร้างศาลา และบ่อน้ำ วัจกฎคือวิกบรมวลแล้ว สร้างยังกลองหลวงและเดงหลวง ลูก ๑ ใหญ่ ๘ กำ น้ำหนักมี ๒ แสน ๕ หมื่น จ้างช่าง ชาวพระนครหากกรจนา บรมวลแล้วก็มาก่อ ปราการคือว่ากำแพงทั้ง ๓ ด้านๆ ๑ ยาว ๑ ยาว ๗๐ วาขนาด ลวง ๔ ศอก ขนาด บรมวลแล้วก็มาทา รึกทางหาง ค่าปลิว แก้วกระจกบังอาจนับได้ รึกเสี่ยงแสนน้ำหนัก หางเสี่ยง พันห่อ ค่าปลิวเสี่ยงสอง ต่อห้าล้านสี่แสนใบ แก้วกระจกเสี่ยง ๒,๒๕๓,๐๐๐ เศษ อันนี้สั่งเขปด้วยอันจ้อแลพิจกแลผิจักคณนา สังขยาส้มหื้อส้มหื้อเสี่ยง ยังมีมากหลากหลายเป็นปริยายอันกว้างยามเมื่อพระองค์เจ้าก่อสร้างยังมหา ชินธาตุนี้หัวที่วันนั้นสักราชได้ ๑๒๐๒ ตัวปีกัดได้ ราชทานนิมนต์ องค์ชินธาตุเจ้าเข้าประตูยาม พระพุทธเจ้า ได้ตรัส ผิจักจัดด้วยองค์พระธาตุเจ้ามี ๑๑๑๖ องค์ ส่วนพระเจ้าธาตุอยู่ในโกศเงิน แล้ว เอาช้อนโกศค่าแล้วเอาช้อนในโกศแก้วแล้วเอาขึ้นตั้งเหนือหลังช้างแก้วหัตถิ แล้วเอาเข้าใส่ใน ประสาทน้อยหลัง ๑ ตีน ธรณี กว้าง ๓ ศอก ขนาดสูง ๑๐ ศอกขนาดแล้วประดับด้วยเครื่องท้าว ๕ ประการ แล้วด้วยเงินและค่าแก้วแหวนแสนสิ่ง พร้อมชูเยื้องนานา บรมวล พร้อมแล้ว เถิงแล้ว เถิงสัก ราชได้ ๑๒๐๕ ตัวปีกาเหมา เดือน ๗ เพ็งเมงวัน ๖ มารวด เถิงแล้วส่วนว่าพระองค์ สมเด็จพระพิ ตองค์เป็นเจ้า มีนามปัญญติชื่อว่าเจ้าพระยาอินทวิชัยเป็นเค้า พร้อมกับด้วยราชเทวีผู้เค้าชื่อว่าแม่เจ้า สุพรรณวดีและราชบุตรมี ๓ พระองค์ ผู้มีนามกรชื่อว่าเจ้าบุญนำ ผู้ถ้วนสองมีนามกรชื่อว่า เจ้าบัวคำ ผู้ถ้วนสามชื่อว่า เจ้าเทียมตาราบุตรดาบุตรดีและราชเทวี ลูกเต้าหลานเหลนทั้งหลาย จักกตหมายสังขยา นับได้สังรวมได้ชื่อว่าเป็นราชสัทธาเค้าชุตุนของค์ แล้วก็จึงเอาพระราชกุศลหน้าบุญไปปาวใคร่เบิก บายฉลองกินทานเพื่อแล้วบรมวลตามความปรารถนา แห่งพระองค์ และเจ้าข้าทั้งหลายในเดือน ๗ เพ็ง นี้ว่าสนั่นแท้ดีหลี จาด้วยกองทานแห่งองค์สมเด็จพระบรมบพิตรอันเป็นเจ้า จักสังขยาคณะนา อ่านบผันนับได้เป็นมโหฬาร กองทานอันใหญ่ เป็นที่ไผ่ใคร่ได้เนรพาน แห่งองค์สมเด็จพระบรมบพิ ตองค์ เป็นเจ้าแท้ดีหลี แม้นว่าหวัศรมขมิ้นนักบวชครูบาอาจารย์เจ้าทั้งหลายและสัทธา พายนอก ก็ สาวโสโหทัยดี ก็ชวนชวาย ตกแต่งห้างยังมหาทานและบอกไฟดอกบอกไฟขวี ไฟดาวจักจำ ไฟค้ำ ก้องคังไฟเทียมเจาะบูชาปางนั้นเป็นมโหฬารอันใหญ่ จักคณะสังขยาบได้เพื่อว่าใคร่หื้อเป็นไม้ได้ส่องเน รพานแท้ดีหลีด้วยเตชะนาบุญอันเราเจ้าข้าทั้งหลายทั้งพายนในและพายนอก ได้ชักชวนปาวเดินกันมา มาริรังสร้างแปลงยังวัคมหาโพธิแก้วเมืองมูลนี้เพื่อเป็นปัจจัยคือว่าเข้าห้อมคคะกว้างต่อเนรพาน เสี่ยง ชุตุนของค์ผู้ชุนชุนใหญ่่น้อยชายยิง (อย่า) ได้คลานยังคำปรารถไไว้ในมโหฬารจิตใจหาจะมีแล้วปะการฉัน ไต ดังอันก็ดี ก็ขอหื้อสมฤทธิชูเยื้องชูประการนั้นจูงจักมีเที่ยงแท้ดีหลีเทอญ^{๒๓}

ประวัติวัดศรีดอก (จัดทำจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา)

วัดศรีดอก อาจารย์ใหญ่แสน เทพปิตุพงศ์ ได้เขียนตามคำบอกเล่าของครูบาป่าวัดศรีดอก ว่าเมื่อสร้างวัดมหาโพธิ์มาแล้ว ก็ได้มาจำพรรษาที่วัดสูงเม่น ท่านไปอยู่รุกขมูล ได้เห็นต้นโพธิ์ผลิใบใหม่ มองดูเหมือนกับดอกไม้จึงเรียกว่าต้นศรีดอก ได้ปักเขตฝั่งแดน และได้นำเอาต้นกล้าดอกจำปาลาว

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน.

และกล้าตาลมาปลูกหมายไว้เป็นสำนักสงฆ์ และก่อสร้างวัดขึ้น เรียกว่าวัดศรีดอก เมื่อชาวบ้านต่างๆ เช่น เมืองต้า เมืองลอง และในเวียง พอรู้ว่าครูบาออกรุกขมูล ที่ป่าห้วยแม่มานก็พากันไปกราบนมัสการ และช่วยกันแผ้วถางป่าบนฝั่งน้ำแม่มานเพื่อสร้างวัดดังกล่าว พอสร้างวัดแล้วครูบาคิดจะสร้างเจดีย์บรรจุองค์พระสารีริกธาตุที่ยังมีอยู่ไว้เป็นที่สักการบูชาที่วัดศรีดอก แต่กลับใจไม่สร้าง เพราะครูบาพิจารณาแม่น้ำว่ามีชื่อไม่เป็นสิริมงคล และต้นกำเนิดน้ำมีลักษณะเหมือนนงคชาตุผู้หญิง และน้ำในห้วยนี้ ถ้ามองมาในเดอนยี่ จะมีสีแดงเหมือนประจำเดือนผู้หญิง จึงไม่สร้างเจดีย์ที่วัดศรีดอก ต่อมาได้ไปรุกขมูลที่วัดร้างแห่งหนึ่งทางทิศตะวันตกเฉียงใต้วัดสูงเม่น จึงไปเข้ารุกขมูล และพิจารณาสถานที่ที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ก็ได้ไปนั่งอยู่ พอชาวบ้านผู้มีศรัทธาทราบข่าวก็ออกไปหาบุญตักบาตร ครูบาเลยถือโอกาสแผ้วถางบริเวณนั้นเพื่อสร้างวัดขึ้น และได้ให้ ศรัทธาไปหาก้าดอกจำปาลาว (ดอกกลิ่นหอมหรือสีลาวติ) และกล้าต้นตาลมาปลูกโดยหมายกำหนดว่าจะสร้างวัดให้เป็นวัดสามเสา เพื่อให้เป็นนิมิตหมายถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา^{๒๔}

ประวัติวัดพระธาตุดอนแก้ว ตำบลน้ำคำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ในอดีต เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๙๖ ปีสง่า (ปีมะเมีย) พุทธศักราช ๒๓๗๗ มีพระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งมีนามชื่อ กัญจนะภิกขุ อันสถิตอยู่ในอาราม วัดป่าสูงเม่น หนองใต้เมืองแพร่ ท่านได้บำเพ็ญเมตตาภาวนา รักษาสิกขา วินัย ตามพุทธบัญญัติปราศจากเสียยังโลกะ โทสะ โมหะ มานะทิฏฐิ วิจิกิจฉา อุจฺจจะ เว้นเสียยังโลกธรรม ๘ ประการ หมั่นตบแต่ง ถือนาถาภาวนาข้าววันมื้อ กระทำวัตรปฏิบัติถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรมแห่งอริยะสัพปุริสะเจ้าอันได้ปะเป้งมา ในกาละเมื่อก่อนเพื่อยึดหน่วงเหนี่ยวเอาธรรมวิเศษ คือโสดา สะกิทาคา อรหันตา สิ่งเดียว นิสิติเลียงยังฐะเปตั่ว พุริกา ท่านก็เว้นเสียยัง เครื่อง ไสยะสะนะ บ่อนั่งบ่อนอนอันยัดด้วยนุ่นจั่ว และสำลี ท่านก็บ่อกางมุ้ง ท่านก็ละเสียยังคิลานะปัจจยัตถหลาย คือบ่อฉนอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ตัวที่มีวิญญาณ และหาวิญญานบ่อได้ ก็บ่อฉนสังสังสก่ออย่าง ฉนแต่มังสาวิริติ อาหารของท่านมีแต่ผักถั่ววาเท่านั้นแต่พอเลียงชีพอินทรีย์ไปวันหนึ่งเท่านั้นบ่อหื้อเป็นอันตรราย เพื่อบ่อได้บำเพ็ญ ตานะ สีละ ปาระมีไปไดยืนยาว บางทีก็บ่อฉนข้าวฉนแต่มูละห้วมัน ลูกไม้เป็นใจปุณฺชน และมหาชนเจ้า ตัวพญาตั่งหลาย ก็นับถือด้วยบุญญานุภาพแห่งมหาเถรเจ้าต้นนั้น หวังผละผลบุญอันบริสุทธิ์ก็ปากันนำเอาวัตถุปัจจยัตถหลายไปหื้อตานอุปฏฐาก แกมมหาเถรเจ้าต้นนั้นอันมาก บ่อได้ขาดสักวันเวลา เป็นต้นว่า ม่านเจี้ยว แหก มอญ ทุกชาติทุกภาษา ซึ่งบ่อเคยนับถือศาสนา อยู่ในอำนาจมิฉนาก็ดี ก็มีความนับถือ ยังบุญญานุภาพแห่งมหาเถรเจ้าต้นนั้น นำเอาวัตถุปัจจยัตถไปหื้อตานบ่อได้ขาดสักวันสักวเวลา มหาเถรเจ้าก็บ่อมีความยินดีที่ได้รับไตยยะวัตถุตานตั่งหลายฝูงนั้น ซึ่งปุณฺชนตั่งหลายนำเอาหื้อตานจนล้นเหลือ คณานับเป็นตั่งอุปะจิกาแม่ปลวกตั่งหลาย ขนเอาดินมากองไว้ในเวณะศาลาบาตรนั้นแล ศาลาเตวไปด้วยสัพพะวัตถุตั่งหลายฝูงนั้น พระมหาเถรเจ้าต้นก็บ่อได้หวงแหนเก็บเอาไว้เป็นเสบียงอาหารและอนาประโยชน์ส่วนตัวสักลั้งอัน เป็นต้นว่า หิริญญะรัชชะตะลักมาสะตะเงินท่านก็บ่อได้เก็บไว้ ท่านก็เอาสร้างกุฏิ วิหาร การโบสถ์ และหื้อตานแก่คฤหัสถ์นักบวช สมณะพราหมณ์คณาจารย์ ยาจกวนิพก คนขอทาน คนอนาถา ตามแต่ผู้ที่ประสงคสังโศเป็นตั่งนายอนาถะปินทิกะมหาเศรษฐีหื้อตานแก่คนอนาถาท้วนนั้นและ

^{๒๔} กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดแพร่, พระเจ้านั่งดิน วัดศรีดอก (ออนไลน์), แหล่งที่มา: http://www.phrae.go.th/tem/tip/nature_phrae/hagi๑๐.html. (๑๔ ม.ค. ๒๕๕๙).

ยังมีอยู่วันหนึ่ง พระมหาเถรเจ้าตนก็มาเห็นว่า พระอริยะสัปปริสะเจ้าตนนั้นแต่ก่อนได้บำเพ็ญ เมตตา ปารมี เป็นต้นว่า เมตตา ภาวนา รักษาพรหมวิหารตั้ง ๔ อินทรีย์ตั้ง ๖ บ่อห่อนอยู่ในคามาวาสที่ใกล้เสียง ปุณฺชนคฤหัสถ์จึงยอแต่งตั้งหลายย่อมเป็นตื่รับกวนหื้อขาดความเพียร เป็นบั้งเป็นตอนไปเราควรไปแสวงหาสถานที่อันสมควร เป็นอรัญญวาส เป็นที่ห่างไกลจากคามาวารบ้านเรือน แห่งปุณฺชนทั้งหลาย

พระมหาเถรเจ้าตนนั้นก็พาเอาลูกศิษย์โยม ๒ คน ชื่อว่าอินตะวงค์ และญาณะวีระ ก็เดินเดี่ยวต่อนันสมควรเป็นอรัญญวาส ไปหันป่าน้ำจำคำอันเต็มไปด้วยป่าไม้ดีหมื่นและต้นกาสะลองเป็นอันมากนัก อยู่ตีสะหนวันตกแจ้งใต้สูงเม่นแห่งนั้น สมควรเป็นอรัญญวาส เมื่อตาว้นด่ำค่ำลัดบอดแล้ว มหาเถรเจ้า ก็แต่งดาวยัง ชันช้างตอก ดอกไม้ รูป เทียน เข้าไปสู่ที่จัดสร้างขึ้น เป็นอารามตื้นนั้นและกระทำการสักการะบูชา เสี่ยงทาย ยังบุญญาภาพแห่งท่านตะกระทำป่าเบ็ญ เมตตาภาวนาและหื้อตาน ฮอมหัยบามากนึ่งเท่าใด ขอเบ็ญยังสืลาธิคุณ ปัญญาธิคุณแห่งพระติละไรรัตน์พระแก้วเจ้าสามพระก่านซึ่งเป็นอิสรภาพ ในสากลโลกตั้งมวล ซึ่งเป็นดีไหว้แก่คนและเทวดา อินดาพรหมตั้งหลายบัดนี้ข้าพเจ้าของเสี่ยงทาย ตั้งคำสัจจะอธิฐานต่ออินตา พรหมยมราชต่างจุโลกบาลทั้ง ๔ อากาสเทวดา รุกขเทวดาตั้งหลาย อันฮักษาอยู่อรัญญะป่าแห่งนี้ ว่าบัดนี้อาตมาจักมาปฏิสังขรณ์ ก่อสร้างอาวาสในที่นี้เพื่อประสงค์ที่จะปันะยังพระพุทฺธิมปาလာรูปเจ้า และพระธาตุเจ้าและเป็นที่พระสงฆ์สามเณรเล่าเรียนและอ่านเขียนเจริญเมตตาภาวนา เพื่อเป็นดีคำจุโลกะพระพุทฺธศาสนาตลาบหำพันพระวะสาแม้จักสมดังคำประกาศะเจตนาแห่งอาตมาแล้วขอปรากฏหั้นนิมิตอันเป็นมิ่งคละในกลางคั่นหื้อเป็นประจักษ์แต่ตอะ

เสียงก่าอธิฐานดังนั้นแล้ว กันถึงเวลากลางคั่นจักใกล้รุ่ง ท่านก็มุ่งหั้นนิมิตฝันว่าดวงไฟดวงใหญ่มีรัศมีอันรุ่งเรืองใสงามยิ่งนัก สว่างไสวพุ่งขึ้นจากพื้นดินสู่อากาศ ท่านก็สดุ้งตื่นแล้วท่านก็มีปิติโสมนัสยินดีมากนัก ด้วยคิดว่าจักสมดังก่าปณิธานผาณาแห่งตน ด้วยได้หั้นนิมิตอันดี ในวันรุ่งขึ้นมหาเถรเจ้าก็เดินดูบริเวณนั้น หั้นพื้นที่เหมาะสม มหาเถรเจ้าจึงได้มอบหื้อครูบาอินตะวงค์ บอกบุญศรัทธาทายก ทายิกาทั้งหลาย ไปปฏิบัติกวาเพ็ญ บุกเบิก ถางยังดินอันนั้นหื้อเรียบเปียงเรียงงาม ตีสูงหื้อขุดออก ต่ำหื้อถม ในเวลานั้นความทราบถึงเจ้าผู้ครองนครเมืองแพร่โกศยัตน์มีชื่อว่า เจ้าหลวงอินตะวิชัย(เจ้าหลวงลี้มทอง) ได้เดินทางมาถึง สถานที่แห่งนั้นและทราบความประสงค์ของมหาเถรเจ้าจึงได้เป็นประธานอุปถัมภ์ ดำเนินการก่อสร้าง กุฏิ วิหาร ศาลาบาตร และก่อกำแพงแก้วรายรอบบรรจุรอบทั้ง ๔ ด้าน ท่านก็หื้อศรัทธาช่วยกันตนเองดินและอิฐมาก่อตั้งองค์พระธาตุเจ้าอันว่าอิฐและทรายที่เอามาก่อพระธาตุเจ้าก็เป็นของอันหนัก หนทางจากแม่น้ำยมุนั้นก็เป็นที่ลุ่มๆ ดอนๆ บ่ราบบ่เปียงทางเดินก็บ่สะดวก แลบได้อาศรัยกำลังของล่อเกวียนโค กระบือแต่สักอย่าง อุตสาหะกระทำเพียรด้วยกำลังกายแห่งตนและสีกโยมศรัทธาอุปถัมภ์ทั้งหลายก็สำเร็จไปด้วยวิริยะปารมีอันนั้นก็เพราะอาศัยเชิงความเพียรนั้นแล

ท่านมหาเถรได้ก่อพระธาตุเจ้าองค์ใหญ่กว้าง ๕ วา สูง ๙ วาไว้ดากลางพระธาตุองค์ไว้ ๔ ด้านมียอด ๕ ดวงทำซุ้มประตูโขงไว้ทั้ง ๔ ทิศสร้างพระพุทฺธรูปเจ้าไว้สวยงามยิ่งนัก ทำเหมือนกันหมดทำเสาครอบมณฑปจุฑาธุชสร้างเทพบุตร พริ้งพร้อมกำแพงล้อมรอบ ๒ ชั้น แล้วปลูกเกาศรี ไว้มากนักทั้ง ๔ ด้านอาราม ท่านพระมหาเถรเจ้าก็เบิกอารามตื้นนั้นว่า วัดสลิจมจันดอนแก้ว เหตุที่ วาศรีมากนักเมื่ออันแล วันที่พระมหาเถรเจ้าได้เริ่มลงมือสร้างพระธาตุคือ เดือน ๕ เบ็ญปีสังจุลศักราชได้

๑๑๙๖ ตัวปะจุหัวใจพระธาตุ ๙ ดวงไว้ในพระอบทองคำต่างบนเรือคำและมีพระพุทธรูปทองคำ ๓ องค์ มีราชหงษ์คำ ๓ ตัว ประดับประดาด้วยผลิกะแก้วต่างๆ ของมีค่าควนเมือง อันยัวยียดสวยงามมากนัก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาไว้เป็นที่กราบไหว้แก่คนและเทวดาเจ้าตั้งหลายตราบห้าพัน พระวัสสะก็มีแล

ได้ยกยอดฉัตรเมื่อ ๖ เป้ง ปีล้งเม็ด จุลศักราชได้ ๑๑๙๗ ตัว และเข้าเบิกอมรมสมโภชน์มี ตูเรียนนทรีองกะโลงโสงเสพ เณลินฉลอง พระธาตุเจ้าสร้อยจั่นดอนแก้วถ้อย ๖ วัน ๗ ค่ำ เป็นหน้า อภิรมย์จมน้ำปิตินันตี แกมหาราชตัวปายในปายนอก ทุกชาติ ทุกภาษา ซึ่งอยู่ในมณฑลพายัพทั่ว อาณาเขตทุกหนตั้งมวลรู้ว่าพระมหาเถรเจ้ามาสร้างอาราม สหรัจมน้ำจั่นดอนแก้วแห่งนั้นแก่ปากันยาว เยือกนิยมนมบุญแห่งท่านก็มีใจเลื่อมใสศรัทธาอ่อนน้อม ปากันหื้อตานหิริยจุตูปัจจยัตถหลายหลังไหล เข้ามาปากันเข้ามาหื้อตานแก่มาเถรเจ้าวันหนึ่งบ่ต่ำกว่า ๒ - ๓ ร้อยคนบ่ขาดสักวันเวลาต่างคยก็ต่าง มาโมทนา อุปการะมหาเถรเจ้าท่านที่ได้มาก็ได้สร้างพระธาตุเจ้าองค์นั้น บางฟ่องก็รับเป็นปะฐะมูล ศรัทธา ต่อเนื่องมาปุ่ชุน มหาชนตั้งหลายตั้งในเวียงตั้งในเวียงประจันตะประเทศเขตินคมก็หลังไหลกัน มาทั่วทิศานุทิศ ทวีมากขึ้นทุกวัน ขึ้นแต่ ม่าน เม็ง เขก จิน มอญ ไทยคนนอกพุทธศาสนาที่มี คนโย ยาสามาลย์ เสพสุรายาเมา บ่อรู้จำจักศีล ฟังธรรมกันตาน วัดบ่อเข้าพระเจ้าบ่อไหว้วักเตื่อ ก็มีใจหลัง น้อมปากันหื้อตาน ด้วยบุญญาภาพบารมีตาน สีสบารมี ชันตีบารมี วิริยะบารมี อุเบกขาบารมี แห่ง ท่านกว้างขวางยิ่งนักอริยญาณวาลสะหรัจมน้ำจั่นดอนแก้วแห่งนั้นพะสมุจมนม ก็มีในกาลนั้นแล ในปี ต่อมา (พ.ศ.๒๓๗๙) มหาเถรเจ้าก็ได้สร้างวิหารขึ้นกว้าง ๔ วา ยาว ๖ วา ๑ คอกและได้ขุดน้ำบ่อ ๑ บ่อ แล้วมหาเถรก็ได้สัจจะอธิฐานบ่อน้ำแห่งนั้น เมื่อขุดไปแล้วก็น้ำอัสจรรย สายน้ำก็พุ่งขึ้นมาย่อหยุด ย่อหย่อน บ่แห่งสักคาบ เสร็จเมื่อวันดังคานเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ต่อมาพระมหาเถรเจ้า ก็เดินทางไป บูรณะพระเจ้านั่งดินวัดศรีดอก จึงมอบอารามหื้อลูกศิษย์แห่งตน จื่อว่าครูบาอินตะวงค์ รักษาอาราม สืบแทนต่อไปเมื่อครูบาอินตะวงค์มรณภาพ ลงลูกศิษย์ก่อก่อไว้ทางต้นโคสะหรัต่อมาวัดสะหรัจมน้ำจั่นดอนแก้ว ก็มีเจ้าอาวาสปกครองอีก ๖ องค์ ๑. ครูบาตึกชะ ๒.ครูบาชมพุดันะ ๓. ครูบาอินชัย ๔. ครูบาคำใจ ๕.ครูบาชัยเสน ๖.ครูบาคำคันทิโย ต่อมาก็กลายเป็นวัดร้างถึง พ.ศ.๒๔๓๒ ตรงกับขึ้น ๑๐ ค่ำเดือนยี่เหนือวันพฤหัสบดีมหาปฐวิแผ่นดินหลวง ก็หวั่นไหวเป็นกันใหญ่ ทำหื้อหอรชะงบนคอ พระธาตุเจ้าที่นั่นทำไว้พังลง จนเหลือแต่ซากปรักหักพังที่เราทั้งหลายเห็นตราบทุกวันนี้ อดีตวัดดอน แก้วแห่งนี้เคยรุ่งเรืองมาก เจ้าหลวงทุกองค์ก็มานมัสการอยู่บ่อชาดนั้นเป็นวัดเก่าแก่ บ่อแพ้วัดอื่น บัดนี้ถึงเวลาที่ศรัทธาสาธุ นักศีล นักบุญทั้งหลาย เห็นสมควรที่จักฟื้นฟูวัดตำนานสำคัญแห่งนี้ หื้อก่าน กู้รุ่งเรืองสืบต่อไปในการนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่ง ขอความร่วมมือจากทุกท่านได้ช่วยกันได้บูรณะซ่อมแซม ให้เหมือนเดิม เพื่อจรรโลงไว้ซึ่ง ศาสนวัตถุโบราณ อันเก่าแก่นั้นต่อไปถ้าเราไม่ช่วยกันบูรณะ และสิ่ง เสริมเผยแพร่สนับสนุนสิ่งที่บรรพบุรุษทำมาอย่างดงามใครเล่า จะรู้ว่าอำเภอสูงเม่นของเรามีของดี อัน เป็นมรดกอันล้ำค่าจึงขอฝากเรื่องนี้แก่ท่าน พ่อแม่พี่น้อง คณะศรัทธา ตลอดจนถึง พระเจ้าพระสงฆ์ ทุกท่านในจังหวัดแพร่ ได้พิจารณาโดยทั่วกัน^{๒๕}

^{๒๕} พระอธิการคง ปัญญาทีโป, หนังสือสวดมนต์ วัดพระธาตุดอนแก้ว ต.น้ำคำ อ.สูงเม่น จ.แพร่ ,๒๕๕๔, (อัดสำเนา).

๒.๒.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาภิญจนธรรมาวาส มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

ด้านการศึกษา

ครูบาภิญจนธรรมาวาส หรือ ครูบามหาเถระ นั้น ถือได้ว่าเป็นผู้ที่ใคร่ในการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประวัติของท่านในเรื่องของการศึกษา เป็นผู้ที่เรียนรู้ได้ไว และมีไหวพริบปฏิภาณทั้งในด้านของคันธุระและวิปัสสนาธุระ ในสมัยที่ท่านเป็นสามเณรได้ไปศึกษาจากครูบาอาจารย์หลายๆท่าน เช่น ครูบาอุตมา วัดศรีชุม เวียงโกศัย โดยมีการกล่าวถึงอัตลักษณ์ของครูบาว่า

ก่อนที่จะสามเณรปอยจะไปเรียนนั้นครูบาอุตมา เจ้าสำนักเรียนได้ฝันว่า มีช้างตัวหนึ่งลักษณะตกมันเข้าไปในวัด แล้วอาละวาดด้วยการหักต้นตาลเล็กที่เพิ่งจะปลูก ด้วยการกินใบ พอท่านจะเข้าไปไล่ช้างนั้นกลับไม่กลัว ยังแสดงอาการดุร้ายยิ่งขึ้น วิ่งเข้าไปพังกุฏิ ศาลาวัด อารามตกใจสุดขีด จึงได้ละเมอกริดดั่งขึ้น และสะดุ้งตื่นท่านได้ทบทวนความจำในฝัน แล้วถือว่าความฝันนั้น เป็นนิมิตดีตามที่โบราณท่านว่า ฝันร้ายมักได้ดี คงจะมีโชค หรือไม่ก็จะมีผู้หลักผู้ใหญ่มาเยี่ยม พอรุ่งแจ้งทำวัตรสวดมนต์ แล้วท่านเลยถือโอกาสประชุมลูกศิษย์ว่า วันนี้ผู้ใดไม่มีความจำเป็นไม่ต้องออกจากวัดไปไหน แล้วก็สั่งให้ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ไว้ แล้วทำความสะอาดวัดอย่างรีบเร่ง เพราะเกรงว่าจะมีผู้มาหา พอฉันจั้งหันแล้วท่านก็ครองผ้าเป็นปริณทล เพื่อคอยต้อนรับ ผู้ที่จะมาเยือนท่านรอนสายไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดมา จนกระทั่งบ่ายคล้อยไปแล้วก็ยังไม่ผู้ใดมาเยือนและไม่มีอะไรเกิดขึ้น พอตอนจะสร้งน้ำก็มีสามเณรน้อย รูปหนึ่งเดินเข้าวัดมา ด้วยท่าทางอันน่าเลื่อมใสตรงเข้ามาหาท่านโดยไม่มีอาการสะทกสะท้าน พอกราบไหว้เรียบร้อยแล้ว ท่านถามว่าไปมาอย่างไร สามเณรน้อยก็ตอบด้วยวาจาที่เป็นปกติ และชัดเจนว่ามาจากวัดสูงเม่น หนใต้เวียงโกศัยนี้ และมาเพื่อขออาศัยเล่าเรียนพระธรรมวินัย กับท่านเจ้าสำนัก ผู้มีความรู้ในอรรถธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ครูบาอุตมาก็รับไว้ด้วยดีนัยว่าการเรียนที่สำนักนี้ก็เรียนได้ดี เป็นที่รักใคร่นับถือของเพื่อนสหธรรมิกและศรัทธาชาวบ้าน เรียนอยู่พออายุครบอุปสมบทก็ได้รับการอุปสมบทที่วัดศรีชุมนี้ และได้มีเจ้านายหอหน้าเป็นเจ้าผู้อุปการะและอุปถัมภ์ เพราะเห็นว่าเป็นผู้เรียนดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและประกอบกับเป็นกำลังสำคัญของสำนักเรียน จึงเป็นที่เคารพของศรัทธาทั่วไป ในการอุปสมบท ได้นามฉายาว่า “ภิญจนภิกขุ” คงจะเป็นพุทธศักราช ๒๓๕๒ ปลายแผ่นดินของรัชกาลที่ ๑^{๒๖}

พอหลังจากอุปสมบทอยู่พระภิกษุ ภยจโน ก็เป็นผู้ช่วยสอนอยู่สำนักเรียนที่วัดศรีชุมไม่นานเท่าใด พ่อก็ถึงแก่กรรม พี่ชายก็ไปมีครอบครัวอยู่ต่างหาก ด้วยความเป็นห่วงมารดาจึงขอกลับไปอยู่วัดสูงเม่นตามเดิม หลวงพ่อคัมภีรสารเล่าต่ออีกว่า เมื่อครูมมหาเถระได้กลับไปอยู่ที่วัดสูงเม่น ก็ได้เขียนธรรมและสั่งสอนลูกศิษย์ไปด้วย ที่สำคัญก็คือ ท่านจะออกไปบิณฑบาต ได้แล้วก็จะนำไปแบ่งให้แม่เฒ่าจันทรทิพย์ผู้เป็นมารดากินก่อนเสมอมิได้ขาด จนแม่มาถึงแก่กรรมไปอีกคน จึงหมดอาลัย ไร้กังวล ได้กลับไปเรียนและช่วยสอนที่วัดศรีชุมอีก การไปเรียนครั้งหลังนี้ มุ่งเรียนแต่ทางด้านวิปัสสนาธุระจนมีความรู้พอที่จะอบรมศิษย์ได้ การเรียนสมนั้นนั้น เวลาสอบ จะไม่สอบเป็นชั้นที่เดียวรวมเป็นพวกๆ กล่าวคือ สอบไปเรียนไปใครเรียนได้มากและต่อได้มากก็นับว่าได้ชั้นเรียนมากขึ้น คือต่อกันทุกวันและทุกครั้งเท่าที่ผู้เรียนจะแสดงความสามารถต่อไป การเรียนแบบนี้ เรียกว่า “การต่อหนังสือ

^{๒๖} เมืองคัมภีรธัมมโบราณ มรดกธรรม มรดกโลก วัดสูงเม่น , สนับสนุนงบประมาณปี ๒๕๕๙ โดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า ๑๓ – ๑๖.

คำ” บางทีต่อครั้งเดียวได้หลายชั้นหรือหลายประโยคก็ยังมี สำหรับผู้ที่เรียนดีมีความจำดีและแม่นยำมาก ๆ บางคนต่อไม่ได้สักชั้นก็มี รู้น้อยตามสติปัญญาของแต่ละคน พอเรียนจบหลักสูตรของสำนักวัดศรีชุมแล้ว ก็อยู่ช่วยสอนศิษย์ต่อไป และอยู่ปฏิบัติพระอุปัชฌาย์อาจารย์พอสมควร ด้วยความรักใคร่ที่จะ ศึกษาเรียนยิ่งขึ้น จึงขอลาอาจารย์ไปเรียนต่อที่จังหวัดเชียงใหม่

สมัยนั้นการเดินทางไม่ใช่จะสะดวกสบาย จะต้องเดินทางด้วยเท้า และจะต้องมีลูกหาบช่วยเหลือนำพา การเดินทางจากแพร่ไปเชียงใหม่ผู้เดินทางได้มากก็จะใช้เวลาประมาณ ๔ คืน ท่านจะเดินทางไปปีใด พุทธศักราชใด ไม่ทราบแน่ชัด เข้าใจว่าคงจะพ้นนิสยมุตกไปแล้ว คืออย่างน้อยได้อุปสมบทอย่างน้อยก็มีพรรษาถึง ๕ พรรษา และผู้ที่จะออกไปต่างถิ่นต่างแดน มักจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถพอตัว หรือเอาตัวรอดได้ ดังคำโบราณกล่าวไว้ว่า “ถ้ามีปืนเต็มแกล่ง จึงจักออกเดินทาง แม้มีเงินเต็มถุง (ถุง) จึงจะเที่ยวกำ (คำ) สอด” ครูบามหาเถรก็เคยได้ผ่านการเรียนจากสำนักเรียนที่มีคุณภาพมากแล้ว จึงกล้าที่จะไปเรียนเพิ่มเติม เพื่อให้วิชาที่เรียนแตกฉานจริงๆ จึงได้เดินทางบุกป่าฝ่าดงไปเรื่อยๆ และเข้าใจว่าท่านถือธุดงค์เป็นวัตรก็ได้ จึงกล้าเดินทางผ่านป่าและพื้นที่ทุรกันดารได้อย่างกล้าหาญ

การไปเรียนที่เชียงใหม่ ครั้งแรกไม่ทราบว่าจะไปเรียน ณ วัดใด การที่จะเข้าเรียนนั้นจะต้องมีการชักถาม ก็คงจะเป็นการชักถามเพื่อหยั่งเชิงความรู้ คล้ายสัมภาษณ์สมัยนี้ นัยว่า เจ้าสำนักเรียนพอใจและชวนให้อยู่เป็นครูสอน แต่ครูบาตอบบ่ายเบี่ยงไม่ยอมรับหน้าที่ เพราะมุ่งหน้าเพื่อจะเรียนจึงขอลาเจ้าสำนักเรียนว่า ถ้าอย่างนั้นก็ไปหาที่เรียนที่อื่นดีกว่า จึงได้ไปขออาศัยและสมัครเรียนที่วัดสวนดอก ซึ่งมีพระมหาราชครู เป็นเจ้าสำนักเรียน ตำนานวัดพระสิงห์ว่าพระมหาราชครูและครูบามหาเถรเป็นพระรุ่นราวคราวเดียวกัน ท่านทั้งสองมีความสนิทสนมกันมาก ครูบามหาเถรนับถือพระมหาราชครูในฐานะท่านเป็นพระผู้ใหญ่ มีอำนาจทางคณะสงฆ์และทางบ้านเมืองด้วย เพราะเป็นเชื้อสายเจ้าพระมหาราชครูนับถือครูบามหาเถรในฐานะผู้มีคุณสมบัติสูง เป็นผู้แตกฉานในอรรถบาลีและ พระธรรมวินัย จนถึงกับขอเรียนขอเรียนอรรถบาลีกับครูบามหาเถร

ครั้งแรกครูบามหาเถรไม่ยอมเป็นอาจารย์ให้ ขอเพียงเป็นอันเตวาสิกผู้อาศัยศึกษาทำเดี่ยว แต่ถูกพระมหาราชครูรบเร้า ด้วยความเกรงในพระบารมี และกลัวว่าจะเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น จึงยอม โดยวิธีขอแลกเปลี่ยน โดยครูบามหาเถรขอเรียนเพิ่มเติมด้านวิปัสสนาธุระกับพระมหาราชครูต่างฝ่ายต่างก็เป็นศิษย์และครูกันและกัน นับเป็นความเฉลียวฉลาดของครูบามหาเถรที่หาทางออกได้ดี แม้จะมีความรู้อย่างไร ก็ยอมอ่อนน้อมถ่อมตนไปก่อนเพื่อความสบายใจ ต่อมาก็เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการเรียนการสอน และด้านสัมมาปฏิบัติ จึงเป็นที่นับถือของพระมหาราชครู

พระมหาราชครูได้สนับสนุนครูบามหาเถร ให้ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์แทนพระครูเมืองที่ว่างอยู่ ท่านปกครองวัดพระสิงห์มาด้วยดี ต่อมาได้มีพระปรมาภิไธยจากเจ้าหลวงเชียงใหม่ว่า “ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร” ในปีจุลศักราช ๑๒๒๑ สมัยเจ้ากาวิโลรส ครูบามหาเถรเป็นผู้ที่ชาวเมืองเชียงใหม่และลำพูนเคารพนับถือมาก ครูบามหาเถรมีคุณวุฒิและวิญญูติเจริญที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนหน้าที่จะได้รับพระปรมาภิไธยนั้น ครูบามหาเถรเคยได้เดินธุดงค์วัตร ไปประเทศพม่ามาแล้ว คงสำเร็จวิชาตามสมบัติชั้นสูงมาจากพม่า การที่ท่านได้ถึงชั้นสมบัติชั้นสูงนั้นก็น่าจะเป็นได้ เพราะมีเหตุที่ทำให้ท่านเชื่อถืออยู่หลายประการ เช่น คราวที่ไปนมัสการเจดีย์ที่ตะโก่ง ก็เกิดอัศจรรย์จนเกิดความทึ่งใจแก่ชาวพม่า เรื่องนี้จะกล่าวถึงตอนอนิหารต่อไป

การไปประเทศพม่าและได้ญาณสมบัติชั้นสูงนั้น ปรากฏในตำนานวัดมหาโพธิ์ ตำบลป่าเมต อำเภอมือง จังหวัดแพร่ ในตำนานกล่าวว่า

ในปีพุทธศักราช ๒๓๘๓ จ.ศ.๑๒๐๑ เป็นแผ่นดินของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรีวงศ์ ณ ที่เมืองโกศัย มีมหาเถรองค์หนึ่ง เป็นผู้สำเร็จญาณสมบัติชั้นสูงมีนามว่า คุรบกัณญจนอริยญวาสี วัดสูงเม่น (วัดสูงเม่น) ได้กลับจากไปศึกษาเล่าเรียน มาจากประเทศพม่า ท่านไ้อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และพระอรหันตธาตุมาเป็นจำนวนมาก และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา เจ้าผู้ครองนครโกศัยชดคคะ เมื่อได้รับแล้วเจ้าหลวงก็นำไปกรุงเทพมหานครฯ บางกอก ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแต่พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งขณะนั้นยังเป็นที่เจ้าฟ้ามกุฎราชกุมารอยู่ และได้กราบทูลเรื่องราวการได้มา ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุจากคุรบามหาเถรเจ้า ผู้ทรงญาณสมบัติชั้นสูง พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานโกศทองคำให้บรรจุและโปรดให้นำกลับไปไว้ที่เวียงโกศัย แล้วก็ออกแสวงหาสถานที่ ที่จะสร้างเจดีย์บรรจุโกศธาตุ ก็ได้พบสถานที่แห่งหนึ่งบนฝั่งแม่น้ำยมตรงกันข้ามกับตัวเมือง พอไปมาหาง่าย และมีสภาพที่เหมาะสม การก่อสร้างไปสำเร็จเอาพุทธศักราช ๒๓๘๒ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ยามพระพุทธเจ้าตรัสรู้ จึงได้บรรจุลงพานทองคำ ๑๑๖ เม็ด แล้วเอาบรรจุลงโกศทองคำ แล้วเอาโกศทองคำบรรจุลงในโกศเงิน แล้วบรรจุลงโกศทองเหลือง และทองสัมฤทธิ์ รวม ๔ ชั้น เสร็จแล้ว พร้อมกับกับคุรบามหาเถรเจ้า และเจ้านายขุนหาญ ไพรฟ้า ข้าแผ่นดิน ทำการฉลอง เมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๓ นั้นเอง ณ ที่นั้นได้แก่ วัดมหาโพธิ์ ในปัจจุบัน^{๒๗}

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า คุรบกัณญจนอริยญวาสี มหาเถรนั้น เป็นผู้ที่ใคร่ในการศึกษาตั้งแต่ในวัยเยาว์ ทั้งทางด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ อีกทั้งทางด้านวิชาการทั่วไป วิชาการแกะสลัก วิชาการช่าง รวมถึงอักษรวิธภาษาล้านนา ที่ถือเป็นจุดเด่นจนก่อให้เกิดการจารึกธรรมหรือพระธรรมเทศนาลงในใบลาน และเป็นมรดกล้ำค่าของชาวไทยในปัจจุบัน

ด้านความสันโดษ

คุรบามหาเถรเป็นที่เคารพนับถือ ของผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะเจ้าหลวงเมืองแพร่ มีความเคารพเลื่อมใสศรัทธามากที่สุด เมื่อขอขมาบาปอะไรก็มักจะให้เสมอไม่ขัด หรือบางท่านอาจได้กล่าวปวารณาต่อกันไว้ ก็อาจเป็นได้เพราะพร้อมที่จะให้การอุปฐากรักษาในครุบาทตามหน้าที่ของพุทธบริษัท จะพึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ยังเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และทรงสมณศักดิ์ด้วยแล้วยิ่งจะเพิ่มความเลื่อมใสมากขึ้น ดังมีการเล่าสืบๆ กันมาว่า เมื่อคุรบาอายุมากแล้ว ได้กลับเข้ามาอยู่จำพรรษาที่วัดเดิมขณะนี้คงมีอายุไม่น้อยกว่า ๘๕ - ๙๐ ปี เข้าไปแล้วก็ได้ เพราะตอนที่คุรบาร่วมกับ เจ้ากาวิโรรสบูรณะหอพระไตรปิฎกวัดพระสิงห์นั้นเป็นปี พ.ศ.๒๔๑๒ ถ้านับจากปีที่เชื่อว่าท่านเกิด พ.ศ. ๒๓๓๒ อายุท่านได้ถึง ๘๐ ปีแล้ว ก็คงมีอายุมากจริงๆ ตอนที่มาจำพรรษาที่วัดเดิมนี้นี้ เหตุที่ไปเมืองระแหงก็มีผู้เล่ากันว่า คุรบาได้รับความไม่สบายใจ เนื่องจากมีผู้มาขอให้ช่วยเหลือด้านต่างๆ ที่สำคัญก็คือมาขอให้ช่วยขอชีวิตผู้ที่ถูกตัดสินจำคุกหรือประหารชีวิต บางอย่างเจ้าหลวงก็ยอมบางอย่างก็คงยอมไม่ได้บางอย่างนี้ แต่คุรบาก็รู้ดีว่าเป็นการฝืนกฎกติกาทางบ้านเมือง ถ้าไม่ช่วยก็ตัดเมตตาไม่ได้อะไรทำนองนี้จึงได้ไปของเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา ว่า จะขอไปสำราญยังเมืองระแหงสักเพลาหนึ่ง เจ้าหลวงไม่ขัดข้อง นัยว่าไปพักอยู่สวนมะม่วงของชาวบ้านผู้หนึ่ง พอชาวบ้านเจ้าของสวนทราบชื่อ

^{๒๗} แผ่นศิลาจารึกวัดมหาโพธิ์, เขียนเมื่อ วันศุกร์ ตรงกับปีเป้า ศักราช ๑๒๕ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๓๘๖ เดือน ๖ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ.

เสียงเรียงنانแล้ว ก็ไปแจ้งข่าวให้เพื่อนบ้านทราบ ก็มีผู้มานมัสการครุบาเป็นอันมาก ชายเจ้าของสวนเลยยกสวนให้ครุบาอยู่เรียกสถานนั้นว่า วัดป่าอัมพวัน และต่อมาครุบามหาเถรเจ้าก็ได้มรณภาพ ณ ที่วัดอัมพวัน สวนมะม่วงเมืองระแหงนั้นเอง

ก่อนจะถึงแก่การมรณภาพได้สั่งเป็นคำสั่งครั้งสุดท้าย ว่า คันธาเหย สุหย้าได้ละกองวินัย เนื้อ วัดวาอาราม ไม้กวาง ไม้ต้น และผ้าจีวรระอุฐบริขารทั้งหมด พระธาตุ ๑๓ ดวง หื้อไว้วัดสูงเม่น กระจุกแม่ไว้วัดสูงเม่น กระจุกหนานอินตาและนายจันตะ เอาไว้วัดดอนแก้วเนื้อ และข้าวของทั้งหมด หื้อเป็นปกติเนื้อ คำสั่งนี้เขียนเป็นใบลานไว้เพียง ๑ ใบเท่านั้น ยาวประมาณ ๑ คืบมี ๕ บรรทัด ครุบาจะมรณะวันใด เดือนใด ปีใด ไม่ปรากฏ และด้วยโรคอะไร ก็ไม่ทราบได้ คงจะเป็นด้วยโรคชรา มากกว่า ในการจัดทำการฌาปนกิจครุบา นั้น พ่อหนานทอง มัคทายก วัดพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดตาก ได้เล่าให้ฟังเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๗ ว่าพ่อของท่านเป็นสามเณรน้อยอยู่ได้เห็นเขาแห่เอากระจุกครุบาไปเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน และเมืองแพร่ ขณะนั้นฝนตกน้ำจวนปริ่มเต็มช่วง เป็นการแห่ชวนฝนไป และเขาได้ก่อกุไว้ที่วัดป่ามะม่วงนั้นก็มีขณะนั้นบริเวณนั้นกลายเป็นตลาดร้านค้าไปหมดแล้วหาหลักฐานอันใดไม่พบ

พอเสร็จกิจและกลับมาวัดเดิมลูกศิษย์มี ครุบาคันธาเป็นต้นแล้วครุบาคันธาได้ไปปฏิบัติการตามสั่งทุกประการ พอถึงฤดูกาลพรรษาผ่านไป ในเดือนยี่เหือน ครุบาคันธานำลูกศิษย์ไปทำความสะอาดไตรที่วัดสูงเม่น โดยตรวจสอบและนำออกตากเป็นประจำ จนถึงอายุแก่อบไม่สามารถที่จะไปทำได้ จึงได้สั่งให้ครุบาเต๊ะจ๊ะ วัดศรีดอก ครุบาวิณะวัดนาลาว (วัดช่องลม) ครุบาดอนตัน และครุบากัน วัดบ้านกาศเป็นผู้ดูแลรักษาสืบต่อมา และโดยเฉพาะครุบาวงศ์พระบาท ได้เก็บเอาไปตอนหลังๆ นี้

ด้านการจารึกคัมภีร์ใบลานและนำมาเผยแพร่

ครุบามหาเถร เป็นผู้มีสติปัญญาอันเฉียบแหลม ได้ศึกษาพระธรรมจนแตกฉานถึงขั้นญาณสมาบัติขั้นสูงและมีความรอบรู้เรื่องราวต่างๆ มากมาย ท่านได้จารึกไปยังเมืองต่างๆ เป็นนักบุญแห่งล้านนาองค์หนึ่ง ในระหว่างที่เดินทางไปยังวัดต่างๆ ทั้งในจังหวัดแพร่และจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ท่านได้ชักชวนพระสงฆ์และฆราวาสผู้มีความรู้ให้มาจาร (จารึก) ความรู้แขนงต่างๆ ลงในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) เพื่อเก็บรักษาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา นอกจากนั้นทุกแห่งที่ครุบามหาเถรได้เดินทางไป ท่านยังได้ทำการสังคายนารวบรวมพระไตรปิฎก คัมภีร์ธรรม และได้จารลงใบลานอย่างมากมาย โดยครุบามหาเถรจะนำคัมภีร์ใบลานส่วนหนึ่งมาเก็บไว้ที่วัดสูงเม่น ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นประธานสังคายนา โดยร่วมกับเจ้าเมืองและราชวงศ์ ของเมืองนั้นๆ โดยได้ชักชวนบัณฑิต นักปราชญ์ทั้งหลาย ร่วมกันรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา และศาสตร์สำคัญหลายแขนงจารลงในคัมภีร์ใบลานอันล้ำค่าเพื่อเก็บรักษาไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาและดำรงพระพุทธศาสนาไว้ให้ถึง ๕,๐๐๐ ปี โดยได้ปรากฏดำเนินการหลายแห่ง ได้แก่ ในเวียงโกศัย รัชคະ (แพร่) เมืองนันทบุรีสลิเมืองใหญ่ (น่าน) เวียงเจียงใหม่ (เชียงใหม่) เมืองเชียงแสน (เชียงราย) เมืองหริภุญชัยลำพูน เมืองระแหง (ตาก) และเมืองหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้าง โดยท่านได้นำคัมภีร์ใบลานจำนวนมหาศาลเหล่านั้นมาเก็บรักษาไว้ที่เมืองแพร่ ณ วัดสูงเม่น บ้านเกิดของท่าน โดยมีญาณทัศนะอันยาวไกลว่า วัดแห่งนี้ในอนาคตต่อไปจะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของโลก จึงทำให้วัดสูงเม่น เป็นแหล่งชุมทรัพย์คลังปัญญาด้านคัมภีร์ใบลานล้านนามากที่สุดในโลก ซึ่งปัจจุบัน

ได้มีผู้สนใจด้านอักษรศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันธรรมชัย หอสมุดแห่งชาติ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลกและผู้สนใจทั่วไป สิริรวมพระคัมภีร์ที่เก็บไว้ในหอไตรวัดสูงเม่นนั้นมี ๒,๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๔๕ ผูก เป็นใบฎีกาใบลานได้ ๘๕,๐๐๐ ใบ ล้วนแล้วแต่เป็น(ภาษา)บาลี โดยเป็นวินัยและอังคุตตรนิกาย ๔๘๖ ผูก เป็นมัตถมี ๘๙ มัด จัดเป็นใบลานได้ ๑๔,๘๐๐ ใบลาน ส่วนที่เป็นบาลีอรรถกถามี ๒๕๖๗ มัด มีมูลกัจจายนะ บาลีศัพท์สูตร บาลีสังขยา บาลีสนธิ บาลีสมาส ขยาด กิต สนธิ และธัมมะปาฐะ โดยกำหนดและแบ่งหมวดหมู่ไว้ ดังนี้

๑) หมวดพระวินัย	๔๖ มัด
๒) หมวดพระสุตตันตะ	๒๑๖ มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๓๙ มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๒๕๙ มัด
๕) หมวดบทสวดมนต์	๒ มัด
๖) หมวดอานิสงค์ต่างๆ	๔ มัด
๗) หมวดชาดก	๑๖๙ มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๘ มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๓๘ มัด
๑๐) หมวดธรรมทั่วไป	๒๔๘ มัด
๑๑) หมวดนิยายธรรม	๒๒ มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๑ มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๑๙ มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๔ มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๑๗ มัด
๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง	๒ มัด
๑๗) หมวดตำรายาสมุนไพร	๒ มัด
๑๘) หมวดอื่นๆ เช่น โหราศาสตร์	๒๙ มัด
รวมทั้งหมด	๑,๑๙๓ มัด

(มัดหนึ่งอาจมีมากกว่า ๑๐ ผูก และหลายเรื่อง แต่โดยส่วนใหญ่จะมัดเป็นเรื่องๆมากกว่า)

และจากการศึกษาของสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็พบว่า คัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่น เท่าที่ตรวจสอบได้ คือ “คัมภีร์อรรถกถาอุปริปณาส” จาร(จารึก) ขึ้นในปัจจุศักราช ๙๑๒ หรือ ในปีพุทธศักราช ๒๐๙๓ หรือเมื่อประมาณ ๔๕๖ ปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัดสูงเม่นยังมีเหลือคัมภีร์ธรรมเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น นับว่าครูบาพุทธวงศาจารย์ และครูบามหาญาณนำไปเก็บรักษาไว้ที่วัดเหมืองหม้อและวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร เพราะมีช่วงหนึ่งที่วัดสูงเม่นนั้นว่างเว้นจากพระสงฆ์และผู้ที่จะรักษาสืบต่อไป

๒.๓ แนวคิดและวิธีอัตลักษณ์ของครุบาศรีวิชัย

๒.๓.๑ ประวัติของครุบาศรีวิชัย

ชาติภูมิ

ครุบาเจ้าศรีวิชัย เดิมชื่อเพื่อน หรืออินท์เพื่อน บ้างก็เรียกว่า อ้ายฟ้าร้อง เนื่องจากตอนเกิด ปรากฏฝนฟ้าคะนองอย่างหนัก และที่ได้ชื่อว่าอินท์เพื่อน หมายถึงการเกิดกัมปนาท หวั่นไหวถึงเมืองอินทร์

ครุบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ตนบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่า มีการเรียกอีกว่า ครุบาเจ้าศรีวิชัย ครุบาศรีวิชัย ครุบาศีลธรรม หรือ ทูเจ้าสิริ (อ่าน"ตุ้เจ้าสิริ") แต่พบว่าท่านมักเรียกตนเองเป็น พระชัยยาภิกขุ หรือ พระศรีวิชัยชนะภิกขุ เดิมชื่อเพื่อนหรืออินท์เพื่อนบ้างก็ว่าอ้ายฟ้าร้อง เนื่องจากในขณะที่ท่านถือกำเนิดนั้นปรากฏฝนฟ้าคะนองอย่างหนัก ส่วนอินท์เพื่อนนั้น หมายถึง การเกิดกัมปนาทหวั่นไหวถึงสวรรค์หรือเมืองของพระอินทร์ ท่านเกิดในปีชวด เดือน ๙ เหนือ (เดือน ๗ ของภาคกลาง) ขึ้น ๑๑ ค่ำ จ.ศ.๑๒๔๐ เวลาพลบค่ำ ตรงกับวันอังคารที่ ๑๑ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ ที่หมู่บ้านชื่อ "บ้านปาง" ตำบลแม่ตืน อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ท่านเป็นบุตรของนายควาย นางอุสา มีพี่น้องทั้งหมด ๕ คน มีชื่อตามลำดับ คือ^{๒๘}

- ๑) นายไผ่
- ๒) นางอวน
- ๓) นายอินท์เพื่อน (ครุบาศรีวิชัย)
- ๔) นางแว่น
- ๕) นายทา

ทั้งนี้ ตามประวัติครุบาศรีวิชัย ครอบครัวของท่านได้ไปตั้งถิ่นฐานในบ้านปาง โดยนายควายบิดาของท่านได้ติดตามผู้เป็นตาคือหมื่นปราบ^{๒๙} (ผาบ) ซึ่งมีอาชีพเป็นหมอคล้องช้างของเจ้าหลวงดาราดิเรกฤทธิ์ไพโรจน์(เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ ๗ ช่วง พ.ศ.๒๔๑๔-๒๔๓๑)ไปตั้งครอบครัวบุกเบิกที่ทำกินอยู่ที่บ้านปาง บ้านเดิมของนายควายอยู่ที่บ้านสันป่ายางหลวง ทางด้านเหนือของตัวเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

ประวัติครุบาศรีวิชัย วัยแรกเกิด

ฟ้าฮ้องฟ้าฟาด วันสำคัญอีกวันหนึ่งที่ได้รับการยกไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งล้านนาไทย ของครุบาศรีวิชัยก็มาถึงจากเหตุการณ์สำคัญแรก

^{๒๘} พระอานันท์ พุทธธัมโม, ประวัติพระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย : (พิมพ์ในงานฉลองพิพิธภัณฑ์พระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔-๓๖.

^{๒๙} สิงฆะ วรรณสัย, สารประวัติครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (เชียงใหม่:มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๖.

วันนั้น ตรงกับวันอังคาร เดือน ๙ เหนือ (เดือน ๗ ใต้) ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๒๔๓ ตรงกับวันอังคารที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ อันเป็นปีที่ ๑๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๓๐}

ครูบาศรีวิชัย ที่หมู่บ้านปางคื่นวันนั้น นางอุสาห์ครบกำหนดคลอดบุตร นอนเจ็บท้องอยู่กับบ้าน มีหมอดำแยพื้นบ้านมาคอยช่วยทำคลอดตามมีตามเกิด บนท้องฟ้าในคืน ๑๑ ค่ำ แสงจันทร์แผ่รัศมีสว่างนวล อยู่เหนือขุนเขาในป่าใหญ่ เสียงสัตว์กลางคืนร้องระงม ฟังวังเวงเสียงดูน่ากลัวอย่างนี้ทุกค่ำคืน นางอุสาห์เจ็บท้องร้องครวญคราง คละเคล้ากับเสียงที่อยู่นอกบ้าน นายควาย และเพื่อนบ้าน เผ่าครุ่นคิดว่าจะเป็นเด็กผู้หญิง หรือเป็นเด็กผู้ชาย สมัยนั้นไม่สามารถรู้ได้ นายควายเฝ้าดูไม่ห่างแบบเฉยๆ เพราะท้องนี้เป็นท้องที่ ๔ แล้วทันใดนั้นเอง ดินฟ้าอากาศที่ดูเป็นปกติกลับมืดครึ้ม เพราะเมฆสีดำเคลื่อนตัวมาบดบังแสงจันทร์แบบไม่ได้รับอนุญาต ขณะที่เมฆดำเคลื่อนตัวอยู่นั้น ทันทีที่มีเสียงฟ้าร้องคำรณมาแต่ไกลๆ แล้วมาดังสนั่นหวั่นไหวเหนือหลังคาบ้านนายควาย พร้อมสายฝนและพายุกะหน่ำลงมา เสียงฟ้าพาดเปรี้ยงๆ ไม่ขาดสาย และทันใดนั้นเอง พื้นดินบริเวณบ้านนายควายก็สั่นสะเทือน จนบ้านกระท่อมหลังเล็กของนายควายไหวเอน เหมือนอยากจะหลุดจากพื้นดิน เพื่อหนีเอาตัวบ้านรอดไปจากเสียงฟ้าพาดฝนกระหน่ำแผ่นดินสะเทือนและอีกไม่กี่วินาทีต่อมานั้นเอง ทารกน้อยก็ลืมตามาดูโลกพร้อม กับเสียงร้องที่มาแทนเสียงฟ้าพาด ช่างเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ฟ้า ฝน ดิน ที่สาดแสงฤทธิ์เมื่อครู่นี้ บัดนี้กลับแปรเปลี่ยนเหมือนเดิมที่ก่อนคลอดไม่นาน ทุกคนที่คอยเฝ้าดูอาการของนางอุสาห์ ต่างพากันตกตะลึงถึงอึ้งและประหลาดใจไปตามๆ กัน

ต่อจากนั้นมา ดินฟ้าอากาศในช่วงเวลาสั้นๆ ที่เกิดวิปริตขึ้น ขณะที่ทารกน้อยจะคลอดนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าจะอยู่ส่วนไหนของประเทศไทยก็ตาม เมื่อได้เห็นย่อมถือเป็นนิมิตกันทั้งสิ้น ทุกคนที่อยู่ที่บ้านนายควายต่างลงความเห็น ว่า ทารกน้อยนี้จะต้องเป็นผู้มีบุญมาเกิด เพราะเวลาตกพากันนั้น แม้แต่ฟ้าดินก็มาคอยรับรู้เสียงพึมพำและด้วยความยินดีที่นายควายได้ลูกชายอีกคนหนึ่ง บรรดาญาติพี่น้องจึงลงความเห็นว่าจะตั้งชื่อว่า อ้าย ฟ้าอ้อ (ฟ้าร้อง) บ้างก็ว่าควรจะต้องตั้งชื่อทารกน้อยนี้ว่า อินตาเพื่อน (อินทร์สะเทือน) ความหมายว่า แม้แต่พระอินทร์ยังรับรู้ เวลาที่จะเกิดทำให้แผ่นดินไหวนั่นเอง

ช่วงชีวิตในวัยเยาว์

เด็กน้อยที่ได้รับชื่อแต่แรกเกิดว่า อ้ายฟ้าอ้อ หรือ อ้ายอินตาเพื่อน เติบโตขึ้นมาที่บ้านปาง การเลี้ยงดูเหมือนๆ เด็กทั่วๆ ไป นายควายกับนางอุสาห์ไม่ได้เลี้ยงแบบประคบประหงมเหมือนลูกผู้ดีในเมือง แต่ทว่าอ้ายฟ้าอ้อก็เติบโตด้วยความแข็งแรง^{๓๑}

ชีวิตในวัยเด็กใจบุญ วันเวลาผ่านไปนับแต่ลูกคนที่ ๔ คือ อ้ายฟ้าอ้อเกิดมาร่วมครอบครัวนั้น ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของนายควาย เริ่มดีขึ้นจากเดิม การทำนาทำไร่ก็ได้ผลดี เพราะดินฟ้าอากาศเป็นใจ ฝนตกตามฤดูกาล แผ่นดินบ้านปางอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่เป็นเพื่อนบ้านของนายควาย ได้รับรู้เหตุการณ์วันที่อ้ายฟ้าอ้อเกิด ชาวบ้านได้พูดกับนายควายทำนองที่ว่า อ้ายฟ้าอ้อท่าจะ

^{๓๐} ประวัติครูบาศรีวิชัย, ร่วมกับหลวงศรีประกาศตอนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ, (เชียงใหม่ : ดารารัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๒๓๒.

^{๓๑} สิงฆะ วรรณสัย, สารประวัติครูศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย, (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๖.

เป็นผู้มีบุญมาเกิด บิดา มารดา อ้ายฟ้าอ่องก็นึกประหลาดใจอยู่เหมือนกัน ที่อ้ายฟ้าอ่องไม่เหมือนลูกคนอื่น หรือเด็กชาวบ้านทั่วๆ ไป ในข้อที่ว่า อ้ายฟ้าอ่องเป็นเด็กเงียบขรึม ไม่ค่อยจะพูดไม่ค่อยจะจา แถมยังไม่เล่นหัวมั่วสุมกับเพื่อนในวัยเดียวกันด้วย สิ่งเหล่านี้ นายควายคอยสังเกตเห็นตั้งแต่อ้ายฟ้าอ่องมีอายุได้ ๗ ขวบ อีกอย่างหนึ่งที่นายควาย และนางอุสาห์ได้ค้นพบในตัวลูกชายคนนี้ก็คือ ฟ้าอ่องเป็นเด็กใจบุญที่สุด เขาไม่เคยรังแกสัตว์เลยแม้แต่หนอน แม่น้ำควาย (ชื่อคงจะเหมือนบิดา) มีแต่ที่จะพามันไปหากินหญ้า และคอยอาบน้ำให้เป็นประจำ คำๆ ก็สุมไฟโล่งๆ ให้เท่านั้น

ครูบาศรีวิชัยกับเจ้าสุริยวงศ์

เจ้าสุริยวงศ์ (คำตัน สีโรรส) เรื่องราวที่แสดงถึงจิตใจดีของครูบาศรีวิชัยที่มีมาตั้งแต่เด็กนั้น ในหนังสือประวัติครูบาศรีวิชัยก็เขียนเล่าไว้ช่วงนี้ โดยเฉพาะหนังสือประวัติครูบาศรีวิชัยฉบับเก่าที่สุดคือ คำวชเรื่องครูบาศรีวิชัยบ้านปาง ซึ่ง ท้าวสุนทร เป็นผู้แต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นภาษาไทยยวนนั้น เป็นหนังสือประวัติครูบาศรีวิชัยเล่มแรก ที่เป็นแม่บทให้นักเขียนประวัติครูบาศรีวิชัยในสมัยหลัง ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องของครูบาศรีวิชัย หนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่งเขียนถึงครูบาศรีวิชัยก็คือครูบาศรีวิชัยวัดบ้านปาง ซึ่ง เจ้าสุริยวงศ์สีโรรส เป็นผู้เขียนเป็นอักษรไทยยวนเช่น^{๓๒} เรื่องความใจบุญของครูบาศรีวิชัย สมัยเมื่อยังเป็นเด็ก มีอยู่ครั้งหนึ่งที่เขียนเล่าไว้ว่าวันหนึ่งที่นายควายไปจับปลาจากลำห้วย ได้ปลาตัวใหญ่มาซังไว้ในตุ่มน้ำ เพื่อเตรียมไว้ทำอาหารกินมื้อเย็น แต่พอนางอุสาห์จะนำปลาตัวนั้นมาฆ่า ปรากฏว่าปลาที่ซังไว้หายไป ปลอยให้ตุ่มและน้ำอยู่เป็นเพื่อนกันเฉยๆ นางอุสาห์ครุ่นคิดอยู่ว่าปลาไม่มีทางจะกระโดดหนีหายไปได้ เพราะสามีได้เอาไม้แผ่นใหญ่ ปิดฝาตุ่มไว้อย่างมิดชิด นายควายเรียกลูกๆ มาถามอย่างโกรธ ทุกคนก็บอกว่าไม่ได้ปลอยปลา จนอ้ายฟ้าอ่องรับสารภาพ พร้อมน้ำตาที่กำลังไหลรินว่า ตนเองนำปลาที่อยู่ในตุ่มไปปลอยเอง อ้ายฟ้าอ่องบอกกับบิดา มารดาว่า เขาสงสารปลาตัวนั้นที่จะต้องตาย และเอามันมาเป็นอาหารกิน เขาจึงนำปลาตัวนั้นไปปลอยเสีย นายควาย และนางอุสาห์ก็อึ้งอยู่พักหนึ่ง เพราะไม่สามารถที่จะหาเหตุผลอะไรมาโต้แย้ง อ้ายฟ้าอ่องลูกชายคนนี้ได้

เหตุการณ์ความประหลาดใจ

ชีวิตในวัยเด็กชายฟ้าอ่อง (ฟ้าร้อง) เด็กชายฟ้าอ่องได้สร้างเหตุการณ์ความประหลาดใจให้กับพ่อแม่หนักยิ่งขึ้น นั่นก็คือ (อ้ายฟ้าอ่อง) ไม่ยอมแคะต้องอาหารทุกชนิดที่มีเนื้อสัตว์ปะปนอยู่ อ้ายฟ้าอ่องจึงจะกินผัก กับน้ำพริกเป็นประจำทุกมื้อ โดยเฉพาะน้ำพริกหนุ่ม และน้ำพริกแดง กินได้ทุกมื้อโดยไม่เบื่อ นายควาย ได้รับคำร้องขอจากอ้ายฟ้าอ่องว่า ขอให้เลิกเข้าป่าล่าสัตว์เพื่อเอามาเป็นอาหาร หรือว่าจะนำไปขายก็ดี สัตว์ทุกชนิดย่อมรักชีวิตของมัน การล่าสัตว์ถือว่าเป็นการทำบาปอย่างยิ่ง นายควายจึงต้องหันมาทำเพียงแต่ไร่นาเพียงอย่างเดียวเพราะกลัวลูกชายโกรธ เมื่อร้องขอจากผู้เป็นบิดาได้เช่นนี้ อ้ายฟ้าอ่องมีกำลังใจที่ช่วยพ่อแม่ทำงานหนักมากกว่าเดิมทางขึ้น วัดบ้านปางด้านข้าง งานที่อ้ายฟ้าอ่องชอบที่สุดในยามเด็กนั้นก็คือนำวัวและควายไปเลี้ยง เพราะเขาจะมีโอกาสได้อยู่เงียบๆ ตามลำพัง และสถานที่ที่อ้ายฟ้าอ่อง ชอบไปอยู่เสมอในเวลาว่างก็คือ วัดบ้านปาง ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ครูบาชาติ เป็นเจ้าอาวาส มีหนุ่มชาวบ้านปางบวชเรียนอยู่หลายองค์ สมัยนั้นวัดบ้านปางเป็นวัดเล็กๆ ตั้งอยู่เชิงเขา ชายท้องทุ่งของหมู่บ้านปาง ภูมิและโบสถ์ก็ล้วนแต่สร้างด้วยไม้

^{๓๒} เจ้าสุริยวงศ์ วโรรส, ประวัติท่านพระสิริวิชัยวัดบ้านปาง, (เชียงใหม่ : พิมพ์ อเมริกัน, ๒๔๗๒),

เป็นที่ชุมนุม ทำบุญ และฟังเทศน์ฟังธรรม ครูปาชาติเจ้าอาวาสก็เป็นที่เลื่อมใสของชาวบ้านปางเป็นอย่างมาก

คำว่า “ครูบา” ชาวล้านนาใช้เรียกพระภิกษุที่แก่พรรษา บวชเรียนมานานและปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์หรือไม่ก็ตาม หากได้ขึ้นชื่อว่าครูบาแล้ว ก็เป็นอันรู้กันได้เลยว่าเป็นพระภิกษุที่มีเกียรติคุณ^{๓๓}

ชาวเมืองเหนือ หรือชาวล้านนาโดยปกติเมืองเมืองเชียงใหม่ และลำพูนจะเรียกพระภิกษุว่า ตูเจ้า แม้แต่ครูบาศรีวิชัยนั้น เมื่อแรกเขาก็เรียก ตูเจ้าบ้านปาง แต่ต่อมาครูบาศรีวิชัยได้กระทำสาธารณประโยชน์นานับการ และปฏิบัติตัวอยู่ในคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาจนเป็นที่เคารพเลื่อมใสของผู้คนทั่วไป จึงได้เปลี่ยนการเรียกจากพระศรีวิชัย มาเป็น ครูบาศรีวิชัย สืบมาวันแล้ววันเล่าที่อ้ายฟ้าฮ้องไปทั่วบ้านปาง ยิ่งนานวันก็ยิ่งจับใจในความประพัตติปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์สามเณรที่ได้เห็น ประการสำคัญที่สุด อ้ายฟ้าฮ้องอยากจะเรียนหนังสือ ซึ่งในสมัยนั้นไม่มีโรงเรียนเลยสักหลัง ถ้าใครอยากเรียนหนังสือก็ต้องไปทั่ว โดยได้บวชแล้วก็เรียนพระธรรมวินัยควบคู่ไปด้วย พี่ชายคนโตของอ้ายฟ้าฮ้องคือ นายไหว ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ระยะหนึ่ง ที่วัดบ้านปางนี้เอง อ้ายฟ้าฮ้องได้เห็นพี่ชายห่มดองผ้าเหลือง มีใบหน้าคู่อมเอบ ไปไหนมาไหนก็มีแต่คนยกมือไหว้ ทำให้อ้ายฟ้าฮ้องครั้นเนื้อครั้นตัวอย่างใหญ่หลวง อยากจะบวชเรียนกับเขาบ้าง

บรรพชา

หลังจากนั้นมาเด็กชายฟ้าฮ้อง ได้ไปพร้อมกับอ้ายฟ้าฮ้องเติบโตเป็นหนุ่มวัยรุ่น ปกติธรรมดาของหนุ่มวัยรุ่นทั้งหลายแหละ มักจะชอบชีวิตติดสนุก ยามมีงานปอยตามวัด ก็พยายามพาสาวเที่ยว หรือไม่ก็ ชอบไปแ้วบ้านสาว ๆ ตามบ้านต่างๆ ที่มีลูกสาวที่จะพอไปวัดไปวาได้ สิ่งเหล่านี้เป็นประเพณีอันดีงามของคนเมืองตั้งแต่ดั้งเดิม แต่สำหรับหนุ่มฟ้าฮ้องแล้ว ไม่เคยสนใจเรื่องแบบนี้เลย เมื่อเริ่มหนุ่มก็โหมกำลังช่วยพ่อช่วยแม่ทำนาทำไร่อย่างแข็งแรงยิ่งกว่าพี่น้องคนใด ๆ จนเป็นที่รักใคร่ของพ่อแม่เป็นอย่างดี

อ้ายฟ้าฮ้องทำงานหนักกราบจะหยั่งรู้ว่า ในชีวิตของเขานั้น โอกาสที่จะทำงานรับใช้ตอบแทนพระคุณบิดามารดานั้นมีน้อยมาก ปี พ.ศ. ๒๔๓๙ อ้ายฟ้าฮ้องเป็นหนุ่มฉกรรจ์วัย ๑๘ ปี ความเปลี่ยนแปลงก็มาถึงชีวิตเขา ด้วยความฝังจิตฝังใจในสิ่งที่เขาได้พบเห็นจากวัดบ้านปาง วันหนึ่งอ้ายฟ้าฮ้องจึงบอกกับผู้เป็นบิดาว่าตนอยากจะบวช (คำของอ้ายฟ้าฮ้องนี้ มันไม่ประหลาดใจเลยสำหรับนายควาย และนางอุสาห์) เพราะทั้งสองรู้ว่า สักวันหนึ่งจะต้องได้ฟังคำขอนี้จากอ้ายฟ้าฮ้อง ได้ดูจากพฤติกรรมตอนเล็กๆ แล้ว เป็นสิ่งที่ยืนยันแน่ชัดว่า ชีวิตของลูกชายคนนี้ เห็นที่จะต้องอยู่ในผ้าเหลืองแน่แท้ นายควายได้ถามลูกชายว่า ทำไมถึงอยากบวช อ้ายฟ้าฮ้องได้พูดถึงสิ่งที่ไม่น่าจะมีอยู่ในหัวเด็กหนุ่มเลยเพราะหนังสือก็ไม่ได้เรียน อ้ายฟ้าฮ้องตอบพ่อว่า การที่อยากบวชก็เพราะเห็นว่าพ่อ และแม่ ครอบครัวพี่น้องที่อยู่ ทำไมถึงมาอยู่ในที่ทุรกันดารเช่นนี้ พ่อและแม่ยากจน ทำไมไม่ไปเกิดอยู่ในเมืองมีเงินทองร่ำรวย เขาคิดว่าเรื่องเช่นนี้เพราะในชาติปางก่อน ได้สร้างและสะสมกรรมดีไว้น้อยนัก ชาตินี้จึงต้องลำบาก ฉะนั้นการที่อยากบวชเรียนมิใช่หลีกเลี่ยงหนีความลำบาก เพื่อไปหาความสุข แต่ต้องการ

^{๓๓} ศรีวิชัยยาชะภิกขุ, พระ, รวบรวม, หนังสือกัมมฐานรวม, (เชียงใหม่ : ๒๕๓๕), หน้า ๑๕-๑๖.

ร่ำเรียนประพจน์ปฏิบัติธรรม และกระทำความดีในทางพระ เพื่อที่จะให้กรรมดีนั้นเป็นอานิสงส์ หรือ
เนื่อนาบุญแก้บาปมารดา ที่จะมีผลส่งไปชาติภพต่อไป เมื่อไปเกิดใหม่จะได้ไม่ต้องลำบากอย่างชาตินี้

ดังนั้น ถึงแม้ว่าอ้ายฟ้าฮ้องจะเป็นกำลังสำคัญของครอบครัวก็ตาม นายควาย และนาง
อุสาห์ก็ยินดีให้ลูกชายไปบวชเรียนสมความปรารถนา ซึ่งโดยปกติแล้วคนเมืองชาวเหนือนิยมให้ลูก
บวชเณร ทั้งนี้ก็เพราะความนิยมที่ว่า บวชเณรนั้นสามารถบวชเรียนได้ตั้งแต่อายุ ๘ – ๙ ขวบขึ้นไป

เด็กชายในวัยนี้ย่อมบริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีราคะใดๆ ไม่เหมือนยุคปัจจุบันนี้มีหลายราคะ
และหลายราคาคาหาไม่ยากอีกด้วย การได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นการบวชเณร หรือ
บวชพระก็ตาม เมื่อบวชแล้วก็จะมียานสงฆ์ส่งผ่านมาถึงผู้เป็นพ่อและแม่คนชาวเมืองเหนือแต่เดิม
จึงจัดพิธีบวชเณร หรือเรียกกันว่า บวชลูกแก้ว มีพิธีการอย่างใหญ่โตยิ่งกว่าการบวชพระซึ่งแม้กระทั่ง
ทุกวันนี้พิธีบวชลูกแก้วก็ยังเป็นที่นิยมของคนเมืองเหนือ

การเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์บวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาสามเณรฟ้าฮ้อง นายควาย
ผู้เป็นบิดาได้นำอ้ายฟ้าฮ้องลูกชายสุดที่รักไปหาครูบาชาติ ณ วัดบ้านปาง ซึ่งสมัยนั้นวัดบ้านปางอยู่ติด
เชิงเขา เพื่อขอให้ครูบาชาติจัดการบวชให้กับอ้ายฟ้าฮ้อง ไม่ต้องสงสัยเลยว่า อ้ายฟ้าฮ้องจะดีใจเพียงใด
ที่จะได้บวชเรียนสมใจปรารถนามาตั้งแต่แรก^{๓๔}

ดังนั้นเมื่อท่านอายุได้ ๑๘ ปี แห่งชีวิตทางโลกสิ้นสุดลง อ้ายฟ้าฮ้อง หรือ อินตาเพื่อน
ได้ก้าวขาเข้าสู่อาณาจักรแห่งร่มกาสาวพัตร์บวชเป็นสามเณรอันบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา ตลอดชีวิต
ตั้งแต่ได้เข้าอยู่ใต้ผ้าเหลืองเป็นสามเณรนั้น ไม่เคยเบียดเบียนผู้ใดให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่เคยฆ่า
สัตว์ ไม่เคยไปยุ่งเกี่ยวกับทางโลก ฉะนั้นอ้ายฟ้าฮ้องจึงก้าวเข้าสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนาด้วยความ
บริสุทธิ์อย่างยิ่ง สามเณรฟ้าฮ้อง หรือ อินตาเพื่อนได้ใช้ชีวิตในทางธรรมนั้น ก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน
อย่างหนัก สมัยนั้นยังหาผู้รู้ภาษาไทยที่จะสอนหนังสือไทยได้ยาก โดยเฉพาะในชนบทบ้านป่าอย่าง
บ้านปาง

ตอนที่เข้าพรรษาได้ศึกษา

สามเณรฟ้าฮ้อง จึงเริ่มเรียนหนังสือ ด้วยอักขระพื้นเมืองที่ปรมาจารย์ได้จารึกไว้ด้วย
ใบลาน แต่โบราณมา พร้อมกับศึกษาภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งจะเป็นหนทางเปิดสู่การศึกษาพระธรรม
คำสอนต่างๆ สามเณรฟ้าฮ้องเป็นเด็กที่ขยัน สิ่งนี้ที่ครูบาชาติได้เล็งเห็นความมุมานะ จึงเกิดความเอ็นดู
สามเณรฟ้าฮ้องยิ่งนักเข้าสู่ ๑ ปีผ่านไปสามเณรฟ้าฮ้องกับการเจริญวิทย์ ก็สามารถอ่านเขียนภาษาไทย
พื้นเมือง เรียนรู้อักขระโบราณ เริ่มแตกฉานในภาษาบาลี และสันสกฤต ในตำราพระธรรมคำสั่งสอน
ในสมัยนั้น ล้วนแต่จารึกไว้ด้วยอักษรพื้นเมือง บาลี สันสกฤตทั้งสิ้น^{๓๕}

ครูบาชาติท่านแก่กล้าในด้านวิปัสสนากรรมฐานได้เห็นว่าสามเณรฟ้าฮ้องสนใจศึกษา
จึงเริ่มสอนวิปัสสนากรรมฐานให้ ทั้งๆ ที่ยังเป็นสามเณรอยู่ แทบจะทุกวันเมื่อสามเณรฟ้าฮ้องว่างจาก
การเรียนหนังสือแล้ว ก็มักจะเดินขึ้นไปบนยอดเขา อันอยู่เหนือวัดบ้านปางขึ้นไป ซึ่งบนยอดเขาแห่ง

^{๓๔} สิงฆะ วรรณสัย, สารประวัติครูศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย, (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า. ๑๐.

^{๓๕} วิมหา. (ไทย) ๑/๑/๔๘๔.

นั้นเป็นที่ร่มรื่น มีหมู่พันธุ์ไม้น้อยใหญ่ขึ้นเป็นดง อยู่บนที่ราบยอดเขาเหมือนปลีกล้วยเทศ^{๓๖} สามเณรฟ้าฮ้องขึ้นไปฝึกวิปัสสนา เข้าสู่ ๒ ปี กว่าๆ

อุปสมบท

เมื่อสามเณรฟ้าฮ้องมีอายุครบบวช จึงกลับไปหาโยมบิดามารดาและแจ้งว่า จะขออุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อ ซึ่งก็ได้รับอนุญาต ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ สามเณรฟ้าฮ้องก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบ้านปาง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดโดยมีครูบาสมณะ แห่งวัดบ้านโง้งหลวงเป็นพระอุปัชฌาย์ แต่ไม่ปรากฏว่า พระกรรมวาจาจารย์เป็นใครเมื่ออุปสมบทแล้ว ภิกษุฟ้าฮ้องได้มีฉายานามว่า สิริวิชัยภิกษุ แต่ชาวบ้านปางเรียกกันอย่างคุ้นเคยว่า พระศรีวิชัยคือเหตุการณ์หลังจากที่ครูบาศรีวิชัยเกิดได้ ๒๑ ปี ครูบาชาติ อาจารย์องค์แรกของพระศรีวิชัยครูบาชาติเจ้าอาวาสวัดบ้านปางท่านมีจิตเมตตา ปรานีต่อพระศรีวิชัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลังจากที่ครูบาชาติได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ให้จนหมดสิ้นแล้ว ครูบาชาติได้พิจารณาเห็นว่าพระภิกษุอย่างพระศรีวิชัยนั้นเป็นพระภิกษุหายากยิ่ง เพราะมีความสมณะ รักสันโดษ ประพฤติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดยิ่งกว่าพระภิกษุรูปใดที่ท่านเคยพบเห็นมาก่อน ถ้าหากว่าพระศรีวิชัยได้ศึกษาร่ำเรียนมากกว่านี้แล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างยิ่ง^{๓๗}

ครูบาชาติเห็นควรที่จะนำพระศรีวิชัยไปศึกษาร่ำเรียนวิชาอาคมจากครูองค์อื่นที่มีความรู้มากกว่าท่าน ในสมัยนั้นมีสำนักของ ครูบาอุปละ แห่งวัดดอยเต่า ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลทาทุ่งแฝง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าเป็นนักวิปัสสนากรรมฐานที่เก่งที่สุดในยุคนั้น ครูบาอุปละมีวิชาอาคม เป็นที่เคารพยกย่องของผู้คนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นคนเมือง หรือชาวป้าชาวเขาก็คือเป็นสานุศิษย์ของครูบาอุปละเป็นจำนวนมาก

ต่อมาครูบาชาติจึงคิดสนับสนุน พระศรีวิชัยให้ไปร่ำเรียนวิปัสสนากรรมฐาน และเวทย์มนต์อาคมขลัง^{๓๘} จากครูบาอุปละ พระศรีวิชัยได้รับทราบเจตนาดีของอาจารย์ก็เป็นปลื้ม นำข่าวเรื่องนี้ไปแจ้งแก่โยมบิดามารดา พร้อมกับขอลาไปศึกษาต่อที่วัดดอยเต่า

พระศรีวิชัยจึงได้เดินทางออกจากวัดบ้านปาง มุ่งหน้าสู่ตำบลทาทุ่งแฝง ถึงอำเภอแม่ทา ในสมัยนั้นปี พ.ศ. ๒๔๔๒ นั้นเอง เป็นครั้งแรกที่เดินทางออกจากบ้านปางถิ่นมาตุภูมิ และไม่ปรากฏในหนังสือเล่มใดเลยที่กล่าวถึงพระศรีวิชัยว่า เคยเดินทางไปพ้นจากบ้านปาง ไม่ว่าจะเป็นสมัยเด็กที่ยังมีชื่อว่า ฟ้าฮ้อง ในสมัยนั้นการเดินทางจากบ้านปาง ตำบลแม่ตืน อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูนไปยังถึงอำเภอแม่ทานั้น ถึงแม้จะอยู่ในเมืองเดียวกันคือลำพูนก็ตาม ต้องเดินด้วยเท้า และเกวียน รอนแรมไปในป่า ขึ้นเขาหลายราตรี กว่าที่จะถึงวัดดอยเต่า ของครูบาอุปละ ณ ที่วัดดอยเต่า พระศรีวิชัยได้พบปะเพื่อนพระภิกษุจำนวนหลายรูป ที่มาร่ำเรียนศึกษากับครูบาอุปละ วัดดอยเต่าเป็นวัดเก่าแก่ และใหญ่ มีชื่อเสียงมานาน ผิดกับวัดบ้านปาง ที่เปรียบเสมือนสำนักสงฆ์ วัดดอยเต่า วัดเป็นวัดดังกล่าว

ไม่นานต่อมาก็สามารถชนะจิตใจครูบาอุปละ^{๓๙} แห่งสำนักวัดดอยเต่า ได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรศึกษาร่ำเรียนวิชาต่างๆ อย่างตั้งอกตั้งใจ ครูบาอุปละเจ้าสำนักสนใจ และรักใคร่ในตัว

^{๓๖} วิ.ป.อ. (ไทย) ๘/๓๘๑/๗๒๑.

^{๓๗} อุดม รุ่งเรืองศรี ปวีรรต, ไตรภูมิฉบับล้านนา (เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๙.

^{๓๘} พ.ช.ส.ต.ต. (ไทย) ๒๕/๙๒๙/๗๒๔.

ครูบาศรีวิชัยกว่าศิษย์อื่นๆ และได้ถ่ายทอดวิชาให้เต็มที่ครูบาอุปละนับได้ว่าเป็นอาจารย์องค์ที่ ๒ ของครูบาศรีวิชัย และครูบาอุปละก็เป็นอาจารย์องค์สุดท้ายด้วย เพราะหลังจากนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่า พระศรีวิชัยได้ไปศึกษาวิชาอื่นใด จากอาจารย์องค์ใดองค์หนึ่งอีก แต่ครูบาศรีวิชัยก็สามารถมีชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่รำลึก เพราะการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านพิจารณาเห็นว่าถูกต้อง ด้วยตัวเอง

ครูบาศรีวิชัยร่ำเรียนอยู่สำนักครูบาอุปละ ประมาณ ๑ ปี ก็ศึกษาวิชาของอาจารย์จนหมดสิ้น จึงได้อาลาครูบาอุปละกลับวัดบ้านปางเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๔๔ พร้อมวิชาความรู้ต่างๆ และระเบียบวินัยสงฆ์

๒.๓.๒ ผลงานของครูบาศรีวิชัย

สถานที่ครูบาศรีวิชัย ได้ไปบูรณะปฏิสังขรณ์^{๔๐}

๑. พระธาตุดอยเกิ้ง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๔)
๒. วัดศรีโคมคำพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา (พ.ศ. ๒๔๖๕)
๓. พระธาตุดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย (พ.ศ. ๒๔๖๖)
๔. พระธาตุซอแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๔๖๖)
๕. วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๗)
๖. วัดบ้านปางพระธาตุเกตุสร้อยแก่น้ำปิง และบันไดนาค อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๖๘)
๗. วัดห้วยก้าน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๘. วัดดอยก่อม อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๙. วัดพระธาตุหริภุญชัย (พระวิหารพระเจ้าทันใจ) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๐. วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๑. วัดวังหลวง ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๒. พระวิหารวัดพระธาตุดอยแช่ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
๑๓. พระธาตุม่วน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๔. พระวิหารป่าปู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๕. วัดหัวกาน ตำบลหัวกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๖. วัดดอนแก้ว ตำบลปวง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน
๑๗. พระธาตุจอมสวรรค์ ตำบลคำ อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน
๑๘. วัดพระธาตุ ๕ ดวง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน
๑๙. วัดแม่ตืน ตำบลแม่ตืน อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน

^{๓๙} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส, ๒๕๔๙๗), หน้า ๕๓.

^{๔๐} พระสมชาย ธมมสาโร, “บทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญล้านนา กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

๒๐. พระธาตุดอกคำ อำเภอมะหา จังหวัดลำพูน
๒๑. วัดพระธาตุดวงเดียว ตำบลคำ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๒๒. วัดหนองป่าตอง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๒๓. วัดพระพุทธรูปตากผ้า ตำบลมะกอก อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๒๔. วัดทุ่งหัวช้าง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๒๕. วัดแม่ป๋อก ตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๒๖. พระบาท ๓ ยอด ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๒๗. วัดธรรมนิยาราม (กุละมุก) ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๒๘. วัดแม่เหย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
๒๙. วัดพระนอนม่อนช้าง ตำบลล่อ อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๓๐. วัดอัฐารส (วัดพระธาตุหริภุญชัย) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๓๑. วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๒. วัดศรีดิสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๓. วัดสภิกาคา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๔. วัดอนาคามี ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๕. สร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๖. วัดกู่เต้า ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๗. วัดหมื่นสาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๘. วัดป่าแดง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๙. วัดเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๔๐. วัดป่าจี้ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๔๑. วัดพระบาทแก้วข้าว อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
๔๒. วัดพระบาทตะเภา อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
๔๓. วัดพระนอนแม่ป๋อ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๔๔. วัดพระธาตุดอยผาตั้ง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๔๕. วัดดอยกู่ อำดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๔๖. วัดพระธาตุกลางในเมือง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
๔๗. วัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
๔๘. วัดพระธาตุดอยเกิ้ง ออดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
๔๙. วัดพระบาทยั้งหวัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
๕๐. วัดพันหลัง อำดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๕๑. วัดพระบาท ๔ รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
๕๒. วัดข้าวแต่น้อย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
๕๓. วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
๕๔. วัดพระธาตุเวียงไค้ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๕๕. วัดป่าข้ามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๕๖. วัดพระธาตุสบฝาง อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่
๕๗. วัดบ้านจันทร์ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
๕๘. วัดท่าตอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๕๙. วัดม่วงนึ่ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
๖๐. วัดดอนเจียง ตำบลท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๖๑. วัดสบเปิง ตำบลท่าข้าว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๖๒. วัดดัดภัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๖๓. วัดพระธาตุจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๔. วัดพระธาตุดอยน้อย ตำบลจำปาหวาย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๕. พระธาตุปูขวาง ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๖. วัดบ้านแพดศรีบุญเรือง ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๖๗. วัดเชียงบาน ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๖๘. วัดพระธาตุจอมไคร้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๖๙. วัดพระธาตุห้วยไคร้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๗๐. วัดลี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๗๑. วัดพระธาตุซาง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๗๒. วัดพระธาตุแช่ไร่ ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอยคำใต้ จังหวัดพะเยา
๗๓. วัดพระธาตุภูขวาง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอดอยคำใต้ จังหวัดพะเยา
๗๔. วัดพระธาตุเจ้าดอกตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๗๕. วัดพระธาตุปูล้าน อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๗๖. วัดพระธาตุป่าแดง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๗๗. วัดป่าสัด อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๗๘. วัดพระธาตุจอมแว่ อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๗๙. วัดพระธาตุป่าแดง ตำบลยางฮอม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๘๐. วัดพระธาตุปูแกง ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๘๑. วัดเจดีย์ ตำบลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
๘๒. วัดเจริญเมือง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๘๓. วัดพระแก้วดอนเต้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
๘๔. วัดนาเอี้ยง ตำบลเสริมงาม จังหวัดลำปาง
๘๕. วัดม่อนอักษะคีรี ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
๘๖. วัดพระเกิด อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
๘๗. วัดสบแพดทุ่งต้น ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
๘๘. วัดผาแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
๘๙. วัดพระบาท ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
๙๐. วัดพระธาตุตองนั้งคีรีชัย ตำบลแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
๙๑. วัดพระธาตุดอยจัว ตำบลเมืองยาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

๙๒. วัดพระธาตุม่อนไก่แจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๙๓. วัดป่าแดง ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๙๔. วัดพระธาตุสบเติมใน ตำบลแม่เติม อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
 ๙๕. วัดป่าตาล อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
 ๙๖. วัดแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๙๗. วัดดอยนางแต่น ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
 ๙๘. พระธาตุแม่กิด ตำบลเสริมงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
 ๙๙. วัดศรีลังกา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
 ๑๐๐. วัดม่อนไก่เขียว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 ๑๐๑. วัดพระธาตุดอยเต่าคำ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๑๐๒. วัดพระธาตุจอมปิง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
 ๑๐๓. วัดดอยเก็ง ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
 ๑๐๔. พระธาตุดอยซาง ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๑๐๕. วัดสบลี่ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
 ๑๐๖. วัดน้ำรู อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ๑๐๗. วัดแม่ปิง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ๑๐๘. สะพานศรีวิชัย เชื่อมระหว่างลำพูน (ริมปิง) - เชียงใหม่(พ.ศ. ๒๔๘๑)

๒.๓.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาศรีวิชัย

ด้านการดำเนินชีวิต

ครูบาศรีวิชัย เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและเป็นผู้มีศีลาจารวัตรทั้งงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการฉัน หมาก เมี่ยง บุหรี่ โดยสิ้นเชิง ท่านงดฉันเนื้อสัตว์ตั้งแต่อายุได้ ๒๖ ปี และฉันอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมักเป็นผักต้มใส่เกลือกับพริกไทยเล็กน้อย บางทีก็ไม่ฉันข้าวทั้ง ๕ เดือน คงฉันเฉพาะลูกไม้หัวมันเท่านั้น นอกจากนี้ท่านยังงดฉันผักตามวันทั้ง ๗ คือ วันอาทิตย์ ไม่ฉันผักแพง^{๔๑} วันจันทร์ ไม่ฉันแตงโมและแตงกวา, วันอังคาร ไม่ฉันมะเขือ, วันพุธ ไม่ฉันใบแมงลัก, วันพฤหัสบดี ไม่ฉันกล้วย, วันศุกร์ ไม่ฉันเหาะ (อ่าน"เตา"-สำหรับน้ำจืดคล้ายเส้นผมสีเขียวชนิดหนึ่ง), วันเสาร์ ไม่ฉันบอน นอกจากนี้ผักที่ท่านจะไม่ฉันเลยคือ ผักบุง ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากขี้กา ผักจิก และผักเหือด-ผักอี (ใบไม้เลียบอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดงดได้ การบำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิพรรณจะเปล่งปลั่ง ธาตุทั้ง ๔ จะเป็นปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้นแล้วจะทำให้การถือคธาอาคมดีขึ้น^{๔๒}

จริยาวัตรส่วนตัวของครูบาศรีวิชัย

เวลา ๐๑.๐๐ น. ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน – เดินจงกรม

เวลา ๐๕.๐๐ น. ปลุกพระเณรทำวัตรสวดมนต์เจริญเมตตาภาวนา

^{๔๑} พุ.ชา.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๘/๒๐๔๗/๕๐๓.

^{๔๒} วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (ม.ป.ท. : สุทินการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๖๖.

เวลา ๐๖.๓๐ น. ทำความสะอาดกวาดลานวัดทั่วบริเวณ

เวลา ๐๘.๐๐ น. นำพระสงฆ์โปรดรับบิณฑบาตรเสร็จแล้วฉันภัตตาหาร (ฉันมือเดียว)

หลังจากนั้นก็จะอนุโมทนาในทานบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาจากทั่วสารทิศ

เวลา ๑๒.๐๐ น. เติ่นจงกลม

เวลา ๑๘.๐๐ น. นำพระสงฆ์สามเณรทำวัตรเย็น เสร็จแล้วท่านจะเติ่นจงกลมเป็นการส่วนตัว

เวลา ๒๑.๐๐ น. เป็นเวลาที่ท่านจำวัตร (หรือบางครั้งท่านก็จะนั่งสนทนาธรรมอบรมสั่งสอนพระเณร)

ข้อวัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัย

สาเหตุที่ท่านครูบาศรีวิชัย ไม่ฉันเนื้อสัตว์ก็เริ่มเอาเมื่ออายุท่านได้ ๒๖ ปี มีอยู่วันหนึ่งท่านฉันส้มหลุม (หลุมหนาม) เป็นเหตุให้ท่านอาพาธอุจจาระร่วงและอาเจียนอย่างหนัก ครั้งนั้นท่านครูบาศรีวิชัยหมดเรี่ยวหมดแรงทรงตัวแทบไม่ได้เกือบจะมรณะภาพ หลังจากวันนั้นเมื่ออาพาธหายเป็นปกติแล้วท่านก็ลองฉันส้มหลุม อาการเช่นเดิมก็ปรากฏขึ้นมาอีก นับตั้งแต่วันนั้นมาท่านครูบาศรีวิชัย ก็ตั้งจิตอธิษฐานไม่ฉันเนื้อสัตว์ทุกชนิด ท่านยังได้ปรารภกับสานุศิษย์ว่า “เราคงจะเปื้อนเนื้อหมูเหมือนกับพระพุทธเจ้า เป็นแน่แท้” ^{๔๓}

ครูบาศรีวิชัย ท่านเป็นผู้มีอุปนิสัยซื่อตรงและมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ ในการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติธรรมวินัยโดยไม่ย่อท้อไม่หวั่นไหวในลาภยศชื่อเสียง และไม่สะทกสะท้านต่อข้อครหาโทษและการกล่าวร้ายป้ายสี ทั้งนี้เพราะท่านทรงไว้ซึ่งอุเบกขาธรรม บารมีธรรม ดวงจิตของท่านเปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม ท่านจะอนุโมทนาในทานบริจาคของชนทุกหมู่เหล่าโดยไม่มี ความรังเกียจหรือชอบที่รัก มักที่ชังในวัตถุปัจจัยไทยทานทั้งหลาย เพราะท่านพระครูบาไม่ได้สะสม ท่านจะสงเคราะห์แก่พระภิกษุ สามเณรตลอดถึงให้ทานแก่ยากจวนฉิบหายคนขอทานท่านเป็นพระที่มีหัวใจที่เป็นอิสระไม่สะสมหมักหมมโลกิณความลุ่มหลงมัวเมาด้วยอำนาจกิเลสตัณหาอันเป็นสนิมใจ ถวายเป็นพุทธบูชาปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด แต่อย่างไรก็ตามความเป็นผู้ทรงศีลทรงธรรมของท่านครูบาศรีวิชัยก็ใช้ว่าจะไปอย่างเลิกลอยโดยไม่ได้รักการกระทำความเพียรอะไรบาปวิสัยของนักบุญครูบาศรีวิชัย ท่านได้ประทับรอยแหวนความเป็นนักบุญอมตะแห่งล้านนาไทย

ชาวล้านนาตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการดำเนินชีวิต ไว้อย่างลึกซึ้ง และฝังอยู่ในหัวใจ ของท่านได้เพิ่มคุณค่าแห่งชีวิต ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในยุคสมัยที่ครูบาศรีวิชัยได้บำเพ็ญเนกัมมะบารมีอยู่วัดจอมสระหรือรายมูลบุญเรืองบ้างปางท่ามกลางหุบเขาในเขตเมืองลี จังหวัดลำพูน วิถีชีวิตในทางธรรมของท่านครูบาศรีวิชัย ก็ต้องมีความเกี่ยวพันขนานกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งพระองค์ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์องค์ที่ ๑๐ แห่งพระองค์ก็ทรงเป็นเจ้าน้องยาเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ^{๔๔}

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐-๑๔๓.

^{๔๔} พระอนันต์ พุทธธัมโม, ประวัติของพระครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (ที่ระลึกงานมอรูปเหมือนพระครูบาศรีวิชัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙-๒๑.

ครูบาศรีวิชัย เป็นที่น่าสังเกตการณ์กำเนิดมาของท่านครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทย และการประสูติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงเป็นองค์พระสิทธิ์ประสาทให้ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จัดหมวดข้อธรรมวินัยสำหรับนักศึกษาได้เรียนเป็นชั้นธรรมตรี ธรรมโท ธรรมเอก พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถทรงวิเคราะห์พุทธวจนะ หรือข้อความความแห่งอรรถาถาที่สุขุมลึกล้ำหรือที่แฝงไว้ในรูปเรื่องอุปมาอุปไมย แม้ด้วยนัยยะแห่งปริมัตถ์ พระองค์ทรงกล่าววินิจฉัยวิจารณ์ด้วย^{๔๕}

พระปรีชาญาณฉลาดยิ่งยากที่ปุถุชนธรรมดาสามัญจะกระทำได้ และพระองค์ทรงมีพระวิริยะ และทรงมีวิจยาระญาณเป็นยิ่งใครจะได้เห็นคณะสงฆ์ไทยประพฤติปฏิบัติ เป็นอันหนึ่งอันเดียวแห่งสงฆ์สยาม ดังนั้นพระองค์ทรงได้ร่างบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ พุทธวายุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระราชทานตราเป็นพระราชบัญญัติ ปกครองคณะสงฆ์ไทย มีการจัดตั้งสมณะศักดิ์ถวายแด่พระเถระเพื่อยึดถือปกครองกันตามลำดับชั้น นับตั้งแต่เจ้าคณะหมวด เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะมณฑลขึ้นไปเป็นลำดับชั้น ซึ่งนับได้ว่าพระองค์ได้ปลูกฝังหลักวิชาการเป็นบรรทัดฐานแก่วงการคณะสงฆ์ไทย ให้ได้ศึกษาประพฤติปฏิบัติเป็นระเบียบสะดวกแก่การศึกษาธรรมวินัยเป็นขั้นตอนตามอุปนิสัยตามภูมิปัญญา ซึ่งก็ได้ถือเป็นหลักปฏิบัติอย่างเป็นทางการตราพบเท่าทุกวันนี้

ความมหัศจรรย์ คราวประสูติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส และปรากฏการณ์ประหลาดคราวท่านครูบาศรีวิชัยกำเนิดช่วงละม้ายคล้ายคลึงกันมาก เหมือนกับว่าฟ้าได้ประทานให้ท่านทั้งสองได้อุบัติขึ้นมาเพื่อกอบกู้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในยุคที่กลางพุทธกาลคือท่านครูบาศรีวิชัยได้ถือกำเนิดท่ามกลางความวิปริตของดินฟ้าอากาศ คือเกิดขณะแผ่นดินไหว เกิดพายุฝน ฟ้าผ่า ฟ้าร้องคำรามกึกก้อง เกิดแสงฉายส่องเข้ามาสู่กระท่อมน้อยท่ามกลางหุบเขาในครั้งนั้นเป็นที่มหัศจรรย์ เมื่อการคล่องกุ่มารน้อยออกจากครรภ์มารดา ความวิปริตของดินฟ้าอากาศก็สงบลง จึงเป็นเหตุให้บิดามารดาถือเอานิมิตมหัศจรรย์อันเป็นมงคลขนานนามว่า “อินตาเพื่อน” ซึ่งเข้าใจกันว่าการกำเนิดของท่านสะท้อนสะท้อนถึงองค์อมรินทร์^{๔๖}

ความเกี่ยวข้องในส่วน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในวันที่พระองค์ได้ประสูติไม่ได้มีเค้าว่าฝนจะตก แต่พอเวลาจะประสูติเมฆตั้งเค้าแล้วฝนตกลงมาเป็นอันมาก จนซังนองชลาพระตำหนักหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานมุขหลังในพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นพระตำหนักที่ประสูติจนเป็นเหตุให้^{๔๗} พระบรมราชชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานนามว่า “พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ” เพราะถือเอาปรากฏการณ์ที่ฝนตกหนักขณะประสูติพระโอรส โดยทรงพระวิจารณ์ว่า ฝนคล้ายกับคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ ณ โคนไม้วชิขนิโครต ฝนตกพรำ ๗ วัน ได้มีพญานาคขึ้นมาขอเวียนรอบรองรับพระวรกายของพระพุทธองค์

^{๔๕} วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, ประวัติการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพและประวัติวัดพระธาตุดอยสุเทพ, : สุนทรีการพิมพ์(๒๕๕๒), หน้า ๑๐-๑๕.

^{๔๖} ธ. ธรรมรัตน์, ตามรอยธรรม นำทางบุญครูบาศรีวิชัย นักบุญยิ่งใหญ่ แห่งแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บุ๊คเวิร์ม, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓-๔๕.

^{๔๗} พระอานันท์ พุทธธัมโม, ประวัติพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, : (พิมพ์งานทอดกฐินวัดพราตุงแสงแก้วมงคล, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒-๕๕.

แล้วแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อบังฝน เมื่อฝนหายแล้วก็จำแลงกายเป็นมานพเข้าไปยืนเฉพาพระพักต์พระพุทธรองค์ พระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวพระบรมชนกนาถ

การพระราชทานนามอันมีความหมายว่าพระราชบุตรจะทรงเป็นองค์คำชูศาสนธรรมของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เหมือนพญานาคแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อบังฝนให้ พระพุทธรองค์ เพราะเหตุนี้เองบาทวิถีแห่งความเป็นนักปราชญ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวโณนวรรโธส ได้ขนานรอยบาของนักบุญแห่งลานาไทยท่านครูบาศรีวิชัยมาโดยตลอด ถ้าศึกษาให้ลึกซึ้งถึงวิถีชีวิตของนักบุญและนักปราชญ์ ๒ ท่านนี้ จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวพันกันมาตั้งแต่เริ่มต้นจนอวสาน เพราะต่างก็เป็นร่มโพธิ์แก้วได้ถือกำเนิดจากเมล็ดพันธุ์แห่งพระโพธิญาณ จากพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหน่อเนื้อเชื้อนาบุญมาด้วยกัน ในเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชทรงร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ไทยทางมณฑลพายัพทรงมีพระราชบัญชา

ต่อมาพระธรรมโรดม ๑ พระศรีสมโพธิเป็นที่ปรึกษาองค์ ๑ รับพระกระแสราชดำรัสโองการขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ มาพำนักอยู่วัดเจติยหลวง (วัดโศการาม) ได้ปรึกษากับเจ้าอินทวโรรสเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พร้อมเจ้าสุรสีห์วิสิษฐ์ศักดิ์ ข้าหลวงมณฑลพายัพจัดการค้นหาตัวพระมหาเถระผู้แตกฉานธรรมวินัยเพื่อแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะรอง เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะแขวง เมื่อได้รับการปรึกษาหาพระเถระผู้เหมาะสมแก่ตำแหน่งได้แล้ว เจ้าคุณวโรดมและพระศรีสมโพธิ ก็กลับลงไปกรุงเทพฯ อยู่ต่อมาไม่นานมีพระกระแสพระบรมราชโองการขึ้นมาเพื่อให้เจ้าคุณสุรสีห์ข้าหลวงในมณฑลพายัพ จัดเรือส่งพระครูสุภาวดีฝ่ายหินเจ้าคณะเมืองลงไปถึงแล้วเป็นเจ้าคณะเมืองพระครูรองวัดพระเชตุพน ได้รับสัญญาบัตรเป็นพระครูโพธิธรรมาจารย์ เจ้าคณะได้รับตามตำแหน่งสมณศักดิ์ จัดการตามฝ่ายสงฆ์ไปทั่วทุกจังหวัดทุกอำเภอ จังหวัดลำพูนก็ตั้งพระญาณมงคลวัดมहांวันเป็นเจ้าคณะจังหวัด ทางอำเภอเล็กก็ตั้งพระมหาอินทร์ เป็นที่พระครูมหารัตนนาครเป็นเจ้าคณะแขวงลี ตามพระราชบัญญัติที่ตราตั้งขึ้นใหม่ ในสมัยนั้นพระภิกษุสามเณรต้องถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดเหมือนกฎหมายหากกระทำความผิดกฎพระราชบัญญัติอย่างหนึ่งอย่างใดต้องฟ้องร้องตามโรงตามศาลชำระตัดสินแบบกฎหมายที่ใช้ทั่วไป อีกประการหนึ่งถ้าจะขออนุญาตบรรพชาหรืออุปสมบทกุลบุตรต้องไปขออนุญาตจากเจ้าคณะแขวงแลนายอำเภอเสียก่อน

ปรกติท่านแขวงพระครูบาเจ้านั่งกัมมฐาน ถืออาสนะเดียวท่านนั่งบำเพ็ญธรรมอาสนะขาดเป็นผืนๆ อุบาสกของท่านเป็นผู้มักน้อยสันโดษ ไม่ใคร่สูงส่งกับหมู่คณะ ยินดีในวิเวกสถานไม่ทะเยอทะยานในลาภยศชื่อเสียง จนกิตติศักดิ์การครองวัตรอันเคร่งครัดของท่านพระครูบาเจ้าได้เป็นที่เลื่องลือไปทั่วว่า “เจ้าเป็นเจ้าตนบุญ” บ้าง “ตนวิเศษมือภินิหารเหนือสามัญชน” บ้าง ผู้คนเกิดศรัทธาทำบุญถวายทักษิณทานมากขึ้นเป็นลำดับและไม่ใช้เท่านั้น แม้บรรดาพระภิกษุสามเณรต่างวัด ต่างตำบล ต่างอำเภอ เมื่อได้ทราบสัทธิคุณของท่านครูบาศรีวิชัยแล้ว ต่างก็พากันมาขอฝากตัวเป็นสาธุศิษย์ด้วยเป็นอันมาก ได้มีกุลบุตรจำนวนมากมาขอบรรพชาและอุปสมบทอยู่ในสำนักวัดบ้านปาง

ครูบาศรีวิชัย ท่านไม่ทราบว่าคุณมีชื่อเสียงกิตติคุณจักเป็นน้ำกลดคอยรดหัวใจคนชั่วอิจฉาริษยา เพราะการทำงานของท่านไม่ได้ปรารถนาเอง แต่ปรารถนาเหตุผลและส่วนรวมเป็นหลัก ในระยะนั้นศิษย์วัดบ้านปางเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ ท่านก็ได้เมตตาสั่งสอนอบรมจนเห็นสมควรให้การ

อนุเคราะห์ได้บรรพชา ท่านครูบาศรีวิชัยจึงได้มีหนังสือไปขออนุญาตบรรพชา กับเจ้าคณะแขวงลี้ คือ พระครูมหารัตนากร (พระมหาอินทร์) และได้นิมนต์ท่านมาเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยพร้อมกันนั้นก็ได้นำหนังสือไปขออนุญาตต่อเจ้าหนานบุญเต็งนายอำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

ครูบาศรีวิชัยเตรียมการไว้อย่างดีแล้วจะส่งใบอนุญาตตามไปที่หลัง ซึ่งระเบียบการเช่นนี้เป็นระเบียบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยกำหนดออกมาใช้ใหม่ๆ ท่านครูบาศรีวิชัยก็ได้ปฏิบัติตามแล้วทุกประการ ท่านครูบาศรีวิชัยท่านก็รอคอยใบอนุญาตจนแล้วจนเล่า รอวันรอคืนก็ไม่เห็นทางอำเภอส่งใบอนุญาตมาให้สักที สิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับการบรรพชาทางวัดบ้านปางเริ่มไว้พร้อมหมดแล้ว เวลาที่จวนเข้าพรรษาเข้ามาทุกทีท่านครูบาศรีวิชัยจึงได้พิจารณาเห็นว่ากุศลเจตนาศรัทธาของกุลบุตรที่ตั้งไว้ดีแล้วจะเสียไป เพราะเพียงชั่วขณะจิตพิจารณาอีกว่าแต่ครั้งพุทธกาลโบราณจารย์เจ้าท่านก็ได้ให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรตามหลักธรรมวินัยไม่ว่าจะต้องไปขออนุญาตนายอำเภอหรือเจ้าคณะอำเภอ (สมัยนั้นก็ไม่มีศข่างขุนนางพระด้วย) เวลานั้นพรรษา

ครูบาศรีวิชัยได้ ๑๐ พรรษา จัดได้ว่าเป็นพระเถระผู้ทรงศีลทางธรรมแล้วจึงได้จัดการเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชา บวชพระภิกษุ ๒ รูป สามเณร ๘ รูป โดยยึดหลักธรรมวินัยเป็นกฎเกณฑ์เมื่อเรื่องนี้รู้ไปถึงพระครูมหารัตนากร (มหาอินทร์) เจ้าคณะแขวงลี้และเจ้านายบุญเต็งนายอำเภอลี้ จึงได้โกรธเคืองเป็นพินเป็นไฟ ตั้งข้อกล่าวหาครูบาศรีวิชัย ว่าเป็นพระอุปัชฌาย์เถื่อนทางเจ้าคณะแขวงลี้และนายอำเภอลี้ จึงมีหมายจับให้ตำรวจควบคุมตัวแบบนักโทษคุมขังพิจารณาคดีที่วัดลี้หลวง วัดเจ้าคณะแขวงลี้ พอข่าวการจับกุมท่านครูบาศรีวิชัยแพร่สะพัดออกไป คนส่วนมากจะเห็นใจท่านครูบาศรีวิชัย มองเห็นการกระทำของทางบ้านเมืองและคณะสงฆ์ เป็นไปในทางกลั่นแกล้งไม่เป็นธรรม ปฏิกริยาจากประชาชนอันเกิดจากความเห็นใจความเคารพเลื่อมใส จึงพากันหลั่งไหลไปที่วัดลี้หลวง อันเป็นสถานที่กักกันท่านครูบาศรีวิชัย ศรัทธาหาชนมาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนล่วงเวลามาถึงวันที่ ๔ ทางอำเภอลี้ไม่อาจจะกักกันท่านครูบาศรีวิชัยไว้อีกต่อไป เพราะกลัวว่าจะก่อเหตุจลาจล จึงได้ส่งตัวท่านครูบาศรีวิชัยไปทางเจ้าคณะจังหวัด พระครูญาณมงคลเจ้าคณะจังหวัดลำพูนเป็นประธานตั้งกรรมการคณะสงฆ์พิจารณาคดี ผลแห่งการพิจารณาตัดสินออกมาว่า ท่านครูบาศรีวิชัยไม่มีความผิด จึงได้รับความกรุณาพิจารณาให้พ้นข้อกล่าวหา (ท่านครูบาศรีวิชัยอายุได้ ๓๐ ปี)

ด้านการบูรณปฏิสังขรวัดวาอาราม

ครูบาศรีวิชัย มีแนวคิดเรื่องการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์ซากปรักหักพังของศาสนา สถานที่ต่างๆ มีลักษณะการอนุรักษ์รักษาเจดีย์เจดีย์เก่าที่ตั้งเดิม แนวคิดนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับการสะสมบุญเพื่อบรรลุปะเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า การจาริกแสวงบุญในพื้นที่ต่างๆ ของล้านนาของครูบาศรีวิชัย จึงเปรียบเหมือนการเที่ยวแสวงหาจักรวาลพุทธศาสนา หรือ “พุทธภูมิ” ^{๔๔}

“พุทธภูมิ” โดยทั่วไปหมายถึง “นิพพานสถาน” ซึ่งเป็นสภาวะชีวิตที่อยู่เหนือสภาวะแบบเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุด จำแนกได้ ๓ สภาวะ ได้แก่ งามภูมิ และอรุณภูมิ รวมเรียกว่า “ไตรภูมิ”

^{๔๔} พระอภัยขวาวปี, ตำนานโยนกโลก อ่านแปลโดยพ่อน้อยฝน บ้านผาหมาม ต.ป่าไผ่ อ.ลี้ จ.ลำพูน ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๐.

มีข้อน่าสังเกตแต่แนวความคิดของครูบาศรีวิชัยในการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์ อยู่ ๒ ประการ คือ การแสดงนิมิตและเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ที่ท่านได้เดินทางไปบูรณะ^{๔๙}

๑) การแสดงนิมิต หมายถึงการนั่งกรรมฐานบรรลุปฐมฌานหรือนิมิต โดยตั้งสัจจะอธิฐาน ถ้าปรากฏเห็นภาพในนิมิตแสดงให้เห็นว่าผู้เห็นนิมิตมีบุญสมภาร การที่ครูบาศรีวิชัยประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำในการบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ ส่วนหนึ่งก็มาจากการเชื่อตามศรัทธาของชาวบ้านว่า ถ้าครูบาศรีวิชัย เห็นนิมิตว่าจะกระทำการสำเร็จ งานนั้นก็จะบรรลุผลสำเร็จทุกครั้งในการนั่งวิปัสสนากรรมฐาน ครูบาศรีวิชัยจะอธิฐานบารมีเพ่งดูบุญของตนว่าจะสามารถกระทำการสำเร็จหรือไม่ ดังคำอธิฐานต่อไปนี้^{๕๐}

๒) การเจริญภาวนาเชื่อว่าให้รู้ว่ามีบุญ ควรทรงกัมมัฏฐาน อันใดจะภาวนากัมมัฏฐานว่าดังนี้ “ภู่อัคคะคุรังอังคุ ภู่อัคคะปรัังอังคุ” บริกรรมดังนี้ไปเรื่อย ๆ ให้ับลุกประจำได้ด้วย ให้ได้ ๑๐๐ ลูกประจำ ภาวนาให้มีใจเลื่อมใสแต่อย่างชุ่มมัว หากรู้ได้แลให้ตั้งสัจจะอธิฐานเอานิมิตเกิด ถ้าเห็นต้นดอกและตึกกุฏิ วิหาร หอโรง เจดีย์ก็ดี เห็นรูปพระเจ้าพระธรรมก็ดี ก็แม่ของเราได้สร้างมาแท้แล ถ้าหากเห็นแสงพระอาทิตย์ พระจันทร์ อย่างนี้ก็เพราะบุญสมภารเราแก่กล้าแก่แลด้วยการแสดงบุคลาธิษฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นลักษณะพิเศษของครูบาศรีวิชัยว่าเป็นผู้มีบุญ เพราะผู้มีบุญบารมีเท่านั้น จึงจะเห็นนิมิตได้ ครูบาศรีวิชัยได้แสดงนิมิตในครั้งนี้^{๕๑}

การเดินทางไปบูรณะของครูบาศรีวิชัย จึงนับว่าเป็นการบำเพ็ญบุญที่ยิ่งใหญ่ของพระอริยะสงฆ์ ของล้านนาที่ว่าได้ จะเปรียบได้กับการเดินธุดงค์ทั่วเขตวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเป็นการสะสมบุญอย่างหนึ่งที่ครูบาศรีวิชัยได้ทำไว้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักบุญ ดังคำกล่าวในประวัติครูบาศรีวิชัยตอนหนึ่งว่า^{๕๒}

ตานะ สิละบารมี แห่งครูบาศรีวิชัยเจ้าภิกษุตนมีบุญอันมาก หรือปรากฏแก่ปุณฺณมมหาชน คฤหัสถ์นักบวชยั้งจ่ายตั้งหลายเป็งรู้ตั้งจักแจ้ต่อเจ้าภิกษุตนนั้น ถ้าเดินทางเทศลันถึไปเที่ยวสอดแสวงหาที่ควรปฏิสังขรณ์ก่อนสร้างซ่อมแซมยังกุฏิวิหาร พระบาท พระธาตุ โบสถ์ พระพุทธรูปก็ดี ซึ่ง มีในเมืองนอกเมืองในจังหวัด เป็นที่ฐานนาแห่งพระสระระตุ และวิหารโบสถ์พระพุทธรูปทั่วทิศานุทิศตั้งมวลอันเป็นที่ทรุดโทรมหักพังหาผู้ที่จักอาจสามารถปฏิสังขรณ์ บำรุงขึ้นบได้้นั้น ตั้งอยู่ที่ไกลที่ไกลก็ดี ท่านก็รู้แลมีศรัทธาอันเลื่อมใสจักไปปฏิสังขรณ์ก่อสร้างขึ้นใหม่ ท่านบ่ห่อนได้ดำเนินได้กำลังแห่งท่านสักคาบยอมไปด้วยยังยานาหามตั้งมวล ด้วยบุญสมปานที่ท่านครูบาศรีวิชัยได้บำเพ็ญหมอยับมาในกาละปางก่อน^{๕๓}

การเดินทางไปบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดอารามต่างๆ เหล่านี้ของครูบาศรีวิชัย นับเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนา อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกด้าน

^{๔๙} อุดม รุ่งเรืองศรี ปวีรรต, ไตรภูมิฉบับล้านนา (เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๖๙.

^{๕๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๔๒/๓๘๘.

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๔/๓๗๒.

^{๕๒} เจ้าสุริยวงค์ วโรรส, ประวัติท่านพระสิริวิชัย วัดบ้านปาง, หน้า ๔-๕.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑-๔๒.

ปฏิบัติการอันเป็นอุดมคติของ “ตนบุญ” ที่จะช่วยเหลืออุปถัมภ์คำบูชาพระพุทธรูปศาสนา อีกรูปแบบหนึ่ง ในการจาริกแสวงบุญ ไปฟื้นฟูสถานที่เหล่านี้ด้วย^{๕๔}

ด้านการปฏิบัติธรรม

ครูบาศรีวิชัย มีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า ตั้งปรารถนาขอให้ได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว และมักจะปรากฏความปรารถนาดังกล่าวในตอนท้ายของคัมภีร์ไบลานที่ท่านสร้างไว้ทุกเรื่อง อีกประการหนึ่งที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาวล้านนา^{๕๕} คือการที่ท่านเป็นผู้นำในการสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพโดยพลังศรัทธาประชาชนเป็นจำนวนมาก ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ซึ่งใช้เวลาสร้างเพียง ๕ เดือนเศษ โดยไม่ใช้งบประมาณของรัฐ แต่เรื่องที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักกันใน ระยะแรกนั้นเกิดเนื่องจากการที่ท่านต้องอธิการณ์ ซึ่งระเบียบการปกครองสงฆ์ตามจารีตเดิมของล้านนานั้นให้ความสำคัญแก่ระบบหมวดอุโบสถ หรือ ระบบหัวหมวดวัด มากกว่า และการปกครองก็เป็นไปในระบบพระอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์

พระอุปัชฌาย์รูปหนึ่งจะมีวัดขึ้นอยู่ในการดูแลจำนวนหนึ่งเรียกว่าเจ้าหมวดอุโบสถ โดยคัดเลือกจากพระที่มีผู้เคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่าเป็น ครูบา ซึ่งหมายถึงพระภิกษุที่ได้รับความยกย่องอย่างสูง ดังนั้นครูบาศรีวิชัยซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ในขณะนั้นจึงอยู่ในตำแหน่งหัวหมวด พระอุปัชฌาย์ โดยฐานะเช่นนี้ ครูบาศรีวิชัยจึงมีสิทธิ์ตามจารีตท้องถิ่นที่จะบวชกุลบุตรได้ ทำให้ ครูบาศรีวิชัยจึงมีลูกศิษย์จำนวนมาก และลูกศิษย์เหล่านี้ก็ได้เป็นฐานกำลังที่สำคัญของครูบาศรีวิชัยในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นแนวร่วมในการต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพมหานคร

ครูบาศรีวิชัย ท่านมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านได้อธิษฐานไว้ว่า **“ตั้งปรารถนาขอให้อได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว”** และมักจะปรากฏความปรารถนาดังกล่าวในตอนท้ายของคัมภีร์ไบลานที่สร้างไว้ อีกประการหนึ่งที่ทำให้ท่านนั้นเป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาวล้านนา คือ ท่านเป็นผู้นำในการสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ โดยมีพลังศรัทธาของมวลชนจำนวนมากร่วมจิตร่วมใจร่วมกาย และกำลังทรัพย์ ซึ่งใช้เวลาเพียง ๕ เดือนเศษ โดยไม่ใช้งบประมาณจากรัฐบาลสักบาทเดียว แต่เรื่องที่ทำให้ครูบาท่านเป็นที่รู้จักกันใน ระยะแรกนั้นเกิดเนื่องจากการที่ต้องอธิการณ์ ซึ่งเป็นระเบียบการปกครองสงฆ์ตามจารีตประเพณี^{๕๖} เดิมของล้านนานั้นให้ความสำคัญแก่ระบบอาวุโส หรือ ระบบหัวหมวดวัด มากกว่า และการปกครองก็เป็นไปตามระบบพระอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ ซึ่งพระอุปัชฌาย์รูปหนึ่งจะมีวัดขึ้นอยู่ในการดูแลจำนวนหนึ่งเรียกว่าเจ้าหมวดอุโบสถ โดยคัดเลือกจากพระที่มีผู้เคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่าเป็น **“ครูบา”** หมายถึง พระภิกษุที่ได้รับความยกย่องสูง ดังนั้นครูบาศรีวิชัยมีชื่อเสียงอยู่ในขณะนั้นจึงอยู่ในตำแหน่งหัวหมวด พระอุปัชฌาย์ โดยฐานะเช่นนี้ ท่านจึงมีสิทธิ์ตามจารีต

^{๕๔} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “เอกลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์วัดพระธาตุลำปางหลวง” ในสัมมนาล้านนาคติศึกษาศิลปกรรม, (เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปกรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๙), หน้า ๘๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๕.

^{๕๖} พ.ชา.อ.ส.ต. (ไทย) ๒๗/๔๕/๔๐๓.

ท้องถิ่นที่จะบวชกุลบุตรได้ ทำให้ท่านมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก และลูกศิษย์เหล่านี้ก็เป็นฐานกำลังที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นแนวร่วมในการต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพมหานคร เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งขึ้นในเวลาต่อมา

ด้านการเผยแผ่

ครั้งเมื่อครูบาศรีวิชัย ได้ศึกษากับครูบาปละมีปฏิปาและครูบาวัดดอยคำแล้ว ก็ได้ศึกษาต่อจากครูบาสมณะผู้หนึ่งเป็นอุปัชฌาย์^{๕๗} อีกครั้ง ก่อนจะได้เดินทางกับสู่บ้านปางด้วยความสมถะและเริ่มบำเพ็ญเพียรภาวนาตามแนวทางที่ได้ ร่ำเรียนจากครูอาจารย์มา นอกจากนี้วัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยได้เสริมบุคลิกความน่าเลื่อมใสขึ้น บางครั้งได้ออกอุตงค์หาความวิเวกตามป่าตามเขา อันเป็นลักษณะจารีตของสงฆ์สายวัดป่า^{๕๘}

เมื่อคุณลักษณะที่พิเศษเสริมให้ครูบาศรีวิชัย โดยเด่นขึ้นมาเหนือพระสงฆ์รูปอื่น เกิดขึ้นหลังจากการได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากสำนักสงฆ์สายอรัญญวาสี นอกเหนือจากการอุตงค์วัตร ซึ่งมีผลสืบเนื่องถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระศรีวิชัยกับชาวเขา เช่น กลุ่มกะเหรี่ยง ที่ให้ความเลื่อมใสในพฤติกรรมที่แสดงออกของครูบาศรีวิชัย เป็นจุดที่น่าสนใจที่วิเคราะห์ความคิดได้ทันที ซึ่งมีปฏิปทาที่งดงามน่าเลื่อมใสของครูบาศรีวิชัย

ธรรมคำสอนอนิสถการรักษาศีลของครูบาศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัย **อะเสวนาจะปารานัง** สภาวะอันปไปสรงเสพคบกับคนพาลตั้งหลายกัดี **บัณฑิตานันจะเสวนา** สภาวะอันได้สรงเสพคบหากับบัณฑิตนักปราชญ์ตั้งหลายกัดี ปุชาจะปุชานี ยานัง ชียาอันได้ไหวได้บูชาผู้ตักวรมุมีพระพุทเจ้าเป็นต้นกัดี เอตังวิหะกัมมัง อันว่ากรรม ๓ ประการนี้ มังกะลัง ก็เป็นมังกะละอุตตะมัง อันอุดมยิ่งนัก อันว่าพวกละตั้งหลาย คือว่าพาลผายนอย่อมผ่อหันด้วยตายอยู่แล้ว จักปสรงเสพคบกับมันก็ได้แต่ว่าพาลผายในผ่อด้วยตาบ่หัน ถ้าบ่ไดสรงเสพคบกับบัณฑิตตานักปราชญ์แล้วตีไหนจักล่วงรู้ได้^{๕๙} การคบหาบัณฑิตนักปราชญ์ คือหมั่นฟังธรรมคำสอนของพระพุทเจ้า เพื่อให้ได้รู้ทันพาลผายใน ปุณชนตั้งหลายไม่รู้พากันเชื่อนามรูป คือธาตุทั้ง ๔ ชั้นธะตั้ง ๕ อาการ ๓๒ นี่เป็นตัวตน แล้วย่อมอยู่ได้อำนาจของมัน จึงบันดาลให้ปุณชนทั้งหลายเป็นพาล มีความโลภ โกรธ หลงไปตามอารมณ์ต่างๆ แล้วมีมานะกระด้างแข็ง ถือว่าตัวเป็นผู้มีปัญหา หากความสุขใส่ตัว จึงมีสัญญาวิปลาสไปหอบเอาแต่ความทุกข์มาใส่ตัวอยู่ทุกวันคืนไม่ได้ขาด พระพุทเจ้าเทศนาไว้ว่า รบชนะศักร้อยครั้งไม่เท่าชนะจิตอันเป็นบาปเสียได้ พระพุทโฆษาจารย์ตั้งข้อปุจฉากรรมไว้ในวิสุทธิมรรคว่า สิ่งดั่งถาเรียกว่าปัญญา วิสัชนาแก้วว่าปัญญามีมาก คือสภาวะอันฉลาดรู้ในศิลปะวิชาต่างๆ เป็นต้น ฉลาดในการไร่นาและการค้าขายให้เกิดทรัพย์สมบัติต่างๆ ล้วนแล้วไปด้วยปัญญาตั้งมวล แต่ก็ปัญญาทางโลกก็อันประกอบไปด้วยความทุกข์ ส่วนปัญญาอันประเสริฐกว่าปัญญาตั้งหลายนั้น นักปรัชญ์กรสันนิษฐาน

วิปัสสนาญาณอันสัมประยุต ตั้งประกอยด้วยสุจริต พิจารณาเห็นแจ้งว่าสิ่งหลายในโลกนี้ คืออุปปาทินนะกะสังขาร สังขารตัสสังขารไม่มีจิตวิญญาณ มีต้นไม้และภูเขากัดี เป็นอะนิจจัง ทุกขัง อะนัตตา ไม่เที่ยงนับเสี่ยงมองมนุษย์ตั้งหลายที่เกิดมาแล้วรูปเก่าที่เป็นเด็กน้อยนั้นหายไป รูปใหม่หนึ่ง

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๙/๔/๓๗๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๕๙} พระศรีวิชัย สิริวิโช, กัมมัญฐานรวม (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๔๗๕), หน้า ๒๒๖-๒๒๗,

ใหม่ คือความแก่เกิดขึ้นแล้วก็เปลี่ยนแปลงทำให้เจ็บตายในที่สุด หมายความว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลกนี้ มีวิญญานระณะกะทรพฺย อะวิญญานกะระณะทรพฺย ตลอดถึงตัวมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็ดี เป็นของสมมุติใช้กันเมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เหมือนไปอาศัยศาลาแห่งหนึ่งแล้วมีอำนาจเนาไว้ในศาลาคือโลกนี้ตั้งมวล ไม่มีใครนำเอาไปใช้ในโลกลงหน้าได้เลย ปัญญาอันรู้ที่เห็นแจ้งดังนี้เรียกว่าปัญญาที่นำตัวให้พ้นจากทุกข์ได้ พระพุทธเจ้าตรัสรู้เหตุที่เกิดขึ้นทุกข์ ว่าความทุกข์ทั้งหลายเกิดจากขันธะทั้ง ๕ คืออตฺตาเกิดขึ้นแล้วก็สมมุติเรียกว่าตัวตน แล้วก็มิตฺถหาความอยากได้ต้นรณกระวนกระวายกระทำให้จิตใจฟุ้งซ่านไปตามความอยากต่างๆ ปุณฺชนทั้งหลายขาดการอบรมทางธรรม ไม่รู้เหตุที่เกิดขึ้นทุกข์ ไม่รู้เหตุที่บรรเทาทุกข์ ไม่รู้ที่ดับทุกข์ ไม่รู้ทางปฏิบัติไปสู่ที่ดับทุกข์ พวกคนคบแต่คนพาลภายใน จึงไปหาทางผิด ต้องได้รับความเดือดร้อนแต่เครื่องป้องกันความเดือดร้อนที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้มีศีล ๕ และศีล ๘ คือ ๑. อย่าฆ่าสัตว์ ๒. อย่าลักทรัพย์ ๓. อย่าเล่นขี้สุมัณเฑียร ๔. อย่ากล่าวคำร้ายยุยงส่อเสียดให้ท่านแตกร้ายบาดหมางกัน ๕. อย่าเสพของมึนเมา มีสุรา เป็นต้น

การรักษาศีล ๘ เปลี่ยนข้อที่ว่าอย่าเล่นขี้ เป็นว่าอย่าเสพเมถุนกับชายหญิงในคืนหนึ่งวันหนึ่ง ห้ามต่อจากข้อ ๕ ไปอีกข้อ ๖ อย่ากินข้าวตะวันตกาย เพราะทำให้ง่วงหงาวหาวนอน ไม่มีปัญญาคิดหาอุบายให้พ้นจากทุกข์ได้ ข้อ ๗. อย่าเหินบดดอกอย่าตาแป้นทาน้ำหอมและดูการฟ้อนและฟังเสียงจ้อยชอ และติดสืตี่เป่าอันเป็นเครื่องล่อต้อนหา ข้อ ๘. อย่างนั้นนอนเตียงตั้งที่สูงและสลัดที่นอนด้วยฝ้ายและงิ้ว ที่จักทำให้มีมานะกระด้างแข็ง ศีล ๕ เป็นของสำหรับประจำตัวมนุษย์ทั่วไป แม้ว่าใครไม่รู้และไม่นับถือก็ดี ถ้าไปทำผิดพลาดจากศีล ๕ แต่ข้อหนึ่งข้อใดแล้วต้องมีบาปได้รับโทษในปัจจุบันนี้เป็นต้นไปคือต้องไปติดคุกเสียเงินและเสียชื่อเสียงเป็นต้น

ดังเช่น ผู้ที่เป็นนักโทษอยู่กองเรือนจำนั้นแล กันตายไปก็จักตกนรก ๕๐๐ ขาดิ แล้วได้เกิดมาเป็นคนและเป็นสัตว์ชนิดนั้นให้ท่านได้กระทำอย่างที่ดีได้กระทำกับเขาแถม ๕๐๐ ขาดิ คือไปตกนรกหนึ่งชาติแล้ว กันพ้นจากนรกก็ได้เกิดมาใช้หนี้ให้ท่านได้ทำไปเกิดมาใช้หนี้ใหม่ก็ต้องใช้เวลานาน คือต้องตกนรก ๕๐๐ ขาดิเมื่อเกิดมาตอบแทนเวรกรรมชาติหนึ่งแล้ว ต้องกลับไปตกนรกอีกเป็นลำดับไปกว่าจะครบกำหนดอย่างละ ๕๐๐ ขาดิรวมเป็นพันชาติด้วยกัน ดังผู้ที่เกิดมาเป็นปุณฺณ (กระเทย) และเป็นคนพิการปากแหว่ง หูหลัง ตาบอด แขนหักขาหั่น เป็นขี้ตูด ขี้โม้ เป็นบ้าใบ้วิกลจากริตผิดจากธรรมดาเป็นคนทุกข์ไร้เชื้อใจ ฆ่าตัวตายหรือถูกเป็นฆ่าตาย และโจรปล้นสะดมตีชิงวิ่งราว ถูกเป็นฉ้อโกงลักทรัพย์ และถูกผู้อื่นหาความใส่ และมีความเจ็บปวดมีอายุสั้นป็นตายเกล้านี้เพราะได้ทำผิดศีล ๕ มาชาติปางก่อนแล้วจึงเกิดมาใช้หนี้จนกว่าจะหมดเวรกรรม ผู้ที่เกิดมามีลักษณะครบถ้วนบริบูรณ์ มีปัญญาเฉลียวฉลาด หาทรัพย์สมบัติได้ง่ายตายมีความสุขและมีอายุยืนก็เพราะว่าท่านเป็นคนมีเมตตาจิตเคยได้อบรมมีการบำเพ็ญทานและรักษาศีลมาแล้วชาติปางก่อนตั้งมวล ศีล ๕ สำหรับผู้นับถือได้รับอานิสงค์

การบำเพ็ญทานความสุขใจปัจจุบันชาตินี้^{๖๐} ดังมีธรรมเทศนาว่า พระราชบุตรของพระเจ้าพรหมทัตเมืองปารานสี เอาไก่ ๒ ตัว มอบให้แก่ศีละรักขิตตะ ส่วนศีละรักขิตตะนั้นเป็นผู้ที่ถือศีล ๕ มาตั้งแต่อายุได้ ๕ ปี มาถึงอายุได้ ๑๖ ปี ให้เอาไปฆ่าแล้วแบ่งมาให้กิน ศีละรักขิตตะก็รับเอาไก่แล้วรำเปิงว่า (คิดคำนึง) ว่าเราได้ถือศีลมาจนบัดนี้ถ้าเราฆ่าไก่ศีลของเราจักเสียไป ส่วนดังเราจักตายด้วย

^{๖๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๘-๑๖๑.

เหตุนี้ก็ช่าง แล้วก็ปล่อยไถ่หนี้เสีย ถึงเวลาพระราชบุตรเรียกเอาแก๊งไถ่จากศีลรักขิตตะ ศีลรักขิตตะ บอกว่าได้ปล่อยไถ่ไปเสียแล้ว พระราชบุตรมีความโกรธมากนัก จึงสั่งให้จำข่าคน (เพชรฆาต) นำเอา ศีลรักขิตตะไปขว้างตกวังน้ำ ต่เกยนั้นเสีย กันไปถึงที่แล้วศีลรักขิตตะได้ทำสัจจะอธิฐานตั้งกำหนดว่า ข้าได้รักษาศีลมาจนถึงบัดนี้ เป็นจักถ้าให้ตายแล้วด้วยกุศลนี้ขอได้นำตัวแห่งข้าให้พ้นจากภาวะ ตั้ง ๓ ด้วยเถอะ แล้วจะฆ่าคน (เพชรฆาต) ก็เอาศีลรักขิตตะไปขว้างกลางแม่น้ำวนขนาคนั้นก็มีนาค ๔ ตัว นำเอาปราสาททองคำประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ มารับเอาศีลรักขิตตะได้แล้ว ตัวตั้ง ๔ เทวดาทั้งหลายเอาประสาธขึ้นไปตั้งไว้ที่กลางเวียง พญาพรหมทัตและพระราชบุตรมีความกลัวเหลือ ประมาณ พวกนั้นลงมาไหว้ขอโทษและขอยกเอาบ้านเมืองให้เจ้าศีลรักขิตตะได้ครองเมืองपालาณสีนีกี้ ด้วยอานิสงค์แห่งการรักษาศีล

เรื่องผู้บำเพ็ญศีลแถมเล่าว่ายังมีลูกแม่มาอยู่เมืองลังกา ๒ คน ผู้พี่มีชื่อว่ามหาจักระ ผู้น้องมีชื่อว่าจระจักระ นางผู้แม่ป่วยได้หาหมอมา ยาหมอบอกว่าให้หาเลือดกระต่ายมาผสมยาให้กิน จึงจักหาย ชายผู้เป็นพี่ให้น้องไปดักกระต่าย ได้กระต่ายมากำไว้แล้ว กระต่ายนั้นตื่นและร้อง จระจักระนึกว่าสัตว์ทั้งหลายเมื่อความตายมาถึงแล้วย่อมกลัวตายทุกตัว แม่เราและตัวเรานี้ก็กลัวตายด้วยกัน ส่วนสัตว์มันปากไม่ได้ มันก็แสดงกิริยาตื่นและร้องขอความกรุณาตามภาษาของมัน สัตว์และคนย่อมรักตัวกลัวตายด้วยกันเราควรปล่อยกระต่ายตัวนี้ให้พ้นจากความตายดีกว่า ส่วนแม่เราก็เอาบุญกรรม เป็นหมาย แล้วก็ปล่อยกระต่ายตัวนั้นเสียกับไปบ้านพี่ชายถามก็บอกตามความเป็นจริงแล้ว เมื่อพี่รู้ตั้ง นั้นก็โกรธกำไม้ฆ้อนไล่ตีน้องๆ ก็วิ่งไปหาแม่ๆ ก็ห้ามเสียถามว่าเรื่องอันใดกัน น้องก็ได้เล่าให้แม่ฟัง แล้วก็ได้ตั้งสัจจะอธิฐานว่าตั้งแต่ข้าเกิดมาจนบัดนี้ ไม่ได้ทำผิดจากศีล ๕ เลย ด้วยกุศลที่ถือมั่นดังนี้ ขอให้แม่ข้าหายจากโรครภัย ตามสัจจะนี้ด้วย แล้วก็เอามือลูบหลังแม่ๆ ก็หายจากโรคได้ทันที นี่ก็ด้วย อานิสงค์ของการรักษาศีล ไม่ใช่เท่านั้นปางเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๒๐๐ พระวสา

ต่อมาพระญาสสิธรรมมาโคกราชได้ข่าวประกาศให้ประชาชนทั้งหลายในชมพูทวีป ให้พากันรักษาศีล ๕ มีความประสงค์เรียกร่องจนได้สร้างพระเจดีย์และพระวิหาร อย่างละ ๘๔,๐๐๐ องค์ไว้ทั่วทุกหัวเมือง ไม่เท่านั้นพระองค์ยังได้สำรวจค้นคว้าหาหลักฐาน สถานที่ประสูติแห่งองค์พระ สัพพัญญูเจ้า ที่เรียกว่าสวนลุมพินีและพุทธคยาอันเป็นสถานที่พระผู้เป็นครูแก่โลกได้ตรัสรู้และอธิษฐานะนมะฤคทวัน อันเป็นสถานที่พระผู้เเฒ่าโลกได้แสดงปฐมเทศนาแกปัญจะวัคคีย์ตั้ง ๕ พร้อมกับตั้งได้ค้นหากุสินาราสาละวัน อันพระผู้เป็นที่พึ่งแก่โลกา ได้ตั้งขันธปรินิพพานพระสสิธรรมโคกราชได้สร้างมหาเจดีย์และเสาโอศกเป็นหลักฐานไว้เป็นสำคัญแล้ว ก็ทำการฉลองทำบุญได้ ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ข้าได้จาริกไว้ที่แผ่นศิลาข้างปลายที่สุดพระราชดำรัสแผ่นที่ ๑๓ มีใจความว่า “บรรดาเจ้าพระวงศ์ทั้งหลาย อันมาปลายหลังหมายที่จักเอาไชยชนะต่อไป

การที่ถือว่าการชนะด้วยคมอาวุธเป็นเป็นนามอันสมควรของผู้ชนะ การเป็นผู้ทำความ วุ่นวายและย่ำยีร้ายแรงนั้นไม่ควรถือว่าเป็นการชนะ เพราะมีแต่กรรมอันเป็นบาป การชนะด้วยอาศัย ธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างเดียวนั้น จึงถือเป็นการชนะอย่างแท้จริง จึงมีพระราชดำรัสเป็น หลักฐานแสดงให้เห็นความจริงได้ว่า การปราบด้วยอาวุธย่อมก่อเวรมีแต่ความเดือดร้อน ดังผู้มี ครอบคร้ว มีบิดามารดา มีสามี-ภรรยา บุตรหลานญาติพี่น้องอยู่พร้อมหน้ากันเมื่อหัวหน้าครอบคร้ว ตายไปเสียแล้ว ความเดือดร้อน ของครอบคร้วนั้นจักมีเกิดขึ้นสักปานใด แล้วใครจักเป็นผู้ครองเลี้ยงดู

ต่อไป และยังไม่เท่ากับตายไปตั้งครอบครัวเสียแล้ว บรรดาสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีความรักตัวกลัวตายด้วยกันทั้งมวลการปราบด้วยอาวุธ

การเอามนุษย์ไปรบราฆ่าฟันกันให้ตายเป็นหมื่นเป็นแสน^{๒๑} ทำให้มนุษย์ทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนเป็นให้ความสุขอันเล็กน้อยมาใส่ตัวคนเดียวเท่านั้นไม่ชอบด้วยทางยุติธรรม ด้วยเหตุว่าพระองค์ก็เคยปราบด้วยอาวุธ และปราบด้วยพระศาสนามาแล้วตั้ง ๒ อย่างดังนี้ ก็เล็งเห็นว่าเป็นความจริงอยู่แล้ว ในสมัยของพระเจ้าสลิธรรมมาโคกราชไม่มีผู้ร้ายปล้นสดมภ์ดีซึ่งวังราวและการสันนิษฐานได้ว่าปฤชนในสมัยนั้นมีศีล ๕ บริบูรณ์ ไม่มีการเบียดเบียนกันแม้ว่าเจ้าของบ้านไม่อยู่ ปิดประตูบ้านไว้ก็ไม่มีใครบังอาจเข้าไปในเกะสถานบ้านเรือนได้ การที่ได้เกิดมีโจรผู้ร้ายชุกชุมนี้ ก็เพราะปฤชนทั้งหลายขาดการอบรมในทางธรรม ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริงพากันถือว่าอึดตายตัวสมมุติอันเป็นชาดกพนั้นเป็นตัวตนแท้ จึงพากันได้รับความเดือดร้อน มีแต่พระพุทธเจ้าซึ่งตรัสรู้ในยะธรรมลึกซึ่งด้วยพระองค์เองเท่านั้น รู้เท่าทันความจริงได้ แม่นว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จนิพพานไปแล้วก็ตาม พระองค์ก็ได้ตั้งพระศาสนาไว้ ๕,๐๐๐ พระวษา ให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย

พระธรรมคำสั่งสอนปฏิบัติรักษาไว้โปรดสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ พระองค์ตรัสรู้แจ้งว่าพระพระศาสนาจักตั้งอยู่ได้ ก็เพราะมหากษัตริย์เป็นพุทธศาสนูปถัมภ์พระองค์จึงได้ฝากพระศาสนาไว้กับพระมหากษัตริย์ ถ้าพระมหากษัตริย์และเจ้าเมืองพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ราชบุรุษทั้งหลายพากันรับศีล ๕ และทำบุญใส่บาตรฟัง ณ ที่วัดทุกวันศีลเป็นดั่งรับไปแล้วก็จักได้อานิสงส์ คือความสุขในปัจจุบันทันตา ๒๕ ประการ ดังจักกล่าวเป็นลำดับไปนี่คือ ๑. เมื่อนอนหลับก็เป็นสุข ๒. เมื่อตื่นก็เป็นสุข ๓. เมื่อฝนก็ฝนดีไม่ฝนร้าย ๔. ชื่อเสียงลือไปทั่วทิศว่าเป็นผู้มีเมตตาในศีลใจบุญ ๕. เป็นที่รักแก่คนและเทวดาทั้งหลาย ๖. แม้จักหว่านหน้ไปสู่ทิศใดๆเทวดาก็ตามไปรักษา บันดาลให้มีผู้อุปถัมภ์ไม่ได้ลำบาก ๗. แม่นเข้าในที่ประชุมหมู่โดยยอมเป็นผู้กล่าวหาญฉลาดในการเจรจา ๘. ไม่มีศัตรูทำร้ายได้ ๙. ไม่มีความสดุ้งตกใจกลัวต่อภัย อันตรายสิ่งใด ๑๐. เป็นผู้ปราศจากทุกข์ไม่มีถ้อยคดีความเกิดขึ้นเลย ๑๑.เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะยิ้มแย้มแจ่มใสทุกเมื่อ ๑๒. ไม่มีความเศร้าโศกเสียใจและอายุยืน ๑๓. มีปิตีอันอบอุ่นอยู่ในใจว่าได้ทำความดีไว้เป็นที่พึ่งแก่ตัวเองแล้ว ๑๔. เป็นผู้ทำใจให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นธรรมที่เทวดาห้ามประทุษร้ายไว้แล้ว ๑๕. ยามเมื่อตายก็มีสติดีไม่มีความสะดุ้งตกใจ อันนี้เป็นอานิสงส์เฉพาะตัว อานิสงส์ส่วนประเทศชาติบ้านเมือง ก็ได้รับต่อไปแถมดังนี้ ๑๖. ประชาชนพลเมืองทั้งหลายจักมีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ๑๗. พวกอันธพาลสันดานหยาบหันหมู่ประชาชนเป็นผู้มีน้ำใจศีลธรรมก็มีใจใคร่คบหาด้วย คิดละอายเกิดขึ้นในใจ ไม่อาจจักเป็นพาลต่อไป ก็กลับใจเป็นพลเมืองดี มีศีลธรรมต่อไป ๑๘. ความก้าวร้าวเบียดเบียนกันก็ไม่มี ๑๙. โจรผู้ร้ายก็สงบ ๒๐. ฝนตกจบตามฤดูกาล ๒๑. ปีจะข้าวกล้ากึ่งอกงามบริบูรณ์ ๒๒. ปราศจากมหาภัยพิบัติ คือน้ำก็ไม่ท่วมลมร้ายก็ไม่พัดแผ่นดินก็ไม่ล่มจม ไฟก็ไม่ไหม้ โรคห่าทั้งหลายก็ คือโรคติดต่อก็ไม่มี ๒๓. พลเมืองทั้งหลายมีความสุขสบาย ๒๔. เมื่อประเทศชาติบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขแล้ว นานาชาติก็ไม่อาจมาราไ้ได้ ๒๕. พระมหากษัตริย์และเจ้านายผู้ปกครองประเทศก็มีความสุขสบายการปฏิบัติรักษาศีล ๕ อันเป็นบันไดขั้นต่ำเบื้องต้น

^{๒๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖.

พระพุทธศาสนา มีอานิสงส์ให้ได้รับความสุขในปัจจุบันเห็นประจักษ์แจ้งแก่ตาตั้งนี้ กันว่า ตายไปแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์ กันจติจากสวรรค์ ก็ได้มาเกิดเป็นมนุษย์มีรูปอันงาม มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีทรัพย์สมบัติมาก มีอายุยืนยาว มีผิวเมื่อย มีลูกมีหลานที่ร่าเริงสนทนง่าย ไม่มีศัตรูเบียดเบียนได้ และเป็นปัจจัยให้มีความสุขไปกราบจนถึงพระนิพพาน ผู้ที่รักษาศีล ๘ ก็ได้รับความสุขปัจจุบันมากกว่าศีล ๕ ขึ้นไปถึง คือได้ไปอยู่ ณ ที่วัดเป็นกายวิเวก สงบอารมณ์ ปราศจากความทุกข์เวทนา คือ กามะฉันทะ ปราศจากกามคุณ ปราศจากการพยาบาทเวร ถิ่นะमितะ ปราศจากความง่วงหงาวหาวนอน อุทัจจะ กุกุจจะ ปราศจากความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ไม่มีสิ่งใดมารบกวน วิจิกิจฉา ปราศจากความสละสลวยในพระธรรมคำสอนแล้วไปบอมนำใจให้บริสุทธิ์แยกกายเสมอดั่งพรหม เวลาว่างหลับไปแล้วได้ไปเกิดในชั้นพรหม มีความสุขและมีอายุยืนยิ่งกว่าชั้นสวรรค์เวลาจุติตายก็จักได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในสกุลสูง เป็นมนุษย์มีรูปโฉมอันงดงาม มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีอายุยืน มียศศักดิ์บริวารมีอำนาจมาก มนุษย์ผู้ใดถือศีล ๕ ได้จริงแล้ว ผู้นั้นได้เป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเป็นผู้มีปัญญาเกิดมาไม่เสียชาติเป็นผู้ฉลาดนำความสุขมาใส่ตัวด้วย

การที่ปฏิบัติตาม ศีลประเสริฐกว่าทรัพย์สมบัติทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกทั้งหลาย แก้วมณีโชติของพระจักรพรรดิเป็นผู้ใหญ่กว่ามนุษย์ทั้งปวง และเครื่องประดับขัตติยนารีทั้งหลายมีแก้วแหวนเงินทองเป็นเหตุของตัณหาจากามคุณ เหมือนดั่งน้ำผึ้งแช่ยาพิษ สำหรับนำความทุกข์มาใส่ตัวด้วยไม่มีประโยชน์สิ่งใดเลยน้ำแม่คงคา ยมนา อะจิระวดี มหิ มหาสระพู ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ แม่น้ำ แม่น้ำจก นำเอามาอาบให้หมดสิ้นทั้ง ๕ แม่น้ำก็ไม่อาจจกกลางบาป คือความเดือดร้อนภายในให้หารได้ลมฝนมะและลูกมะเห็บแม่มจกตกลงมา ๑๐๐ ห่า เย็นและหนาวสากปานใดก็ดี ก็ไม่อาจจัดเย็นเข้าไปถึงภายในให้หารจากความทุกข์เวทนาได้ ศีล ๕ เป็นอริยะทรัพย์ เป็นต้นของความบริสุทธิ์ เป็นน้ำทิพย์สำหรับล้างบาป คือความเดือดร้อนภายในให้หายได้ เป็นบันไดแก้วสำหรับก้าวขึ้นไปอยู่ชั้นสวรรค์ เหมือนดั่งคำภาษาบาลีว่า สีเลนะโกคะสัมปะทา คือศีลให้เจริญไปด้วยโกคะสมบัติทั้งหลาย สีเลนะนิพพุตังยันติ ศีลทำประโยชน์ให้มีความสุขไปตลอดถึงพระนิพพาน อันเป็นความสุขอย่างยั่งยืนได้โดยแท้ ตัสสมา สีลัง วิโสทะเย เหตุนี้ศีลจึงเป็นของวิเศษอย่างยิ่ง หาสิ่งใดเปรียบเทียมไม่ได้ดังพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า ความไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันเป็นความสุขในโลก พระธรรมคำสอนให้ถือศีล ๕ เป็นธงชัยเฉลิมโลก ถ้ามมนุษย์ทั้งหลายพากันถือศีล ๕ ได้ทั่วโลกแล้วมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในโลกก็จักมีแต่ความสุข จัดทำสิ่งใดมีแต่ความเจริญ โลกกับธรรมต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันตั้งนี้แล้ว แผ่นดินนี้ก็จักกลายเป็นแผ่นดินเมืองสวรรค์ น้ำตาของมนุษย์อันเป็นทะเลท่วมโลกมาแล้วแต่ก่อนก็จักเหือดแห้งหายไปตามดังภาษิตว่า ให้รักษาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ประเทศชาติบ้านเมืองจึงจักมีความสุขความเจริญอันรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ก็คือผู้ที่ตั้งอยู่ในศีล ๕ นี้แล ถ้าผู้ใดไม่มีศีล ๕ กับตัวแล้ว ก็แปลว่าเป็นผู้ชดุมฝังตัวไว้ในชาตินี้เสียแล้วไปโทษใครได้ ปุณฺชนทั้งหลายอย่าได้สงสัยว่าพระพุทธเจ้า นิพพานไปแล้วจักทำอย่างใดก็ได้ถึงมรรคผลและพระนิพพาน

๒.๓.๔ บทสรุป

ครูบาศรีวิชัยนักบุญ พระภิกษุธรรมดารา รูปหนึ่งซึ่งเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์มาเป็นพระเพื่อเข้าบวชเรียน จากสามเณรสู่พระภิกษุ ได้รับการศึกษาเมื่ออายุได้ ๑๗ ปี โดยเข้าเป็นลูกศิษย์คอยรับใช้และเรียนหนังสือ กับครูบาขัตติยะหรือครูบาแคงแกระ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่ได้เดินธุดงค์มาพักที่บ้านปางชาวบ้านปางจึงได้ช่วยกันสร้างกุฏิ และวิหารชั่วคราวให้ท่านอยู่ เพื่อสั่งสอนเด็กและชาวบ้าน

จนกระทั่งอายุได้ ๑๘ ปี จึงได้บวชเป็นสามเณร^{๖๒} โดยมีครูบาชาติติยะ เป็นอุปัชฌาย์ และต่อมาเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี จึงได้อุปสมบท โดยมี ครูบาสมณะ วัดบ้านโสง จ.ลำพูน เป็นอุปัชฌาย์ มีฉายาว่า "สิริวิชัยภิกขุ" หรือพระสิริไชย" ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างประเพณีล้านนาทั่วไป กล่าวคือนอกจากเหนือจากการศึกษาพระธรรมคัมภีร์ การอ่านเขียนซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานโดยทั่วไปแล้ว ยังได้ศึกษาวิชาความรู้และศาสตร์ด้านอื่นๆด้วย ได้แก่วิชาการแพทย์แผนโบราณ โหราศาสตร์ การก่อสร้าง เวทย์มนต์คาถาและวิชาป้องกันตัวต่างๆซึ่งเป็นแบบแผนการศึกษาที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของศาสตร์และความรู้ด้านต่างๆ ตามแบบแผนและประเพณีของล้านนา

ครูบาศรีวิชัย จะให้ความสนใจเน้นหนักไปทางเรื่องของไสยศาสตร์และคาถาอาคมต่างๆ เพื่อเตรียมพร้อมที่จะลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส ครูบาศรีวิชัยเริ่มได้รับการศึกษาทางด้านวิปัสณาธุระกับครูบาอุปละแห่งวัดดอยแต่ภายหลังจากที่ได้เข้าไปลาสิกขากับครูบาสมณะ แต่ครูบาสมณะไม่ยอมให้ลาสิกขา กลับแนะนำให้ไปศึกษาต่อกับครูบาอุปละซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่านเอง วัดดอยแต่นี้เป็นวัดในกลุ่มสายอรุณวาสีที่มุ่งเน้นการปฏิบัติ ทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในสายนี้ได้แก่ ครูบาวัดดอยแตครูบาสมเด็จวัดดอยครั้ง (เป็นสังฆราชของลำพูนสมัยหนึ่ง) ครูบาวัดดอยคำ เป็นต้น และผลจากการ ได้ศึกษาธรรมะกับครูบาอุปละ ทั้งทางด้านปฏิบัติและ ปรียัติในแนวทางใหม่อย่างจริงจัง จนทำให้ครูบาศรีวิชัย ตัดสินใจหันหน้าเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์อีกครั้งเพื่อรับใช้พุทธศาสนาอย่างแท้จริงและเริ่มปฏิบัติ ในแนวทางของพระสายวิปัสสนากรรมฐานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนมีชื่อเสียงทั่วไปใน ภาคเหนือผลงาน ที่สำคัญคือการเป็น ผู้นำในการบูรณะปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานทั่วภาคเหนือ จนกระทั่งได้ชื่อว่าเป็นตนบุญแห่งล้านนา

เป็นผู้มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม การอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย จนได้เป็นตนบุญหรือที่มีปฏิปทาที่งดงามเป็นบุคคลตัวอย่างที่ลูกศิษย์ที่มีความสนใจในเรื่องการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้เจริญรอยตามพระสุปฏิปันโน คงไม่มีใครมาสร้างมาตรฐานของผู้ปฏิบัติดีประพฤติชอบเท่ากับมาตรฐานอันสูงสุดได้เท่ากับครูบาศรีวิชัย จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสนใจ ในการแสวงหา ด้วยวัตรปฏิปทาบาร์มีโดยสมบูรณ์แบบ ที่มีความร่วมมือ ร่วมใจที่จะประพฤติดีปฏิบัติชอบตามพระวินัยครบถ้วนบริบูรณ์ ปราศจากมลทินต่างพร้อย ละเว้นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตที่งดงามเป็นอย่างยิ่ง ควรแก่การเคารพศรัทธาเป็นแบบอย่างที่ดี

ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้ที่ถือได้ว่าเป็นบุคคลสองยุค คือจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ยุครัฐราชาชาตินิยม เหยื่อรายสำคัญที่ถูกสั่งให้จับผิดทุกเม็ดทุกฝั้ว ขนินดย่าให้มีโอกาสได้เซ็ดหน้าชูดอ หวนกลับมาทำหน้าที่ “แกนนำ” ปลุกผู้คนในสังคมให้ตาสว่างได้ก็คือ “ครูบาศรีวิชัย”

มารบมีบารมีบังเกิด ช่างได้กัซังไป^{๖๓} ในการที่ครูบาศรีวิชัย ข้อหาแรกที่ครูบาโดนยัดเยียดให้ยอมรับผิดคือ เป็นพระเถื่อนที่ไม่มีอุปัชฌาย์ แท้จริงแล้วพระอุปัชฌาย์ของครูบาศรีวิชัยมีชื่อว่าครูแช่งแคะระ เป็นพระปาตุรงค์ที่ไม่มีใบสุทธิจากวัดใดๆ ส่งผลให้ตัวครูบาศรีวิชัยเองก็ไม่มีใบสุทธิโดยปริยาย ครูบาศรีวิชัยให้การว่า แต่โบราณมาประเพณีการบวชพระเถรของชาวเหนือมิได้มีส่วน

^{๖๒} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส๒๕๔๙), หน้า ๑๓-๑๖.

^{๖๓} เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, มติชน สุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที, (๙-๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๗๖.

เกี่ยวข้องกับนายอำเภอหรือพระอุปฌาย์หากพ่อแม่อนุญาตก็ถือว่าบวชได้ ไม่ผิดจารีตวินัยใด ในขณะที่ครูบาศรีวิชัยมองทะลุถึงเนื้อแท้ของ “การบวช” แต่พวกอำมาตย์ กลับยึดติดแค่ “เปลือกนอก”

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไม่สะดวกเดินทาง ครั้งที่สองนี้เจ้าคณะแขวงลีไม่เล่นงานโดยตรง แต่ส่งให้เจ้าคณะจังหวัดลำพูนได้สวนแทน ครูบาศรีวิชัยถูกกักขังอยู่ ณ วัดชัยมงคล ในกลางเมืองลำพูน ๒๓ วัน กว่าจะได้รับการปล่อยตัว ยังตามราวี่ไม่เลิก ครูบาโดนต้องอธิกรณ์ครั้งที่ ๓ ด้วยข้อหาใหม่ “ผู้ก่อการระเื่อง” เจ้าคณะแขวงลีได้ส่งให้ครูบาศรีวิชัยนำเอาลูกวัด เจ้าอธิการหัววัดในตำบลบ้านปางทุกรูป ไปร่วมประชุมที่วัดลี้หลวง อีกครั้ง คือคอยแต่จะหาเรื่องแหย่ เพราะรู้อยู่เต็มอกว่าครูบาศรีวิชัยย่อมแข็งข้อเช่นเดิม^{๖๔}

ครูบาศรีวิชัยอ้างว่า วัดคือสถานที่ปฏิบัติธรรม ไม่หน้าที่รับใช้คำบัญชาจากส่วนราชการ แม้ภายนอกวัดของท่านจะดูเจียบสงบไม่มีแต่งโคมประทีปหรือลั่นเกริมหรสพ แต่ในความเป็นจริงนั้นแผ่เมตตาถวายแต่พระมหาพิตรราชกาลที่ ๖ เช่นกันเมื่อเล่นงานเรื่องไม่แสดงความจงรักภักดีพระมหากษัตริย์รัชกาลใหม่ที่เพิ่งเสวยราชย์ไม่ได้ จึงต้องจัดแผนสองมาจู่โจมอีกนั่นหรือการใส่ร้ายป้ายสี ฝ่ายอำมาตย์ได้ปล่อยข่าวลือบอกต่อๆ กันไปทั่วว่า ครูบาศรีวิชัยเพี้ยนถึงขนาดอ้างว่าเป็นตนบุญหวัดแก่งดาวีเศษจากสวรรค์ให้มาปราบยุคเข็ญ ชาวล้านนาเรียกว่า “ดาบสะหลีญใจ” ประหนึ่งผู้มีบุญญาธิการ เป็นนัยว่าตนไม่จำเป็นต้องเคารพพระมหากษัตริย์แห่งสยาม^{๖๕}

การอาพาธและมรณภาพของครูบาศรีวิชัย

เหตุการณ์ครั้งสุดท้ายของครูบาศรีวิชัย ขณะที่ท่านพำนักอยู่วัดจามเทวี เพื่อมาอยู่รักษาอาพาธอยู่นั้น เวลานั้นอายุของครูบาศรีวิชัย ๖๑ ปีท่านจึงคิดว่าที่จะบำเพ็ญบุญทำท่านเป็นส่วนตัวชาวนี้ออกไปทั่วในหมู่ศรัทธาและศิษย์ จึงต่างเดินทางมาจากที่ต่างๆ เพื่อร่วมทำบุญกับท่าน นับว่าเป็นการทำบุญครั้งใหญ่ยิ่งที่สุดในชีวิตของครูบาศรีวิชัยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากการทำบุญสิ้นสุดลงอาการอาพาธก็ทรุดหนักลง ท่านรู้ดีว่าชีวิตของท่านคงจะอยู่ได้ไม่นานแต่ท่านพระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง หาได้เกรงกลัวต่อความตายที่กำลังจะมาถึงแต่ประการใดท่านคิดเสมอว่าความตายเป็นสิ่งที่สัตว์โลกจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่านพร้อมที่จะต้อนรับและบางทีท่านก็ทำเหมือนเยาะเย้ยแก้งไม่ฉันทายาเอาเฉยๆ ท่านคงจะพิจารณาเวทนาให้เป็นกัมมัฏฐานปฏิบัติธรรมตั้งแต่นั้นอยู่ในมรณานุสติจนกระทั่งหมดคอยซึ่งเป็นหมอฟันต้องเตือนท่านให้ฉันทายาและบอกว่าถ้าหากท่านพระครูบาศรีวิชัยไม่ฉันทายาก็จะหมดทางรักษามีทางเดียวเท่านั้นคือจะต้องตาย ท่านครูบาศรีวิชัยได้ย้อนตอบกับฝรั่งว่า “อย่าว่าแต่อาตมาจะตายเลย หมดเองก็ต้องตายเหมือนกันแหละ ไม่ว่าจะเป็หมอดีวิเศษอย่าไรก็เคยปรารภกับสานุศิษย์เสมอว่า ชีวิตของท่านปรารถนาจะตายที่บ้านปาง อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน เพราะชีวิตของท่านครูบาศรีวิชัย

เริ่มต้นที่นั่น แผ่นดินบ้านปางควรจะเป็นที่สิ้นใจเป็นสาระสุดท้าย อาการอาพาธของท่านยังมีสติดีมากท่านได้ขอร้องให้สานุศิษย์ นำท่านครูบาศรีวิชัยเดินทางกับส่วัดบ้างปาง ครั้นกลับถึงวัดบ้านปางแล้ว อาการป่วยของท่านหนักยิ่งขึ้น แต่เสมือนท่านจะมีญาณพิเศษทราบล่วงหน้า ถึงกาล

^{๖๔} ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (จังหวัดเชียงใหม่: พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ พี.เอส.เปเปอร์ฟอรม, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

อวสานชีวิตของท่าน ต่อมาในวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ ท่านทั้งหลาย เราเห็นจะไปไม่รอดแน่ อาการครั้งนี้หนักมาก ขอท่านทั้งหลายอย่าได้ละทิ้งการทำงานที่เราทำไว้จงจัดการก่อสร้างการทำบุญ การทำคุณงามความดีให้สืบต่อไป เวลานี้อาการป่วยทำให้สังขารทรุดหนักทวีขึ้นทุกวัน และมันจะต้องแตกดับอย่างแน่นอน ขอท่านทั้งหลายจงจำคำเตือนใส่ใจเอาไว้ ประพฤติปฏิบัติธรรมให้เกิดความเจริญและความสุขทั้งแก่ตัวเองและเพื่อนร่วมโลกสืบต่อไป

และ ท้ายที่สุดก็สิ้นอายุขัยในผ้าเหลืองในระยะเวลา ๔๒ ปี โดยไม่เคยได้รับสมณศักดิ์ใดๆ ไม่ได้เป็นพระอุปฌาย์ ไม่เคยมีพัทธศ หรือตำแหน่งทางคณะสงฆ์ แต่ทว่า พระภิกษุรูปนี้กลับเป็นผู้สามารถทำให้วัดต่างๆ ที่เชียงใหม่ และลำพูนพัฒนาขึ้นมาใหม่เป็นจำนวนมากจนกระทั่งท่านได้รับการยกย่องว่า "เป็นนักบุญแห่งลานนาไทย" ซึ่งทุกท่านที่เคยเดินทางสู่แผ่นดิน อาณาจักรลานนาไทย อันเก่าแก่ ไม่ว่าจะเป็นเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน เชียงราย แพร่ น่าน จะไม่มีวันหนีพ้นนามของ ครูบาศรีวิชัย ได้เลย เพราะจังหวัดของหัวเมืองเหนือที่ได้เอ่ยนามนี้ล้วนแต่มีผลงานของท่านปรากฏอยู่ทั้งนั้น^{๖๖}

ตลอดชีวิตของท่านไม่เคยทำบาป สร้างแต่ความดีให้แก่สาธุชน การถูกใส่ความที่ต้องรอนแรมลงมารับการสอบสวนที่กรุงเทพฯ ถึง ๓ ครั้งในชีวิต แต่ก็พ้นมลทินคือผลตอบแทนที่ท่านได้รับ

๒.๔ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาบุญชุ่ม

๒.๔.๑ ประวัติของครูบาบุญชุ่ม

ชาติภูมิ

ชื่อเดิม เด็กชายบุญชุ่ม ทาแกง บิดาและมารดาผู้ให้กำเนิด คือ พ่อคำหล้า แม่แสงหล้า ทาแกง เกิดวันอังคารที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘ เวลา ๐๙.๐๐ น. ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๔ สถานที่เกิด หมู่บ้านแม่คำหนองบัว ตำบลแม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีพี่น้อง ๔ คน คือ

๑. พระครูบาเจ้าบุญชุ่ม ญาณสํวโร
๒. พระครูบาวิณัส กตปุญโญ
๓. เด็กหญิงเอื้องฟ้า (เสียชีวิต)
๔. นางอ้อมใจ ปุอูตรี สมรสกับนายประทีป ปุอูตรี

ช่วงชีวิตในวัยเยาว์

คุณแม่แสงหล้าได้แต่งงานกับคุณพ่อคำหล้า ก่อนตั้งครรภ์พระครูบาเจ้าฯ คุณแม่แสงหล้า นิมนต์ฝันว่า “ได้ขึ้นภูเขามาไหว้พระพุทธรูปทองคำองค์ใหญ่เหลืองอร่ามมากนัก” แล้วสะดุ้งตื่นอยู่มาไม่นานนัก คุณแม่แสงหล้าเริ่มตั้งครรภ์ พอตั้งครรภ์ได้ครบ ๑๐ เดือน ก็ได้ให้กำเนิดเด็กชายบุญชุ่ม ซึ่งเป็นเด็กหน้าตาน่ารักน่าเอ็นดู จากนั้นก็มีเหตุแยกจากพ่อคำหล้ากลับไปดูแลแม่หลวงที่เคยอยู่ด้วยกัน เพราะไม่มีใครดูแล ส่วนพ่อคำหล้าก็กลับไปดูแลแม่หลวงอุ่น จึงเป็นเหตุให้ต้องแยกกันอยู่เมื่ออายุครบ ๖ เดือน พ่อคำหล้าได้มาเยี่ยม ซื้อเสื้อผ้ามาฝากลูกด้วย แต่กลับไปไม่นาน คุณพ่อก็ได้ล้ม

^{๖๖} ประวัติครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งลานนาไทย, (เชียงใหม่ : สวณการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๔๓.

ป่วยด้วยโรคบิดกระตั้นหัน ถึงแก่กรรม เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี เท่านั้น เมื่อพระครูบาฯ อายุได้ ๔ ขวบ แม่ อุ้ยนางหลวงและคุณแม่แสงหล้าได้ย้ายจากบ้านด้ายไปอยู่บ้านหาดอนชัย ตำบลป่าสักอำเภอสัน ก้าแพง เชียงใหม่ และสมรสใหม่กับนายสม ชัยวงศ์คำ มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อว่า เด็กชายวินัส (แดง) และบุตรหญิง ๒ คน คือเด็กหญิงเอื้องฟ้า ถูกสุนัขกัดตาย เมื่ออายุได้ ๔ ขวบ และเด็กหญิงอ้อมใจ เมื่อ แม่อุ้ยนางหลวงได้ถึงแก่กรรมไป ครอบครัวของเด็กชายบุญชุ่ม ยิ่งลำบากมากกว่าเก่า บ้านก็ถูกรื้อขาย แล้วอพยพไปอยู่เชิงดอยม่อนเรียบ ทำกระต้อบน้อยอยู่กัน ๔-๕ คน แม่ลูก ฝาเรือนก็ไม่มี เวลาฝนตก หลังคาก็รั่ว เอามุ้งขาดเป็นเรือน ผ้าห่มก็มีผืนเดียวเวลาหน้าหนาวก็หนาวเหน็บ ต้องนอนผิงไฟเหมือน สุนัข ผ้าห่มผ้าห่มเสื่อทางเก่งก็มีชุดเดียวเวลาไป โรงเรียนก็นุ่งกางเกงขาสั้นไป เรื่องอาหารก็ตามมีตาม ได้ เก็บกินเต้าแตง ผีอกมัน ผักผลไม้กิน เพื่อยังชีพไปวันๆ บางทีแม่แสงหล้าก็ไปรับจ้างเกี่ยวข้าวและ ปลุกหอม กระเทียม ได้ข้าวมาเลี้ยงกัน วันละลิตร์ สองลิตร์ ก็เอามาหุงต้มเลี้ยงกัน วันไหนข้าวมีน้อย ก็เอาต้มใส่เผือกใส่มัน บางครั้งก็ได้กินหั่วลอยต่างแทนข้าว บางครั้งได้กินข้าวกับพริกกับเกลือบ้าง บางทีแม่แสงหล้า ไม่สบายไปรับจ้างไม่ได้ พระครูบาเจ้าบุญชุ่มและน้องๆ ก็เที่ยวขอลานห่อข้าว ตาม หมูบ้านมาเลี้ยงดูกัน บางวันก็ได้มากบ้างน้อยบ้าง พอประทังชีวิต บางคนก็ด่าว่าต่างๆ นานา บางคนก็ ดีใจ บางคนก็ทุบต่อยตีไล่หมาใส่ ท่านก็ไม่ถือสาโกรธแค้น ส่วนพ่อเลี้ยงก็ไม่สบายเป็นโรคบวมพอง ทำงานไม่ได้ พระครูบาบุญชุ่มบางทีก็ต้องเก็บใบตองไปแลกข้าวบางทีก็หาฟันไปขาย บางวันก็ไป รับจ้างเก็บถั่วลันเตา ได้เงินมา ๑ บาท ๒ บาท ก็เอาไปซื้อข้าว น้ำมันและพริก เกลือมาเลี้ยงครอบครัว ถึงแม้ชีวิตท่านจะลำบากเพียงใดก็ไม่เคยเป็นเด็กเกเร ลักเล็กขโมยน้อยเด็ดขาด แม่แสงหล้าจะสอนว่า “ห้ามลักขโมยของคนอื่นมาโดยเด็ดขาด” วันหนึ่งถ้ามีบุญก็จะสบายได้แล บางวันน้องชนไม่มีใครดูแล พระครูบาเจ้าบุญชุ่มก็ฉีกเอาชายผ้าถุงของแม่ผูกขาน้องๆ ติดกับเสาบ้านเสาเรือนไว้ แล้วก็เที่ยว ขอลานมาเลี้ยงแม่เลี้ยงน้อง^{๖๗}

บรรพชา

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๗ ได้เข้ามาเป็นเด็กวัด โดยมีพ่อลุงพาเอาไปฝากกับเจ้าอธิการสิน จิรธัมโม วัดบ้านด้ายตอนท่านอายุได้ ๑๑ ปี หลังจากเป็นเด็กวัดได้ ๓ ปีจึงได้บรรพชาเป็นสามเณร ท่านชอบสงบอຍากบวชตั้งแต่อายุ ๔-๕ ปีแล้ว ในสมัยเป็นเด็กนักเรียนชอบนั่งสมาธิภาวนาไม่สูงส่ง กับใคร เวลาว่างก็เดินจงกรมที่สนามหญ้าโรงเรียน จนเพื่อนฝูงว่าท่านเป็นบ้า ใครจะว่าอย่างไร ไม่สนใจ ท่านถือว่าได้ปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

ใน พ.ศ.๒๕๑๙ ครูบาเจ้าบุญชุ่ม ญาณสํวโร ได้บวชเรียนตามปณิธานที่ตั้งไว้ตั้งแต่เยาว์วัย ถึงเวลาท่านก็กำหนดขอขมาลุงและป้าแทนพ่อแม่ แล้วจึงอาบน้ำและนุ่งผ้าขาวในคืนหนึ่ง พอใกล้รุ่ง ท่านนิมิตเห็นหลวงปู่ทองคำหนึ่งแก้ว ผมหงอกสักไม้เท้าจากต้นโพธิ์ใหญ่ที่ในวัดเดินเข้ามาท่านแล้ว สอนธรรม ก็มีภูฐานให้ภาวนาว่า พุทโธฯและบอกว่าให้หมั่นภาวนาในภาวนาหน้าจะได้เป็นครูบา อาจารย์เป็นที่พึ่งของ คนทั่วไปและมนุษย์โลกทั้งหลาย แล้วท่านครูบาเฒ่าก็เดินลับหายไป พอสว่างก็ ได้ไปบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดศรีบุญยืน ตำบลป่าสัก อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพระครู หิริญเขตคณารักษ์ วัดศรีบุญเรือง อำเภอมะจัน เจ้าคณะอำเภอสันกำแพงเป็นองค์พระอุปัชฌาย์ บรรพชาเป็นสามเณรเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับเดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ วันพฤหัสบดี เวลา

^{๖๗} โจโฉ เสียงธรรม, เสียงอ่าน ๓๐ พรรษาในร่มเงาพระพุทธศาสนา ของพระครูบาบุญชุ่ม ญาณสํวโร ตอนที่ ๑, แหล่งที่มา : [ออนไลน์] <http://www.jozho.net/>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

๙.๓๙ น. ได้บวชเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีสามเณรที่บรรพชาพร้อมกันทั้งตำบลสามสิบสองรูป ปัจจุบันเหลือพระครูบาเจ้าองค์เดียว

ครั้งเสร็จพิธีบรรพชาแล้วก็กลับมาวัดบ้านด้ายเข้ากรรมฐานภาวนา ๓ วัน เริ่มเรียนสวดมนต์ภาวนาทำกิจวัตรต่างๆ มีล้างบาตรล้างถ้วยล้างชามทำความสะอาดวัด ดายหญ้า ทำนทำทุกอย่างที่ทำได้ในวัด จำเป็นที่สุดคือ การเจริญภาวนา ท่านนอนองค์เดียว นอนในกุฏิที่เก็บกระดูกผีตายชอบอยู่ใต้ต้นโพธิ์ใหญ่ พอบวชเป็นสามเณรไม่นานเกือบ ๑ เดือน คนทั้งหลายก็เล่าลือกันว่ามีสามเณรน้อยตนบุญถือกำเนิดที่วัดบ้านด้ายธรรม ประสิทธิ์ ศรัทธาสาธุชนทั้งหลายก็พากันมาทำบุญขอให้ทำน้ามนต์สะเดาะเคราะห์ให้ สามเณรบุญชุ่มก็บอกว่า “เราบวชเป็นสามเณรใหม่ยังไม่รู้อะไรเลยสักอย่างให้ตั้งจิตอธิษฐานกันเอาเองเถอะ บางคนก็ขอให้เทศน์สั่งสอน เราก็บอกว่ายังไม่รู้อะไรเลยให้หันไหว้พระทำบุญให้ท่านรักษาศีลห้าข้อให้ดี และภาวนาพุทโธๆ ไปก็จะได้พ้นทุกข์”^{๖๘}

อุปสมบท

ในเดือนวิสาขะวันที่ ๑๑ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ โยมแม่แสงหล้าและพ่อน้อยใจมาและลูกศิษย์ทุกคนก็จัดพิธีอุปสมบทให้ในวัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ พัทธสีมาในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อเชียงใหม่ มีคนคณะศรัทธามาร่วมเต็มวัด ทำให้ปลื้มปิติยินดีมาก ได้เข้าอุปสมบทเมื่อวันที่ ๙ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ตรงกับเดือน ๘ เหนือขึ้น ๑๑ ค่ำวัน เวลา ๙.๑๙ น. ในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อ พระราชพรหมจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นองค์อุปฌาย์ พระครูเวสุวันพิทักษ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ พระครูศรีปริยัตินุรักษ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ มีพระสงฆ์ร่วมหัตถบาท จำนวน ๒๙ รูป

หลังจากนั้น พระครูบาเจ้าบุญชุ่มได้ให้ศีลให้พรคุณแม่แสงหล้าและศรัทธาทั้งหลายแล้วก็ได้ไปเข้ากรรมภาวนาที่วัดอุโมงค์เชียงใหม่เจ็ดวัน แล้วได้กลับไปเมืองพงจำพรรษาที่วัดพระเจ้านอนบ้านทุ่งในปีนั้น คุณแม่แสงหล้าก็มาเข้าพรรษาถือศีลด้วย ท่านดีใจที่สุดได้อยู่ใกล้โยมแม่น้าพาแม่ไหว้พระสวดมนต์ภาวนา ตอนอยู่ที่เนปาลนึกว่าจะไม่ได้เห็นหน้าโยมมารดาอีกแล้ว ท่านได้กลับมาดูแลแม่เหมือนในนิมิตบอกทุกอย่าง ได้ปลุกบ้านหลังน้อยๆ ให้คุณแม่อยู่ที่บ้านห้วยน้ำราก ได้สร้างเจดีย์พุทธรูปวิหารทุกอย่างก็ได้ลงชื่อคุณแม่แสงหล้าหมด หลังจากบวชเป็นพระได้สามพรรษา พ่อน้อยใจมาช่วยเผือกก็ถึงแก่กรรมไป ท่านและคุณแม่ก็จัดพิธีศพอย่างดี ทำบุญอุทิศให้ทุกอย่าง โยมแม่กลับมาอยู่บ้านหลังน้อย บ้านห้วยน้ำรากด้วยความผาสุก ท่านดูแลตามใจแม่ทุกอย่างเอาใจใส่ตลอด บางครั้งก็ชวนโยมแม่มาอยู่วัดถือศีลภาวนาในพรรษาบำเพ็ญกุศลภาวนาไม่ขาด คุณแม่เป็นห่วงท่าน และน้องๆ ทุกคน พระครูบาฯ มีน้ำใจกว้างขวางดูแลญาติพี่น้อง ใครมาขอให้ท่านช่วยเหลือท่านก็ให้เงินใช้จ่ายตามสมควร เวลาญาติพี่น้องมาวัดจะไม่มามือเปล่าจะเตรียมอาหารผักผลไม้มาทุกครั้งที่มาวัดไม่ได้ก็คือยาหอมเป็นขวดของวัดโพธิ์กับมะนาวมาถวายท่านทุกครั้งบางทีก็ทำอาหารถวายผักกาดจอบ น้ำพริกตาแดงทำถวายพระเณร คุณโยมแม่ใจบุญที่สุด เป็นห่วงท่านมาก

ในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ท่านได้พาโยมแม่ไปกราบสังเวชนียสถานอื่นด้วย ท่านดีใจที่สุดในชีวิตได้ตอบบุญคุณท่านจนสุดยอด ได้พาไปกราบสถานที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ปฐมเทศนาและที่ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าท่านเป็นอุตะมะบุตรผู้โปรดพระแม่มารดาโดยแท้ และปกติ

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, ตอนที่ ๒.

ตลอดเวลาช่วงเข้าพรรษา ท่านจะไปบำเพ็ญศีลภาวนา ณ พุทธสถานสำคัญหลายแห่ง ได้สัมผัส
“ธรรมนิมิต” มากมาย ระหว่างที่เป็นสามเณรและพระสงฆ์

ลำดับการจำพรรษา (ช่วงชีวิตของสามเณร)

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ถึง ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ตามลำดับ ดังนี้

- พรรษาที่ ๑ จำที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอยางชุมน้อย
- พรรษาที่ ๒ จำที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอยางชุมน้อย
- พรรษาที่ ๓ จำที่วัดพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอยางชุมน้อย
- พรรษาที่ ๔ จำที่วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
- พรรษาที่ ๕ จำที่วัดจอมแจ้งบ้านกวดขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
- พรรษาที่ ๖ จำที่วัดจอมแจ้งที่เดิม
- พรรษาที่ ๗ จำที่วัดเมืองหนองป่าหมากหน่อ บ้านห้วยน้ำราก อำเภอแม่จัน จังหวัด

เชียงราย

- พรรษาที่ ๘ จำที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบืองเมือง วัดพระนอนเมืองพง พม่า
- พรรษาที่ ๙ จำที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบืองเมือง วัดพระนอนเมืองพง พม่า
- พรรษาที่ ๑๐ จำที่วัดดอนนันทกัณฐะวิหาร กรัณฐ์มณฑล ประเทศเนปาล รวมปีที่บรรพชาเป็น

สามเณรทั้งหมด ๑๐ พรรษา

ลำดับการจำพรรษา (หลังการอุปสมบท)

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ถึง ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ตามลำดับ ดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๒๙ พรรษาที่ ๑ จำที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบืองเมือง วัดพระนอน เมืองพง
- พม่า
- พ.ศ. ๒๕๓๐ พรรษาที่ ๒ จำที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า
- พ.ศ. ๒๕๓๑ พรรษาที่ ๓ จำที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า
- พ.ศ. ๒๕๓๒ พรรษาที่ ๔ จำที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า
- พ.ศ. ๒๕๓๓ พรรษาที่ ๕ จำ ณ สวนพุทธอุทยาน ใกล้พระธาตุดอนเรือง
- พ.ศ. ๒๕๓๔ พรรษาที่ ๖ จำ ณ ห้วยดอนเรือง ใกล้พระธาตุดอนเรือง
- พ.ศ. ๒๕๓๕ พรรษาที่ ๗ จำ ณ ดอยป่าไม้เปา ใกล้พระธาตุดอนเรือง
- พ.ศ. ๒๕๓๖ พรรษาที่ ๘ จำ ณ ถ้ำห้วยวัง บ้านมุเซอ จ่ากู๋
- พ.ศ. ๒๕๓๗ พรรษาที่ ๙ จำ ณ ถ้ำห้วยวัง บ้านมุเซอ จ่ากู๋
- พ.ศ. ๒๕๓๘ พรรษาที่ ๑๐ จำ ณ ถ้ำห้วยวัง บ้านมุเซอ จ่ากู๋
- พ.ศ. ๒๕๓๙ พรรษาที่ ๑๑ จำ ณ ถ้ำพระพุทธรูปผาซ้าง ระหว่างเมืองสะ-เมืองขัน
- พ.ศ. ๒๕๔๐ พรรษาที่ ๑๒ จำ ณ ถ้ำพระพุทธรูปผาซ้าง ระหว่างเมืองสะ-เมืองขัน

เขตหัวแดง

- พ.ศ. ๒๕๔๑ พรรษาที่ ๑๓ จำ ณ ถ้ำผาจุติ ประเทศภูฐาน
- พ.ศ. ๒๕๔๒ พรรษาที่ ๑๔ จำ ณ ถ้ำพระพุทธรูปผาซ้าง ระหว่างเมืองสะ-เมืองขัน

เขตหัวแดง

พ.ศ. ๒๕๔๓ พรรษาที่ ๑๕ จำ ณ ถ้ำน้ำตก เมืองแสนหวี สี่ป้อ ขายแดนพม่า กับ
ประเทศจีน

พ.ศ. ๒๕๔๔ พรรษาที่ ๑๖ จำ ณ ถ้ำน้ำตก เมืองแสนหวี สี่ป้อ ขายแดนพม่า กับ
ประเทศจีน

พ.ศ. ๒๕๔๕ พรรษาที่ ๑๗ จำ ณ ถ้ำผาจุติง ประเทศภูฐาน

พ.ศ. ๒๕๔๖ พรรษาที่ ๑๘ จำ ณ กองร้อยทหารตระเวนชายแดน เมืองปูนาคา

พ.ศ. ๒๕๔๗ พรรษาที่ ๑๙ จำ ณ กองร้อยทหารตระเวนชายแดน เมืองปูนาคา

พ.ศ. ๒๕๔๘ พรรษาที่ ๒๐ จำ ณ ถ้ำผาแดง บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่
รวมจำนวนพรรษาที่บวชเป็นพระภิกษุทั้งหมด ๒๐ พรรษา

ลำดับครูบาอาจารย์ของครูบาบุญชุ่ม

๑. หลวงปู่ครูบาพรหมา วัดพระพุทธรูปเทวตากผ้า จังหวัดลำพูน
๒. หลวงปู่ครูบาอินทจักร์ วัดวนาราม (น้ำบ่อหลวง) สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
๓. หลวงปู่ครูบาชัยวงศา วัดพระพุทธรูปเทวตากผ้า จังหวัดลำพูน
๔. หลวงปู่ครูบาธรรมชัย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๕. หลวงปู่ครูบาน้อย วัดบ้านปาง แม่แตง
๖. หลวงปู่ครูบาคำแสน วัดดอนมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๗. หลวงพ่อถ้ำสิงห์ดำ (มหาวิระ ถาวโร)
๘. หลวงปู่หล้าตาทิพย์ วัดป่าตึง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๙. หลวงปู่ถ้ำอินทร์หม้อ วัดถ้ำผาแตก อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๑๐. หลวงปู่โง่น โสรโย วัดพระพุทธรูปเทวตากผ้า จ.พิจิตร
๑๑. หลวงปู่ตุ๋น พรหมปัญโญ วัดสะแก จ.อยุธยา
๑๒. พระครูบาเจ้าเทือง นาถสีโล วัดบ้านเด่นสะหรีศรีเมืองแก่น เป็นพระสหธรรมิก

ครูบาอาจารย์ภาคอีสาน ที่ท่านได้ถวายตัวเป็นลูกศิษย์

๑. หลวงปู่นิล วัดครบุรี จ.นครราชสีมา
๒. หลวงปู่พุทธ ฐานิโย วัดป่าสาละวัน จ.นครราชสีมา
๓. หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี วัดหินหมากเป้ง จ.หนองคาย
๔. หลวงพ่อแสง วัดถ้ำพระ จ.สกลนคร
๕. หลวงปู่คุณ ปริสุทโธ วัดบ้านไร่ จ.นครราชสีมา^{๖๙}

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายได้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อความดับทุกข์เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อท่านได้
ไปถวายตัวเป็นลูกศิษย์แล้ว ส่วนมากไม่ได้มีโอกาสไปอยู่ด้วย

^{๖๙} อ้างแล้ว.

๒.๔.๒ ผลงาน

ผลงานด้านสาธารณูปการ (การสร้างศาสนสถาน)

ผลงานสร้างศาสนสถานต่างๆ ในขณะที่เป็นสามเณร

พ.ศ. ๒๕๑๙ จำพรรษาที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน

- ได้สร้างพระวิหารวัดบ้านด้ายและกุฏิสงฆ์ ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๒๐ จำพรรษาที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน

พ.ศ. ๒๕๒๑ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน

- ได้สร้างพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล
- ได้สร้างพระธาตุจำเมืองท้าววังนั้ง ตำบลเมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๒ จำพรรษาที่วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

- ได้สร้างพระธาตุดอยดอกคำ ตำบลเมืองพง พม่า
- ได้สร้างพระธาตุจอมยอง เมืองยอง พม่า
- ได้สร้างพระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่ง และดอยเวียงหว่า ตำบลเมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๓ จำพรรษาที่วัดจอมแจ้งบ้านกวัดขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด

เชียงใหม่

- ได้สร้างศาลาและแท่นแก้วพระธาตุจอมพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๔ จำพรรษาที่วัดจอมแจ้งที่เดิม

- ได้สร้างพระธาตุจอมศรีดัดเบมูง เมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๕ จำพรรษาที่วัดเมืองหนองป่าหมากเหนือ บ้านห้วยน้ำราก อำเภอแม่จัน

จังหวัดเชียงราย

- ได้สร้างพระธาตุวัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๖ จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมูงเมือง วัดพระนอน เมืองพง พม่า

- ได้สร้างศาลาเก้าห้องและกุฏิสงฆ์ วัดพระนอน วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมูง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๗ จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมูงเมือง วัดพระนอนเมืองพง พม่า

- ได้สร้างวิหารพระเจ้านอน เมืองพง พม่า และสร้างแท่นแก้ววัดแม่คำบัว แท่น

แก้ว พระเจ้านอนวัดพระธาตุ จอมศรีดัดเบมูงเมือง บ้านทุ่ง พม่า

พ.ศ. ๒๕๒๘ จำพรรษาที่วัดอนันตทกวิหาร กรุกฏมันฑู ประเทศเนปาล

- ได้สร้างพระวิหารพระธาตุดอนเรือง พม่า และสร้างแท่นแก้ว วัดปากวาว ตำบล

ห้วยไคร้

พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้เดินทางไปปฏิบัติธรรม ณ ประเทศเนปาลในครั้งนี้ ได้รับเมตตาธรรมจาก หลวงปู่โง่น โสรโย จ.พิจิตร ไปส่งที่สนามบิน ได้พบพุทธศาสนิกชนในต่างแดน ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างขัดสนและมีวิถีชีวิตแปลกๆ ท่านได้แผ่เมตตาและแนะนำให้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว และเสริมสิริมงคลแก่ชีวิตสืบไป

ผลงานสร้างศาสนสถานต่างๆ หลังอุปสมบทเป็นพระสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๒๙ จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมูงเมือง วัดพระนอน เมืองพง (พม่า)

- สร้างกุฏิสงฆ์ญาณส่วโรนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๓๐ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า

- สร้างศาลาเก้าห้องพระธาตุดอนเรือง

พ.ศ. ๒๕๓๑ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า

- สร้างพระวิหารวัดป่าสา และกุฏิสงฆ์ห้อยน้ำรูกถวย อุทิศให้โยมพ่อคำหล้า

พ.ศ. ๒๕๓๒ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า

- สร้างอุโบสถวัดพระธาตุดอนเรือง พม่า
- สร้างแท่นแก้ววัดบ้านป่าข่า พม่า

พ.ศ. ๒๕๓๓ จำพรรษา ณ สวนพุทธอุทยาน ไกล่พระธาตุดอนเรือง

- สร้างพระวิหารวัดบ้านโป่ง ตำบลเมืองพง
- สร้างปราสาทเก้าชั้น ที่พักสงฆ์พระธาตุดอนเรือง พม่า

พ.ศ. ๒๕๓๔ จำพรรษา ณ ห้วยดอนเรือง ไกล่พระธาตุดอนเรือง

- สร้างวิหารบ้านทุ่ง และสร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าข่า ตำบลเมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๓๕ จำพรรษา ณ ดอยป่าไม้เปา ไกล่พระธาตุดอนเรือง

- สร้างศาลาใหญ่วัดพระธาตุดอนเรือง และสร้างพระธาตุจอมหลายบูดับ
- สร้างวิหารพระเจ้าอินทร์สานวัดพระธาตุดอนเรือง พม่า ซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ และ

สร้างพระธาตุถ้ำผาเรือง อำเภอมะสาย

พ.ศ. ๒๕๓๖ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋

- สร้างพระธาตุดอยตุงคำ พระธาตุจำเมืองป่าข่า เป็นครั้งที่สอง

พ.ศ. ๒๕๓๗ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋

- สร้างพระธาตุวัดเชียงเจืองเมืองแจ้สับสองปันนา และแท่นแก้ว วิหารวัดบ้าน

จ้อง ตำบลโป่งผา อำเภอมะสาย

- สร้างพระธาตุจอมสิงห์ เมืองยู้ พม่า
- สร้างพระแท่นแก้ววัดป่าคาแม่เงิน อำเภอยะแซน พระธาตุจอมคำ จอมแก้ว

บ้านป่ากุก และวิหารวัดบ้านนา วัดหัวขัว

- สร้างโบสถ์ยอดปราสาทกลางน้ำ วัดบ้านทุ่ง ตำบลเมืองพง และสร้างวิหารวัด

สามปู เมืองพง พม่า

พ.ศ. ๒๕๓๘ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋

- สร้างพระธาตุสบพ พระธาตุกำลั้ง บ้านมุเซอ เชียงตุง
- สร้างพระธาตุวังลาว พระธาตุบ้านแม่คำหนองบัว อำเภอยะแซน
- สร้างพระธาตุบ้านม่วงคำ, พระธาตุดอนแท่น บ้านห้วยผึ่ง ประเทศลาว
- สร้างพระธาตุซุ้มพระเจ้า ๑๑๒ องค์ที่พระธาตุทันใจ ตำบลเมืองพง
- สร้างพระธาตุเจ้าองค์ปฐม บ้านหัวขัว พม่า และศาลาหลวงปู่ครูบาธรรมชัย

อนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง

พ.ศ. ๒๕๓๙ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปผาช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขต

หัวแดง

- วังศิลาฤกษ์ พระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐) เขตชายแดน ๓ ประเทศ คือ
จีน - หว่าแดง - พม่า

พ.ศ. ๒๕๔๐ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหาช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขต
หว่าแดง

- ก่อฐานรากพระพุทธรูปหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐)
- บูรณะพระธาตุจอมยอง เมืองยอง ประเทศพม่า
- บูรณะพระธาตุเก่าแก่ใกล้บ้านป่าสา
- บูรณะอุโบสถวัดพระเจ้าทองทิพย์ เชียงราก ประเทศลาว
- โปรดลูกศิษย์ เมืองลง เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮาย ประเทศจีน

พ.ศ. ๒๕๔๑ จำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติ ประเทศภูฏาน

- ก่อสร้างพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐) หลัก กม. เขตชายแดนจีน - หว่า
แดง - พม่า

ข้าเหล็ก

- บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
- ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทรีสาน วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง จังหวัดท่า
ข้าเหล็ก
- บูรณะพระธาตุดอยตุงคำ เมืองพง จังหวัดท่าข้าเหล็ก
- บูรณะพระธาตุจอมหงษ์ เมืองพง จังหวัดท่าข้าเหล็ก

พ.ศ. ๒๕๔๒ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหาช้าง เมืองแะ - เมืองขัน เขตหว่าแดง

- ฉลองพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐)
- ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทรีสาน วัดพระธาตุดอนเรือง
- บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน เชียงราย
- ก่อสร้างศาลา ดอยยางคำ
- บูรณะพระธาตุจอมหงษ์

๒.๔.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาบุญชุ่ม

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาจากประวัติของครูบาบุญชุ่ม ทำให้พบว่า แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของ
ครูบาบุญชุ่ม มีความแตกต่างจากคนอื่น ๆ ทั่วไปอย่างมาก ตั้งแต่ช่วงวัยเยาว์ของชีวิตที่เป็นคนพุทธไป
จนถึงการอุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา โดยมีอุปสรรคต่างๆเข้ามาในชีวิตมากมาย ประสบการณ์และ
สิ่งที่ท่านพบล้วนเป็นเหตุแห่งการเกิดธรรมะในจิตใจ ให้นำไปสู่แนวคิดที่ดั่งใจและอัตลักษณ์เฉพาะที่
จะนำไปสู่การเป็น “ครูบา” ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือจากพุทธศาสนิกชนในเขตภาคเหนือ จนขยายไปสู่
การนับถือศรัทธาจากสาธุชนทั่วประเทศไทย และยังขยายไปสู่พุทธศาสนิกชนต่างประเทศ ที่ท่านได้
จาริกไปเพื่อแสวงบุญและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกด้วย ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาและแยกเป็นแนวคิด
และวิถีอัตลักษณ์ของครูบาบุญชุ่มออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

ด้านการดำเนินชีวิต

ในช่วงวัยเยาว์ในสมัยที่ยังเป็นเด็กชายบุญชุ่มนั้น ท่านได้รับความลำบากตั้งแต่ยังเล็กเมื่อ
พ่อกับแม่ของท่านมีเหตุต้องไม่ได้อยู่ด้วยกัน มีหน้าซำพ่อก็กังมาเสียชีวิตเมื่ออายุน้อย ทำให้ต้องใช้

ชีวิตอย่างลำบากขึ้นเมื่อต้องเสียผู้นำครอบครัว หลังจากนั้นได้ไม่นานแม่อุ้ยนางหลวงที่คอยเป็นกำลังหลักของครอบครัวต่อจากพ่อก็ได้ถึงแก่กรรมไป ครอบครัวของเด็กชายบุญชุ่ม ยิ่งลำบากมากกว่าเก่า บ้านก็ถูกรื้อขาย แล้วอพยพไปอยู่เชิงดอยม่อนเรียบ ทำกระต๊อบน้อยอยู่กัน ๔-๕ คนแม่ลูก ฝาเรือนก็ไม่มี เวลาฝนตกหลังคาก็รั่ว เอามุ้งขาดเป็นเรือน ผ้าห่มก็มีผืนเดียวเวลาหน้าหนาวก็หนาวเหน็บ ต้องนอนผิงไฟเหมือนสุนัขผ้านุ่งผ้าห่มเสื่อกางเกงก็มีชุดเดียวเวลาไป โรงเรียนก็นุ่งกางเกงขาสั้นไป เรื่องอาหารก็ตามมีตามได้ เก็บกินเต้าแตง เผือกมัน ผักผลไม้กิน เพื่อยังชีพไปวันๆ บางทีแม่แสงหล้าก็ไปรับจ้างเกี่ยวข้าวและปลูกหอม กระเทียม ได้ข้าวมาเลี้ยงกัน วันละลิตร สองลิตร ก็เอามาหุงต้มเลี้ยงกัน วันไหนข้าวมีน้อย ก็เอาต้มใส่เผือกใส่มัน บางครั้งก็ได้กินหั่วกลอยต่างแทนข้าว บางครั้งได้กินข้าวกับพริกกับเกลือบ้าง บางทีแม่แสงหล้า ไม่สบายไปรับจ้างไม่ได้ พระครูบาเจ้าบุญชุ่มและน้องๆ ก็เที่ยวขอทาน ห่อข้าว ตามหมู่บ้านมาเลี้ยงดูกัน บางวันก็ได้มากบ้างน้อยบ้าง พอประทังชีวิต บางคนก็ด่าว่าต่างๆ นานา บางคนก็ดีใจ บางคนก็ทုต้อยดีโล่หมาใส่ ท่านก็ไม่ถือสาโกรธแค้น ส่วนพ่อเลี้ยงก็ไม่สบายเป็นโรคบวมพองทำงานไม่ได้ พระครูบาบุญชุ่มบางทีก็ต้องเก็บใบตองไปแลกข้าวบางทีก็หาฟืนไปขาย บางวันก็ไปรับจ้างเก็บถั่วลิสง ได้เงินมา ๑ บาท ๒ บาท ก็เอาไปซื้อข้าว น้ำมันและพริก เกลือมาเลี้ยงครอบครัว

เมื่อช่วงวัยเด็ก ท่านเคยป่วยด้วยพิษไข้มาลาเรีย เกือบเอาชีวิตไม่รอด เป็นช่วงเดียวกับพ่อเลี้ยงก็ป่วยหนักเช่นกัน ตามความเชื่อของชาวเหนือ ถ้ามีคนป่วยอยู่ร่วมชายคาเดียวกันต้องแยกกันอยู่ ดังนั้นคุณแม่แสงหล้าจึงนำไปฝากไว้กับญาติผู้ใหญ่ คือแม่คำ พ่อคำหล้า ส่วนน้องชาย ด.ช.วินสไปอยู่กับคุณป้า น้องสาวไปอยู่กับพ่อกอง แม่เพชร ช่วงนั้น ด.ช.บุญชุ่ม ได้พลัดพรากจากญาติพี่น้อง รู้สึกสะเทือนใจร้องไห้ตามประสาเด็กทั่วไป ที่ต้องแยกกันอยู่ ด้วยท่านเป็นที่ขายคนโต เคยดูแลเลี้ยงดูน้องๆ แทนแม่เสมอ จึงทำให้รักและผูกพันต่อกันมาก

แม้การดำเนินชีวิตของท่านได้รับความลำบากทุกซีกทุกด้าน แต่กลับทำให้พระครูบาเจ้าฯ มีความเข้มแข็ง อดทน เป็นนักสู้ผู้ยิ่งใหญ่ ดังในช่วงที่ท่านอยู่กับลุงน้อยจันตา มีลูกเลี้ยงของลุงเป็นคนเชื้อสายเขมร รังแก บังคับ ตีต้อย ให้ทำงานหนัก แต่ท่านก็ไม่ถือสาหาความ เพราะท่านผ่านความทุกข์ใหญ่หลวงมาแล้ว เรื่องแค่นี้ท่านมีความเข้มแข็ง ผ่านพ้นไปได้และมีอยู่วันหนึ่ง หลังจากหยุดพักจากงานและนั่งพักผ่อน ท่านมีนิสสัยที่ชอบข่มขื่นรื่นเริงจึงขับร้องเล่นซอเมืองเหนืออย่างสบายอารมณ์ คนงานในบ้านก็โกรธท่านหาว่าเกียจคร้าน เอาก้อนดินใหญ่มาขว้างปาใส่หัวจนเจ็บและมันงไปหมด เกือบสลบ แต่ท่านก็ไม่บอกเรื่องที่ถูกรังแกให้กับคุณลุง คุณป้า เพราะกลัวคนทำจะเดือดร้อนถูกไล่ออก

ถึงแม้ว่าท่านต้องทำงานหนัก แต่ในเรื่องการเรียนหนังสือท่านก็เอาใจใส่ ศึกษาหาความรู้จนจบประถมศึกษาปีที่ ๔ ด้วยตั้งใจไว้ว่าถ้าหากเรียนจบแล้วจะบรรพชาเป็นสามเณรทันที กระทั่งเมื่อได้บรรพชาเป็นสามเณรอายุ ๑๑ ปี ได้เข้าศึกษานักธรรมสอบได้นักธรรมชั้นตรี ใน พ.ศ. ๒๕๒๖

จะเห็นได้ว่าวิถีการดำเนินชีวิตของท่านนั้นมีความลำบากมากตั้งแต่เป็นเด็ก แต่เด็กชายบุญชุ่มกลับมีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความเข้มแข็ง เกิดเป็นแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่งดงาม เพราะเป็นคนที่ไม่เกรง เชื่อฟังคำสั่งสอนของแม่ตลอด ดังความตอนหนึ่งว่า “ถึงแม้ชีวิตท่านจะลำบากเพียงใดก็ไม่เคยเป็นเด็กเกรง ลูกเล็กขโมยน้อยเด็ดขาด แม่แสงหล้าจะสอนว่า “ห้ามลักขโมยของคนอื่นมาโดยเด็ดขาด” วันหน้าถ้ามีบุญก็จะสบายได้แล บางวันน้องชนไม่มีใครดูแลพระครูบาเจ้าบุญชุ่มก็ฉีกเอา

ชายผ้าถุงของแม่ผูกขา น่องๆ ติดกับเสาบ้านเสารือนัวไว้ แล้วก็เที่ยวขอทานมาเลี้ยงแม่เลี้ยงน่อง” คือท่านสามารถดำเนินชีวิตตามความเหมาะสมของฐานะครอบครัวที่เป็นอยู่ในขณะนั้น และไม่ฝักใฝ่ไปในทางที่ไม่ดี มีความกตัญญู ต่อแม่ ช่วยแม่ทำมาหาเลี้ยงครอบครัวและน้องได้เป็นอย่างดีตามอัธยาศัย

สรุปว่า ด้วยแนวความคิดการดำเนินชีวิตที่ต้งามข้างต้น ทำให้เกิดวิถีอัตลักษณ์เฉพาะในการดำเนินชีวิตของท่าน ซึ่งแตกต่างจากบุคคลทั่วไปๆ คือ ถึงท่านจะเป็นเด็กแต่ก็เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม และการมีความเข้มแข็งจากการประสบความทุกข์ระกำลำบาก ทำให้เป็นเหมือนพลังที่จะทำให้ท่านมีความมุ่งมั่นที่จะทำแต่ความดีงาม และทำให้มีความคิดที่จะบวชเรียนตั้งแต่เด็ก ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วถือเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลซึ่งหาได้ยากยิ่ง เมื่อเทียบกับคนในสมัยปัจจุบัน ที่จะมีจิตฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาเช่นนี้

ด้านการฝึกฝนในธรรมะ

อุปนิสัยฝึกฝนในธรรมะของพระครูบาบุญชุ่ม ได้รับการถ่ายทอดมาจากคุณแม่แสงหล้า ซึ่งท่านเป็นคนมีนิสัยใจดีมีเมตตาต่อแม่โอบอ้อมอารีลูกได้ ญาติมิตรพี่ๆ น้องๆ เป็นผู้รู้จักบุญคุณเสมอ ชอบทำบุญไปวัดไม่ขาด ถึงแม้ว่าความเป็นอยู่จะลำบากยากจนขนาดไหน พอถึงวันพระแม่จะจัดหาอาหารตามมีตามได้ไปใส่บาตรทุกครั้ง ก่อนที่คุณยายของพระครูบาเจ้าฯ คือยายแม่อุ้ยนางหลวง ยังไม่เสียชีวิต ดังนั้นเมื่อพระครูบาเจ้าฯ อายุได้ ๔-๕ ปี ก็พาไปนอนวัดปฏิบัติธรรมด้วย ยายสอนว่าให้ไหว้พระสวดมนต์ และภาวนาพุทโธฯ ตั้งแต่เล็กได้คลุกคลีอยู่กับวัดตั้งแต่ตัวน้อยๆ เวลาเข้าโรงเรียนฯ ก็ติดกับวัดเวลาวางก็ชอบเข้าไปไหว้พระในวิหาร บางทีก็ภาวนาตามร่มไม้ ทำอยู่อย่างนี้ตลอดเท่าที่ท่านจำความได้ พระครูบาเจ้าฯ ไม่ชอบทานเนื้อสัตว์มาตั้งแต่เกิด ถ้าจำเป็นต้องทานก็เอาข้าวจิ้มแต่น้ำแกง บางทีก็ทานข้าวเปล่าๆ บางทีก็ทานกับน้ำอ้อย บางทีก็ทานข้าวกับกล้วยไปวันๆ คุณแม่แสงหล้ารักเอ็นดูพระครูบาเจ้าฯ เป็นอย่างยิ่งไม่เคยด่าเคยตีด้วยไม้หรือฝ่ามือแม่แต่ครั้งเดียวในชีวิต

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชีวิตในวัยเยาว์ของพระครูบาฯ จะทุกข์ยากลำบาก แต่ท่านก็เป็นเหมือนเพชรในตม คือจิตใจของท่านที่ได้รับการปลูกฝังคุณงามความดีอยู่เสมอ ทั้งจากคุณยายและจากคุณแม่ จากการคลุกคลีอยู่กับวัด กับพระสงฆ์ จึงทำให้จิตใจของเด็กน้อยรู้สึกผูกพันกับบวรพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ถูกสั่งสอนให้ขยันหมั่นเรียนเขียนอ่าน และสอนให้หมั่นเพียรทำงานทุกอย่าง แม่แสงหล้าจะใช้ไปซื้อของในตลาด บางทีมีเงินบาทเดียวได้ของมาสองอย่าง ซื้อพริก ๑ สลึงเกลือ ๑ สลึง น้ำมัน ๑ สลึง เมี่ยง ๑ สลึง เป็นต้น เพราะเงินสมัยนั้นมีค่าข้าวสารลิตรละ ๑ บาท ก็พอกินไป ๒ วัน เท่าที่จำได้ตอนโตมาแล้วบางทีโรคคมของคุณแม่กำเร็บก็ว่าค่าต่างๆ ด้วยความลืมหืมตัวบ้างเสร็จแล้วพอรู้สึกดีขึ้นคุณแม่จะมาขอขมาลาโทษทุกครั้ง โดยการผูกข้อมือรับขวัญให้ทุกครั้ง

สรุปว่า แนวคิดด้านการฝึกฝนในธรรมะของครูบาฯ ได้รับการสอนและการน้อมนำการปฏิบัติมาตั้งแต่เด็ก ทำให้เกิดการปลูกฝังคุณงามความดีอยู่เสมอ นำไปสู่วิถีอัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะที่มีแต่คุณธรรม เป็นวิถีแห่งอริยะและการแสวงหาทางแห่งคุณงามความดีตามแนวทางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ด้านการปฏิบัติวิปัสสนา

ด้านแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ในการปฏิบัติธรรมของครูบาฯ นั้น ถือว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่น เพราะท่านมีความฝึกฝนในธรรมะตั้งแต่วัยเด็ก และเมื่อยังได้เข้ามาบรรพชาเป็น

สามเณรในพระพุทธศาสนา ก็ดำเนินชีวิตตามแบบสมณเพศ ตามแนวทางของพระพุทธเจ้าได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งความคิดและการปฏิบัติ โดยขอยกแนวการฝึกปฏิบัติของท่านมาดังนี้

ท่านพิจารณาอารมณ์กรรมฐานโดยพิจารณาอัฐิ “ครั้งหนึ่ง มีหลวงพ่อดูตงค์องค์หนึ่งอยู่ อำเภोजุน จ.พะเยา ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมามอบให้พระครูบาเจ้าฯ เมื่อท่านได้รับพระบรมสารีริกธาตุมาแล้ว ได้น้อมจิตพิจารณาว่า กระดูกของสัตว์โลกทั้งหลายนั้น นับตั้งแต่เวียนว่าย ตายเกิด ในวิภวสงสารนี้ หากนำมากองรวมกัน คงกองใหญ่เป็นภูเขาทีเดียว หากแยกกันก็กระจัดกระจายอย่าง ที่เห็น กระดูกแข็งไปทางหนึ่ง กระดูกเข้าไปอีกทางหนึ่ง กระดูกข้อเท้าไปทางอื่น กระดูกข้อนิ้วเท้าก็ กระจัดกระจายไปทางอื่น กระดูกทุกส่วนแยกออกจากกันไปคนละที่คนละแห่ง แล้วก็ผุพังกลายเป็น ดินเป็นจุลไป ท่านก็น้อมพิจารณาเข้ามาในกายแห่งตนว่า “ เอวธมโม เอวธอนตติโต ” ยกกระดูก สามร้อยท่อนเป็นกรรมฐานให้เห็นชัดแจ้งในสังขารรูปนาม ร่างกายอันเน่าเหม็นนี้ไม่ได้ไม่งามเป็นอสุ ภะยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ วิปัสสนาพิจารณาสรรพสิ่งล้วนเป็นอนิจจังไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตาไม่ใช่ ของเขาสักอย่าง เห็นความเกิดความดับของรูปนามสังขารดังนี้แล้วก็ยกจิตขึ้นสู่ญาณุตถญาณทัศนะ เห็นแจ้งชัดตามความเป็นจริงทุกอย่าง บังเกิดความเบื่อหน่ายในกองสังขารทุกข์ทั้งหลายอยากจะพ้น ไปจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หาทางที่จะหลุดพ้นไปจากสังขารทั้งหลาย แล้ววางเฉยต่อสังขาร ทั้งหลายไม่ติดข้องยินดีในสังขารทั้งหลาย แล้วมองเห็นอริยะสัจจะธรรมทั้งสี่ให้เห็นแจ้งชัดว่านี่คือทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจเป็นทุกข์ได้ประสบพบสิ่งที่ไม่ได้รักก็เป็นทุกข์ได้ พลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ อยากได้อันใดไม่สมปรารถนาก็เป็นทุกข์ จึงพึงกำหนดรู้ทุกข์อย่างนี้ แล้วรู้เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์คือสมุทัยทำให้ เกิดทุกข์ คือ ตัณหา ความอยากได้ทั้งสามคือ กามตัณหาใน กามอารมณ์ทั้งหลาย ภาวะตัณหา ตัณหาในภวชน้อยใหญ่ ความมีความเป็นทั้งหลาย วิภาวะตัณหา ตัณหาในความไม่อย่างมียากเป็น ทุกข์ทั้งหลายเกิดจากตัณหาทั้งสามนี้ เมื่อดับตัณหา ความอยากได้ ก็ดับทุกข์ทั้งปวง ตัณหาจะยังสัพพะ ทุกขัง ชินาติ ดับตัณหาได้ชนะทุกข์ทั้งปวง แล้วก็มาพิจารณา นิโรธ ความดับทุกข์วิราคะไม่ติดข้องด้วยราคะตัณหา ปราศจากไปแล้ว ปฏิสัคโค ความสลัดออกแห่ง ตัณหาทั้งหลาย นิโรธ ความดับสนิทไม่เหลือ อาจโย มีอาลัยขาดแล้ว วิภวปะปัจเจโต ตัตตวิภวะทั้งสาม ขาดแล้ว คือกิเลสวิภวะ กรรมะวิภวะ วิปากวิภวะทั้งสามนี้แล นิโรธได้ชื่อว่าความดับทุกข์คือ พระนิพพานแล้วให้พิจารณาด้วยปัญญาใน วิปัสสนาญาณต่อไป ถึงมรรค คือหนทางอันดับทุกข์ คือ มรรคมืองค์แปด คือ ๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปो ความชอบดำริ ๓. สัมมาวาจา ความพูดวาจา ชอบ ๔. สัมมากัมมันโต มีการทำงานอันชอบ ๕. สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตชอบ ๖. สัมมาวาจาโมมีความเพียร ชอบ ๗. สัมมาสติ มีระลึกชอบ ๘. สัมมาสมาธิ มีความตั้งใจชอบ ดังนี้ได้ชื่อว่ามรรคมืองค์แปดคือ เป็นหนทางอันประเสริฐไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ทางนี้เป็นทางให้ถึงซึ่งความดับแห่งกองทุกข์ในวิภวะ ทั้งหลาย เราพึงทำภาวนาให้รู้แจ้งแล้ว น้อมเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ดับความเห็นผิดทั้งหลาย อันเป็นปฏชนอันแน่นหนาไปด้วยกิเลส แล้วน้อมจิตเข้าสู่โลกุตระภูมิแห่งพระอริยะเจ้าทั้งหลาย แล้วมา พิจารณาคุณธรรมที่เราได้บำเพ็ญมาตลอดสืบเนื่องติดต่อกันไม่ขาดสาย รู้ความไม่เที่ยงอยู่ทุกลม หายใจเข้าออก รู้ความจางคลายความกำหนดยินดีในสัพพนิमितสังขารทั้งหลาย รู้ความเป็นไปแห่ง สังขารทั้งหลาย ทุกลมหายใจเข้าออก รู้ความสลัดคืนในกองสังขารทั้งหลายหายใจเข้าออก อยู่ น้อมจิต เอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ตลอดจึงได้ชื่อว่าเจริญมรรคญาณ ต่อไปให้พิจารณาความดับทุกข์ทั้งหลาย เป็นนิโรธญาณผละญาณ แล้วก็ถึง ปัจเจกขณญาณ พิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายเป็นมรรคะสมังคี

คือว่าธรรมทั้งหลายมารวมลงกันในที่เดียวคือสติปัฏฐานสี่ สัมมปธานสืออิทธิบาทสี่ อินทรีย์ห้า พละธรรมห้า โพชฌงค์เจ็ด อัฐฐังคิกะมรรคทั้งแปดมาลงรวมกันที่เดียวได้ชื่อว่ามรรคสมังคีแล้วก็น้อม เอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ให้แจ้งแล้วให้รู้แจ้งตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง แล้วก็มาพิจารณาว่าเราได้รู้แจ้งในธรรมหรือยัง ถ้าไม่รู้แจ้งตราบใดก็ละกิเลสไม่ได้ ถ้าตรัสรู้แจ้งแล้วกิเลสธรรมทั้งหลายก็ละได้เอง โดยอัตโนมัติไม่ต้องสงสัยเลย ในมรรคผลนิพพานมีจริงทุกอย่างถ้าเราทำจริงต่อมรรคธรรมเราก็จะถึงความดับ ทุกข์ วันหนึ่งเราก็มามีพิจารณาว่าเราละกิเลสได้เท่าใด เหลืออยู่เท่าใด ดูพระอริยะบ้างก็พิจารณาบ้าง พิจารณาว่ากิเลสมีเท่าใดตัดขาดเท่าใดสุดแล้วแต่บุญวาสนา ปัญญาของใครของมัน ท่านที่มีปัญญาแก่กล้าจึงจะพิจารณาได้ ถ้าบรรลุมรรคขั้นต้นก็มีการตัดกิเลสสังโยชน์ได้สามคือสกกายทิฐิ ความยึดมั่นเห็นผิดในกาย วิจิกิจฉาความลังเลสงสัยในธรรมดับไป สลัพพัตตปราคามาสความถือถือศีล ไม่มั่นคงลบลาศีลก็ดับไป ถ้าได้ถึงสภิกาคาก็จะทำให้ความโลภราคะ โทษะ โมหะ ส่วนที่หายาๆดับไปถ้าได้ถึงอริยมรรค ที่สามคือพระอนาคามี คือผู้ไม่กลับมาอีก ก็ตัดกิเลสสังโยชน์ได้อีก สองคือกามราคะ ความยินดีในกามราคะดับอย่างสนิท ปฏิฆะความโกรธแค้นพยาบาท ดับสนิท” ตรงกับคตธรรมคำสอนของท่านครูบาศรีวิชัยให้เป็นคติว่า “อุ้งรือยคับเท่ามือครั้งเดียว”

หลังจากนั้นท่านก็ได้ปฏิบัติธรรมจำศีลภาวนามาเรื่อยๆ และมีความประสงค์จะเดินทางไปเมืองพงประเทศพม่า เพื่อแสวงหาสถานที่ที่มีความสุขในการปฏิบัติธรรมสำหรับท่าน จนกระทั่งพรรษาที่ ๑๐ (สามเณร) พระครูบาฯ มีความตั้งใจอย่างยิ่งจะไปจำพรรษาที่ประเทศเนปาลเชิงเขาหิมาลัย โยมมณิรัตน์ โยมพีเม้ง (วินัย) ได้นิมนต์หลวงปู่โง่น โสรโย ไปส่งท่านด้วย ได้ไปอาศัยอยู่ที่วัดอานันท์กุฎีวิหารกาญจนาณู โดยคุณธรรมมา อาริราชได้ไปฝากให้ ท่านได้พบหลวงปู่โลกเทพอุดรที่เนปาล โดยพระครูบาฯนับถือหลวงปู่โลกเทพอุดรเป็นอาจารย์ใหญ่ได้พบที่ข้างกำแพง พระราชวังเก่าหนุมานโดก้ากาญจนาณู เป็นวังเก่าของกษัตริย์เนปาล เล่ากันว่ามีการน้ำเป็นหิน และมีอักขระศักดิ์สิทธิ์ที่ใครอ่านจบจะมีน้ำทิพย์ไหลออกมา ขณะที่พระครูบาฯ กำลังอ่านอักขระอยู่นั้นปรากฏว่ามีพระเหมือนโยคีกระโดดออกข้างกำแพงวังมาหา ท่าน มีผ้าโพกหัวเกล้าผม หนวดเครายาวรุงรังวิ่งมาจับมือหลวงปู่ นัยน์ตาใสวาวับดังแก้วมรกตจึงขอถ่ายรูปไว้ เอาเงินถวายให้ก็ไม่รับ ลักษณะไม่เหมือนโยคีทั่วไป จากนั้นก็มีหมู่กพิราบหมู่ใหญ่บินวนเวียนมาตรงหน้าหลวงปู่เทพอุดร ไม่นานนักท่านทั้งสองก็หายไปพร้อมกับหมู่กพิราบ จะพูดมากไปก็กลัวเกินความจริง อย่าเพิ่งเชื่อทีเดียว ให้เชื่อผลบุญกรรมที่พระพุทธรเจ้าทรงเทศน์สอน

ทุกคนกลับกันหมดเหลือแต่ท่านองค์เดียวที่ได้พำนักอยู่กับพระชาวเนปาล มีหลวงพ่อบรมฤตตานันท์ เป็นเจ้าอาวาสวัดอานันท์กุฎีวิหาร มีหลวงพ่อบรมหาภูมารักสยะและหลวงพ่อบรมหานามะ มีพระพม่าองค์หนึ่งชื่อ อินทสาระ สามเณรอินเดียชื่อ พุทธวังสะ และท่านไมตรี ทานแต่ผลไม้มาลูด (มันฝรั่ง) แตงกวา และกล้วยหอมเป็นอาหาร ในพรรษานี้ พระครูบาฯ มีความสุขกับธรรมชาติที่สุด ตอนเย็นสวดมนต์ภาวนาเดินจงกรม แล้วก็เข้าห้องนั่งภาวนาสมาธิต่อ บางทีถึงสว่างก็มี สว่างมาแล้วท่านก็มาทำความสะอาดลานเจดีย์กุฎีวิหาร ศาลาหอนัน ทำความสะอาดองค์เดียว ถ้าวินโหม่นมาลูดหมดก็ลงไปซื้อในตลาด บางวันอากาศดีเสร็จภารกิจ ท่านก็ขึ้นไปกราบเจดีย์สวามิภูมิงค์ใหญ่ ตั้งบนยอดเขาท่านก็ซื้อถั่วลิสงเลี้ยงลิง บางทีก็เอากล้วย ข้าวสารเลี้ยง ลิงที่นั่นตัวใหญ่หางยาวมีหลายพันตัวไม่กลัวคน ท่านได้พำนักภาวนาที่นี่ได้อารมณ์กรรมฐานดี สมาธิตั้งมั่นจนกระทั่งออกพรรษา โยมหมอกรวยศรีและแม่อกสุณิสสา ดร.อุดม แม่วิภาวรรณและโยมหมอยรรยงค์ แม่หมอภีราก็ได้มาเยี่ยม

ท่านจาริกธุดงค์เข้าป่าหิมพานต์ ด้วยอุปนิสัยของพระครูบาฯ ที่รักธรรมชาติ ชอบอยู่รูปเดียว ปลีกวิเวก เมื่อเสร็จภารกิจต่างๆ ท่านจึงดำริว่า "เราควรออกธุดงค์เข้าสู่ป่าหิมพานต์ตามรอยพระเวสสันดร" ออกพรรษาแล้วท่านได้อำลาเจ้าอาวาสจะเดินทางเข้าป่าหิมพานต์ โดยมีโยมพีตร.อุดมใจดี ได้นำทางไปส่งที่เมืองโปกขะรา (Pokhara) แปลว่า โปกขรณียู่เชิงเขาหิมพานต์ ตรงยอดเขาทางปลาชวเนปาลเรียกว่ามาชาปุชะเร (Machapuchare) และยอดเขาอานนาปุระนะ (Annapurna) ซึ่งเป็นหลังคาโลกสูงที่สุดเป็นบริวารของภูเขาพระสุเมรุราช ได้ขึ้นรณผ่านแม่น้ำคงคาตรีศูลิ (Trisuli) และภูเขาป่าไม้มีความสุขเพลิดเพลินที่สุด ได้มาถึงเมืองโปกขราตอนเย็น พักอยู่ที่วัดแม่ชี ๓ คืน แล้วจึงเดินทางด้วยเท้าเปล่าต่อไปในป่า ส่วนพี.ดร.อุดม อยู่ด้วยคืนเดียวก็กลับไปอินเดีย ท่านเดินทางเข้าป่า มีพระหลวงปู่แกงค์หนึ่ง ชื่อสุภัทริกขุนาทง และชาวบ้านเนปาลอีกคนหนึ่งชื่อว่า โอปกาศและมีผู้ชายหนุ่มเนปาลอีก ๒ คนเดินนำทาง พวกเขารักเคารพพระครูบาฯ มาก ช่วยกันแบกกรดและบาตรให้เดินทางเข้าป่า ผ่านแม่น้ำเย็นไหลผ่านหมู่บ้านเล็กๆ เดินไปพักฉันทเพลกลางทางที่บ้านหลังเล็กของชาวเนปาลผู้ใจดี แล้วเดินทางต่อไป ถึงที่วัดน้อยของท่านสุภัทรตั้งอยู่เชิงเขาในเวลาเย็น พวกที่ส่งมาก็ลากลับเหลือแต่พระครูบาฯ อยู่กับท่านหลวงปู่สุภัทร ท่านก็เข้ากุฏิหลังน้อยที่ท่านอยู่มีอีกห้องเป็นที่เก็บฟืน หลังจากให้พระสวดมนต์ภาวนาแล้วก็อุปฐากพระผู้เฒ่าด้วยการต้มน้ำร้อนถวาย พอรุ่งเช้าท่านก็นำพาเราไปบิณฑบาตได้ข้าวมาฉันเล็กน้อย พออิ่มไปวันๆ พระครูบาฯ อยู่ที่นี่สามคืน จึงบอกหลวงปู่สุภัทรว่า ข้าพเจ้าต้องการเดินทางเข้าป่าองค์เดียวจะไปอยู่ตามเงื้อมผา และถ้าภาวนาองค์เดียว หลวงปู่สุภัทรบอกว่าลำบาก หิมะก็ตก เส้นทางก็ไม่รู้จัก อีกทั้ง สัตว์ป่า เสือ แรด งูร้ายก็มีมากอย่าไปเลย ท่านห้ามไว้เกรงว่าจะเป็นอันตราย แต่พระครูบาฯ ก็บอกว่า ข้าพเจ้าพร้อมจะสละชีวิตแล้วไม่กลัวตายขอไปจนได้ รุ่งเช้าท่านก็พาไปส่งทางบ้านราจิก ไปพักฉันทข้าวบ้านคนแก่หลังหนึ่งถือศาสนาพุทธรักษาศีล ๕ แล้วก็เดินทางไปส่งกลางทุ่งนา ชี้ทางให้ไปองค์เดียว เดินขึ้นเขาหิมาลัรูปเดียว

ท่านได้แบกกรดบาตรธูปบริวารองค์เดียวทางเข้าป่าไม้หิมพานต์ด้วยความปิติยินดี ท่านก็บอกเทวดารักษาป่าไม้หิมพานต์ให้นำทางรักษาท่านด้วย โดยตั้งสัจจอธิษฐานว่า "ข้าพเจ้ามาที่นี่ก็เพื่อปฏิบัติสมณะธรรมพรหมจรรย์สร้างโพธิสัตว์บารมี หวังได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ได้โปรดสัตว์โลกได้ข้ามจากวัฏสงสารให้ถึงพระนิพพาน" ท่านได้เดินขึ้นเขาลงห้วย บางทีก็มีทางลัดไปเป็นอุโมงค์ บางทีก็ข้ามแม่น้ำคงคาไปตามทางชาวป่าชาวเขาเนปาล เดินไปตัดไม้ไปบางที่ก็ปีนขึ้นหน้าผาสูงชันมาก บางที่ก็ห้อยโหนเชือกเครือเขาข้ามแม่น้ำ เส้นทางลำบาก บางที่ก็ไม่มีหนทางลัด ตามป่าแม่น้ำไปตามทางเดิน ท่านได้เห็นสัตว์ป่าทั้งหลายเป็นต้นว่าไก่ป่าร้องขานขันนกยูง และหงส์ป่า ได้เห็นลิงและกระต่าย ลิงลมได้ยินเสียงกวางแก้งร้องในป่าได้ยินเสียงเสือร้องทั้งกลางวันและกลางคืน เสือในป่าหิมพานต์ตัวใหญ่ ไปทางไหนเจอแต่รอยเสือใหญ่รอยเท้าเท้าถั่วยข้าม ไปทางไหนเจอแต่ขี้เสือ

ท่านก็ไม่หวาดหวั่นเกรงกลัวเดินองค์เดียวเข้าป่าด้วยปณิธานอันสูงสุด เชื่อบุญกุศลยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้แผ่เมตตาแก่สัตว์ทั้งหลายดังชีวิตเรา สัตว์ร้ายก็ไม่เข้ามาทำร้ายท่านด้วยอำนาจแผ่เมตตาจิตของท่าน ถึงแม้ว่างูเขียว งูลาย ตัวน้อยตัวใหญ่มาขวางทางเดิน ท่านน้อมจิตแผ่เมตตาพวกเขาก็หลีกเลี่ยงให้ทุกครั้ง ท่านเดินจากหมู่บ้านราจิกเป็นหมู่บ้านใหญ่หน่อย แล้วเดินเข้าไปในป่าผ่านบ้านของชาวเนปาลสองสามหลัง แล้วเดินไปอีกวันหนึ่งก็ไปถึงหมู่บ้านเล็ก ๔-๕ หลัง ชื่อว่าบ้านมะลาวดี พอไปถึงก็มีค้ำพอดิได้เดินสำรวจดูก็เห็นบ้านชาวเขาเล็กๆ ตั้งอยู่เชิงเขาเห็นไพรบริ

จึงเดินเข้าไปพอดีหิมะหมอกก็ตก จึงขอพักข้างบ้าน เขาพักกันอยู่ ๓ คนแม่ลูก ชีวิตช่างน่าสังเวช สงสารเหมือนไม่ใช่คน ที่นอนก็เอาฟางมากองแล้วนอนผิงไฟกัน ๒-๓ แม่ลูก ท่านให้ของกิน น้ำตาล ยาแก้ไข้เล็กๆ น้อยๆ เอาแบ่งให้ เขาก็ดีใจใหญ่ เข้าารู้เขาก็ใจดีหุงข้าวใส่เนยเอามาถวายให้ ฉันเสร็จก็เดินทางเข้าป่า พอดีมีผู้ขายคนหนึ่งใจดีมาขอทางไปส่งเงื้อมผาโควางโกโอฟารหรือโคมุข เป็นต้น แม่น้ำคงคาที่ไหลผ่านเมืองพาราณสีนั้น การสื่อสารก็พูดภาษาเนปาลได้บ้างเล็กน้อย พอรู้เรื่องกัน รู้แต่ไปไหนสบายดีหรือ ทานข้าวหรือยัง เขาก็ใจดีไปส่งถึงเงื้อมถ้ำ ท่านก็ให้หมวกของกินหยูกยาเล็กๆ น้อยๆ เขาก็กลับบ้านลงเขาไป

พระครูบาฯ ได้ไปอยู่ในป่าองค์เดียวกวาวนาทำสมาธิแผ่เมตตาอยู่ที่นั่นได้ ๔ คืน ก็เดินทางต่อมุ่งหน้าเข้าป่าลึกไปอีกวันหนึ่ง ไม่มีบ้านคนสักหลัง ทางไปก็ลำบากกว่าเก่า ได้ห้อยโหนกิ่งไม้ขึ้น หน้าผาชันสาวเครือเชือก บางทีก็หลุดตกกลงไปทั้งคนทั้งบาตรอัฐฐะบริหาร กรดกลิ้งตกไปเป็นสามสิบ วา ตั้งสติใหม่ยืนขึ้นจนได้ แต่ก็โชคไม่ดีเจ็บที่ไหนดูกูก็น่าสังเวชชีวิตว่าการมาปฏิบัติธรรมนี้ต้องเอา ชีวิตเข้าแลกจริงๆ โอ้หนอเราได้มาป่าหิมพานต์องค์เดียวเหมือนฝัน ท่านเดินต่อไปก็เจอรอยหมาป่าและ รอยเสือเดินนำหน้าเราไปใหม่ๆ ท่านก็ไม่กลัวแข็งใจเดินต่อไปอีกวันหนึ่ง ไปเจอทางดีหน่อยตรงที่นี้แล ท่านก็สันนิษฐานว่าเป็นภูเขาวงกตอันพราหมณ์ชุกไปหลงเพราะว่าเห็นเขาสลับซับซ้อนกัน ถึงเดินไป ก็หลงทางแน่ๆ ไม่รู้ว่าจะไปทะเลเมืองไหน จะทะเลเมืองทิเบตหรือเนปาลก็ไม่รู้ เพราะตรงข้ามเขาไป เป็นเขตประเทศทิเบตแล้ว ท่านได้พักผ่อนกวาวนาอยู่ที่นี่ซึ่งเป็นเกาะกลางแม่น้ำคงคา ข้างบนเขามี น้ำตกใหญ่สูงเป็น ๑๐ กิโลเมตร มีแม่น้ำไหลผ่านที่นั่นหลายสายเป็นทุ่งหญ้ากว้าง พวกสัตว์ป่ากว้างแก่งลง เล่นกินน้ำได้ ยืนเสียงนกยูงทองร้องขานขึ้น ไก่ป่า นกนานาชนิด ต้นไม้ที่นี้แปลก ลำต้นใหญ่สูงแลดู งามเหมือนคนปลูกไว้ตั้งต้นเป็นกลุ่มๆ มีดอกสีกลิ่นหอมต่างๆ นานา และผักกาดป่างามเหมือนคนเรา ปลูกออกตามทุ่งหญ้า ได้เก็บมาต้มฉันจิ้มน้ำพริก และเที่ยวขุดหัวมันลูกไม้ในป่าทานมีความสุขยิ่งนัก

ท่านอยู่กลางเกาะที่นั่นได้เจ็ดคืนเจ็ดวันครบแล้ว เดินสำรวจดูพื้นที่ ภูมิประเทศที่นั่นน่าอยู่ ปฏิบัติธรรมจริงๆ สงบราบรื่นด้วยต้นไม้ดอกนานาชนิด เดินไปเห็นแม่น้ำบางสายมีสีเหลืองเหมือน ทอง ทRAYในน้ำก็เหลืองเหมือนทอง บางแม่น้ำก็สีเขียว ทRAYก็สีเขียว เหมือนมรกต บางแม่น้ำสีแดง บางแม่น้ำสีขาวขุ่น ทRAYก็ขาวเหมือนเงินเป็นรมณีสถานวิเศษมากนัก เกิดมาไม่เคยเห็นทั้งแม่น้ำห่าง กัน ๑๐-๑๒ วา สีก็ไม่เหมือนกันเป็นที่น่าแปลกประหลาดนัก ท่านเดินสำรวจไปองค์เดียวที่ใกล้ฝั่ง แม่น้ำคงคา เห็นฐานกุฎิศาลาทับซ้อนกันเหมือนคนทำไว้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาศรมบทของพระ เวสสันดร เพราะที่ใกล้ๆ มีหนองน้ำโบกขรณี ท่านเห็นเป็นแห่งงามมาก ถ้าไม่ใช่ก็คงเป็นอาศรมฤๅษีชีป่า ผู้มีบุญมาสร้างไว้ ท่านเดินไปอีกหวังจะข้ามแม่น้ำคงคาแต่ข้ามไม่ได้ น้ำเขียวเป็นเหวและหน้าผาชันขึ้น ไม่ได้ ครั้งแรกคิดในใจว่าจะไม่กลับเมืองคนแล้ว อยากอยู่ในป่าหิมพานต์ที่นี่ ช่างเป็นสถานที่ปราศจาก ความวุ่นวาย มีแต่ความเงียบสงบ ได้เข้าใจชัดว่าทำไมพระพุทธองค์ จึงสอนให้พุทธบริษัท ที่ต้องการ บรรลุคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป ควรปลีกวิเวกทางกาย เว้นจากหมู่คณะ เพื่อให้เกิดจิตวิเวก เป็นการมอง เข้ามาที่จิตตนเองเท่านั้น ก็จึกฎกาย เห็นจิต บรรลุธรรมนั่นเอง คิดว่าได้เดินกลับมาพักกลางเกาะ ได้พบเห็นรอยเสือเอากวางมากัดกินที่นั่นประมาณ ๙ - ๑๐ วัน เห็นกระดูกกระจัดกระจาย ท่านได้ไป ยืนปลงกัมมัฏฐาน เอากระดูกเป็นอารมณ์ แล้วแผ่เมตตา กลับมาที่พักเดินกวาวนาเดินจงกรมไปๆ มาๆ ก็เห็นนิมิตว่า คุณแม่แสงหล้าร้องให้ตามหาท่าน เห็นตั้ง ๒-๓ ครั้ง ทำให้ท่านคิดถึงอาลัยหาแม่ และ เสียงแว่วบอกมาว่าให้กลับไปเลี้ยงดูแม่ก่อน วันข้างหน้าค่อยกลับมาใหม่ ท่านนอนที่นั่นอีกคืนหนึ่ง

จึงได้เดินกลับออกมาจากป่า ท่านสั่งอำลาป่าหิมพานต์อย่างเสียดายที่สุด ถ้ามีบุญจะกลับมาอีก แล้วเดินออกป่ามา ขากลับออกป่าดูเร็วมากเหมือนเหวดตามาย่นหนทางให้ เดินไม่ถึงวันก็ถึงบ้าน ชาวเขาเนปาล พักค้างคืนแล้วก็กลับขึ้นเขาไปที่เงื้อมผาอีกครั้งที่สอง อยู่ที่นั่นประมาณ ๙ วัน ภาวนา ทานผักกาดป่า บางทีเด็กชาวเขาก็ขูดหัวมันเผาให้กิน พอตกกลางคืนก็ได้ยินเสียงร้อง บางคืนมาใกล้ ตมกรตท่านได้ยินเสียงคอมันดังครอกแครก ท่านก็อดทนไม่กลัว ครั้งแรกท่านก็ตกใจบ้าง ตั้งสติได้ก็นึก ว่าเราสละชีวิตแล้วจักกลัวอะไร มันอยู่ดู่สักพักก็กระโดดไปทางอื่น ท่านอยู่ครบเก้าวันก็เดินทางลงมา พักบ้านหลังเก่า อีกคืนหนึ่งก็กลับมาตามลำน้ำคงคาเจอบ้าน ๒-๓ หลัง ท่านก็เอาเสียม ขุดมันให้เขา รongเท้า ทุ้งเท้าก็ให้เขา เข็ม ไหม มีดโกน หยูกยา ก็เอาให้ตามทางมาตลอด จนในที่สุดก็แจกไม้แคะหู ไปจนหมด เดินทางมาถึงบ้านราชัก ที่เดิมบ้าน คนแก่ชาวเนปาลได้เข้าไปพักค้างคืน พอดีมีเด็ก ชาวบ้านทั้งหลายเห็นท่าน ก็มารุมถามท่านใหญ่ว่ามาจากไหนเป็นอย่างไร ท่านเป็นเทวดาหรือมาองค์ เดียว พอดีมีเด็กหญิงชาวเนปาลคนหนึ่ง หน้าตาคล้ายคนเมืองเราเห็นตอนเช้าป่าอ้วนดี แต่เดี๋ยวนี้ผอม ไปมาก เขาส่งสารเอาน้ำนมควายมาให้ท่านฉัน แล้วก็มาพูดคุยด้วยพร้อมกับเด็กทั้งหลายราว ๓๐ กว่า คน ทั้งคนเฒ่าคนแก่วิ่งกันมาดูใหญ่ บางคนถามว่าไม่อยากจะผู้หญิงหรือ บางคนก็ถามว่าท่านรูปงาม อย่างน้อยอยากได้เป็นลูกเขย ท่านก็ไม่สนใจ เพราะเหนื่อย ถ้าไม่เหนื่อยมากคงเดินขึ้นเขาไปเลยเพื่อตัด ความรำคาญ และบอกว่าเป็นพระไม่มีลูกเมีย มีหน้าที่ภาวนาอย่างเดียว คนพวกนี้ก็เหมือนชาวเขา บ้านเรา เหมือนชาวอื่ก็อูมเขอเขาไม่รู้จักพระจักเจ้า เข้ามาใกล้จ้องมองดูแล้วก็หนีไป พวกคนเฒ่าคน แก่ บางคนก็ไม่รู้เรื่องอะไร เขาอยากได้ท่านเป็นหลานเขย จะจับแต่งงานกับหลานสาวคนที่เอา นมควายมาให้ฉัน นึกๆดูก็ขำขันน่าสงเวชชาวป่าชาวเขาไม่รู้อะไร เขาเตรียมอาหารเลี้ยงแขก ท่านก็นั่ง ภาวนาอยู่นอกบ้านข้างฝาเรือน วันรุ่งขึ้นสาวชาวเขาคนนั้นก็แต่งตัวตามประเพณีชาวเขาเนปาลมา ท่านก็ไม่สนใจ ได้เวลาเขาเรียกท่านเข้าไปในบ้าน แล้วให้หลานสาวเขาทำอาหารให้ใส่บาตร มีข้าวต้ม แกงถั่วดาลและหัวไชเท้า คลุกพริกคลุกเกลือ เมื่อนั้นเสร็จก็ออกมาล้างบาตรเก็บกรดบริหาร แล้วก็ แอบกระโดดหนีจากบ้านหลังนั้นโดยปลอดภัย โดยอธิษฐานจิตว่า ถ้าหากต่อไปจะได้เป็นโพธิสัตว์จริง แล้วขออย่าให้ใครเห็นเรา อย่าสนใจเรา รีบออกจากหมู่บ้าน ว่าแล้วก็เดินออกไปไม่มีใครเห็นและสนใจ เรา แม้แต่เด็กตักน้ำข้างทางก็ไม่เห็นเรา หมู่บ้านหมู่บ้านราชักนี้เหมือนบ้านยักษ์เพราะเห็นเขาฆ่า ควายสดๆ เอาขึ้นไปรองเลือดมาดื่มกินกันสดๆ ทั้งหญิงและชาย เห็นแล้วน่ากลัวผู้หญิงแก่คนหนึ่งถือ ขันเต็มไปด้วยเลือด แล้วมาดูเราแลบลิ่นใส่ดูแล้วเหมือนผีกระสือคงหิวอยากกิน ท่านก็ได้พูดไปแล้วไม่ น่าเชื่อว่าเป็นอย่างนี้

ขณะที่เดินกลับมาที่อาศรมบวตเล็กๆ ของหลวงปู่สุภัทร แต่ไม่เจอจึงถามดู ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ก็รู้ว่าท่านไปรับเสด็จท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน) ได้เสด็จมาเนปาล จึงได้บอกแก่ชาวบ้านเนปาลผู้ชายกลางคนเจ้าของบ้านว่า อยากอยู่ตามป่าตามเขา เขาก็นำไปส่งในป่าขึ้นเขาไปไกลลึกเจอแต่รอยเสือขี้ตลอดทาง แล้วก็บอกเขากลับบ้านก่อนเพราะจะ ค่ำแล้วเขาจึงกลับไปโดยได้ให้กระตักน้ำและของเล็กน้อยๆ มอบให้เขาเป็นการตอบแทนแล้วเดินเข้า ป่าองค์เดียว ไปเจอคนแบกฟืนบอกว่าให้ท่านกลับเพราะมืดค่ำเสียขอมาเที่ยวหาล่าเหยื่อ แต่ท่านได้ เดินย้อนมาทางเดิม เห็นกระตือบชาวบ้านสองหลังจึงเข้าไปทักทายถามดู เขาก็บอกว่าข้างล่างนี้มีบ้าน กระตือบร้างอยู่หลังหนึ่ง เขาจึงพาเข้าไปดูและชอบมากมีประตูปิด - เปิดตรงช่องหน้าต่างมีรูปลาย ดอกไม้แคะสลักแบบบ้านเนปาล หลังคามุงหญ้าคามีสองชั้นๆบนคงไว้เก็บของและปรุงอาหาร เพราะ

ชาวเนปาลชอบทำห้องครัวปรุงอาหารบนหลังคาแปลกดี ท่านได้เข้าไปสำรวจดูที่อยู่ก็สบายดี ฝาเรือนก่อด้วยหินโอบด้วยดินเหนียวแบบเนปาล ได้เข้าไปแผ่เมตตาหายาดน้ำ แล้วให้พระสวมนต์ทำสมาธิ แล้วออกมาเดินจงกรมมองดูยอดภูเขาหิมาลัยเห็นชัดเจน ตอนเย็นดูเหมือนแท่งเงินเป็นฉากงามที่สุด ค่ำแล้วท่านก็พักจำวัดพอรุ่งเช้าให้พระสวมนต์ภาวนาหายาดน้ำ แล้วก็เดินจงกรมเสร็จแล้ว ก็มาก่อไฟต้มข้าวใส่เกลือพริก เม็ดถั่วเหลืองที่ชาวเนปาลเขาเอาถวาย บางคนก็เอาผักกาด เอาฟักทองมาให้ เขาส่งสารท่านทั้งที่เป็นชาวฮินดู ยังรักเมตตาท่านเพราะอาศัยบารมีธรรมเมตตาแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และยึดมั่นในศีลสัจจะบารมีไปที่ไหนแห่งหนใดก็ไม่อดตาย ท่านได้จำศีลภาวนาที่นี่ได้สิบห้าวันพอดี วันหนึ่งมีเด็กหญิงชาวเขามาเก็บฟืนและผักกาดที่อยู่ใกล้ๆท่าน มาขับร้องเพลงภาษาเนปาล ท่านห้ามแต่เขาไม่ฟัง จึงแกล้งเอาก้อนหินขว้างไปทางอื่น เขาก็หนีไป ตอนกลางคืนให้พระสวมนต์ภาวนาตลอดจนรุ่งแจ้ง มีความสุขปิติที่สุดจนน้ำตาไหล ตอนใกล้แจ้งท่านนิมิตเห็นพระพุทธรูปเจ้ายี่สิบแปดพระองค์ได้มาโปรดท่านหาละจากยอดภูเขาหิมาลัยมา ยกพระหัตถ์โปรดเมตตาท่านพระครูบาฯ ทุกๆพระองค์แล้วก็หายไป

คืนต่อมาม่านได้นั่งภาวนาตลอดแจ้งอีก ตอนใกล้รุ่งนิมิตว่า ชาตีก่อนได้เกิดเป็นเจ้าเมืองเนปาลมีลูกเมียที่นี่ เคยบังคับทาสชาวบ้านให้ทำถนนสร้างปราสาท ใครไม่ทำก็จับขัง ด้วยผลกรรมนี้มาตามสนองท่านจึงรู้ว่าวันพรุ่งนี้ท่านจะโดนเขาทุบตีมัดลากลงเขา เอาท่านไปขังคุกแน่นอนท่านสังเวชในกรรมเก่าของตนทำให้น้ำตาไหลอาบหน้า แต่ก็อดทนภาวนาปลงอนิจจังทุกขังอนัตตา พอรุ่งแจ้งวันนั้นท่านสวมนต์ภาวนาเดินจงกรม แล้วก็ไม่หุงข้าวทาน มานั่งอยู่กลางแจ้ง ภาวนาพิจารณาธรรมความเกิดความดับของสังขาร มีสมาธิตั้งมั่นทั้งวัน รอว่าจะมีใครมาจับบ้าง วันนั้นเป็นวันชะตาขาดจริงๆถูกประจำก็ขาดวันนั้น เล็บมือออกดอกก็สุดวันนั้น ไฟจุดได้ก็หมดวันนั้น ตอนเย็นท่านเดินจงกรมแล้วจวนพลบค่ำไม่มีไฟจุดบูชาพระมองเห็นไฟริบหรี่ของกระท่อมน้อยแห่งชาวบ้านข้างล่างภูเขา ท่านจึงลงไปเพื่อขอจุดไฟ ตอนลงไปไม่เห็นมีใครในกระท่อมน้อย ก็เห็นแต่กองไฟคนไม่มีจึงเข้าไปจุดไฟ พอออกมาเห็นผู้ชายฉกรรจ์ประมาณยี่สิบคนเข้ามารัดท่าน แล้วทุบตีต่อลี้ไปตอนนั้นก็เป็นไข้ด้วย บอกเขาว่าทำไมจึงตีอาตมาๆ ขอกลับบนเขาก่อน บาตรผ้ากรดอยู่บนเขา เขาก็ไม่ยอม ได้แต่ถือกาน้ำหยาดศักดิ์สิทธิ์อันเดียวไม่ยอมปล่อยมาคิดดูก็รู้ว่ากรรมจริงๆ ที่มีนิมิตเห็นกลางคืนนั้นตรงเหมือนกันทุกอย่าง เขาก็ซ้อมตีต่อแล้วก็เอาเชือกมาผูกมัดไขว้หลัง แล้วก็ลากลงเขาไปเทาก็ถีบด้วยต้องอดทนที่สุด ไม่โกรธไม่แค้นนึกในใจว่าขอสละชีวิตบูชาพระพุทธรูปเจ้าคงจะตายคราวนี้แน่ๆ จึงทำกัมมัฏฐานเดินภาวนาไปด้วย เขาลากตีต่อเจ็บไปทั่วร่างกายชำหมดทั้งตัว ถูกลากลงมาสักพักมีผู้ชายคนหนึ่งใจดีส่งสารท่าน เขาก็ปล่อยแกะเชือกข้างหลังให้ แล้วพาท่านลงไปเทวาลัยที่บวงสรวงบูชาอันต์เจ้าแม่กาลิ ในใจคิดว่าเขาจะเชือดคอที่นี่เป็นแน่ ครั้งแรกเขาจะฆ่าแล้วแต่พอตีมีคนหนึ่งห้ามไว้ให้เอาไปขังไว้ก่อนเขาจึงมัดจูงท่านมาที่บ้านมีคุกขังข้างในเป็นขี้ควายหมด เขาก็ไม่ส่งสารทุบตีแล้วก็ผลักหลังเข้าคุกเชือกผูกไขว้หลังก็ไม่แก้ออก ท่านล้มอาหรน้ำมุดเข้าขี้ควาย เหมือนตายทั้งเป็นแต่ก็ตั้งสติได้พยายามลุกขึ้นลำบากมากเพราะมือก็ถูกมัดจนแน่นเลือดก็ไหล ท่านพยายามลุกได้แต่เขาก็ถือคอกุญแจสองชั้นฝาเป็นหิน หลังคาก็มุงหินประตูป้องกระดานหนามาก ท่านจึงให้พระสวมนต์ให้พระสีกุณ พระพุทธรูปทั้งหลายและสวดธรรมจักรทุกบท ในบทสุดท้ายท่านคิดถึงคุณพ่อคุณแม่แล้วสวดคาถาไหว้แม่กวนอิมมหาโพธิสัตว์ นโมใต้ชื่อ ไต่ปุย กิ่วโอ่ว กิ่วหลัง กวงไตเสียงถ้ำ กวนสือมพอสัก แล้วอธิษฐานว่าถ้าไม่ถึงเวลาจะตายยังจะได้โปรดสัตว์ต่อ ก็ขอให้เชือกที่ผูกแขนด้านหลังหลุด ทันใด

อัศจรรย์ก็เกิดขึ้นเหมือนมีคนมาแกะเชือกหลุดเป็นบ่วงไว้ทันที ท่านก็สวดคาถาพระแม่กวนอิมอีก ยามนั้นพลังมหาศาลได้เกิดขึ้นจนสามารถพังประตูคอกออกแตกเป็นเสี่ยงๆ ประตูพังยับเยิน บานพับหลุดออกหมดตกลงไปข้างล่างคนถือปืนนอนเฝ้าประตูตกใจ พวกัันวิ่งมาดูท่านก็ล้วงเอาหนังสือเดินทางที่พระสังฆราชเนปาลท่านเขียนไว้ให้ ความว่า “ใครได้พบปะเถรองค์นี้มีเหตุไม่สบายให้นำส่งวัดอาณันทกุฎีวิหาร” เขาได้อ่านก็ตกใจกลัวเข้ามาขอขมาลาโทษท่าน แล้วก็รับนำส่งที่วัดเมืองโบกขรา แล้วคุณโอปกกาชชาวเนปาลที่รักชอบนับถือเหมือนพี่ชาย ท่านได้นำรณมาส่งที่กุฎีอาณันทกุฎีวิหารที่ท่านจำพรรษา

พระครูบาฯ เป็นไขบอบข้าไปทั้งตัวได้พักรักษาตัวอยู่ในวัด เจ้าอาวาสก็ใจดีเอายามาทำให้พระเถรทุกองค์สงสารและเห็นใจท่านมาก คืบวันหนึ่งตอนตีสอง ท่านได้ยินเสียงคนร้องให้ตีกลองเป่าหอยสังข์ เมื่อได้เดินจงกรมแล้วก็ลงไปดูตามเสียงก็เห็นเขากำลังเผาศพก้นที่ใกล้วัด จึงเข้าไปช่วยเก็บพินเผาศพเพราะเป็นลามะ (พระธิเบต) มรณภาพ เสร็จแล้วมาขอฝังไฟด้วย แต่พวกชีเมาไม่พอใจก็เข้ามาตีต่อยปากเราแตกเลือดไหล ช่างเป็นคราวเคราะห์กรรมชัดจริงๆ ท่านลั่นนอนหงายเขากระที่บข้าอีก พอตีท่านหลวงพ่อมหานามะ ได้ยินเสียงลงไปห้ามแล้วนำกลับมาวัด พระครูบาฯ เป็นไขทรุดลงเรื่อยๆ จนเจ้าอาวาสว่าหากจะตายจริงก็จะเผาเอากระดูกเก็บไว้ให้ญาติ แต่มาคิดได้จึงโทรกลับมาเมืองไทยบอกพ่อประดิษฐ์และหลวงปู่โง่นให้ไปรับกลับพร้อมคุณมนัส ทั้งสามคนจึงได้บินจากเมืองไทยไปรับกลับมา ในตอนนั้นท่านก็ยังเป็นไข้มาลาเรียขึ้นสมองด้วยจนเพื่อไปไม่รู้สีกตัว เมื่อกลับมาถึงเมืองไทยก็ได้เข้ารักษาที่โรงพยาบาลกรุงเทพร่วมเดือนเศษแล้วก็กลับมารักษาต่อที่วัดอีก แต่ไม่หายดี จึงได้ไปรักษาอยู่ที่โรงพยาบาลสวนดอกเชียงใหม่อีกสองเดือนจึงหายเป็นปกติ และหลังจากนั้นท่านก็ได้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า จากการที่ได้ศึกษาเรื่องราวในการปฏิบัติธรรมของท่าน ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงแนวคิดของท่านที่มุ่งแสวงหาการปฏิบัติธรรมในชีวิตอยู่เนืองๆ การเสาะหาหนทางและสถานที่อันสงบเหมาะสม และทำให้ท่านมีความสุขในการปฏิบัติธรรม นำไปสู่วิถีอัตลักษณ์เฉพาะที่เป็นการรุดงค์จาริกไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยความมุ่งมั่นโดยไม่ย่อท้อต่อปัญหา อุปสรรค แม้กระทั่งอันตรายที่จะได้รับ ท่านสามารถที่จะเสียสละชีวิตได้เพื่อให้ได้ดำเนินตามแนวทางของพระบรมศาสดา คือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

บทสรุป

แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาบุญชุ่มมีความเชื่อมโยงกันทั้งทางด้านวิถีการดำเนินชีวิต ด้านความฝึกฝนในธรรมะ และในด้านการปฏิบัติธรรม ที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นคุณสมบัติของคำว่า “ครูบา” ซึ่งเป็นคำที่พุทธศาสนิกชนในล้านนาใช้เรียกขานพระมหาเถระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และได้สร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิถีการต่างๆ เพื่อให้สร้างพลังศรัทธา และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนาตามวิถีทางและแนวคิดการปฏิบัติของครูบาอื่นๆ ดังเช่นพระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ด้วยวิถีชีวิต ด้วยบารมีแห่งบุญ และด้วยความอดสาหาความมั่นคง ความเข้มแข็งในจิตใจ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความมีพุทธะภายในตัวของท่าน สร้างเป็นพลังยิ่งใหญ่ในการประพฤติปฏิบัติ ดำเนินรอยตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อทางแห่งการหลุดพ้น และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปในพื้นที่ต่างๆ ในดินแดนล้านนาและในต่างประเทศ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงไปถึงครูบาอาจารย์ต่างๆ ที่ได้ประพฤ

และปฏิบัติตามกันมา และลูกศิษย์ที่จำนำแบบอย่างที่ดีงามไปสืบทอด เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติ ตามเส้นทางบุญ

๒.๕ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาทอง หรือพระธรรมมังคลาจารย์^{๗๐}

การศึกษาชีวิตผลงานของบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาภูมิหลังของเจ้าของประวัติที่จะทำการศึกษานั้น อันประกอบด้วยวงศ์ตระกูล หรือวงศาคณาญาติ การศึกษาบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย รวมทั้งจริยวัตรต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะถือว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะมีส่วนผลักดันให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ในระดับหนึ่ง

๒.๕.๑ ประวัติของพระพรหมมงคล

ชาติภูมิ

พระพรหมมงคล มีนามเดิมว่า ทอง นามสกุล พรหมะเสน เป็นบุตรชายของคุณพ่อทา คุณแม่แต้ม พรหมะเสน เกิดเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๖๖ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีกุน ตำบลบ้านแ่อน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันทั้งหมด ๖ คน^{๗๐}

พระพรหมมงคล สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนางในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ บ้านเดิมของคุณปู่ย่าอ้าเภาโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ชื่อขุนต่างใจ เป็นนายท้ายเรือพระที่นั่งของพระเจ้าอยู่หัว ได้ล่องเรือมาทางลำน้ำปิง จอดเรือที่บ้านนาแก ตำบลบ้านแ่อน อำเภอฮอด ได้สมรสกับนางจันทา มีบุตรด้วยกัน ๓ คน ดังแผนภูมิดังต่อไปนี้

ช่วงชีวิตในวัยเยาว์

พระพรหมมงคล ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวอย่างอบอุ่น ท่านสนิทสนมใกล้ชิดกับคุณแม่มาก เป็นเด็กขยันทำงานทุกอย่าง ไม่เคยร้องเกี้ยวแม้แต่การเลาไม้ชำระให้คุณแม่ จนได้รับคำชมจากคุณแม่อยู่เสมอ ท่านเคยพบกับเหตุการณ์ที่เป็นอันตรายต่อชีวิตแทบจะเอาชีวิตไม่รอดมาหลายครั้ง กล่าวคือ เมื่ออายุได้ประมาณ ๓ ขวบ คุณแม่พาไปอาบน้ำที่ท่าน้ำ พลัดตกน้ำแต่คุณแม่ก็ช่วยเอาไว้ได้ ต่อมาอายุประมาณ ๔ ขวบ คุณพ่อพาลงเรือไปกับพี่ๆ เพื่อไปซื้อเรือนที่บ้านหางดง ในขณะที่คุณพ่อขึ้นไปติดต่อขอซื้อเรือนอยู่นั้น ได้ปล่อยให้ลูกๆ อยู่ในเรือนตามลำพัง พวกพี่ๆ จึงพากันลงเล่นน้ำ พี่คนหนึ่งได้บอกให้ท่านกระโดดลงไปในน้ำ ด้วยความเป็นเด็ก ท่านก็กระโดดลงไปตามคำบอกของพี่ๆ ที่ว่าน้ำไม่เป็น จึงจมน้ำ แต่พวกพี่ๆ ก็ช่วยเอาไว้ได้ทัน เมื่อคุณพ่อทราบเหตุการณ์นั้นเข้า ก็ดุว่าพวกพี่ๆ ที่ปล่อยให้น้องจมน้ำ ไม่ดูแลน้องให้ดี ท่านสงสารพวกพี่ๆ จึงบอกคุณพ่อว่าท่านไม่ได้ตกน้ำ

เหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้ได้เกิดขึ้นกับท่านอีกครั้ง ณ สถานที่แม่น้ำแจ่มมาบรรจบกับแม่น้ำปิง (ตรงวัดสันกุ๊ปปัจจุบัน) ท่านได้นั่งเรือไปกับคุณพ่อ เห็นน้ำมีสีคล้ำกว่าน้ำต้นจึงกระโดดลงไปตรงหัวเรือเพื่อจะไปขึ้นทางท้ายเรือ ปรากฏว่าน้ำลึกจึงทำให้จมน้ำ โชคดีที่คนถ่อเรือกระโดดลงไปช่วยขึ้นมาได้ นับว่าเป็นบุญของพวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่เด็กชายทอง พรหมะเสน รอดชีวิตมาได้ ทั้ง ๆ ที่ประสบกับเหตุการณ์ที่เสี่ยงชีวิตหลายครั้งทำให้มีพระราชพรหมจารย์

^{๗๐} ดิสรณี ช่วยสงคราม,รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมจารย์, (เอกสารอัดสำเนา, มปป.),

ท่านเป็นผู้มีจิตใจฝักใฝ่อยู่กับการบวชเป็นพระมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เมื่ออายุประมาณ ๖ - ๗ ขวบ ท่านได้ฝันเห็นพระพุทธรูปยืนให้ขณะที่ตัวเองกำลังนอนอยู่ก็รู้สึกตัวลอยขึ้นลงได้อย่างน่าอัศจรรย์ จากนั้นก็มีใจผูกพันกับพระมาโดยตลอด แม้แต่การเล่นก็ชอบเล่นกับพระ โดยนำเอาผ้านุ่งของคุณแม่มาผูกห่มในลักษณะของพระอยู่เสมอ ผิดกับการเล่นของเด็กคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นสัญญาณแสดงให้เห็นว่าท่านจะต้องอยู่ในสมณเพศอย่างแน่นอน^{๗๑}

เมื่ออายุ ๙ ขวบ มารดาของท่านได้เสียชีวิตลง ทำให้ชีวิตในช่วงนี้ต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำต้องอาศัยอยู่กับน้าสาว แล้วต้องช่วยทำงานบ้านทุกอย่าง ไม่มีโอกาสได้วิ่งเล่นเหมือนเด็กคนอื่น ๆ ในวัยเดียวกัน อยู่กับน้าสาวได้ประมาณ ๑ ปี พี่ชายจึงไปรับกลับมาอยู่ด้วย ช่วงนี้จึงพอมีเวลาว่างได้ไปเที่ยวเล่นบ้างตาประสาเด็ก ด้วยอุปนิสัยที่มีแต่ความเมตตาตั้งแต่ยังเล็ก จึงไม่ชอบเห็นใครถูกรังแกแม้แต่สัตว์ อีกทั้งสถานที่ที่ชอบไปเที่ยวก็คือวัด โดยเฉพาะวัดนาแก ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน เมื่อได้ไปเที่ยวเล่นที่วัดนาแกอยู่บ่อย ๆ ทำให้รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าอาวาสเป็นอย่างดี ในสมัยนั้นคือ ครูบาชัยวงค์ (ครูบาชัยวงศาพัฒนา อดีตเจ้าอาวาสวัดพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) ท่านเห็นว่าเด็กชายทองสามารถสวด อิติปิ โส ได้ และมีวิสัยที่จะเข้ามาอยู่ในบวรพระพุทธศาสนา จึงชวนให้มาอยู่ที่วัด นับเป็นจุดเริ่มต้นในการเข้ามาอยู่ในพระพุทธศาสนาของท่าน

การบรรพชา

พระพรหมมงคล บรรพชา เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๒ วันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ (อายุ ๑๑ ปี) ณ วัดนาแก ตำบลบ้านแอ่น อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี พระชัยวงค์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ครั้งในสมัยเป็นสามเณรได้ติดตามอุปัชฌาย์ ครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย อย่างใกล้ชิด และได้ติดตามไปในการสร้างวัดบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์สถานในที่ต่างๆ และทั้งร่วมสร้างถนนขึ้นวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

การอุปสมบท

พระพรหมมงคล ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบ้านแอ่น อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๗ โดยมีพระครูคัมภีร์ธรรม พรหมปัญญา เจ้าอาวาสวัดชัยพระเกียรติ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการญาณรัฐ วัดห้วยทราย เป็นพระกรรมวาจา พระมหาจันทร์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นพระอนุสาสนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “สิริมงคล”

ลำดับการจำพรรษา (ช่วงชีวิตของสามเณร)

ชีวิตหลังการบรรพชา

เมื่อบวชเป็นสามเณรใหม่ ๆ ก็ได้ไปเรียนนันทกรรมที่วัดวังลุง อำเภอสอด ท่านต้องเดินบั้งวิ่งบั้ง เป็นระยะทางถึง ๙ กิโลเมตร ในการไปเรียนที่อำเภอสอด ซึ่งในสมัยนั้นถนนหนทางยังไม่ได้มีการพัฒนาเหมือนในปัจจุบัน แต่ด้วยความมานะอดทน ท่านจึงพยายามแสวงหาวิชาความรู้อยู่เสมอด้วยความอดทน มิได้ย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ แต่อย่างใด^{๗๒}

ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์มาตั้งแต่เด็กในระหว่างที่บวชเป็นสามเณรนั้น ท่านได้มีโอกาสมาร่วมสร้างทางขึ้นดอยสุเทพกับท่านครูบาศรีวิชัย เมื่อเสร็จจากการสร้างทางแล้ว ท่านพระครูบาศรีวิชัยได้นำพระและสามเณรทั้งหลายมาพักที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ท่านได้มีโอกาส

^{๗๑} ดิสรณี ขวัญสงคราม,รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมจารย์, หน้า ๗-๘.

^{๗๒} ดิสรณี ขวัญสงคราม,รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมจารย์, หน้า ๑-๒.

รับใช้ครูบาศรีวิชัยอย่างใกล้ชิด จึงได้รับความเมตตาจากท่านอยู่เสมอ บางครั้งก็ได้รับแจกสิ่งของต่าง ๆ เช่น ผ้าสบง เงิน มะพร้าว เป็นต้น เมื่อท่านพระครูบาศรีวิชัยป่วยอยู่ที่วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ท่านก็เป็นผู้ที่ได้รับปรณิบัติรับใช้อย่างใกล้ชิดด้วยความห่วงใยและเคารพยกเป็นอย่างยิ่ง แสดงถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอันเป็นคุณลักษณะที่ประเสริฐยิ่งของท่าน สมควรที่บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลายจะได้น้อมนำมาเป็นแบบอย่างเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิตของตนเองและวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

ลำดับการจำพรรษา (หลังการอุปสมบท)

ชีวิตหลังการอุปสมบท

หลังจากบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดชัยพระเกียรติชั่วคราวระยะเวลาดำรงตำแหน่งเป็นพระปลัดฐานานุกรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ท่านได้รับมอบหมายให้ช่วยงานสำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนาโดยตลอด จนกระทั่งต่อมาพระครูธำมาศจิตตภาวนาจากวัดเมืองมางได้มาอาราธนาให้ท่านให้มาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดเมืองมาง เนื่องจากเจ้าอาวาสวัดเมืองมางได้ถึงแก่กรรมภาพไป ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมาง ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอฮอดด้วย^{๗๓}

การศึกษา

พระพรหมมงคล^{๗๔} ได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และภิกษุ ท่านได้ศึกษาคติโลกที่เรียกว่า การศึกษาฝ่ายสามัญ และคติธรรมที่เรียกว่าการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรม กล่าวได้ว่าท่านได้รับการศึกษาที่เรียกว่าโลกไม่ให้ช้า ธรรมไม่ให้เสีย หมายความว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ทั้งฝ่ายปริยัติศึกษาและสามัญศึกษา ดังปรากฏในประวัติการศึกษาต่อไปนี้

๑. ฝ่ายสามัญศึกษา

พ.ศ. ๒๔๓๕ จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านแอ่น ตำบลบ้านแอ่น อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

๒. ฝ่ายปริยัติศึกษา

พ.ศ. ๒๔๔๖ สอบได้ น.ธ.โท สำนักเรียนวัดชัยพระเกียรติ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๔๗ สอบได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดพันอ้น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๔๕ จบการศึกษาด้านวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๔๖ จบการศึกษาภาคปฏิบัติด้านวิปัสสนากรรมฐานที่ประเทศพม่า เป็นเวลา ๒ ปี ได้ไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับท่านมหาสีสะยาตอ ภิกษุทันตะโสภณมหาเถระที่วัดตปนนิยิตา

^{๗๓} ดิสรณี ช่วยสงคราม, รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมอาจารย์, หน้า ๙.

^{๗๔} ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์-พัทยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (พรอจารย์ทอง สิริมังโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร), หน้า ๑.

พ.ศ. ๒๕๓๒ จบหลักสูตรอบรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสูตรของสถาบัน
วิปัสสนาจารย์ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สำนักงานใหญ่ กองการวิปัสสนาธุระแห่งประเทศไทย รุ่นที่ ๓
ปีที่ ๑

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ^{๗๕} ตามที่ปรากฏในเอกสารอัตสำเนาเรื่องประวัติและ
ผลงานของพระพรหมมงคลนั้น ปรากฏว่า ไม่ได้จัดเรียงข้อมูลแยกประเภทคือรวมงาน
ด้านการศึกษา การปกครอง สมณศักดิ์และเกียรติคุณต่าง ๆ ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการศึกษา
ค้นคว้า ผู้วิจัยจึงได้เรียบเรียงข้อมูลใหม่ โดยจัดแยกประเภทให้ถูกต้อง ซึ่งสรุปได้เป็นข้อ ๆ
อย่างชัดเจน ดังต่อไปนี้

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระปลัด บานานุกรมของพระครูคัมภีรธรรม เจ้า
คณะอำเภอฮอด วัดชัยพระเกียรติ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะ
อำเภอชั้นโท ในราชทินนามที่ พระครูพิพัฒน์คณาภิบาล

พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้า
คณะอำเภอชั้นเอก ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้า
คณะอำเภอชั้นพิเศษ ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ
ในราชทินนามที่ พระสุพรหมยานเถร

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ใน
ราชทินนามที่ พระราชพรหมจารย์

พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ใน
ราชทินนามที่พระเทพสิทธิธารจารย์

พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ใน
ราชทินนามที่พระธรรมมังคลาจารย์

พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ใน
ราชทินนามที่พระพรหมมงคล

เกียรติคุณที่ได้รับ

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์จากสังฆสภารามัญมหานิกาย ประเทศ
ศรีลังกาเป็น “พระศาสนโสภณบวรวิปัสสนากรรมฐานาจารย์”

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับการยกย่องจากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ว่าเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาประเภทส่งเสริม
ผู้ปฏิบัติธรรมในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในเทศกาลวันวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๐

^{๗๕} พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมจฺโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔,
(เชียงใหม่: ครองช่างการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓-๑๕

พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับโล่เกียรตินิยม ผู้มีผลงานดีเด่นด้าน “วัฒนธรรมท้องถิ่น” สาขามานุษยศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑ จากศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์จากสังฆสภาสยามนิกาย ประเทศศรีลังกาให้เป็น “พระสาสนโสภณบวรวิปัสสนากรรมฐานาจารย์”

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับรางวัลครูบาศรีวิชัย ในงานลาลึกถึงครูบาศรีวิชัย ครบรอบ ๑๑๒ ปี ได้รับเลือกให้เป็นผู้มีคุณสมบัติเป็นทั้งนักบุญและนักพัฒนาแห่งล้านนาไทย ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๓

พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้รับเกียรติบัตรจากคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านการปกครองเนื่องในวันวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๕

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับถวายปริญญา “พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์” จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ ในวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับเกียรติบัตรจากคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านสาธารณูปการ เนื่องในวันมาฆบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๖

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับถวายเกียรติบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นในการดำเนินงานให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เพื่อเฉลิมฉลอง ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับพระราชทานโล่ เข็มเกียรตินิยม และเสมาสมรรถมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในด้านอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ด้านภาษา และวรรณกรรมไทย

พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับพัตยศพัฒนาดีเด่น พร้อมด้วยใบประกาศเกียรติคุณ และเงินรางวัลจำนวน ๑ แสนบาท จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้รับถวายตาลปัตรและยามของสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ และคณะได้นำถวาย ซึ่งเป็นพระราชอาคันตุกะที่มาร่วมปีประสูติในวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ วัดารหลวงวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับอาราธนาณินต์จากกลุ่มไฟโคลาเร่ โดยมีคุณเคียร่า ลูบิค เป็นประธานให้ไปบรรยายและสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่สมาชิกไฟโคลาเร่ ที่ประเทศอิตาลี ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ พร้อมทั้งได้เข้าเฝ้าแลกเปลี่ยนทัศนคติกับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นพอล ที่ ๒ ที่โบสถ์เซ็นต์ปีเตอร์ ประเทศอิตาลี เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๔๑

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับโล่เกียรตินิยมจากยุวพุทธสามคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านการเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานเนื่องในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี ของ ยุวพุทธสามคม เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณจากชมรมผู้สูงอายุอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ให้เป็นองค์ประธานอุปถัมภ์การก่อสร้างอาคารชมรมผู้สูงอายุอำเภอจอมทอง จนประสบความสำเร็จ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒

จากการศึกษาข้อมูลด้านสมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ท่านได้รับ แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้มีคุณธรรม เปี่ยมด้วยความเมตตาเป็นที่ตั้ง กอปรด้วยความรู้ความสามารถด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยวิปัสสนากรรมฐาน เป็นที่ยอมรับทั้งในวงการคณะสงฆ์และองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดถึงศรัทธาประชาชนทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติประวัติมากมาย ดังที่ พระธรรมสิทธิอาจารย์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่กล่าวว่า

ท่านเจ้าคุณ พระพรหมมงคล เป็นพระเถระที่มีผลงานด้านกิจการพระพุทธศาสนา มากมาย ทั้งงานในหน้าที่ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ นับว่า ท่านเจ้าคุณ เป็นพระเถระผู้มีอุดมการณ์สูงส่งในการจรโลงพระพุทธศาสนา กอปรกับท่านเจ้าคุณเป็นพระเถระนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มีอหยาตยโมติที่ดี อ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมาคาราวะ สมควรที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสามเณร อีกทั้งยังดำรงตนอยู่ในสมณเพศอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างมั่นคง มีปฏิปทาจริยาวัตรที่งดงาม เสมอต้นเสมอปลาย ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้จึงทำให้ท่านเจ้าคุณ ได้รับสมณศักดิ์และได้รับการยกย่องเชิดชูจากสถาบันทั้งภาครัฐและเอกชน ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว

ปฏิปทาจริยาวัตร

ปฏิปทาจริยาวัตรถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระนักเผยแผ่นอกเหนือไปจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม เพราะบุคลิกภาพที่สง่างาม ย่อมสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็นเป็นครั้งแรก พระพุทธเจ้าในพระองค์ทรงมีพระวรกายที่สง่างาม ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐^{๗๖} ประการ ดังมีผู้ชมว่า “พระสมณโคดมทรงมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีวรรณะและสีระดุจดั่งพรหมนำขมยิ่งนัก”^{๗๗} มีพระสุรเสียงไพเราะดุจเสียงแห่งพรหม ตรัสมีสำเนียงไพเราะดุจนกการเวก^{๗๘} ตรัสถ้อยคำงดงาม มีพระวาจาสุภาพสละสลวย ไม่มีโทษยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความแจ่มแจ้ง ยิ่งก่อให้เกิดความเพลิดเพลินสุขใจชวนอยากให้ฟัง^{๗๙}

ขณะเดียวกันพระอากัปกิริยาทุกอย่างมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้เห็นเกิดความเลื่อมใสเริ่มแต่สมบัติผู้ดีและมารยาทอันเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนพระบุคลิกลักษณะที่เป็นเสน่ห์ทุกประการ พร้อมไปด้วยความองอาจความสง่างาม ความสงบเยือกเย็น การแสดงธรรมของพระองค์นอกจากแจ่มแจ้งด้วยสัจธรรมแล้ว ยิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินสุขใจชวนให้ผู้ฟังอยากใกล้ชิดพระองค์อยู่ไม่วาย^{๘๐}

การเผยแผ่พุทธธรรมนอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่ธรรมได้ บุคลิกลักษณะที่ดีสง่างามก็ยิ่งความผ่องใสแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาได้แก่ผู้ที่พบเห็น

^{๗๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๐๐ / ๑๕๙-๑๖๓.

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๘๖ / ๔๗๔.

^{๗๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๓๓ / ๑๕.

^{๗๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๘๗ / ๔๗๘.

^{๘๐} พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร ช มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑.

บุคลิกภาพถือว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่สร้างเสริมศรัทธาให้เกิดในขั้นต้นเท่านั้น การที่พระนักเผยแผ่คำนึงถึงการปรับปรุงบุคลิกภาพของตนย่อมเป็นการเสริมสร้างศรัทธาอย่างมีต้องสงสัย ผู้ที่มีบุคลิกภาพดีจึงควรเป็นผู้ที่ระมัดระวังตนให้มีความสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ มีความแจ่มใส สงบ สบาย สำร่าเผยด้วยความมั่นใจในตนเอง ส่วนความงดงามในรูปโฉมนั้นมีความหมายน้อยในบุคลิกภาพที่ดีของผู้ที่เป็นนักเผยแผ่

พระครูญาณมงคล กล่าวถึงบุคลิกลักษณะ ปฏิปทาจริยาวัตรของพระพรหมมงคล ว่า “พระเดชพระคุณหลวงพ่ เป็นพระมหาเถระที่มีเมตตาธรรมสูงยิ่ง ชอบช่วยเหลือทุกคนที่มีความเดือดร้อน โดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะใด ๆ ทั้งสิ้น หลวงพ่เป็นพระที่พูดน้อย ปฏิบัติมาก สุขุม ลุ่มลึก เยือกเย็น ใครเข้าใกล้ อยู่ใกล้ จะรู้สึกเย็นใจ และอบอุ่นตลอดเวลา ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เมื่อได้สนทนาธรรมกับหลวงพ่แล้วต่างก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในอุปนิสัยใจคอของหลวงพ่และเลื่อมใสในการปฏิบัติของหลวงพ่ด้วย หลวงพ่เป็นพระมหาเถระที่มีวัตรปฏิบัติเป็นเยี่ยม ทรงศีล ทรงธรรม ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลาย อยู่ในกรอบธรรมวินัยด้วยดีเสมอมา”

ขณะเดียวกัน พระครูภาวนาวิรัช ก็ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับบุคลิกภาพและปฏิปทาจริยาวัตรของพระพรหมมงคล ว่า

พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นพระมหาเถระที่มีบุคลิกภาพโดดเด่นเฉพาะตัว คือ เป็นผู้ที่พูดน้อยแต่มีความหมาย มีสาระแก่นสาร เน้นไปที่การปฏิบัติหมายความว่า พูดให้เห็นถึงการปฏิบัติ ไม่พูดอย่างเดียวให้ลงมือปฏิบัติควบคู่ไปด้วยนั่นเอง ส่วนนิสัยโดยส่วนตัวของท่านเจ้าคุณอาจารย์นั้น เรียบง่าย อยู่ง่าย ฉันทง่าย โอปปอ้อมอารี มีเมตตา กรุณาต่อทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ปฏิบัติต่อทุกคนเสมอเท่าเทียมกัน ไม่เห็นแก่ใครทั้งนั้น ที่สุดแล้วท่านจะวางเฉย ปฏิปทาจริยาวัตรงดงามตลอดเวลา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งปัจจุบัน ใครได้เข้าใกล้ได้สนทนาด้วยแล้ว เกิดความประทับใจ เลื่อมใส รู้สึกได้เลยว่า อยากปฏิบัติธรรม อยากเดินตามรอยการปฏิบัติของท่านอย่างยิ่ง

พระพรหมมงคล เป็นพระมหาเถระอีกรูปหนึ่งของล้านนาไทย ที่มีความรู้ความสามารถด้านวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ แบบพองหนอ-ยุบหนอ ซึ่งกล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีปฏิปทาจริยาวัตรเรียบร้อยงดงาม น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นและผู้สนทนา ที่สำคัญท่านวางอิริยาบถการยืน เดิน นั่ง ด้วยอาการสงบ สำร่าเผยและมีความมั่นใจในตนเองสูง เพื่อให้มองเห็นภาพตามคำที่กล่าวมาได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยขอนำปฏิปทาจริยาวัตรบางประการของท่าน ซึ่งได้เรียบเรียงสรุปจากเอกสารประวัติและผลงานของพระพรหมมงคล^{๘๑} มาแสดงไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

การตั้งอยู่ในความเมตตาธรรม

พระพรหมมงคล เป็นผู้ที่เปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตากรุณาอย่างหาได้ยากยิ่ง มีปณิธานอันแรงกล้าที่จะช่วยสรรพสัตว์ทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยากโดยไม่เลือก ชาติ ชั้น วรรณะ แต่อย่างใด โดยเฉพาะการช่วยพัฒนาจิตของมวลมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นไปจากทุกข์นั้นเป็นความเมตตาธรรมอันสูงส่ง อันมีอาจเปรียบเทียบกับสิ่งใดได้ ท่านได้พยายามแนะนำสั่งสอนบรรดาสาธุศิษย์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้มีการประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ อยู่เสมอ

^{๘๑} ดิเรกณี ช่วยสงคราม,รศ., ประวัติและผลงานของพระพรหมอาจารย์, หน้า ๓๐-๓๓

เพื่อให้ทุกคนเกิดปัญญา ให้มีดวงตาเห็นธรรม เห็นความจริงแห่งชีวิต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสและโลกสมมุติทั้งหลาย งานนี้เป็นงานที่ยากลำบากมาก เพราะการที่จะขจัดกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจของมวลมนุษยมาเป็นเวลานั้น จะต้องอาศัยความอดทน ความเสียสละอย่างสูงสุดทีเดียว ท่านจึงได้ทุ่มเททั้งชีวิตจิตใจอุทิศให้เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายให้มีปัญญา ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างฉลาด โดยการน้อมนำเอาพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิต

ท่านสอนว่าวิปัสสนากรรมฐานจะช่วยให้มีความเมตตากรุณาต่อกัน มีความเอ็นดูสงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการในเมื่อผู้อื่นได้ดี ความเบียดเบียนกัน การเอาวัดเอาเปรียบกัน ความอิจฉาริษยาก็จะหมดไป สังคมก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ท่านจึงมักสอนให้บรรดาผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายมีความกรุณาต่อปวงสรรพสัตว์ด้วยเช่นเดียวกัน หลังจากนั้นสมาธิแล้ว จะต้องแผ่ผลบุญกุศลแผ่เมตตาทุกครั้งไป

ด้วยความเป็นผู้มีเมตตาจิตอยู่เสมอ ท่านจะให้ความช่วยเหลือทุก ๆ คนที่มีความเดือดร้อนด้วยความเมตตาอย่างเท่าเทียมกันหมด มิได้ปรากฏเฉพาะบุคคลกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ท่านจะบุกบันแผ่เมตตาไปอย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกลแค่ไหน ไม่ว่าจะคนไทยหรือชาวต่างประเทศ หรือจะเป็นศิษย์เก่าศิษย์ใหม่ ท่านจะให้การอนุเคราะห์เกื้อกูลเสมอเหมือนกันหมดไม่มีเว้นรวากับว่าท่านเกิดมาเพื่อเป็นพระผู้ให้อย่างแท้จริงตลอดชีวิตของท่าน

ความเป็นผู้ที่มีความสำรวมระวังอยู่เสมอ

อุปนิสัยโดยทั่วไปแล้ว ท่านเป็นผู้ที่มีความสงบเสงี่ยม เรียบร้อยตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็กแล้ว เพราะเหตุว่าท่านได้สืบเชื้อสายมาจากวงศ์ตระกูลที่ได้รับพระราชทานยศลาภบรรดาศักดิ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ บรรพบุรุษของท่านคือ พระยาพิพิธเสนา และคุณหญิงพิพิธเสนา ซึ่งได้รับพระราชทานนามสกุลจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ตั้งแต่ยังเป็นนายพันตรีหลวงพิพิธเสนาว่า “พรหมะเสน” ลงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ลงพระปรมาภิไธย ณ พระที่นั่งพิมานปฐมก่อนท่านเกิด ๑๐ ปี ดังนั้น ลักษณะท่าทางการแสดงออกของท่านจึงเต็มไปด้วยความสำรวมเรียบร้อยสมเป็นผู้ดีทุกอย่างทุกประการ มีคำพูดที่สุภาพอ่อนน้อมโดยเต็มไปด้วยความมีสติเปี่ยมด้วยเนื้อหาสาระอันเป็นสารัตถประโยชน์ ก่อนให้เกิดความชุ่มเย็นแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

ยิ่งท่านอยู่เพศของบรรพชิตด้วยแล้ว ท่านก็ยิ่งมีความสำรวมอยู่ด้วยความมีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยมีอิริยาบถใดที่ขาดการสำรวมเลย ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การยืน การนั่ง การฉันภัตตาหาร การทำวัตรสวดมนต์ การปฏิบัติสังคารกับผู้อื่น หรือขณะปฏิบัติศาสนกิจใด ๆ ก็ตาม จะสังเกตเห็นว่าท่านจะอยู่ในลักษณะที่มีสติกำหนดอยู่ตลอดเวลา ด้วยสายตาทันทีสงบ มีแต่ความเมตตาอย่างจริงใจ

ท่านได้สอนลูกศิษย์ทั้งหลายอยู่เสมอว่า เวลายืนก็อย่าไปยืนเฉย ๆ ให้กำหนดไว้เสมอทุกขณะว่า ยืนหนอ ๆ เวลาเดินก็อย่าไปเดินเฉย ๆ โดยไม่ได้กำหนด จะเสียเวลาไปเปล่า ๆ เราจะได้ประโยชน์อะไรจากอิริยาบถเหล่านี้เลย จึงต้องกำหนดไว้เสมอด้วยสมาธิในขณะที่เดิน หรือจะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตามต้องมีสติตามดูอยู่เสมอ

ความเป็นผู้ประสานสัมพันธ์อันยอดเยี่ยม

ท่านไม่เคยถอยศศักดิ์ ตามตำแหน่งหน้าที่ที่ท่านได้รับอยู่ในขณะนี้เลย การปฏิบัติตนก็ยังคงเสมอดันเสมอปลาย มิได้ผิดไปจากแต่ก่อนที่จะได้รับตำแหน่งแต่อย่างใด เคยทำงานหนักอย่างไร ปัจจุบันก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น ยิ่งกว่านั้นหลังจากได้รับตำแหน่งแล้ว ภาระหน้าที่ที่เพิ่มเข้ามาจะยังทำให้ต้องเสียสละและมีความอดทนมากขึ้นกว่าเดิมความเป็นผู้ไม่ถือตัวของท่านนี้เอง จึงทำให้ท่านสามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับทุก ๆ คนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสังคมในระดับชาวบ้านทั่วไป จนถึงระดับโลก ท่านจะเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนทุกระดับ และเป็นศูนย์รวมของความเลื่อมใสศรัทธาของบรรดาสาธุศิษย์และคณะศรัทธาทั้งหลาย ให้ร่วมใจกันประกอบคุณงามความดีน่านับการ ทำให้งานของพระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ตลอดงานพัฒนาทางด้านสาธารณูปการต่าง ๆ ก็สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างสวยงาม มั่นคงตามวัตถุประสงค์ทุกประการ ด้วยความสามารถของการเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ของท่าน เช่น ท่านได้เป็นผู้ประสานงานและเป็นผู้ประสานใจให้บรรดาสาธุศิษย์และคณะศรัทธาทั้งหลาย ได้ร่วมใจกันสร้างถนนขึ้นพระธาตุดอยเก็งเป็นระยะทางประมาณ ๒๐ กิโลเมตร โดยไม่ต้องใช้งบประมาณจากทางรายการเลย เป็นต้น

นอกจากนี้ ท่านยังใช้ความสามารถอันยอดเยี่ยมนี้ เป็นผู้ประสานสัมพันธ์ในสังคมระดับโลกอีกด้วย โดยการเป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทย เดินทางไปร่วมประชุมสมัชชาสันนิบาตศาสนาสากลทั่วโลก ซึ่งเป็นผู้นำจากศาสนาทั่วโลก เช่น ท่านดาไลลามะมาร่วมประชุมเพื่อสัมนานาแลกเปลี่ยนความรู้ทัศนคติ เพื่อความสามัคคีธรรมที่จะสร้างสรรค์สันติภาพของโลก ที่เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ท่านก็เป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทยเดินทางไปร่วมประชุมเพื่อศาสนาสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งเป็นผู้แทนทางศาสนาจาก ๓๔ ประเทศ มาร่วมประชุมกันเพื่อแสวงหาแนวทางที่จะสร้างสันติภาพอันถาวรให้เกิดขึ้นในโลก และในการประชุมฯ ครั้งนี้ ท่านก็ได้แลกเปลี่ยนทัศนคติระดับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น ปอล ที่ ๒ ประมุขแห่งคริสตจักรนิกายโรมันคาทอลิก ณ มหาวิทยาลัยออปโปโน นครวาติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี

ความเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูกตเวทีตาธรรม

๑) ความกตัญญูกตเวทีตาต่อบุพการี

ตั้งแต่จนเติบใหญ่ ท่านไม่เคยทำความหนักใจให้แก่บิดามารดาเลย ท่านได้ปฏิบัติตนให้อยู่ในโอวาทของบิดามารดาเสมอ พออายุได้ ๑๑ ปี บิดาก็เสียชีวิต หลังจากนั้นท่านก็อุทิศตนเพื่อรับใช้งานของพระพุทธศาสนามาโดยตลอด และตั้งใจอุทิศผลบุญกุศลทั้งหลายให้กับบุพการีของท่าน อยู่เสมอมิได้เด็ดขาด

เมื่อท่านมีโอกาสเทศน์สั่งสอนลูกศิษย์ และคณะศรัทธาทั้งหลาย ท่านก็จะเน้นในเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดาด้วยเสมอ ท่านสอนว่าเราเติบโตขึ้นมาถึงขนาดนี้ได้เพราะเราได้ดื่มน้ำนม ได้กินข้าวกินน้ำของพ่อแม่ ท่านได้เลี้ยงดูให้ความอุปการะเรามาด้วยความเมตตา และยังสั่งสอนให้พวกเราเป็นคนดี อยู่ในศีลธรรม ขออย่าได้ลืมพระคุณของพ่อแม่เป็นอันขาด ต้องระลึกถึงอยู่เสมอและหาทางตอบแทนพระคุณของท่านด้วยความเคารพยำเกรง เมื่อเราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขณะที่เดินจงกรมทุกก้าวที่เราก้าวไป ก็ขอให้ตั้งใจอุทิศผลบุญกุศลนี้ให้คุณพ่อ ให้ท่านทั้งสองได้มีโอกาสสมาปฏิบัติอย่างพวกเราบ้าง และท่านยังสั่งสอนอีกว่า การตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ที่สมบูรณ์

คือการแนะนำหรือสนับสนุนให้พ่อแม่ของเราได้มาปฏิบัติให้ได้มีปัญญา ได้มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นบุญกุศลสร้างสมไว้แก่ตัวของท่านเอง และจะได้มีสติเมื่อเวลาสติจะดับไป ถ้ามีสติในขณะนั้นแล้ว ย่อมไปสู่สุคติอย่างแน่นอน

๒) ความกตัญญูต่อครูอาจารย์

พระพรหมมงคล ได้ให้ความเคารพสักการะครูบาอาจารย์ของท่านด้วยความนอบน้อมและจริงใจตลอดมา สังเกตได้จากปฏิปทาของท่านที่มีต่อครูบาอาจารย์ทุก ๆ ท่านนั้น ล้วนเต็มไปด้วยความอ่อนน้อมและเคารพบูชาอยู่เสมอ เช่น เวลาท่านจะเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่ต่างประเทศ ท่านจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปกราบลาครูบาอาจารย์ของท่านก่อนทุกครั้ง และเมื่อกลับจากต่างประเทศ ท่านก็ไปกราบคารวะอีกเป็นอย่างนี้เสมอมา เมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันคล้ายวันเกิดของครูบาอาจารย์ ท่านก็จะนำดอกไม้ธูปเทียนพร้อมด้วยเครื่องไทยทานไปน้อมสักการบูชาครูบาอาจารย์ของท่านอยู่เสมอมิได้ขาดด้วยความเคารพรักอย่างจริงใจ สำหรับครูบาอาจารย์ที่ได้มรณภาพไปแล้ว เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาพรหมมา (วัดพระพุทธบาทตากผ้า) เป็นต้น ท่านก็ได้ทำบุญอุทิศผลบุญกุศลถวายให้ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยความระลึกถึงในพระคุณของท่านอยู่เสมอ

ท่านได้สอนว่า การระลึกถึงและตอบแทนพระคุณของครูบาอาจารย์นั้นเป็นสิ่งที่ดีสามารถทำให้เราพ้นจากกองทุกข์ได้ การที่เราระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ได้ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ เสียสละราชสมบัติ ปราสาททั้ง ๓ หลัง ออกบวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมนำมาจำแนกสั่งสอนพวกเราให้พ้นไปจากสังสารวัฏ ทรงประทานแนวทางการปฏิบัติเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นี้ให้แก่พวกเราได้ดำเนินรอยตามพระพุทธองค์ เพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ในที่สุดได้นั้น เมื่อเราระลึกถึงพระคุณของพระพุทธองค์ไว้เสมอ เราก็จะตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ก็สามารถทำให้เราก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ด้วยความกตัญญูต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นครูบาอาจารย์ของเรานั้นเอง

นอกจากนี้ ท่านยังได้อบรมทำวัตรแก่พระภิกษุ สามเณร ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารว่า พวกเราล้วนได้อยู่ดีกินดี เพราะพระพุทธคุณของสมเด็จพระพ่อของเรา ดังนั้น เราจะมาอยู่เฉย ๆ ไม่ทำอะไรเลยเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เราควรทำหน้าที่ของสงฆ์อย่างเคร่งครัด ต้องมีการทำวัตรสวดมนต์ แผ่เมตตาภาวนา บูชาทั้งอามิสและบูชาทั้งการปฏิบัติ เราต้องอยู่ด้วยความกตัญญู ขอให้ท่านทั้งหลายจงนึกถึงบุญคุณของพระพุทธองค์ เราจะได้ช่วยพระศาสนาของพระองค์ให้มีความมั่นคง และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

๓) ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมมงคล ได้สอนบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายว่า “เราทำบุญคุณไว้กับใครก็ตาม ไม่ต้องไปนึกถึง แต่ถ้าใครทำบุญคุณไว้กับเรานั้น แม้นิดหน่อยเพียงน้ำหนึ่งแก้ว ก็ขอให้จดจำไว้ เพื่อหาทางชดใช้ตอบแทนพระคุณเขาตามโอกาสอันควร” ดังนั้นเป็นคำสอนง่าย ๆ สั้น ๆ แต่มีความหมายกว้างลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่ประทับใจบรรดาลูกศิษย์ทั้งใกล้และไกลที่นั่งประชุมกันในวันธรรมสวนะในครั้งนั้นเป็นอย่างมาก สำหรับผู้ปฏิบัติตามได้ ก็จะสามารถก่อให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตนนาคบหาสมาคมต่อผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น การที่ท่านมีกิจนิมนต์มากมาย แทบจะไม่ได้พักผ่อนเลย ก็เนื่องมาจากการที่ท่านมีความกตัญญูต่อผู้มีคุณต่อพระศาสนาและด้วยความเมตตาที่มีอยู่ในดวงจิตของท่านนั่นเอง

ใครที่ตั้งใจมานิมนต์ท่านแล้ว มักจะได้รับการตอบสนองทุกรายไป โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชังแต่อย่างใด ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกลแค่ไหน ท่านก็จะไปโปรดสงเคราะห์ให้ด้วยความเต็มใจ

จากการศึกษาข้อมูลด้านปฏิปทาจริยาวัตรของพระพรหมมงคล พบว่า ท่านเป็นพระมหาเถระที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม มีสัมมาคารวะต่อครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ถือยศศักดิ์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย มีความสำรวมอินทรีย์ด้วยดี ประสานความสัมพันธ์ในหมู่คณะได้เป็นอย่างดี ยึดมั่นอยู่ในหลักกตัญญูกตเวทีตาธรรมอย่างสม่ำเสมอ

กล่าวได้ว่า พระพรหมมงคล เป็นพระมหาเถระผู้มีบุคลิกภาพหรือปฏิปทาจริยาวัตรอยู่ในขั้นที่ดี กล่าวคือ ท่านเป็นผู้มีบุคลิกภาพทางกาย สะอาดสงบสำรวม เป็นผู้มีสุขภาพจิตดีชี้แนะประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และเป็นผู้มีความมั่นใจในตนเองสูง เนื่องจากท่านเป็นผู้รู้จริงและปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ท่านยังเป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพท่านหนึ่งที่สังคมให้การยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ พึงดูล้างวัลและเกียรติคุณที่ปรากฏแล้ว

๒.๕.๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระพรหมมงคล

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาจากประวัติของพระพรหมมงคล ทำให้พบว่า แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของท่านที่อุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา โดยมีอุปสรรคต่างๆ เข้ามาในชีวิตมากมาย ประสบการณ์และสิ่งที่ท่านพบล้วนเป็นเหตุแห่งการเกิดธรรมะในจิตใจ ให้นำไปสู่แนวคิดที่ต้งามและอัตลักษณ์เฉพาะที่จะนำไปสู่การเป็น “ครูบา” ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือจากพุทธศาสนิกชนในเขตภาคเหนือ จนขยายไปสู่การนับถือศรัทธาจากสาธุชนทั่วประเทศไทย และยังขยายไปสู่พุทธศาสนิกชนต่างประเทศที่ท่านได้จาริกไปเพื่อแสวงบุญและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกด้วย ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาและแยกเป็นแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระพรหมมงคล ดังนี้

แนวคิดด้านเผยแผ่วิปัสสนาธุระ

เมื่อเข้าฝึกวิปัสสนากรรมฐานจากสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร และสำนักมหาสิริยาตอ สาสนนิยสา กรุงย่างกุ้ง ประเทศสหภาพพม่า แล้วได้กลับมาเปิดสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ดำเนินการสอนตลอดมา

ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าพระวิปัสสนาจารย์หนเหนือกองการวิปัสสนาธุระ และได้ขยายสำนักสาขาปฏิบัติอีกหลายสำนัก ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

สำนักปฏิบัติวิปัสสนาสาขาในประเทศ

- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดเมืองมาง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดถ้ำตอง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดถ้ำหม้อ อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดปัญญาราม (สันถุ) อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดถ้ำบัวตอง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานพระเทพสิทธิอาจารย์ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติธรรมล้านนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดพระกัศิ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดพระธาตุดอยเก็ง อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานสมเด็จพระญาณสังวรวิโมกข์ อำเภอยางสะ จังหวัดน่าน
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานพระเทพสิทธิศาสตร์ อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานพระธาตุเขาเขียว อำเภอยางของ จังหวัดเชียงราย
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานห้วยน้ำดิบ อำเภอป่าโง้ง จังหวัดลำพูน
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดธัมมิกราช อำเภอแม่ลำน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานป่าสักคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานธรรมจักร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
- สำนักวิปัสสนากรรมฐานสุพรหมยาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

สำนักปฏิบัติวิปัสสนาสาขาท่างประเทศ

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา ได้เดินทางไปเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งในภาคพื้นยุโรปและอเมริกา มีประเทศอังกฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมันนี, สวิสเซอร์แลนด์, เนเธอร์แลนด์, อิตาลี, อเมริกา เม็กซิโก และในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ สร้างวัดพุทธปิยวาราม เมืองแฟรงเฟิร์ต ประเทศเยอรมันนี

อัตลักษณ์ของพระพรหมมงคล พระวิปัสสนาระดับโลก

พระพรหมมงคล นับได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิปัสสนากรรมฐานระดับแนวหน้าของโลก ด้วยแนวความคิดและการวางแผนก็สอนวิปัสสนากรรมฐานของท่านเพื่อให้เกิดการขยายสู่ความเป็นสากลและเป็นที่ยอมรับนั้น หลวงปู่ทองมีได้มุ่งเน้นในการสร้างวัดในต่างประเทศ แต่ท่านมีวิสัยทัศน์และเล็งเห็นว่าการเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานให้ชาวต่างชาติ นั้น หากเป็นชาวต่างประเทศด้วยกันแล้ว ย่อมเข้าถึงกันได้ง่ายกว่าและสื่อสารกันได้ดีกว่า อีกทั้งการสร้างวัดในต่างประเทศต้องใช้งบประมาณจำนวนมากและยังมีค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาอีกด้วย

ดังนั้นท่านจึงได้คิดและวางแผนในการผลิตบุคลากรจากชาวต่างชาติ โดยการอาศัยชาวต่างชาติที่ได้เดินทางมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับท่านให้เป็นบุคลากรกำลังสำคัญในการเผยแผ่เมื่อชาวต่างชาติเหล่านั้นปฏิบัติแล้วได้ผลดีและประสบความสำเร็จในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน บุคลากรชาวต่างชาติเหล่านั้นเมื่อกลับไปยังประเทศของตนก็จะได้นำความรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐานที่ได้เรียนมาไปเผยแผ่ต่อไป และขยายวงกว้างขึ้นในประเทศของตน

โดยในบางประเทศที่ชาวต่างชาติได้นำเอาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไปเผยแผ่ได้ผลดี ได้มีการจัดตั้งเป็นสมาคมหรือเป็นสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้น ท่านได้เป็นผู้ให้การสนับสนุน และได้ส่งพระอาจารย์ผู้มีความชำนาญในวิปัสสนากรรมฐานไปเป็นผู้ฝึกอบรม ถือเป็นการเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานโดยมุ่งเน้นการสร้างบุคลากรในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งบุคลากรต่างชาติเหล่านั้นเป็นผู้เข้าใจถึงภาษาและวัฒนธรรมของตนได้มากกว่า ทำให้การเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานของพระเดชพระคุณหลวงปู่เข้าถึงคนหมู่มากได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น สำหรับการเผยแผ่ในต่างแดนนั้นท่านได้มุ่งเน้นในแนวทางนี้มาโดยตลอด

หลวงปู่ทองสอนการเจริญวิปัสสนากรรมฐานในแนว สติปัฏฐาน ๔ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงระดับสูง สำหรับภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนผู้ที่สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีการจัดให้สอบอารมณ์ทุกวัน (ยกเว้นวันพระ)

ปัจจุบันสำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดพระธาตุศรีจอมทอง สามารถรองรับผู้มาปฏิบัติธรรม โดยมีที่พักทั้งแบบเดี่ยวและแบบหมู่คณะ โดยมีกุฏิสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมกว่า ๒๐๐ หลัง สำนักจะจัดอาหารให้ผู้ปฏิบัติวันละ ๒ มื้อ คือ เช้าเวลา ๐๖.๐๐ น. และเพล เวลา ๑๑.๐๐ น. โดยมีให้เลือกแบบธรรมดาและมังสวิรัต

บทสรุป

จากการศึกษาชีวิตของพระพรหมมงคล ด้านชาติภูมิ ชีวิตในวัยเด็กก่อนเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ชีวิตหลังจากบรรพชาและอุปสมบท การศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ ปฏิปทาจริยาวัตร ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

พระพรหมมงคล หรือ เด็กชายทอง นามสกุล พรหมะเสน มีพี่น้องร่วมสายโลหิตทั้งหมด ๖ คน ท่านเป็นคนที่ ๕ เกิดในครอบครัวฐานะปานกลาง สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนาง ในรัชกาลที่ ๖ ได้รับการศึกษาสายสามัญ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากนั้นได้ก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ เป็นศาสนทายาทต่อไป

พออายุได้ ๑๑ ปี ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ก็ได้เข้าพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน ท่านก็ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสามารถสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก ต่อมาก็ได้ศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ จนเรียนจบด้านวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔ มีความเชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติ และสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นครูสอน เรียกว่า พระวิปัสสนาจารย์ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในวงการคณะสงฆ์และสังคมทั่วไป ได้รับการยกย่องและเกียรติคุณอย่างมากมาย

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ เป็นเครื่องยืนยันและปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีศักยภาพ มีคุณธรรม และมีประสิทธิภาพมาก จึงได้รับรางวัลและเกียรติคุณทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังรายละเอียดที่ปรากฏแล้วนั้น รางวัลหรือเกียรติคุณดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความค่าและทรงเกียรติอย่างยิ่ง เพราะการที่ใครคนใดคนหนึ่งจะได้รับคำกล่าวชมหรือยกย่องเชิดชูนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แสดงว่า บุคคลคนนั้นต้องเป็นคนมีความรู้ความสามารถมากและที่สำคัญที่สุดต้องเป็นคนดีที่ควรแก่การเคารพนับบูชา เถิดเช่น พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล)

พระพรหมมงคล เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นผู้มีบุคลิกภาพ ปฏิปทาจริยาวัตรที่เรียบง่ายงดงาม จัดอยู่ในเกณฑ์ที่ตรูปรหนึ่ง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกาย เช่น สะอาด ร่าเริง เบิกบาน สุขุม สงบและสำรวม เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ไม่โกรธ หรือโมโหง่าย ชี้แนะและช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และมีความมั่นใจในตนเองสูง เพราะเป็นผู้รู้จักและปฏิบัติจริง ด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีปฏิปทาจริยาวัตรที่ดีงามนั่นเอง จึงทำให้ท่านสามารถประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง กล่าวโดยรวมแล้ว ท่านจัดเป็นพระนักเผยแผ่ที่มีปฏิปทาจริยาวัตรน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่งและมีบุคลิกลักษณะที่ดีเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

บทที่ ๓

บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระในล้านนา

จากการที่ได้ศึกษาร่องรอยเส้นทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของท่าน โดยมีคัมภีร์ เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี เปรียบเสมือนใบเบิกทางจาก ดินแดนล้านนาสู่การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ในบทนี้คณะผู้วิจัยจะศึกษาบทบาท การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระ ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
- ๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถร
- ๓.๓ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศรีวิชัย
- ๓.๔ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม
- ๓.๕ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาทองหรือพระธรรมมังคลาจารย์

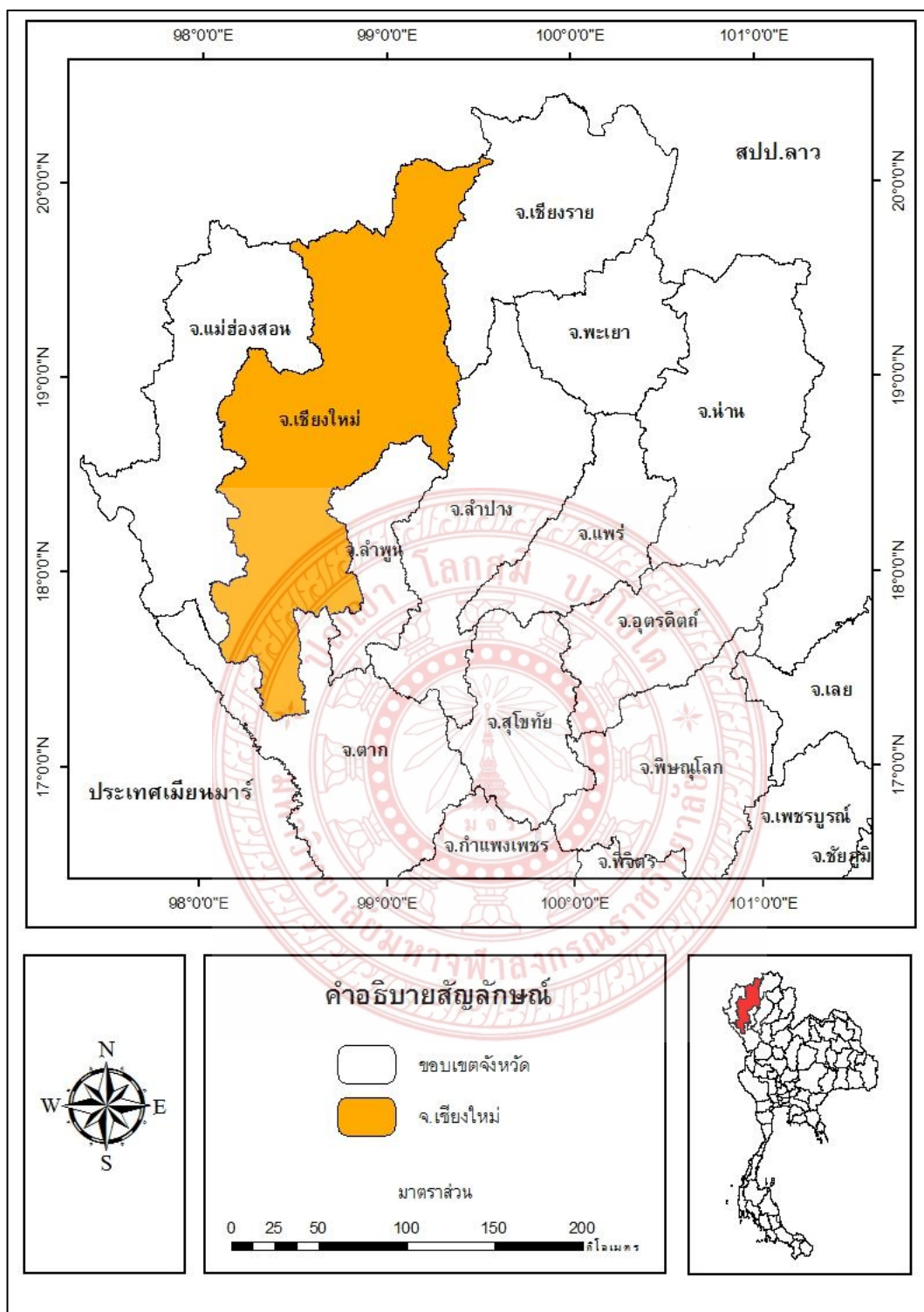
๓.๑ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

๓.๑.๑ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

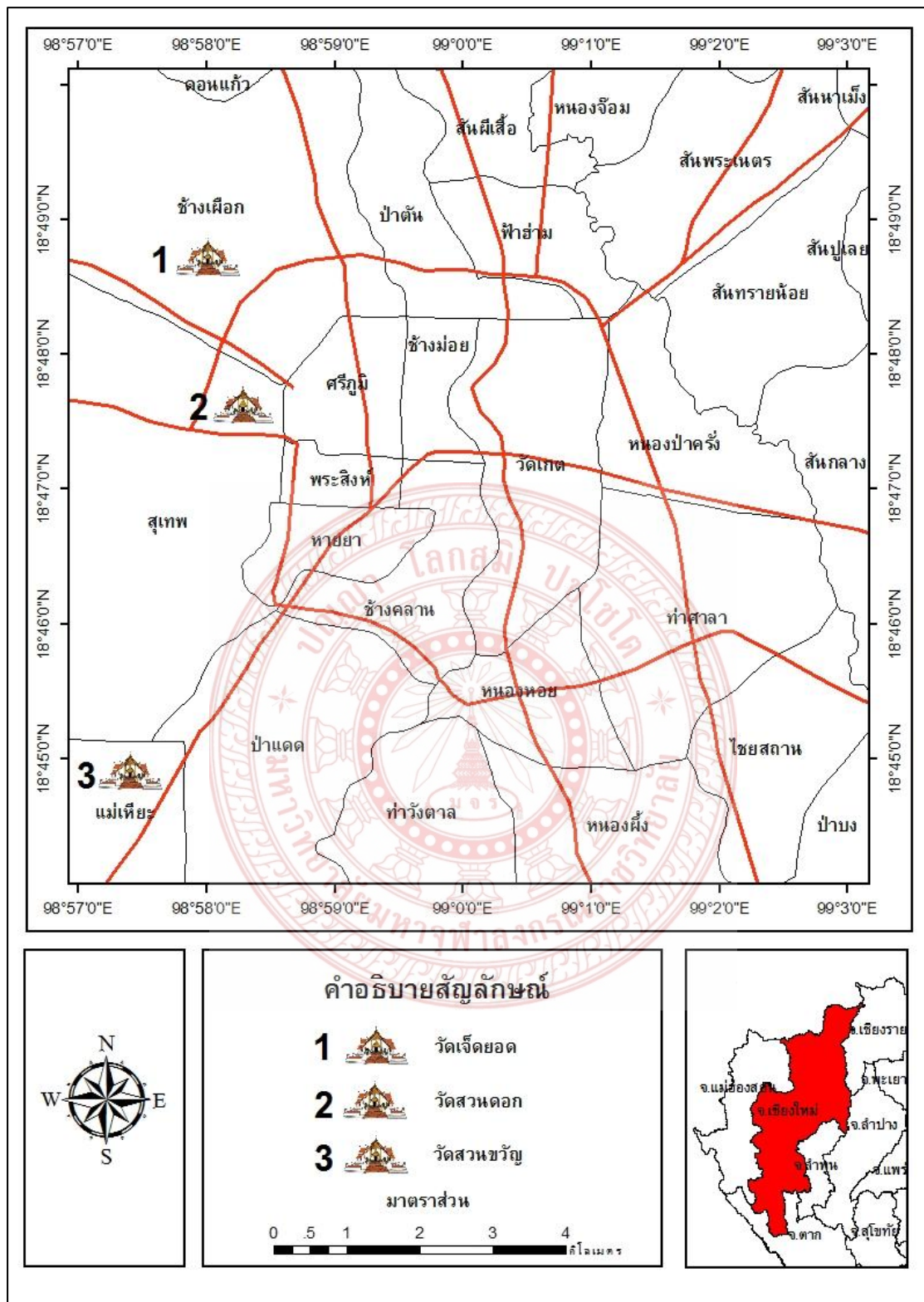
หากพิจารณาถึงบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ผ่าน กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพัฒนางานสังคมนั้น พบว่า ท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่ง ที่มี บทบาทสำคัญมาก ในการสร้างระบบการดำเนินชีวิตของความเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ทั้งระดับปัจเจก บุคคล ตลอดจนถึงสังคม โดยผ่านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ท่านได้รจนาขึ้น เป็นแบบอย่างที่ดี ให้สังคมได้นำมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ดังนี้

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เวสสันดรที่ปณี พระสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้รจนา โดยท่านมีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๑๐๐ ในรัชกาลแห่งกษัตริย์ล้านนาหลายพระองค์ คือ ตั้งแต่พระเจ้าติโลกราช ถึงพระเจ้าเมกุฎี ท่านรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขัวญ (ปัจจุบันเรียกว่าวัดตำหนักหรือวัดสิริมังคลาจารย์) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากนครเชียงใหม่ประมาณ ๔ กิโลเมตร ในหนังสือ ศาสวศ์ ได้กล่าวถึงพระสิริมังคลาจารย์ว่า ท่านประจำอยู่ที่อารามของพระเถระผู้ เคยไปลังกา ในสมัยของพระเมืองเกษเกล้า พระสิริมังคลาจารย์ได้เป็นพระราชาอุปฌายาจารย์ของ พระเกษเกล้า เมื่อทรงผนวช และพระองค์ได้โปรดให้สร้างรัตนวิหารถวายแก่พระสิริมังคลาจารย์ เชื่อ กันว่าพระสิริมังคลาจารย์เคยไปประเทศลังกา และได้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่นั่น ท่านได้สร้างชื่อเสียง

ภาพประกอบที่ ๓.๑ แผนที่ความความใกล้เคียงระหว่างพื้นที่ในดินแดนล้านนา

แผนภาพประกอบที่ ๓.๒ แผนที่การกระจายตัวของพระพุทธรูปในพื้นที่ต่างๆ

ของท่านด้วยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีตามที่กล่าวแล้ว ท่านคงมีอายุยืนนานมาก และสิ้นชีวิตในรัชกาลพระเจ้าเมกุฏี^๑

เวสสันดรทีปนี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในชุดทศกนิยาย พระสูตรต้นตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเจ้าเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดรทีปนี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวเริ่มต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก ว่าด้วยประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ขณะที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า โดยเป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วน ๆ ต่อมา พระอรรถกถาจารย์ได้รจนาอธิบายคาถานั้น ๆ ด้วยคำร้อยแก้วข้อความตอนใดที่ยังคลุมเครืออยู่และ พระอรรถกถาจารย์มิได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งโดยอ้างหลักฐานที่มาไว้อย่างละเอียดลออ และอธิบายย่ำ แล้วซ้ำอีก ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดก ที่มีความเกี่ยวข้องกับเวสสันดรทีปนีที่พระ สิริมังคลาจารย์แต่งนั้น มีปัจจัยหลายประการทำให้พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยหรือในอุษาคเนย์ นิยมชมชอบจนกลายเป็นประเพณีเทศน์มหาชาติขึ้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล คือ ๑) ความเชื่อที่ว่าเป็นพุทธ วัจนะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ๒) ความเชื่อที่ว่า เมื่อได้ฟังเวสสันดรชาดกจะทำให้ได้รับอานิสงส์มาก คือ การได้สิ่งที่เต็มความปรารถนา และจะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย และ ๓) เวสสันดรชาดกมีเนื้อหา สำนวน และการอธิบายความที่ชัดเจนเข้าใจง่าย จึงทำให้ประชาชนนิยมและ กลายเป็นเนื้อเรื่องหลักของจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรไทย^๒

จักรวาลทีปนี (จักรวาททีปนี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองของพระสิริมังคลาจารย์ โดย ท่านได้รจนาสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ในรัชกาลแห่งพระเจ้าเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวน ขวัญ สถานที่เดียวกันกับที่ท่านแต่งเวสสันดรทีปนี วรรณกรรมจักรวาลทีปนี ว่าด้วยเรื่องราวใน จักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเข แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้พรรณนาถึงอายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละ ชั้นหรือภูมิที่กล่าวถึง ตลอดจนกล่าวถึงต้นไม้ประจำทวีปต่าง ๆ และในตอนท้ายเรื่อง ท่านยังได้อธิบายถึงศัพท์ต่าง ๆ เช่น ชันธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โดยท่านได้เลือกเก็บข้อความที่เกี่ยวกับเรื่อง จักรวาลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ มาเรียบเรียงและแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านอ้างไว้ ทุกแห่ง รวมทั้งแสดงมติของท่านกำกับไว้ด้วย พระคัมภีร์ที่ท่านนำมาแต่งเรื่องนี้มีประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์ ซึ่งผลงานเรื่องนี้ เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ ของท่าน เพราะไม่ได้เป็น การอธิบายคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราว ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่างละเอียดลออ โดย อ้างหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาอธิบายประกอบ

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์, หน้า ๔๖-๓๘.

^๒ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา, พุทธศาสนตรศุขภูมิบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

เนื้อหาของเรื่องจกกวาฬที่ป็นที่พระสิริมงคลอาจารย์ได้ผู้โครงเรื่องขึ้นแบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ด้วยกัน โดยขึ้นต้นด้วยปณามคาถา และต่อด้วยกัณฑ์ต่าง ๆ คือ

กัณฑ์ที่ ๑ การชี้แจงเรื่องจากวาล พร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง

กัณฑ์ที่ ๒ การชี้แจงเรื่องภูเขา โดยแบ่งออกเป็นเรื่องภูเขาสีเนรุ เรื่องภูเขาญคนธร เรื่องภูเขาหิมพานต์และอื่น ๆ เรื่องภูเขาจักรวาล

กัณฑ์ที่ ๓ การชี้แจงเรื่องชลาสัย โดยแบ่งออกเป็นเรื่องสมุทร เรื่องสระ เรื่องแม่น้ำ เรื่องชลาสัยมีโภกษณิ เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๔ การชี้แจงเรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พรรณนาชมพูทวีป พรรณนาอุตตรกุทวีป และทวีปเล็ก

กัณฑ์ที่ ๕ การชี้แจงเรื่องภูมิ แบ่งออกเป็นเรื่องอบายภูมิ เรื่องเทวภูมิ เรื่องอสูร เรื่องกามาจรเทพ ๖ ชั้น เรื่องพรหม

กัณฑ์ที่ ๖ วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ เรื่องอาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก เรื่องโลกธาตุ เรื่องความไม่มีที่สุด และลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา เรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์จักรวาลที่ป็นนี้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์นี้มีได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับผลงานอีก ๓ เรื่อง ซึ่งเป็นการอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ทำให้การดำเนินเรื่องต้องดำเนินไปตามเนื้อหาของคัมภีร์ที่อธิบายนั้น ๆ

คัมภีร์จักรวาลที่ป็นนี้ เป็นที่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทร์สี อรัญญาวิลาสเจ้าให้สร้างในปีเปือก (เป็ก) เส็ด ศักราชได้ ๙๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมงคลจารย์จนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นก็มีการจารคัดลอกกันต่อ ๆ มา ที่เป็นใบลานจารเป็นตัวอักษรล้านนามีหลายฉบับนอกจากฉบับของวัดบุปผารามดังกล่าว ก็มีที่วัดอื่น ๆ เช่น ฉบับวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบากัญจนอรัญญาวิลาสจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างค้ำวรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ นอกจากนี้ยังได้มีการถ่ายไว้ในไมโครฟิล์มไว้ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทย ตะวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ในใบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ ฉบับ

ฎีกาสังขยาปกาสะ หรือสังขยาปกาสะฎีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะ” ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงแสนรจนาไว้ในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมงคลจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวงน้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นมาตราต่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมิติ ท่านก็ได้นำมติของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^๓

^๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระสิริมงคลจารย์, หน้า ๔๒.

ท่านได้รจนาสังขยาปกาสกุฎิก้าขึ้น เพื่ออธิบายขยายความสังขยาปกาสกปรณ เดิมท่านไม่ได้เรียกว่า สังขยาปกาสกุฎิก้า แต่ท่านเรียกว่า สังขยาปกาสกปรณ ท่านกำหนดลักษณะงานของท่านไว้ว่า เป็นงานประเภท “อรรถวรรณนา” ต่อมาฉันนักวิชาการภาษาบาลี นิยมเรียกชื่องานของท่านว่า “สังขยาปกาสกุฎิก้า” ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากเหตุผล ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อไม่ให้ชื่อผลงานของท่านซ้ำกับงานของพระญาณวิลาสเถระ และ ๒) งานของท่านเป็นงานประเภทอธิบายขยายความ (อรรถวรรณนา) ผลงานฉบับอื่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งงานในลักษณะนี้ถ้าเป็นการอธิบายขยายความ พุทธวจนะ ก็เรียกชื่อว่า “อรรถกถา” และงานที่อธิบายขยายความอรรถกถาก็จะเรียกชื่อว่า “กุฎิก้า” เมื่องานของพระญาณวิลาสเถระ (ไม่ใช่อธิบายพุทธวจนะ) จึงจัดอยู่ในประเภทกุฎิก้า เพราะเหตุนี้จึงเรียกชื่อคัมภีร์ว่า “สังขยาปกาสกุฎิก้า”^๔

มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคลัตถทีปนี เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๗ โดยมีได้ระบุสถานที่อย่างชัดเจน มีปรากฏในเอกสารบางฉบับว่า ท่านได้รจนามังคลัตถทีปนี ณ สถานที่เจียบสงัดซึ่งอยู่ไกลออกไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ประมาณ ๘ กิโลเมตร (คงเป็นวัดสวนขวัญ) มังคลัตถทีปนี คือคัมภีร์ที่อธิบายภายในมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในขุททกนิกายปารุสและสุตตันตปิฎก สุตตันตปิฎก มีอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ มังคลัตถทีปนี เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียดไพเราะสละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่งภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ มากกว่า ๕๐ คัมภีร์มารจนาอธิบายประกอบ

คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาวรรณกรรมและภาษาบาลี ผลงานเรื่องนี้เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดในบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์นับตั้งแต่ได้รจนาสำเร็จเมื่อ ๕๐๐ ปีที่ผ่านมาได้มีการเผยแพร่ผลงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้พระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปได้มีวรรณกรรมตำราเรียนชั้นเลิศอันแสดงถึงภูมิปัญญาของพระเถระชาวล้านนาหรือมรดกทางปัญญาของชาติ นอกจากนี้ อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของพระเถระเหล่านี้ทำให้คนรุ่นปัจจุบันได้รับความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และประวัติความเป็นไปของบ้านเมืองและองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง

๓.๑.๒ บทบาทการพัฒนาสังคม

สังคมคือแบบแผนที่ประชากรในสังคมสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคมและการคงอยู่ของสังคม เช่นเดียวกับ วรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ที่ต้องการนำเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างเสถียรภาพความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม ซึ่งตัวบ่งชี้ที่สำคัญได้มาจากข้อมูลที่ปรากฏในวรรณกรรมเช่น

^๔ พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอูน), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา, ๒๕๔๘.

เวสสันดรที่ปณี หรือมัจฉลิตที่ปณี หรือจักรวาทที่ปณี ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีความผูกพันกันทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะช่วยลดโอกาสที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและทำให้สังคมทั้งหมดอยู่ต่อไปได้ จากลักษณะการรจนาวรรณกรรมที่ได้นำมาอธิบายไว้ในเบื้องต้น สามารถอธิบายถึงความมั่นคงทางพระพุทธศาสนาและความมั่นคงทางสังคมในอดีตได้อย่างชัดเจน

ระบบสังคมมีหน้าที่เพื่อให้สังคมนั้นดำรงอยู่ ซึ่งระบบสังคมที่จะสามารถจะรักษาระบบไว้นั้นจะต้องทำหน้าที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ระบบสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์และดำเนินไปเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) และเพื่อความอยู่รอดแห่งสังคมสมาชิกในสังคมจะได้อยู่อย่างสงบสุข ทำอย่างไรที่จะถ่ายทอดวัตถุประสงค์นี้ของสังคมไปสู่สมาชิกในสังคมได้ การดำเนินการไปสู่เป้าหมายและมีการควบคุมอย่างใดที่จะทำให้สมาชิกได้ปฏิบัติไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสังคม

๒. ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญมากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์และกระทำระหว่างกันนั้น จำเป็นต้องคิดหาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของสังคมและเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น

๓. ระบบสังคมจะต้องมีการรวมหน่วย (Integration) หรือการประสมประสานส่วนต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น

๔. ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับระบบความตึงเครียด (Tension Management or Latency) ภายในระบบสังคมย่อมจะมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดาจากบุคคลกลุ่มคน สถาบัน หรือชุมชน ระบบสังคม (Social System) จะต้องทำหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้เกิดสภาวะสมดุล (Equilibrium) หรือสภาวะราบรื่น (Steady State) ในสังคม^๕

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงการปกครองในอดีตเป็นปัจจัยสำคัญในการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาขึ้น ถูกนำมาแต่งแปลให้มีหลายหลายทางภาษา เพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในยุคสมัยนั้นได้อย่างแนบแน่นใกล้ชิดซึ่งกันและกัน การปรับเปลี่ยนในพลวัต ในมิติทางสังคม ทั้งนี้อาจตั้งอยู่บนความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางเชื้อชาติและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อพลวัต หรือวิวัฒนาการทั้งสิ้น เพราะสังคมจะเป็นตัวกลั่นกรองแนวคิดที่เกิดขึ้นจากชุมชน เมื่อแนวคิดต่าง ๆ ได้ตกผลึก และเป็นที่ยอมรับเมื่อนั้นก็ถือว่าเป็นมติของชุมชน ดังนั้นพลวัตหรือวิวัฒนาการก็ส่งผลกระทบต่อระบบสังคมให้เปลี่ยนไป ทำให้ขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตดั้งเดิมเริ่มสูญหาย การเชื่อมต่อหรือความต่อเนื่องของงานศิลปวัฒนธรรม

^๕ สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๒.

ที่เกิดขึ้นจากวิถีชุมชนโดยแท้ก็ขาดหายไป ทั้งนี้ เกิดจากระบบโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งทุกคนต้องให้ความตระหนักและหันหน้ามาร่วมกันพิจารณา^๖

กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายกัน จะเป็นกลุ่มชนที่มีความสนิทสนมและมีความสัมพันธ์กันมาก่อน วัฒนธรรมหรือระบบสัญลักษณ์แพร่กระจายออกไป เพราะคนย้ายถิ่นและนำเอาวัฒนธรรมเก่าติดตัวไปด้วยหรือเพราะคนจากถิ่นอื่นมาติดใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ และขอยืมวัฒนธรรมไปใช้ เขาไม่เชื่อว่าคน ๒ กลุ่มที่อยู่ห่างไกลกัน ต่างคนต่างคิดวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงเหล่านี้ขึ้นมาเอง โบแอสเชื่อว่าสังคมและวัฒนธรรมของคนอาจมีจุดเริ่มต้นที่เป็นอิสระ และไม่เกี่ยวกัน การที่สังคมหลาย ๆ สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมเกิดการยอมรับวัฒนธรรมของกันและกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นผลจากการที่วัฒนธรรมพัฒนาการแตกต่างกันและมีการผสมผสานเอาบางส่วน of วัฒนธรรมอื่นมาไว้ การปรับตัววัฒนธรรมมีรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้น^๗

ปัจจัยสำคัญในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สิ่งที่แพร่กระจายหรือวัฒนธรรมได้แก่ความคิด และพฤติกรรมที่ติดตัวบุคคลซึ่งจะต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

๑. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ เกื้อกูลเป็นอุปสรรค

๒. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การทำการค้าหรือการกีดกันการค้าย่อมมีผลต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเพราะนอกจากวัฒนธรรมจะติดสินค้าไปแล้วคนยังนำวัฒนธรรมติดตัวไปด้วย

๓. ปัจจัยทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมย่อมเป็นที่มาของการแพร่กระจายที่สำคัญอย่างยิ่งทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

๔. ปัจจัยการคมนาคมขนส่ง เป็นปัจจัยสำคัญที่อำนวยความสะดวกในเรื่องการแพร่กระจาย^๘

ดังนั้น วรรณกรรมที่พระสิริมงคลจารย์ได้รจนาขึ้นในแต่ละเรื่อง เป็นการแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน อันเนื่องด้วยความหลากหลายทางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์หลากหลายด้วยความเชื่อและวัฒนธรรม จึงได้อธิบายขยายความแต่ละวรรณกรรมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัว ทำให้สังคมที่หลากหลายด้วยเชื้อชาติเผ่าพันธุ์อยู่ร่วมกันภายใต้แห่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสืบต่อมา

๓.๑.๓ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้ให้คำนิยามว่า วัฒนธรรม หมายถึงลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของ

^๖ ยศ สันตสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^๗ อมรา พงศาพิชญ์, **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

^๘ ทรงคุณ จันทจร และคณะ, **คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภาคตะวันออกเฉียเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้, รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

ชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน^๙ พระยาอนุนามราชชน กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของส่วนรวม ที่ถูกถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากความคิดเห็น ความรู้ ความประพฤติ และกิริยาอาการของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกันและสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อจนกลายเป็นประเพณี^{๑๐} ลักษณะของวัฒนธรรมนั้น เป็นระบบความคิดและค่านิยมร่วมของสมาชิกในสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและต้องเรียนรู้ มีรากฐานมาจากระบบสัญลักษณ์ เป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา มีลักษณะเป็นพลวัต^{๑๑} วัฒนธรรม (Culture) เป็นความคิดที่ถูกสร้างขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีรากศัพท์มาจากคำว่า Cultivar ซึ่งหมายถึง การไถพรวนแผ่นดิน และยังหมายถึงการบ่มเพาะ ประณีต งดงาม อุดมสมบูรณ์การทำให้เสร็จสมบูรณ์ คำว่าวัฒนธรรมในภาษาอังกฤษใช้ในความหมายการบ่มเพาะจิตใจและกิริยามารยาทเมื่อมองคำว่า วัฒนธรรมในความหมายเชิงมานุษยวิทยาที่จะมีความหมายที่กว้างกว่า คือ หมายถึงแบบแผนชีวิตของคนชาติต่าง ๆ หรือบางทีก็แคบลงมาเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มต่าง ๆ รวมความถึงความคิดแบบแผน ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง ไม่ใช่เฉพาะที่เป็นทางการหรือเป็นของสูง ของสวยงามอย่างเดียว^{๑๒}

วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นโครงข่ายของความหมาย และตัวมนุษย์เองก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายใต้โครงข่ายนี้ การวิเคราะห์โครงข่ายของความหมายนี้ มิใช่การแสวงหากฎเกณฑ์ที่ตายตัวแบบการทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นการตีความและแสวงหาความหมาย และจากการศึกษาของ Kroeber และ Kluckhohn (๑๙๕๒) ได้สำรวจงานเขียนด้านมานุษยวิทยา และพบว่ามิใช่ให้ความหมายคำว่าวัฒนธรรมต่างกันออกไปกว่า ๒๐๐ ความหมายสามารถแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม คือเป็นการบรรยาย/แจกแจง (Descriptive) ประวัติศาสตร์ (Historical) บรรทัดฐาน (Normative) จิตวิทยา (Psychological) โครงสร้าง (Structural) และพันธุกรรม (Genetic) ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วคำจำกัดความของคำว่าวัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (Belief system) และค่านิยมทางสังคม (Social values) วัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนั้น ก็จะเห็นแล้วว่าความหมายของคำว่าวัฒนธรรมนั้น ก็ล้วนมีความแตกต่างและหลากหลายกันไปตามกรอบแนวคิดของสาขาวิชาที่นักวิชาการเหล่านั้นมองจากมุมมองของศาสตร์ของตนเอง การหยิบยกเอาความหมายของนักวิชาการท่านใดมาใช้จึงต้องพิจารณาถึงจุดยืนของนักวิชาการเหล่านั้นด้วย^{๑๓}

^๙ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๑๐} คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ชุมชนวัฒนธรรมไทยสู่ภัยเศรษฐกิจ ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖). หน้า ๓.

^{๑๑} ธนิช เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

^{๑๒} อริยพท บัญมี, พหุนิยม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔.

^{๑๓} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎี และวิธีการของคลิปปอร์ด เกียร์ซ, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร, ๒๕๕๑), หน้า ๗๗ - ๗๙.

คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศหรือ International Council on Monuments and Sites (ICOMOS, ๒๐๐๓) ได้ให้ความหมายของเส้นทางวัฒนธรรม (Cultural routes) ไว้ดังนี้ เส้นทางวัฒนธรรม คือ เส้นทางบก เส้นทางน้ำ หรือทั้งสองอย่างรวมกัน หรือเส้นทางประเภทอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพอันโดดเด่นของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และประเพณี แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่มีพัฒนาการมาอย่างสืบเนื่องและแสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความรู้ทั่วไป ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ภายในท้องถิ่น ภายในประเทศหรือระหว่างภูมิภาคในแต่ละช่วงเวลาที่สำคัญ รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้^{๑๔}

วัฒนธรรมตามความหมายของวิชามานุษยวิทยา ได้แก่ สิ่งอันเป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในส่วนรวมของสังคมจะคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเห็นเป็นรูป ภาษา ประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น การศาสนา ตลอดจนเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่คนในส่วนรวมสร้างขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่วิถีชีวิตและการครองชีพ มีเรื่องปัจจัยสี่ เครื่องมือเครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อที่สำแดงออกให้ปรากฏเป็นสิ่งต่าง ๆ แล้วถ่ายทอดสืบทอดกันมาหลายชั่วคน มีการเพิ่มเติมเสริมสร้างสิ่งใหม่ ปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากัน นี่คือความหมายของวัฒนธรรม^{๑๕}

วัฒนธรรมเป็นการบ่งบอกถึงความเป็นเชื้อชาติความเป็นตัวตนความเป็นอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมประเทศชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงความต่างของบุคคล กลุ่มคน หรือชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าตนมีความแตกต่างจากสัตว์ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เรามองเห็น การแปลความหมายของสิ่งที่เรามองเห็นนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น ชาวเกาะซามัวมองเห็นดวงจันทร์ว่ามีหญิงกำลังทอผ้า ชาวออสเตรเลียเห็นเป็นตาแมวใหญ่กำลังมองหาเหยื่อ ชาวไทยมองเห็นเหมือนรูปกระต่ายวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดปัจจัย ๔ เช่น เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาโรควัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ และการควบคุมอารมณ์ เช่น ผู้ชายไทยจะไม่ปล่อยให้หน้าตาไหลต่อหน้าสาธารณะชนเมื่อเสียใจเป็นตัวกำหนดการกระทำบางอย่าง ในชุมชนว่าเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งการกระทำบางอย่างในสังคมหนึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเหมาะสมแต่ไม่เป็นที่ยอมรับในอีกสังคมหนึ่งจะเห็นได้ว่าผู้สร้างวัฒนธรรมคือมนุษย์ และสังคมเกิดขึ้นก็เพราะ มนุษย์ วัฒนธรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งคู่กัน โดยแต่ละสังคมย่อมมีวัฒนธรรมและหากสังคมมีขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อน มากเพียงใด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมักจะมีมากขึ้นเพียงใดนั้นวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละสังคมอาจเหมือนหรือต่างกันสืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนาและถิ่นที่อยู่

สรุป คำว่า “วัฒนธรรม” คือ “ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน” วัฒนธรรมเป็น

^{๑๔} คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถานแห่งประเทศไทย (ไอโคโมสไทย). การอนุรักษ์และพัฒนา มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในแนวทางบูรณาการข้ามศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า

^{๑๕} นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และคณะ, การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมตามค่านิยมและวัฒนธรรมไทยอย่างยั่งยืนด้วยการสังเคราะห์งานวิจัย, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗).

ส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเฉพาะเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่หมายถึงฐานของชีวิต สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ วัฒนธรรมจึงแสดงให้เห็นได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ความดี ความงาม และความเจริญในชีวิตมนุษย์ซึ่งปรากฏในรูปธรรม และได้ตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน ที่เกิดจากสมาชิกของสังคมได้ศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดสืบทอดกันมา ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม แสดงความเป็นเอกลักษณ์ความเป็นกลุ่มชน เป็นวิธีการดำเนินชีวิตเป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรักนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถแก้ไขและยอมรับร่วมกัน

วัฒนธรรมไทยเป็นวิถีชีวิตที่คนไทยได้เลือกสรรปรับปรุงแก้ไขจนถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคมซึ่งสังคมจะต้องปรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคมสืบทอดเป็นมรดกทางสังคม และยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกันของสังคม ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และวัตถุ มีการสร้างสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดผลิตรกรรมและผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและ นามธรรมอันควรแก่การวิจัยเพื่ออนุรักษ์ พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเจตทัศน์ และแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีพออย่างมีสันติสุขและอิสรภาพอันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษย์ และได้แบ่ง วัฒนธรรมจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุธรรม (Material Culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ที่สามารถนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้สอย อาคารก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องยนต์กลไก งานจิตรกรรม เครื่องมือสมองกล

๒. วัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุธรรม (Nonmaterial Culture) เป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตนเป็นนามธรรมอันประกอบด้วย บรรทัดฐาน ค่านิยม และความเชื่อต่าง ๆ ที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์^{๑๖} จากความหมายและทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีวิวัฒนาการ และทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ที่นำเสนอไว้ในเบื้องต้น และเพื่อให้เห็นถึงบริบทสังคมในอดีตของล้านนาคณะผู้วิจัยจะนำประวัติศาสตร์ล้านนา ล้านช้าง และอีสานมาอธิบายประกอบดังนี้

๓.๑.๔ วิเคราะห์บทบาทและการเชื่อมโยงพระพุทธศาสนาผ่านภูมิศาสตร์

ล้านนา หมายถึง ดินแดนที่มีนาจำนวนมาก คำว่า ล้านนา เป็นหน่วยทางการเมืองสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและมีอาณาเขตใหญ่กว่าเมืองที่มีพัฒนาการของอาณาจักรของชาวไทยวนที่ค่อย ๆ ผนวกดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและวัฒนธรรม ดินแดนในล้านนาก่อนก่อตั้งอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พบว่ามีชุมชนเกิดขึ้นอยู่

^{๑๖} ทรงคุณ จันทกร และคณะ, คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

ก่อนแล้ว ซึ่งมีฐานะเป็นแคว้นแคว้นและนครรัฐ คือ แคว้นหริภุญไชย แคว้นโยน (โยนก) เมืองพะเยา นครเขลางค์ เมืองแพร่ และเมืองน่าน ซึ่งเป็นกลุ่มเมืองน้อยใหญ่ โดยแต่ละแคว้นแคว้นและนครรัฐต่าง มีอิสระต่อกัน การกำเนิดอาณาจักรล้านนาจึงเป็นการรวบรวมแคว้นและนครรัฐเข้าด้วยกัน และสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของรัฐ ใน พ.ศ. ๑๙๓๙ เริ่มต้นจากการรวม ๒ แคว้นใหญ่คือ แคว้นโยน และแคว้นหริภุญไชย แล้วผนวกเขลางค์นครซึ่งเป็นพันธมิตรของหริภุญไชยในระยะสร้างอาณาจักร รัฐล้านนาขยายอาณาเขตไปสู่เมืองทางตอนเหนือด้วยการสถาปนาอำนาจในเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ชายขอบ เช่น เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง ส่วนนครรัฐพะเยาที่อยู่ใกล้ก็ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ รัฐล้านนา เจริญรุ่งเรืองสูงสุดได้ขยายไปครอบครองนครรัฐแพร่ และน่านซึ่งเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของสุโขทัยมาก่อน^{๓๗}

ประวัติศาสตร์ยุคอาณาจักรล้านนา

ดินแดนล้านนาได้พัฒนามาจากแคว้นแคว้น-นครรัฐ มาสู่รูปแบบอาณาจักร โดยรวมแคว้น-นครรัฐมาไว้ด้วยกันกลายเป็นรัฐใหม่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เกิดการสลายตัวของรัฐโบราณที่เคยรุ่งเรืองมาก่อน เช่น พุกาม กัมพูชา และหริภุญไชย การเสื่อมสลายของรัฐโบราณได้เปิดโอกาสให้เกิดการสถาปนาอาณาจักรของคนที่ใช้ภาษาและวัฒนธรรมไทย ที่สำคัญคือ ล้านนา ล้านช้าง สุโขทัย และอยุธยา อาณาจักรที่เกิดขึ้นใหม่มีพื้นฐานเหมือนกัน ได้แก่ การเมืองการปกครอง ในระบบเครือญาติ ผลประโยชน์ทางการค้า และการนับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีแนวคิดเรื่องจักรพรรดิราช คือ ความต้องการเป็นใหญ่เหมือนกษัตริย์องค์อื่นซึ่งเป็นสาเหตุของการแย่งชิงอำนาจในเวลาต่อมา ด้วยเหตุนี้อาณาจักรที่มีขนาดเล็กจึงค่อย ๆ ถูกยุบรวมกับอาณาจักรใหญ่ และในที่สุดก็ตกต้องอยู่ใต้อำนาจของรัฐไทยในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา อาณาจักรล้านนามีอายุ ๒๖๒ ปี นับจากการกำเนิดอาณาจักร ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ เมื่อสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง จนกระทั่งถึงอาณาจักรล่มสลายลงในปี พ.ศ. ๒๑๐๑

นับตั้งแต่มีการรวบรวมและตั้งเป็นอาณาจักรล้านนามาจนถึง ๒๖๒ กว่าปี เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของล้านนา จึงมีการจำแนกช่วงเวลาดังกล่าวออกเป็น ๓ สมัย คือ สมัยแรกเป็นสมัยสร้างอาณาจักร (พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๑๘๘๙) สมัยที่สอง เป็นช่วงอาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง (พ.ศ. ๑๘๘๙ - ๒๐๖๘) และสมัยที่สามเป็นสมัยเสื่อมของอาณาจักรและการล่มสลายของอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๒๐๖๘ - ๒๑๐๑) ดังนี้

สมัยสร้างอาณาจักร (พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๑๘๘๘) เป็นช่วงก่อตั้งและสร้างความเข้มแข็งให้อาณาจักร ตรงกับสมัยราชวงศ์มังรายตอนต้น การขยายตัวทางการค้าก่อให้เกิดความต้องการขยายอาณาเขตเข้าครอบครองดินแดนที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและเป็นศูนย์กลางการค้า การขยายอำนาจเข้าครอบครองเมืองชุมทางการค้าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเพิ่มพูนอำนาจทางการเมืองในขณะนั้น จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำเนิดอาณาจักรล้านนา พญามังรายสร้างความเข้มแข็งให้อาณาจักรโดยรวบรวมเมืองต่าง ๆ ในเขตแคว้นโยนและขยายอำนาจลงสู่แคว้นหริภุญไชย เมืองที่รวบรวมได้ในสมัยนี้ได้แก่ เชียงราย เงินยางเชียงแสน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา และสร้าง

^{๓๗} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๕๓),

เครือข่ายทางการเมืองโดยส่งราชบุตรไปครองเมืองเชียงตุงและเมืองนายสมัยสร้างอาณาจักรมิกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ๕ พระองค์ นับตั้งแต่พญามังรายจนถึงสมัยพญาผายูรวมเวลา ๕๙ ปี

สมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง (พ.ศ. ๑๘๘๘ – ๒๐๖๘) ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาพัฒนาขึ้นอย่างชัดเจน นับตั้งแต่สมัยพญาเกือนา (พ.ศ. ๑๘๘๘ – ๑๙๒๘) และสืบต่อมาจนถึงสมัยพญาแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘ – ๒๐๖๘) ความเจริญสูงสุดอยู่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๔ – ๒๐๓๐) ซึ่งถือเป็นยุคทองของล้านนา ลักษณะเด่นของสมัยของสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง คือ ๑) มีอาณาเขตกว้างขวาง ด้านตะวันออกยึดเมืองแพร่ เมืองน่านได้สำเร็จ ด้านใต้ลงไปสู่รบกับกรุงศรีอยุธยายึดเมืองชายแดนได้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้านเหนือแผ่อำนาจครอบคลุม รัฐฉาน เช่น เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง และสิบสองพันนา นำกำลังคนจากเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ในเขตแดนล้านนา ๒) พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะในสมัยของพญาเกือนา พระองค์รับพุทธศาสนานิกายลังการวงศ์จากสุโขทัย ให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา และเผยแพร่ไปยังเมืองต่าง ๆ ในเขตทางตอนเหนือของอาณาจักรจนมีชื่อเสียงในฐานะรัฐพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ และ ๓) สภาพการค้าขายตัวเศรษฐกิจดี โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าระดับภูมิภาคซึ่งตั้งอยู่ตอนในภาคพื้นทวีป

สมัยเสื่อมและการล่มสลายของอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๒๐๖๙ – ๒๑๐๑) ความเสื่อมของอาณาจักรล้านนาเกิดขึ้นปลายสมัยราชวงศ์มังราย นับตั้งแต่สมัยพญาเกสเชษฐราช (พ.ศ. ๒๐๖๙) จนกระทั่งตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๑ ปัจจัยแห่งความเสื่อมของอาณาจักรล้านนามี ๒ ประการ คือ ปัญหาภายในอาณาจักรล้านนาที่เป็นเงื่อนไขให้อาณาจักรอ่อนแอและเสื่อมสลาย เกิดจากการขาดระบบอำนาจรวมศูนย์ไม่สามารถสถาปนาระบบราชการได้ กษัตริย์อาศัยความสัมพันธ์ส่วนพระองค์กับเจ้านายและขุนนาง ขุนนางในเมืองหลวงและภูมิภาคสั่งสมอำนาจเกิดความขัดแย้งระหว่างขุนนางและกษัตริย์ และระหว่างกลุ่มขุนนางด้วยกัน ปัญหาอีกประการคือ ความอ่อนแอของกษัตริย์ ขุนนางแย่งชิงอำนาจและมีอำนาจเหนือกษัตริย์ โดยสามารถแต่งตั้งหรือปลดกษัตริย์ออกได้ตามความพอใจ ช่วงแรกของสมัยพญาเกสขึ้นครองราชย์มีความมั่นคงพอสมควร เงื่อนไขของความมั่นคงในช่วงแรกได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และมหาเทวี ซึ่งเป็นฐานอำนาจมาแต่เดิม การสนับสนุนจากคณะสงฆ์เมื่อพญาเกสขึ้นครองราชย์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พญาเกสยังได้รับการสนับสนุนจากมหาเทวี ทางด้านการปกครองมีลักษณะปรึกษาร่วมกันโดยมีหลักฐานกล่าวถึงราชเทวีประสูติพระโอรส เพื่อความเป็นสิริมงคลได้สร้างพระพุทธรูป “พุทธพิมพ์เจ้าราชบุตร” แล้วหารือกับสิ่งเมืองและเสนาอำมาตย์ว่าจะนำพระพุทธรูปไปไว้ที่ใด นอกจากนั้นพญาเกสได้ปฏิบัติตามราชประเพณีสืบมา เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดังพบหลักฐานการบำเพ็ญกุศลในเมืองต่าง ๆ เช่น ลำพูน เชียงใหม่ เชียงแสน

หลังจาก พ.ศ. ๒๐๗๗ อำนาจระหว่างกษัตริย์และขุนนางเสียสมดุลฐานที่เคยค้ำจุนได้มลายลง ขุนนางมีอำนาจถอดถอนกษัตริย์ได้ สถานการณ์ในเชียงใหม่อ่อนแอถึงขั้นเกิดสงครามกลางเมือง ใน พ.ศ. ๒๐๘๘ แผ่นดินล้านนาวางกษัตริย์ บรรดาขุนนางแตกแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ และสนับสนุนเจ้านายฝ่ายตนให้ขึ้นครองราชย์ บรรดาขุนนางอัญเชิญมหาเทวีจิรประภาครองราชย์เป็นกษัตริย์ ระหว่างนี้ได้เกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและล้านนา มหาเทวีจิรประภาขอกำลังจากอาณาจักรล้านช้างซึ่งเป็นเมืองของพระธิดายอดคำ และอาณาจักรล้านช้างในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชอยู่ในช่วงเจริญรุ่งเรือง มหาเทวีเชิญพระไชยเชษฐาจากล้านช้างมาครองล้านนา พระไชยเชษฐาครอง

ล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๙ – ๒๐๙๐ แต่พระโพธิสาลราชสิ้นพระชนม์กะทันหัน พระไชยเชษฐาจึงเสด็จกลับล้านช้าง และทรงนำพระแก้วมรกตจากเชียงใหม่กลับไปพร้อมด้วยมหาเทวีจิระประภา แผ่นดินล้านนาก็กว้างเขตรีย์ ในช่วง พ.ศ. ๒๐๙๑ – ๒๐๙๔ จึงเป็นช่วงที่อาณาจักรล้านนาว่างเว้นไม่มีแผ่นดินล้านนาและไม่มีกษัตริย์ปกครอง อีกทั้งปัญหาการรุกรานจากรัฐใกล้เคียงทำให้อาณาจักรล้านนาซึ่งอ่อนแออยู่แล้วเสื่อมสลายเร็วขึ้น รัฐสำคัญที่เข้ามารุกรานคือกรุงศรีอยุธยาและพม่า พม่าเข้ามารบเชียงใหม่ในสมัยท้าวแม่กุอาณาจักรล้านนาซึ่งเสื่อมและอ่อนแอจึงตกเป็นเมืองขึ้นพม่า อาณาจักรล้านนาสมัยเสื่อมและล่มสลายมีกษัตริย์ปกครอง ๖ พระองค์ รวมเวลาประมาณ ๑๒ ปี^{๑๘}

ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้าง

อาณาจักรล้านช้างได้ถูกรวบรวมให้เป็นปึกแผ่นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งมีกษัตริย์องค์สำคัญปกครองอาณาจักร คือ พระเจ้าฟ้างุ้ม ตรงกับช่วงปี พ.ศ. ๑๙๘๖ – ๑๙๑๖ พระเจ้าฟ้างุ้มเป็นวีรกษัตริย์ของลาวองค์แรกที่ได้รวบรวมลาวในเขตลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่ง ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ อาณาจักรล้านช้างในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มนับว่ากว้างขวางมากมีหัวเมืองน้อยใหญ่ขึ้นต่อพระองค์หลายสิบหัวเมือง คือ แคว้นเมืองพวน (เชียงขวาง) เมืองเวียงคำ เมืองห้วยหลวง เมืองศรีโคตรบอง เมืองตะโปน (เซโปน) และแคว้นเมืองมิลาน ต่อมาเรียกเมืองพวน (พะลาน) แคว้นเมืองพิน เมืองนอง อาณาเขตของล้านช้างทางทิศตะวันออกแบ่งตามแนวพรมแดนตรงสันเขา (ภูเขาบรรทัด) ระหว่างลาวกับแกว (จรดภูเขาแดนแก้วไม้ล้มแบ่ง) ทางทิศเหนือกำหนดเอาลำแม่น้ำดำ (รวมทั้งจรดดินแดนจีน) ทางทิศใต้จดแก่งหลี่ผีต่อแดนกับขอม (เขมร) ทิศตะวันตกจดภูเขาพญาฟ่อ (หรือเขาพญาฟ่อเทือกเขาตงพญาไฟ) และภูสามเส้า ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์^{๑๙}

พระเจ้าฟ้างุ้มได้จัดแจงแต่งตั้งระเบียบราชการบ้านเมืองเสร็จสมบูรณ์แล้วทรงนำพระพุทธรูปสลัทธิลังกาวงศ์มาประดิษฐานไว้อาณาจักรล้านช้างเป็นครั้งแรก ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ยุคขุนบรมราชาธิราช พระเจ้าฟ้างุ้มทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะและเป็นประมุขในการบำรุงพระพุทธศาสนา ในสมัยนี้เองพระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปทั่วราชอาณาจักรล้านช้าง และยังมีความเจริญรุ่งเรืองในศิลปวิทยาการต่าง ๆ โดยได้รับอิทธิพลจากขอมเข้ามาแพร่หลายในดินแดนล้านช้างสืบมา จนกระทั่งในรัชกาลของ พระยาสามแสนไทไตรภูวนาท (พ.ศ. ๑๙๑๕ – ๑๙๕๑) พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ด้านพระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น พระองค์ทรงสร้างพระอารามหลวงขึ้นวัดหนึ่ง ชื่อนานนามว่า “วัดแก้ว”^{๒๐}

ในรัชสมัยของพระยาสามแสนไท ขณะที่บ้านเมืองมีความสงบสุขร่มเย็นพระองค์ยังได้สร้างความสัมพันธ์ไมตรีกับ เชียงใหม่ กรุงศรีอยุธยา จนมีความสัมพันธ์สนธิสนมเป็นเสมือนบ้านพี่เมืองน้องการไปมาติดต่อค้าขายระหว่างประชาชนก็มีความสะดวกสบายเป็นปกติสุขตลอดจนสิ้นรัชกาล^{๒๑} ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้างได้ดำเนินมาถึงยุคของ พระเจ้าหล้าแสนไทภูวนาท พระองค์ได้อัญเชิญพระบางจากเมืองเวียงคำได้สำเร็จ เมื่อพระบางมาประดิษฐาน

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕ – ๑๘๓.

^{๑๙} เต็ม วิชาญพจนกิจ, **ประวัติศาสตร์ลาว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓ – ๒๔.

^{๒๐} ทองสืบ ศุภะมาร์ค, **พงศาวดารลาว**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๓.

^{๒๑} เต็ม วิชาญพจนกิจ, **ประวัติศาสตร์ลาว**, หน้า ๒๗ – ๓๓.

ยังเมืองเชียงทองหรือเมืองหลวงพระบางในขณะนั้น พระองค์ก็ให้เปลี่ยนชื่อเมืองว่า “เมืองหลวงพระบาง” ต่อมาในยุคของพระเจ้าโพธิสารราชาธิปไตยหรือพระเจ้าโพธิสารธรรมิกราช พระองค์ได้ส่งราชทูตไปขอ พระไตรปิฎกและพระสังฆเจ้ามาจากนครเชียงใหม่ พระเมืองแก้วพระเจ้าแผ่นดินนครเชียงใหม่จึงทรง ส่งพระเทพมงคลเถรและพระสงฆ์บวชพร้อมทั้งพระไตรปิฎกอีก ๖๐ คัมภีร์ ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุตสืบพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๗๐ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรม มีบุญญานาถมาก พระองค์สามารถเชื่อมโยงศาสนสถานต่าง ๆ โดยผ่านทาง พระราชพิธี เช่น ในนครหลวงพระเจ้าโพธิสารราชได้สร้างอารามขึ้นรอบ ๆ พระธาตุพนมทางสุดเขต แดนใต้ของล้านช้างและถวายข้าววัดให้คอยทำนุบำรุงพระธาตุ พระองค์โปรดให้มีการรวมศูนย์พิธีกรรม ทางศาสนาไว้ที่เมืองหลวงพระบางอย่างเฉียบขาด นับเป็นความพยายามที่จะทำให้กษัตริย์มีอำนาจเหนือพิธีกรรมทางศาสนาและการเมือง^{๒๒}

ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา - ล้านช้าง

อาณาจักรล้านนา ล้านช้าง มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนาน สืบเนื่องจากการมีอาณาเขตที่ใกล้ชิดกัน ผู้คนไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ปะปนกัน ตลอดจนมีวัฒนธรรมที่คล้ายกัน เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมและทำให้มีการถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตทั้งล้านนา ล้านช้าง ต่างก็ยอมรับในวัฒนธรรมของกันและกันมาอย่างต่อเนื่อง ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนา อาณาจักรล้านช้าง และดินแดนอีสานในอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนทั้ง ๒ กลุ่ม ซึ่งมีจุดร่วมทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนาเดียวกัน โดยจะแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง และความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอีสาน ดังนี้^{๒๓}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง

ล้านนาและล้านช้างมีการผสมผสานและแลกเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรมภาษาและศานา กันมาช้านาน ในด้านประเพณีล้านนาและล้านช้างมีประเพณีการทำบุญที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งส่งผลให้ประชาชนของทั้งสองอาณาจักรรู้จักการทำบุญเข้าวัดและใกล้ชิดพระพุทธศาสนาแต่โบราณกาล และมีความสัมพันธ์ฉันพี่น้องอย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะระหว่างชนชั้นชาวบ้านที่อยู่บริเวณชุมชนชายแดน แม้จะถูกกีดกันจากอำนาจฝ่ายการเมืองในด้านเสรีภาพและการปฏิบัติศาสนกิจอย่างจำกัดก็ตามที่ ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและล้านช้างพัฒนามาจนถึงสมัยปัจจุบัน ไทยและลาวร่วมมือตกลง แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมร่วมกันกับสมาคมมิตรภาพไทย ลาว ของ สปป.ลาว เป็นประจำทุกปี กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ในด้านประเพณีวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งที่จะ ส่งเสริมให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างประเทศ

ในด้านการเมืองความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและล้านช้างมีทั้งความเกี่ยวพันทางด้าน สัมพันธไมตรีและด้านสงคราม และนอกเหนือจากความเกี่ยวพันทางด้านราชวงศ์แล้วในส่วน

^{๒๒} จันทนิภา ดวงวิไล, ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย - ลาว : การสื่อความหมายทาง วัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม, ๒๕๕๖).

^{๒๓} จันทนิภา ดวงวิไล, “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว : การสื่อความหมายทาง วัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม”, *ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖).

ประชาชนก็มีหลักฐานยืนยันว่ามีชาวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนาเป็นจำนวนมาก รวมถึงชาวล้านนาที่ตั้งรกรากในดินแดนล้านช้างจำนวนมากเช่นกัน ความสัมพันธ์ไทยและลาวปรากฏชัดเจนอีกครั้งหนึ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อชนชั้นผู้นำลาวได้รวมตัวกันอย่างเข้มแข็งเพื่อสู้ชาติให้พ้นจากการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยผู้นำขบวนการชาตินิยมลาวได้เข้ามาลี้ภัยทางการเมืองไทย

ส่วนในด้านเศรษฐกิจ ก็มีหลักฐานระบุว่าล้านนากับล้านช้างมีความสัมพันธ์ทางการค้ามานาน จากกฎหมายโคสธาราษฎร์ระบุว่ามีการค้าจากเวียงจันทร์นำสินค้าประเภทเกลือ ปลาสด ปลาร้า และพ่อค้าจากหลวงพระบางนำกำยาน และครั้งเข้ามาขายที่ล้านนา การค้าระหว่างล้านช้าง อโยธยา และล้านนาเป็นการค้าในระบบ ที่ต้องผ่านพระคลังสินค้า โดยมีขุนนาง ข้าราชการของกษัตริย์ทำหน้าที่เป็นผู้ค้า แต่พบว่ามีการค้าอิสระที่ราษฎรลักลอบซื้อขายกันเองกับพ่อค้าต่างชาติอย่างลับ ๆ ในช่วงที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส การติดต่อค้าขายส่วนใหญ่ที่ทำกับประเทศไทยดำเนินไปท่ามกลางมาตรการการกีดกันทางการค้า ฝรั่งเศสได้มีการวางระเบียบภาษีอากรตรวจตราระหว่างชายแดนไทย – ลาว และได้วางระบบคมนาคม เพื่อสกัดกั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างลาว – ไทย และบังคับให้ แลกเปลี่ยนค้าขายกับเข้านอื่น ๆ ในอินโดจีนเอง หลังจาก สปป.ลาว เป็นเอกราชจากฝรั่งเศส การส่งสินค้าผ่านแดนมายังลาวก็ได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่สินค้าส่งผ่านมาจากเวียงจันทน์และกัมพูชาก็เปลี่ยนมาทางประเทศไทยด้วยเหตุผลหลายประการ^{๒๔}

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับหลวงพระบางศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างเดิม ว่ามีหลักฐานที่ชัดเจนในเรื่องความสัมพันธ์ทางเครือญาติด้วยการอภิเษกสมรสระหว่างกษัตริย์สองอาณาจักร นอกจากนั้นยังเป็นการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านนาสู่อาณาจักรล้านช้างด้วย ดังจะพบว่าในด้านศิลปกรรมมีพระพุทธรูปที่สร้างในเมืองหลวงพระบางที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนา ดังตัวอย่าง พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดศรีสะเกษ กำแพงนครเวียงจันทร์ สร้าง พ.ศ. ๒๐๘๔ และพระพุทธรูปพระเจ้าองค์ตื้อ วัดศรีชมพูองค์ตื้อ อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดหนองคาย สร้างในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช พ.ศ.๒๑๐๕^{๒๕}

การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและและการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาที่รับมาจากอินเดียที่เผยแพร่มาทางล้านช้างแต่อดีต ฮีตคองประเพณีที่เกิดจากการนับถือพระพุทธศาสนา เกิดเป็นประเพณีประจำสิบสองเดือน ซึ่งในแต่ละเดือนก็มีลักษณะของงานบุญที่แตกต่างกัน โดยส่วนมากแล้วจะมีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธ ผู้คนจึงมีโอกาสร่วมทำบุญเป็นประจำ ทั้งนี้การเก็บรวบรวมข้อมูลตำนานพระพุทธรูปในพื้นที่ต่าง ๆ บริเวณชุมชนชายแดนไทย – ลาว ที่ผู้วิจัยไปสังเกตการณ์ก็เป็นข้อยืนยันได้ว่า ผู้คนที่นับถือพระพุทธศาสนาได้มาทำบุญที่วัดร่วมกันโดยไม่ต้องนัดหมาย หรือมีกฎระเบียบข้อบังคับ แต่เกิดจากการมีจิตสำนึกและความศรัทธาที่ถือปฏิบัติร่วมกันมา นอกจากนี้ยังพบว่าคนในสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงต่างสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปทำบุญที่วัดและข้ามแม่น้ำโขงไปเพื่อ

^{๒๔} ชลิศา รัตตสาร, “การค้าไทย-ลาวในบริบทของการครอบงำทางวัฒนธรรม”, *ปริญาอุษณัฏฐ์บัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๒๕} สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า ๒๔๒ – ๒๔๓.

ร่วมงานบุญทั้งฝั่งไทยและ สปป.ลาวเป็นประจำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนโดยมี พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางได้อย่างชัดเจน^{๒๖}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอีสาน

ในอดีตความขัดแย้งทางการเมืองของลาวล้านช้างเป็นเหตุประชาชนไม่น้อยทำการ เคลื่อนย้ายไปแสวงหาในดินแดนอื่น ๆ ที่ปราศจากสงคราม แล้วตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันกับกลุ่มอื่น ๆ ใน เขตอีสาน แล้วสืบเชื้อสายมาเป็นชาวอีสานจนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยภูมิศาสตร์ที่เต็มไปด้วยเทือกเขา โอบล้อมทุกด้าน ประกอบกับความเชื่อที่ว่า บรรพบุรุษของคนอีสานโดยยอมรับวัฒนธรรมล้านช้าง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้อาณาจักรล้านช้างกับภาคอีสานของไทย ไม่สามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกันได้โดยตรง วัฒนธรรมล้านช้างสืบทอดผ่านภาคอีสานของไทยโดยอาณาจักรล้านช้าง เท่านั้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในสมัยพระโหราธิบดี พ.ศ.๒๐๕๔ – ๒๐๙๑^{๒๗} ความสัมพันธ์ ระหว่างอาณาจักรล้านช้างและอีสาน เนื่องจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้าง เพื่อมาสู่ภูมิภาคของอีสานในอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง อันจะเป็นวิธีที่ทำให้วัฒนธรรม “ล้าน ช้าง” มีส่วนของวัฒนธรรมอีสาน – ล้านนา ผสมผสานอย่างกลมกลืน ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมใน ลักษณะดังกล่าวพบได้โดยทั่วไปในงานสถาปัตยกรรม การแต่งกาย และงานศิลปะ ที่อยู่ในแขวงหลวง พระบาง ซึ่งปัจจุบันนี้ เมืองหลวงพระบางได้กลายเป็นศูนย์กลางทางอำนาจของอาณาจักรล้านช้าง

เรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างล้านช้างกับอีสานนั้น ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจาก พระพุทธศาสนาที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียที่ให้เป็นศาสนาหลักของไทยและลาว ด้วยการสร้างความ ศรัทธาและวิถีปฏิบัติ และด้วยการกำหนดให้เป็นจารีตของชนชั้นนำในสังคมลาว ภายใต้ความแตกต่าง ในด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไทย – ลาว ดังนั้น ศาสนาพุทธจึงได้รับความนิยมเลื่อมใสในหมู่ชาว ลาว แม้ว่ายุคปัจจุบันการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในลาวจะต้องได้รับอนุญาตทุกครั้งไป เหตุการณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมในยุคนี้แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมลาวไม่สามารถถ่ายทอดถึงราชสำนัก สยามได้ เพราะมีมาตรการกีดกันการผสมผสานทางวัฒนธรรม ระหว่างวัฒนธรรมพื้นบ้านลาวกับราช สำนักระหว่างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในขณะที่วัฒนธรรมล้านช้างถูกถ่ายทอดให้กับอีสานโดยตรง ด้วย เหตุผลนี้ความสัมพันธ์ระหว่าง อีสาน – ล้านช้าง (แคว้นลาว) ในระดับชาวบ้านจึงมีความผูกพันกัน อย่างแน่นแฟ้นในลักษณะที่หลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกัน (Cultural Assimilation) มากกว่าที่จะ ผสมผสานกัน (Cultural Combination) นับเป็นปรากฏการณ์วัฒนธรรมที่สำคัญในสมัยที่ลาวยังไม่ เป็นหัวเมืองของประเทศราชของไทย^{๒๘}

จากประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้าง สังเกตเห็นว่าเป็น ยุคแห่งการทำสงครามและยุคแห่งการพัฒนาบ้านเมืองไปพร้อม ๆ กัน ที่เกิดจากความต้องการ ขยายฐานอำนาจหรือการปกครองแต่ละอาณาจักร โดยอาศัยสงครามเป็นใบเบิกทาง แต่ใน ขณะเดียวกันเมื่อสงครามเสร็จสิ้นลง การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาก็จะตามมา โดยมี

^{๒๖} กรวรรณ ชิวสันต์ และคณะ, “ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา-ล้านช้าง: การศึกษาเปรียบเทียบ ประเพณี ๑๒ เดือน”, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๔๓ – ๔๔.

^{๒๗} ชลิตา รัตสาร, “การค้าไทย-ลาวในบริบทของการครอบงำทางวัฒนธรรม”, *ปริญาอุษณัฏฐ์บัณฑิต*, ๒๕๕๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน,

พระมหากษัตริย์แต่ละยุคสมัยให้การส่งเสริมสนับสนุน อันเป็นแนวคิดเรื่องจักรพรรดิราช ซึ่งเกิดจากคติความเชื่อเรื่องอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ควบคู่ไปกับอำนาจของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าที่สามารถปกป้องคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงและอีกประการหนึ่งพระพุทธศาสนายังเป็นสัญลักษณ์อันหมายถึงความมีอำนาจในทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ จนกระทั่งมาถึงปัจจุบันอันเป็นยุคของพรมแดนรัฐชาติสมัยใหม่ ความเชื่อเรื่องการนับถือพระพุทธศาสนา ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์มิติด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันเป็นความทรงจำที่เกิดจากจิตสำนึกทั้งสองอาณาจักรร่วมทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๑.๕ สรุปและวิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม

จากการที่ได้ศึกษาชีวประวัติของพระสิริมงคลอาจารย์ พระเถระที่ถูกขนานนามว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในล้านนา เมื่อประมาณ ๕๕๐ ปี นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ได้สร้างสรรค์คัมภีร์อันประมาณค่ามิได้ ที่ฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาไว้กับพระพุทธศาสนา ท่านเป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา และมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนตลอดจนกระบวนการศึกษาทั้งฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายอาณาจักร โดยผ่านคัมภีร์ เวสสันดรทวิปิจักกภาพทวิปิ สังขยาปกาสะกฏิก และมังคลัตถทวิปิ ซึ่งได้ให้ความสนใจและศึกษาค้นคว้ามาโดยตลอด ผลงานของท่านที่ปรากฏไม่เฉพาะในล้านนาเชียงใหม่ หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่

การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของท่านโดยผ่านคัมภีร์หรือผลงานอันเป็นที่ยอมรับของท่าน ก็พอที่จะวิเคราะห์ได้ส่วนหนึ่ง แต่ทว่า จะวิเคราะห์ถึงเส้นทางการเชื่อมโยงโดยท่านเองนั้น จากเอกสารที่ได้นำมาศึกษาและนำเสนอไว้ในเบื้องต้น ไม่พบว่าท่านเดินทางไปไหน อย่างไรด้วยอะไร และท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการใดนั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่การอธิบายในครั้งนี้ จะเป็นลักษณะการเชื่อมโยงโดยอาศัยข้อมูลพื้นฐาน เช่น คัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ ประกอบกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัยทั้งในอาณาจักรล้านนา – ล้านช้าง และต่างประเทศ โดยอาศัยคัมภีร์เป็นตัวเชื่อมโยงดังนี้

ความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายใต้คติความเชื่อเดียวกันของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา สมัยของพระเจ้ากือนาธรรมิกราช รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์เม็งราย พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้า พระองค์ยังเป็นผู้ทรงแตกฉานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วแคว้นแดนล้านนา ต่อมาพระองค์ได้ยินกิตติคุณของ พระมหาสุมนเถระ สำนักวัดป่าแก้ว แห่งกรุงสุโขทัย ว่าเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาตั้งไว้ที่สุโขทัยจนเป็นที่เจริญรุ่งเรือง พระองค์จึงได้ส่งราชสาส์นและไปถวายแด่พระศรีธรรมมิกราช (พระมหาธรรมราชาลิไท) เจ้าเมืองสุโขทัย เพื่อขอพระสุมนเถระไปช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงอนุญาตให้ท่านไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่จนเจริญรุ่งเรือง พระเจ้ากือนาธรรมิกราช ก็ทรงสร้างพระอารามขึ้นชื่อว่า วัดบุบผาราม (วัดสวนดอกปัจจุบัน) แล้วอาราธนาให้พระมหาสุมนเถระประจำอยู่ที่พระอารามนี้

ต่อมา ในปี พ.ศ.๑๙๙๙ พระสงฆ์เชียงใหม่ มีพระญาณคัมภีระ พระเมธีกรและพระศีลวงค์ ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา เพราะสมัยนั้นพระศาสนาในประเทศลังกาเจริญรุ่งเรืองมาก พร้อมกับกิตติศัพท์ที่ได้รับทราบจากพระสุนทรเถระ ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาแบบลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ในล้านนาไทยเป็นรูปแรก โดยได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราช เมื่อได้เดินทางกลับมายังล้านนา ก็ได้นำเอาลัทธิลังกาวงศ์กลับมาเผยแผ่ในล้านนาด้วย ต่อมาพระเจ้าติโลกราชจึงได้สร้างวัดโพธารามวิหาร (วัดเจ็ดยอด) ขึ้น เพื่อเป็นสำนักและเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์พร้อมกัน

นามว่าพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏในสมัยของพระเมืองแก้วรัชการที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์เม็งราย หลังจากได้ไปศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ณ สำนักของ พระพุทธวโรรส ประเทศลังกา ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดเจ็ดยอด ซึ่งมีพระธรรมทินเถระเป็นประมุขสงฆ์ ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ พระสิริมังคลาจารย์คงเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่ทำสังคายนา เนื่องจากการทำสังคายนาในครั้งนั้น สอดคล้องกับคัมภีร์เล่มแรกที่ท่านได้รจนามาไว้และสำเร็จเมื่อ จ.ศ.๘๗๙ (๒๐๖๐) เมื่อนำระยะเวลาในการทำสังคายนา กับวันสำเร็จแห่งการรจนาเวสสันดรที่ปนี แล้วพบว่า ห่างกัน ๔๐ ปี นั้นอาจหมายความว่า ท่านสำเร็จการศึกษาและมีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎกแล้ว

การเริ่มต้นของความเชื่อมโยงเส้นทางพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา มีเค้าโครงมาจาก กรุงสุโขทัย โดยการนำของพระมหาสุนทรเถระ ที่เชื่อว่าท่านมีความรู้ความสามารถแตกฉานในพระไตรปิฎก และเป็นพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ จากนั้นก็มีพระเถระในล้านนาอีกจำนวนหนึ่ง ร่วมทั้งพระสิริมังคลาจารย์ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศลังกาจนสำเร็จการศึกษาและนำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านนาสืบต่อมา

๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศรีวิชัยญาณวชิรมหาเถระ (ครูบามหาเถร)

๓.๒.๑ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ครูบาศรีวิชัยญาณวชิรมหาเถระ (ครูบามหาเถร) เป็นนักบุญนักปราชญ์แห่งล้านนาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางพระพุทธศาสนาให้กับแผ่นดินล้านนา และประเทศใกล้เคียง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในท่านได้สร้างผลงานไว้กับพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติธรรม ปฏิบัติ และปฏิเวธ ในล้านนาและประเทศใกล้เคียงอย่างมากมาย ดังพอสรุปได้ดังนี้

๑) ในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๓๖๐ เดินทางไปศึกษาด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ประเทศพม่า และได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและบรมธาตุจากพมามาศรีดิฐฐาน และสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์เวียงโกศัย จังหวัดแพร่

๒) ปี พ.ศ.๒๓๖๙ (จ.ศ.๑๑๘๘) ชักชวนพระมหาราชครู และพระมหาเถระในเชียงใหม่ตรวจสอบและรวมรวบพระไตรปิฎก โดยเฉพาะคัมภีร์วินัยและอรรถกถาที่บกพร่องมาเขียนเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้หลักธรรมศาสนาทางพระพุทธศาสนามีความมั่นคง โดยที่เจ้าหลวงแผ่นดินล้านนาพุทธวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ และได้ฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ โดยใน “ตำนานธรรมครูบามหาเถรเจ้า” ซึ่งเจ้าหลวงอินทวิชัยเจ้าหลวงเมืองแพร่ ได้มอบหมายให้หนานจันทร์ตีบ และหมื่นสัดเขียนไว้เมื่อ จ.ศ.๑๒๐๐ (พ.ศ.๒๓๘๑) โดยไปล้านนา ๔๕

ใบๆ ละ ๔ บรรทัด เรียกว่าลานสี่ ถูกค้นพบและเก็บรักษาไว้ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ซึ่งมีข้อความจารไว้ว่า

...เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๘๘ ตัว พ.ศ.๒๓๖๙ เจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์ผู้ครองนครเชียงใหม่ ครุบาทมหาเถรเจ้าได้ปรึกษาว่า เราควรรวบรวมพระไตรปิฎกที่ขาดตกบกพร่องมาเขียนเหมียดยี่เป็นหมื่น เพื่อความจีรังยั่งยืนและมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพราะนับตั้งแต่พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงมาแต่สิ่งหลมหานครทวีปใต้แห่งจุมปูตีป มาบัดนี้ เรามักจำเริญรอยตามเตือะพระมหाराชครูก็ขานรับเอาโดยดีแล้ว ก็ส่งสาส์นออกนิมนต์พระนักปราชญ์บัณฑิตทางพระพุทธศาสนา และผู้อุปถัมภ์มาพร้อมแล้ว เจ้าหลวงก็กล่าวว่า พระคัมภีร์ต่างๆ พ่อเจ้าพระยาหัวเมืองแก้ว พ่อเจ้าหลวงเจ้าเมืองได้เอาไปซ่อนไว้ที่ถ้ำปู่ชะคะเป็นอันมาก แต่หาทางไปยากแต่ดีหีสองมหายานี่ท่านบ่อได้ลัดละจึงนำเอาพระผู้พหูสูตปณิตาจารย์ พร้อมด้วยพระยาตนใหญ่พุทธวงศ์รองลงไปมีเจ้าจัยยะวงษาและเสนา ๑๒ ขุนสนามติดตามตั้งหมู่บริวารตั้งหนพายในและพายนอกเอากันออกจากเวียงพิงค์เจียงใหม่ไปสู่ถ้ำปู่ชะคะและจ้วยกันเอาคัมภีร์วินัยอังคฺตรนิกายออกมาเขียนได้ ๑๐๘ ผูก ท่านมหाराชครูเขียนได้ ๑๐๖ ผูก แล้วเสร็จเป็นเวลา ๓ วัน จึงจวนกันเอาเข้าไปตั้งฉลองที่วัดพระสิงห์หลวง กลางเวียงเจียงใหม่ สิ้น ๗ วัน ๗ คืนเป็นปฐมก่อนแห่...

๓) ในปี พ.ศ.๒๓๗๐ - ๒๓๗๗ ครุบาทัญจนอรัญญวาสี ได้ชวนพระมหाराชครูวัดสวนดอกช่วยกันสังคายนาพระไตรปิฎก และตั้งฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์และร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าโลกราชและต่อมาได้กลับไปบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ในสมัยพระเจ้ากาวิโรศ ประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๒

๔) ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ (จ.ศ.๑๑๙๐) หลังจากที่ครุบาได้ร่วมรวบรวมคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว เจ้าอินทวิชยราชา เจ้าผู้ครองเมืองโกศัย (แพร่) ได้ขออาราธนานิมนต์ท่านกลับไปยังเมืองแพร่ เพื่อนำคัมภีร์ธรรมไปยังวัดสูงเม่น โดยท่านได้เดินทางผ่านหริภุญชัยลำปาง ซึ่งตลอดการเดินทางได้รับการต้อนรับนับถือจากเจ้าเมืองและประชาชนเป็นอย่างดี และท่านได้สร้างมณฑปและหอไตรวัดสูงเม่นเพื่อประดิษฐานคัมภีร์ธรรมที่ท่านนำมาจากเชียงใหม่และได้ฉลองธรรมอย่างยิ่งใหญ่จนทาให้วัด สูงเม่นกลายเป็นวัดที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมภาษาล้านนาไว้มากที่สุดในประเทศไทย

๕) ปี พ.ศ.๒๓๗๖ (จ.ศ.๑๑๙๕) ครุบาทัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองนันทบุรีหรือเมืองน่าน เพื่อร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆที่วัดช้างค้ำ (วัดจ้ำงก้า) ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึก ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานจังหวัดน่าน (เลขทะเบียน ๔๖๕/๒๕๓๓) โดยศิลาจารึกดังกล่าวระบุถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมของครุบาทมหาเถร (ดร.ฮันส์ เพนธ์ และอาจารย์ศรีเลา เกษพรหม แห่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการศึกษาสำรวจและแปลไว้) โดยมีข้อความว่า

“จุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัว ปีกำไล ยังมีพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง จื่อ กัญจนอรัญญวาสี (อยู่) เมืองแปะ (แพร่) เป็นแก้ว (เป็นหัวหน้า) และศิษย์เจ้าตั้งมวล จรเดินเทศมาแต่เมืองแพร่หนปัจฉิมทิศเข้ามาถึง เมื่อน่านตี่นี้ แล้วจึงได้นำเอาบุญขึ้นถึง ศรัทธาภายใน ภายนอกตั้งมวลศรัทธาภายในมีพระสงฆ์เจ้าอันอยู่เมื่อน่านตี่นี้ ศรัทธาภายนอกมีเจ้าเมื่อน่านตี่นี้ ตั้งมวลไว้ขอตกพุทธศาสนาห้าปัน (๕๐๐๐) พระวัสสา แล...”

...สังฆกรรม (รวบรวมนคร) ตั้งมวลอันได้สร้างนี้ เป็นธรรมร้อยปลาย ๔๐ สิบ ๒ มัด (๑๔๒ มัด) จัดให้เป็นผูกได้ป็นปลาย ๖ ร้อยปลาย ๓ ผูก และ (๑,๖๐๓ ผูก) ...ได้ฉลองธรรมแต่เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๙๙ ตัว ปีเมืองเฝ้า เดือน ๙ เป้ง เม้งว่า วันอาทิตย์ ไทย (ว่า) เต่าสี่ วันนั้นแล ครั้นว่าฉลองแล้ว พระมหาเถรเจ้าก็ยกเอาพระสังฆกรรมเจ้า เมื่อ (นากลับ) ตั้งไว้โขตกพุทธศาสนาในเมืองแพร์ (เวียงโกศัย) ปัจฉิมทิศ วันนั้น แล พระมหาเถรเจ้าเกิดมาในปีกัตเฝ้า อายุได้ ๔๙ ปี จึงได้ฉลองธรรมนี้แล...

นอกจากนี้ ในตำนานธรรมครูบามหาเถร ยังได้กล่าวอีกว่า

...ถึงจุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัวปีกัตได้ มหาเถรเจ้ายศใหญ่ตนไฟในการสังฆกรรม จึงได้นำศิษย์ผู้เป็นบัณฑิตเข้าสู่ นันทบุรีสถลเมืองใหญ่ จึงเข้าไปไต่ถามหาที่ยังปณิธาจารย์สมณสีพรหมณผู้รู้ยังเอาใจใส่ศาสนายังมีอยู่กว่าอัน ยามนั้นเสนาผู้ใหญ่ก็นิมนต์ครูบาเจ้าเข้าสู่วัดใหญ่จำงักำพำนักอยู่แล้วหาหมู่ขุนหาญนำราชการเข้าใกล้กราบไหว้บาทให้ตนเกินเมืองเจ้าบุญเรืองท่านได้นำมาชื่อว่าพระยารัตนหัวเมืองแก้วตนใจบุญว่า ข้าแต่พระบุญเรืองตนเป็นเจ้าบัดนี้พระมหาเถรเจ้ามาแต่เวียงโกศัย ตนบ่ละยังพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองเราตนมีใจเปียนเท่าฟ้าเป็นแขกแก้วแก่พระศาสนาที่นั่นเจ้าเมืองก็มีความยินดีว่าตนบุญมีจักมาธำปนาตั้งไว้ยังพระสังฆกรรมเจ้าในฐานะที่นี้ก็เป็นนิมิตดีแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่อารามถ้ำถวยปัจจยแก่ครูบาฯ จึงสนทนาตอบคำว่า ข้าแต่โพธิสมปานเจ้าใหญ่ในนันทบุรีสถลนครนี้ เป็นนักปราชญ์บัณฑิตจาอาจารย์ก็หากมีแต่แต่ว่าไปอยู่ในปุดอยเถื่อนถ้ำราวเขา หากได้เข้ามาช่วยก้ำศาสนายกเอาพระสังฆกรรมเจ้าเข้าสู่หมู่เวณียสัตว์ ก็จักเป็นปัจจยแก่โลกใต้โลกาแต่ขอหื้อเจ้าอาชญาไปนิมนต์มา แลมาแล้ว มหาเถรเจ้าจักมีมาสังคายนา พระธรรมคัมภีร์อันมีในวัดจำงักำ แล้วหื้อมนตรีที่มีลายสือดีเข้าหมู่เอากันเข้าสู่อารามหลวงจำงักำแล้วเอากันต้มใบลานโปฏกางานยิ่งใหญ่ต้บตากไว้หื้อแห้งแห้งดิงามแล้วมัดเป็นก้ำ เพื่อจักกระทำเป็นโฝกล้วนหลายหมื่นถ้วนใบลานแต่ดีหลี ตีนั้นพระยาหัวเมืองแก้ว รับแล้วจึงแต่งตั้งหื้อตัวใจยา ไปตีกิ่งร้องปาวบอกชาวแก้วจาวเมือง ตามอาญาบรมวลแล้ว ได้นักปราชญ์ทั้งบ้านในบ่านนอก เอากันเข้ามาสู่วัดจำงักำแก้วกว้าง เพื่อจักจ่วยกันสร้าง พระสังฆกรรมในอารามจำงักำ เจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว ได้เป็นพระยาอุปถัมภกะ กระทำนานอยู่ถ้วน ๗ วัน ๗ คืน ก็ได้คัมภีร์ ๔๘๕ ผูก นับเป็นมัดได้ ๙๗ มัด จัดเป็นใบลานได้ ๑๔,๕๐๐ ใบ แล้วโยกย้าย คล้ายเลยไปยังมหานันทบุรีสถลแก้วกว้าง จื่อว่าเมืองหลวงพระบาง พร้อมด้วยเจ้าพระยานันทบุรีสถลนครแล้วขุนหมื่นหน้าประชาชีไต่ไปตามมคคาในปีกำเม็ด ยามนั้นจุลศักราชเปียงขึ้นแถมตัว ๑ เป็น ๑๑๙๖ ตัวปีกัตยี้ เข้าไปถึงนันทบุรีแก้วกว้างหลวงพระบาง เข้าไปในมหาอารามช่วงใหญ่นามชื่อได้ว่า “วัดวิขุนราชวนาราม” แล้วจึงขึ้นเมตตากับเจ้าพระยาเมืองใหญ่ อันได้เอาพระสังฆกรรมนาไว้หั้นเรือเดียวไปมาขวกไขว่เหตุใจใคร่ยกศาสนาเพราะกลัวจักตกต่าก้อย ขอพระยอดสร้อยจึงพิจารณาดูเตื่อะ...

...ยามนั้นเจ้าเมืองยคยั้งจึงคินจู้ว่ามหาเถรเจ้ามาตี จึงแก้หื้อเมตตาเตตานนับได้ว่า ๑,๘๐๐ เงิน หื้อหมื่นวัดไปกระทำยังปฏิสังขรณ์ ตีนั้นนอนลุกแล้วปกวาหานักปราชญ์ อาจารย์หาไต่ยังใบลานมามากถ้วน บรมวลดี คนลายสือดีหื้อมาแต่มาลายเสื่ออันพระสมณมุณจักบอกทั้งบ้านในบ่านนอกหลายมนตรี เขียนพระคัมภีร์ได้ ๗ วัน ๗ คืน เป็นที่ชมชื่นแก่ เจ้าหลวงพระบางและไพร่น้อยฉลองพระไตรปิฎก ยามนั้นฟ้าฝนก็ตกลงมามากนักหั่วตัวหลวงพระบาง พอวันถ้วน ๘ ก็อำลาจากเมืองหลวงพระบางเตียวตางไต่เต้าเข้าสู่เมืองนันทบุรีที่นั้นนับพระคัมภีร์ได้ ๘๔๐ ผูกรวมกันกับวัดจำงักำ

ถ้า ต่อแต่นั้นก็ยกออกจากรั้วทวารวดีไปอยู่เวียงโกศัยแก้วกว้างไปจดยังอยู่ที่วัดศรีชุมดังเก่าเพื่อหื้อพ่อเจ้าอินทวิชัยราชาได้มีสการกราบไหว้ยามนั้นไซ้ครุฑาก็ได้เข้าหาพระราชที่วัดศรีชุมพอบันพระราชแล้ว ก็ยกออกไปตั้งไว้ที่ วัดสูงเม่น แดนต่างใต้แห่งเวียงโกศัยเป็นห้องที่ ๒ ก่อนแหล่

...สิริรวมพระคัมภีร์ที่ได้บรรจุไว้ในหอไตรวัดสูงเม่น ครั้งนี้มี ๒,๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๕๕ ผูก นับเป็นใบฎีกาใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ล้วนแล้วแต่เป็นบาลีต่างๆ เช่น มูลกัจจายนะ นิเทศนาม นิเทศศัพท์สูตร บาลีสูตรสังขยา นิเทศมาส-กิด-ตัทธิต ัมมะปาตีะ...

๖) ในปี พ.ศ.๒๓๗๙ ครุฑาภิเษกนรญาณวชิรมหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิชุนราช จนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนในเมืองหลวงพระบางเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ และคณะผู้ศึกษาจากวัดสูงเม่น ที่ได้ศึกษาเพิ่มเติมจากศิลาจารึกวัดวิชุนราช ๒ แผ่น ซึ่งค้นพบในปี พ.ศ.๒๔๓๐ ที่วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองหลวงพระบาง) พบว่า ได้มีการกล่าวถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมและพระไตรปิฎกของครุฑาภิเษกนรญาณวชิรมหาเถร ดังนี้

...จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัว ปีรวายสัน ยังมีมหาเถรเจ้าต้นหนึ่ง ชื่อ กัญจนนรญาณวชิรมหาเถร (แพร่) เป็นเจ้าและศิษย์เจ้าตั้งมวล จรเดินเทศมาแต่เมืองแพร่ ยวน (ไทย) หนปัจฉิมทิศเข้ามาถึงเมืองหลวงพระบางล้านช้างที่นี้แล้วก็ได้นำเอาหน้าบุญขึ้นถึงเจ้าเมืองหลวงพระบาง ต้นจื่อว่ามังธาเป็นเจ้า และเจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง เป็นประธาน พร้อมกันสร้างยังอักษรธรรมคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งมวลไว้ โจ้ตะกะศาสนาพระพุทเจ้าตลอดต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัสสา และได้ฉลองธรรมที่นี้ เมื่อเดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันกาไก้ จึงแล้วบรมมวลแต่แหล่...

...สังฆธรรมตั้งมวล อันได้สร้างนี้ เป็นธรรมจนวน ๒๔๒ มัด จัดเป็นผูกว่าได้ ๒,๘๒๕ ผูก จัดเป็นเงินค่าจ้างแต่เขียนสมเด็จพะเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางมีเงินหอม ๘๕ ตั้ง เจ้าราชวงศ์มีเงินลานหนัก ๑๘,๒๐๒ บาท ปลาย ๗ ค่า ปลาย ๒ แดง เงินฝ่ายศรีทธาจากเมืองแพร่มีเงิน ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ปลาย ๑๐ สลึง แต่ค่าปั๋วปกธรรม เสี่ยง ๑๒,๘๐๐๐ แผ่น แลธรรมที่เจ้าเมืองหลวงพระบาง สร้างเป็นธรรม ๓๔ มัด ธรรมที่เจ้าราชวงศ์สร้างเป็นธรรม ๑๗๗ มัด และธรรมที่ศรีทธาเมืองแพร่สร้างเป็นธรรม ๓๑ มัด ครั้นว่าฉลอง (ธรรม) แล้ว พระมหาเถรเจ้าก็ยกเอาพระสัทธิธรรมเจ้าตั้งมวลอันได้สร้างทั้ง ๒๔๒ มัดนี้ เมื่อ (นากลับ) ฐานาตั้งไว้โชตกพุทธศาสนาในเมืองแพร่ยวน หนปัจฉิมทิศวันนั้น แล” และศิลาจารึกอีกด้านจารึกว่า

“จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ (พ.ศ.๒๓๗๙) ปีรวายสัน เดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันกาไก้ได้ฉลองธรรมในวิหารวัดวิชุนที่นี้แหล่ ธรรมลิขิต โชตกพุทธสส สหสสานิ นิพพานปัจจุโย โหตุโน นิจุจ” จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าครุฑามหาเถรได้มีบทบาทและเป็นผู้นำที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาของหลวงพระบางและล้านนา

๗) ในปี พ.ศ.๒๔๐๓ ครุฑาภิเษกนรญาณวชิรมหาเถรได้ร่วมกับพระเจ้ากาวิโรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ร่วมกันหล่อกังสดาลที่วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และนำกลับไปถวายไว้ที่พระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน ซึ่งเป็นกังสดาลที่หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ทรงกลมวงเดือน มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๒๘ ซม. ขอบหนา ๗ ซม. ที่รอบนอกจารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ตัวอักษรขี้เหล็ก ขามใหญ่ ตัวเลขโหรา

นอกจากนี้หลวงพ่อกุญจนมหาเถร นอกจากท่านจะเป็นพระมหาเถรนักปราชญ์ที่สนใจงานด้านหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและสร้างวรรณกรรมพุทธศาสนาอย่างมากมาแล้ว ยังเป็นพระนักพัฒนา ก่อสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาอีกด้วย ผลงานที่สำคัญ ดังนี้

๑) ปี พ.ศ.๒๓๖๕ - ๒๔๐๘ สมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสูงเม่นได้ปฏิสังขรณ์วัดและสร้างถาวรวัตถุไว้ที่วัดมากมาย โดยเฉพาะอุโบสถที่มีความงดงามสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๒) ปี พ.ศ.๒๓๗๐ - ๒๓๗๗ ครูบากัญจนอรัญญาสิ ได้ชักชวนพระมหาเถรราชครูวัดสวนดอกที่ร่วมสังคายนาพระไตรปิฎก ร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช และต่อมาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ ในสมัยพระเจ้ากาวิโรส ในปี พ.ศ.๒๔๑๒

๓) ปี พ.ศ.๒๓๘๓ ได้ก่อสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่นำมาจากประเทศพม่า ร่วมกับเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา เจ้าหลวงเมืองแพร่

๔) ได้สร้างหอไตรวัดสูงเม่น เป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับเจ้าหลวงอินทวิชัยราชาและชาวสูงเม่น

๕) สร้างวัดศรีดอก อำเภอสองเม่น เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ชาวสูงเม่นอีกวัดหนึ่ง ซึ่งวัดศรีดอกก็ยังคงเป็นวัดมาตราบจนปัจจุบัน

๖) ปี พ.ศ.๒๔๐๓ (จ.ศ.๑๒๒๒) หล่อระฆังกังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์แล้วนำไปไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยจังหวัดลำพูน (ระฆังลักษณะเป็นทองสัมฤทธิ์ทรงกลมวงเดือนเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒๒๘ เซนติเมตร หนา ๗ เซนติเมตร จารึกเป็นภาษาไทยวน ตัวอักษรขี้เหล็กขนาดใหญ่ ตัวเลขเป็นเลขโหรา)

๗) ได้สร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะแกะสลักพระพุทธรูปไม้ปางต่างๆ ไว้ที่วัดสูงเม่น

๘) สร้างวัดดอกแก้ว อำเภอสองเม่น ที่วัดนี้ได้สร้างฐานเป็นดอกเจดีย์ไว้สันนิษฐานว่าจะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้บ้างแล้ว ปัจจุบันชาวบ้านดอกแก้วได้สร้างเจดีย์ขึ้นไว้ในที่ที่เดิมและในทุกๆ ปี มีพิธีสมโภชให้ผู้มีจิตศรัทธามาทำบุญร่วมกัน

๙) ท่านได้จัดให้มีการเก็บรักษาสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องอัฐบริขาร จานชามเครื่องสังคโลก เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันสามารถศึกษาสิ่งของต่างๆ เช่น บาตร สารีบอาหาร จานชามสังคโลก ที่ใช้ในสมัยนั้นได้ที่วัดสูงเม่น

สรุปในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ - ๒๔๐๕ ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถรได้บำเพ็ญศาสนกิจในเขตล้านนา ประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง โดยให้มีการชำระตรวจสอบพระไตรปิฎก การสร้างคัมภีร์ธรรมอธิบายพระไตรปิฎก และการรวบรวมคัมภีร์ธรรมต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธศาสนามีความยั่งยืน นอกจากนี้ได้บูรณะปฏิสังขรณ์หอไตรวัดพระสิงห์ สร้างมณฑปหอธรรมวัดสูงเม่น อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุจากพม่ามาบรรจุประดิษฐานไว้ที่วัดมหาโพธิ์ เวียงโกศัย และหล่อกังสดาลไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถรจึงเป็นเพชรน้ำเอกของชาวเมืองแพร่และชาวสูงเม่น และเป็นพระมหาเถรนักปราชญ์ที่ได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้พระพุทธศาสนา และเป็นนักอนุรักษ์ที่สืบสานวรรณกรรมล้านนามิให้สูญสิ้นไป

๓.๒.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม

ในหัวข้อนี้คณะผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) มาทำการจัดเรียงและวิเคราะห์ให้เห็นเส้นทางโดยการนำเสนอในรูปแบบตารางและนำเสนอในรูปแบบของ แผนที่เชื่อมโยงการเดินทาง (mapping) ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ แสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

ปีพุทธศักราช	พื้นที่เส้นทาง	ผลงาน
พ.ศ. ๒๓๓๒	ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่	เด็กชายบอย หรือครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือกำเนิดขึ้น
พ.ศ. ๒๓๕๐ – ๒๓๖๐	ศึกษาวิปัสสนาธุระกัมมัฏฐาน ประเทศพม่า	อัญเชิญนำพระบรมสารีริกธาตุและพระบรมธาตุจากพม่า มาประดิษฐานและสร้างเจดีย์ที่วัดมหาโพธิ์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
พ.ศ. ๒๓๖๙	ชักชวนพระมหाराชครูและพระมหาเถระในเชียงใหม่ทำการตรวจสอบและรวบรวมพระไตรปิฎกโดยมีเจ้าหลวงแผ่นดินเชียงใหม่ผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ กระทำที่จังหวัดเชียงใหม่	- ได้จัดหมวดหมู่ของคัมภีร์วินัยปิฎกอรุณกถา - ได้แปลคัมภีร์พระวินัยอังคุตรนิกายจำนวน ๑๐๘ ผูก
พ.ศ. ๒๓๗๐ – ๒๓๗๗	ชักชวนพระมหाराชครูวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าติโลกราช	ได้บูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ใหม่
พ.ศ. ๒๓๗๑	เดินทางกลับจากเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่	- นำเอาคัมภีร์ธรรมที่รวบรวมมาประดิษฐานไว้ที่วัดสูงเม่น - สร้างมณฑปและหอไตรวัดสูงเม่น
พ.ศ. ๒๓๗๖	เดินทางไปยังวัดพระธาตุช้างค้ำ เมืองนันทบุรี จังหวัดน่าน	- ร่วมสังคายนาพระไตรปิฎก - ได้คัมภีร์ธรรมจำนวน ๔๘๕ ผูก
พ.ศ. ๒๓๗๗	วัดพระธาตุดอนแก้ว จังหวัดแพร่	- สร้างวัดพระธาตุดอนแก้ว

พ.ศ. ๒๓๗๙	เดินทางไปยังวัดวิขุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว	- ได้คัมภีร์ธรรมจำนวน ๒๔๒ มัด นำกลับมายังวัดสูงเม่น
พ.ศ. ๒๓๘๓	วัดมหาโพธิ์ จังหวัดแพร่	- ก่อสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
พ.ศ. ๒๔๐๓	เดินทางมายังวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่	- หล่อระฆังกังสดาล นำไปถวายยังวัดพระธาตุหริภุญชัย

จากตารางที่ ๓.๑ แสดงให้เห็นถึงเส้นทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครูบาศุขญาณ อรัญญาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) โดยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ – ๒๕๐๕ ครูบาศุขญาณ อรัญญาสี มหาเถระ ได้บำเพ็ญกิจในเขตล้านนา ประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง โดยที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในการช่วยชำระพระไตรปิฎกรวมถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมอธิบายพระไตรปิฎก โดยเป็นผู้นำในการชำระพระไตรปิฎกและการสร้างคัมภีร์จากที่ต่างๆ แล้วนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งเหตุผลหลักก็เพื่อที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน นอกจากนี้ท่านยังได้บูรณะและสร้างวัดอีกจำนวนหลายวัดในเขตจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะในอำเภอสูงเม่น ในปัจจุบันวัดสูงเม่นถือว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลานอันเป็นผลงานของครูบาศุขญาณ อรัญญาสีมากที่สุดในโลก เพราะมีจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ ใบลาน และมีพิธีการรักษาคัมภีร์ โดยการจัดให้มีเทศกาลตากธรรม ซึ่งเป็นการดูแลคัมภีร์ใบลานและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมจนถึงทุกวันนี้ ดังที่ผู้วิจัยจำแนกเสนอ Mapping ภาพรวมของการเชื่อมโยงเส้นทาง ดังนี้

๓.๓.๓ วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรม

๑) วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศุขญาณ อรัญญาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

ดังที่ได้ทราบแล้วว่าครูบาศุขญาณ อรัญญาสี มหาเถระ หรือครูบามหาเถระ เป็นพระมหาเถระที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นแบบอย่างของคำว่าครูบา ในการเรียกชื่อพระสงฆ์ที่ได้มี คุณูปการต่อพระพุทธศาสนา มีประชาชนที่เคารพนับถืออย่างแพร่หลาย จากการศึกษาประวัติของครูบามหาเถระทำให้พบว่า ครูบามหาเถระ ไม่ใช่เป็นแค่พระมหาเถระที่ได้รับการยอมรับในเขตจังหวัดแพร่เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงในดินแดนล้านนา อันประกอบไปด้วย ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ดังจะเห็นได้จากการเดินทางไปในดินแดนต่างๆ ของครูบามหาเถระที่ได้มีการถ่ายทอดภูมิความรู้และวิถีอัตลักษณ์ของครูบาไปยังพื้นที่ที่ท่านได้เดินทางไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ครูบามหาเถระได้เดินทางไปศึกษา ณ วัดสวนดอก ในราวปี ๒๓๕๓^{๒๙} ภายหลังที่ท่านได้อุปสมบท และได้เริ่มการเขียนคัมภีร์ธรรมสั่งสอนลูกศิษย์ จนสร้างผลงานที่มากมาย ภายหลังจากที่โยมแม่จันทร์ทิพย์ ได้ถึงแก่กรรม เมื่อสิ้นภาระแห่งการเลี้ยงดูบิดามารดาแล้วนั้น จึงได้ลาพระอุปัชฌาย์เดินทางไปยังจังหวัดเชียงใหม่ด้วยการเดินรุดงค์ผ่านที่ทุรกันดารอย่างกล้าหาญ หลังจากนั้นได้ไปศึกษาด้านวิปัสสนาธุระกับพระมหาราชครูที่วัดสวนดอก ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมสูง และยังเป็นรุ่นราวคราวเดียวกันอีกด้วย และพระมหาราชครูเองก็นับถือครูบามหาเถระในฐานะที่เป็นผู้มีคุณสมบัติสูงแตกฉานในอรรถบาลีและพระธรรมวินัย จนขอเรียนอรรถบาลีด้วย

^{๒๙} เมืองคัมภีร์ธัมมโบริณ มรดกธรรม มรดกโลก วัดสูงเม่น , สนับสนุนงบประมาณปี ๒๕๕๙ โดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า ๑๓ – ๑๖.

ซึ่งครูบามหาเถระก็ขอเรียนวิปัสสนาธุระกับพระมหाराชครู ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ครูบามหาเถระ ได้ศึกษาในด้านของวิปัสสนาจากพระมหाराชครู ส่วนพระมหाराชครูก็ได้เรียนในด้านคันธารธุระกับครูบามหาเถระเช่นกัน ซึ่งต่อมาพระมหाराชครูก็ได้สนับสนุนให้ท่านได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระสิงห์ แทนที่พระครูเมืองที่ได้ว่างลง นับเป็นช่วงที่ครูบามหาเถระได้ปกครองวัดพระสิงห์ และได้ช่วยถ่ายทอดภูมิความรู้แก่พระสงฆ์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของท่านจนได้รับสมณศักดิ์จากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในสมัยนั้นว่า “ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ” ซึ่งชื่อครูบากัญจนะนั้นเป็นชื่อที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความแตกฉานในอรรถบาลีและพระธรรมวินัย เปรียบเสมือนพระมหากัจจายนะ ที่มีเอตทัตตะในการอธิบายธรรมและไวยากรณ์ภาษาได้อย่างลึกซึ้งพิศดาร และคำว่าอรัญญวาสี ก็เป็นชื่อที่ยกย่องในด้านของการเป็นผู้มีความแตกฉานในด้านวิปัสสนา ดังนั้นสมณศักดิ์ที่อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักครูบามหาเถระ ก็คือ ครูบากัญจนอรัญญวาสี การที่ครูบามหาเถระได้รับสมณศักดิ์จากเจ้าผู้ปกครองนครเชียงใหม่ ย่อมแสดงให้เห็นถึง การที่ท่านได้รับการยอมรับของผู้ปกครองและประชาชนในล้านนา หรืออาจกล่าวได้ว่า ท่านได้มีบทบาทในด้านการปกครองวัดพระสิงห์เป็นอย่างมาก จนได้รับสมณศักดิ์ นอกจากนี้ในช่วงที่ครูบามหาเถระได้ปกครองวัดพระสิงห์นั้นในราวปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ท่านได้มีการริเริ่มชักชวนพระมหाराชครูแห่งเชียงใหม่ ได้ทำการตรวจสอบและรวบรวมพระไตรปิฎก โดยเฉพาะคัมภีร์วินัยและอรรถกถาที่ยังขาดตกบกพร่องมาเขียนเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง โดยมีเจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ และได้ทำการฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์ เมื่อเชียงใหม่ โดยในตำนานธรรมครูบามหาเถระเจ้า” ซึ่งเจ้าหลวงอินทวิชัยราชาเจ้าหลวงเมืองแพร่ ได้มอบหมายให้หนานจันท์ตีบและหมื่นวัดเขียนไว้ เมื่อ จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) โดยเป็นใบลานหนา ๔๕ ใบ ใบละ ๔ บรรทัด เรียกว่า ลานสี่ คั่นพบและเก็บรักษาไว้ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งมีข้อความปรากฏไว้ว่า

“เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๘๘ ตัว พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงศ์ผู้ครองนครเชียงใหม่ ครูบามหาเถระเจ้าได้ปรึกษาว่า เราควรรวบรวมพระไตรปิฎกที่ขาดตกบกพร่องมาเขียนเมียดไว้เป็นหมู่ เพาความจริงยั่งยืนและมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพราะนับตั้งแต่พระพุทธโฆษาจารย์เรียบเรียงมาแต่สิ่งหลามหานครทวีปได้แห่งจุมปูตีป มาบัดนี้ เราจักจำเริญรอยตามเตือะ พระมหाराชครูก็ขานรับเอาโดยดีแล้วก็ส่งสาสน์ออกนิมนต์พระนักปราชญ์ราชบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาและผู้อุปถัมภ์มาพร้อมแล้ว เจ้าหลวงก็กล่าวว่า พระคัมภีร์ต่างๆ พอเจ้าพระยาหัวเมืองแก้ว พอเจ้าหลวงจ้างเผือกได้เอาไปซ่อนไว้ที่ถ้ำปู่ชะคะเป็นอันมาก แต่หนทางไปยากแต่ดีหลี สองมahamanitanบ่อได้ลตละจึงนำเอาพระผู้เป็นพหูสูตปณิติตาจารย์ พร้อมด้วยพระยาตนใหญ่พุทธวงศ์ รองลงไปก็มีเจ้าจัยยะวงษาและเสนา ๑๒ ขุนสนามติดตามตั้งอยู่หมู่บริวารตั้งหนพายในและพายนอก เอาขันออกจากเตียงพิงค์เจียงใหม่ไปสู่ถ้ำปู่ชะคะ และจ้วยกันเอาคัมภีร์วินัยอังคฺตรนิกายออกมาเขียนได้ ๑๐๘ ผูก ท่านมหाराชครูเขียนได้ ๑๐๖ ผูก แล้วเสร็จเป็นเวลา ๓ วัน จึงจวนกันเอาเข้าไปตั้งฉลองที่วัดพระสิงห์หลวง กลางเวียงเจียงใหม่ สิ้น ๗ วัน ๗ คืน เป็นปฐมก่อนแหล..

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ – ๒๓๗๗ ครูบากัญจนอรัญญวาสี ได้ทำการชักชวนพระมหाराชครูวัดสวนดอกที่ร่วมกันทำสังคายนาพระไตรปิฎก และตั้งฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์และร่วมกันบูรณะหอไตร

วัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช และต่อมาได้กลับไปบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้งในสมัยพระเจ้ากาวิโรศ พ.ศ. ๒๔๑๒^{๓๐}

ใน พ.ศ. ๒๓๗๑ หลังจากที่ครุบาได้รวบรวมคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว เจ้าอินทวิชัยราชา เจ้าผู้ครองนครเมืองโกศัย ได้ขออาราธนาขานินต์ท่านกลับไปยังเมืองแพร่ เพื่อนำคัมภีร์ธรรมไปยังวัดสูงเม่น โดยท่านได้เดินทางผ่านหริภุญชัย ลำปาง ซึ่งตลอดการเดินทางได้รับการต้อนรับนับถือจากเจ้าเมืองและประชาชนเป็นอย่างดี นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างหอมณทปที่หอไตรวัดสูงเม่น เพื่อประดิษฐานคัมภีร์ธรรมจากที่ท่านนำมาจากเชียงใหม่ จนทำให้วัดสูงเม่นเป็นแหล่งที่เก็บคัมภีร์ไบเบิลมากที่สุดในโลก

จากหลักฐานทางวรรณกรรมเรื่อง “ตำนานธรรมครุบามหาเถรเจ้า” ซึ่งเขียนไว้เมื่อ จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) ค้นพบและเก็บรักษาไว้ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ได้มีข้อความที่กล่าวถึงความสำคัญและความยกย่องในตัวของครุบามหาเถรโดยนัยที่หลากหลาย ดังนี้

“เจ้าหลวงพุทธวงศ์ ส่งข่าวไปเวียงโกศัยชัศคะ โดยให้ขุนหมื่นโวหารไปทูลเชิญพื่อได้รับเชิญเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา จึงแต่งตั้งให้ตัวจ้ายยาอุธเป็นบุตรและหมื่นวัด ๒ คน เป็นอุปทูตพร้อมทั้งอุปาสก อุปาสิกา หมายมีแม่เจ้าเปิงใจ เป็นใหญ่กว่านางทั้งหลาย มีหมู่เสนาจ้าง ม้า ต่างเครื่องย่อง และของสักการะบูชาตลอดจนดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง จ้าง ม้า จ้างทุกตัวตกแต่งประดับด้วยฉัตรสีชาวดั่งช้าง และสาวแพรวพราวไปด้วยเครื่องประหมื่น อาภรณ์ต่างๆ ออกเดินทางหาเวียง (จากแพร่) ไปสู่เวียงเจียงใหม่แก้วกว้าง กันไปรอดแล้ว จึงวางหน้าบุญลง แล้วเข้าไปนบองค์เจ้าเมืองเจียงใหม่ ถวายดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง เสียงนันทน์เนียงแซ่ซ้อง เรียกหามวลชนศรัทธา ปีน้องจาวเวียงพิงค์ ตั้งจ่ายหญิงหลายสำ เขาพร้าหักทายกันว่า พวกท่านจะมาเอาขี้พระมหาเถระเจ้าเราไปตั้งหลายในและหลปายนอก ตกใจออกสีกัดเสียดายไขกล่าวนั้นสนชาวอิดเอ้าฟังบ่อได้เสียงศัพท์ เหมือนหมู่เนื่อนกตกสะป่า ตั้งว่าพระยาเวสสันดร จักออกจากป่า เมื่อเมืองสนั่นแต่แหล่ จากนั้นมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง จึงแต่งตั้งให้ได้รับการนำเอาสาสน์ของเจ้าหลวงเมืองแป้ เข้าเฝ้าเสด็จท่านให้เจ้าอิราชราชา และพระเจ้ามหาราชาครูผู้ใหญ่ เจ้าพระเป็นหน้าบุญของท่าน อุปมาเหมือนดั่งจ้างแก้วอันเกิดกับเมืองโกศัยนครแต่แหล่”

จากการที่เจ้าผู้นครเมืองแพร่ ได้ส่งสาสน์ถึงเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการที่ชาวเมืองแพร่ นั้นเกิดความศรัทธาเป็นอย่างมากในตัวครุบามหาเถระ จนถึงขั้นที่ส่งราชสาสน์เพื่อที่จะขออาราธนาขานินต์ท่านให้กลับมาอยู่ที่เมืองแพร่ ในขณะที่ชาวเมืองเชียงใหม่ก็เกิดความเสียดายในตัวครุบามหาเถระ ถึงกับเกิดอาการโศกเศร้าเป็นอย่างมาก จนถึงขั้นเปรียบเสมือน ตอนที่พระเวสสันดรต้องเสด็จออกจากเมืองเพื่อไปอยู่ป่า ดังนั้นการที่ชาวเมืองเชียงใหม่แสดงความรักและศรัทธาในตัวครุบามหาเถระที่ไม่อยากให้ท่านกลับมาจำพรรษาที่จังหวัดแพร่ นั้น แสดงให้เห็นว่า ครุบา มหาเถรได้เข้าไปเป็นที่พึงในใจของชาวเมืองเชียงใหม่หมดแล้ว ทั้งผลงานและข้อวัตรปฏิบัติของครุบา ทำให้ชาวเมืองเชียงใหม่รักและศรัทธาท่านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการร่วมกับพระมหाराชครูในการทำสังคายนาพระไตรปิฎก การสร้างหอไตรวัดพระสิงห์ รวมถึงการสร้างระฆัง กังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์แล้วนำไปไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ครุบา มหาเถรเป็นเสมือนผู้นำบุญ อัน

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

หมายถึง พระสงฆ์ที่นำประชาชนร่วมกันทำบุญในโอกาสต่างๆ เป็นผู้ริเริ่มให้ประชาชนได้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างถาวรวัตถุในพระศาสนาต่างๆมากมาย ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ครูบาก็ญจนอรัญญวาสี หรือ ครูบามหาเถระ เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชียงใหม่ เป็นผู้ที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นในการเป็นผู้นำชักชวนให้ประชาชนร่วมกันทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงเป็นผู้ที่ร่วมทำสังคายนาพระไตรปิฎกและเป็นนักบุญแห่งล้านนาอย่างแท้จริง

๒) วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาก็ญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ในจังหวัดน่าน

ปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ครูบาก็ญจนอรัญญวาสี มหาเถระ หรือครูบามหาเถระ ได้เดินทางไปยังเมืองนันทบุรีหรือเมืองน่าน เพื่อร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆ ที่วัดช้างค้ำ (วัดช้างก้ำ) ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึก ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานจังหวัดน่าน (เลขทะเบียน ๔๖๕/๒๕๓๓) โดยศิลาจารึกดังกล่าวระบุถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมของครูบามหาเถระ (ดร. ฮันส์ เพนธ์ และอาจารย์ศรีเลา เกษพรหม แห่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการศึกษาสำรวจและแปลไว้) โดยมีข้อความว่า

“ จุลศักราช ๑๑๙๕ ตัว ปีก่าไส้ ยังมีพระมหาเถระเจ้าตนหนึ่ง จื่อ ก็ญจนอรัญญวาสี (อยู่) เมืองแปะ (แพร่) เป็นแก้ว (เป็นหัวหน้า) และศิษย์เจ้าตั้งมวล จรเดินเทศมาแต่เมืองแพร่ หนปัจฉิมทิศเข้ามาถึง เมื่อนานตี่นี้ แล้วจึงได้นำเอานาบุญขึ้นถึง ศรีทธาภายใน ภายนอกตั้งมวลศรีททาภายใน มีพระสงฆ์เจ้าอันอยู่ในเมืองน่านตี่นี้ ศรีททาภายนอกมีสเจ้าเมืองน่านตี่นี้ เป็นแก้วและอุปราชา ราชวงศ์ เจ้านายตั้งมวล พร้อมกันสร้างยังอักขระธรรมคัมภีร์ไตรปิฎก ตั้งมวลไว้โขตกพุทธศาสนาห้าปัน (๕๐๐๐) พระวัสสา แล”

“ สรรพธรรม (รวบรวมธรรม) ตั้งมวลอันได้สร้างนี้ เป็นธรรมร้อยปลาย ๔๐ สิบ ๒ มัด (๑๔๒ มัด) จัดเป็นผูกได้ปันหกปลาย ๖ ร้อยปลาย ๓ ผูก และ (๑.๖๐๐) ได้ฉลองธรรมแต่เมื่อจุลศักราชได้ ๑๑๙๙ ตัวปีเมืองเร้า เดือน ๙ เป็ง เม็งว่า วันอาทิตย์ ไทย (ว่า) เต่าสี่ วันนั้นแล ครั้นว่าฉลองแล้ว พระมหาเถระเจ้าก็ยกเอาพระสัทธรรมเจ้า เมื่อ (นำกลับ) ตั้งไว้โขตกพุทธศาสนาในเมืองแพร่ (เวียงโกศัย) ปัจฉิมทิศ วันนั้น แลพระมหาเถระเจ้าเกิดมาในปีกัตเร้า อายุได้ ๔๙ ปี จึงได้ฉลองธรรมนี้ แล”^{๓๑}

นอกจากนี้ ในตำนานธรรมครูบามหาเถระ ยังได้กล่าวอีกว่า

“ ถูถึงจุลศักราชได้ ๑๑๙๕ ตัวปีกัดไส้ มหาเถระเจ้าตนยศใหญ่ไผ่ในการสังรวมธรรม จึงได้นำศิษย์ผู้เป็นบัณฑิตเข้าสู่ นันทบุรีสี่เมืองใหญ่ จึงเข้าไปไต่ถามหายังปณิตาจารย์สมณสีพรหมณ์ผู้รู้ยังเอใจใส่ศาสนายังมีอยู่กว่าอัน ยามนั้นเสนาผู้ใหญ่ก็นิมนต์ครูบาเจ้าเข้าสู่วัดใหญ่ช้างก้ำ พานักอยู่แล้วหาหมู่ขุนหาญนำราชการเข้าใกล้กราบไหว้บาทให้ตนกินเมืองเจ้าบุญเรือง ท่านได้นำมาชื่อว่าพระรัตนหัวเมืองแก้วใจบุญว่า ข้าแต่พระบุญเรืองตนเป็นเจ้าบัดนี้พระมหาเถระเจ้ามาแต่เวียงโกศัย ตนบ่ละยังพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองเราตนมีใจเปียนเท่าฟ้า เป็นแขกแก้วแก่พระศาสนาที่นั่นเจ้าเมืองก็มีความยินดีว่าตนบุญมีจักมาฐานาตั้งไว้ยังพระสัทธรรมเจ้าในฐานะที่นี้ก็เป็นนิมิตดีแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่อารามถามไถ่ถวายปัจจัยแก่ครูบาฯ จึงสนทนาตอบได้ว่า ข้าแต่โพธิสมปานเจ้าใหญ่ ในนันทบุรีสี่

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

นครนี้ เป็นนักปราชญ์บัณฑิตจากอาจารย์ก็หากมีแต่แต่ว่าไปอยู่ในปุดอยเถื่อนถ้ำราวเขา หากได้เข้ามาช่วยก้าศานายกเอาพระสัทธรรมเจ้าเข้าสู่หมู่เวณีสัตว์ ก็จักเป็นปัจฉิมโลกได้โลกาแต่ขอหื้อเจ้าอาชญาไปนิมนต์มา แลมาแล้วว่า มหาเถรเจ้าจักมีมาสังคายนา พระธรรมคัมภีร์อันมีในวัดจางก้า แล้วหื้อมนตรีที่มีลายเสื่อดีเข้าหมู่เอากันเข้าสู่อารามหลวงจางก้าแล้วเอากันต้มโบลานโปฏกงานยิ่งใหญ่ต้บตากไว้หื้อแข็งแห้งตั้งมาแล้วมัดเป็นกำ เพื่อจักกระทำเป็นโผกล้วนหลายหมื่นถ้วนโบลานแต่ดีหลี ตื่นั้นพระยาหัวเมืองแก้ว รับแล้วจึงแต่งตั้งหื้อตำรวจา ไปตีกองร้องป่าวบอกชาวแก่จาวเมืองตามอาญาบรมวลแล้ว ได้นักปราชญ์ทั้งบ้านในบานนอก เอากันเข้ามาสู่วัดจางก้าแก้วกว้าง เพื่อจักจ่วยกันสร้างพระสัทธรรมในอารามจางก้า เจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว ได้เป็นพระยาอุปถัมภ์กกระทำนานอยู่ถ้วน ๗ วัน ๗ คีน ก็ได้คัมภีร์ ๔๘๕ ผูก นับเป็นมัดได้ ๔๗ มัด จัดเป็นโบลานได้ ๑๔,๕๐๐ โบลานโยกย้าย คล้ายเลยไปยังมหานครนันทบุรีสลิแก้วกว้าง จื่อว่าเมืองหลวงพระบาง พร้อมด้วยเจ้าพระยานันทบุรีสลิครแล้วขุนหมื่นหน้าประชาชีไต้ไปตามมคคาในปีกาเม็ด ยามนั้นจุลศักราชเปียงขึ้นแถมตัว ๑ เป็น ๑๑๙๖ ตัวปีกดยี้ เข้าไปถึงนันทบุรีแก้วกว้างหลวงพระบาง เข้าไปในมหาอารามช่วงใหญ่นามชื่อได้ว่า “วัดวิษณุราชวราราม” แล้วจึงขึ้นเมตตากับเจ้าพระยาเมืองใหญ่ อันได้เอาพระสัทธรรมมาไว้หั้นเรือเดียวไปมาชักไขว่เหตุใจใคร่ยกศาสนาเพราะกลัวจักตกต่ำก้อย ขอพระยอดสร้อยจึงพิจารณาดูเตื่อะ”

“ยามนั้นเจ้าเมืองยศยั้งจึงคณิงดูก็รู้ว่ามหาเถรเจ้ามาตี จึงแก้หื้อเมตตาเตตานนับได้ว่า ๑.๘๐๐ เงิน หื้อหมื่นวัดไปกระทำยังปฏิสังขรณ์ ตื่นนั้นนอนลุกแล้วปกวานนักปราชญ์ อาจารย์หาได้ยังโบลานมามากถ้วน บรมวลดี คนลายเสื่อดีหื้อมาแต่หลายเสื่ออันพระสมณมณี จักบอกทั้งบ้านในบานนอกหลายมนตรี เขียนพระคัมภีร์ได้ ๗ วัน ๗ คีน เป็นที่ชมชื่นแก่เจ้าหลวงพระบางและไพร่น้อยฉลองพระไตรปิฎก ยามนั้นฟ้าฝนก็ตกลงมามากนักทั่วตัวหลวงพระบาง พอวันถ้วน ๘ ก็อาลาจากเมืองหลวงพระบางเตียวต่างไต้เต้าเข้าสู่เมืองนันทบุรีที่นั้น นับพระคัมภีร์ได้ ๘๔๐ ผูก รวมกันกับวัดจางก้า ต่อแต่นั้นก็ยกออกจากรันทบุรีนครไปสู่เวียงโกศัยแก้วกว้างไปจอดยังอยู่วัดศรีจุมดั่งเก่า เพื่อหื้อพ่อเจ้าอินทวิชัยราชาได้นมัสการกราบยามนั้นไสร้ ครุบาทก็ได้เข้าจำพรรษาที่วัดศรีจุม พอปีนพรรษาแล้ว ก็ยกออกไปตั้งไว้ที่ วัดสูงเม่น แดนด่านไต้แห่งเวียงโกศัย เป็นที่ ๒ ก่อนแหล่”

“สิริรวมพระคัมภีร์ที่ได้บรรจุไว้ในหอไตรวัดสูงเม่น ครั้งนี้มี ๒๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘.๘๔๕ ผูก นับเป็นโปก้าโบลานได้ ๘๔,๕๐๐ โบลาน ถ้วนแล้วแต่เป็นบาลีต่างๆ เช่น มูลกัจจายนะ นิเทศนาม นิเทศศัพทสูตร บาลีสูตรสังขยา นิเทศขมาส-กิต-ตัตถิธ ธัมมะปาตีะ”

จากตำนานธรรมครูบามหาเถรที่ได้บันทึกเกี่ยวกับการเดินทางไปยังจังหวัดน่าน โดยมีเป้าหมายในการเดินทางคือเพื่อไปรวบรวมสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร การที่ครูบามหาเถรได้เดินทางมายังจังหวัดน่านนี้ ได้รับการต้อนรับจากเจ้าเมืองน่านเป็นอย่างดี โดยมีพระยาหัวเมืองแก้วเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และอำนวยความสะดวกทุกๆด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการรวบรวมคนและนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่อาศัยอยู่ในเมืองน่านในขณะนั้น ให้มารวมตัวกันเพื่อที่จะได้เตรียมโบลานและร่วมกันจัดสร้าง พระธรรมเทศนาโดยการจารลงโบลาน โดยมีครูบามหาเถรเป็นผู้นำในการสร้างคัมภีร์โบลาน หรืออาจกล่าวได้ว่า ครูบามหาเถรได้ใช้คัมภีร์โบลานเป็นตัวเชื่อมโยงวัฒนธรรมไปยังสถานที่ต่างๆ ซึ่งในเมืองน่านก็เช่นกัน การที่ ครูบามหาเถรเดินทางมาที่เมืองน่านก็เพื่อที่จะรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์โบลาน โดยการได้รับความอุปถัมภ์จากเจ้าผู้ครองนครน่าน

รวมถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิตต่างๆ ในการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ใบลานนี้ ตามบันทึกในตำนานธรรมครูบามหาเถรกล่าวว่า ในการรวบรวมครั้งนี้ใช้เวลาจนถึง ๗ วัน ๗ คืน โดยได้คัมภีร์อยู่จำนวน ๔๘๕ ผูก นับเป็นมัตได้ ๙๗ มัต จัดเป็นใบลานได้ ๑๔,๕๐๐ ใบ

๓) วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศุภญาณอุปัชฌาย์มหาเถร (ครูบามหาเถร) ในเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ครูบาศุภญาณอุปัชฌาย์มหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิชุนราช จนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนในเมืองหลวงพระบางเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ และคณะผู้ศึกษาจากวัดสูงเม่นที่ได้ศึกษาเพิ่มเติมจากศิลาจารึกวัดวิชุนราช ๒ แผ่น ซึ่งค้นพบในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองหลวงพระบาง) พบว่าได้มีการกล่าวถึงการสร้างคัมภีร์และพระไตรปิฎกของ ครูบาศุภญาณอุปัชฌาย์มหาเถร ดังนี้

“ จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัว ปีรวายสัน ยังมีมหาเถรเจ้าต้นหนึ่ง ชื่อ ศุภญาณอุปัชฌาย์เมืองแป (แพร์) เป็นเจ้าและศิษย์เจ้าตั้งมวลง จรดดินเทศมาแต่เมืองแพร์ ยวนไทย (ไทย) หนปัจฉิมทิศเข้ามาถึงเมืองหลวงพระบางล้านช้างต้นนี้ แล้วก็ได้นำเอาหน้าบุญขึ้นถึงเจ้าเมืองหลวงพระบางต้นจื่อว่า มังธา เป็นเจ้า และเจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง เป็นประธาน พร้อมกันสร้างยังอักขระธรรมคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งมวลงไว้ ใจัดกะศาสนาพระพุทธรเจ้าตลอดต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัสสา และได้ฉลองธรรมนี้ เมื่อเดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันเก่าไก จึงแล้วบรมแล้วแต่แหล่”

“สร้างธรรมตั้งมวลง อันได้สร้างนี้ เป็นธรรมจำนวน ๒๔๒ มัต จัดเป็นผูกกว่าได้ ๒.๘๒๕ ผูก จัดเป็นเงินค่าจ้างแต่เขียนสมเด็จพระเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางมีเงินหอม ๘๕ ตั้งเจ้าราชวงศ์มีเงินลานหนัก ๑๘,๒๐๒ บาท ปลาย ๗ ค่า ปลาย ๒ แดง เงินฝ่ายศรีทธาจาวเมืองแพร์มีเงิน ๑ ชั่งตำลึง ปลาย ๑๐ สลึง แต่ค่าปั๋วปกครองธรรม เสีย ๑๒,๘๐๐ แผ่น แลธรรมที่เจ้าเมืองหลวงพระบางสร้างเป็นธรรม ๓๔ มัตธรรมที่เจ้าราชวงศ์สร้างเป็นธรรม ๑๗๗ มัต และธรรมที่คณะศรีทธาเมืองแปสร้างเป็นธรรม ๓๑ มัต ครั้นว่าฉลอง (ธรรม) แล้วพระมหาเถรเจ้าก็ยกเอาพระสัทธรรมเจ้าตั้งมวลงอันได้สร้างทั้ง ๒๔๒ มัตนี้ เมื่อ (นำกลับ) ฐานาตั้งไว้โขดกพุทธศาสนาในเมืองแพร์ยวน หนปัจฉิมทิศ วันนั้น แล”

และศิลาจารึกอีกด้านจารึกว่า

“จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ (พ.ศ.๒๓๗๙) ปีรวายสัน เดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันเก่าไกได้ฉลองธรรมในวิหารวัดขุนต้นนี้แหล่ ธรรมลิขิตต โขดกพุทธสส สหสสานิ นิพพานปัจจุโย โหตุ โน นิจุ^{๓๒}

กล่าวโดยสรุปการเดินทางมายังหลวงพระบางของครูบามหาเถรนั้น เป็นการมาเพื่อที่จะรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ผ่านการบันทึกจากนักปราชญ์ในยุคก่อนมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ และยังเป็น การมาเพื่อสร้างคัมภีร์โดยผ่านการคัดลอกจากต้นฉบับเพื่อนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในเมืองหลวงพระบางนี้ ภายหลังจากที่ครูบามหาเถรได้เข้ามารวบรวมและ

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

จัดสร้างคัมภีร์ธรรมที่วัดขุนราชแล้วนั้น ได้มีการรวบรวมผู้คน โดยผ่านการประสานงานจากเจ้าเมืองหลวงพระบางในการระดมนักปราชญ์ในยุคนั้น เพื่อที่จะมาร่วมกันสร้างคัมภีร์

๔) วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ในประเทศพม่า

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ – ๒๓๖๐ ในช่วงระยะเวลาที่ท่านได้เดินทางไปศึกษาที่เมืองพม่านั้น อยู่ในระหว่างที่ท่านอยู่จำพรรษาที่เชียงใหม่ เพื่อศึกษาวิปัสสนาและนัมสมาธิเจดีย์ยันตะโอง ท่านได้เรียนรู้ด้านญาณสมาบัติขั้นสูง และได้อุปัชฌาย์พระบรมสารีริกธาตุจำนวนมากมาบรรจุที่เจดีย์วัดมหาโพธิ์ โดยได้นำทูลถวายเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา เจ้าผู้ครองนครแพร่ เพื่อร่วมสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์

จากตำนานการสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ ตำบลป่าเมต อำเภอมือง จังหวัดแพร่ ที่เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๓ (จ.ศ.๑๒๐๑) ระบุว่า ครูบามหาเถระได้เดินธุดงค์ไปศึกษาเล่าเรียนที่ประเทศพม่า จนสำเร็จญาณสมาบัติขั้นสูงได้อุปัชฌาย์เอาพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุมาเป็นจำนวนมาก โดยนำมาทูลเกล้าถวายเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา เจ้าเมืองแพร่ในขณะนั้นซึ่งต่อมาเจ้าหลวงอินทวิชัยราชาได้นำพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระองค์ท่านให้นากลับมาที่แพร่ ดังปรากฏไว้ในเจดีย์วัดมหาโพธิ์ปัจจุบัน ต่อมาท่านได้เดินทางไปพม่าเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อไปนมัสการเจดีย์เมืองร่างกุ้ง โดยเดินทางไปทางเมืองระแหง พักนอนที่เชิงดอยผาว แขวงเมืองตาก ท่านได้ทำซัฟฟ์พันเทียนเล่มบาท นำไปนมัสการพระมหาเจดีย์ร่างกุ้งด้วย

การที่ครูบามหาเถระนำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังเมืองแพร่ นั้น แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาของชาวพม่าที่มีต่อตัวท่าน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ครูบามหาเถระไม่ได้เป็นเพียงผู้ที่รวบรวมสังคายนาศรีไตรปิฎกเท่านั้น แต่ท่านยังมีญาณพิเศษจนได้รับการยอมรับว่าเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส เพราะการที่ท่านเดินทางมาพม่านั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะมาศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ ดังนั้น เมื่อชาวพม่าเห็นวัตรปฏิบัติของท่านจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นที่สุด จึงง่ายต่อการรวบรวมคำสอน และสังคายนาศรีไตรปิฎก หรืออาจเรียกได้ว่า ครูบามหาเถระได้รับความศรัทธาจากชาวพม่า จึงสามารถปฏิบัติกิจได้สำเร็จลุล่วงตามความประสงค์

๓.๓.๕ วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ในจังหวัดแพร่

ครูบามหาเถระถือเป็นพระเถระที่มีภูมิกำเนิดในจังหวัดแพร่อย่างแท้จริง รวมถึงชีวิตในวัยเด็กและการศึกษาของท่านก็มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดแพร่ ครูบามหาเถระได้บรรพชาที่วัดสูงเม่น หลังจากบรรพชาก็ได้ศึกษาคันธุระและวิปัสสนาธุระกับครูบาอาจารย์หลายๆท่าน เช่น ครูบาอูตมา วัดศรีชุม ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ โดยมีเจ้านายหอหน้าเป็นเจ้าภาพผู้ให้การอุปถัมภ์เพราะเห็นว่าเป็นผู้ที่มีความสนใจในการเรียนและมีผลการเรียนที่ดีมากโดยให้ฉายาว่า “กัญจนภิกขุ” หรือ กญจโน ภิกขุ หลังจากอุปสมบทแล้วก็ได้กลับไปยังวัดสูงเม่นหลังจากที่บิดาของท่านได้เสียชีวิตและพี่ชายก็ไม่มีความสนใจอยู่อีกแห่ง ท่านก็เริ่มงานเขียนคัมภีร์และสั่งสอนลูกศิษย์จนสร้างผลงานที่มากมาย และที่สำคัญท่านได้ดูแลโยมแม่จนกระทั่งโยมแม่ได้ถึงแก่กรรม เมื่อหมดภาระในการเลี้ยงดูบิดามารดาท่านจึงได้กลับไปช่วยงานสอนและปฏิบัติอุปัชฌาย์ อาจารย์ที่วัดศรีชุม ในเวียงโกศัย โดยทำหน้าที่สอนทั้งคัน

ธรรมาและวิปัสสนาธุระจนกระทั่งได้เดินทางไปศึกษาต่อและปฏิบัติธรรมที่เชียงใหม่ จนได้รับสมณศักดิ์เป็นครูบาศรีวิชัยญาณวชิราวุธ มหาเถระ จากนั้นท่านได้เดินทางไปยังประเทศพม่า เพื่อศึกษาวิปัสสนาเพิ่มเติมจนได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุจำนวนมากกลับมายังเวียงโกศัยและนำมาบรรจุที่วัดมหาโพธิ์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ และได้สร้างหอไตรวัดสูงเม่น เป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาพร้อมกับเจ้าหลวงอินทวิชัยราชา เจ้าหลวงเมืองแพร่และชาวสูงเม่น

นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างวัดศรีดอก อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ชาวสูงเม่นอีกครั้งหนึ่ง รวมถึงการสร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะพระพุทธรูปแกะสลักปางต่างๆไว้ที่วัดสูงเม่น รวมถึงสร้างวัดดอกแก้ว อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

สรุปได้ว่า ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ - ๒๕๐๕ ครูบาศรีวิชัยญาณวชิราวุธ มหาเถระ ได้บำเพ็ญกิจในเขตล้านนา ประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง โดยที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในการช่วยชำระพระไตรปิฎก รวมถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมอธิบายพระไตรปิฎก โดยเป็นผู้นำในการชำระพระไตรปิฎกและการสร้างคัมภีร์จากที่ต่างๆ แล้วนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งเหตุผลหลักก็เพื่อที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน นอกจากนี้ท่านยังได้บูรณะและสร้างวัดอีกจำนวนหลายวัดในเขตจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะในอำเภอสูงเม่น ในปัจจุบันวัดสูงเม่นถือว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลานอันเป็นผลงานของครูบาศรีวิชัยญาณวชิราวุธมากที่สุดในโลก เพราะมีจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ ใบลาน และมีพิธีการรักษาคัมภีร์ โดยการจัดให้มีเทศกาลตากธรรม ซึ่งเป็นการดูแลคัมภีร์ใบลานและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมจนถึงทุกวันนี้ โดยที่ท่านได้ชักชวนพระสงฆ์และฆราวาสผู้มีความรู้ให้มาจาร (จารึก) ความรู้แขนงต่างๆลงในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) เพื่อเก็บรักษาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา นอกจากนั้นทุกแห่งที่ครูบามหาเถระได้เดินทางไปยังประเทศพม่า เมืองหลวงพระบาง น่าน ตาก ท่านยังได้ทำการสังคายนารวบรวมพระไตรปิฎก คัมภีร์ธรรม และได้จารลงในใบลานอย่างมากมาย โดยครูบามหาเถระจะนำคัมภีร์ใบลานส่วนหนึ่งมาเก็บไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งมีการเก็บรักษามาจนถึงปัจจุบันนี้ สิริรวมพระคัมภีร์ที่เก็บไว้ในหอไตรวัดสูงเม่นนั้น มี ๒,๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๔๕ ผูก เป็นใบลานได้ ๘๕,๐๐๐ ใบ ล้วนแล้วแต่เป็น(ภาษา)บาลี โดยเป็นวินัยและอังคุตตรนิกาย ๔๘๖ ผูก เป็นมัตถมี ๘๙ มัด จัดเป็นใบลานได้ ๑๔,๘๐๐ ใบลาน ส่วนที่เป็นบาลีอรรถกถามี ๒๕๖๗ มัด มีมูลกัจจายนะ บาลีศัพทสูตร บาลีสังขยา บาลีสนธิ บาลีสมาส ขยาด กิต สนธิ และธัมมะปาฐะ โดยกำหนดและแบ่งหมวดหมู่ไว้ ดังนี้

๑) หมวดพระวินัย	๔๖ มัด
๒) หมวดพระสุตตันตะ	๒๑๖ มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๓๙ มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๒๕๙ มัด
๕) หมวดบทสวดมนต์	๒ มัด
๖) หมวดอานิสงค์ต่างๆ	๔ มัด
๗) หมวดชาดก	๑๖๙ มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๘ มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๓๘ มัด

๑๐) หมวดธรรมทั่วไป	๒๔๘ มัด
๑๑) หมวดนินยธรรม	๒๒ มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๑ มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๑๙ มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๔ มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๑๗ มัด
๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง	๒ มัด
๑๗) หมวดตำรายาสมุนไพร	๒ มัด
๑๘) หมวดอื่นๆ เช่น โหราศาสตร์	๒๙ มัด
รวมทั้งหมด	๑,๑๙๓ มัด

(มัดหนึ่งอาจมีมากกว่า ๑๐ ผูก และหลายเรื่อง แต่โดยส่วนใหญ่จะมัดเป็นเรื่องๆมากกว่า) และจากการศึกษาของสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็พบว่า คัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่น เท่าที่ตรวจสอบได้ คือ “คัมภีร์อรรถกถาอุปริปณาส” จาร(จารึก) ขึ้นในจุลศักราช ๙๑๒ หรือ ในปีพุทธศักราช ๒๐๙๓ หรือเมื่อประมาณ ๔๕๖ ปีที่ผ่านมา^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัดสูงเม่นยังมีเหลือคัมภีร์ธรรมเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น นับว่าครูบาพุทธวงศาจารย์ และครูบามหาญาณ นำไปเก็บรักษาไว้ที่วัดเหมืองหม้อและวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร เพราะมีช่วงหนึ่งที่วัดสูงเม่นนั้นว่างเว้นจากพระสงฆ์และผู้ที่จะรักษาสืบต่อ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

แผนภาพประกอบ ๓.๓ Mapping จำลองแสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจน
อริญญาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

จากตารางที่ ๓.๒ เส้นทางเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครูบากัญจนอริญญาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) สามารถสรุปได้ดังนี้

ในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๓๖๐ เดินทางไปศึกษาด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ประเทศพม่า และได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและบรมธาตุจากพม่ามาประดิษฐาน และสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์เวียงโกศัย จังหวัดแพร่

ปี พ.ศ.๒๓๖๙ (จ.ศ.๑๑๘๘) ชักชวนพระมหाराชครู และพระมหาเถระในเชียงใหม่ ตรวจสอบและรวบรวมพระไตรปิฎก

ในปี พ.ศ.๒๓๗๐ – ๒๓๗๗ ครูบากัญจนอริญญาสี ได้ชวนพระมหाराชครูวัดสวนดอก ช่วยกันสังคายนาพระไตรปิฎก และตั้งฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์และร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าโลกราชและต่อมาได้กลับไปบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ในสมัยพระเจ้ากาวิโรส ประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๒

ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ (จ.ศ.๑๑๙๐) หลังจากที่ครูบาได้ร่วมรวบรวมคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว เจ้าอินทริวิชัยราชา เจ้าผู้ครองเมืองโกศัย (แพร่) ได้ขออาราธนานิมนต์ท่านกลับไปยังเมืองแพร่ เพื่อนำคัมภีร์ธรรมไปยังวัดสูงเม่น โดยท่านได้เดินทางผ่านหริภุญชัยลำปาง

ปี พ.ศ.๒๓๗๖ (จ.ศ.๑๑๙๕) ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองนันทบุรี หรือเมืองน่าน เพื่อร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆที่วัดช้างค้ำ (วัดจางก้า)

ในปี พ.ศ.๒๓๗๙ ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิษุนราช

สรุปในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๔๐๕ ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถรได้บำเพ็ญศาสนกิจ ในเขตล้านนา ประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเส้นทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของท่านนั้นถือ กว้างขวางเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศใกล้เคียง รวมถึงจังหวัดต่างๆในล้านนาหรือ ภาคเหนือในปัจจุบันล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากการเผยแผ่ของท่าน โดยที่ท่านได้ใช้หลักการเผยแผ่ ธรรมะโดยให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม หรืออาจกล่าวได้ว่า ท่านได้เป็นแบบอย่างให้ประชาชนเห็นก่อน จากนั้นก็ชักชวนมาร่วมจาริกไปสถาน คัมภีร์ธรรม และนำมาเก็บรวบรวมไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ถือ ว่าเป็นแหล่งเก็บคัมภีร์โบราณที่มากที่สุดของประเทศไทย อีกทั้งในปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

๓.๓ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาศรีวิชัย

๓.๓.๑ บทบาทของครูบาศรีวิชัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ครูบาศรีวิชัย ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถือปฏิบัติ เคร่งมาตั้งแต่เป็นสามเณร ดังเห็นว่าคุณท่านเป็นผู้ที่มก น้อย ถือสันโดษ และเว้นอาหารที่มีเนื้อสัตว์เจือปน ตลอดจนงดกระทั้งหมาก เมียง และบุหรี ทำให้คน ทั่วไปเห็นว่าครูบาเป็นผู้บริสุทธิ์ที่มีลักษณะเป็น "ตนบุญ" คนทั้งปวงต่างก็ประสงค์จะทำบุญกับครูบา เพราะเชื่อว่าการถวายทานกับภิกษุผู้ บริสุทธิ์เช่นนั้นจะทำให้ผู้ถวายทานได้รับอานิสงส์มาก เงินที่ ประชาชนนำมาทำบุญก็นำไปใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์และบูรณะศาสน สถานและศาสน วัตถุ งานก่อสร้างดังกล่าวเริ่มขึ้นเมื่อปี ฉลู พ.ศ.๒๔๔๒ เดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ ครูบาได้แจ้งข่าวสารไปยัง ศรัทธาทั้งหลายรวมทั้งชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ว่าจะบูรณะวัดบ้านปางขึ้นใหม่ ซึ่งก็บูรณะเสร็จภายในเวลา ไม่นานนัก ให้ชื่อวัดใหม่นั้นว่า "วัดศรีดอยไชยทรายมูล" ซึ่งคนทั่วไปนิยมเรียกว่า "วัดบ้านปาง"

ครูบาศรีวิชัยได้เริ่มต้นบทบาทในเส้นทางบุญและเส้นทางธรรม โดยการปฏิบัติตนให้เป็น พระสุปฏิปันโน^{๓๔} ตามที่ท่านสอนผู้อื่นโดยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ท่านปฏิบัติได้แล้วจึงสอนผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้คนมากมายเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน ต่างพากันมากราบไหว้บูชาขอเป็นลูกศิษย์ของ ท่านเมื่อมีคนขอก็ต้องมีคนไม่ชอบเกิดขึ้นเป็นธรรมดาของโลกธรรม ถึงแม้ว่าคนไม่ชอบจะมีไม่มากก็ ตามเกิด ครูบาศรีวิชัย ถูกกล่าวหาว่าประพฤติตนไม่เหมาะสม จนต้องอธิกรณ์ถึง ๒ ครั้ง ท่านถูกนำตัว ไปให้คณะสงฆ์ชำระอธิกรณ์ที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความบริสุทธิ์ของท่านครูบาศรีวิชัย มลทินทั้งหลายที่ ถูกผู้อื่นนำมาแปดเปื้อนก็ไม่อาจทำให้ท่านมัวหมองได้ครูบาศรีวิชัย จึงเดินทางกลับสู่มาตุภูมิของท่าน อย่างสง่างาม

เส้นทางที่ครูบาศรีวิชัย ได้เดินทางบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนาและเผยแผ่ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนา ครูบาศรีวิชัยได้จาริกไปทิศไหนได้รับการนิมนต์ไปบูรณะปฏิสังขรณ์

^{๓๔} สัมภาษณ์ : รศ.สมโชติ อองสกุล, อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๗ กันยายน, ๒๕๕๕.

ศาสนาสถานวัด หรือเจดีย์ อันเป็นสถานที่ศาสนาสถานทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ซึ่งเป็นสถานที่ทางโบราณสถานที่เก่าแก่และเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสถานที่สักละของพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้ความสำคัญทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก ได้แก่ โบราณสถานเจดีย์ วิหารต่างๆ คือ

๑) ครูปาเจ้าศรีวิชัย ท่านเดินทางไปหนแห่งใดก็มีศรัทธาสาธุชนเคารพศรัทธา จากที่ได้พบเห็นท่านไปทั่วแผ่นดินล้านนาได้พบเห็นโบราณสถานสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแผ่นดินล้านนาเก่าแก่ทนต์โรมลงเป็นอันมาก จึงได้ร่วมกับศรัทธาสาธุชนไปบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดวาอารามโบราณสถานทั่วแผ่นดินล้านนาไม่อาจจะนับได้ อาทิ บริเวณหน้าวิหารหลวงและพระบรมธาตุ วัดพระธาตุหริภุญชัย (พ.ศ. ๒๔๖๓)

หลังจากนั้น ครูปาเจ้าศรีวิชัย ได้ไปบูรณะพระเจดีย์ พระธาตุคุดอยเก็ง อำเภอสอด (พ.ศ. ๒๔๖๔) สร้างวิหารวัดศรีโคมคำพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา (พ.ศ. ๒๔๖๕) บูรณะพระธาตุคุดอยตุง จังหวัดเชียงราย บูรณะพระธาตุซ่อแฮ จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๔๖๖) วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๗) สร้างธาตุและบันไดนาค วัดบ้านปาง พระธาตุเกตุสร้อยแก่งน้ำปิง (พ.ศ. ๒๔๖๘) บูรณะวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๔) และผลงานชิ้นอมตะคือ การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ศรัทธาสาธุชนมาร่วมกันสร้างถนนวันละไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คน แล้วเสร็จภายใน ๖ เดือนตามสัญญา (พ.ศ. ๒๔๗๘) สร้างวิหารวัดบ้านปาง (พ.ศ. ๒๔๗๘ เสร็จปี พ.ศ. ๒๔๘๒) วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน เมื่อ (พ.ศ. ๒๔๗๙) รวมวัดต่างๆที่ท่านครูปาเจ้าศรีวิชัย ได้ไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดรวม ๑๐๘ วัด ต่อมา พระศรีวิชัย ชาวบ้านจึงเรียกท่านว่า ครูปาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง ด้วยความนับถือผลงานที่เด่นมาก ของครูปาเจ้าศรีวิชัยก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครูปาเจ้าศรีวิชัยได้รับคำนิมนต์จากศรัทธาประชาชน ให้ช่วยดำริและจัดการเรื่องนี้ จึงเริ่มลงมือสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ณ เชียงดอยสุเทพด้านห้วยแก้ว

๒) การที่ครูปาเจ้าศรีวิชัย ได้รับนิมนต์นั้นโดยมี พลตรี เจ้าแก้วเนาวรัตน์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นผู้ขุดจบเป็นปฐมฤกษ์ การสร้างถนนสายนี้ใช้แรงงานเป็นจำนวนมากวันหนึ่งๆ จะมีผู้คนช่วยทำงานประมาณวันละไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คน ถ้าคิดมูลค่าแรงงานเป็นเงินก็คงมากมายมหาศาล การสร้างทางสายนี้ใช้เวลา ๕ เดือน กับ ๒๒ วัน จึงแล้วเสร็จ และเปิดให้รถขึ้นลงได้ เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘^{๓๔}

ขั้นตอนการปฏิบัติในการ

ขั้นตอนการปฏิบัติในการ ไปบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมีว่า เมื่อครูปาได้รับนิมนต์ให้ไปบูรณะปฏิสังขรณ์วัดใดแล้ว ทางวัดเจ้าภาพก็จะสร้างที่พักของครูปากับศิษย์และปลูกปะรำสำหรับเป็นที่พัก ของผู้ที่มาทำบุญกับครูปา คั้นแรกที่ครูปาไปถึงก็จะอธิษฐานจิตดูว่าการก่อสร้างครั้งนั้นจะสำเร็จหรือไม่ ซึ่งมีน้อยครั้งที่จะไม่สำเร็จเช่นการสร้างสะพานศรีวิชัยซึ่งเชื่อมระหว่าง อำเภอหางดง เชียงใหม่ กับอำเภอเมือง ลำพูน จากนั้นครูปาก็จะ "นั่งหนัก" คือเป็นประธานอยู่ประจำในงานนั้นคอยให้พรแก่ศรัทธาที่มาทำบุญโดยไม่สนใจเรื่องเงิน แต่มีคณะกรรมการช่วยกันรวบรวมเงินไปเป็น

^{๓๔} พระพงศ์ เพชรทา, “ครูปาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน นักบุญอมตะแห่งล้านนา” : (วนิดาการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘-๒๙.

ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ครุบาไป "นั่งหนัก" ที่ไหน ประชาชนจะหลั่งไหลกันไปทำบุญที่นั่นถึงวันละ ๒๐๐-๓๐๐ ราย คับคั่งจนที่นั่นกลายเป็นตลาดเป็นชุมชนขึ้น เมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วก็จะมียาน "พอยหลวง-พอยหลวง" คืองานฉลอง บางแห่งมีงานฉลองถึงสิบห้าวัน และในช่วงเวลาดังกล่าวก็มักจะมีคนมาทำบุญกับครุบาามากกว่าปกติ เมื่อเสร็จงาน"พอยหลวง-พอยหลวง" ในที่หนึ่งแล้ว ครุบาและศิษย์ก็จะย้ายไปก่อสร้างที่อื่นตามที่มีผู้มานิมนต์ไว้ โดยที่ท่านจะไม่นำทรัพย์สินอื่นใดจากแหล่งก่อนไปด้วยเลย ช่วงที่ครุบาศรัวชัยต้องอธิกรณ์ครั้งที่สองและถูกควบคุมไว้ ที่วัดศรีดอนชัย เชียงใหม่ เป็นเวลา ๓ เดือนกับ ๘ วันนั้น ผู้คนหลั่งไหลไปทำบุญกับครุบาไม่ต่ำกว่าวันละ ๒๐๐ ราย^{๓๖}

เมื่อครุบาศรัวชัยได้เดินทางกลับลำพูนเมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ หลังจากนั้นผู้คนก็มีความศรัทธาในตัวครุบามากขึ้น ครุบาศรัวชัย เริ่ม ต้นการบูรณะวัดขณะที่ท่านอายุ ๔๒ ปี โดยเริ่มจากการบูรณะพระเจดีย์ป้อนไก่แจ้ จังหวัดลำปาง ถัดจากนั้นได้บูรณะเจดีย์และวิหาร วัดพระธาตุหริภุญชัย ต่อมาได้ไปบูรณะเจดีย์ดอยเก็ง ในเขตอำเภอฮอด เชียงใหม่ จากนั้นไปบูรณะวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา กล่าวกันมาว่าในวันที่ท่านถึงพะเยานั้น มีประชาชนนำเงินมาบริจาคร่วมทำบุญใส่ปี๊บได้ถึง ๒ ปีบ หลังจากนั้นมาบูรณะวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ เป็นอาทิ รวมแล้วพบว่างานบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามของครุบาศรัวชัยมีประมาณ ๒๐๐ แห่ง

๓.๓.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาศรัวชัย

สถานที่ครุบาศรัวชัย ได้ไปบูรณะปฏิสังขรณ์^{๓๗} มีดังนี้

๑. พระธาตุดอยเก็ง อำเภอฮอด เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๔)
๒. วัดศรีโคมคำพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา (พ.ศ. ๒๔๖๕)
๓. พระธาตุดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย (พ.ศ. ๒๔๖๖)
๔. พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๔๖๖)
๕. วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๗)
๖. วัดบ้านปางพระธาตุเกตุสร้อยแก่นน้ำปิง และบันไดนาค อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๖๘)
๗. วัดห้วยก้าน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๘. วัดดอยก้อม อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๙. วัดพระธาตุหริภุญชัย (พระวิหารพระเจ้าทันใจ) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๐. วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๑. วัดวังหลวง ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
๑๒. พระวิหารวัดพระธาตุดอยแช่ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
๑๓. พระธาตุม่วน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๑๔. พระวิหารป่าปู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

^{๓๖} ศิวะ วณชิต, *ตำนานครุบาศรัวชัยแบบพิศดารและตำนานวัดสวนดอก*, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๓๗), หน้า ๕๔.

^{๓๗} พระสมชาย ธมฺมสโร, "บทบาทพระครุบาศรัวชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญล้านนา กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา", *วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

๑๕. วัดหัวกาน ตำบลหัวกาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน
๑๖. วัดดอนแก้ว ตำบลปวง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๑๗. พระธาตุจอมสวรรค์ ตำบลคำ อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๑๘. วัดพระธาตุ ๕ ดวง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๑๙. วัดแม่ตื่น ตำบลแม่ตื่น อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๐. พระธาตุดอกคำ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
๒๑. วัดพระธาตุดวงเดียว ตำบลคำ อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๒. วัดหนองป่าตอง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๓. วัดพระพุทธบาทตากผ้า ตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
๒๔. วัดทุ่งหัวช้าง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๕. วัดแม่ป๋อก ตำบลศรีวิชัย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๖. พระบาท ๓ ยอด ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน
๒๗. วัดธรรมนิยาราม (กุละมุก) ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๒๘. วัดแม่เทย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน
๒๙. วัดพระนอนม่อนช้าง ตำบลกอก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
๓๐. วัดอัฐารส (วัดพระธาตุหริภุญชัย) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๓๑. วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๒. วัดศรีดิสตา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๓. วัดสภิกาคา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๔. วัดอนาคามี ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๕. สร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๖. วัดกู่เต้า ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๗. วัดหมื่นสาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๘. วัดป่าแดง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓๙. วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๔๐. วัดป่าจี้ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๔๑. วัดพระบาทแก้วขาว อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
๔๒. วัดพระบาทตะเมาะ อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
๔๓. วัดพระนอนแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๔๔. วัดพระธาตุดอยผาตั้ง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๔๕. วัดดอยกู่ อำดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๔๖. วัดพระธาตุกลางในเมือง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
๔๗. วัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
๔๘. วัดพระธาตุดอยเกิ้ง อุดดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
๔๙. วัดพระบาทยั้งวัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
๕๐. วัดพันหลั่ง อำดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๕๑. วัดพระบาท ๔ รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่
๕๒. วัดข้าวแท่นน้อย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
๕๓. วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
๕๔. วัดพระธาตุเวียงโค้ง อำหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๕๕. วัดป่าข้ามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
๕๖. วัดพระธาตุสบฝาง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่
๕๗. วัดบ้านจันทร์ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
๕๘. วัดท่าตอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๕๙. วัดม่วงเนิ้ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
๖๐. วัดดอนเจียง ตำบลท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๖๑. วัดสบเปิง ตำบลท่าข้าว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๖๒. วัดดบภัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๖๓. วัดพระธาตุจอมทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๔. วัดพระธาตุดอยน้อย ตำบลจำปาหวาย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๕. พระธาตุปูขวาง ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๖๖. วัดบ้านแพตศรีบุญเรือง ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๖๗. วัดเชียงบาน ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
๖๘. วัดพระธาตุจอมไคร้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๖๙. วัดพระธาตุห้วยไคร้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๗๐. วัดลี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๗๑. วัดพระธาตุชิงแกง อำเภอจุน จังหวัดพะเยา
๗๒. วัดพระธาตุแช่ไร่ ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอยคำใต้ จังหวัดพะเยา
๗๓. วัดพระธาตุภูขวาง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอดอยคำใต้ จังหวัดพะเยา
๗๔. วัดพระธาตุเจ้าดอกตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๗๕. วัดพระธาตุปู่ล้าน อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๗๖. วัดพระธาตุป่าแดง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๗๗. วัดป่าสัด อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๗๘. วัดพระธาตุจอมแว่ อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๗๙. วัดพระธาตุป่าแดง ตำบลยางฮอม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
๘๐. วัดพระธาตุปู่แกง ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๘๑. วัดเจติย์ ตำบลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
๘๒. วัดเจริญเมือง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย
๘๓. วัดพระแก้วดอนเต้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
๘๔. วัดนาเอี้ยง ตำบลเสริมงาม จังหวัดลำปาง
๘๕. วัดม่อนอักษะคีรี ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
๘๖. วัดพระเกิด อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

๘๗. วัดสบแพดทุ่งต้น ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
 ๘๘. วัดผาแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๘๙. วัดพระบาท ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๙๐. วัดพระธาตุตองนั้งศรีชัย ตำบลแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๙๑. วัดพระธาตุตองย้ง ตำบลเมืองยาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 ๙๒. วัดพระธาตุม่อนไก่แจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๙๓. วัดป่าแดง ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๙๔. วัดพระธาตุสบเติมน ตำบลแม่เดิม อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
 ๙๕. วัดป่าตาล อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
 ๙๖. วัดแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๙๗. วัดดอยนางแตง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
 ๙๘. พระธาตุแม่กิด ตำบลเสริมงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
 ๙๙. วัดศรีลังกา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
 ๑๐๐. วัดม่อนไก่เซีย อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
 ๑๐๑. วัดพระธาตุตองเต้า ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
 ๑๐๒. วัดพระธาตุจอมปิง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
 ๑๐๓. วัดดอยเก้ง ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
 ๑๐๔. พระธาตุตองช้าง ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
 ๑๐๕. วัดสบลี่ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
 ๑๐๖. วัดน้ำรู อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ๑๐๗. วัดแม่ปิง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 ๑๐๘. สะพานศรีวิชัย เชื่อมระหว่างลำพูน (ริมปิง) - เชียงใหม่(พ.ศ. ๒๔๘๑)

การสร้างถนนขึ้นพระธาตุตองสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การสร้างนั้น ครูบาศรีวิชัย ในการที่ผลงานที่ประทับใจอันอยู่ในความทรงจำของคนไทยทั้งประเทศจนถึงทุกวันนี้ ก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพกล่าวได้ว่า เมื่อนึกถึงครูบาศรีวิชัย จะต้องนึกถึงถนนขึ้นดอยสุเทพหรือเมื่อเห็นถนนขึ้นดอยสุเทพจะต้องนึกถึง ครูบาศรีวิชัย ทั้งนี้เพราะผลงานที่บุญชนทำไม่ได้แต่ท่านครูบาศรีวิชัย ทำได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ในสมัยพระองค์บรรดาศักดิ์ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชมณฑลพายัพ เคยดำริที่จะสร้างถนนสายนี้มาแล้วครั้งหนึ่ง แต่เมื่อลงมือสำรวจประมาณการค่าก่อสร้างแล้วจะต้องใช้เงินถึง ๒๐๐,๐๐๐ บาท และเวลาไม่น้อยกว่า ๓ ปี จนปัญญาและทำไม่ได้นั่นเอง^{๓๘}

หลังจากเปลี่ยนการปกครอง ๒๔๗๕ ไม่นานก็วัน คณะราษฎรได้ส่งบุคคลสำคัญ ๒ นาย คือ พระยาสุริยานุวัตรกับหลวงährงนาสวัสดิ์ เดินทางไปเฝ้าเจ้านายฝ่ายเหนือหลวงährงนาสวัสดิ์ ได้ขึ้นไปนมัสการพระธาตุตองสุเทพ และได้ปรารภกับหลวงศรีประกาศถึงการติดตั้งและเดินสายไฟฟ้า

^{๓๘} พระพงศ์ เพชรทา, หนังสือ “ครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน นักบุญอมตะแห่งล้านนา” : (วนิดาการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๓-๓๒๕.

ขึ้นดอยสุเทพ ซึ่งคุณหลวงทั้งสองก็เห็นว่าเป็นเรื่องสุวิสัยที่จะทำได้ แต่ หลวงศรีประกาศนำความเรื่องนี้ไปหารือกับ ครูบาศรีวิชัย ท่านตอบว่า การติดตั้งสายไฟฟ้าขึ้นมีทางทำได้ แต่ถ้าทำถนนขึ้นดอยทำได้ และไฟฟ้าจะตามมาเอง เท่านั้น งานสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ ก็เริ่มขึ้น ใบบลิว ๕๐,๐๐๐ แผ่น แจกจ่ายไปใน ๕ จังหวัดภาคเหนือ

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. เจ้าแก้วนวรรฐ เป็นผู้ลงจอบแรกเป็นปฐมฤกษ์ ผู้คนจากทั่วสารทิศต่างหลั่งไหลมาสู่ทางที่จะขึ้นไปห้วยแห้ว อันเป็นจุดเริ่มต้น มีจอบถือจอบมีเสียมถือเสียมติดตัวมา จนกระทั่งต้องแบ่งกันคนละ ๑ วา

ถนนสายนี้ตัดผ่านป่าและหุบเหว ยาว ๑๑,๕๓๐ กิโลเมตร ใช้แรงคนล้วนๆ ไม่มีเครื่องมือกลหนักเหมือนสมัยนี้ เพียง ๕ เดือน ๒๒ วันก็เสร็จ เปิดให้รถยนต์วิ่งเมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๔๗๘

เรื่องราวของความคิดของครูบาศรีวิชัย^{๓๙} เท่านั้นที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด มิใช่แต่จะอยู่ในความทรงจำของคนในภาคเหนือเท่านั้น แต่ยังอยู่ในความรู้และความสนใจของคนทั้งประเทศสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม้แต่คณะราษฎรซึ่งเพิ่งจะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังต้องการสนใจ มิใช่ในแง่ที่ผ่านเป็นผู้วิเศษ แต่ในแง่การเมือง หลังจากที่คุณคณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นผลสำเร็จแล้ว ได้จัดส่งบุคคลสำคัญ ๒ นาย คือ พระยาสุริยานุวัตร และนายเรือเอกหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (บุคคลทั้งสองได้เป็นรัฐมนตรีในเวลาต่อมา) เดินทางไปยังมณฑลพายัพเพื่อทำความเข้าใจกับเจ้านายฝ่ายเหนือ ถึงความมุ่งหมายในการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองและนโยบายอันได้แก่หลัก ๖ ประการ พระยาสุริยานุวัตรได้กล่าวถึงผู้เจ้าศรีวิชัย ไว้ในรายงานที่เสนอต่อพระยามโนปกรณนิติธาดาประธานคณะกรรมการคณะราษฎร (นายกรัฐมนตรี) ตามหนังสือลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๕ ว่า ”ในเมืองเชียงใหม่ ข้าพเจ้าสืบถามดูได้ความแน่ชัดว่า พระราชชายาเธอและเจ้าแก้วนวรรฐ เป็นผู้มีความที่ราษฎรนับถือมาก แต่คนที่สำคัญที่มีอำนาจยิ่งกว่าเจ้านายทั้งสิ้นในเมืองเชียงใหม่ นั้น มีพระเถรรูปหนึ่งชื่อ ผู้เจ้า ศรีวิชัย เป็นเจ้าคณะวัดสิงห์เชือกะเหรี่ยง ตำบลบ้านปาง แขวงเมืองนครลำปาง ซึ่งคนนับถือทั้งเมืองตลอดจนถึงเชียงตุง จะว่าอะไรหรือจะปรารถนาอะไรคงไม่สำเร็จทั้งสิ้น เถรองค์นี้ถือพุทธศาสนาเคร่งครัดมาก ฉันทอาหารวันละมื้อ และไม่ฉันทอาหารเนื้อสัตว์เป็นต้น

๑) มีศรัทธาในการปฏิสังขรณ์วัดยิ่งกว่าทางอื่น ได้ซ่อมแซมวิหารและพระเจดีย์ที่สลักพังมามากแห่งแล้ว ถึงตัวจะไม่มีเงินทองเลย เลย เมื่อตกลงจะทำการบุญที่ไหนแห่งใด ราษฎรไทย ลาว เจริญ พม่า คงจะนำเงินมาถวายเข้าด้วยส่งเสบียงอาหารและช่วยออกแรงเครื่องใช้ก่อสร้างให้โดยไม่คิดค่าจ้าง แม้แต่ฝรั่งในเมืองเชียงใหม่ที่เป็นมิชชันนารี ก็ยังพลอยเลื่อมใสช่วยเหลือด้วย

ครูบาศรีวิชัย กำลังปฏิสังขรณ์วัดสวนดอยอยู่ ข้าพเจ้าได้ไปดูก็เห็นว่างานที่จะซ่อมวิหารของเธอไม่ได้ สร้างวิหารยาวใหญ่เพียงที่ได้ทำมาถึงเพียงนี้ยังไม่ทันถึง ๑๐ เดือนก็สำเร็จแล้ว แต่ยังจะปิดทองประดับกระจกที่ลวดลายตามเสาผนัง ผู้เจ้าศรีวิชัยบอกว่าชาวบ้านเรียไรเงินไปให้ไม่ถึงหกหมื่นบาทเศษ แต่วิหารขนาดใหญ่เพียงที่ทำมาได้ก็น่าเป็นในกรุงเทพฯ คงจะสิ้นเงินกว่าสองแสนบาท^{๔๐}

^{๓๙} นิพนธ์ สุขสมมโนกุล, “ลือเกิด ครูบาศรีวิชัย พิมพ์หน้าหนุ่ม” ตามรอยจอบแรกครูบาศรีวิชัย, (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๔๐} ณัฐพล โอจรัสพร, “เหรียญครูบาศรีวิชัยทั่วไป” ในตามรอยจอบแรกครูบาศรีวิชัย ปี พ.ศ.๒๕๕๑, (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๖๒.

๒) ครูบาศรีวิชัย องค์นี้แหละที่รัฐบาลน่าจะเอาออกเอาใจไว้ให้มาก ถ้าขรัวขัดใจขึ้นมา เวลาใดก็อาจจะทำความลำบากให้แก่บ้านเมืองได้เป็นอันมาก เคยถูกจับส่งลงมายังกรุงเทพมหานคร ครั้งหนึ่ง โดยคำหาที่ไม่มีมูลว่าตั้งตัวเป็นผู้วิเศษ ราษฎรในเมืองนี้พากันวิตกวิจารณ์เป็นอันมาก เมื่อพ้นภัยกลับขึ้นมาถึงเชียงใหม่ราษฎรพากันแห่แหนไปรับอย่างเอิกเกริก ครรรมิควรสุดแล้ว แต่จะโปรด (ลงนาม) พระยาสุริยานุวัตร (ลายมือพระยาสุริยานุวัตร ถึง พระยามโนปกรณนิติธาดา, ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕, เอกสารกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, (สร.๐๒๐๑.๘/๒๐), หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ท่านไม่ฉันอาหารคาวที่เป็นเนื้อชอบแต่ฉันแต่ผัก และถือเอกคือฉันอาหารมื่อเดียวและปฏิบัติสมณกิจเคร่งครัดมาก จนเป็นที่เคารพนับถือของชาวลำพูนทั่วๆ ไปงานพุทธศาสนุโภค และสาธารณุโภคของครูบาเจ้าศรีวิชัยเริ่มแต่ พ.ศ.๒๔๔๓ ถึง ๒๔๘๑ เป็นเวลา ๑๘ ปี สิ่งที่ท่านนักบุญได้สร้างไว้หลายสิบแห่งมีดังนี้

๑. พระเจดีย์มีมากมายหลายสิบองค์ แม้กระทั่งยอดเขาสูงแก่งสร้อย ริมฝั่งแม่น้ำปิง ในท้องที่อำเภอฮอดอันทุรกันดาร

๒. วิหาร มีมากแห่ง เช่น วิหารวัดพระเจ้าตนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

๓. อุโบสถ หรือ โบสถ์ มีหลายแห่ง เช่น กันอุโบสถ (อ่านว่า อุโบสด) ถือเป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมซึ่งแต่เดิมในการทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์จะ ใช้เพียงพื้นที่โล่ง ๆ ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สังฆกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง “สีมา” เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจากการมีผู้นับชมมากขึ้น อีกทั้งภายใน พระอุโบสถมักประดิษฐานพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญ ๆ ทำให้มีผู้มาสักการบูชาและร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก พระอุโบสถจึงถูกสร้าง ขึ้นเป็นอาคารถาวรและมักมี การประดับตกแต่งอย่างสวยงาม

๔. ศาลาบาตรและกุฏิมีมากแห่ง

๕. วัดมีมากแห่ง เช่น วัดศรีโสดา วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

๖. ทางหรือถนน คือถนนขึ้นดอยสุเทพเชียงใหม่

๗. สะพาน คือ สะพานข้ามแม่น้ำปิง ในท้องที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ (สร้างค้างเพราะมรณภาพเสียก่อน) แต่ขณะนี้ได้เสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วเปิดการสัญจรไปมาได้หลายปีแล้ว สะพานนี้เรียกว่า “สะพานศรีวิชัย”^{๔๑} เพื่อเป็นอนุสรณ์ของท่าน (ครูบาศรีวิชัย)

เมื่อมีผู้ขอร้องให้ท่านช่วยสร้างหรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นงานใหญ่มิได้ด่วนรับปากตกลงในทันที ทันใด โดมากท่านมักจะขอผลัดลงอธิฐานดูก่อน และนัดหมายให้มาฟังคำตอบจากท่านจะทำได้สำเร็จหรือไม่ในวันต่อไป อาทิ ในการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพนั้น ชั้นแรกคุณหลวงศรีประกาศ (ฉันท วิชยาภัย) ซึ่งเป็นนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ในเวลานั้น มีความประสงค์จะนำเอาไฟฟ้าขึ้นไปติดตั้งบนยอดพระธาตุดอยสุเทพ แต่ท่านเห็นว่าไม่สามารถทำได้ จึงได้ไปขอความช่วยเหลือจากท่านขอช่วยดำริริเริ่มเรื่องนี้ ให้ท่านบอกคุณหลวงศรีประกาศว่าขอเวลาให้ท่านลงอธิฐานจิตดูก่อนว่าจะ

^{๔๑} นิตย พงษ์ลัดดา, “ประวัติการสร้างเหรียญครูบาศรีวิชัย ปี ๒๕๑๗” (นิตยสารเมืองพระ : ๒๕๕๕), หน้า ๒๕-๒๙.

ทำเสร็จสำเร็จหรือไม่ ท่านได้นัดวันให้ไปฟังผล เมื่อถึงวันกำหนดนัดท่านนายกเทศมนตรีได้ไปพบท่าน ท่านก็แนะนำว่าควรสร้างถนนให้รถยนต์ขึ้นได้จะง่ายกว่า จะให้เอาไฟฟ้าขึ้นไปนั้น ท่านว่าหนักใจเกรง จะทำไม่สำเร็จ คุณหลวงได้ท้วงท่านว่าการทำถนนนั้นยากกว่าจะได้กำลังคนที่ไหนมาทำ เนื่องจากเป็น ภูเขาสูงสลับซับซ้อนกันหลายลูก ขอให้ท่านลองอธิษฐานดูอีกครั้งหนึ่ง เมื่อท่านได้ลองอธิษฐานครั้งที่สอง แล้ว ท่านได้แจ้งให้นายกเทศมนตรีทราบพร้อมทั้งยืนยันว่าการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพสำเร็จแน่นอน และภายในไม่ช้าด้วยท่านนายกเทศมนตรีจึงเดินทางลงไปติดต่อกับหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ซึ่งดำรง ตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีอยู่ในเวลานั้นขอผู้ชำนาญการสำรวจทางมาสำรวจให้ และหลวง ธำรงฯ เห็นชอบด้วย ได้จัดส่งนายช่างผู้ชำนาญมาทำการสำรวจทางให้ตามความประสงค์

ปฐมฤกษ์การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ

ปฐมฤกษ์ของการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพเริ่มเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ น. ครูบาศรีวิชัย ได้มาประจำอยู่ด้วยตลอดเวลา ในวันปฐมฤกษ์นี้เจ้าแก้วนารัฐ ผู้ครองนคร เชียงใหม่ องค์สุดท้ายได้ทรงชุดดินเป็นจอมแรกและในปีเดียวกันนี้ เมื่อท่านอดีตนายกรัฐมนตรี และเชษฐบุรุษหมายเลข ๑ ของประเทศไทย พระยาพหลพลพยุหเสนาของประเทศไทย พระยาพหล พหลพยุหเสนา ขึ้นมาตรวจราชการและเยี่ยมเยียนราษฎร ที่จังหวัดนครเชียงใหม่ ท่านก็ได้ช่วยฟื้นดิน ตามที่พระศรีวิชัยกำหนดไว้ คือคนละ ๑ วาเช่นกัน^{๔๒}

การสร้างได้แล้วและเปิดให้รถขึ้นลง เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๘ รวมเวลาสร้าง ๕ เดือน กับ ๒๒ วัน คิดเฉลี่ยแล้วมีคนมาทำงานวันหนึ่งประมาณ ๕,๐๐๐ คน (ห้าพันคน) ทางสายนี้มีความยาวประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ในการสร้างทางสายนี้ได้มีชาวเขาในจังหวัดภาคเหนือที่อยู่ใกล้เคียง เดินทางมาช่วยสร้างจำนวนหลายเผ่าหลายร้อยคน ต่างขนข้าวปลาอาหารมานอนค้างขุดดิน โดย เริ่มต้นจากเชิงเขาด้านน้ำตกห้วยแก้วก่อน

ต่อมาครูบาศรีวิชัย^{๔๓} ยังได้ช่วยสร้างวัดสวนดอกกับวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ซึ่งเป็น วัดร้างให้แล้วเสร็จบริบูรณ์ไปอีกสองวัด โดยอาศัยกำลังศรัทธาของชาวพื้นเมืองและชาวเขาเผ่าต่างๆ เช่นกัน การทำงานใหญ่ๆ ทุกครั้ง ท่านเพียงแค่ให้สาธุศิษย์แพร่ข่าวออกไปว่า ท่านจะสร้างสิ่งนั้นสิ่งนี้ ก็มีคนนำเงินและแรงงานมาช่วยท่านมากมายเกินความคาดหมาย ทำให้การสร้างของท่านสำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี

ภายหลังการสร้างวัดใหญ่ๆ ทั้งสองวัดเสร็จแล้ว ครูบาศรีวิชัยถูกกล่าวหาว่าจะเป็นกบฏตั้ง ตนเป็นผีบุญ และถูกกักกันเขตให้อยู่ในท้องที่จังหวัดลำพูน เนื่องจากมีผู้ริษยาในการสร้าง คุณประโยชน์ของท่านในเมื่อตัวเองไม่สามารถทำได้เหมือนท่าน แต่ภายหลังจากที่ท่านได้ลงมือให้ คณะสงฆ์สอบสวนที่กรุงเทพฯ แล้ว ก็พ้นผิดกลับไปยังลำพูนอีกครั้งหนึ่งพระยาอมรฤทธิ์ดำรง อดีต ข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงใหม่ ได้ปรารภกับผู้เขียนว่า “ผมเสียดายท่านครูบาศรีวิชัยเหลือเกิน หาก ผมอยู่ที่นั่นเวลานั้น เรื่องเช่นนี้คงจะไม่เกิดขึ้นเป็นอันขาด ขอเพียงเรานำท่านให้ถูกทางแล้ว ท่านจะ สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่บ้านเมืองอีกมากมายนัก” ครูบาศรีวิชัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ท่านมีอิทธิพลเร้นลับมหัศจรรย์เหนือจิตใจคนเป็นที่เคารพนับถือของชาวภาคเหนือทั่วในดินแดนล้านนา

^{๔๒} สาทิต เรือนคำ, ๑๒๙ ปี ครูบาศรีวิชัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑ ม.ป.ท.

^{๔๓} พระพงศ์ เพชรทา, หนังสือ “ครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน นักบุญอมตะแห่ง ล้านนา” : (วนิดาการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๗.

สรุปได้ว่าการสร้างถนนขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ นั้นเป็นความร่วมมือแรงร่วมใจจากผู้คนที่มีความศรัทธาต่อครูบาศรีวิชัย ที่มาร่วมสร้างจนได้เป็นรูปธรรมขึ้นอันเกิดจากแนวคิดของผู้ที่มีจิตอันบริสุทธิ์ในการเป็นประธานการสร้างจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่แน่วแน่ ถือได้ว่าตนบุญนั้นเป็นผู้ที่เสริมสร้างพระพุทธศาสนาที่ให้นักแสงบุญได้ร่วมสร้างด้วยแรงจิตสำนึกนำผู้คนร่วมแรงร่วมใจได้นั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด.

ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณะวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ จากตำนานครูบาศรีวิชัยฉบับพิสดาร (๒๕๓๗) กล่าวว่า หลังจากที่ท่านได้รับนิมนต์จาก เจ้าแก้วนวล เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ มาจำพรรษาที่วัดพระสิงห์ เมื่อพ.ศ.๒๔๖๗ แล้วในระหว่างที่ท่านพำนักอยู่ที่วัดพระสิงห์ (พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๗๑) นั้น ท่านได้ทำคุณูปการแก่ วัดพระสิงห์ มากมาย เช่น ^{๔๔}

๑. ปฏิสังขรณ์พระวิหาร เสร็จแล้ว ใน พ.ศ.๒๔๖๗ ครูบาศรีวิชัยพร้อมด้วยเจ้าผู้ครองนคร (เจ้าแก้วนวล) ได้ทำบุญฉลองวิหารหลวง ในระหว่างที่มีการทำบุญที่วัดพระสิงห์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปนมัสการพระสิงห์ พร้อมด้วยพระบรมราชินีนาถ พระเจ้า อาเธอ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แล้วเลยประทับที่พลับพลาในวัดพระสิงห์ ทอดพระเนตรชบวนแห่เครื่องไทยทานซึ่งหิ้ววัดทั้งหลายนำมาทำบุญอย่างธรรมเนียมโบราณ สรุปค่าใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์วิหาร วัดพระสิงห์เบ็ดเสร็จ เป็นเงิน ๗๔,๖๖๗ รูเปี

๒. พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๗๑ ปฏิสังขรณ์หอไตรและสร้างคัมภีร์ไบลานที่วัดพระสิงห์ รวมธรรมที่ท่านได้สังคายนาสร้างขึ้นใหม่ มี ๒๓๕ มัด รวมผูก มี ๒,๗๒๖ ผูก รวมค่าจ้างทำกับติดทอง ค่าจ้างเขียนและทานธรรมสร้างขึ้นใหม่นี้ เป็นเงิน ๔,๒๓๑ รูเปี

๓. สร้างพระธาตุ

๔. สำหรับเงินทองที่ศรัทธาทั้งหลาย ได้ร่วมทำบุญมานั้น ท่านมอบให้ภิกษุศิษย์โยมของท่านรวบรวมไว้เพื่อจัดจ่ายประจำวัน เป็นค่าจ้างผู้รับเหมาทำวิหารและปฏิสังขรณ์บำรุงซ่อมแซมที่ต่างๆ ในบริเวณวัด สอนเครื่องไทยทานทั้งหลาย ท่านก็นำไปแจกจ่ายให้ทานแก่ สมณพราหมณ์และคนอนาถาจากคนขอทาน

ดังคำที่ปรากฏในเอกสารดังต่อไปนี้

“อยู่มาไม่นาน เจ้าแก้วนวล เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ พร้อมด้วยเจ้านายบุตรหลาน เสนาอำมาตย์ราชฎ ก็พร้อมใจกันขึ้นไปนิมนต์ท่านครูบาศรีวิชัยเจ้าภิกษุตนนั้นที่เมืองพะเยา ขอท่านลงมาปฏิสังขรณ์สร้างวิหารวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ ท่านก็รับนิมนต์แล้วท่านก็ลงมาจำวาสสาอยู่ที่วัดพระสิงห์หลวง เชียงใหม่ ท่านก็ได้จ้างคนเฝ้าylvาง ต้นไม้เครือเขาบุกเบิกปราบที่ในบริเวณช่องอารามวัด เป็นที่ราบเพียงเรียงงามทุกแห่ง ในการนั้นหลวงอนุสารสุนทร นายห้างที่เคยอุปัฏฐากท่านและนับถือท่านบารมีศิลปารมีแห่งท่านก็มีใจเลื่อมใสศรัทธาอันบริสุทธิ์ ก็ได้ช่วยออกเงินค่าจ้างบุกเบิกเฝ้าylvางบริเวณวัดนั้น” ^{๔๕}

^{๔๔} จิรศักดิ์ เดชวงศ์, พระเจดีย์เมืองเชียงแสน. กรุงเทพมหานคร : (สำนักพิมพ์ตรีสวิน, ๒๕๓๙), หน้า ๕๗.

^{๔๕} ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์, วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร มรดกศรีนครพิงค์, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๕.

ครั้งนี้ว่าปราบที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าแก้วนรวิชัย เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นประมุข พร้อมด้วยหลวงอนุสารสุนทรและศรัทธาอุปถัมภ์ทั้งหลาย รวบรวมเงินจ้างช่างทำกุฏิ ก่อพื้นด้วย อิฐโบกปูนซีเมนต์ ก่อเสา พื้นเพตายเป็นทั้งตงาม พร้อมด้วยเครื่องเสนาสนะ สาดหมอน และเครื่องภาชนะใช้สอยพร้อมบริบูรณ์ แล้วถวายเป็นทานแก่เจ้าภิกขุตนั่น เป็นที่สถิตสำราญอยู่ที่นี่

หลวงอนุสารสุนทร พร้อมด้วยบุตรภรรยา บังเกิดใจศรัทธาเลื่อมใสบริจาคทรัพย์ออกจ้างนายช่างทำศาลาทานใหญ่หลังหนึ่ง หื้อเป็นที่ท่านลงมารับไทยทานแห่งชนทั้งหลาย แล้วสร้างศาลาบาตรใหญ่หลังหนึ่ง แล้วด้วยปูนซีเมนต์ ก่อด้วยอิฐ แล้วยังสร้างวิหารหลังหนึ่ง เสร็จแล้ว ถวายเป็นทานไว้ในบริเวณวัดพระสิงห์ รวมหมดด้วยกันที่หลวงอนุสาร ได้รับบริจาคทรัพย์ส่วนตัวหื้อเป็นทางครั้งนั้นเสียเงิน ๑๐,๕๕๕ รูเปี๊ยะ เสร็จในระหว่างทาน

พระศรีวิชัยเจ้าภิกขุตนั่น^{๔๖} สถิตอยู่ที่วัดพระสิงห์นั้นคนปฤชณทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาก็ดี ที่เคยนับถือมิจฉาภิภูมิจึงไม่รู้จักจำศีลฟังธรรม บ่เข้าวัดออกวาลักครั้งก็ดี ทุกชาติทุกภาษาซึ่งอยู่ในมณฑลพายัพ คราบเท่าอาณาเขต ทุกทิศานุทิศทั้งมวลรู้ว่าพระศรีวิชัยเจ้าภิกขุตนั่น มาอยู่ที่วัดพระสิงห์ ก็พากันย้าวเยือก นิยมชมบุญบารมีแห่งท่านมีใจเลื่อมใสศรัทธาอ่อนน้อม พากันมาหื้อทานรักษาศีลถวายจตุปัจจัยทั้งหลายที่หลังไหลกันมาหื้อทานแก่เจ้าภิกขุตนั่น วันหนึ่งบ่ต่ำกว่า ๒๐๐-๓๐๐ คนขึ้นไปหรือ ๔๐๐-๕๐๐ คน มิได้ขาดสักวันสักเวลา ก็มีเมื่อนั้นแล ก็เงินทองที่ปฤชณมหาชนทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก มาหื้อทานแก่ท่านและร่วมทำบุญกับท่านวันหนึ่งๆ เกือบได้บ่ต่ำกว่า ๒๐๐-๓๐๐ รูเปี๊ยะขึ้นไปทุกวัน ท่านก็มอบไว้ภิกขุศิษย์โยมแห่งท่านก็รวบรวมไว้ เพื่อจบบ้างประจำวัน สำหรับผู้ที่รับเหมาทำวิหารและปฏิสังขรณ์บำรุงซ่อมแซมที่ต่างๆ ในบริเวณวัดนั้น และเครื่องไทยทานทั้งหลายผู้งั้น ท่านก็เอาแจกจ่ายหื้อทานและสมณพราหมณ์และคนอนาถาจนจวนฉิบหาย คนขอทานต่อไปมิได้ขาด ด้วยว่าปฤชณทั้งหลายทุกชาติทุกภาษา พากันเอาไทยทาน สรรพวัตถุทาน เข้ามาถวายทานแก่พระองค์นั้น คือดั่งแม่น้ำน้อยทั้งหลาย และห้วยละหานลำธารไหลมารวมกับแม่น้ำใหญ่และกว้างลึกปฐักทำหื้อแม่น้ำใหญ่อ้อมเต็มไปได้ด้วยน้ำนั้นแล

ครั้งนี้ลงมือจัดการก่อสร้างพระวิหารวัดพระสิงห์เสร็จแล้ว ท่านก็มอบงานหื้อภิกขุตนเข้าใจในงานก่อสร้าง คือนายช่างคนหนึ่งเป็นผู้แล ตรวจงานแทนที่วัดพระสิงห์ ท่านก็ลงมาเชียงใหม่ ทำการก่อสร้างพระธาตุและวิหารในวัดพระสิงห์หลวงนั้น บริบูรณ์แล้วก็กลับมาเชียงใหม่ อยู่จำวัดที่วัดพระสิงห์หลวงนั้นแล

การที่ครูบาศรีวิชัย จักสำแดงบุญญาภพบารมีธรรมแห่งท่าน อันควรหื้อปรากฏแก่คฤหัสถ์นักบวชเจ้าทั้งหลายก่อนแล ในระหว่างลงมือในการปฏิสังขรณ์ก่อสร้างวิหาร พระธาตุในอารามวัดพระสิงห์นั้น เอกทิวเส ยังมีในวันหนึ่ง ท่านพระศรีวิชัยเจ้าภิกขุตนั่น ลงมาสถิตศาลากว้างทานที่นั่น ท่านมาร่ำพินทุว่า หิริญวัตถุที่ชนทั้งหลายนำมาโมทนาในการปฏิสังขรณ์วิหารในวัดพระสิงห์นี้ ครั้นลงมือจัดจ้างนายช่างและซื้ออิฐปูนทราย ใช้จ่ายหื้อลูกจ้างคนงานรื้อวิหารหลังเก่าและจ้างเลื่อยไม้วัดนี้ด้วยเงินทองที่ปฤชณมหาชนทั้งหลายนำมาสมทบในการก่อสร้าง ก็บกบางไปมาก^{๔๗} กลัวจะบ่พอจบบ้าง มีความร้อนใจมากนัก ท่านก็ได้ปฤชณาวิชันากับอุบาสกอุบาสิกาผู้ที่เคยมา

^{๔๖} ชุม ฦ บางช้าง, ประวัติวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ., ๒๕๒๐), หน้า ๙๓.

^{๔๗} พระครูบุญญานุรักษ์, ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (ม.ป.ท., ๒๕๒๐), หน้า ๑๘๐.

อุปฐากอยู่กับท่านในที่นั้นว่า อาตมามีความร้อใจด้วยหิริวัณรชตะที่ปุณฺชนทั้งหลายนำมาโมทนาสมทบในการปฏิสังขรณ์ก่อสร้างพระวิหารหลังนี้ ใช้จ้างไปทุกวันเกือบจะหมดอยู่แล้ว กลัวจักบ่สำเร็จอุปราคาเจตนา แห่งมูลศรัทธาทั้งหลาย เมื่อใดเทวดาอินทร์พรหมทั้งหลายจักช่วยค้าชูโชตกะพุทธศาสนา ลงมาบอกขุมเงินค่าหื้อสักขุม ท่านพูดยังบ่ทันยังปาก มีผู้มาบอกว่าคนทำงานหลุมฐานรากวิหารได้ไ้ทองคำ ๒ ไหเอาออกมา ที่นั่นท่านพร้อมด้วยศรัทธาที่อยู่ทีนั้นก็พากันขึ้นไปดู ก็มีแผ่นทองคำสลัดเป็นอักษรและรูปภาพต่างๆ นับได้หลายสิบแผ่น พากันเออลงมาที่ศาลา ท่านซึ่งดู มีน้ำหนัก ๓๐๐ บาท กับเศษสลึง เทวดาตนคักดีลสิทธีมาช่วยหื้อปรากฏเห็นยังสุวรรณวัตถุอันนั้น ด้วยบุญสมภารแห่งท่าน เป็นดังแก้วสารพัดนึก เราท่านทั้งหลายควรนิยมนินับถือให้วันบ่ยาเกรงยังบุญญาบารมีธรรม แห่งท่านตนมีบุญสมภารอันประเสริฐยิ่งนักแท้แล

พุทธศักราช ๒๔๖๗ แล้วกลับมาทำบุญฉลองวิหารหลวง วัดพระสิงห์ พร้อมด้วยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เริ่มงานตั้งแต่วัน เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ถึงเดือน ๕ เพ็ง จึงเสร็จการทำบุญ

เมื่อเวลาทำบุญฉลองทานวิหารวัดพระสิงห์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พร้อมด้วยพระบรมราชินีนาถ พระเจ้าอาเธอ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เสด็จขึ้นมาตรจวกราชการทอดพระเนตรหัวเมืองต่างๆ ฝ่ายมณฑลพายัพเสด็จมาประทับที่ศาลารัฐบาล ในเวียงนครเชียงใหม่

ในระหว่างทำบุญที่วัดพระสิงห์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระราชินีนาถ พระเจ้าอาเธอและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เสด็จไปนมัสการพระสิงห์ แล้วเลยประทับที่พลับพลาในวัดพระสิงห์ ทอดพระเนตรเครื่องไทยทาน ซึ่งหัววัดต่างๆ ได้แห่แหนมาทำบุญหื้อทาน อย่างธรรมเนียมโบราณประทับทอดพระเนตรจนตลอดเวลา ครั้นเสร็จการทำบุญวัดพระสิงห์แล้ว คิดจำนวนเงินที่ได้จ่ายในการปฏิสังขรณ์วิหารวัดพระสิงห์เบ็ดเสร็จ เป็นเงิน ๗๔,๖๖๗ รูเปี

เมื่อท่านสถิตอยู่ที่วัดพระสิงห์ในระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๗ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๑ ท่านได้จัดซ่อมแซมปฏิสังขรณ์หอธรรมที่วัดพระสิงห์หลังหนึ่ง เป็นหอธรรมโบราณมาหลายแผ่นดิน เป็นที่งดงามมากนัก แล้วได้สร้างธรรมเทศนาไว้ค้าชูโชตกะพุทธศาสนา ดังจักแจงตามจำนวนมัดและผูก ซึ่งเป็นพุทธชาดกทั้งหลาย และสูตรธรรมทั้งหลาย ในระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๙ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๑ นั้น ท่านได้มอบหื้อพระชินาภิกขุ ตนเป็นลูกศิษย์เป็นผู้จัดการรวบรวม จ้างท่านเขียนและเข้ากับปิดทอง ซึ่งเป็นธรรมเทศน์พุทธชาดก และสูตรธรรมทั้งมวล ซึ่งมีในกบิหิบบ ตามตำบลวัดวาอารามแห่งใดๆ เก็บมารวบรวมสร้างขึ้นใหม่ เป็นจำนวนธรรมหลายมัดหลายผูกมากนัก เอวัง ดังจักวิสัชนาตามกำหนดมัดและผูก ดังจักแจงต่อไปนี้คือ

พระธรรมวินัย ทั้ง ๔ มี ๑๐ มัด รวมผูกมี ๑๗๐ ผูก นิกายทั้ง ๕ มี ๕ มัด รวมผูกมี ๖๔ ผูก, อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ๗ มัด รวมผูกมี ๑๔๕ ผูก, บารมี มี ๑๐ มัด รวมมี ๑๑๒ ผูก, สุตต สังคหะ มี ๗ มัด รวมผูกมี ๗๖ ผูก, สมนตปาสาทิกา มี ๔ มัด รวมผูกมี ๔๕ ผูก, วิสุทธีมรรค มี ๓ มัด รวมผูกมี ๗๖ ผูก, สมนตปาสาทิกา มี ๔ มัด รวมผูกมี ๔๕ ผูก, วิสุทธีมรรค มี ๓ มัด รวมผูกมี ๗๖ ผูก, สุวรรณชาดก มี ๑๑๖ มัด รวมผูกมี ๑,๒๓๒ ผูก, ธรรมที่คิดไว้เป็นกบิและเป็นผู้มี ๑๗๒ ผูก, สัททาทั้ง ๘ มี ๘ มัด รวมผูกมี ๓๘ ผูก, กัมมวาจา มี ๖ มัด รวมผูกมี ๑๐๔ ผูก, รวมธรรมที่ท่านได้สังคายนาสร้างขึ้น

ใหม่ มี ๒๓๕ มัด รวมผูกมี ๒,๗๒๖ ผูก รวมทั้งค่าจ้างทำกับติดคำ ค่าจ้างเขียนและหื้อทานธรรมซึ่งสร้างขึ้นใหม่นี้ เสียเงิน ๔,๒๓๑ รูเปย์^{๔๘}

สรุปได้ว่าครูบาศรีวิชัย ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระสิงห์นั้นเดิม ที่วัดพระสิงห์เป็นที่ร้างมีป่าไม้ใบหญ้า และยังขาดผู้ที่เป็นผู้นำในการพัฒนาให้สวยงามหลังจากที่เจ้าแก้วนวรรตน์เจ้าผู้ครองนครเมืองเชียงใหม่ได้ไปนิมนต์ครูบาศรีวิชัย มาเป็นประธานในการบูรณะปฏิสังขรณ์ จนแล้วเสร็จก็มีการทำบุญฉลองใหญ่ หรือที่ทางเมืองเชียงใหม่เรียกกันว่างานบอยหลวงนั้น และเป็นที่ยกย่องครูบาศรีวิชัยว่าการบูรณะครั้งนี้เป็นสิ่งมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้นขนาดการบูรณะยังแล้วเสร็จก็ได้ขุนพบทองคำและสมบัติอื่นในการนี้จึงมีความเชื่อมั่นว่า ครูบาศรีวิชัย เป็นตนบุญพิเศษนั่นเอง

ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณะวัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สมัยที่ครูบาศรีวิชัยสร้างพระวิหารใหญ่ประติมากรรมเหล่านี้เป็นที่ต้นตา ตื่นใจของผู้เข้าชมยิ่งนัก และนำไปเป็นแบบอย่างทางประติมากรรมอีกมากด้วย

นับตั้งแต่ครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทย ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบุพผารามสวนดอกไม้แล้ว ความสำคัญของวัดในอดีตก็กลับคืนมา เป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้นตามลำดับ ในระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๙

อนึ่ง วัดสวนดอกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรที่สวยงามเป็นเยี่ยม คือ พระเจ้าเก้าตื้อ ซึ่งประดิษฐานในพระอุโบสถ พระพุทธรูปปางสมาธิ ประดิษฐานบนพระวิหารใหญ่ นอกจากนี้ พระพุทธรูปยืน หันพระพักตร์ไปทางพระเจดีย์ พระพุทธรูปปางมารวิชัยปูนปั้นขนาดใหญ่ ซึ่งถือเป็นองค์ประธานก่อสร้างสมัยพระเจ้าติโลกราช และมียุทธนฤมิต^{๔๙} ซึ่งจำลอง แบบ มาจากศิลปพุกาม หรือพระทรงเครื่องศิลปะพม่าสร้างขึ้นราว พ.ศ.๑๔๗๔-๑๔๗๕ สมัยที่ ครูบาศรีวิชัยสร้างพระวิหารใหญ่ประติมากรรมเหล่านี้เป็นที่ต้นตา ตื่นใจของผู้เข้าชมยิ่งนัก และนำไปเป็นแบบอย่างทางประติมากรรมอีกมากด้วย

ความสำคัญของวัดบุพผารามสวนดอกไม้ในปัจจุบัน นับตั้งแต่ครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทย ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบุพผารามสวนดอกไม้แล้ว ความสำคัญของวัดในอดีตก็กลับคืนมา เป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้นตามลำดับ ในระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๙

สมัยเจ้าแก้วนวรรตน์เจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้ายกับพระราชชายาदारารัศมีได้ทรง ทราบข่าว การปฏิบัติเคร่งครัดศีลาคิณของครูบาศรีวิชัยเจ้าบุตรนายควาย แม่นางอุษา ชาวบ้านปาง อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน เป็นผู้มียุทธฤทธิ์ มีผู้นิยมศรัทธาสาธุเลื่อมใสเป็นอันมาก จึงได้ไปอาราธนานิมนต์มาเป็นประธาน ก่อสร้างปฏิสังขรณ์พระวิหาร พระเจดีย์ ชุ่มประตูกำแพง ตามราชศรัทธาของเจ้าพ่อแก้วนวรรตน์ และพระราชชายาदारารัศมี ตลอดศรัทธาพุทธบริษัททั้งหลาย ครูบาศรีวิชัย จึงได้รับอาราธนานิมนต์มาเป็นประธาน

^{๔๘} เอกสารอ้างอิง : สมหมาย เปรมจิตต์ (บรรณาธิการ), ๒๕๓๗. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ตำนานครูบาศรีวิชัยแบบพิสดารและตำนานวัดสวนดอก**. (เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ปีเชียงใหม่ อันดับที ๔. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง), หน้า ๓๙-๔๒.

^{๔๙} ศิวะ รณชิต, **พระครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย**, (พิมพ์ยุโรป เพรส บริษัท จำกัด : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘), หน้า ๙๐.

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ (เดือน ๑๐ เหนือ) พ.ศ.๒๔๗๔ (จ.ศ.๑๒๙๓) ได้ฤกษ์ปฐมนิธิจึงได้เริ่มลงมือขุดรากฐานวิหารวัดสวนดอกยาว ๓๓ วา กว้าง ๑๒ วา กับ ๒ ศอก จำนวนเสา ๕๖ ต้น และได้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์บูรณะกำแพงซุ้มประตูพร้อมกันไปด้วย ด้วยเดชอำนาจบุญญาบารมีของครูบาศรีวิชัยเจ้า ผู้ยิ่งใหญ่ ท่าน ศิล เมตตา สัจจะ อธิฐานบารมีก็เลื่องลือไปทุกทิศทาง จน มีศรัทธาณิกบุญทั้งหลายมาขึ้นชมยินดีช่วยสละทรัพย์ตามศรัทธา ผู้ที่ไม่มีทรัพย์ก็เอาแรงช่วย ด้วยจิตอันเลื่อมใสหลังไหลมาจากสารทิศต่าง ๆ บางคนก็บริจาคทองคำช่วยทำ ยอดฉัตรเจดีย์ ๙ ชั้น

วันหนึ่ง ๆ มีผู้มาขึ้นชมอนุโมทนาสาธุการ ๖-๗ พันคน การบูรณะวัดสวนดอกครั้งนี้ นับว่าเป็นการใหญ่โตเหลือวิสัยที่จะมีผู้ทำได้ ครั้งหนึ่งชะรอยท่านครูบาศรีวิชัยคงมีบุญวาสนาแต่ บุปผาชาติปาง ก่อน จึงได้ทำการปฏิสังขรณ์สำเร็จปรากฏเป็นที่อัศจรรย์ยิ่งนัก ครูบาเจ้าศรีวิชัยยังได้หล่อพระพุทธรูปเทวองค์ครูบาด้วยทองเหลืองสององค์ ยืนสถิตบนแท่นแก้ว (บนฐานชุกชี) ในพระวิหารรวมทุนทรัพย์ในการปฏิสังขรณ์ทั้งหมดสิ้นจำนวน ๖๕,๔๐๖ รูปี (รูปี หรือ แลป เป็นเงินอินเดียโบราณในสมัยอังกฤษปกครอง นำมาใช้ในเมืองเหนือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ในการทำบุญสำคัญ ๆ ชาวบ้านมักจะเอาออกมาถวายพระเพราะถือว่าได้บุญมากกว่าทำบุญด้วยเงินกระดาษ) ใช้เวลา ๘ เดือน จึงเสร็จบริบูรณ์แล้วก็จัดการปรับแต่งบริเวณลานวัดให้สะอาด เป็นรมณีสถานร่มรื่น ครูบาศรีวิชัย พร้อมด้วย นักศัลยกรรมทั้งหลายก็ฉลองอบรมสมโภช เป็นการมหกรรม มโหฬารใหญ่ยิ่ง

ต่อมาครูบาศรีวิชัย จึงให้พระลูกศิษย์อยู่รักษาการเจ้าอาวาสจนถึง พ.ศ.๒๔๘๕ สงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น วัดสวนดอกอยู่ย่านสนามบินเขตทหาร ไม่ปลอดภัยผู้เฝ้ารักษาการจึงหลบภัยหนีไปอยู่เสียที่อื่นผู้ร้ายจึงขึ้นไป ขโมยเอายอดฉัตรพระเจดีย์ไป^{๕๐}

๑. พระวิหารหลวง กว้าง ๑๒ วา ๒ ศอก ยาว ๓๓ วา สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔ โดยครูบาศรีวิชัย และเจ้าแก้ววรรัฐ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นวิหารโถงไม่มีผนัง แต่มีระเบียงโดยรอบ หน้าบันทั้งสองด้านมีลายปูนปั้น เครือเถาศิลปะล้านนาที่สวยงาม ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๘๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

๒. พระอุโบสถ พระอุโบสถกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๗ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๐๔๗ เป็นอาคารคอนกรีตก่อด้วยอิฐถือปูน ศิลปะแบบล้านนา ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังโดยนักจิตรกรรุ่นใหม่ เรื่องพุทธประวัติและพระเวสสันดรชาดก

๓. ธรรมาสันเทศนาแบบล้านนา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔ ซึ่งเป็นธรรมาสันศิลปะล้านนาที่มีความงดงามใช้สำหรับเทศนาธรรมแบบล้านนาในเทศกาลต่าง ๆ เช่น เทศน์มหาชาติ ตั้งธรรมหลวง ฯลฯ

๔. ซุ้มประตูวัด จำนวน ๓ ซุ้ม เป็นซุ้มปราสาทแบบล้านนาขนาดใหญ่ สร้างขึ้นสมัยครูบาศรีวิชัยบูรณะวัดสวนดอกเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔

๕. อาคารเสนาสนะต่าง ๆ

๖. หอฉัน เป็นอาคารชั้นเดียว กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร ภายในมีภาพจิตรกรรมโดยจิตรกรรุ่นใหม่ เรื่องพระเจ้าสิบชาติ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙

^{๕๐} มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนา, (พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : มิตรนาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๘๕.

ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๑) พระเจดีย์กู่กุด ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมก่อด้วยศิลาแลงฐานล่างทำเป็นหน้ากระดานสามชั้น องค์เจดีย์มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปห้าชั้นแต่ละชั้นจะมีซุ้มจรณะ ด้านละสามซุ้ม ภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางประธานอภัย เป็นพระพุทธรูปปั้นหุ้มศิลาแลงแบบนูนสูง รวมทั้งหมด ๖๐ องค์ ซุ้มจรณะทำเป็นซุ้มโค้งแบบสองหยัก ซึ่งเป็นลักษณะซุ้มสมัยทวารวดีตอนปลาย กระหนกปั้นเป็นกระหนกผักกูด ตัวเหงาที่ปลายซุ้มเป็นแบบทวารวดี บริเวณมุมทั้งสี่ของแต่ละชั้นยกเว้นชั้นบัวกลุ่ม และปล้องไฉน ส่วนยอดบนสุดได้หักหายไป จึงมีการเรียกเจดีย์องค์นี้ว่า เจดีย์กู่กุด พระเจดีย์องค์นี้ ถือเป็นแบบสถาปัตยกรรม^{๕๑}

วัดจามเทวี เป็นวัดที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีความเก่าแก่มากวัดหนึ่งในจังหวัดลำพูนตั้งอยู่ถนนจามเทวี ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๑๒ ไร่ ๑ งาน ๕ ตารางวา โดยทั่วไปเรียกกันว่าวัดกู่กุด ยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างตั้งแต่สมัยใด ส่วนใหญ่เป็นการสันนิษฐานจากเอกสารชั้นหลัง^{๕๒} ประกอบกับตำนานและนิยาย ซึ่งกล่าวกันว่า พระราชโอรสของพระนางจามเทวี คือ พระเจ้ามหันตยศ และพระเจ้าอนันตยศ โปรดให้สร้างวัดนี้ขึ้นเพื่อถวายพระเพลิง แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์เหลี่ยมมียอดหุ้มด้วยทอง เรียกชื่อว่า สุวรรณังโกฏฐิ แต่จากการที่ได้พบศิลาจารึกวัดกู่กุด บริเวณเชิงพระธาตุเจดีย์กู่กุด (ศิลาจารึกลำพูนหลักที่สองซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูน) ศิลาจารึกหลักนี้กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์รัตนเจดีย์กู่กุด ที่ได้หักพังลงเนื่องจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ฉะนั้นลักษณะทางศิลปกรรมของพระเจดีย์ที่วัดกู่กุดนี้ น่าจะอยู่ในสมัยของพระเจ้าสรพวิสุทธิ์

พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และน่าจะไม่เกินรัชกาลพระเจ้าสุวารีสิริ หลังจากนั้นวัดนี้ก็คงถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๙ เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ได้อาราธนาครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา มาช่วยก่อสร้างโบสถ์ วิหาร กุฏิ ตลอดจนบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญภายในวัด แล้วสถาปนาวัดจามเทวีขึ้นใหม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ มีชื่อว่า วัดจามเทวี จนกระทั่งทุกวันนี้

วัดบ้านปาง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน

ประวัติวัดบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน วัดบ้านปาง ตั้งอยู่ในเขตตำบลศรีวิชัย (เดิมเป็นตำบลแม่ตืน) ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่เรียกว่า บ้านปาง ห่างจากที่ว่าการอำเภอเถลิงประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ด้านทิศเหนือของอำเภอเถลิง มีเขตติดต่อกับอำเภอบ้านโฮ่ง^{๕๓}

^{๕๑} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา ๘ จังหวัดภาคเหนือคือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน"(สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๕๒} พุทธสถาน กอง, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖.

^{๕๓} วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ประวัติครูบาศรีวิชัยร่วมกับหลวงศรีประกาศ (ตอนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

บนถนนสายลำพูนที่จะมุ่งหน้าไปอำเภอเถิน เมื่อผ่านอำเภอบ้านโฮ่งไปไม่กี่กิโลเมตรก็จะถึงบ้านปาง หมู่บ้านซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของนักบุญแห่งล้านนา "ครูบาศรีวิชัย" วัดบ้านปางตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ลูกหนึ่ง บริเวณด้านหน้าของวัดมีบันไดนาคนขึ้นไปสู่วัด วัดแห่งนี้ยังเป็นวัดที่ครูบาศรีวิชัยได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้น ภายในวัดจะร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้พุ่ม ไม้ดอกหลากหลายชนิดที่สำคัญในบริเวณวัดยังมีโบราณสถานอันเก่าแก่เมื่อครั้งสมัยที่ครูบาศรีวิชัยยังมีชีวิตอยู่ก็คือพระวิหารหลวง สร้างขึ้นตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านนามีลักษณะอ่อนช้อยสวยงามมากที่สุดแห่งหนึ่ง นอกจากพระวิหารหลวงแล้วยังมีปราสาทหินอ่อนซึ่งสร้างขึ้นตรงสถานที่ครูบาศรีวิชัยมรณภาพ ใกล้ ๆ กันยังมีพิพิธภัณฑ์บริหารครูบาเจ้าศรีวิชัย เก็บรวบรวมรูปภาพเก่าและข้าวของเครื่องใช้ที่ครูบาศรีวิชัยเคยใช้ เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

๑) วัดบ้านปาง เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดลำพูน สร้างขึ้นมาเมื่อประมาณร้อยปีก่อน คือเริ่มสร้างวัดเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๔ จนเมื่อครูบาศรีวิชัยอายุได้ ๒๔ ปี ท่านได้นำพระเถระและศรัทธาชาวบ้านร่วมกันสร้างวัดขึ้นโดยได้ขอให้นายควาย โยมบิดาเป็นผู้แผ้วถางเป็นปฐมฤกษ์ให้เกิดความเป็นสิริมงคล ต่อจากนั้นพระเถระและศรัทธาชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจกันปรับสภาพที่บนเนินเขาให้เป็นที่ราบ ในการสร้างและบูรณะวัดบ้านปางในสมัยนั้นเป็นไปอย่างล่าช้า ยากลำบาก เพราะขาดเครื่องมือที่จำเป็น^{๕๔}

วัดบ้านปาง รองเจ้าอาวาสกล่าวว่า เมื่อก่อนนั้นวัดบ้านปางจะตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านซึ่งท่านครูบาศรีวิชัยเล็งเห็นว่าเมื่อหมู่บ้านเริ่มเจริญมากขึ้นอาจทำให้วัดเกิดความไม่สงบ เนื่องจากลูกบ้านเรือนตั้งอยู่ล้อมรอบ ดังนั้นท่านครูบาจึงได้ไปสร้างวัดใหม่อยู่บนยอดเขาใกล้ ๆ หมู่บ้าน โดยเมื่อท่านมาถึงได้สร้างเขตกำแพงหินของวัดก่อนเป็นอันดับแรก^{๕๕} โดยมีชาวบ้าน ชาวละว้า ชาวกระเหรี่ยง ร่วมกับคนเมืองท้องถิ่นได้ช่วยกันนำหินคนละก้อน สองก้อนมาก่อเรียงเป็นกำแพงหิน รอบพื้นที่วัดประมาณความยาวได้กว่า ๒ กิโลเมตร

การสร้างกำแพงหิน "กำแพงหินนี้ถือได้ว่ายังเป็นสิ่งก่อสร้างตั้งแต่สมัยครูบาศรีวิชัยขึ้นมาสร้างวัด ซึ่งหลงเหลือมาจนปัจจุบัน อันเป็นความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านที่มีความศรัทธาต่อตัวครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งบางคนก็หอบลูกสะพายหลานไว้ข้างหลังมาช่วยกันขนหิน ชาวละว้าที่มีช้างก็นำช้างมาช่วยกันลากหินปรับพื้นที่ บางคนก็ไปช่วยกันขนหินในห้วยแม่ลอง ถือเป็นแรงศรัทธาอันยิ่งใหญ่"

๒) หลังจากนั้นครูบาศรีวิชัย และศรัทธาญาติโยมทั้งหลาย จึงได้ช่วยกันก่อสร้างวิหารกุฏิ พระเจดีย์ โดยเฉพาะพระเจดีย์วัดบ้านปางนั้น รองเจ้าอาวาสกล่าวว่า ครูบาศรีวิชัยได้ไปเห็นพระธาตุหลวงลำพูน ก็คือ พระธาตุหริภุญชัย แล้วอาศัยจำแบบมาก่อสร้างเจดีย์วัดบ้านปาง นอกจากนั้นเมื่อท่านได้จาริกไปบูรณะวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือครูบาศรีวิชัยก็ได้ไปสร้างเจดีย์วัดต่าง ๆ ตามแบบของพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งอาจเป็นคติในเชิงความหมายว่า ท่านต้องการให้พระธาตุหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พุทธศาสนาออกไปทั่วภาคเหนือ อีกความหมายหนึ่งก็อาจเป็นการประกาศให้รู้ว่าตัวครูบาเจ้าศรีวิชัยนั้นเป็นพระจากเมืองลำพูน

^{๕๔} การศึกษาโรงเรียน, ศูนย์. สืบสานหัตถศิลป์ลำพูน, เชียงใหม่ : (ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๓๕),

หน้า ๙๗.

^{๕๕} วัดบ้านปาง, นักบุญแห่งล้านนา พระอริยสงฆ์ พระครูบาศรีวิชัย, (ต.ศรีวิชัย อ.เถิน จ.ลำพูน, ๒๕๓๗),

หน้า ๑-๗.

กระทั่งเมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วพระเณรบางส่วนจึงได้ย้ายขึ้นไปอยู่บนวัดใหม่แห่งนี้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า "วัดจอมศะหรีทรายมูลบุญเรือง" แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเรียกว่า "วัดบ้านปาง" ซึ่งวัดนี้มีอาณาบริเวณพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑๖๐ ไร่ ในบริเวณเขตพุทธาวาสจะมีกำแพงก่อด้วยหินล้อมรอบถึง ๔ ชั้น ซึ่งเป็นความคิดของครูบาศรีวิชัยที่พยายามจะจัดให้วัดนี้เป็นอรัญวาสี (วัดป่า) โดยครูบาศรีวิชัยได้แนวคิดมาจากที่ได้เห็นพระฤาษีก่อกำแพงหินล้อมรอบอาศรม ซึ่งปัจจุบันคือ ม่อนฤาษี ซึ่งอยู่ได้ห่างจากวัดบ้านปาง และที่สำคัญท่านไม่ต้องการที่จะทำลายธรรมชาติ จึงได้ให้ชาวบ้านนำหินมาตั้งเรียงซ้อนกันจนเป็นแนวกำแพง

๓) นอกจากในบริเวณวัดจะมีศาสนสถานที่สำคัญต่าง ๆ แล้ว สิ่งที่ตั้งดูให้ผู้ศรัทธาเดินทางมาเที่ยวยังวัดบ้านปางก็คือ "พิพิธภัณฑสถานเครื่องอัฐบริขารของครูบาศรีวิชัย" พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้สร้างขึ้นเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้นปูด้วยกระเบื้องหินอ่อน ชั้นบนมีรูปปั้นเหมือนจริงของครูบาศรีวิชัยทำจากขี้ผึ้งทั้งองค์ในลักษณะท่านั่ง นอกจากนั้นยังมีภาพเก่าของครูบาศรีวิชัยเมื่อครั้งที่ท่านจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งถ้วยชามของเก่าของท่านที่เคยใช้มาก่อน^{๕๖} ในชั้นนี้ยังมีปราสาทห้ายอดที่เคยบรรจุโลงศพและโกศบรรจุอัฐิของท่านนำมาจัดแสดงให้ผู้สนใจได้ชม ซึ่งทุกวันจะมีศรัทธาประชาชนเดินทางมากราบไหว้ของพรจากรูปปั้นครูบา

ในบริเวณชั้นล่างของอาคาร จัดแสดงเครื่องใช้ถ้วยชามและของใช้สมัยเก่าที่หาดูหาชมได้ยาก อาทิ รถยนต์คันแรกที่ท่านเคยนั่งขึ้นไปยังวัดพระธาตุดอยสุเทพฯ เมื่อตอนที่สร้างทางขึ้น วัดพระธาตุดอยสุเทพฯ แล้วเสร็จใหม่ นอกจากนั้นยังมีรถสามล้อถีบของหลวงอนุสารสุนทรที่ใช้ใส่อาหารเพื่อถวายครูบาศรีวิชัยเมื่อครั้งที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดพระสิงห์ แต่ที่หาดูได้ยากได้แก่ เตียงนอนของครูบาศรีวิชัยและเสลี่ยงหาม พาหนะสำหรับเดินทางจาริกไปในวัดต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ นับได้ว่าพิพิธภัณฑสถานเครื่องอัฐบริขารครูบาศรีวิชัย ที่วัดบ้านปาง อำเภอลี้ นั้น เป็นสิ่งที่หาชมได้ยากมาก เพราะของใช้ต่าง ๆ ของท่านครูบาจะถูกนำมาจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้แห่งเดียวเท่านั้น ทุกวันนี้วัดบ้านปางจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของครูบาศรีวิชัย เพราะนอกจากจะเป็นวัดที่ท่านและชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นแล้ว ที่หมู่บ้านปางยังเป็นภูมิลำเนาและสถานที่เกิดของท่านอีกด้วย

๔) ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ตนบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่าการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาศรีวิชัย ครูบาศีลธรรม หรือ ทุเจ้าสิริ (อ่าน"ตุ้เจ้าสิริ") แต่พบว่าท่านมักเรียกตนเองเป็น พระชัยยาภิกขุ หรือ พระศรีวิชัยชนะภิกขุ เดิมชื่อเพื่อนหรืออินท์เพื่อนบ้างก็ว่าอ้ายฟ้าร้อง เนื่องจากในตอนที่ท่านถือกำเนิดนั้นปรากฏฝนฟ้าคะนองอย่างหนัก ส่วนอินท์เพื่อนนั้น หมายถึง การเกิดกัมปนาทหวั่นไหวถึงสวรรค์หรือเมืองของพระอินทร์ ท่านเกิดในปีชวด เดือน ๙ เหนือ(เดือน ๗ของภาคกลาง) ขึ้น ๑๑ ค่ำ จ.ศ.๑๒๔๐ เวลาพลบค่ำ ตรงกับวันอังคารที่ ๑๑ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๒๑ ที่หมู่บ้านชื่อ "บ้านปาง" ตำบลแม่ตืน อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ท่านเป็นบุตรของนายควาย นางอุสา มีพี่

^{๕๖} พระบาทตากผ้า, หนังสือประวัติวัดพระพุทธรูปตากผ้า, (เชียงใหม่ : สวณการพิมพ์, ๒๕๐๗),

น้องทั้งหมด ๕ คน มีชื่อตามลำดับ คือ ๑. นายไหว ๒. นางอวน ๓. นายอินท์เพื่อน(ครูบาศรีวิชัย) ๔. นางแว่น ๕. นายทา^{๕๗}

ทั้งนี้ นายควายบิดาของท่านได้ติดตามผู้เป็นตา คือ หมื่นปราบ (ผาบ) ซึ่งมีอาชีพเป็นหมอ คล้องช้างของเจ้าหลวงดาราดีเรกฤทธิ์ไพโรจน์(เจ้าผู้ครอง นครลำพูนองค์ที่ ๗ ช่วง พ.ศ.๒๔๑๔-๒๔๓๑)ไปตั้งครอบครัวบุกเบิกที่ทำกินอยู่ที่บ้านปาง บ้านเดิมของนายควายอยู่ที่บ้านสันป่ายางหลวง ทางด้านเหนือของตัวเมืองลำพูน

ในสมัยที่ครูบาศรีวิชัยหรือนายอินท์เพื่อนยังเป็นเด็กอยู่นั้น หมู่บ้านดังกล่าวยังกันดารมาก มีชน กลุ่มน้อยอาศัยอยู่มากโดยเฉพาะชาว ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในช่วงนั้นบ้านปางยังไม่มีวัด ประจำหมู่บ้าน จนกระทั่งเมื่อนายอินท์เพื่อนมีอายุได้ ๑๗ ปีได้มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ ครูบาขัติยะ (ชาวบ้านเรียกว่า ครูบาแคงแคะ เพราะท่านเดินขาเกแปลก) เดินธุดงค์จากบ้านป่าซางผ่านมาถึง หมู่บ้านนั้น ชาวบ้านจึงนิมนต์ท่านให้อยู่ประจำที่บ้านปาง แล้วชาวบ้านก็ช่วยกันสร้างกุฏิชั่วคราวให้ ท่านจำพรรษา ในช่วงนั้น เด็กชายอินท์เพื่อนได้ฝากตัวเป็นศิษย์ และเมื่ออายุได้ ๑๘ ปีก็ได้บรรพชา เป็นสามเณรที่ อารามแห่งนี้โดยมีครูบาขัติยะเป็นพระอุปัชฌาย์ ๓ ปีต่อมา (พ.ศ. ๒๔๔๒) เมื่อ สามเณรอินท์เพื่อนมีอายุย่างเข้า ๒๑ ปี ก็ได้เข้าอุปสมบทในอุโบสถวัดบ้านโง้งหลวง อำเภอบ้านโง้ง จังหวัดลำพูน โดยมีครูบาสมณะวัดบ้านโง้งหลวงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับนามฉายาในการอุปสมบทว่า สิริวิโยภิกขุ มีนามบัญญัติว่า พระศรีวิชัย ซึ่งบางครั้งก็พบว่าเขียนเป็น สรีวิไชย สิวไซ หรือ ศรีวิชัย

เมื่ออุปสมบทแล้ว สิริวิโยภิกขุก็กลับมาจำพรรษาที่อารามบ้านปางอีก ๑ พรรษา จากนั้น ได้ไปศึกษากัมมัฏฐานและวิชาอาคมกับครูบาอุปละ วัดดอยแต อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ต่อมาได้ไป ฝากตัวเป็นศิษย์ของครูบาวัดดอยคำอีกด้วย และอีกท่านหนึ่งที่ถือว่าเป็นครูของครูบาศรีวิชัยคือครูบา สมณะ วัดบ้านโง้งหลวงซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่านครูบาศรีวิชัย สิริวิโย

๕) ครูบาศรีวิชัย ับการศึกษาจากครูบาอุปละ วัดดอยแตเป็นเวลา^{๕๘} ๑ พรรษาก็กลับมา อยู่ที่อารามบ้านปางจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ (อายุได้ ๒๔ ปี พรรษาที่ ๔) ครูบาขัติยะได้จาริกออกจากบ้าน ปางไป(บางท่านว่ามรณภาพ) ครูบาศรีวิชัยจึงรักษาการแทนในตำแหน่งเจ้าอาวาส และเมื่อครบ พรรษาที่ ๕ ก็ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง จากนั้นก็ได้ย้ายวัดไปยังสถานที่ที่เห็นว่าเหมาะสม คือ บริเวณเนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งวัดบ้านปางในปัจจุบัน เพราะเป็นที่วิเวกและสามารถปฏิบัติธรรมได้เป็น อย่างดีโดยได้ให้ชื่อวัดใหม่ แห่งนี้ว่า วัดจอมสรีทราয়มูลบุญเรือง แต่ชาวบ้านทั่วไปยังนิยมเรียกว่า วัด บ้านปาง ตามชื่อของหมู่บ้าน

ครูบาศรีวิชัย เป็นผู้มีความรู้ทางไตรปิฎก และเครื่องราง โดยที่ท่านงดการเสพ หมา กเมียง บุหรี่ โดยสิ้นเชิง ท่านงดฉันเนื้อสัตว์ตั้งแต่เมื่ออายุได้ ๒๖ ปี และฉันอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมัก เป็นผักต้มใส่เกลือกับพริกไทยเล็กน้อย บางทีก็ไม่ฉันข้าวทั้ง ๕ เดือน คงฉันเฉพาะลูกไม้ห่มันเท่านั้น นอกจากนี้ท่านยังงดฉันผักตามวันทั้ง ๗ คือ วันอาทิตย์ ไม่ฉันผักแพง, วันจันทร์ ไม่ฉันแตงโมและ แตงกวา, วันอังคาร ไม่ฉันมะเขือ, วันพุธ ไม่ฉันใบแมงลัก, วันพฤหัสบดี ไม่ฉันกล้วย, วันศุกร์ ไม่ฉัน

^{๕๗} สิ่งชะ วรรณสัย, *นังสือประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย*, (พิมพ์ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๓๒.

^{๕๘} จรัส โฆษณานันท์, *พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา*, พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดียเพรส : กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๙), หน้า ๑๖-๑๘.

เทา (อ่าน"เตา"-สาหร่ายน้ำจืดคล้ายเส้นผมสีเขียวชนิดหนึ่ง), วันเสาร์ ไม่ฉันบอน นอกจากนี้ผักที่ท่านจะไม่ฉันเลยคือ ผักบุ้ง ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากข้า^{๕๙} ผักจิก และผักเหือด-ผักอี(ใบไม้เลียบอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดงดได้ การบำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิวพรรณจะเปล่งปลั่ง ธาตุทั้ง ๔ จะเป็นปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้นแล้วจะทำให้การถือคากาอาคมตึน

ครูบาศรีวิชัย มีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะ อันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า "...ตั้งปรารถนาขอหือได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว..." และมักจะปรากฏความปรารถนาดังกล่าวในตอนท้ายของคัมภีร์ใบลานที่ท่านสร้างไว้ ทุกเรื่อง อีกประการหนึ่งที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาว ล้านนาคือการที่ท่านเป็นผู้นำในการสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพโดย พลังศรัทธาประชาชนเป็นจำนวนมาก ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ซึ่งใช้เวลาสร้างเพียง ๕ เดือนเศษ โดยไม่ใช้งบประมาณของรัฐ แต่เรื่องที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักกันใน ระยะแรกนั้นเกิดเนื่องจากการที่ท่านต้องอธิกรณ์ ซึ่งระเบียบการปกครองสงฆ์ตามจารีตเดิมของล้านนานั้นให้ความสำคัญแก่ระบบหมวด^{๖๐} อุโบสถ หรือ ระบบหัวหมวดวัด มากกว่า และการปกครองก็เป็นไปในระบบพระอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ ซึ่งพระอุปัชฌาย์รูปหนึ่งจะมีวัดขึ้นอยู่ในการดูแลจำนวนหนึ่งเรียกว่าเจ้า หมวดอุโบสถ โดยคัดเลือกจากพระที่มีผู้เคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่าเป็น ครูบา ซึ่งหมายถึงพระภิกษุที่ได้รับความยกย่องอย่างสูง ดังนั้นครูบาศรีวิชัยซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ในขณะนั้นจึงอยู่ในตำแหน่งหัวหมวด พระอุปัชฌาย์ โดยฐานะเช่นนี้ ครูบาศรีวิชัยจึงมีสิทธิ์ตามจารีตท้องถิ่นที่จะบวชกุลบุตรได้ ทำให้ครูบาศรีวิชัยจึงมีลูกศิษย์จำนวนมาก และลูกศิษย์เหล่านี้ก็ได้เป็นฐานกำลังที่สำคัญของครูบาศรีวิชัยในการดำเนิน กิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นแนวร่วมในการต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพฯ เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งขึ้นในเวลาต่อมา

ส่วนสงฆ์ในล้านนาเองก็มีแนวปฏิบัติที่หลากหลาย^{๖๑} เนื่องจากการจำแนกพระสงฆ์ตามจารีตท้องถิ่นออกเป็นถึง ๑๘ นิกาย และในแต่ละนิกายนี้ก็มักจะหมายถึงกลุ่มพระที่เป็นสายพระอุปัชฌาย์สืบต่อกัน มาในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีอำนาจปกครองในสายของตนโดยผ่านความคิดระบบ ครูกับศิษย์ และนอกจากนี้นิกายต่าง ๆ นั้นยังเกี่ยวข้องกับชื่อของเชื้อชาติอีกด้วย เช่น นิกายเชียงใหม่ นิกาย ขิ่น (เผ่าไทขิ่น/จีน) นิกายยอง (จากเมืองยอง) เป็นต้น สำหรับครูบาศรีวิชัยนั้นยึดถือปฏิบัติในแนวของนิกายเชียงใหม่ผสมกับนิกายยอง ซึ่งมีแนวปฏิบัติบางอย่างต่างจากนิกายอื่น ๆ มีธรรมเนียมที่ยึดถือคือ การนุ่งห่มที่เรียกว่า กุมผ้าแบบรดอก สวมหมวก แขนงลูกประคำ ถือไม้เท้าและพัด ซึ่งยึดธรรมเนียมมาจากวัดดอยเตาโดยอ้างว่า สืบวิธีการนี้มาจากลังกา การที่ครูบาศรีวิชัยถือว่าท่านมีสิทธิ์ที่จะบวชกุลบุตรได้ตามจารีตการถือ ปฏิบัติมาแต่เดิมนั้น ทำให้ขัดกับพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑(พ.ศ.๒๔๔๖) เพราะในพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดว่า "พระอุปัชฌาย์ที่จะบวชกุลบุตรได้ ต้องได้รับการแต่งตั้งตามระเบียบการปกครองของสงฆ์จากส่วนกลางเท่านั้น" โดยถือเป็น

^{๕๙} ศ.ดร. สันติ เล็กสุขุม, **หริภุชชัย-ล้านนา**, (พิมพ์ครั้งที่สอง, กรุงเทพมหานคร: สำนักอมรินทร์, ๒๕๔๙), หน้า ๕๐.

^{๖๐} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, (พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส : กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^{๖๑} ชัยวัฒน์ สุวิทย์ศักดิ์านนท์, อริยสงฆ์แห่งล้านนา, NIM magazine, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๐ (พฤษภาคม ๒๕๕๕) : ๑๔-๑๖.

หน้าที่ของเจ้าคณะแขวงนั้น ๆ เป็นผู้คัดเลือกผู้ที่ควรจะเป็นอุปฌาย์ได้ และเมื่อคัดเลือกได้แล้วจึงจะนำชื่อเสนอเจ้าคณะผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ เพื่อ ดำเนินการแต่งตั้งต่อไป การจัดระเบียบการปกครองใหม่ของกรุงเทพฯ นี้ถือเป็นวิธีการสลายจารีตเดิมของ สงฆ์ในล้านนาอย่างได้ผล องค์กรรมสงฆ์ล้านนาก็เริ่มสลายตัวลงที่ละน้อยเพราะอย่างน้อยความขัดแย้งต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นระหว่างสงฆ์ในล้านนาด้วยกันเอง ดังกรณีความขัดแย้งระหว่างครูบาศรีวิชัยกับพระครูมหารัตนกรเจ้าคณะแขวงลี้ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ครูบาศรีวิชัยบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณะ วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปางและประวัติ ของพระแก้วดอนเต้า วิหารหลวงและพระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุเจดีย์ ตามลักษณะผังการสร้างวัดในล้านนา คาดว่าวิหารหลังเดิมสร้างมาพร้อมกับการสร้างวัด ต่อมา ครูบาศรีวิชัยได้ทำการบูรณะในปี พ.ศ.๒๔๖๗ พร้อมกับสร้างพระประธานองค์ใหญ่ประดิษฐานไว้ในวิหาร ส่วนพระประธานองค์เล็กคือ “พระเจ้าทันใจ” เป็นพระพุทธรูปที่มีอยู่เดิมก่อนหน้านี้แล้ว พระประธานทั้งสององค์ประดิษฐานไว้เรียงคู่กันในวิหารภายในผนังวิหารโดยรอบมีภาพเขียนฝาผนังสมัยใหม่ เป็นการเขียนจากภาพต้นแบบเดิมที่มีผู้เขียนอยู่แล้วแสดงเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา คือ เรื่องทศชาติและพระเวสสันดร จิตรกรผู้เขียนภาพคือ “ปรีชาศิลป์” เขียนขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๐๗^{๖๒}

การที่ครูบาศรีวิชัย ภิกษุผู้บุกเบิกบูรณะวัดเหนือได้อาณานิคมสยาม ครูบาศรีวิชัย นับได้ว่าเป็นพระภิกษุที่ต้องขออธิกรณ์ ถูกร้องเรียนเนื่องมาจากการประพฤติผิดจากแบบแผนที่รัฐบาลวางไว้ใน พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๖) จากการศึกษาพบว่าในช่วงปี ๒๔๖๔ – ๒๔๗๘ เป็นช่วงเวลาที่ท่านได้มีโอกาสเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดทั่ว^{๖๓}ดินแดนภาคเหนือ วัดพระแก้วดอนเต้าก็เป็นผลงานหนึ่งในช่วงนี้ ท่านได้เข้ามามีบทบาทในการปฏิสังขรณ์วิหารหลวงหรือปัจจุบันกลายเป็นอุโบสถ พร้อมทั้งหล่อพระประธานองค์ใหญ่ ในปี ๒๔๖๗ คุณูปการของครูบาศรีวิชัยถูกประกาศไว้โดยการประดิษฐานรูปปั้นเหมือนของท่านในมณฑปทรงพระธาตุทางทิศใต้ของพระธาตุดอนเต้า

พระอุโบสถหรือวิหาร ได้ตั้งอยู่ทิศทางตะวันออกขององค์พระธาตุเจดีย์ตามลักษณะผังการสร้างวัดในล้านนา คาดว่าวิหารหลังเดิมสร้างมาพร้อมกับการสร้างวัด ต่อมาครูบาศรีวิชัยทำการบูรณะในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ พร้อมสร้างพระประธานองค์ใหญ่ประดิษฐานไว้ในภายในพระวิหาร ส่วนพระประธานองค์เล็กคือ “พระเจ้าทันใจ” เป็นพระพุทธรูปก่อนหน้านี้แล้ว พระประธานสององค์ประดิษฐานไว้เรียงคู่กันในวิหาร ภายในผนังวิหารโดยรอบมีภาพเขียนฝาผนังสมัยใหม่ เป็นการเขียนจากภาพต้นแบบเดิมที่มีอยู่แล้ว แสดงเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา คือ เรื่องทศชาติและพระเวสสันดร จิตรกรผู้เขียนภาพ คือ “ปรีชาศิลป์” เขียนขึ้นในปี ๒๕๐๗^{๖๔}

^{๖๒} วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง, (ตำนานพระบรมธาตุดอนเต้า, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗.

^{๖๓} ณัฐฤทธิ์ จันทวิช, “วัดพระแก้วดอนเต้า” ใน เมืองโบราณ ๕:๔ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๒๒),

หน้า ๑๐.

^{๖๔} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ลำปางนครเขลางค์ลุ่มน้ำวัง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

ต่อมาทางจังหวัดลำปางได้ทำพิธีผูกพัทธสีมาเป็นพระอุโบสถ วิหารหลวงนี้จึงเป็นทั้งพระวิหารและพระอุโบสถพร้อมกันไปในตัวเอง เป็นต้น

ส่วนที่น่าสนใจในเชิงเทคนิค ก็คือ การบูรณะครั้งนี้ได้ใช้เทคนิคการก่อสร้างสมัยใหม่นั้นก็คือใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก นับเป็นเทคนิคและวัสดุสมัยใหม่นำมาใช้เป็นโครงสร้างของวิหารหลวง ซึ่งถือเป็นวิทยาการหลังการข้าวของรถไฟในปี ๒๔๕๙ ซึ่งได้แสดงศักยภาพของโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กให้ประจักษ์กันแล้วตั้งแต่การสร้างสะพานรัชฎาภิเศก ในปี ๒๔๖๐

วิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าวิหารหลวงตั้งอยู่ทิศตะวันออก องค์พระบรมธาตุวิหารหลังเดิมที่เคยประดิษฐาน พระพุทธรูปหามณีนรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) กรุงเทพฯ ได้ชำรุดโทรมไป ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทย ผู้มีบุญญาธิการได้มาเป็นประธานบูรณะสร้างขึ้น พร้อมทั้งเจ้านาย พ่อค้าคหบดี ศรัทธาประชาชนทั่วไป กว้าง ๙ วา ๑ คืบ ยาว ๔ วา ๒ ศอก และได้ก่อพระพุทธรูปพระประธานองค์ใหญ่หน้าตักกว้าง ๒ วา ๒ ศอก สูง ๓ วา ๑ ศอก ปางมารวิชัย ในการบูรณะสร้างครั้งนี้ ครูบาขาวปี ศิษย์เอกของครูบาศรีวิชัย^{๖๕} เป็นช่างควบคุมในการก่อสร้างจนเสร็จ ทำบุญฉลอง ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานเป็นเขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร อาราธนาพระสงฆ์ทุกวัดในจังหวัดลำปาง ทำพิธีผูกพัทธสีมาเป็นอุโบสถ ทางราชการได้ให้วัดนี้เป็นที่จัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ และวิหารหลังนี้ ยังเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าทันใจ พระประธานองค์เดิม ซึ่งสร้างมาแต่เดิม ครั้งแรกในการสร้างวิหารหลังนี้ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ปางมารวิชัยสมัยเชียงแสนหล่อด้วยทองสำริด เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์มาก ก่อขึ้นมาใหม่ แต่ก็อัศจรรย์ยิ่งนักที่พระเจ้าทันใจไม่ยอมเคลื่อนย้าย แม้จะเอาคนมาช่วยยกเป็นจำนวนมากก็ไม่ยอมเคลื่อน จึงจำต้องประดิษฐานไว้ตรงที่เดิม ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทยประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ (วิหารหลวง) วิหารที่ท่านครูบาศรีวิชัยได้มาเป็นประธานในการบูรณะปฏิสังขรณ์ ซึ่งแกะสลักด้วยไม้สักลงรักปิดทองบรรจุอัฐิ (กระดูก) ของครูบาศรีวิชัย คณะกรรมการจัดงานประชุมเพลิงท่าน ครูบาศรีวิชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ณ วัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ได้ตกลงแบ่งอัฐิเป็นส่วนแจกจ่ายไปทุกจังหวัด ที่ท่านครูบาได้จาริกไปบูรณะก่อสร้าง เพื่อให้เป็นที่สาธุชนได้สักการบูชา ส่วนจังหวัดลำปาง คณะกรรมการได้มอบให้แก่พระเทพวิสุทธิโสภณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะเจ้าคณะจังหวัด ครั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดลำปาง (ที่พระสิหสุวรรณวิสุทธิ) ได้มอบอัฐิของครูบา ศรีวิชัยให้มาบรรจุไว้ ณ ที่วัดพระแก้วดอนเต้า เพื่อจัดให้เป็นอนุสรณ์ที่ครูบาศรีวิชัยได้มีส่วนร่วมในการบูรณะศาสนสถานที่วัดพระแก้วดอนเต้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปางเป็นต้น^{๖๖}

ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

วัดพระศรีโคมคำ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา ถนนพหลโยธิน ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศเหนือประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร ด้านทิศใต้ – ตะวันตกติดกับกว๊านพะเยา ทิศเหนือทิศตะวันออกติดกับถนนพหลโยธิน

^{๖๕} พระครูสิริกิจจาภรณ์, **ตำนานพระบรมธาตุดอนเต้า**, วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง, (พิมพ์ที่ บริษัทคนเมืองเหนือ จำกัด), หน้า ๑๕-๑๗.

^{๖๖} วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง, **ตำนานพระบรมธาตุดอนเต้า**, (พิมพ์ที่ บริษัทคนเมืองเหนือ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘-๑๙.

เริ่มก่อสร้างองค์พระประธาน (พระเจ้าตนหลวง) เมื่อจุลศักราช ๘๕๓ พุทธศักราช ๒๐๓๔ วันพุธ ขึ้น ๑๕ เดือน ๘ (แปดเหนือ) สมัยพระยาเมืองยี่ครองเมืองพะเยา สำเร็จบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ประมาณ ๓๓ ปี จัดเป็นวัดสมบูรณ์ในสมัยพระยาเมืองยี่ครองเมืองพะเยา

ในกาลต่อมาหัวเมืองต่างๆ ของล้านนาหลายหัวเมือง ถูกข้าศึกพม่ารุกรานทำให้ประชาชนแตกกระจัดกระจาย ต้องสูญเสียประชาชนและทรัพย์สิน แก่ข้าศึก แม้ทรัพย์สินศาสนาก็ต้องทอดทิ้งปล่อยให้ปรักหักพัง บ้านเมืองรกร้างเปล่าอยู่ประมาณ ๕๖ ปี

ถึง พ.ศ. ๒๓๘๔ ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายพุทธวงศ์ เมืองลำปาง เป็นพระยาประเทศอุดร ทิศขึ้นมาครองเมืองพะเยา ทรงตั้งมหายศ เป็นพระยาอุปราชา

ครั้งพระยาประเทศอุดรถึงแก่อนิจกรรม ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งนายมหายศขึ้นครองเมืองพะเยาแทนทรงตั้งเจ้าบุรีรัตน์ขึ้นเป็นพระยาอุปราชาท่านทั้งสองได้เริ่มบูรณะองค์พระประธานและบูรณะวัดศรีโคมคำขึ้นใหม่ เริ่มก่อสร้างพระวิหาร และเสนาสนะขึ้น จึงเป็นวัดที่สมบูรณ์

ต่อจากนั้นเจ้าผู้ครองนครพะเยาอีกหลายองค์^{๖๗} เช่นกันเจ้าหลวงอินทชะมพู เจ้าขัติยะเจ้าหลวงชัยวงศ์ จนถึงองค์สุดท้าย คือ พระยาประเทศอุดรทิศ (มหาชัย ศิตสาร) ครองเมืองพะเยาทุกองค์ได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีโคมคำ

พระวิหารหลังเดิมสร้างนานชำรุดทรุดโทรมพระยาประเทศอุดรทิศให้รื้อแล้วก่อสร้างใหม่โดยนายพัฒน์เป็นช่างก่อสร้าง ก่อสร้างเป็นเวลานานไม่เสร็จนายช่างพัฒน์มาถึงแก่กรรมการสร้างจึงหยุดไป

ครั้งต่อมาการปกครองบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงจากเจ้า ผู้ครองนครมาเป็นระบบการปกครองเป็นมณฑล เรียกว่า มณฑลพายัพ กระจายอำนาจการบริหารออกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครถูกยกเลิกไป พระยาประเทศอุดรทิศ กราบบังคมลาออกจากตำแหน่งทางการจึงแต่งตั้งนายคล้าย บุษบรรณ มาเป็นนายอำเภอเมืองพะเยา ในสมัยนั้น พระประเทศอุดรทิศแม้พ้นจากตำแหน่งแล้วยังให้การอุปถัมภ์วัดศรีโคมคำเช่นเดิมมิได้ทรงทอดทิ้ง

ขณะนั้นได้ทราบกิตติศัพท์ว่า ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาเกิดขึ้น ท่านสังกัดวัดบ้านปาง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ท่านมีบารมีธรรมสูง ทำการก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณวัตถุสถานในเขตท้องที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ มีประชาชนเลื่อมใสมาก ชาวนี้ได้แพร่สะพัดทั่วไปในแถบล้านนา จึงได้มีการประชุมร่วมกัน ทางฝ่ายในมีพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา เจ้าคณะแขวงเมืองพะเยา เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ทางฝ่ายบ้านเมืองมีพระยาประเทศอุดรทิศ อดีตเจ้าผู้ครองนครเมืองพะเยาและนายคล้าย บุษบรรณ นายอำเภอเมืองพะเยา พร้อมด้วยพ่อค้า คหบดีและประชาชนต่างมีความเห็นชอบพร้อมกันเพรียงกันว่า ควรไปอาราธนานิมนต์ครูบาศรีวิชัยมาเป็นประธานการก่อสร้างพระวิหารวัดศรีโคมคำ โดยพระครูศรีวิราชวชิรปัญญาได้จัดส่งคนไปนิมนต์ ครูบาศรีวิชัยถึงสามครั้งท่านจึงรับคำนิมนต์ ตามบันทึกของครูศรีวิราชวชิรปัญญาท่านได้บันทึกไว้

ไปนิมนต์ท่านเจ้าศรีวิชัย

ครั้งที่ ๑ ในการที่ครูบาศรีวิชัย ได้รับการนิมนต์ครั้งที่ ๑ ได้ให้เจ้าน้อยกู่เลากู้ เมืองเชียงใหม่ไปนิมนต์ในวันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔ ตรงกับวันที่ ๗ เดือน แสม ๑๐ ค่ำ

^{๖๗} ชรรค์ชัย บุนปาน, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, ศิลปวัฒนธรรม : (สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗๖.

ครั้งที่ ๒ ได้ให้นายสิบเอกอ้าย เมืองพยาวไปนิมนต์ไปวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔ ตรงกับวันเดือน ๘ เหนือ ออก ๑๐ ค่ำ ไปนิมนต์รวม ๒ ครั้ง นี่คือการครั้งที่ ๑ - ๒ ท่านเจ้าศรีวิชัย ท่านได้สั่งมาใจความว่า ท่านได้ตั้งสัจจะอธิฐานผายเบี้ย ผายครั้งที่หนึ่งเบี้ยรูป ตั๊ดตา ศาลาเก่าห้อง ผายเบี้ยครั้งที่สองเบี้ยรูปตั๊ดตา หม้อนาฮก ผายเบี้ยครั้งที่สามเบี้ยรูปตั๊ดตาหม้อเวจี บ่อเต่าแต่นั้นก็ได้หื้อหม้อโหราท่านนายตวยดู ตามคัมภีร์โหรา หม้อโหราก็บอกว่า หนตางไปตุ้เจ้าหากมีหนตางที่จักมาบมีว่าฉะนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ จักไปตั่ววัดพระเจ้าตนหลวงเมืองพยาวไปได้ตื้อกันถึงปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ จักไปได้ท่านสั่งมากับด้วยจงบหมุ่บ้านสบตำ มามีแต่แต่นั้นและ

ครั้งที่ ๓ ได้หื้อพระปัญญาวัดบ้านปิน เมืองพยาวไปนิมนต์ไปวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราชได้ ๒๔๖๔ ตรงกับวันที่เดือน ๓ เหนือ แสม ๓ ค่ำ ท่านกล่าวว่าถ้าจักหื้อข้าเจ้าไปเป็นก้ากิดก่อนสร้างวิหารวัดพระเจ้าตนหลวงนั้นหื้อปากันนั้นไว้บันดินกัไว้หาแสนหนึ่ง ถ้ามีดินกัไว้แล้วกันข้าเจ้าได้ไปแผนแล้ว คนเมืองพยาวก็กากันมาผ่อข้าเสี่ยงตึงเมืองข้าเจ้าก็จักปาเอาคนตั้งหลายจ้วยกันก็ตื้อสร้างหื้อเป็นการเสร็จแล้ว ครั้งที่สามท่านกล่าวว่าแต่นั้น^{๖๘}

กันอยู่มาถึงเดือนเมษา พุทธศักราช ๒๔๖๕ ตรงกับวันเดือน ๗ เหนือ ออก ๕ ค่ำ เวลาเจ้า ๕ โมง มีป้อเลี้ยงหนานตะ ศรีท้าววัดดอนเหล็ก บ้านดอกคำได้มาตั่ววราชคฤห์ มาแจ้งความว่า ตุ้เจ้าศรีวิชัย ท่านได้สั่งมาใจความว่า ขอป้อออกได้ฮับคำสั่งของเฮาไปไหว้สาพระครูเมืองพยาวหื้อจิมด้วยเรื่องการตื้อจักได้กิดก่อสร้างวิหารวัดพระเจ้าตนหลวงเมืองพยาวนั้น ท่านพระครูได้มานิมนต์เฮาถ้วนสามครั้งแล้ว เพราะฉะนั้นกันตักปีใหม่แล้วออกวัสสาแล้ว เกิดเดือนสี่ เฮาจักได้ไปตั่ววัดพระเจ้าตนหลวง เมืองพยาวเป็นแน่ แต่ทุกวันนี้เฮาก็มีความอาลัยใจตื้อคิดถึงพระเจ้าตนหลวงอยู่ทุกวันบได้ขาดแต่วัดพระเจ้าตนหลวงเมืองพยาวเป็นอย่างใดเฮาก็ฮู้ สร้างเสี่ยงเหมือนตาได้ไปหันเหมือนกัน อันหนึ่งพระครูเมืองพยาวฮ้ายและดีเฮาก็ฮู้เสี่ยงเหมือนตาได้ไปหันเหมือนกัน พระครูเมืองพยาวองค์เดียว เต่านี้ได้ถูกใจกันจักได้ฮ่วมบุญฮ่วมตานกันด้วยกัน จักได้ขี้สะเปาล่าเดียวฮ่วมกัน กันเอาไปถึงเมืองพยาวแล้วคนในเมืองพยาวจักปากันมาผ่อเสี่ยงตึงเมืองอันหนึ่ง ขอหื้อท่านพระครูจักได้ก้านบันดินกัไว้หลายเก่านั้นก็หื้อเตรียมไม้ปวน เครื่องเขาคันคาคไว้หื้อดี เหล็กตีกำไว้หื้ออย่าหื้อไก่อ้นก้านหักปึงตกลงจักใส่พระเจ้าเนื้อ กำสั่งตุ้เจ้าศรีวิชัยมีแต่นั้น

วันนี้ข้าพระครูศรีวิชัยได้ไปตั่ววัดพระเจ้าตนหลวง พระสุริยวงศ์ผู้ตัมป้อเลี้ยงหนานตะเป็นผู้บอก กันอยู่ถึงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ ตรงกับวันเดือน ๘ เหนือ แสม ๑๐ ค่ำ พระอินทยศ วัดบ้านนาแพร่ อำเภอเทิง มาบอกว่าได้ไปตั่วเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง แล้วท่านได้สั่งมาใจความว่า ขอหื้อเรื่องตื้อจักได้สร้างวิหารวัดพระเจ้าตนหลวงนั้นถ้าบมีไฟจักมาเป็นเก้าปากก็ตื้อสร้างนั้นก็หื้อท่านพระครูได้ใจคนไปนิมนต์เตอะ กันออกวัสสาแล้ว ถึงเดือนสี่ก็จักไปเป็นแน่ อันหนึ่ง ขอหื้อพระครูได้จัดแจงบันดินกัไว้นักๆ หลายๆ ด้วยจิมแต่ ในวิหารวัดพระเจ้าตนหลวงนั้นกันได้ไปกิดสร้างก็หันจักปดลูกป็นแล้วโดยเร็วๆ เพราะว่าจักมีรณมาจ้วยหลายเต็มที อันหนึ่ง ท่านพระครูเมืองพยาวท่านก็ได้เอาใจใส่ด้วยใจใสศรัทากำสั่งของท่านตุ้เจ้าศรีวิชัยมีแต่นั้น

^{๖๘} สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, (จดหมายเหตุสมัชชาฯ) ๓ พ.ศ. ๒๕๖๖), หน้า ๓๗๘.

ครั้งที่ ๔ กันว่าได้สร้างแปงโองกฐิตีพักไว้ให้ท่านตุ้เจ้าศรีวิชัยแล้ว ได้ปั้นดินก็ไว้เสร็จแล้ว จึงมีข่าวตอกดอกไม้เตียน ได้หื้อพระปัญญา วัดบ้านปางไป นิมนต์ครูบาศรีวิชัย พร้อมส่งจดหมายไปหนึ่งฉบับซึ่งใจความว่า

ตัววัดราชคฤห์ เมืองพยาว จังหวัดเจียงฮาย วันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๕ ข้าเจ้าพระครูศรีวิราชวรปัญญา เจ้าคณะแขวงเมืองพยาว ขอเรียนมายังพระศรีวิชัยเจ้าต้นบุญวัดเจียงฮาน เมืองหริภุญชัย ทราบ

ด้วยตามคำสั่งของท่านที่ได้สั่งมากับพระปัญญาวัดต้นตอง ตำบลบ้านปิน เมืองพยาว เมื่อวันเดือนสามแสมสามคำ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๔ ใจความว่าให้ปั้นดินก็ไว้ห้าแสนหนึ่ง ส่วนดินที่รายนี้น้ำข้าเจ้าได้พร้อมกันปายในปายนอกได้ป่าเอากันปั้นเผาแล้วก็ได้อามาจุดกองไวนอกกำแพงวัดด้านเหนือ ตั้้นแล้วผะการนึ่งก็ได้เผาปูนไว้ตั้งมวลงได้ปั้นสิบล้าน

ผะการนึ่ง ก็ได้พร้อมกันสร้างแปงกฐิตีโองไว้หลังหนึ่ง แปงไวนอกวัดพระเจ้าตนหลวงตงหนวันออกแจ่งเหนือใกล้จากกำแพงสิบวา ศรีทธาผู้สร้างโองหลังนี้ จื้อว่านายป้อมเป็นไทยเจี้ยว นายป้อมได้จ้างคนแปงเสียงเงิน ๒,๒๗๐ แถบ สร้างไว้ถวายตานกับตานเจ้าพระศรีวิชัยต้นบุญ ให้ท่านอยู่บริโภศ สถิตสำราญเบิกบานใจเมื่อท่านได้เสด็จไปผู้กั้ดสร้าง พระวิหารตนหลวง ผู้ข้าตั้งหลายก็ได้สร้างแปงไว้ตังามและ

อันนึ่ง ในเวลานี้พระวิหารพระเจ้าองค์หลวงก็ชำรุดทรุดโทรม หลุ่ป่งลงเป็นอันมากกว่าเก่า เสี่ยงไปตางใต้จนเกือบจักโก้น ชื่อระเปียงด้านเหนือก็หลุดออกจากเสาใหญ่หลุ่ป่งตกลง ผนก็ฮั่วตกลงอำพระพุทเจ้าและอำฝ้างเอก หล้างแห่งฝ้างเอกก็แตกะไป หล้างที่ก็โปดป่งลง ตังวันนีข้าเจ้าก็เป้นตั้ฮ้อนใจบัจ้างจะกั้ดอย่างใด เพราะเป้นการใหญ่เหลือกำล้ง

ในการเวลานี้ ก็บมีผะเป็นเก้ากั้ดสร้างกับมีผะสัคน เพราะฉะนั้นข้าเจ้าจึงได้ใจ พระปัญญาแต่นตัวไปขอนิมนตั้ยังต้นตานเจ้าพระศรีวิชัยต้นบุญ ขอท่านจ้งเมตตำกรุณาฮับเอานิมนต์แห่งผู้ข้า แล้วขออรานาต้นท่านเสด็จไปเป้นเก้ากั้ดสร้างให้เป้นการสำเร็จเสร็จแล้วด้วย แต่ถ้าบมาเป็นเก้ากั้ดสร้างผู้อื่นจะมากั้ดสร้างคงจะไม่สำเร็จเป้นแน่ เพราะเป้นการหนักใหญ่ ผู้หาบุญได้มากั้ดเห็นตะบสำเร็จ

หลังจากนั้นก็มีจดหมายตอบจากครูบาศรีวิชัย เมื่อลำพูน มีใจความว่า ที่วัดเจียงฮาน ในเมืองลำพูน ณ วันเดือนสิบออกสิบคำ วันเสาร์ พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระชัยยาภิกขุ นมัสการกราบไว้ ทูลมายังเจ้าพระครูศรีวิราชวรปัญญา เจ้าคณะแขวง อำเภอมือพะเยา

ด้วยบัดนี้^{๖๙} ข้าพเจ้าก็ได้ฮับจดหมายและถ่ายฮูปตั้งมวลงซึ่งเป้นของเจ้าพระครูฝากมานั้น ข้าเจ้าก็ทราบแล้ว จุ้ผะการในใจความว่า จักหื้อข้าเจ้ามากั้ดสร้างวิหารพระเจ้าตนหลวงโต้งเอั้นนั้น ข้าเจ้าใจจ่มจิ้นยินดี ข้าเจ้าก็เต่าว่าเป็นผู้น้อยบมีอำนาจอาญาตั้จักจ้แจ่งได้ กลั้วท่านตั้งหลายบำเพ็ญอันนึ่ง เล่าเงินทองของข้าเจ้าก็บเพียงพอเวลามีกั้ดสร้างทำบุญไปบได้ไ้เป้นมากเป้นหลาย ข้าเจ้าขอจ้วยไปตามสติปัญญาผะยาปารมีบุญสมปายของแห่งข้าเจ้าอันได้ป่าเป้งมาแต่จาตีก่อนถึงจาตินี้หลอนเป้นแกตหน้าบุญของหล้างแห่งข้าเจ้าหากหล้างได้สร้างหากหล้างได้ฮ่วมกันมากับตั้งดพระครูเจ้าและเจ้านาย และเจ้าใหญ่น้อยกับตั้งไพร่ประชานราษฎรใหญ่น้อยจายญิงกับตั้งร้อยเอ็ดภาษาหลอนเป้นแต่หน้า

^{๖๙} อรรถทวิ ศรีสวัสดิ์, ภาพชุดลายเส้นฝีมือ, (ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาวัฒนธรรม, ๒๕๑๒),

หลังจากทำบุญฉลองเรียบร้อยแล้ว ครูปาศรีวิชัยจึงกลับเชียงใหม่ เริ่มก่อสร้างวิหาร
วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ จึงมอบหมายให้พระครูบาแก้ว คนธวโส เป็นผู้รับภาระธุระดูแลรักษา
โบราณวัตถุและวิหารแทน โดยมีพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา เจ้าคณะแขวงเมืองพะเยาดำรงตำแหน่ง
เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ

ต่อมาในวันศุกร์ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนินทรงนมัสการพระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ และ วัดพระธาตุจอมทอง

วัดศรีโคมคำมีเจ้าอาวาสติดต่อกันจนถึงปัจจุบัน ตามลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๕ – ๒๔๘๗ พระครูศรีวิราชวรปัญญา เจ้าคณะแขวงเมืองพะเยา

พ.ศ. ๒๔๘๘ – ๒๕๐๖ ครูบาปัญญา ปญโญ

พ.ศ. ๒๕๐๖ – ๒๕๐๙ ครูบาแก้ว คนธวิโส

พ.ศ. ๒๕๐๙ – ปัจจุบัน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์

รองเจ้าคณะภาค ๖ (ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโสภณธรรมมุนี เจ้าคณะอำเภอ) รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำและได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑

พ.ศ. ๒๕๐๙ กรมการศาสนา ได้พิจารณาวัดศรีโคมคำให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดเชียงราย ในสมัยนั้นโดยให้งบประมาณจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท(หนึ่งแสนบาท) โดยแบ่งเป็นโครงการระยะ ๓ ปี คณะกรรมการทำการปรับปรุงพื้นที่ปลูกต้นไม้ทั้งใบและไม้ดอกประดับต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบันนี้ และปรับปรุงเสนาสนะและบำเพ็ญบุญของศรัทธาสาธุชนทั้งหลาย

พ.ศ. ๒๕๑๐ ก่อสร้างกุฏิสงฆ์ชนิดครึ่งตึกครึ่งไม้ขนาดกว้าง ๕.๑๕ วา ยาว ๑๑.๔ วา แบบทรงไทย ๑ หลัง และเทคอนกรีตพื้นเขตพุทธาวาส

พ.ศ. ๒๕๑๑ ซ่อมแซมวิหารคด (ศาลาราย) ด้วยกะเทาะปูนของเก่าออกแล้วโบกฉาบทำใหม่ พื้นศาลาเทคอนกรีตใหม่ นอกจากนี้รื้อถอนกุฏิสงฆ์หลังเก่า ๒ หลัง เอาไปสร้างแถวชายกว้านให้พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัย

พ.ศ. ๒๕๑๒ สร้างกุฏิเจ้าอาวาสชนิดตึกคอนกรีต ๒ ชั้น แบบทรงไทย ขนาดกว้าง ๗.๒๕ เมตร ยาว ๒๐.๒๗ เมตร ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๑๓ ซ่อมแซมพระอุโบสถ ขนาดกว้าง ๕.๖๕ เมตร ยาว ๘.๓๕ เมตรเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา โดยใช้กระเบื้องเคลือบแทนกระเบื้องซีเมนต์

พ.ศ. ๒๕๑๖ วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เนื่องจากฝนตกในเวลากลางคืนที่ผ่านมามากกว่าปกติทั้งวันทั้งคืนให้น้ำป่ามาจากป่าเขาอย่างรวดเร็วลงกว้านแล้วเอ่อท่วมบาริเวณวัดศรีโคมคำ ในพระวิหารน้ำลึก ๑.๐๐ ทำให้พระประธาน (พระเจ้าตนหลวง) เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๖

พ.ศ. ๒๕๑๗ สร้างหอสมุดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และประชาชน ๑ หลัง ขนาดกว้าง ๕.๑๒ เมตร ยาว ๑๒.๒๐ เมตร ทรงไทยชั้นเดียว

พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้ขออนุมัติเปิดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้แก่เด็กเยาวชนได้เรียนรู้หลักธรรมตามหลักวิชาการพระพุทธศาสนา และเปิดสอนธรรมศึกษาเข้าสอบสนามหลวงอีกด้วย

พ.ศ. ๒๕๑๙ กรมศิลปากรบูรณปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมองค์พระประธาน^{๗๐} (พระเจ้าตนหลวง) เพราะองค์พระถูกน้ำท่วมปี ๒๕๑๖ ทำให้แตกร้าวผุพังเกือบเป็นอันตราย นายช่างสุวิชัย รัศมิภูติ นายช่างสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร มาซ่อมโดยวิธีขุดเจาะส่วนที่ผุพังออกแล้วเทคอนกรีตเสริมเหล็กบริเวณองค์พระโดยตลอดด้านหลัง และปูลาดพื้นฐานลานเขตพุทธาวาสทั้งหมดหนา ๑๕ ซม. และทำร่องระบายน้ำทำติดเครื่องสูบน้ำด้วย

พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๑ ซ่อมแซมพระวิหารหลวงส่วนข้างบน อาทิ เปลี่ยนกระเบื้องใช้กระเบื้องเคลือบสีเหลืองเปลี่ยนตัวไม้ที่ผุพังออก เช่น ระบายทำเพดานมุขหน้ามุขหลังด้วยสังกะสีสีน้ำตาลซ่อมแซม ๕๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

พ.ศ. ๒๕๒๑ สร้างกุฏิทรงไทยขนาดกว้าง ๕.๒๘ เมตร ยาว ๗.๖๘ สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาทเศษ

พ.ศ. ๒๕๒๓ สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นวัดคอกอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทย ๒ ชั้น ขนาดกว้าง ๑๔.๐๐ เมตร ยาว ๒๑.๕๐ เมตร ตามแบบแปลนของกรมการศาสนา สิ้นค่าก่อสร้าง ๑,๗๐๐,๐๐๐ บาทเศษ และในปีเดียวกันนี้ได้สร้างหอฉัน ๑ หลัง ขนาดกว้าง ๑๔.๐๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร แบบทรงไทย ๑ หลัง นอกจากนี้ได้รื้ออยู่ขณะนี้

ครูบาศรีวิชัยกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

วัดพระธาตุช่อแฮ พระอารามหลวง ตั้งอยู่เลขที่ ๑ หมู่ ๑๑ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อยู่ห่างจากตัวเมืองแพร่ประมาณ ๘ กิโลเมตร ในบริเวณวัดประดิษฐานพระธาตุช่อแฮ ซึ่งเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่อำเภอเมืองแพร่ และเป็นหนึ่งในพระธาตุประจำปีเกิดสิบสองราศีตามตำนานล้านนา คือเป็นพระธาตุประจำปีเกิดปีชวด (ปีเสือ) พระธาตุช่อแฮมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมย่อเก็จสิบสอง บูดวยทองดอกบวบ สูง ๓๓ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ ๑๑ เมตร ศิลปะแบบเชียงแสน ประวัติการสร้างวัดพระธาตุช่อแฮนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่จากตำนานพระเจ้าเลียบโลก กล่าวว่าสมัยครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา ณ ดอกโกสิยะแห่งนี้ และได้มอบพระเกศาให้กับ ขุนลัวะอ้ายก้อมหัวหน้าชุมชนในยุคนั้น ซึ่งได้นำมาใส่ในท้องสิงห์ทองคำบรรจุไว้ในถ้ำใต้องค์พระธาตุแห่งนี้เพื่อไว้เป็นที่เคารพสักการะสืบมา^{๗๑}

ตำนานพระธาตุช่อแฮ

ตำนานพระธาตุช่อแฮในพระราชพงศาวดารว่าด้วยกรุงสุโขทัย พระราชพงศาวดารว่าด้วยกรุงสุโขทัย หอสมุดแห่งชาติ กล่าวถึงวัดพระธาตุช่อแฮ พระอารามหลวงว่า สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๘๗๙ - ๑๘๘๑^{๗๒} ในสมัยที่พระมหาธรรมราชา (ลิไท) ยังทรงเป็นพระมหาอุปราชซึ่งครองเมืองศรีสัชนาลัยอยู่ในครั้งนั้น พระองค์โปรดให้สร้างสถานที่สำคัญทางศาสนาตามที่ปรากฏในพุทธประวัติในที่

^{๗๐} ชรรค์ชัย บุนปาน, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, (พิมพ์ที่ บริษัท พินเณศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๙๑-๓๙๓.

^{๗๑} พระธาตุช่อแฮ, หนังสือที่ระลึกเนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, เสด็จพระราชดำเนินทรงยกปลีบัวทองคำประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่, (พิมพ์ที่ เมืองแพร่การพิมพ์ ๒๕๕๔), หน้า ๗-๘.

^{๗๒} วัดพระธาตุช่อแฮ, หนังสือรายงานผลการดำเนินงานประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ เมืองแห่งทุ่งหลวง ประจำปี ๒๕๕๓, (เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗.

ต่าง ๆ รวมทั้งที่เมืองแพร่ซึ่งอยู่ในขอบเขตสี่มาของกรุงสุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไทพระราชทาน พระบรมสารีริกธาตุแก่ขุนลัวะอ้ายก้อม ให้นำมาบรรจุไว้ในฐานเจดีย์ เมื่อขุนลัวะอ้ายก้อมมาถึง บริเวณดอยโกสิยธัชคะเห็นว่าทำเลดีจึงสร้างเจดีย์ขึ้น และนำมอบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุบรรจุไว้ในสิ่งห่อทองคำ สร้างแท่นที่ตั้งมอบด้วยเงินและทอง แล้วตั้งสิ่งห่อทองคำไว้โดยโอบกปูนทับอีกชั้นหนึ่ง หลังจากนั้นก็จัดงานบำเพ็ญกุศลเฉลิมฉลอง ๗ วัน ๗ คืน ภายหลังเมืองแพร่ถูกรวมเข้ากับอาณาจักร ล้านนา

ต่อไทยกษัตริย์ล้านนาก็ทรงได้ทะนุบำรุงพระธาตุช่อแฮตามลำดับ จนกระทั่งราชวงศ์นี้หมดอำนาจลง พระธาตุช่อแฮก็ทรุดโทรมเป็นอันมากจนล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ ครูบาศรีวิชัย (หรือตุ้เจ้าวัดบ้านปางจังหวัดลำพูน) ได้เป็นประธานบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ และมีพระมหาเมธีกร (พรหม พรหมเทโว) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแพร่ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ จนทำให้พระธาตุช่อแฮกลับมามีความงดงาม และเป็นแหล่งเชิดหน้าชูตาของจังหวัดแพร่

การบูรณะซ่อมแซมองค์พระธาตุช่อแฮ ในระยะแรกๆ นั้นไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ประชาชนชาวแพร่ ได้พิจารณาเห็นว่าองค์พระธาตุช่อแฮอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม ปหักพังลงมาเป็นอันมาก เนื่องจากถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานาน จึงได้อาราธนา ท่านครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา เป็นประธานนำพุทธศาสนิกชน ทำการบูรณะครั้งใหญ่ โดยรื้อทองจังโกรอบองค์พระธาตุออกหมด และเสริมองค์พระธาตุให้มีขนาดกว้างและสูงขึ้น มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๑๑ เมตร สูงจากฐานถึงยอดพระธาตุ ๓๓ เมตร ใช้แผ่นทองเหลืองปิดรอบองค์พระธาตุแทนทองจังโกที่รื้อออก สร้างรั้วเหล็กรอบองค์พระธาตุทั้ง ๔ ทิศ มีประตูเข้าออก ๔ ประตู แต่ละประตูได้สร้างซุ้มปราสาทศิลปะล้านนาผสมศิลปะพม่า ให้อย่างสวยงามหลังจากบูรณะองค์พระธาตุช่อแฮแล้ว ได้สร้างบันไดนาค และบันไดเสื่อ^{๗๓}

การบูรณะในครั้งนั้นพระเดชพระคุณพระมหาเมธีกร (พรหม พรหมเทโว) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแพร่ วัดเมืองหม้อ รองประธานสงฆ์นอกจากนั้นยังมี แม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญา พระยาบุรีรัตน์ คุณหญิงจันทร์คำ มหายศปัญญา พร้อมด้วยเจ้านายบุตรหลาน ร่วมบริจาคทรัพย์และแม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญา ยังได้เป็นเจ้าศรัทธายังได้เป็นเจ้าศรัทธาสร้างยอดฉัตรองค์พระธาตุช่อแฮ สิ้นเงินในการบูรณะพระธาตุช่อแฮ ๑๗,๗๕๕ รูเปีย โดยมีช่างชาวจีนและหนานชาติต๊ะยะ บ้านพระนอนใต้ เป็นหัวหน้าช่าง

พ.ศ. ๒๕๐๔ พระเดชพระคุณพระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตสิมมหาเถร) เจ้าคณะจังหวัดแพร่ พร้อมด้วย นายขุน นกแก้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ และข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ในจังหวัดแพร่ได้ร่วมแรงร่วมใจบูรณะซ่อมแซมองค์พระธาตุ โดยร่วมกันปิดทองคำเปลวรอบองค์พระธาตุช่อแฮทำให้องค์พระธาตุช่อแฮมีความสง่างามมากยิ่งขึ้น

พ.ศ. ๒๕๓๓ นายศักดิ์ดา ลาภเจริญ ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ ได้มานมัสการ พระธาตุช่อแฮ เห็นว่าพระธาตุช่อแฮมีรอยแตกร้างชำรุดทรุดโทรม แผ่นทองคำเปลวที่หุ้ม องค์พระธาตุหมองคล้ำ องค์พระธาตุขาดการดูแลปฏิสังขรณ์ไม่สวยงาม จึงได้ชักชวนข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ห้างร้าน

^{๗๓} สถาบันพระปกเกล้า, **หนังสือที่ระลึกงานพระราชทาน**, ประจำปี ๒๕๕๔, (พิมพ์ที่ บริษัท ส เจริญการพิมพ์ : กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๔), หน้า ๔๗.

รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานเอกชน และคณะสงฆ์โดยมี พระเทพวิริยาภรณ์ (สุจี กตสารมหาเถร) รองเจ้าคณะภาค ๖ ขณะนั้น (ปัจจุบันคือ พระมหาโพธิวงศาจารย์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร พระอารามหลวง) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์และคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ ร่วมกันจัดทอดผ้าป่าสามัคคี หาปัจจัยบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮและท่านผู้หญิงเลยศักดิ์ สมบัติศิริ บริจาคปัจจัย จำนวน ๑ ล้านบาทพร้อมบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮ มีการลงรักปิดทองคำเปลวได้มีการบูรณะสร้างยอดฉัตรองค์พระธาตุทั้งหมด และพร้อมกันนั้นได้มีการบูรณะสร้างยอดฉัตรองค์พระธาตุได้ทำขึ้นใหม่ เป็นรูปดอกบัว มีกลีบ ๙ กลีบ สูง ๙๐ เซนติเมตร เป็นเงินบริสุทธิ์หนัก ๓,๐๐๐ กรัม (๒๐ บาท) ฐานฐานกลีบบัวประดับด้วยอัญมณีที่มีค่า ๙ ประการ ทับทิม หยก เพชร นิล มุก โกเมน บุษราคัม เพทาย ไพลิน รวมน้ำหนักทั้งหมดหนัก ๓,๓๐๐ กรัม คิดเป็น ค่าจัดสร้างทั้งสิ้น ๑๘๙,๕๐๐ บาทไม่รวมราคาอัญมณีมีค่า ๙ ประการและได้เชิญยอดฉัตรองค์พระธาตุขึ้นประดิษฐานในวันมาฆบูชา ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยนางนาคสุติ รังคสิริ อดีตรัฐมนตรีช่วยกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นประธานในการอัญเชิญยอดฉัตร พ.ศ. ๒๕๕๐ (การบูรณะครั้งปัจจุบัน)

๑. ปิดทองคำ

๒. สร้างฉัตรคองน้ำ

๓. การเพิ่มทองคำ และประดับอัญมณี ยอดฉัตรพระธาตุช่อแฮ

กรอฐิครุบาทศรีวิชัย บรรจุส่วนที่ ๕

บรรจุอฐิธาตุส่วนที่ ๕ จาก ๒๓ ส่วนของครุบาทศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย สร้างขึ้นเพื่อบูชาคุณของครุบาทศรีวิชัยที่ได้มาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุช่อแฮ และทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไทย วัดพระธาตุช่อแฮ เป็นสถานที่สำคัญกับครุบาทศรีวิชัยอย่างยิ่ง และเป็นพระธาตุประจำปีชาลและปีชาลนั้นเป็นประจำปีเกิดของครุบาทศรีวิชัย

สรุปได้ว่าพระธาตุช่อแฮ กับครุบาทศรีวิชัย ในการมาบูรณปฏิสังขรณ์ นั้นมีความสำคัญเป็นพระธาตุประจำปีเกิดของครุบาทศรีวิชัย ในตำนานพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับและได้ประธานพระบรมสารีริกธาตุ ถือได้ว่ามีความสำคัญตามที่ครุบาทศรีวิชัยได้เจริญตามองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าและเป็นหนึ่งเดียวในโลก ที่มีตรงกับพระธาตุปีเกิดของ ครุบาทศรีวิชัย

๓.๓ วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครุบาทศรีวิชัย

ตารางที่ ๓.๑ แสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาทบุญชุ่ม

พื้นที่เส้นทาง	ผลงานการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและการเผยแผ่
จังหวัดลำพูน	๑.วัดบ้านปาง อำเภอลี้ พ.ศ. ๒๔๖๘ ๒.วัดบ้านกาน อำเภอบ้างโฮ่ง ๓.วัดดอยก่อม อำเภอบ้างโฮ่ง ๔.วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง ๕.วัดจามเทวี อำเภอเมือง ๖.วัดวังหลวง ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ๗.พระวิหารวัดพระธาตุดอยแช่ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา ๘.พระธาตุม่วน อำเภอเมือง

	๙.พระวิหารป่าปู อำเภอบ้านโฮ่ง ๑๐.วัดห้วยกาน ตำบลห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ๑๑.วัดดอนแก้ว ตำบลปวง อำเภอเถลิง ๑๒.พระธาตุจอมสวรรค์ ตำบลคำ อำเภอเถลิง ๑๓.วัดพระธาตุ ๕ ดวง อำเภอเถลิง ๑๔.วัดแม่ตื่น ตำบลแม่ตื่น อำเภอเถลิง ๑๕.พระธาตุดอกคำ อำเภอแม่ทา ๑๖.วัดพระธาตุดวงเดียว ตำบลคำ อำเภอเถลิง ๑๗.วัดหนองป่าตึง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลิง ๑๘.วัดพระพุทธรูปตากผ้า ตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง ๑๙.วัดทุ่งหัวช้าง ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลิง ๒๐.วัดแม่ปือก ตำบลศรีวิชัย อำเภอเถลิง ๒๑.พระบาท ๓ ยอด ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง ๒๒.วัดรมณียาราม (กุหล่มัก) ตำบลต้นธง อำเภอเมือง ๒๓.วัดแม่เทย อำเภอเถลิง ๒๔.วัดพระนอนม่อนช้าง ตำบลกอก อำเภอป่าซาง ๒๕.วัดอัฐารส (วัดพระธาตุหริภุญชัย) อำเภอเมือง ๒๖.สะพานศรีวิชัย เชื่อมระหว่างลำพูน (ริมปิง) - เชียงใหม่(พ.ศ. ๒๔๘๑)
จังหวัดเชียงใหม่	๑.พระธาตุดอยเกิ้ง อำเภอดอยเต่า (พ.ศ. ๒๔๖๔) ๒.วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง (พ.ศ. ๒๔๖๗) ๓.วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง ๔.วัดศรีดิสตา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง ๕.วัดสภิกาคา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง ๖.วัดอนาคามี ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง ๗.สร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ ๘.วัดกู่เต้า ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง ๙.วัดหมื่นสาร อำเภอเมือง ๑๐.วัดป่าแดง อำเภอเมือง ๑๑.วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง ๑๒.วัดป่าจี้ อำเภอแม่แตง ๑๓.วัดพระบาทแก้วข้าว อำเภอฮอด ๑๔.วัดพระบาทตะเมาะ อำเภอดอยเต่า ๑๕.วัดพระนอนแม่ปู้คา อำเภอสันกำแพง ๑๖.วัดพระธาตุดอยผาตั้ง อำเภอสันกำแพง ๑๗.วัดดอยกู่ อำดอยสะเก็ด ๑๘.วัดพระธาตุกลางในเมือง อำเภอพร้าว

	๑๙. วัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว ๒๐. วัดพระธาตุคุดอยเก็ง อุดคุดยเต่า ๒๑. วัดพระบาทยั้งหวีด อำเภอสันป่าตอง ๒๒. วัดพันหลัง อำดอยสะเก็ด ๒๓. วัดพระบาท ๔ รอย อำเภอแม่ริม ๒๔. วัดข้าวแทนน้อย อำเภอสันทราย ๒๕. วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง ๒๖. วัดพระธาตุเวียงโค้ง อำหางดง ๒๗. วัดป่าข้ามหลวง อำเภอสันป่าตอง ๒๘. วัดพระธาตุสบฝาง อำเภอแม่สาย ๒๙. วัดบ้านจันทร์ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม ๓๐. วัดท่าตอน อำเภอฝาง ๓๑. วัดม่วงเนิ้ง อำเภอพร้าว ๓๒. วัดดอนเจียง ตำบลท่าข้าม อำเภอแม่แตง ๓๓. วัดสบเปิง ตำบลท่าข้าว อำเภอแม่แตง ๓๔. วัดดัมภักย์ อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง	๑. วัดพระแก้วดอนเต้า อำเภอเมือง ๒. วัดนาเอี้ยง ตำบลเสริมงาม ๓. วัดม่อนอักษะคีรี ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม ๔. วัดพระเกิด อำเภอวังเหนือ ๕. วัดสบแพดทุ่งต้น ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ ๖. วัดผาแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม ๗. วัดพระบาท ตำบลพระบาท อำเภอเมือง ๘. วัดพระธาตุตองนั้งศรีชัย ตำบลแจ้ห่ม ๙. วัดพระธาตุคุดอยงัว ตำบลเมืองยาว อำเภอห้างฉัตร ๑๐. วัดพระธาตุม่อนไก่แจ้ อำเภอเมือง ๑๑. วัดป่าแดง ตำบลพระบาท อำเภอเมือง ๑๒. วัดพระธาตุสบเตี๊ยะ ตำบลแม่เตี๊ยะ อำเภอเถิน ๑๓. วัดป่าตาล อำเภอเถิน ๑๔. วัดแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม ๑๕. วัดดอยนางแตง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา ๑๖. พระธาตุแม่กิด ตำบลเสริมงาม อำเภอเสริมงาม ๑๗. วัดศรีลังกา อำเภอเสริมงาม ๑๘. วัดม่อนไก่เขี่ย อำเภอห้างฉัตร ๑๙. วัดพระธาตุคุดอยเต่าคำ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอแจ้ห่ม ๒๐. วัดพระธาตุจอมปิง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา

	๒๑. วัดดอยเก็ง ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน ๒๒. พระธาตุดอยซาง ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมือง ๒๓. วัดสบลี่ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน

ครูบาศรีวิชัยได้จาริกไปทิศไหนก็ได้รับการนิมนต์ไปบูรณะปฏิสังขรณ์ ศาสนาสถานวัดหรือเจดีย์ อันเป็นสถานที่ศาสนาสถานทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ซึ่งเป็นสถานที่ทางโบราณสถานที่เก่าแก่และเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสถานที่สักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้ความสำคัญทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก ได้แก่โบราณสถานเจดีย์วิหารต่างๆ ถือได้ว่าครูบาศรีวิชัยท่านได้อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ประกอบกับมีจริยาวัตรที่ดีงาม มีสมณะสัญญาข้อประพฤติอันเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนเลื่อมใสเป็นอย่างมากทำให้ท่านได้มีบทบาทที่สามารถเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

๓.๔ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม

๓.๔.๑ บทบาทของครูบาบุญชุ่มในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ครูบาบุญชุ่มได้เริ่มต้นบทบาทในเส้นทางบุญและเส้นทางธรรมตั้งแต่เด็ก เพราะได้รับการปลูกฝังในการสร้างคุณงามความดี และมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ จนกระทั่งได้บรรพชาเป็นสามเณร และบวชเรียนในพระพุทธศาสนาตามที่ได้ตั้งใจไว้ และได้ศึกษาเล่าเรียนทางธรรมมาโดยตลอด ซึ่งผู้วิจัยจะขอลำดับเส้นทางธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านดังต่อไปนี้

๑. ปีที่ ๑ และปีที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๙ – พ.ศ. ๒๕๒๐ ท่านจำพรรษาที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน ได้ศึกษาธรรมและได้สร้างพระวิหารวัดบ้านด้ายและกุฏิสงฆ์ ๑ หลัง

๒. ปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๑ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ท่านได้สร้างพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูลและสร้างพระธาตุงำเมืองท่าวังนั้ง ตำบลเมืองพง พม่า

๓. ปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๒ จำพรรษาที่วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านได้สร้างพระธาตุดอยดอกคำ ตำบลเมืองพง พม่า, สร้างพระธาตุจอมยอง เมืองยอง พม่า และสร้างพระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่ง และดอยเวียงหว่า ตำบลเมืองพง พม่า

๔. ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ จำพรรษาที่วัดจอมแจ้งบ้านกวตชีห์หลัก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านได้สร้างศาลาและแท่นแก้วพระธาตุจอมพง พม่า ในปีนี้ ๕ นี้ ท่านได้เดินทางไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดีย ได้นำคณะศรัทธา ญาติโยมไปกราบสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงธรรมจักร สถานที่ปรินิพพาน และสถานที่สำคัญๆที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบิดา รู้สึกซาบซึ้งมาก จากนั้นได้ไปจาริกแสวงบุญ ณ ประเทศศรีลังกา มีพระธาตุเขี้ยวแก้วและต้นศรีมหาโพธิ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เป็นอย่างยิ่ง โดยมีโยมสุพิศ มั่นมนตรี เป็นผู้บริจาคเงินค่าเครื่องบินให้ ขออนุมานาบุญด้วย ท่านได้กลับมาเมืองพงอีกได้สร้าง พระธาตุดอกคำแก้ว แล้วไปเมืองยองอีกครั้งที่สอง ได้ไปสร้างพระธาตุจอมแจ้งเมืองยอง กลับมาสร้างพระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่งเมืองพงอีก

๕. ปีที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๒๔ ท่านเจ้าพระยาที่วัดจอมแจ้งที่เดิม และได้สร้างพระธาตุจอมศรีดับเฌมุง เมืองพง พม่า

๖. ปีที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๒๕ ท่านเจ้าพระยาที่วัดเมืองหนองป่าหมากหน่อ บ้านห้วยน้ำราก อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย ได้สร้างพระธาตุวัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพ่อแหวนเสาแม่นางจันทร์ฟองเป็นผู้อุปฐาก ในพรรษาท่านได้ป่วยเป็นไข้ป่าและทางเดินอาหารได้ลาพรรษามารักษาที่ตึกสงฆ์ โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ออกพรรษาแล้วท่านได้ไปอย่างกึ่งมันตะเลประเทศพม่า ไปกราบพระธาตุชเวดากอง จากนั้นกลับมาเมืองพง ได้มาสร้างวิหารสร้างพระเจ้านอน

๗. ปีที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๒๖ เจ้าพระยาที่วัดพระธาตุจอมศรีดับเฌมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง พม่า และได้สร้างศาลาเก้าห้องและกุฏิสงฆ์ วัดพระนอน วัดพระธาตุจอมศรีดับเฌมุง พม่า ออกพรรษาแล้วได้ทำบุญฉลองวัดวิหารพระเจ้านอนเสร็จแล้วได้รับนิมนต์โดยคุณ แม่ชรัช คุณหญิงกรรณิฐา สายวงศ์ ได้นิมนต์ไปประเทศเนปาล เทียวภูเขาหิมาลัยนำพระพุทธรูปไปถวายที่โปรกชลาเนปาล พรรษาที่๘ได้กลับมาจำอยู่ที่วัดนอนเมืองพงอีก ได้ปฏิบัติธรรมมีความสุขที่สุดและได้เดินทางไปมาๆที่พระธาตุดอนเรือง ท่านมีความผูกพันกับพระธาตุดอนเรืองที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้มีมานานนับตั้งแต่อายุ ๑๒-๑๓ ปีได้เข้ามาทำกุศลสร้างบุญบารมีในเมืองพง เคยเดินเท้าเปล่ามากราบพักถือศีลภาวนาที่นั่นตลอด ก่อนจะมาพระธาตุดอนเรือง ซึ่งไม่เคยรู้จักและไม่เคยได้ยินชื่อ แค่ได้นิมิตฝันเห็นเจดีย์น้อยตั้งอยู่บนเขาเตี้ยๆ ใกล้แม่น้ำใหญ่แห่งหนึ่ง ได้มากราบแล้วมีความสุขที่สุด ฝันว่าเราได้ไปอยู่ที่นั่นไม่นานนักจึงได้มากราบจริงๆ เหมือนในนิมิตทุกอย่าง จนกระทั่งถึงพ.ศ. ๒๕๒๘ ท่านจึงบอกศรัทธาญาติโยมว่าจะสร้างพระวิหารครอบพระธาตุดอนเรือง เมื่อถึงวันเดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพุธเป็นวันวิสาขบูชาได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ สร้างพระวิหาร ท่านยินดีที่สุดในปีนี้ อีกทั้งได้ไปศรีลังกาพร้อมหลวงปู่ครูบารธรรมชัย

๘. ปีที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๒๗ เจ้าพระยาที่วัดพระธาตุจอมศรีดับเฌมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง พม่า ได้สร้างวิหารพระเจ้านอน เมืองพง พม่า และสร้างแท่นแก้ววัดแม่คำบัว แท่นแก้ว พระเจ้านอนวัดพระธาตุ จอมศรีดับเฌมุงเมือง บ้านทุ่ง พม่า ในพรรษาที่ ๙ นี้ ท่านอาพาธเป็นไข้มาเลเรียอีก ได้รักษาภินยาและทำสมาธิรักษาด้วยจิตใจดี ออกพรรษาแล้วได้ไปแสวงบุญที่เมืองจีน ปักกิ่ง ได้กราบพระธาตุเขี้ยวแก้ว และพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ในเมืองจีน

๙. ปีที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๒๘ เจ้าพระยาที่วัดอนันทกวิวิหาร กรุกฏมันฑู ประเทศเนปาล ได้สร้างพระวิหารพระธาตุดอนเรือง พม่า และสร้างแท่นแก้ว วัดปากว้าว ตำบลห้วยไคร้

๑๐. พรรษาที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้เดินทางไปปฏิบัติธรรม ณ ประเทศเนปาลในครั้งนี้ได้รับเมตตาธรรมจาก หลวงปู่โง่น ไสโรย จ.พิจิตร ไปสงที่สนามบิน ได้พบพุทธศาสนิกชนในต่างแดนที่มีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างขัดสนและมีวิถีชีวิตแปลกๆ ท่านได้แผ่เมตตาและแนะนำให้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว และเสริมสิริมงคลแก่ชีวิตสืบไป หลังจากนั้น เจ้าพระยาที่วัดพระธาตุจอมศรีดับเฌมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง (พม่า)สร้างกุฏิสงฆ์ญาณส่วโรนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า

๑๑. พรรษาที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๐ เจ้าพระยาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า ท่านได้สร้างศาลาเก้าห้องพระธาตุดอนเรือง

๑๒. พระราชที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๑ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง ท่านได้สร้างพระวิหารวัดป่าสา และกุฏิสงฆ์ห้อยน้ำรูกววย อุทิศให้โยมพ่อคำหล้า

๑๓. พระราชที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๓๒ จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า ท่านได้สร้างอุโบสถวัดพระธาตุดอนเรือง พม่า และสร้างแท่นแก้ววัดบ้านป่าข่า พม่า

๑๔. พระราชที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๓๓ จำพรรษา ณ สวนพุทธรูทยาน ใกล้พระธาตุดอนเรือง ท่านสร้างพระวิหารวัดบ้านโป่ง ตำบลเมืองพง และสร้างปราสาทเก้าชั้น ที่พักสงฆ์พระธาตุดอนเรือง พม่า

๑๕. พระราชที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๔ จำพรรษา ณ ห้วยดอนเรือง ใกล้พระธาตุดอนเรือง ท่านได้สร้างวิหารบ้านทุ่ง และสร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าข่า ตำบลเมืองพง พม่า

๑๖. พระราชที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๓๕ จำพรรษา ณ ดอยป่าไม้เปา ใกล้พระธาตุดอนเรือง ท่านได้สร้างศาลาใหญ่วัดพระธาตุดอนเรือง และสร้างพระธาตุจอมหลายปู่ตบ , สร้างวิหารพระเจ้าอินทร์สานวัดพระธาตุดอนเรือง พม่า ซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ และสร้างพระธาตุถ้ำผาเรือง อำเภอแม่สาย

๑๗. พระราชที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๓๖ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู ท่านได้สร้างพระธาตุดอยตุงคำ พระธาตุจำเมืองป่าข่า เป็นครั้งที่สอง

๑๘. พระราชที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๓๗ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู ท่านได้สร้างพระธาตุวัดเชียงเมืองแจ้สิบสองปันนา และแท่นแก้ว วิหารวัดบ้านจ้อง ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, สร้างพระธาตุจอมสิงห์ เมืองยู้ พม่า, สร้างพระแท่นแก้ววัดป่าคาแม่เงิน อำเภอเชียงแสน พระธาตุจอมคำ จอมแก้ว บ้านป่ากุก และวิหารวัดบ้านนา วัดหัวขัว และสร้างโบสถ์ยอดปราสาทกลางน้ำ วัดบ้านทุ่ง ตำบลเมืองพง และสร้างวิหารวัดสามปู เมืองพง พม่า

๑๙. พระราชที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๓๘ จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู ท่านได้สร้างพระธาตุสบพง พระธาตุกำลั้ง บ้านมุเซอ เชียงตุง, สร้างพระธาตุวังลาว พระธาตุบ้านแม่คำหนองบัว อำเภอเชียงแสน, สร้างพระธาตุบ้านม่วงคำ, พระธาตุดอนแท่น บ้านห้วยผึ้ง ประเทศลาว, สร้างพระธาตุขุมพระเจ้า ๑๑๒ องค์ที่พระธาตุทันใจ ตำบลเมืองพง, สร้างพระธาตุเจ้าองค์ปทุม บ้านหัวขัว พม่า และศาลาหลวงปู่ครูบาธรรมชัยอนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง

๒๐. พระราชที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๓๙ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหาช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขตหัวแดง ท่านได้วางศิลาฤกษ์ พระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐) เขตชายแดน ๓ ประเทศ คือ จีน - หัวแดง - พม่า

๒๑. พระราชที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๔๐ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหาช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขตหัวแดง ท่านได้ก่อฐานรากพระพุทธรูปหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐), บูรณะพระธาตุจอมยอง เมืองยอง ประเทศพม่า, บูรณะพระธาตุเก่าแก่ใกล้บ้านป่าสา, บูรณะอุโบสถวัดพระเจ้าทองทิพย์ เชียงราก ประเทศลาว และเดินทางไปโปรดลูกศิษย์ เมืองลง เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮาย ประเทศจีน

๒๒. พระราชที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๕๔๑ จำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติ ประเทศภูฐาน ท่านได้ก่อสร้างพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐) หลัก กม. เขตชายแดนจีน - หัวแดง - พม่า, บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทร์สาน วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก, บูรณะพระธาตุดอยตุงคำ เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก, บูรณะพระธาตุจอมหงษ์ เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก

๒๓. พรราชอาณาจักร ๑๔ พ.ศ. ๒๕๔๒ จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธบาทผาช้าง เมืองสะ - เมืองขัน เขตหัวแดง ท่านได้ทำการจัดฉลองพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐), ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทร์สาน วัดพระธาตุดอนเรือง, บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน เชียงราย, ก่อสร้างศาลา ดอย ยางคำ และบูรณะพระธาตุจอมหงส์

๒๔. พรราชอาณาจักร ๑๕ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๓ พระครูบาเจ้าเดินทางโดยรถยนต์ออกจาก จังหวัดเชียงราย ทางจังหวัดท่าขี้เหล็กของสหภาพพม่าผ่านเชียงตุงไปจำพรรษา ณ ถ้ำน้ำตก เมือง แสนหวี สี่ป้อ ชายแดนสหภาพพม่ากับประเทศจีน ที่ถ้ำแห่งนี้จะมีน้ำตกไหลจากข้างบนถ้ำลงมา เพดานถ้ำและไหลลงหน้าถ้ำ ซึ่งพระครูบาเจ้าฯ ใช้เป็นที่สรงน้ำระหว่างจำพรรษา ณ ถ้ำแห่งนี้ ระยะทางจากเมืองมณฑลเย่ของสหภาพพม่าไปยังถ้ำน้ำตกเป็นเขาลดเลี้ยวไปตลอดระยะทางหนึ่ง ชั่วโมงครึ่ง

๒๕. พรราชอาณาจักร ๑๖ พ.ศ. ๒๕๔๔ พระครูบาเจ้าเดินทางโดยเครื่องบินออกจาก สนามบินจังหวัดท่าขี้เหล็กของสหภาพพม่าไปยังเมืองมณฑลเย่แล้วต่อรถยนต์ เดินทางประมาณ ๑ วัน ครึ่ง ไปเมืองกุด ซึ่งอยู่เลยถ้ำน้ำตกไปอีก เป็นถ้ำอยู่ในหน้าผาสูงชันมาก พระครูบาเจ้าฯ ได้สร้างพระ ธาตุองค์ใหญ่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุให้ชาวแสนหวี สี่ป้อไว้สักการะด้วย ในพรราชอาณาจักร ๒ ที่ เมืองแสนหวี - สี่ป้อ

๒๖. พรราชอาณาจักร ๑๗ พ.ศ. ๒๕๔๕ พระครูบาเจ้าฯ เดินทางไปจำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติง ประเทศภูฐาน ระยะทางไม่ไกลจากเมืองปุนาคา ซึ่งเป็นเมืองหลวงเดิมของประเทศภูฐาน เมื่อออก พรราชอาณาจักรแล้วพระครูบาเจ้าอาพาธมีไข้อยู่ตลอดมา จึงเดินทางกลับประเทศไทย

๒๗. พรราชอาณาจักร ๑๘ และพรราชอาณาจักร ๑๙ สองปีสุดท้ายของการจำพรรษาในต่างแดน พระครูบาเจ้าฯ เลือกที่จะกลับไปจำพรรษาที่ประเทศภูฐานอีก คือใน พ.ศ. ๒๕๔๖ และใน พ.ศ. ๒๕๔๗ พระครูบาเจ้าฯ เดินทางจากหมู่บ้านสุดเขตเมืองปุนาคา ไปจำพรรษา ณ สถานที่เดิมเคยเป็น สถานที่ราชการ คือ กองร้อยทหารตระเวนชายแดนซึ่งติดกับชายแดนทิเบตใช้เวลาเดินทาง ๔ วันเต็ม ปัจจุบันสถานที่แห่งนี้สมเด็จพระกษัตริย์ประเทศภูฐานได้บูรณะซ่อมแซมไว้และถวายให้เป็นที่จำ พรราชอาณาจักรของพระครูบาเจ้าฯ สถานที่จำพรรษาแห่งนี้ในฤดูหนาวจะมีหิมะปกคลุมสูงถึงเข่า อากาศหนาว เย็นมาก ตลอดเวลาที่พระครูบาเจ้าฯ จำพรรษาอยู่ในต่างแดนคณะศิษยานุศิษย์จะผลัดกันดูแล อนุปัฏฐาก จากทั้งลูกศิษย์และศรัทธาที่อยู่ในพื้นที่และจากประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอ กระนั้นก็ดีจาก ส่วนลึกของจิตใจคณะศิษยานุศิษย์ก็ยังตั้งความหวังไว้ว่าสักวันหนึ่งพระครูบาเจ้าฯ คงเมตตากลับมา จำพรรษาในประเทศไทย

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๔๘ สมเด็จพระราชินีภูฐานร่วมกับพระราชวงศ์จัดงาน आयวณะมมงคลถวายพระครูบาเจ้าฯ เพื่อเป็นมุทิตาจิตสักการะต่อวัตรปฏิบัติที่งดงามของพระครูบา เจ้าฯ ตลอดมา พระครูบาเจ้าบุญชุ่ม ญาณสํวโร เดินทางกลับถึงประเทศไทยในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๘ หลังจากนั้นท่านได้เมตตาให้โอกาสลูกศิษย์กราบเยี่ยมสักการะและพระครูบาเจ้าฯ ได้เดินทาง ต่างจังหวัดเพื่อสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนเมตตาอุทิศบุญตามสถานที่ แห่งนั้นๆ รวมถึงลูกศิษย์ที่ประเทศไต้หวันด้วย ในช่วงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม - ๕ มิถุนายน ๒๕๔๘ พระ ครูบาเจ้าฯ ได้ไปยังเมืองเฉินตู ประเทศจีน และทิเบต เพื่อเยี่ยมชมนสถานที่และพระพุทธรูปสำคัญๆ

ในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘ ศิษยานุศิษย์ปลาบปลื้มในความเสียสละของพระครูบาเจ้าอย่างมาก เมื่อพระครูบาเจ้าเลือกจำพรรษา ณ ถ้ำผาแดง บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ซึ่งพระครูบาเจ้าเห็นว่าสถานที่แห่งนี้เงียบสงบละไมถ้ายังมีชาวเขาถึง ๖ หมู่บ้าน ที่พระครูบาเจ้ายังเมตตาได้ ในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๘ คณะศิษยานุศิษย์ร่วมกันจัดงานแกงพระราชาวาย ณ บริเวณหน้าถ้ำ มีการตั้งโรงทาน แจกเสื้อกันหนาว ผ้าห่ม อาหารแห้ง ต้มใส่น้ำตลอดจนปัจจัย ให้กับทุกคนครบถ้วน และยังได้รับพรกันอย่างทั่วถึง

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๘ มอบทุนการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาพุทธศาสนาแก่ พระ ว. ปิยะรัตน์ พระนักศึกษานาคหลวงจากประเทศศรีลังกา ศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ วางศิลาฤกษ์สร้างหอประดิษฐานพระธาตุเขี้ยวแก้ว ลงบนที่ดินจำนวน ๔๓ ไร่ ซึ่ง ศ.น.พ.นิพนธ์ พวงวรินทร์ หัวหน้าสาขาประสาทวิทยา คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช และคุณวิไลวรรณ ต.ช.นวกุมิ พวงวรินทร์ ถวายที่ดินเมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ วางศิลาฤกษ์สร้างพระธาตุ ณ บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๔๘ วางศิลาฤกษ์บนดอยแม่สะเ้ง อ.เชียงแสน สร้างแท่นแก้วประดิษฐานพระพุทธรูป (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง)

วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๘ ทำพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในองค์พระธาตุที่สร้างขึ้นใหม่ ณ ดอยเวียงแก้ว อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

จะเห็นได้ว่า ตลอดในช่วงของการดำเนินวิถีชีวิตตั้งแต่พระครูบาฯ ได้บวชเป็นสามเณรจนกระทั่งอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ ได้มีบทบาทในการปฏิบัติเพื่อเผยแผ่ธรรม และยึดมั่นในทางแห่งพระอริยะ ตามรอบพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาโดยตลอด และได้เดินทางไปแสวงบุญเพื่อการปฏิบัติธรรม ในหลากหลายเขตพื้นที่ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยจะได้ศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระครูบาฯ เฉพาะในล้านนา จำนวน ๒ เขตพื้นที่ คือ เขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย และเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

๓.๔.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาบุญชุ่มมาทำการจัดเรียงและวิเคราะห์ให้เห็นเส้นทางโดยการนำเสนอในรูปแบบตารางและนำเสนอในรูปแบบของแผนที่เชื่อมโยงการเดินทาง (Mapping) ดังนี้

ตารางที่ ๓.๒ แสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม

ปีพุทธศักราช	พื้นที่เส้นทาง	ผลงาน
พ.ศ. ๒๕๑๙ – พ.ศ. ๒๕๒๐	จำพรรษา-ศึกษาธรรม ที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบล ป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย	สร้างพระวิหารวัดบ้านด้ายและกุฏิ สงฆ์ ๑ หลัง

พ.ศ. ๒๕๒๑	จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน	สร้างพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูลและสร้างพระธาตุจำเมืองท่าวังนึ่ง ตำบลเมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๒๒	จำพรรษาที่วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	สร้างพระธาตุดอยดอกคำ ตำบลเมืองพง พม่า, สร้างพระธาตุจอมยอง เมืองยอง พม่า และสร้างพระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่ง และดอยเวียงหัว ตำบลเมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๒๓	จำพรรษาที่วัดจอมแจ้งบ้านกวตชีเหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่	- สร้างศาลาและแท่นแก้วพระธาตุจอมพง พม่า - สร้างพระธาตุดอกคำแก้ว - สร้างพระธาตุจอมแจ้งเมืองยอง - สร้างพระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่งเมืองพงอีก
พ.ศ. ๒๕๒๔	พรรษาที่วัดจอมแจ้งบ้านกวตชีเหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่	สร้างพระธาตุจอมศรีดัดเบมุง เมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๒๕	จำพรรษาที่วัดเมืองหนอมป่าหมากหน่อ บ้านห้วยน้ำรัก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย	- สร้างพระธาตุวัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ - สร้างวิหารสร้างพระเจ้านอน เมืองพง ประเทศพม่า
พ.ศ. ๒๕๒๖	จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง พม่า	สร้างศาลาเก้าห้องและกุฏิสงฆ์ วัดพระนอน วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมุง พม่า
พ.ศ. ๒๕๒๗	จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมุงเมือง วัดพระนอนเมืองพง พม่า	- สร้างวิหารพระเจ้านอน เมืองพง พม่า - สร้างแท่นแก้ววัดแม่คำบัว แท่นแก้ว พระเจ้านอนวัดพระธาตุ จอมศรีดัดเบมุงเมือง บ้านทุ่ง พม่า
พ.ศ. ๒๕๒๘	จำพรรษาที่วัดอนันทกวิวิหาร กรุกฏมันฑุ ประเทศเนปาล	สร้างพระวิหารพระธาตุดอนเรือง พม่า และสร้างแท่นแก้ว วัดปากว้าว ตำบลห้วยไคร้
พ.ศ. ๒๕๒๙ (พรรษาที่ ๑)	จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง (พม่า)	สร้างกุฏิสงฆ์ญาณส่วโรนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๐ (พรรษาที่ ๒)	จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า	สร้างศาลาเก้าห้องพระธาตุดอนเรือง
พ.ศ. ๒๕๓๑ (พรรษาที่ ๓)	จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง	สร้างพระวิหารวัดป่าสา และกุฏิสงฆ์ห้อยน้ำรัก
พ.ศ. ๒๕๓๒ (พรรษาที่ ๔)	จำพรรษาที่วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า	สร้างอุโบสถวัดพระธาตุดอนเรือง พม่า และสร้างแท่นแก้ววัดบ้านป่าช้า พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๓ (พรรษาที่ ๕)	จำพรรษา ณ สวนพุทธอุทยาน ไกล่	สร้างพระวิหารวัดบ้านโป่ง ตำบล

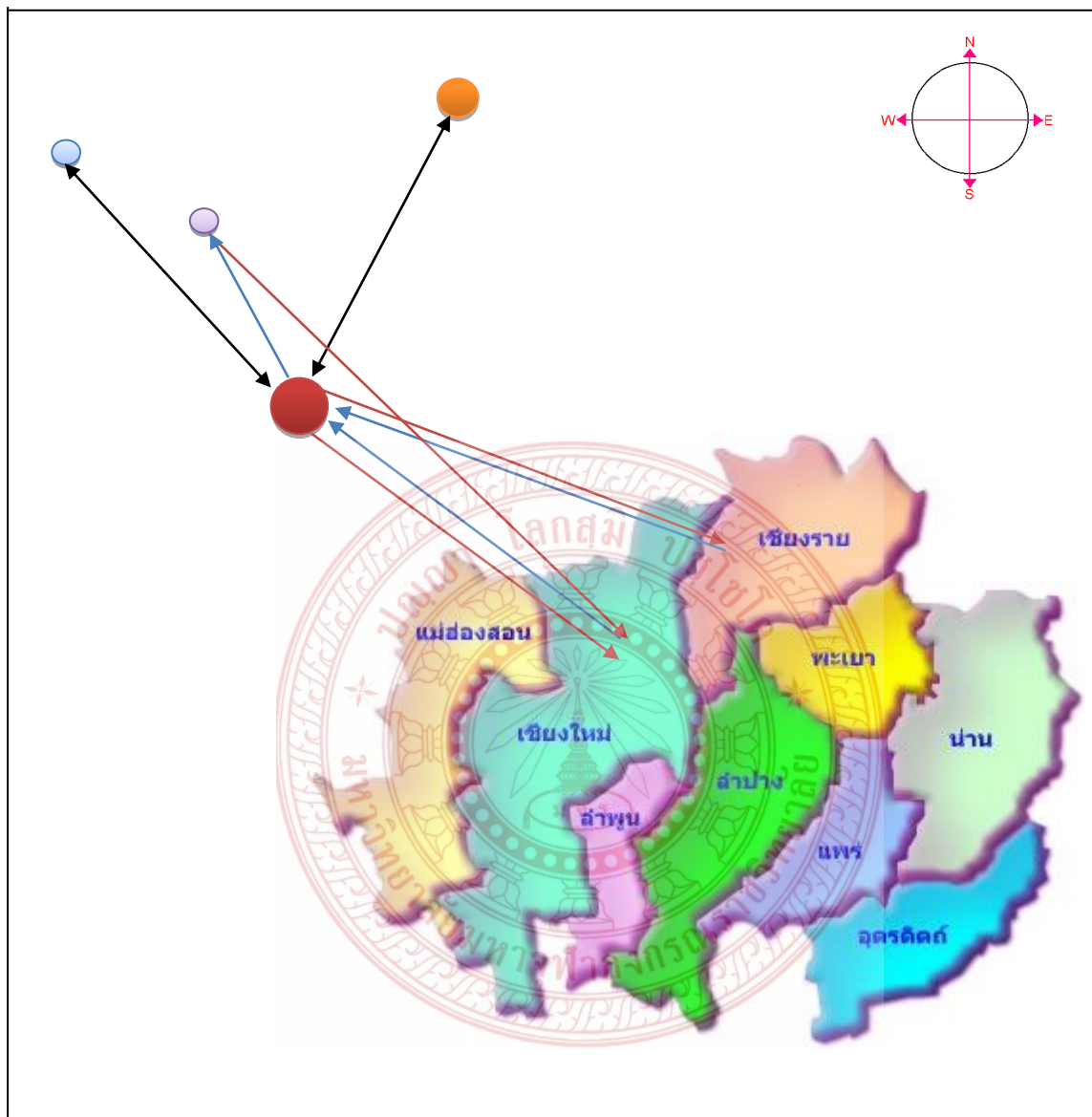
	พระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า	เมืองพง และสร้างปราสาทเก้าชั้น ที่ พักสงฆ์พระธาตุดอนเรือง พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๔ (พรรษาที่ ๖)	จำพรรษา ณ ห้วยดอนเรือง ไกล พระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า	สร้างวิหารบ้านทุ่ง และสร้างสะพาน ข้ามแม่น้ำป่าช้า ตำบลเมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๕ (พรรษาที่ ๗)	จำพรรษา ณ ดอยป่าไม้เปา ไกลพระ ธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า	สร้างศาลาใหญ่วัดพระธาตุดอนเรือง และสร้างพระธาตุจอมหลายบูต , สร้างวิหารพระเจ้าอินทร์สานวัดพระ ธาตุดอนเรือง พม่า ซึ่งยังไม่แล้ว เสร็จ และสร้างพระธาตุถ้ำผาเรือง อำเภอแม่สาย
พ.ศ. ๒๕๓๖ (พรรษาที่ ๘)	จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋ เชียงตุง	สร้างพระธาตุดอยตุงคำ พระธาตุจำ เมืองป่าช้า
พ.ศ. ๒๕๓๗ (พรรษาที่ ๙)	จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋ เชียงตุง	- สร้างพระธาตุวัดเชียงเจืองเมืองแจ้ สิบสองปันนา - แทนแก้ว วิหารวัดบ้านจ้อง ตำบล โป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัด เชียงราย, - สร้างพระธาตุจอมสิงห์ เมืองยู้ พม่า, - สร้างพระแทนแก้ววัดป่าคาแม่เงิน อำเภอเชียงแสน - พระธาตุจอมคำ จอมแก้ว บ้านป่า กูก - วิหารวัดบ้านนา วัดหัวขรัว - สร้างโบสถ์ยอดปราสาทกลางน้ำ วัดบ้านทุ่ง ตำบลเมืองพง - สร้างวิหารวัดสามปู เมืองพง พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๘ (พรรษาที่ ๑๐)	จำพรรษา ณ ถ้ำห้วยรัง บ้านมุเซอ จำกู๋ เชียงตุง	- สร้างพระธาตุสบพ พระธาตุกำลัง บ้านมุเซอ เชียงตุง, - สร้างพระธาตุวังลาว พระธาตุบ้าน แม่คำหนองบัว อำเภอเชียงแสน, - สร้างพระธาตุบ้านม่วงคำ, พระธาตุ ดอนแทน บ้านห้วยผึ้ง ประเทศลาว, - สร้างพระธาตุซุ้มพระเจ้า ๑๑๒ องค์ที่พระธาตุทันใจ ตำบลเมืองพง, - สร้างพระธาตุเจ้าองค์ปฐม บ้านหัว ขัว พม่า - สร้างศาลาหลวงปู่ครูบาธรรมชัย อนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง พม่า
พ.ศ. ๒๕๓๙ (พรรษาที่ ๑๑)	จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทบาทผา ช้าง ระหว่างเมืองสะ เมืองขัน เขต	วางศิลาฤกษ์ พระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐)

	หัวแดง เขตชายแดน ๓ ประเทศ คือ จีน - หัวแดง - พม่า	
พ.ศ. ๒๕๓๙ (พรรษาที่ ๑๑)	จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหา ช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขต หัวแดง เขตชายแดน ๓ ประเทศ คือ จีน - หัวแดง - พม่า	วางศิลาฤกษ์ พระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐)
พ.ศ. ๒๕๔๐ (พรรษาที่ ๑๒)	จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหา ช้าง ระหว่างเมืองแะ เมืองขัน เขต หัวแดง	- ก่อฐานรากพระพุทธรูปหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐), - บูรณะพระธาตุจอมยอง เมืองยอง ประเทศพม่า,
		- บูรณะพระธาตุเก่าแกใกล้บ้านป่า สา, - บูรณะอุโบสถวัดพระเจ้าทองทิพย์ เชียงราก ประเทศลาว - เดินทางไปโปรดลูกศิษย์ เมืองลง เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮาย ประเทศจีน
พ.ศ. ๒๕๔๑ (พรรษาที่ ๑๓)	จำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติง ประเทศญ ฐาน	- ก่อสร้างพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐) หลัก กม. เขตชายแดนจีน - หัวแดง - พม่า, - บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน จ. เชียงราย, - ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทร์सान วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก, - บูรณะพระธาตุดอยตุงคำ เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก, - บูรณะพระธาตุจอมหงษ์ เมืองพง จังหวัดท่าขี้เหล็ก
พ.ศ. ๒๕๔๒ (พรรษาที่ ๑๔)	จำพรรษา ณ ถ้ำพระพุทธรูปมหา ช้าง เมืองแะ - เมืองขัน เขตหัว แดง	- ทำการจัดฉลองพระธาตุหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐), - ก่อสร้างศาลา พระเจ้าอินทร์सान วัดพระธาตุดอนเรือง, - บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน เชียงราย, - ก่อสร้างศาลา ดอยตุงคำ และ บูรณะพระธาตุจอมหงส์
พ.ศ. ๒๕๔๓ (พรรษาที่ ๑๕)	จำพรรษา ณ ถ้ำน้ำตก เมืองแสนหวี สีป้อ ชายแดนสหภาพพม่ากับ ประเทศจีน	
พ.ศ. ๒๕๔๔ (พรรษาที่ ๑๖)	เมืองกุด เมืองแสนหวี - สีป้อ	สร้างพระธาตุองค์ใหญ่ประดิษฐาน

		พระบรมสารีริกธาตุให้ชาวแสนหวี สื ป้อ
พ.ศ. ๒๕๔๕ (พรรษาที่ ๑๗)	จำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติง ประเทศภู ฐาน เมื่อออกพรรษาแล้วพระครูบาเจ้า อาพาธมีไข้อยู่ตลอดมา จึงเดินทาง กลับประเทศไทย	
พ.ศ. ๒๕๔๖ - พ.ศ. ๒๕๔๗ (พรรษาที่ ๑๘-๑๙)	จำพรรษาที่ เมืองปุนาคา ประเทศภู ฐาน	
พ.ศ. ๒๕๔๘ (พรรษาที่ ๒๐)	กลับประเทศไทย จำพรรษาที่ ถ้ำผา แดง บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่	- มอบทุนการศึกษาระดับปริญญา เอก สาขาพุทธศาสนาแก่ พระ ว. ปิ ยะรัตน์ พระนักศึกษานาคหลวง จากประเทศศรีลังกา - วางศิลาฤกษ์สร้างหอประดิษฐาน พระธาตุเขี้ยวแก้ว โรงพยาบาลศิริ ราช - วางศิลาฤกษ์สร้างพระธาตุ ณ บ้าน ล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ. เชียงใหม่ - วางศิลาฤกษ์บนดอยแม่สะเริง อ. เชียงแสน สร้างแท่นแก้วประดิษฐาน พระพุทธรูป (ศูนย์พัฒนาโครงการ หลวง) - ทำพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลง ในองค์พระธาตุที่สร้างขึ้นใหม่ ณ ดอยเวียงแก้ว อ.เชียงแสน จ. เชียงราย

จากตารางที่ ๓.๒ แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระครูบาบุญชุ่มว่า ท่านได้มีความวิริยะอุตสาหะ และมีศรัทธาตั้งมั่นในการการที่จุติศตวรรษเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไป ในสถานที่ต่างๆ และที่เป็นจุดเด่นและอัตลักษณ์ของท่าน คือ ท่านเดินทางไปแสวงบุญด้วยการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน การที่ท่านไปในพื้นที่ที่แตกต่างกันในแต่ละปีโดยไม่คำนึงถึงความยากลำบาก และได้มุ่งมั่นในการสาธารณูปการ คือการสร้างศาสนสถาน เพื่อเป็นที่ระลึกและบูชาด้วยหัวใจและศรัทธา อย่างแรงกล้า เมื่อดูจากการเชื่อมโยงเส้นทางจะเห็นว่า ท่านเดินทางในเขตดินแดนล้านนาที่เชื่อมกับ ประเทศพม่าเป็นส่วนใหญ่ และเป็นสถานที่ที่มีภูมิศาสตร์เป็นป่าเขาที่มีความลำบาก แม้กระทั่งในประเทศภูฐานที่มีความหนาวเย็น แต่ล้วนเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญของท่าน หลายครั้งที่ท่านจำ พรรษาที่ประเทศหนึ่ง และเดินทางไปยังอีกประเทศหนึ่งเพื่อเผยแผ่และสร้างศาสนสถานต่างๆ อย่าง ไม่หยุดหย่อนและไม่ย่อท้อ ดังที่ผู้วิจัยจำนำเสนอ Mapping โดยภาพรวมของการเชื่อมโยงเส้นทาง ดังนี้

แผนภาพประกอบที่ ๓.๔ Mapping จำลองแสดงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครอบครัวบุญชุ่ม
จากตารางที่ ๓.๑

๑) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครอบครัวบุญชุ่มในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงรายถือเป็นภูมิลำเนาเดิมของครอบครัวบุญชุ่ม เพราะท่านเกิดที่หมู่บ้านแม่คำหนองบัว ตำบลแม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และใช้ชีวิตในวัยเด็กที่แสนลำบาก ประสบกับความทุกข์มากมาย แต่ด้วยการถูกปลูกฝังอบรมความดีงามอย่างสม่ำเสมอจากพ่อและแม่ ทำให้พระครูบุญมีอุปนิสัยที่แตกต่างจากเด็กคนอื่น คือมีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความเข้มแข็ง จนได้มีโอกาสเข้ามาบวชเรียนในพระพุทธศาสนาตั้งที่ตั้งใจไว้ และเริ่มต้นชีวิตในทางธรรมที่บ้านเกิดคือจังหวัดเชียงราย

เริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นปีแรกท่านจำพรรษาที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ ตำบลป่าสัก อำเภอเชียงแสน ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนทางธรรม เพราะท่านมีอุปนิสัยที่ฝึกฝนธรรมะอยู่เป็น

ทุนเดิม และสามารถเผยแผ่ธรรมโดยการเทศน์ การให้ข้อคิดธรรมะกับพุทธศาสนิกชนนำไปปฏิบัติตาม จนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในตัวท่านทั้งที่ยังเป็นสามเณร ด้วยความวิริยะอุตสาหะของท่าน ได้รวบรวมพลังศรัทธาและได้สร้างพระวิหารวัดบ้านด้ายและกุฏิสงฆ์ ๑ หลัง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการบำเพ็ญบารมีของท่านสำหรับในชีวิตของการดำรงสมณเพศ ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์อยู่ ๒ พรรษา จนถึงปี ๒๕๒๐

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ซึ่งเป็นปีพรรษาที่ ๒ ท่านได้ไปจำพรรษาที่วัดพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน ด้วยความมุ่งมั่นของท่านที่จะส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ท่านได้ศึกษาปฏิบัติธรรมและได้สร้างพระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูลและเดินทางไปสร้างพระธาตุจำเมืองท่าวังนั้ง ตำบลเมืองพง พม่า

ในปีที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๒๕ ท่านจำพรรษาที่วัดเมืองหนองป่าหมากหน่อ บ้านห้วยน้ำราก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายและหลังจากนั้นท่านก็จาริกไปจำพรรษาที่จังหวัดเชียงใหม่ และจาริกไปเมืองพงประเทศพม่า และได้เดินทางไปปฏิบัติธรรมที่ประเทศเนปาล จนกระทั่งเกิดอาพาธและกลับมารักษาตัวที่จังหวัดเชียงใหม่และได้อุปสมบทที่วัดสวนดอก

ในพรรษาที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๓๕ ขณะที่ท่านจำพรรษา ณ ดอยป่าไม้เปา ใกล้พระธาตุดอนเรื่องท่านได้สร้างศาลาใหญ่วัดพระธาตุดอนเรื่อง และสร้างพระธาตุจอมหลวงบูดับ , สร้างวิหารพระเจ้าอินทร์สานวัดพระธาตุดอนเรื่อง พม่า ซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ และได้จาริกกลับประเทศไทยจึงสร้างพระธาตุถ้ำผาเรือง ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย หลังจากนั้นได้จาริกไปเมืองพงประเทศพม่า และสร้างศาสนสถานในที่ต่างๆ จนกระทั่งช่วงหนึ่งท่านได้กลับมา ในพรรษาที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อบูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน เชียงราย และเดินทางจาริกไปจำพรรษาที่ประเทศภูฏาน จนกระทั่งพรรษาที่ ๑๙ - ๒๐ สองปีสุดท้ายของการจำพรรษาในต่างแดน ท่านก็ได้เดินทางกลับมายังประเทศไทย และจำพรรษาที่ ถ้ำผาแดง บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ซึ่งพระครูบาเจ้าเห็นว่าสถานที่แห่งนี้เงียบสงบละเอียดถี่ถ้วนมีชาวเขาถึง ๖ หมู่บ้าน ที่พระครูบาเจ้ายังเมตตาได้

จากการศึกษาข้อมูลในช่วงต้นเราจะเห็นได้ว่า บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่มในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเชียงแสน เนื่องจากอุปนิสัยของพระครูบาฯ ท่านมีวิถีอัตลักษณ์และแนวคิดในการแสวงหาสถานที่ในการปฏิบัติธรรม และพื้นที่แสวงบุญที่เหมาะสมตามธรรมชาติ รวมถึงการมีความอุตสาหะที่จะสร้างศาสนสถานไว้เป็นที่บูชาในพระพุทธศาสนาในพื้นที่ที่ห่างไกล เหมือนการกระจายการสร้างศรัทธา และพลังแห่งพระพุทธศาสนาให้มากขึ้นและไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่ เพื่อสร้างรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง เพราะการที่ท่านจาริกไปในแต่ละพื้นที่นั้นจะมีศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนจำนวนมากที่มีความศรัทธา หลั่งไหลกันไปทำบุญและชื่นชมบารมี ทำให้แหล่งพื้นที่เหล่านั้นเกิดการพัฒนา และสร้างวัฒนธรรมชุมชนในสังคมให้มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ที่พระครูบาฯ ได้เข้าไปช่วยฟื้นฟู ส่งเสริม และสร้างศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนให้เกิดขึ้นมาใหม่ และทำให้พระพุทธศาสนาในจังหวัดเชียงรายมีความเข้มแข็ง และมีอัตลักษณ์ที่งดงาม ที่สอดคล้องกับวิถีของพระครูบาบุญชุ่ม

๒) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาบุญชุ่มในเขตจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นเขตพื้นที่เริ่มต้นในการดำเนินชีวิตของการเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา หลังจากที่ท่านได้อุปสมบท ในเดือนวิสาขะวันที่ ๑๑ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ที่วัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ พัทธสีมาในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อเชียงใหม่ มีคนคณะศรัทธามาร่วมเต็มวัด ทำให้ปลื้มปิติยินดีมาก ได้เข้าอุปสมบทเมื่อวันที่ ๙ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ตรงกับเดือน ๘ เหนือขึ้น ๑๑ ค่ำวัน เวลา ๙.๑๙ น. ในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อ พระราชพรหมจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นองค์อุปฌาย์ พระครูเวสุวัณพิทักษ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ พระครูศรีปริยัตินุรักษ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ มีพระสงฆ์ร่วมหัตถบาท จำนวน ๒๙ รูป

ก่อนหน้านั้นในช่วงที่ท่านเป็นสามเณรท่านได้เคยมาจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี ๔ พ.ศ. ๒๕๒๒ ท่านจำพรรษาที่วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และในปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ย้ายไปจำพรรษาที่วัดจอมแจ้งบ้านกวตู้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในปีที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๒๕ ขณะที่ท่านจำพรรษาที่วัดเมืองหนองป่าหล้ามากหน่อ บ้านห้วยน้ำราก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้จาริกไปเพื่อสร้างพระธาตุวัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพ่อแหวนเสาแม่นางจันทร์ฟองเป็นผู้อุปฐาก

หลังจากที่ท่านได้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์แล้ว ในพรรษาที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้เดินทางไปปฏิบัติธรรม ณ ประเทศเนปาล หลังจากนั้น กลับไปจำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมศรีดบะเมุงเมือง วัดพระนอน เมืองพง (พม่า) สร้างกุฏิสงฆ์ญาณส่วโรนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง พม่า และพรรษาที่ ๑๙ – ๒๐ ท่านได้กลับไปจำพรรษาที่ประเทศภูฏานอีก คือใน พ.ศ. ๒๕๔๖ และใน พ.ศ. ๒๕๔๗ ตลอดเวลาที่พระครูบาเจ้าฯ จำพรรษาอยู่ในต่างแดนคณะศิษยานุศิษย์จะผลัดกันดูแลอุปฐาก จากทั้งลูกศิษย์และศรัทธาที่อยู่ในพื้นที่และจากประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอ

จนในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘ ศิษยานุศิษย์ปลื้มในความเสียสละของพระครูบาเจ้าฯอย่างมาก เมื่อพระครูบาเจ้าฯเลือกจำพรรษา ณ ถ้ำผาแดง บ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ซึ่งพระครูบาเจ้าเห็นว่าสถานที่แห่งนี้เงียบสงบและใกล้ๆถ้ำยังมีชาวเขาถึง ๖ หมู่บ้าน ที่พระครูบาเจ้าฯยังเมตตาได้ ในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๘ คณะศิษยานุศิษย์ร่วมกันจัดงานถวาย ณ บริเวณหน้าถ้ำ มีการตั้งโรงทาน แจกเสื้อกันหนาว ผ้าห่ม อาหารแห้ง ต้มใส่น้ำตลอดจนปัจจัย ให้กับทุกคนรอบครัว และยังได้รับพรกันอย่างทั่วถึง

จากข้อมูลข้างต้นเมื่อวิเคราะห์ จะพบว่า บทบาทและการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาบุญชุ่มในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา การเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างศาสนสถานของพระครูบาฯ ได้ช่วยฟื้นฟูพลังศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุว่า การจาริกไปของท่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดแรงกระตุ้นต่อสังคมของชาวพุทธในด้านของการทำบุญ การบริจาคทาน และการสร้างคุณงามความดีตามคำสอนธรรมที่พระครูบาฯได้สอนและชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติให้แก่พุทธศาสนิกชนในการที่จะน้อมนำคำสอนนั้นไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาบุญชุ่มนั้นมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากการจาริกเพื่อปฏิบัติธรรม แล้วท่านยังจาริกเพื่อสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาให้เป็นอนุสรณ์แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งใน

ล้านนาและประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ลาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงไปถึงประเทศอื่นๆ เช่น ประเทศภูฏาน เนปาล และจีนอีกด้วย พื้นที่ในการแสวงธรรมของท่านนั้นแผ่ขยายไปจนเป็นที่รู้จัก ทำให้เกิดการพัฒนาด้านวิถีชีวิตและสังคมของคนในพื้นที่ ในการที่จะประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างคุณงามความดีของท่าน และน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติ อีกทั้งยังความเลื่อมใสศรัทธาไปสู่ดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ตามเส้นทางที่ท่านได้จาริกไป โดยเริ่มต้นจากดินแดนล้านนาอันเป็นภูมิเกิด ไปยังสถานที่ที่อยู่ห่างไกล ด้วยการประพฤติปฏิบัติ มีปฏิปทา ในพระพุทธศาสนา เดินตามรอยองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นแนวทางแห่งพระอริยอย่างแท้จริง เพื่อให้ถึงซึ่ง มรรค ผล และนิพพานต่อไป

๓.๕ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระพรหมมงคล(ครูบาทอง)

ผลงานด้านต่าง ๆ ของพระพรหมมงคล ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานเหล่านั้นให้ปรากฏล้วนแล้วเป็นการจรโลงพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ผลงานดังกล่าว คือ (๑) งานบริหารกิจการคณะสงฆ์ เช่น งานด้านการศึกษา ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสังคมสงเคราะห์ (๒) งานเทศนาและงานประพันธ์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ ผลงานในแต่ละด้านดังกล่าวมา เป็นลำดับ

๓.๕.๑ งานบริหารกิจการคณะสงฆ์

ผลงานด้านต่าง ๆ ในขณะที่พระพรหมมงคลเป็นพระนักปกครอง นักบริหาร ตลอดถึงนักเผยแผ่ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และผู้บริหาร กิจการของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอที่ท่านรับผิดชอบตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ท่านได้ทำงานตามที่ได้รับมอบหมายในตำแหน่ง ซึ่งถือว่าเป็นผลงานของท่าน ผลงานดังกล่าวแบ่งออกเป็น ๕ ด้าน ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๕.๒ งานบริหารและการจัดการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมฝึกหัดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดเชียงใหม่ ณ วัดเมืองมา จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังมีการปฏิบัติวิปัสสนาตลอดมา
พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างหอสมุด และจัดตั้งห้องสมุดวัดเมืองมาขึ้น
พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นผู้จัดตั้งสำนักสอนพระอภิธรรมขึ้นเป็นแห่งแรก ณ วัดเมืองมา โดยอาราธนาพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางพระอภิธรรมมาจากวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี และวัดมหาธาตุฯ พระนคร จนถึงปัจจุบันก็ยังมีการสอนพระอภิธรรมอยู่

พ.ศ. ๒๕๑๐ – ปัจจุบัน เป็นผู้บริหารงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ในตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอฮอด

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ ถ้ำตองตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกับคณะกรรมการของสำนักและคณะสงฆ์อำเภอจอมทอง สร้างกุฏิ ศาลา และห้องปฏิบัติวิปัสสนาจนเป็นที่เรียบร้อย

พ.ศ. ๒๕๑๒ เปิดสำนักเรียนนักธรรม บาลีไวยากรณ์ และอภิธรรมขึ้น ที่วัดเมืองมา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๕ เริ่มเปิดโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดอินทาราม (แม่ถัง)
อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๓ เปิดสำนักเรียนพระอภิธรรมและนักธรรมขึ้นที่วัดสิริมงคลจารย์
พร้อมทั้งเปิดเป็นสำนักอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และจัดตั้งสำนักแม่ชีประจำจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นที่วัดนี้
ด้วย

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นองค์ประธานก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานม่อนฤๅษีขึ้น ที่
อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๑ เปิดสำนักเรียนพระอภิธรรมขึ้น ที่วัดร่ำเปิง (ต. ไปหาราม) อำเภอ
เมืองจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๓ เปิดสำนักเรียน นักธรรม บาลีไวยากรณ์ และภาษาล้านนา ที่วัดร่ำ
เปิง (อ.ไปหาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๕ เปิดสอนนักธรรม บาลีไวยากรณ์ และภาษาล้านนา ขึ้นที่วัดพระธาตุ
ศรีจอมทองวรวิหาร และเปิดสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ถึงชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนในปริยัติธรรม ตามโครงการมูลนิธิเพื่อ
การศึกษา ขึ้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นประธานในการเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ที่วัดพระธาตุศรี
จอมทองวรวิหาร เพื่อเป็นการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน สำหรับ
เยาวชนระดับชั้น ป.๓ – ป.๖ จำนวน ๔๐๐ คน จากโรงเรียนต่าง ๆ ที่อยู่รอบวัดพระธาตุศรีจอมทอง
วรวิหาร เริ่มเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๙^{๗๔}

พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล) ได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์โดยเฉพาะทาง
ธรรมนั้น ท่านได้ศึกษาจบนักธรรมชั้นเอก ในสมัยนั้น กล่าวไว้ว่า คนที่จบนักธรรมชั้นเอกเป็นผู้มี
ความรู้ด้านธรรมะ แดกฉานในธรรมสามารถเทศน์ หรือบรรยายได้เป็นอย่างดี แต่ท่านเมื่อเรียนจบ
นักธรรมเอกแล้ว ปรากฏว่า มีความรักในการปฏิบัติจึงได้ศึกษาเล่าเรียนวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถ
มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรง ด้วยความรู้ความสามารถดังกล่าว อีกทั้งท่านเป็นผู้มีความเมตตา
เป็นที่ตั้ง ประกอบด้วยความเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล นอกจากสอนวิปัสสนากรรมฐานแล้ว
ยังได้สนับสนุนการศึกษาปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณร กล่าวคือ ได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม
ขึ้นหลายแห่ง เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งนักธรรมและบาลี จัดตั้งโรงเรียนสอน
พระอภิธรรม สอนวิปัสสนากรรมฐานหลายแห่ง ดังปรากฏในผลงานที่กล่าวมา

ท่านเป็นทั้งพระนักเผยแผ่ พระนักปฏิบัติ พระนักการศึกษา พระนักการปกครอง ครบ
บริบูรณ์ในตัวท่านเอง โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดพระธาตุ
ศรีจอมทองวรวิหาร ในปัจจุบันมีพระภิกษุ สามเณร สามารถสอบบาลีได้เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ระดับ
ประโยค ๑ – ๒ ถึง ป.ธ.๗-๘-๙ ทั้งนี้ เพราะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากพระเทพสิทธิอาจารย์เป็น
อย่างดียิ่งนั่นเอง ด้านการศึกษาฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ก็เจริญมั่นคงด้วยดีเสมอมา ดังจะเห็นได้จาก

^{๗๔} ดิสรณี ช่วยสงคราม,รศ., ประวัติผลงานของพระราชพรหมจารย์, (เอกสารอัดสำเนา, มปป.), หน้า
๔๑ – ๔๑

ผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้แล้ว อีกอย่างหนึ่ง ท่านเป็นผู้มีอุดมการณ์สูงและเป็นคนจริงจังกับการทำงาน ทั้งที่เป็นงานในตำแหน่งผู้ปกครอง และงานในหน้าที่ของพระสงฆ์สาวก ท่านจะดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ เป็นผู้มีความรับผิดชอบในหน้าที่สูง

นอกจากท่านจะเห็นความสำคัญและคุณค่าของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว งานการศึกษาด้านปริยัติก็เห็นว่าจะต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน เพราะปริยัติเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าขาดปริยัติแล้ว การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่งอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้ที่จะแนะนำการปฏิบัติ จะได้เผยแพร่ความรู้ในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วย จะเห็นว่า ท่านเป็นผู้มุ่งมั่นด้วยอุดมการณ์ที่สูงยิ่ง เรียกว่าไม่ทิ้งทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญเท่า ๆ กัน ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ยืนหยัดอยู่ในหลักการแห่งพระพุทธศาสนาด้วยใจมั่นคง

นับได้ว่า ท่านได้สร้างผลงานด้านการบริหารและการจัดการศึกษาให้แก่คณะสงฆ์อำเภอฮอดและจังหวัดเชียงใหม่อยู่ไม่น้อยเลย จะเห็นได้จากการที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอฮอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ถึงปัจจุบัน เป็นเวลาร่วม ๓๕ ปี ท่านได้ดูแลเอาใจใส่ด้านการศึกษาทั้งส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างดี จะสังเกตได้จากการที่ท่านได้เสียสละเวลาเพื่อการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่ท่านจบการศึกษา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้ทำหน้าที่สอนวิปัสสนากรรมฐานมาโดยตลอด ขณะเดียวกันเมื่อท่านได้รับตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ ก็ได้ก่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรม สำนักพระอภิธรรม สำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ขยายไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมาจากผลงานที่ท่านได้ทำไว้ให้แก่คณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนั่นเอง

๓.๕.๓ งานด้านการปกครอง

พ.ศ. ๒๔๙๑	เป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมาง ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๔๙๑	เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๐๙	เป็นรองเจ้าคณะอำเภอฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๐๙	เป็นรักษาราชการเจ้าคณะอำเภอฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๑๐	ปัจจุบัน (๒๕๔๙) เป็นเจ้าคณะอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๑๑	เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. ๒๕๑๗	เป็นรักษาราชการเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๓๑	เป็นเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๓๔ – ปัจจุบัน (๒๕๖๐)	เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร (พระอารามหลวง) อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ^{๗๕}

^{๗๕} ที่ระลีกงานฉลองสมณศักดิ์ – พัตยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝายวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมจฺคโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๓), หน้า ๒.

จากการที่ท่านได้รับตำแหน่งทางการปกครองหลาย ๆ ตำแหน่ง เริ่มต้นที่ตำแหน่งเจ้าอาวาส จะสังเกตได้ว่า ท่านได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสหลายวัด ทั้งนี้เพราะผลจากการที่ท่านได้เผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานโดยก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานเพื่อสอนด้านการปฏิบัติแก่ศรัทธาประชาชนทั่วไป ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดไหนก็ต้องขยายก่อตั้งสำนักวิปัสสนาที่วัดนั้น เริ่มจากวัดเมืองมา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็ได้ตั้งสำนักวิปัสสนาขึ้นที่นั่น เมื่อมีความเจริญมั่นคงดีแล้ว ก็จะขยายไปอีกและด้วยความศรัทธาของประชาชนจึงอยากจะให้ท่านได้พัฒนาวัดอื่น ๆ ด้วย จากนั้นจึงได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็ได้สร้างผลงานด้านสาธารณูปการ และก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่นั่นอีก ปรากฏว่า ได้ผลเป็นอย่างดี เป็นสำนักปฏิบัติธรรมด้านวิปัสสนา เป็นที่นิยมชมชอบของชาวไทยและชาวต่างชาติมากมาย เมื่อมีความมั่นคงดีแล้ว ต่อมาท่านก็ได้รับพระบัญชาจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็ได้สร้างผลงานต่าง ๆ อย่างมากมาย แต่ที่ถือเป็นงานที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดที่ท่านจะทิ้งไม่ได้ นั่นคือ การตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน และโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมชาติและบาลี ที่วัดนี้ ตั้งแต่ที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสมาจนกระทั่งปัจจุบัน

งานด้านการปกครองอื่น ๆ เช่น เป็นเลขาธิการเจ้าคณะตำบลฮอด และเจ้าคณะอำเภอฮอด ท่านก็ได้ทำอย่างต่อเนื่อง ปรากฏผลงานให้เห็นอย่างมากมาย โดยเฉพาะในตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอฮอดนั้น จะสังเกตเห็นว่า ท่านดำรงตำแหน่งเป็นเวลาอันยาวนานถึง ๓๙ ปีแล้ว จากเวลาตรงนี้เองที่สะท้อนให้เห็นการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ไม่ขาดตกบกพร่อง ได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี ท่านได้ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ระดับอำเภอเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ไม่เคยมีอภิรภัยในเขตการปกครองเกิดขึ้นแต่ประการใด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ท่านเป็นผู้มีบุญญาธิการ มีเมตตาธรรม ประกอบกับเป็นนักปฏิบัติ จึงทำให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของท่านมีความเคารพบูชาด้วยใจจริง เหตุนี้ จึงทำให้การปกครองในเขตที่ท่านรับผิดชอบเป็นไปด้วยสงบเรียบร้อยดีงามทุกประการ ดังที่ พระเทพวิสุทธิคุณ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

ท่านเจ้าคุณ พระพรหมมงคล เป็นพระเถระที่มีจิตใจงดงาม มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เสมอต้นเสมอปลาย มีผลงานด้านการปกครอง การศึกษา การสาธารณูปการ สังคมสงเคราะห์ และโดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน กล่าวได้ว่าท่านเป็นพระนักปฏิบัติที่ดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีความรู้ความสามารถวิปัสสนาเป็นเลิศ ขณะเดียวกันท่านก็ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอฮอด เรียกได้ว่า งานปกครองคณะสงฆ์ทั้งในวัดและนอกวัด ท่านทำได้ดีไม่มีบกพร่อง ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอฮอดมาเป็นเวลานาน ในเขตการปกครองของท่านเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่เคยมีอภิรภัยใด ๆ เลย นับได้ว่า ท่านเจ้าคุณเป็นพระนักปฏิบัติและนักปกครองที่ตรูปรหนึ่งในล้านนา

พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล) เป็นพระเถระที่มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายดีมาก ได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งทางการปกครองตามที่ได้รับแต่งตั้ง เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามและเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของท่าน และได้ทำหน้าที่ไม่ขาดตกบกพร่อง โดยเฉพาะเมื่อท่านได้รับตำแหน่งให้ทำหน้าที่ใด ก็จะทุ่มเทให้กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้นอย่างสุดความสามารถ จึงทำให้งานที่ได้รับมอบหมายนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง สรุปได้ว่า ท่านเป็นพระ

นักปกครอง นักบริหาร และนักวางแผนที่ดีรูปหนึ่งของคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยผลงานที่ปรากฏตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๕.๔ งานด้านการเผยแผ่

- พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมฝึกหัดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดเชียงใหม่ ณ วัดเมืองมา จนถึงปัจจุบันนี้ก็มี การปฏิบัติวิปัสสนาตลอดมา
- พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นผู้ริเริ่มหน่วยพัฒนาจิต สาขาวัดเมืองมา จังหวัดเชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ถ้ำตอง ตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกับคณะกรรมการของสำนักและคณะสงฆ์อำเภอจอมทอง สร้างกุฏิ ศาลา และห้องปฏิบัติวิปัสสนาจนเป็นที่เรียบร้อย
- พ.ศ. ๒๕๑๐ ริเริ่มก่อตั้งสำนักวิปัสสนาปัญญาธาราม (สันกุ) ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๒๔ จัดตั้งโรงพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนาขึ้นที่วัดรำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ถ้ำบวกตอง ตำบลห้วยน้ำจาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นประธานอำนวยการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนา
- พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นผู้แทนของพระสงฆ์ไทยเข้าร่วมประชุมสมัชชาสันนิบาตศาสนาสากลทั่วโลก ซึ่งมีผู้นำจากศาสนาต่าง ๆ เช่น ท่านดาไลลามะ เป็นต้น มาประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติ เพื่อความสามัคคีธรรมที่จะสร้างสรรค์สันติภาพของโลก ที่เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก
- พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นประธานก่อตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อดำเนินกิจการด้านสาธารณกุศล ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการต่อสังคมส่วนร่วม
- พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นประธานอำนวยการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีล้านนา
- พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นผู้แทนของพระสงฆ์แห่งประเทศไทย เดินทางไปร่วมประชุมเพื่อศาสนสัมพันธ์แห่งโลก ประเทศอิตาลี ซึ่งมีผู้แทนทางศาสนาจาก ๕ ทวีป ๓๔ ประเทศ มาร่วมประชุมเพื่อหาแนวทางที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก ระหว่างวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน - ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ และในการประชุม ฯ ครั้งนี้ ท่านได้แลกเปลี่ยนทัศนะในการสร้างสันติภาพของโลกกับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น พอล ที่ ๒ ประมุขแห่งคริสตจักรนิกายโรมันคาทอลิก ณ มหาวิทยาลัยคอปปีโน นครวาติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี
- พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับอาราธนาเป็นมุนีจากกลุ่มโฟโคลาเร่ โดยมีคุณเคียร่า ลูบิค เป็นประธานให้ไปบรรยายธรรมะและสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่สมาชิกโฟโคลาเร่ ที่ประเทศอิตาลีในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ พร้อมทั้งได้เข้าเฝ้าแลกเปลี่ยนทัศนะกับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น พอล ที่ ๒ ที่โบสถ์เซ็นต์ปีเตอร์ ประเทศอิตาลี เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๑^{๗๖}

^{๗๖} ดิสรณี ช่วยสงคราม, รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมจารีย์, หน้า ๔ - ๕.

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นหัวหน้าคณะพระวิปัสสนาจารย์เดินทางไปเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานในต่างประเทศ เป็นเวลา ๕ เดือน ณ ประเทศเยอรมัน ประเทศอิตาลี ประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศเม็กซิโก ในแต่ละประเทศ มีผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้งหมด ๑๘๐ คน และมีผู้เข้ารับฟังการบรรยายธรรม ๑,๕๐๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานพระวิปัสสนาจารย์ ให้การอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารรวมจำนวนทั้งหมด ๑,๒๖๒ รูป/คน

พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานพระวิปัสสนาจารย์ ให้การอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก และอุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร รวมจำนวนทั้งหมด ๑,๘๕๔ รูป/คน

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นหัวหน้าคณะพระวิปัสสนาจารย์เดินทางไปเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานในต่างประเทศ เป็นเวลา ๓ เดือน ณ ประเทศอิตาลี ประเทศสเปน ประเทศสวีเดน ประเทศเยอรมัน ประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศเม็กซิโก ในแต่ละประเทศ มีผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้งหมด ๒๔๐ คน และมีผู้เข้ารับฟังการบรรยายและร่วมเวียนเทียนวันวิสาขบูชาที่ประเทศเม็กซิโก จำนวน ๑๕๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นหัวหน้าเจ้าคณะหนเหนือฝ่ายวิปัสสนาธุระจากกองกาวิปัสสนาธุระแห่งประเทศไทย ในพระสังฆราชูปถัมภ์^{๗๗}

ผลงานด้านการเผยแผ่ของพระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล) ดังกล่าวนั้น นับว่าเป็นผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล เพื่อให้มองเห็นภาพอย่างชัดเจน ผู้วิจัยขอนำผลงานบางส่วนมากล่าวไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑) พระพรหมมงคลกับการรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนา

พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล) ขณะที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพิพัฒนคุณาภิบาล ได้เล็งเห็นความสำคัญและคุณประโยชน์ของการรวบรวมและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนาขึ้น เพื่อเป็นมิ่งขวัญของชาวล้านนาสืบไป นอกจากจะเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองถาวรในภาคเหนือแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกของวัฒนธรรมทางภาษาด้วย ซึ่งในปัจจุบันนี้พระไตรปิฎกฉบับล้านนาที่สมบูรณ์เป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง เนื่องจากได้กระจายตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในภาคเหนือ ท่านได้ใช้เวลาในการรวบรวมพระไตรปิฎกล้านนาถึง ๑๙ ปี พร้อมกันนี้ก็ได้นำให้มีการชำระ เรียบเรียงขึ้นใหม่ และจัดพิมพ์ขึ้น โดยเก็บรวบรวมไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดร้าง เพื่อให้ศูนย์กลางในการศึกษาค้นคว้าทั้งด้านพระปริยัติธรรมและวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคเหนือ นับได้ว่าพระไตรปิฎกฉบับล้านนาเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวล้านนา ซึ่งสมควรที่จะอนุรักษ์ไว้ให้เป็นคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาสืบต่อไป^{๗๘}

^{๗๗} ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ พระเทพสิทธิธำรง (ทอง สิริมงคล), (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔ – ๑๕

^{๗๘} ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ – พัตยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓ หน้า ๑๑.

การดำเนินงานในครั้งนี้ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการยืมพระไตรปิฎกจากหอพระไตรปิฎกวัดวาอารมต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือมารวบรวมไว้ และได้อาราธนาพระเถรานุเถระตลอดถึงนักปราชญ์ทางภาษาล้านนา มาช่วยกันตรวจชำระและเรียบเรียงขึ้นใหม่ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ได้จัดให้มีการหล่อหัวพิมพ์ภาษาล้านนา โดยได้จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์วัดร่ำเปิง

ในวันอังคารที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงแปรพระราชฐานมาประทับที่ตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ พระธรรมราชาโนวัตร (ฟู อุตตสิโว) ได้ถวายพระพรให้ทรงทราบถึงกิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นประโยชน์และคุณค่าของการสร้างพระไตรปิฎกฉบับล้านนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนหนึ่งให้เป็นทุนในการดำเนินการ

ในการรวบรวม ชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา ระหว่างการดำเนินงานได้รับพระกรุณาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาที่วัดร่ำเปิง ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๓ ทรงยกฉัตรพระเจดีย์ และทรงทอดพระเนตรการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา

พระพรหมมงคล ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพิพัฒนคณาบาล ได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา อย่างเต็มความสามารถ ตลอดถึงปัจจัยเพื่อรวบรวม ชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา จนกระทั่งงานนี้ได้สำเร็จลุล่วงลงในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้จัดงานสมโภชพระไตรปิฎกฉบับล้านนาเสร็จสิ้นลงด้วยดี ส่วนงบประมาณนี้ใช้ในการดำเนินการทั้งสิ้น ประมาณ ๓ ล้านบาท ซึ่งเป็นปัจจัยที่ได้รับจากการบริจาคของลูกศิษย์ทั้งหลาย และผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส

ในวันที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับล้านนาแก่เจ้าคณะภาค ๖ เจ้าคณะภาค ๗ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอ ในเขตภาค ๖ และภาค ๗ ตลอดถึงเจ้าคณะเมืองเชียงใหม่ ทั้งหมดรวม ๑๑๙ ชุด ซึ่งงานพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับล้านนาได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๒) พระพรหมมงคลกับโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกอักษรส้านนาภาษาบาลี

พระพรหมมงคล ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสุพรหมยานเถร เจ้าคณะอำเภอฮอด เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ได้เสนอแนวคิด โดยเขียนเป็นโครงการเสนอต่อที่ประชุมคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๓๖ ประชุม ณ วัดข้าวพั่นหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๖ โดยท่านได้บรรยายเหตุใหญ่ ๓ ประการ ให้คณะสงฆ์พิจารณาดังต่อไปนี้^{๗๙}

(๑) เมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในอาณาจักรดินแดนล้านนา ได้จัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพระธรรมทินเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าติโลกราชมหา กษัตริย์ ลำดับที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์มังรายเป็นองค์อุปถัมภ์ใช้เวลา ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ เมื่อสังคายนา สิ้นสุดลงแล้ว จึงจารึกพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ปิฎกลงในใบลานเป็นอักษรล้านนาภาษาบาลี หลังจากนั้น

^{๗๙} ที่ระลึกในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๗๒ ปี พระสุพรหมยานเถร (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล), (เชียงใหม่ : มปป.), หน้า ๑๕ - ๑๖.

พระสงฆ์และชาวพุทธที่มีศรัทธาได้ทำการคัดลอก โดยจารึกลงในใบลานนำไปศึกษาเล่าเรียน และเก็บรักษาไว้ตามหอธรรมวัดต่าง ๆ ปัจจุบันพระไตรปิฎกอักษรล้านนาภาษาบาลีดังกล่าว ชำรุดสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ถึงแม้จะค้นพบอยู่บ้างก็ไม่สมบูรณ์ อันเนื่องมาจากกาลเวลา และระบบการเก็บรักษาไม่ดีพอ เวลาชนย้ายทำให้ใบลานชำรุดผุพังได้ง่าย ประกอบกับกาลต่อมาสถานการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การเรียนภาษาบาลีมีน้อยลง เมื่อนำมาอ่านแล้วไม่เข้าใจ คิดว่าเป็นของไม่มีคุณค่า จึงมีผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์นำไปทำลายบ้าง นำไปเผาเพื่อเอาชี้อู่ (ผง) ไปสร้างพระบูชาบ้าง บางรายมอบให้ชาวต่างประเทศที่นิยมของเก่าไป และสิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ เมืองเชียงใหม่แคว้นล้านนาเสื่อมอิสรภาพลง และวัฒนธรรมต่างถิ่นเผยแผ่แพร่เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนาอย่างกว้างขวาง ทำให้คนส่วนมากโดยเฉพาะคนรุ่นหลัง มองไม่เห็นความสำคัญของอักษรล้านนา มองไม่เห็นของดีที่บรรจุไว้ในคัมภีร์ใบลาน โชคดีที่ยังมีบุคคลบางกลุ่ม บางพวก บางกลุ่ม ได้มองเห็นความสำคัญและช่วยกันพยายามอนุรักษ์รักษา ปัจจุบันการศึกษาพระพุทธศาสนากลับฟื้นตัวขึ้นมาในดินแดนเมืองเชียงใหม่ ที่เคยทำการสังคายนาพระไตรปิฎกอีกครั้งหนึ่ง ขณะนี้มีสถาบันศึกษาทางพระพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมและบาลี ที่ให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรโดยเฉพาะเกิดขึ้นหลายแห่ง มีพระภิกษุสามเณรจากทุกภาคของประเทศมาศึกษาพระพุทธศาสนากันอย่างกว้างขวาง สมควรอย่างยิ่งที่จะสืบค้นเสาะแสวงหาพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาภาษาบาลีมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเหมือนเอกสารปัจจุบัน เพื่อให้พระภิกษุสามเณรตลอดจนศรัทธาประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาเล่าเรียนกันต่อไป

(๒) ปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นปีที่เมืองเชียงใหม่มีอายุครบ ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ถือว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และเมืองวัฒนธรรมที่เก่าแก่เมืองหนึ่งของโลก เป็นเมืองที่ชาวโลกรู้จักในนามที่เป็นบ่อเกิดชนบทรรมนิยมประเพณีอันดีงามมากมายและยังอนุรักษ์รักษาไว้ได้อย่างมั่นคงมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ทางราชการได้จัดงานเฉลิมฉลองสมโภช ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ขึ้น ในงานอันยิ่งใหญ่นี้ควรนำเอาพระไตรปิฎกอักษรล้านนา ภาษาบาลี มาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเหมือนกับเอกสารปัจจุบัน ถ้าปิฎกส่วนใดไม่สามารถจะสืบเสาะแสวงหามาได้ ก็ควรปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มาเป็นอักษรล้านนาให้มีความสมบูรณ์จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ร่วมเฉลิมฉลองสมโภช ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ ในนามของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนี้ ยังได้จัดให้มีการฉลองสมโภชพระไตรปิฎกอักษรล้านนาขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพราะพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนานี้ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์พระไตรปิฎกสืบสานวัฒนธรรมล้านนาแล้ว ยังเป็นการสมโภชเฉลิมสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครบ ๕๐ ปี ซึ่งเป็นปีกาญจนาภิเษก และฉลองครบรอบ ๗๐๐ ปีของเมืองเชียงใหม่ ดังที่นายถาวร เสาร์ศรีจันทร์ กล่าวว่า

เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี และสมโภชเมืองเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ในกาลอันเป็นมหามงคล ยิ่งทั้งสองประการดังกล่าวมานี้ ทางคณะสงฆ์ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ โดยการนำของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพรหมมงคล ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสุรพรหมยานเถร (วิ) พระเดชพระคุณได้เป็นประธานจัดทำปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาขึ้น เพื่อฉลองงานมงคลทั้งสองดังกล่าวข้างต้น โดยจัดขบวนแห่พระไตรปิฎกเริ่มที่อนุสาวรีย์สามกษัตริย์เข้าสู่วัดสวนดอก ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธาน ตามด้วยขบวนแห่ของข้าราชการ ศรัทธาประชาชน

ประกอบด้วยชาวพื้นเมือง ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มากมาย นำความปิติยินดี ปลาทปลื้มมาสู่พี่น้องชาวพุทธทั่วทั้งภาคเหนือ นับได้ว่า พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพรหมมงคล เป็นพระมหาเถระผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม เมตตาธรรม มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง และถือว่าเป็นผลงานที่โดดเด่นอย่างเห็นได้ชัดเจน ผลงานด้านอื่น ๆ คิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาทั่วไปที่ใคร ๆ ต่างก็ทำได้ แต่อาจจะไม่ประสบความสำเร็จเท่ากับท่านเจ้าคุณ ทั้งนี้ เพราะท่านเป็นพระมหาเถระที่มีบุญบารมีและเป็นพระวิปัสสนาที่ประชาชนทั่วไปให้การยอมรับและศรัทธาเลื่อมใสอย่างท่วมท้นนั่นเอง

๒) พระพรหมมงคลกับการปริวรรตพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ฉบับการ์ตูนเป็นฉบับภาษาล้านนา

การจัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก ฉบับการ์ตูน” เป็นภาษาล้านนาเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระแทนพระองค์ทรงเปิดป้ายอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสรณัณ ฌ วัดสิริวังคลาจารย์ กิ่งอำเภออดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ วันอังคารที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ในการนี้ พระพรหมมงคล จึงได้ดำเนินการจัดทำโครงการปริวรรตพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ให้เป็นภาษาล้านนา เพราะเห็นว่า เป็นพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่ายิ่งทางพระพุทธศาสนา และเป็นประโยชน์แก่ชาวพุทธและผู้สนใจทั่วไป จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนาช่วยกันแปล ตรวจ ชำระ จนมีความสมบูรณ์ทุกด้านสำเร็จลุล่วงด้วย ดังที่ พระพรหมมงคล ได้กล่าวไว้ในคำปรารภการแปลพระราชนิพนธ์เป็นภาษาล้านนาตอนหนึ่งว่า

พระราชนิพนธ์พระมหาชนก ฉบับการ์ตูน ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง อ่านแล้วได้ข้อคิด ได้คติสอนใจ โดยเฉพาะคุณธรรมความเพียรสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ จักเกิดคุณประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงได้ทำหนังสือถึงสำนักพระราชเลขาธิการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระราชนิพนธ์แปลเป็นภาษาล้านนา ซึ่งราชเลขาธิการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต และมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ต้องพิมพ์ภาษาไทยด้วย” อาตมาภาพรู้สึกซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณและปิตินดีเป็นล้นพ้น จึงได้มีประการแต่งตั้งคณะทำงานขึ้น ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนาดำเนินการ ขณะนี้งานแปลพระราชนิพนธ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้จัดพิมพ์เผยแพร่ตามวัตถุประสงค์ต่อไป^{๔๐}

งานด้านการเผยแผ่นั้น นับได้ว่า ท่านประสบความสำเร็จได้อย่างสวยงามงดงาม ทั้งนี้ เพราะท่านเป็นพระวิปัสสนาจารย์ชั้นผู้ใหญ่ อากัปกริยาของท่านน่าเลื่อมใส สุขุมลุ่ม ทุกอิริยาบถเป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง พุท บรรยายธรรม หรือนำปฏิบัติ ล้วนอยู่ในอาการสำรวมอย่างยิ่ง คำสอนของท่านลึกซึ้ง ชวนให้คิดละลัดติดตาม เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันสามารถประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี และผลงานของท่านก็เป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ท่านเป็นพระนักเผยแผ่ที่เปี่ยมด้วยศักยภาพ คุณภาพ และประสิทธิภาพ ด้วยลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว พุดน้อย ปฏิบัติมาก สำรวมอินทรีย์ทุกก้าวย่าง

กล่าวได้ว่า พระพรหมมงคล ได้สร้างผลงานด้านการเผยแผ่ไว้เป็นจำนวนมากทั้งใน

^{๔๐} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกฉบับการ์ตูน (ฉบับแปลเป็นภาษาล้านนา), (เชียงใหม่ : ธาตทองการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๓.

ประเทศและต่างประเทศดังที่ปรากฏแล้ว และสร้างความประทับใจแก่ผู้ร่วมงาน ลูกศิษย์ศรัทธา สาธุชน ตลอดจนผู้ที่ได้สัมผัสงานด้านการเผยแผ่ของท่านเป็นอย่างดี ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะผลงานที่ปรากฏนั่นเอง ผลงานทุกอย่างดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ด้วยความตั้งใจและปรารถนาดีต่อพระพุทธศาสนา ประเทศชาติ และสังคม

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล จะได้กล่าวถึงในวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบทที่ ๔ ต่อไป

๓.๕.๕ งานด้านสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างวัดจำนวน ๑๒ วัด ที่ได้อพยพเนื่องจากน้ำท่วมเขื่อนภูมิพล จึงอพยพไปอยู่ที่นิคมสร้างตนเอง กิ่งอำเภอดอยเต่า

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างวัดสิริมงคลาจารย์ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นประธานในการพัฒนาและก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานต่าง ๆ กว่า ๕๐ สำนักวิปัสสนา

พ.ศ. ๒๕๐๙ ริเริ่มก่อสร้างวัดสิริมงคลาจารย์ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นประธานในการสร้างถนนขึ้นพระธาตุดอยเกิ้ง รวมเป็นระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นประธานพัฒนาวัดต่าง ๆ ถนน สะพาน ในอำเภอสอด และกิ่งอำเภอดอยเต่า หลายแห่ง

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้าง (ตโปทาราม)

พ.ศ. ๒๕๑๗ บริจาคพัดลมไปยังสำนักวิปัสสนากรรมฐานต่าง ๆ อย่างทั่วถึง จำนวนหลายร้อยเครื่อง ซึ่งสำนักวิปัสสนาบางแห่งอยู่ที่ทุรกันดาร อากาศค่อนข้างร้อนมาก

พ.ศ. ๒๕๑๗ ริเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้าง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดร้างให้เป็นสำนักอบรมฝึกหัดวิปัสสนากรรมฐานขึ้น ปัจจุบันเป็นศูนย์วิปัสสนาประจำจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ขึ้นที่วัดร้าง (ตโปทาราม) อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๖ ริเริ่มก่อสร้างกุฏิสำหรับอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เป็นจำนวนมากกว่า ๑๐๐ ห้อง ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันมีการซื้อที่ดินเพื่อขยายเพิ่มเติมอยู่เรื่อย ๆ

พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ตามโครงการมูลนิธิเพื่อการศึกษา ขึ้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่^{๘๑}

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยม

^{๘๑} พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมจฺโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, (เชียงใหม่ : ครองช่างการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖ - ๑๗.

จัตุรัสทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างหอฉัน โรงครัว ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างธรรมศาลา ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างพระอุโบสถ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดดอยพระเก็ด อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างหอฉันโยคีผู้ปฏิบัติธรรม ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อที่ดินถวายวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์กุฏิรูปาครวิชัย ลักษณะสี่เหลี่ยม ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานสร้างระบบประปาภายในวัดและสำนักวิปัสสนากรรมฐานรวมทั้งถังเก็บน้ำพร้อมระบบกรองน้ำ

- เป็นประธานในการสร้างพระอุโบสถ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุดอยน้อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างสถานือนามัยพระราชพรหมจารย์ (บ้านตาล) ลักษณะทรงไทยล้านนา ตำบลบ้านตาล อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดสิริมงคลจารย์ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลา ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุดอยน้อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นประธานสร้างลานธรรม ลานโพธิ์ ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทรงไทยล้านนา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อที่ดินถวายวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อดินมาถมที่ดินวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานขุดสระน้ำเพื่อการประปาภายในวัด ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างอาคาร ๘๐ ปี พระราชพรหมจารย์

ลักษณะหลังคาทรงไทย ณ วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างพระเจดีย์ธาตุ ลักษณะทรงไทย
ล้านนา ณ วัดบ้านน้อย ตำบลโป่งตัน อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างพระเจดีย์ธาตุ ลักษณะทรงไทย
ล้านนา ณ สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมพระราชพรหมจารย์ (สะเมิง) อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างหอพระไตรปิฎกและมณฑปเพื่อ
ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดหลวงฮอด อำเภอฮอด จังหวัด
เชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างกุฏิ ลักษณะทรงไทยล้านนาจำนวน
๗ หลัง ณ สำนักวิปัสสนาพระราชพรหมจารย์ (สะเมิง) อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการสร้างกุฏิ ลักษณะทรงไทยล้านนาจำนวน ๑๖
หลัง ณ สำนักวิปัสสนาพระราชพรหมจารย์ (ทุ่งเสี้ยว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่^{๒๒}

ผลงานด้านสาธารณูปการนั้น ท่านได้สร้างผลงานทั้งในส่วนของวัดในฐานะเจ้าอาวาส และงานสาธารณูปการในอำเภอในฐานะเจ้าคณะอำเภอ ผลงานด้านสาธารณูปการภายในวัด ท่านได้พัฒนาวัด สร้างกุฏิสงฆ์ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาปฏิบัติธรรม เป็นต้น และได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุเสนาสนะภายในวัดเมืองทาง วัดร่ำเปิง วัดสิริมงคลจารย์ และวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ให้อยู่ในสภาพที่ดี ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ขณะเดียวกันท่านก็ได้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่งานสาธารณูปการของอำเภอฮอดเป็นอย่างดีเช่นกัน เรียกได้ว่า ท่านมีบทบาทในงานสาธารณูปการของคณะสงฆ์อำเภอฮอดอยู่ไม่น้อย เพราะท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอฮอดเป็นเวลาอันยาวนาน มีความพยายามตั้งใจทำงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างดียิ่ง ไม่ว่างานนั้นจะหนักหรือเบา ท่านก็ไม่เคยหวั่นไหว มีความตั้งใจจริงในการทำงาน เป็นคนจริงจึงต่องานที่ได้รับมอบหมาย จึงไม่แปลกเลยที่ท่านทำงานด้านไหนแล้วเป็นอันประสบความสำเร็จได้อย่างงดงาม

๓.๕.๖ งานด้านการศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์

พระพรหมมงคล ได้สร้างผลงานด้านศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์ เริ่มตั้งแต่ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เจ้าคณะอำเภอ และในฐานะพระวิปัสสนาจารย์ ท่านได้สร้างผลงานดังกล่าวไว้เป็นจำนวนมาก เท่าที่รวบรวมได้และนำมากล่าวในที่นี้พอเป็นตัวอย่าง เช่น

(๑) เป็นประธานก่อตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อดำเนินกิจการด้านสาธารณกุศล ซึ่งเป็นประโยชน์นานัปการต่อสังคมส่วนร่วม

(๒) เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อเป็นการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับเยาวชนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ - ๖ จำนวน ๔๐๐ คน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๙

(๓) จัดตั้งกองทุน ผ้าป่าไปทอดยังวัดต่าง ๆ และสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ ที่ยังขาด

^{๒๒} ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ พระเทพสิทธิอาจารย์ วิ. (ทอง สิริมงคล), หน้า ๒๐ - ๒๕.

ปัจจัยพื้นฐาน เพื่อจัดตั้งกองทุนสวัสดิการสงเคราะห์แก่พระภิกษา สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา ที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ตามสำนักต่าง ๆ

(๔) บริจาคผ้าห่มกันหนาวให้แก่ราษฎรที่ยากจนในถิ่นทุรกันดารในภาคเหนือทั้งเป็นจำนวนหลายหมื่นผืนในแต่ละปี

(๕) บริจาคเสื้อผ้านักเรียน อุปกรณ์การเรียนทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนที่ยากจนตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในโอกาสครบรอบวันเกิดของท่านในทุก ๆ ปี

(๖) บริจาคเครื่องมือแพทย์ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่จำเป็นแก่โรงพยาบาลต่าง ๆ ในภาคเหนือ^{๘๓}

จากผลงานดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระพรหมมงคล ได้สร้างสรรค์ผลงานเพื่อสังคมทั้งด้านการศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์ นอกจากนั้น ยังได้ให้ความอุปถัมภ์ด้านการก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ และอุปถัมภ์ด้านปัจจัยสี่แก่วัดอีกทั้งหลาย ๆ วัดในเขตอำเภอจอมทอง อำเภอฮอด และอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดเชียงใหม่ ทุก ๆ ปี ท่านจะบริจาคทาน แจกเครื่องนุ่งห่ม ผ้ากันหนาวให้แก่ชาวชนบทและชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ช่วยเหลือหน่วยงานราชการทั้งในอำเภอจอมทอง และอำเภอฮอด มอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนที่ยากจนและด้อยโอกาสอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดมา นอกจากจะสงเคราะห์ด้านอามิสแล้ว ยังได้สงเคราะห์ด้านจิตใจด้วยการแนะนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้ศรัทธาเลื่อมใสอีกด้วย กล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ครบวงจรหมายความว่า สงเคราะห์ทั้งทางด้านร่างกายด้วยการมอบอามิสสิ่งของและสงเคราะห์ด้านจิตใจด้วยการมอบวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นแนวทางปฏิบัติ

๓๕.๗ ผลงานด้านเทศนา

พระพรหมมงคล ได้สร้างสรรค์ผลงานด้านการเทศนา โดยจะเน้นเกี่ยวกับการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี กล่าวคือท่านเป็นพระนักปฏิบัติมุ่งสติปัญญา ๔ เป็นที่ตั้ง ฉะนั้นในการเทศน์หรือบรรยายธรรมในแต่ละครั้ง ท่านก็จะเน้นวิปัสสนากรรมฐานในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้ฟังและผู้ปฏิบัติตาม เพราะท่านถือว่าการปฏิบัติกรรมฐานเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากโลกียวิสัยไปจนถึงโลกุตระ ดังนั้น การเทศนาของท่านจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยท่านได้ยกพุทธศาสนสุภาษิตและข้อความที่เป็นพระพุทธรูปจนตลอดถึงธรรมะทางพระพุทธศาสนาประกอบในการเทศน์หรือการบรรยายแทบทุกครั้ง ดังจะได้ยกตัวอย่างด้านการเทศน์หรือการบรรยายบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

เรื่อง “ยาที่ใช้ปราบกิเลส คือการปฏิบัติธรรม”^{๘๔} การปฏิบัติธรรมนั้น เรามีปัญหาว่าทำไมจึงมีการปฏิบัติสติปัญญาวิปัสสนาทุกวัน ๆ จะเปลี่ยนบ้างไม่ได้หรือ อันนี้เป็นปัญหาใจ ฟังตอบว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นต้องการที่จะปราบกิเลสคือความโลภ อุปมาเหมือนเรากินยา เมื่อพยาธิยัง

^{๘๓} ทัศนะงานฉลองสมณศักดิ์ - พัตยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร), หน้า ๙ - ๑๐.

^{๘๔} พระราชพรหมจารย์, คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, (เชียงใหม่ : ๒๕๔๗), หน้า ๗๐.

ไม่หายก็อย่าเปลี่ยนตัวยา หากเปลี่ยนพยาธิก็ไม่หาย เพราะเรามีโรคอยู่เราต้องกินยา ยาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสก็คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้า จึงจะปราบโรคคือกิเลสในตัวเราได้ เพราะฉะนั้นตราบใดที่เรายังมีกิเลสอยู่จะต้องมีการประพฤติปฏิบัติธรรมตลอดไป จะหยุดหรือจะเปลี่ยนยาไม่ได้ เพราะสิ่งที่จะปราบกิเลสคือความโลภได้นั้นคือวิปัสสนาจึงจะปราบได้ เหมือนเรากินยาผสมมันจะต้องปราบโรคหนึ่ง รสหวานจะต้องปราบโรคหนึ่ง รสเค็มมันต้องปราบอีกโรคหนึ่ง สมุนไพรนั้นมันใช้ปราบโรคต่าง ๆ แต่ธรรมะของพระพุทธเจ้าใช้ปราบกิเลสทั้งหลายได้หมด เพราะฉะนั้น ยานี้จึงมีทั้งภายนอกและภายใน ทางภายนอกนั้นใช้ปราบโรคภายนอก ใช้สมุนไพรปราบโรคภายนอก เจ็บท้อง ปวดหัว เป็นต้น ส่วนยาที่ปราบโรคภายในคือ สติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ วิปัสสนาซึ่งมันเกี่ยวกับจิตของแต่ละบุคคล เช่น สมถกรรมฐานนั้น ปฏิบัติตามจิต ส่วนวิปัสสนานั้นปฏิบัติได้ทุกจิต สามารถปราบโรคได้ทั้งหมดเลย หากเป็นยาแล้วก็เป็นยาครอบจักรวาล ปราบโรคทั้งหลายได้หมด ไม่จำเป็นจะต้องมีจิตอันใด เมื่อเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ ย่อมจะปราบกิเลสทั้งหมดได้

เรื่อง “ปฏิบัติอย่างไรจะไม่ผิด”^{๕๕} เราจะอยู่อย่างไรจึงจะไม่ผิด เราจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่ผิด การที่ไม่ผิดเราจะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้ว อปินณกปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติไม่ผิด ๓ อย่าง คือ

๑. สारวมอินทรีย์
๒. โภชนมัตตัญญูตา
๓. ชาคริยานุโยค

ประการที่ ๑ การสාරวมอินทรีย์ อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ ในความเป็นใหญ่ทั้งหมดในร่างกายของเรานั้น คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อินทรีย์ทั้งหลายเหล่านี้มันเป็นใหญ่เฉพาะแต่ละกระทรวง ๆ บรรดารูปทั้งหลายขึ้นอยู่กับตา บรรดาเสียงทั้งหลายขึ้นอยู่กับหู บรรดากลิ่นทั้งหลายขึ้นอยู่กับจมูก บรรดารสทั้งหลายขึ้นอยู่กับลิ้น บรรดาการถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ขึ้นอยู่ที่กาย บรรดาเทคนิคที่เป็นกุศลหรืออกุศล คิดดี และไม่ดี ขึ้นอยู่ที่ใจ แต่ความจริงนั้นคือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ที่ลิ้น ก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ที่กายก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ในใจนั้น ก็คือจิตใจนั่นเอง

ประการที่ ๒ โภชนมัตตัญญูตา การกินอาหารนั้นเราจะกินมากเกินไปก็อึดอัด ในครั้งพุทธกาลปรากฏในธรรมบท บางครั้งอาหารไม่ย่อยก็ตาย เพราะอาหารไม่ย่อยก็มี และอีกประการหนึ่งที่เราจะทำความเพียรอันใดก็ไม่สะดวกอึดอัด เป็นที่มาของถีนมิทธะ เพราะฉะนั้นการที่เราจะมีการฉันอาหารอย่างพอประมาณนั้นเราจะฉันอย่างไร ในวิสุทธิมรรคท่านกล่าวไว้ว่า โภชนมัตตัญญูตา คือ ฉันอาหารให้พอสมควรนั้นท่านกล่าวว่า ยังอีก ๕ คำจะอ้อมแล้วก็ดื่ม น้ำฉันของหวานอะไรเหล่านี้ ยังอีก ๕ คำจะอ้อม ก็ให้เผื่อน้ำไว้ด้วย บางคนก็ฉันตามอายุ บางคนก็ฉันตามปีเกิด ตามวันที่ตามอะไรต่าง ๆ แล้วแต่บางคน บางคนก็ตามพรรษา อายุมากขึ้น พรรษามากขึ้นก็ไม่ไหว เราก็เอาเพียงแค่ ๑๖ คำ โสฬสญาณ ถ้าหากว่าข้าวเป็นคำ หรือเป็นข้าวหนึ่ง ๑๖ คำก็พอดี ซึ่งเป็นมัชฌิมา

ประการที่ ๓ ชาคริยานุโยค คือ ประกอบความเพียร เราทำความเพียรทุก ๆ วัน เดินจงกลม นั่งสมาธิ ทุกวัน ๆ ได้ ๕ นาที ๑๐ นาที ๑๕ นาทีแล้ว แต่ว่าเรามีเวลาหรือมีโอกาสอันใดที่เรามาบวชในพระพุทธศาสนานั้นคือ เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ภิกษุทุกรูปนั้นต้องมีความมุ่งหมายไปสู่

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗ – ๗๙.

ความหลุดพ้นเป็นประการสำคัญ ใจความแห่งการบวชของเราคือต้องการที่จะให้มีความหลุดพ้น คือ พ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง นับเป็นที่น่าเห็นใจที่หมู่พวกเราทั้งหลายอุตสาหะไม่มีครอบครัว ไม่มีไร่นา ไม่มีการค้าขาย มีการละทิ้งซึ่งสมบัติทั้งหลายมาอยู่ในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อว่าจะได้ให้การปฏิบัติของเรา ให้ถึงซึ่งความหลุดพ้นนั่นเอง

เรื่อง “คนที่ไม่ปฏิบัติธรรมเหมือนแผ่นดินที่ว่างเปล่า”^{๘๖} การปฏิบัติธรรม คือ ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงตรัสสติปัฏฐานทั้ง ๔ ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐ เป็นที่รวบรวมซึ่งพระไตรปิฎกทั้งหมด และเราจะทำตามคำสอนนั้น ๆ คือ เอาสติไปตั้งอยู่ที่จิต เอาสติไปตั้งอยู่ที่ธรรม ผู้ใดเอาจิตหรือสติไปตั้งอยู่ที่ฐานทั้ง ๔ ตามคำสอนของพระพุทธองค์ ถือว่าได้ปฏิบัติธรรม ปฏิบัติแล้ว เฉพาะ คือ เฉพาะแต่คำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นการที่เราจะเข้าใจในการปฏิบัติธรรมนี้ จะต้องเข้าใจว่าทำอย่างไรจึงจะเป็นการปฏิบัติธรรม คือว่าเมื่อเรามีชีวิตอยู่ เราก็กมีการหายใจ เข้า หายใจออก เราต้องรู้จักว่าเวลาเข้ามันพอง เวลาออกมันยุบ เราก็กกำหนดว่าพองหนอ ยุบหนอ อันนี้เรียกว่าการปฏิบัติธรรม เมื่อเวทนาเกิดขึ้นมา เราก็กเอาสติไปกำหนดว่า ปวดหนอ เจ็บหนอ แค่นั้นเอง การที่จิตของเราคิดดีหรือไม่ดีนั้นเราก็กกำหนดว่า คิดหนอ คิดหนอ คิดหนอ นิเวศทั้ง ๕ เกิดขึ้นมา มันจะเป็น กามฉันท์ พยาบาทถีนมัทธา อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ต้องกำหนดอยู่เสมอ นี่เป็นการปฏิบัติธรรม และธรรมนั้นย่อมรักษาผู้ประพฤติ ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว คือธรรมนี้จะประคับประคองจิตของเราไม่ให้ตกไปในอบายภูมิทั้ง ๔ เหมือนกับเราข้ามเรือ ของหนัก ๆ ก็บรรทุกได้แต่ไม่จม และทำให้เรื่อนั้นพาเราข้ามถึงฝั่ง อย่างเดียวกับธรรมะของพระพุทธเจ้าที่เราปฏิบัติมันประคองจิตใจของเราไม่ให้ไปเกิดในกำเนิดของสัตว์เดรัจฉาน แมว สุนัข วัว ควาย เพราะว่าธรรมะย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรม คนใดไม่มีธรรมะ ชื่อว่ามีที่ดินอันว่างเปล่า ไม่ได้ปลูกฝังอะไรขึ้นในที่ดินนั้นเลย

เรื่อง “สมบัติที่มีค่าที่สุด”^{๘๗} พระอริยเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลส เราก็กควรจะเข้าใจห่างไกลจากกิเลส เหมือนพระอริยเจ้าทั้งหลายเหมือนกัน คนที่ไกลจากกิเลส หรือธรรมที่ไกลจากนิเวศที่เรียกว่า อริยธรรม ถ้าผู้มีอริยธรรมกับตัวแล้วก็จะรู้จักคุณค่าของพระพุทธศาสนา

คุณค่าของพระพุทธศาสนามีคุณค่าอย่างไร คือจะเอาสมบัติในโลก บนเทวโลก บนพรหมโลกมารวมกับคุณค่าของพระพุทธศาสนายังมียิ่งกว่านั้น พูดถึงส่วนมากแบ่งเป็นส่วน ๆ และนำพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๑๖ ส่วน และนำหนึ่งส่วนมาเปรียบกับสมบัติในโลก บนเทวโลก บนพรหมโลก สมบัติเหล่านี้ยังไม่เท่าหนึ่งส่วนของพระพุทธศาสนา “ปฐพยา เอกรชเชน สคคสส คมเนน วาสพโลกาธิปจเจเน โสตาปตติผลํ วรํ” สมบัติทั้ง ๓ โลกนี้ยังไม่มื่ออะไรเปรียบกับผู้ที่เห็นธรรม (พระโสดาบัน) ได้เลย

เราจะนับคุณค่าของพระพุทธศาสนา เรานับไม่ได้จะเอาอะไรมาเปรียบไม่ได้เลย ฉะนั้นเราอยู่ในพุทธศาสนาเราต้องรู้จักคุณค่าของพระพุทธศาสนา โดยมากผู้ที่อยู่ในพุทธศาสนานี้ไม่ค่อยรู้จักคุณค่า เพราะสาเหตุฉะนั้นเราต้องนึกถึงบรรพบุรุษของเรา นึกถึงแรงของท่านให้ระลึกถึงบุคคลแต่ครั้งก่อนที่อุตสาหะนำพระธรรมเข้ามาให้พวกเราได้เรียนรู้ ได้ปฏิบัติธรรมกันไว้

เรื่อง “ยาววา หนาคีบ”^{๘๘} ธรรมะอยู่ไหน ธรรมะอยู่ที่ ยาววา หนาคีบ นี่เอง พระอรหันต์

^{๘๖} พระราชพรหมจารย์, คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๘๑ - ๘๒.

^{๘๗} พระราชพรหมจารย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๓, (เชียงใหม่ : ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

ทั้งหลายเหล่านี้ไปจากทุกข์ เพราะได้ธรรมะจากตัวเอง อย่างเช่นว่าเราพบธรรมะ แต่ไม่เห็นธรรมะ เราพบกับธรรมะ เรารู้ทุกวัน อย่างเช่นว่า อิริยาบถ ๔ นี้ เราเอาเวทนาในตัวเรานี้ มันเจ็บ มันปวด มันเมื่อย มันสบาย ไม่สบาย เหย เป็นเวทนา ก็มันอยู่ใสตัวและจิต และก็อิริยาบถที่เราเดิน เราเดิน เรานั่ง เรานอนทุกวัน เราอย่าประมาทให้ใช้สติกำหนด นอกจากนั้นคือชีวิตคือจิตของเรา จะไปสวรรค์ก็เพราะจิต จะไปมรรค ผล นิพพาน ก็เพราะจิต ถ้าจะไปสวรรค์ก็ให้ปฏิบัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ จิตขณะมีสติกำหนดในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรมก็ดี จะไปสวรรค์เพราะเหตุใด เพราะว่าเมื่อสัมผัสกับสติปัฏฐานทั้ง ๔ จิตก็เป็นกุศล จิตบริสุทธิ์ ฉะนั้นให้เรายึดในการปฏิบัตินี้ ให้เป็นอาจินณกรรม เวลาเมื่อตายไม่มีอะไรแล้วที่จะเป็นสิ่งที่พึ่งแก่เรา นอกจากจิตของเราที่สัมผัสกับสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ จะตั้งทั้งขึ้น ทั้งลง ทั้งขึ้นก็จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ทั้งลงนี่คือ สวรรค์ คือแน่นอน ถ้าจิตเราบริสุทธิ์ หรือว่า อินทรีย์แก่กล้าก็เข้านิพพานเลย

๓.๕.๘ ผลงานด้านการเขียนหนังสือ

เรื่อง “ประโยชน์ในการเวียนเทียน”^{๘๙} การเวียนเทียน ๓ รอบ การเวียนเราจะเวียนขวา ก็คือการที่เราเอาสิ่งที่เราเคารพไว้ด้านขวา เรียกว่าความเคารพต่อพระธาตุเจ้า การประทักษิณเราจะต้อง ตั้งปณิธาน ดารที่เราให้เวียน ๓ รอบนั้น เพื่อให้รู้ว่าสังสารวัฏเราไม่พ้นเวียนว่ายตายเกิดเหมือนวงล้อมันหมุนไป แล้วมันก็กลับมาที่เดิมหาเบื้องต้น และเบื้องปลายไม่ได้ สังสารวัฏของเราไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลายถ้าตัวเราไม่ได้ปฏิบัติธรรมแล้ว วิญญูญาณของคนเราจะมีที่สิ้นสุด ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงให้มีการเวียนประทักษิณ การเวียนประทักษิณไม่ใช่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดา พระอินทร์ ก็ยังประทักษิณที่พระเกษตรแก้วจุฬามณีทุกวันสัปดาห์ ไม่ใช่พระอินทร์เท่านั้นหนอโพธิสัตว์ชื่อ อริยมตตริย์ก็มาวันสัปดาห์ หม่อมมนุษย์หมู่ศรัทธา เราบางคนไม่รู้จักคุณค่าของพระธาตุ มาเวียนเฉพาะ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันสัปดาห์ไม่ยอมมาเวียนกัน ดูอย่างพระอินทร์ พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมตตริย์ไปทุกวันสัปดาห์ ที่ไปนี้เพราท่านเห็นคุณค่าของสิ่งประเสริฐ มนุษย์บางคนไม่รู้จักรักสิ่งที่มีคุณค่า ฉะนั้นก็เลยไม่รู้จักรักพูดอย่างไร เพราะเขาไม่มีเจตนาไปประทักษิณ แต่หมู่คณะศรัทธาให้เราพระอินทร์ พระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่าง ให้ไปประทักษิณทุกวันสัปดาห์ ๑. เพื่อการเคารพบูชา ๒. เมื่อวนสามรอบจะได้นึกถึงสังสารวัฏนี้เพื่อจะได้มีใจปฏิบัติ เพื่อจะได้หลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้

สังสารวัฏนี้ประกอบด้วย กรรมวัฏฏ์ วิบากวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ คืออะไรทำให้วนเวียนกรรมวัฏฏ์ วิบากวัฏฏ์ คือผลของกรรมที่ทำให้วนเวียน กิเลสวัฏฏ์ คือกิเลสทำให้เรามาวนเวียนที่นี่เราจะออกจากสังสารวัฏนี้ เราจะออกทางไหน คือ ออกทางกิเลส ให้กำหนดทางกิเลสเห็นหนอ ได้ยินหนอ ได้กลิ่น ได้รสหนอ ถูกหนอ อันนี้คือตัดเลย เมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นมีสติกำหนด เมื่อมีความโลภเกิดขึ้นมีสติกำหนด เมื่อมีความหลงเกิดขึ้น ให้มีสติกำหนดให้ตัดอย่างนี้เพื่อที่จะเข้าถึงความพ้นทุกข์

เรื่อง “คุณธรรมที่ทำให้เจริญ”^{๙๐} เวลาปฏิบัติ คุณธรรมที่จะเจริญหรือจะมีกำลังจะมีหลัก ๓ อย่าง “อาตปปี สัมปะชาโน สติมา

๑. อาตปปี คือ ทำให้เป็นปัจจุบันธรรม เวลาอย่างขาไปนี้ คือจิตของเราอยู่กับเท้าให้ไป

^{๘๙} พระราชพรหมจารีย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๑, (เผยใหม่ : ๒๕๔๔), หน้า ๖

^{๙๐} พระราชพรหมจารีย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๑, หน้า ๑๘.

พร้อมกัน ห้ามเอาจิตไปก่อนแล้วค่อยก้าว หรือเท้าก้าวไปก่อนแล้วค่อยเอาจิตตามไป ถ้าจิตไม่ได้ไปพร้อมกับเท้าจะเดิน ๑ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง ก็ไม่มีประโยชน์ แต่ถ้าจิตกับเท้าไปพร้อมกันแล้วมีอินทรีย์แก่กล้าก็จะได้บรรลุตถธรรม เช่น พระองค์หนึ่งในพุทธกาล เดินจงกรมสามก้าวเท่านั้น ก็ได้บรรลุตถธรรม เพราะการเดินของท่านเป็นปัจจุบันธรรม โพธิปักขิยธรรม เช่น มรรคมองค์ ๘ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็อยู่ที่ปัจจุบันธรรมนี้แหละ

๒. สัมปะชาโน คือความรู้สึกตัว

๓. สติมา เมื่อรู้สึกตัวว่าตอนนี้ทำอะไรอยู่ สติก็จะมากำหนดทันที กำหนดเพื่อให้ได้ปัจจุบันธรรม แล้วจะเกิด “วิเนยยะ โลเก อะวิชาโทมะนัสสัง” คือ เอาความชั่วออกจากตน ไม่ควรเอาการล้างบาปลัทธิอื่นมาเป็นตัวอย่าง บางลัทธิเชื่อว่าการล้างบาปได้ต้องไปอาบแม่น้ำคงคา ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกปูพวกปลาที่อยู่ในน้ำคงไม่มีบาปติดตัว แล้วเราไม่ควรจะเอาลัทธิอื่นเป็นตัวอย่าง เอาพระพุทธเจ้าเป็นอย่าง การเอาสติมากำหนดนั้นจะนำเอาความชั่วออกจากตนได้ อวิชา คือ ตัวโลก ต้องเอาออกไป เมื่อโลภะเกิดให้กำหนดให้ได้ปัจจุบัน โทมะนัสสัง คือ โกรธต้องเอาออกไปเมื่อโกรธเกิดขึ้นกำหนดให้ได้ปัจจุบัน ตัวโมหะทำไมไม่มีเพราะเมื่อมีสติอยู่ตัวโมหะจะไม่มีเปรียบเหมือนมีแสงสว่างอยู่แล้วความมืดก็จะมี

เรื่อง “ยาอายุวัฒนะ”^{๑๑} วันนี้จะบอก ยาอายุวัฒนะ ได้ยาอายุวัฒนะมา สำหรับบรรพชิต หรืออุบาสก อุบาสิกา ควรที่รับรู้ไว้เพื่ออายุวัฒนะ คำว่าอายุวัฒนะ แปลว่า การเจริญด้วยความเป็นอยู่ในชีวิต ด้วยสุขภาพจิตใจ

๑. ทำตนเองให้สบาย คืออย่าไปเครียดมากเกินไป

๒. ทำให้รู้จักประมาณในความสบาย ให้รู้ประมาณในความสบาย เช่น อย่าไปนอนมากเกินไป อย่าไปตื่นสายเกินไป สรุบอย่าสบายเกินไป

๓. ในการกินอาหารที่ย่อยง่ายให้ถูกกับธาตุของตัว ให้เลือกอาหารเหมาะสำหรับตัวเอง เราเป็นเด็ก เป็นวัยกลางคน เป็นวัยชรา ก็ควรเลือกอาหารที่เหมาะสมแก่วัยของตนเอง และเป็นอาหารที่ย่อยง่าย

๔. มีการรักษาพรหมจรรย์ ให้มีความรู้จักพรหมจรรย์ รักษาพรหมจรรย์ รักษาอุโบสถ

๕. ให้ปฏิบัติธรรม เทียวให้เป็นเวลา เช่น ไปนมัสการไหว้พระเจดีย์ ไปไหว้พระบาท ให้มีการเปลี่ยนอารมณ์ และมีการเจริญสติปัฏฐาน ๔ แล้วภาวนา เป็นยาอายุวัฒนะที่ปฏิบัติไปแล้ว มีการโล่งโรคลายไข้เจ็บ แม้แต่เทวดาถ้าได้เจริญ สติปัฏฐาน ๔ ก็จะได้อยู่ในเทวโลกต่อไป เพราะฉะนั้นคนที่เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็จะเป็นคนที่มีสุขภาพดี และอายุยืนยาว ขอให้ท่านทั้งหลายปฏิบัติธรรมกัน

เรื่อง “กำลังใจ”^{๑๒} ทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ในโลกนี้ด้วยพลัง เช่น เครื่องยนต์ต่าง ๆ ไฟฟ้าต่าง ๆ ก็เกิดมาจากพลังงาน แต่บุคคลอยู่ด้วยพลังอันใด พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “มะโนปุพพังคะ มาธัมมา มะโนเสฏฐา มะโนมยา” บุคคลมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ บุคคลอยู่ได้ด้วย พลังจิต พลังเกิดจากพลัง ๕ คือ พลังศรัทธา พลังปัญญา พลังวิริยะ พลังสมาธิ พลังสติ คนที่ออก ๆ แอด ๆ ขาดกำลังใจ ขาดกำลังภายใน เราควรปลูกตัวศรัทธาเกิดขึ้น ศรัทธาต่อพระพุทธ พระธรรม

^{๑๑} พระราชพรหมจารย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๒, (เชียงใหม่ : ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๑๒} พระราชพรหมจารย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๒, หน้า ๑๗.

พระสงฆ์ ในการปฏิบัติ สร้างวิริยะ อดทน อดทน อดทน ที่เป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือ ความหลุดพ้นทุกข์ และมอฆมาหรรุราของพระพุทธเจ้า และความเพียรของพระพุทธเจ้า เราทุกคนที่อยู่ในวัดที่มีกินทุกวัน เพราะความเพียรของพระพุทธเจ้า ขอให้เราทุกคนนึกถึงอย่างนี้ ต่อไปคือ สติ การสร้างก็คือการเก็บทีละเล็ก ทีละน้อย จากการกำหนดอิริยาบถ ๔ อินทรีย์ ๖ การเหลียวซ้ายแลขวา การเข้าห้องน้ำ หรือในการทำธุระต่าง ๆ ให้มีความเพียรทำทุกอย่างต่อเนื่อง สติจึงจะมีกำลังขึ้นมา สมาธิพลัง คือ ผู้ใดใจเบาไม่หนักแน่นอยู่ ๑๐๐ ปี ก็ไม่มีประโยชน์สู่คนที่ที่มีปัญญารู้จักเพ่งกำหนด แม้เพียงวันเดียวก็ยังประเสริฐกว่า ฉะนั้น จะต้องรวบรวมสมาธิมีอารมณ์อันเดียว และมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลาและปัญญาพลังจะเกิดจากการฟัง การคิด การภาวนา จากการสร้างกำลังใจ การคิดเป็นการไตร่ตรองด้วยเหตุผล ให้การปฏิบัติเป็นไปตามเหตุผล เข้าใจความจริงได้อย่างมีเหตุผล ภาวนามะยะปัญญาจะเกิดขึ้นเอง เป็นความจริงที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ฉะนั้นนักปฏิบัติควรสร้างกำลังใจภายใน ๕ พลัง เพื่อจะได้ปฏิบัติธรรมจนได้ผล คือ มรรค นิพพาน ความหลุดพ้น

เรื่อง “ธรรมาในพระพุทธศาสนา”^{๙๓} ก็อันใดจะเสมอศาสนาถึง ธรรมาใดจะเสมอ ธรรมาของพระพุทธเจ้าไม่มี อย่างดังที่พระองค์ตรัสว่า “เทวมานิ ภิกขเว ธรรมา” ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมา ๒๐ อย่าง คือ คณธรรมา และวิปัสสนาธรรมา

คณธรรมา เป็นการเล่าเรียน เป็นต้นว่า ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ สติปัฏฐาน ๔ และธรรมศึกษานักธรรมตรี

ส่วนวิปัสสนาธรรมา ได้แก่การเห็นสภาวะธรรมในตัว ตัวของเรา วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง วิ แปลว่า แจ้ง ปัสสนา แปลว่า ความเห็นมาต่อกันเป็น วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง ผู้ที่เห็นแจ้งในตัวเรา จะเห็นความเปลี่ยนแปลง เรียกว่า อนิจจัง ในตัวเรานี้เต็มไปด้วยทุกข์ เรียกว่า ทุกขัง ในตัวเรานี้เอง เป็น อนัตตา คืออย่าไปยึดถือตัวเราเอง เป็นสักกายะทิฐิ เป็นแต่เพียงรูปนามเท่านั้น เป็นสมมุติ เมื่อเรารู้ว่าเป็นสิ่งสมมุติ เยกว่าอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจของเรา เมื่อเราปฏิบัติเป็น ภาวนามะยะปัญญาที่เกิดขึ้น เมื่อเราปฏิบัติเป็นร่างกายของเรา จะมีการเปลี่ยนแปลง เช่น เจ็บปวด เมื่อย สบาย ไม่สบาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจจัง เจ็บปวดเมื่อยเป็นทุกข์ บางครั้งอาจกำหนดหาย บางครั้งกำหนดไม่หาย มันไม่อยู่ในอำนาจของเรา เมื่อเข้าสู่สมมุติอย่างนี้แล้วเอาเป็นอารมณ์ วิปัสสนาย่อมเกิดในชั้นธรรมาฐานของเรานักปฏิบัติสมมุติอย่างนี้บ่อย ๆ ก็เลสทั้งหลายในชั้นธรรมาฐาน เราจะลดน้อยลงเมื่อเรากินยา ยานี้ย่อมปรากับโรค โรคนี้จะค่อย ๆ หายไป

เรื่อง “อภินิหารกปฏิบัติ”^{๙๔} จะอยู่อย่างไร จะกินอย่างไร จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงกับที่พระพุทธองค์สอนไว้ เราอยู่ด้วย อภินิหารกปฏิบัติ คือ ปฏิบัติไม่ผิด ๓ อย่าง ๑. คือระวังอินทรีย์ ๒. โภชนะมัตตัญญูตา ๓. ชาคริตานุโยค นี่คือการอยู่การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

๑.อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ รูปทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ตา เสียงทั้งหลายขึ้นอยู่ที่หู กลิ่นทั้งหลายขึ้นอยู่ที่จมูก รสทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ลิ้น สัมผัสทั้งหลายขึ้นอยู่ที่กาย ความคิดทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ใจ พระพุทธองค์จึงสอนว่าต้องสำรวม คือต้องมีการกำหนดด้วย และอาทิตตปริยายสูตร อินทรีย์เป็นของร้อนเป็นไฟ แล้วต้องกำหนดด้วย และอาทิตตปริยายสูตร อินทรีย์เป็นของร้อนเป็นไฟ แล้วต้องกำหนดด้วยสติ เวลาได้เห็น ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส ได้คิด ต้องสำรวม และกำหนดอยู่เสมอ

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๙๔} พระราชพรหมจารี, ธรรมจากหลวงปู่ ๒, หน้า ๔๓.

๒. โภชนมัตตัญญูตา คือ ต้องรู้จักประมาณในการกิน ไม่ควรกินมากเกินไปจนขึ้น
เกียจปฏิบัติ

๓. ขาคริยานุโยค คือ การประกอบความเพียร การประกอบความเพียรนี้ ในการ
ปฏิบัติธรรมเป็นที่สรรเสริญของพระพุทธเจ้า

เรื่อง “ธรรมะที่จำเป็น”^{๙๕} ธรรมที่จำเป็นสำหรับสิ่งมีชีวิตมี ๒ อย่าง สติ และขันติขิตินั้น
เป็นชีวิตของคนหนุ่ม ชีวิตของคนแก่ สตินี้ย่อมมีความจำเป็นเปรียบเหมือนเรือที่มีหางเสือ ย่อมไปใน
แนวทางที่ถูกต้อง ย่อมไปถึงเป้าหมายของชีวิต

ขันติ ความอดทน ความอดทนนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประชุมภิกษุทั้งหลาย ๑๒๕๐ องค์
ข้อแรกที่พระพุทธองค์กล่าวถึง คือ ขันติ ความอดทน เราจะอดทนทุกอย่าง อดทนตัวการงานและ
อดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อความเจ็บใจเกิดแก่เราพยายามใช้ความอดทน และเอาสิ่งหนึ่งมาตัดใจคือ
กรรม กรรมของเรานั้นปรากฏขึ้นแก่ตัวเราเอง บางอย่างพ่อแม่ไม่ได้ลงโทษ ครูบาอาจารย์ไม่ได้ลงโทษ
แต่กรรมของเราลงโทษตัวเราเอง ฉะนั้นเราต้องรู้แจ้งในโลกนี้มันเป็นไป เปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ และ
มันไม่ได้อยู่ในอำนาจของเรา สิ่ง ๓ อย่างจะเกิดขึ้นเพราะเราเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

เรื่อง “ความพร้อม”^{๙๖} ท่านทั้งหลายถึงพร้อมแล้วหรือยัง การที่เราถึงพร้อมเรียกว่า สัม
ปะทา แปลว่า ถึงพร้อม หรือพร้อมแล้ว การถึงพร้อม ถึงพร้อมด้วยอะไร คือถึงพร้อมด้วยศรัทธาถือว่า
เราเลื่อมใสศรัทธาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้มีคนมาจ้างให้ฆ่าสัตว์เราก็ก็นำ ศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว
เรียกว่า อจลศรัทธา อันนี้ถึงพร้อมแล้ว คือถึงพร้อมด้วยศรัทธา และศีล และมีความเสียสละ และมี
วิปัสสนาปัญญาเรียกว่า การถึงพร้อม ฉะนั้นขอให้พวกเราพร้อมทุกอย่างที่ได้กล่าวมา และก็จะได้
ทรัพย์อันประเสริฐ ซึ่งจะเกิดขึ้นในชั้นธัมมทาน โดยเฉพาะการถึงพร้อมด้วย การปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐาน เรียกได้ว่าเราได้ที่พักแล้วในพระธรรมวินัยนี้

ฉะนั้น เราอย่าเกียจคล้านเปื้อนนาย และตั้งใจให้เป็นมหากุศลอยู่เสมอ ดังที่พระพุทธเจ้า
ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้เป็นกองแห่งกุศลล้วน ๆ เป็นมหากุศล เป็นบ่อเกิด
แห่งบุญล้วน ๆ ฉะนั้นขอให้เราถึงพร้อมด้วยวิปัสสนาปัญญา

จากตัวอย่างดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นว่า ผลงานด้านการเทศนาและการเขียนหนังสือ
ของท่าน เป็นผลงานที่มีคุณภาพจริง ๆ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี
ทั้งนี้ เพราะเนื้อหาสาระธรรมที่ท่านได้บรรยายหรือเขียนนั้น เป็นคำสอนอิงด้วยการแห่ง
พระพุทธศาสนาทุกประการ โดยเนื้อหามุ่งเน้นการปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เหมาะสมกับ
สถานการณ์ของสังคมในยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

จะสังเกตได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การบรรยายหรือผลงานด้านหนังสือของท่าน เช่น ธรรมะ
จากหลวงปู่ เทพทุกเรื่องท่านจะอิงหลักพระพุทธพจน์แล้วอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ปัจจุบัน
ประกอบ ละมุนละม่อมถึงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นหลัก นั่นถือเป็น
ลักษณะเด่นของงานเทศนาและงานเขียนหนังสือของท่าน

กล่าวได้ว่า ผลงานด้านเทศนาและงานเขียนหนังสือของพระพรหมมงคล เป็นผลงานที่มี

^{๙๕} พระราชพรหมจารีย์, ธรรมจากหลวงปู่ ๓, หน้า ๒๗.

^{๙๖} พระราชพรหมจารีย์, ธรรมจากหลวงปู่ ๓, หน้า ๔๗.

คุณภาพและทรงคุณค่าอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะท่านได้เทศน์บรรยายให้แก่ผู้ฟัง เนื่องในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและในโอกาสต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานมงคลและอวมงคล งานด้านวิชาการนอกจากการเทศน์หรือบรรยายแล้ว ท่านยังนำปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ปฏิบัติตามท่านด้วย งานเขียนของท่านกล่าวได้ว่า เป็นงานที่มีคุณภาพและมีคุณค่าก็เพราะว่าหลักธรรมที่ท่านนำเสนอ มีจุดเด่นมีประเด็นให้ขบคิด เข้าใจง่าย ประเทืองปัญญา มีเนื้อหาชวนให้ติดตาม ชวนให้นำไปปฏิบัติ มีเนื้อหาประยุกต์และมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมอย่างดียิ่ง

๓.๕.๙ บทสรุป

ผลงานด้านบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระพรหมมงคล ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ด้าน คือ งานบริหารและการจัดการศึกษา งานด้านการปกครอง งานด้านการเผยแผ่ งานด้านสาธารณูปการ และงานด้านการศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์ ในแต่ละด้านนั้น สรุปได้ดังนี้

งานด้านบริหารและการจัดการศึกษา เป็นผลงานที่พระพรหมมงคลได้ทำในตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอฮอด โดยเริ่มที่ตัวท่านเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ด้านปริยัติธรรม จนเกิดความรู้ความสามารถแตกฉานในธรรมะทางพระพุทธศาสนา จากนั้น ก็ได้เริ่มเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีความชำนาญแตกฉานด้านการปฏิบัติ เป็นครูสอนด้านวิปัสสนา ก่อตั้งโรงเรียนสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วยตนเอง ขยายผลไปสู่บุคคลอื่น ๆ โดยให้การฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์มากมาย จนเกิดเป็นสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในเครือข่ายของท่านขึ้นทั่วภาคเหนือ ทั่วประเทศ และในต่างประเทศ ขณะเดียวกันท่านก็ไม่ทิ้งการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี อันเป็นการศึกษาหลักของคณะสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนา จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อศึกษานักธรรมแล้วบาลีตลอดถึงโรงเรียนพรพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ผลงานด้านการปกครอง ท่านสามารถปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาของท่านทั้งในส่วนของวัดและคณะสงฆ์อำเภอฮอดให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย อยู่ร่วมกันด้วยความเสียสละและสามัคคีเพราะท่านยึดหลักเมตตาธรรมในการปกครอง ประกอบกับท่านเป็นพระปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานระดับอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนา ด้วยบุคลิกภาพที่สุ่มลุ่มลึก สงบเยือกเย็น สุภาพ อ่อนโยน และมีปฏิภาณจริยาวัตรที่งดงามนี้เอง ทำให้ท่านเป็นที่เคารพบูชาอย่างยิ่งของผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวได้ว่าผลงานด้านการปกครองทั้งในส่วนของวัดและส่วนของคณะสงฆ์อำเภอ เป็นผลงานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพดีเยี่ยม จะสังเกตได้จากการที่ท่านดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์เป็นระยะเวลาอันยาวนานนั่นเอง

ผลงานด้านการเผยแผ่ ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งด้านพระปริยัติธรรมและด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งการศึกษาทั้ง ๒ ประการนี้ ถือว่าเป็นหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนา ผู้ที่ประกอบด้วยการศึกษาทั้ง ๒ นี้ และสามารถเชี่ยวชาญแล้ว ก็จะสามารถถ่ายทอดสู่คนอื่น ๆ ได้ ท่านเป็นผู้มีคุณสมบัติครบบริบูรณ์สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จด้านนี้พอสมควร

ผลงานด้านสาธารณูปการ ท่านได้สร้างถาวรวัตถุและเสนาสนะภายในวัดที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสและวัดที่ท่านสร้างในเครือข่ายวิปัสสนากรรมฐานมากมายหลายวัดดังปรากฏในงานสาธารณูปการนั้นแล้ว นอกจากนี้ ยังได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในสาขาของท่านอีกมากมาย

เช่นกัน งานในส่วนที่ท่านรับผิดชอบในฐานะเจ้าคณะอำเภอ ก็ทำอย่างทุ่มเท ไม่ขาดตกบกพร่องโดยประการทั้งปวง

ผลงานด้านการศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์ ท่านก็ได้ทำไว้หลาย ๆ โครงการเช่นกัน กล่าวคือ โครงการปริวรรตพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรล้านนา โครงการสร้างหอพระไตรปิฎกวัดรำเปิง โครงการรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับภาษาต่าง ๆ ก่อตั้งมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อการศึกษาวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เป็นต้น กล่าวได้ว่า ท่านได้ทุ่มเททำงานทั้งในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ในฐานะเจ้าคณะอำเภอ และงานสังคมสงเคราะห์ ที่ท่านได้ช่วยเหลือสังคมด้วยความเป็นพระเถระที่มีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง และเป็นพระนักพัฒนาสังคมด้านจิตใจ จึงทำให้ท่านประสบความสำเร็จในงานทุกอย่างด้วยความงดงาม

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้าง เครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถรในล้านนา

วิจัยบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถรในล้านนาของพระมหาเถรในล้านนา ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถรในล้านนาแต่ละท่านดังนี้

- ๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์
- ๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบาศรีวิชัยหรือครูบามหาเถร
- ๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบาศรีวิชัย
- ๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบาบุญชุ่ม
- ๔.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระพรหมมงคล (ครูบาทอง)

๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

การวิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมที่มีต่อการศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ อันเป็นการศึกษาที่จะนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ปรากฏการณ์ทางสังคมล้านนาในยุคสมัยนั้น และความเป็นมาของการรณวาทกรรมหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ และการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ โดยวิเคราะห์จากหลักฐานทางเอกสาร หลักฐานทางภูมิศาสตร์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ทราบถึงแนวคิด วิถีอัตลักษณ์ ของพระสิริมังคลาจารย์ในหลากหลายมิติสืบต่อไป

๔.๑.๑ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับศึกษาทาง

พระพุทธศาสนา

หากพิจารณาถึงปรากฏการณ์ของพระพุทธศาสนาในยุคสมัยนั้น สังคมชนชั้นเจ้านายที่ยึดมั่นอยู่กับค่านิยมว่า ถ้าหากใครต้องการจะให้บุตรหลานของตนเป็นคนเฉลียวฉลาดเรียนหนังสือเก่ง พ่อแม่จะต้องพาสร้างพระคัมภีร์หรือ “สร้างธรรม” ถวายวัดเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา หรือให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง^๑ จากค่านิยมหรือความเชื่อของชาวล้านนาที่มีต่อพระพุทธศาสนา อาจทำให้ครอบครัวของเด็กชายศรีปิงเมือง หรือเด็กชายศรีปิงเมือง ได้ตัดสินใจบรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่อายุ ๑๓ ขวบก็เป็นได้ ประกอบกับความเชื่อที่ถูกปลูกฝังถึงอานิสงส์ในการสร้างธรรม “เขียนธรรม” ถวาย

^๑ พระมหาสุทนต์ อาภาโร, การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศการต่าง ๆ ของล้านนา, พุทธศาสนาคณะศึกษานิเทศน์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ไว้กับพระพุทธศาสนา ทำให้สามเณรศรีปิงเมือง สนใจใฝ่ศึกษาพระธรรมวินัย ภาษาบาลีเพื่อเข้าถึงใจความสำคัญของพระไตรปิฎก และสามารถแปลหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทยหรือภาษาล้านนาให้แพร่หลายในยุคสมัยของพระเจ้าแก้ว ครองนครเชียงใหม่^๒

พระสิริมิ่งคลาจารย์ ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษา มากนับตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนาเอาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๖๐ - ๒๐๗๘ โดยประมาณ ในรัชสมัยของพระเกศเกล้า ซึ่งท่านได้รจนาวรรณกรรม และคัมภีร์ชื่อ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกาสฎีกา และมัจฉลัตถทีปนี มาโดยลำดับ จวบจนท่านมรณภาพลง วรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ถูกถอดมาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษามคธ แปลมาเป็นบาลีภาษาไทย และภาษาบาลีล้านนา ซึ่งหลักการแปลนั้น ท่านพยายามคงไว้ซึ่งอรรถในพุทธพจน์ และแต่งเติมด้วยวจนภาษาที่มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับโครงร่างเดิมด้วยประโยคที่กระชับแจ่มแจ้ง และเข้าใจง่าย ประกอบกับการนำเอาอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกามาอ้างอิงเพื่อให้ได้ใจความที่ถูกต้องและชัดเจน

วรรณกรรมและคัมภีร์ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการนำเอาหลักคิด หลักการและหลักธรรม ในทางพระพุทธศาสนา มาขยายความให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาเรียนรู้แล้ว ยังได้แสดงถึงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในยุคสมัยนั้นด้วย ยกตัวอย่างเช่น คัมภีร์สังขยาปกาสฎีกา ที่ท่านได้รจนาเอาไว้และมีอายุเกือบห้าร้อยปี ที่จะเปิดโลกแห่งการเรียนรู้และนำไปสู่คุณค่าแห่งการศึกษาในมิติทางพระพุทธศาสนา กับระบบการศึกษาแบบตะวันตก เช่นการนับจำนวน การคำนวณ และการแทนค่าต่างๆ ก่อนที่ระบบเมตริกจะปรากฏขึ้นในสังคมไทยนั้น เรามีระบบการชั่ง ตวง วัดอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร และโดยเฉพาะมิติทางนามธรรมที่เชื่อมโยงในหน่วยเหล่านั้น ก่อให้เกิดคุณค่าและสาระแห่งการศึกษา อย่างที่ในปัจจุบันอาจจะคิดไม่ถึงว่าภูมิปัญญาไทย พระสิริมิ่งคลาจารย์ ได้แสดงมาตรการนับ โดยแต่งอธิบายขยายความจากสังขยาปกาสปกรณ์ ของพระญาณวิลาส กล่าวถึงมาตรา วัตรระยะ มาตราตวง มาตราชั่ง ระบบการนับสิ่งของ มาตราเงิน และการนับขนาดของนิกหาปณะ ที่รวบรวมมาจากคัมภีร์บาลี เพื่อสะดวกในการจดจำ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการศึกษา ด้วยถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นทางพระวินัย และเป็นสิ่งที่สงฆ์จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมในฐานะเครื่องกำหนดหมายรู้ร่วมกัน

ผลงานเรื่องนี้ปรากฏต่อมาในหน่วยนับตามวิธีประเพณีของไทย ดังที่มีร่องรอยหลักฐานอยู่มากมาย คำเรียกชื่อหน่วยหลายคำ ได้กลายมาเป็นภาษาที่เราใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยไม่ทราบว่าคำนั้นจริงๆ แล้ว เป็นคำเรียกจำนวนนับที่มีค่าแน่นอนมาก่อน และยังศึกษาถวิลไปถึงการขยายความของพระสิริมิ่งคลาจารย์ ทำให้พบความหมายที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน สามารถก้าวไปสู่ความเป็นหน่วยความรู้การศึกษา "หน่วยในใจ" ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์ผลงานของพระสิริมิ่งคลาจารย์ จึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อการศึกษา ซึ่งผลงานแต่ละชิ้นของพระสิริมิ่งคลาจารย์ต่างสะท้อนให้เห็นถึงความรอบรู้ที่ลุ่มลึก ที่ร่วมกันเข้าเป็นภูมิปัญญาอันโยงใยไปสู่การหยั่งถึงความ เป็นจริงแห่งโลกและมนุษย์เพื่อการรู้แจ้งตามคติแห่งพุทธศาสนาที่เป่าหมายแห่งกิจกรรมทั้งปวงล้วนมุ่งตรงไปสู่การรู้แจ้งทางตลอดความเป็นจริง เพื่อการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรี แนวนรงค์, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

โดยเฉพาะเมื่อคณะสงฆ์ไทย นับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้กำหนดให้ผลงานของท่านชื่อ มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์หนึ่งในหลักสูตรปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ต้องศึกษา นับเป็นผลงานชิ้นเอก และรู้จักกันแพร่หลายมากที่สุด ทำให้ผลงานชิ้นนี้ของพระสิริมังคลาจารย์ได้ถูกศึกษา และนำไปเผยแพร่อีกอย่างกว้างขวางในหมู่พุทธบริษัท ความโดดเด่นยิ่งใหญ่อของ มังคลัตถทีปนี ดูเหมือนว่าจะทำให้ผลงานชิ้นอื่นๆ ลดความยิ่งใหญ่ลง เพราะเมื่อมีการกล่าวถึงผลงานของพระสิริมังคลาจารย์คราวใด ก็มักจะมีแต่การกล่าวถึงมังคลัตถทีปนีเท่านั้น เพราะฉะนั้นผลงานของท่านจึงมีอิทธิพลและความสัมพันธ์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาจนจนถึงปัจจุบัน ซึ่งท่านได้ถวายตัวและทุ่มเทชีวิตให้กับการศึกษาและมีความรู้ความสามารถแตกฉานในด้านภาษาบาลี (มคอ) เข้าถึงพุทธพจน์ที่ถูกจารึกไว้ในพระไตรปิฎก แล้วหยิบยกมาอธิบายผ่านทางวรรณกรรมและ คัมภีร์หลายเรื่องด้วยกัน กระทั่งพระเจ้าแก้ว กษัตริย์ผู้ปกครองนครเชียงใหม่ เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในความรู้ความสามารถของท่าน จึงได้ถวายสมณศักดิ์ด้วยการตั้งฉายานามว่า พระสิริมังคลาจารย์ และดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนขวัญ^๓ หลักฐานสำคัญที่ช่วยทำหน้าที่ในการอธิบายถึงความรู้ความสามารถของพระสิริมังคลาจารย์ ก็คือ วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรทีปนี ท่านได้กล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนักรบสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) และคัมภีร์มังคลัตถทีปนีสำเร็จลงเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๐๖๘-๒๐๗๘ รัชสมัยของพระเอกเกล้าซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์เรื่องสุดท้ายของท่านพระสิริมังคลาจารย์^๔

สรุปได้ว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระที่มีอิทธิพลและความสัมพันธ์ต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก โดยอาศัยต้นทุนจากความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ประกอบกับความใฝ่รู้ใคร่ศึกษาหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จึงเริ่มต้นด้วยการบรรพชาเป็นสามเณรและเดินทางไปศึกษายังประเทศศรีลังกา เพื่อให้รู้แจ้งแทงตลอดถึงต้นบัญญัติของพระพุทธศาสนา นั่นก็คือพระไตรปิฎกฉบับภาษามคธ แล้วนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้มาถอดใจความแปลเป็นภาษาไทยบาลี และเติมเต็มด้วยวจนภาษาที่เชื่อมโยงด้วยประโยคคำเพื่อให้ง่ายต่อผู้สนใจและใคร่ศึกษาได้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนในประเด็นนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์หรือวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษาและสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม ก็คือ คัมภีร์มังคลัตถทีปนี และเวสสันดรทีปนี ซึ่งคัมภีร์และวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ จะเป็นหลักฐานสำคัญและช่วยอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการการศึกษา และพัฒนาการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์นับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

๔.๑.๒ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

ประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมล้านนาในอดีตนั้น นอกจากจะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะ กล่าวคือ การถ่ายทอดด้วยการสอนปากต่อปากแบบท่องจำ เพื่อคงไว้ซึ่งพยานุชนะทางภาษาบาลีหรือพุทธพจน์ของพระพุทธ

^๓ พระราชวิสุทธิ, สัมภาษณ์, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดแพร่, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

^๔ พระมหาสง่า อธิสวโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑ - ๗.

องค์แล้ว ยังมีการนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาอธิบายผ่านทางวรรณกรรมอื่นๆ อีกมากมาย โดยการนำภาษาบาลีมาขยายความเป็นภาษาถิ่นนาหรือภาษาไทยกลาง เพื่อให้พุทธศาสนิกชน หรือบุคคลที่สนใจใคร่ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักการดำเนินชีวิตตามสัมมาปฏิบัติ ซึ่งหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ก็อาศัยวิธีการและกระบวนการเหล่านี้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อมา

อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นไปตามหลักการของพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสไว้แก่พุทธสาวกทั้งหลายว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุพฺพชฺชิตาย พุพฺพชฺชิตาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानัม เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกฺขณํ มชฺฌกฺขณํ ปรีโยสานกฺขณํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุล และเพื่อความทุกข์แก่ทวยเทพ และมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น (ศีล) งามในท่ามกลาง (สมาธิ) และงามในที่สุด (ปัญญา) เกิด” พระสิริมังคลาจารย์ ได้ดำเนินวิถีชีวิตตามพุทธพจน์ดังกล่าวอย่างครบถ้วนและชัดเจน

ท่านได้แต่งรจนา คัมภีร์เพื่ออธิบายหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาให้ผู้ที่มีความสนใจได้ศึกษาในคัมภีร์เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสุกิกา และมังคลัตถที่ปณี เพื่อขยายความของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ง่ายต่อการศึกษา ซึ่งคัมภีร์นี้มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนา และศาสนิกชนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า พระสิริมังคลาจารย์ ได้ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีเยี่ยมของภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในประวัติของท่านเมื่อครั้งที่บรรพชาเป็นสามเณรอายุได้ ๑๓ ปี เป็นผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนา มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การศึกษาของท่านไม่ได้เกิดประโยชน์เฉพาะตัวท่านเอง แต่ยังเป็นคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาในระยะยาว ด้วยจริยาสัมมาปฏิบัติที่ได้บำเพ็ญมาตลอดชีวิตของการครองเพศบรรพชิต เป็นที่ประจักษ์ว่าท่านมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^๕ ท่านเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งของล้านนา ที่ทรงอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการรักษาสืบทอดองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง พิจารณาได้จากคุณค่าของผลงานที่ท่านได้ริเริ่มดำเนินการจนเป็นที่ประจักษ์แก่วงการการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้บ่งบอกถึงความรู้ ความสามารถด้านอัจฉริยภาพในความแตกฉานของการใช้ภาษาบาลีมาประกอบกับองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสุกิกา และมังคลัตถที่ปณี ที่สะท้อนให้อนุชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาเฉกเช่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์^๖ ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดก ที่พระสิริมังคลาจารย์แต่งนั้น มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยหรือในอุษาคเนย์นิยมชมชอบจนกลายเป็นประเพณีเทศน์มหาชาตินั้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล คือ ความเชื่อที่ว่าเป็นพุทธวจนะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ความเชื่อที่ว่า เมื่อได้ฟังเวสสันดรชาดกจะทำให้ได้รับอานิสงส์มาก คือ การได้สิ่งที่เต็มความปรารถนา และจะได้เกิดใน

^๕ พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน, ๒๕๖๐.

^๖ พระนคร ปญญาวิโร, เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, สัมภาษณ์, ๒๐ พฤศจิกายน, ๒๕๖๐.

ศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย และเวสสันดรชาดกมีเนื้อหา สำนวน และการอธิบายความที่ชัดเจน เข้าใจง่าย จึงทำให้ประชาชนนิยมและกลายเป็นเนื้อเรื่องหลักของจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรไทย^๗

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ สาเหตุที่ท่านรจนาวรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี เป็นเรื่อง แรกนั้น อาจมาจากปรากฏการณ์ทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในยุค สมัยนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ทุกประการ มีการไปมาหาสู่หรือทำการค้าขายกันระหว่างประเทศ ปราศจากภัยสงคราม ท่านจึงต้องการนำหลักการให้ทาน คือการรู้จักการแบ่งปัน การเสียสละ หรือ มากกว่านั้น ก็คือ การให้อภัย ซึ่งเป็นการให้สูงสุดทางพระพุทธศาสนา ผ่านมาทางวรรณกรรม เวสสันดรชาดก หรือเวสสันดรทีปนี ทำให้วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรทีปนี กลายมาเป็นประเพณีและ วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและมีอิทธิพลต่อความเชื่อและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนามาตลอด จนถึงพุทธศาสนิกชนในเอเชียอาคเนย์ตราบจนปัจจุบัน

นอกจากวรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนีแล้วยังมีคัมภีร์ที่ชื่อว่า มังคลัตถทีปนี เป็นอีก คัมภีร์หนึ่ง ที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญยิ่งต่อการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เป็นการอธิบายมงคลสูตรที่มาจากขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ และขุททกนิกายสุตตนิบาต ในพระสุตตันตปิฎก ในมงคลสูตรนี้ เป็นสูตรที่ว่าด้วยหัวข้อ ธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เบื้องต้นจะเป็นการอธิบายถึงพื้นฐานของการดำเนินชีวิตควร เป็นเช่นไร ท่านก็ได้อธิบายว่า คือ การไม่พบ และสนทนาปราศรัยกับคนพาล อันจะนำทางไปสู่ความ ทุกข์ เมื่อต้องการดำเนินชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ ก็ต้องหมั่นตรวจสอบชำระจิตใจ การรู้จักข่มจิตไม่ให้ หวั่นไหว หรือเศร้าโศกเสียใจ อันเกิดจากความต้องการคือกิเลส หลักธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตรมี เนื้อหาหลักซึ่ง และสามารถนำเลือกมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม^๘

หลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ได้ชัดเจน และเป็นที่ประจักษ์ ก็คือ วรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ที่ท่านได้รจนาเอาไว้โดยใช้ระยะเวลาในการรจนาลงถึง ๗ ปี ประกอบไปด้วย

๑) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐ พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรทีปนี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริ มังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดร ทีปนี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวเริ่มต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก ว่าด้วยประวัติในอดีตชาติของ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ขณะที่พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญทานบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า โดย เป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วน ๆ ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ได้ รจนาอธิบายคาถานั้น ๆ ด้วยคำร้อยแก้ว ข้อความตอนใดที่ยังคลุมเครืออยู่และพระอรรถกถาจารย์

^๗ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏใน วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา, พุทธศาสนดุสิต บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^๘ พระชยานันท์, ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง, สัมภาษณ์, ตุลาคม ๒๕๖๐.

มิได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งโดยอ้างหลักฐานที่มาไว้อย่างละเอียดลออ และอธิบายย้าแล้วย้าอีก ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

๒) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมิ่งคลาจารย์ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง จักรวาลทิปนี หรือ (จักกวาฬทิปนี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองของพระสิริมิ่งคลาจารย์ โดยท่านได้รจนาสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ในรัชกาลแห่งพระเจ้าเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวนขวัญ สถานที่เดียวกันกับที่ท่านแต่งเวสสันดรทิปนี วรรณกรรมจักรวาลทิปนีนี้ ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่านพระสิริมิ่งคลาจารย์ได้พรรณนาถึงอายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละชั้นหรือภูมิที่กล่าวถึงตลอดจนกล่าวถึงต้นไม้ประจำทวีปต่าง ๆ และในตอนท้ายเรื่อง ท่านยังได้อธิบายถึงศัพท์ต่าง ๆ เช่น ชันธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โดยท่านได้เลือกเก็บข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ มาเรียบเรียงและแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านอ้างไว้ทุกแห่ง รวมทั้งแสดงมติของท่านกำกับไว้ด้วย พระคัมภีร์ที่ท่านนำมาแต่งเรื่องนี้มีประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์ ซึ่งผลงานเรื่องนี้ เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ ของท่าน เพราะไม่ได้เป็นการอธิบายคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ท่านได้ผูกโยงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่างละเอียดลออ โดยอ้างหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาอธิบายประกอบ

เนื้อหาของเรื่องจักรกวาฬทิปนีที่พระสิริมิ่งคลาจารย์ได้ผูกโยงเรื่องขึ้นแบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ด้วยกัน โดยขึ้นต้นด้วยปณามคาถา และต่อด้วยกัณฑ์ต่าง ๆ คือ

กัณฑ์ที่ ๑ การชี้แจงเรื่องจากวาล พร้อมทั้งสิ่งที่มิรูปร่าง

กัณฑ์ที่ ๒ การชี้แจงเรื่องภูเขา โดยแบ่งออกเป็นเรื่องภูเขาสี่เนรุ เรื่องภูเขาอุคนธร เรื่องภูเขาหิมพานต์และอื่น ๆ เรื่องภูเขาจักรวาล

กัณฑ์ที่ ๓ การชี้แจงเรื่องชลาลัย โดยแบ่งออกเป็นเรื่องสมุทร เรื่องสระ เรื่องแม่น้ำ เรื่องชลาลัยมีโภกษณิ เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๔ การชี้แจงเรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พรรณนาชมพูทวีปพรรณนาอุตตรกรุทวีป และทวีปเล็ก

กัณฑ์ที่ ๕ การชี้แจงเรื่องภูมิ แบ่งออกเป็นเรื่องอบายภูมิ เรื่องเทวภูมิ เรื่องอสูร เรื่องกามาวจรเทพ ๖ ชั้น เรื่องพรหม

กัณฑ์ที่ ๖ วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ เรื่องอาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก เรื่องโลกธาตุ เรื่องความไม่มีที่สุด และลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา เรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์จักรกวาฬทิปนีนี้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์นี้มีได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับผลงานอีก ๓ เรื่อง ซึ่งเป็นการอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ทำให้การดำเนินเรื่องต้องดำเนินไปตามเนื้อหาของคัมภีร์ที่อธิบายนั้น ๆ

๓) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมิ่งคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะ หรือสังขยาปกาสะฎีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะ” ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงแสนรจนามาในปี พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมิ่งคลาจารย์ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ.๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะทาง

ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นมาตราต่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมิติ ท่านก็ได้นำมิติของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^๙

ท่านได้รจนาสังขยาปกาสะกฏิกาทัน เพื่ออธิบายขยายความสังขยาปกาสะกปกรณ เดิมท่านไม่ได้เรียกว่า สังขยาปกาสะกฏิกา แต่ท่านเรียกว่า สังขยาปกาสะกปกรณ ท่านกำหนดลักษณะงานของท่านไว้ว่า เป็นงานประเภท “อรรถวรรณนา” ต่อมาในกวีวิชาการภาษาบาลี นิยมเรียกชื่องานของท่านว่า “สังขยาปกาสะกฏิกา” ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากเหตุผล ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อไม่ให้ชื่อผลงานของท่านซ้ำกับงานของพระญาณวิลาสเถระ และ ๒) งานของท่านเป็นงานประเภทอธิบายขยายความ (อรรถวรรณนา) ผลงานฉบับอื่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งงานในลักษณะนี้ถ้าเป็นการอธิบายขยายความ พุทธวจนะ ก็เรียกชื่อว่า “อรรถกถา” และงานที่อธิบายขยายความอรรถกถาก็จะเรียกชื่อว่า “ฎีกา” เมื่องานของพระญาณวิลาสเถระ (ไม่ใช่อธิบายพุทธวจนะ) จึงจัดอยู่ในประเภทฎีกา เพราะเหตุนี้จึงเรียกชื่อคัมภีร์ว่า “สังขยาปกาสะกฏิกา”^{๑๐}

๔) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๗ พระสิริมงคลอาจารย์ ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมงคลอาจารย์ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้ อย่างละเอียดไพเราะสละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่งภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ มากกว่า ๙๐ คัมภีร์มารจนาอธิบายประกอบ

สรุปได้ว่า อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมของพระสิริมงคลอาจารย์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น เป็นการนำเอาหลักการ วิธีการ และแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาอธิบาย ด้วยการเพิ่มเติมและขยายเนื้อหาแต่ละประเด็นให้กระชับและชัดเจนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น วรรณกรรมเรื่อง เวสันตรทีปนี ที่สื่อถึงการสร้างบารมีด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร เพื่อการบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล เรื่อง จักรวาลทีปนี ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเข น้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่านพระสิริมงคลอาจารย์ได้พรรณนาถึงอายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละชั้นหรือภูมิ เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะกฏิก ว่าด้วยเรื่องการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น และเรื่อง มังคลัตถทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมงคลอาจารย์ เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคลแก่ชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม คัมภีร์และวรรณกรรมเหล่านี้ ทรงไว้ซึ่งคุณค่าและมีอิทธิพลต่อการศึกษา

^๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระสิริมงคลอาจารย์, หน้า ๔๒.

^{๑๐} พระมหาสุหิตย์ อาภากร (อบอุ่น), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศการต่าง ๆ ของล้านนา, ๒๕๔๘.

ตราจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ผลงานดังกล่าวยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและสำคัญยิ่งในการประสานความสัมพันธ์และเชื่อมโยงในการสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน

๔.๑.๓ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของ พระสิริมังคลาจารย์

อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของ พระสิริมังคลาจารย์ ให้ชัดเจนและเป็นที่ประจักษ์นั้น ต้องอาศัยความหมายหรือคำนิยามของ นักวิชาการที่ได้จำกัดไว้กับ คำว่า เครือข่ายในมิติทางโลก และนำการเผยแผ่หลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลมาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงมุมมองหรือมิติของคำว่าเครือข่าย ในทางพระพุทธศาสนา และเชื่อมโยงให้เห็นถึงอิทธิพลและความสัมพันธ์การสร้างเครือข่าย วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ นับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบันว่า มีพัฒนาการมาอย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยในการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมนั้น ในการนี้ คณะผู้วิจัยจึงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย ดังนี้

๑) การสร้างเครือข่ายในมิติทางโลก

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การถ่ายโอนทางสังคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนโฉมหรือรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง มีผลกระทบไปด้วย นั่นหมายความว่า เมื่อความเจริญทางสังคมประเทศชาติเดินทางมาถึงจุดๆ หนึ่ง ที่มีความอึดตัว ก็ถึงคราวที่ต้องการเปลี่ยนถ่ายเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางครั้งก็อาจเป็นไปในทางสร้างสรรค์แต่บางครั้งก็อาจเป็นไปในทางถดถอย ซึ่งไม่สามารถกำหนดให้ชัดเจนได้ เพราะมีปัจจัยอื่นๆ อีกมากมายที่พร้อมแทรกเข้ามา บางครั้งการเปลี่ยนแปลงบางอย่างก็สามารถสัมผัสจับต้องมองเห็นได้จากประสาทสัมผัส แต่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างก็ไม่สามารถสัมผัสจับต้องมองเห็นได้ เพราะต้องอาศัยความเชื่ออันเป็นค่านิยมทางจิตวิญญาณและระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลในยุคสมัยนั้น เป็นที่ยอมรับและปฏิเสธไม่ได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในสังคมโลกปัจจุบัน แต่การเปลี่ยนแปลงก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละยุคสมัย เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่องานการดำเนินชีวิตของประชาชน จนก่อให้เกิดความเดือดร้อนและนำมาซึ่งปัญหาทางสังคม เพราะฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่สำคัญและต้องคำนึงก็คือ การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นการช่วยอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นสืบต่อไป

การสร้างเครือข่าย เป็นการสร้างสายในของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายคนหรือความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การติดต่อสื่อสาร การไปมาหาสู่ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิก ซึ่งอาจจะเป็นเครือข่ายต่อเครือข่าย ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายนั้น ไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไปเท่านั้น แต่การสร้างเครือข่ายมีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยมีเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดของบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่เป็นการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนิน

กิจกรรมร่วมกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุ ร่วมกัน โดยการสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๑๑} เป็นการร่วมมือกันและเป็นการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้ และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จ จากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่อยู่เสมอ^{๑๒}

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของการสร้างเครือข่ายจะพบว่า จะมีมิติอยู่ ๒ มิติ กล่าวคือ ๑) มิติด้านโครงสร้างการเข้าร่วมกันเป็นเครือข่ายนั้นสามารถทำได้ในหลายระดับที่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ไปจนถึงระดับที่มาร่วมมือกันเป็นครั้งคราว ๒) มิติด้านความสัมพันธ์ เราอาจจำแนกระดับของเครือข่ายได้จากการประสานงานภายในระดับต่างๆ ขององค์กร^{๑๓}

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่าย เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับสังคม โดยการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องภายใต้เงื่อนไขกฎระเบียบที่ตกลงกันได้ เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ การสร้างเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เท่านั้น แต่เป็นการจัดระบบหรือรูปแบบให้สมาชิกทั้งสองฝ่ายสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือเป้าหมาย ผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุร่วมกันนั่นเอง

๒) การสร้างเครือข่ายในมิติทางพระพุทธศาสนา

ย้อนกลับไปเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาหนทางแห่งการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร โดยใช้ระยะเวลานานถึง ๖ พรรษา จึงบรรลุเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าและทรงคำนึงถึงการที่จะทรงแสดงธรรมโปรดประชาชน ในเบื้องต้นพระองค์ทรงมีความขวนขวายน้อยในการที่จะแสดงธรรมโปรดสัตว์ เพราะทรงเห็นว่าธรรมที่ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้นั้นลึกซึ้ง ยากแก่คนที่ยังยึดติดในกามคุณจะรู้ได้ แต่ก็ทรงตระหนักในหลักความจริงว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งปวง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถแนะนำสั่งสอนได้ ประกอบกับการขออาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหมว่า “พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดแสดงธรรม ของพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีสติในตาน้อยมีอยู่ สัตว์นั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม^{๑๔} พระองค์ทรงพิจารณาเห็นบุคคลโดยเปรียบเหมือนกับบัว ๓ เหล่า คือ บัวใต้น้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวเหนือน้ำ ที่มีความแตกต่างกันดังนี้ มีฐลัมภก มีอินทรีย์กล้า มีอินทรีย์อ่อนมีอาการดี มีอาการเลว รู้ง่ายรู้ยาก บางพวกเห็นโทษภัยในปรโลก บางพวกไม่เห็นโทษภัยในปรโลก สุดท้ายได้ตรัสตอบมหาพรหมว่า “ประตูแห่งพระนิพพานได้เปิดแล้วสำหรับผู้ใคร่สดับ จงปล่อยศรัทธาเถิด”^{๑๕} นับว่าเป็น

^{๑๑} สนทนา พลศรี, *เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๗.

^{๑๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุน), *เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔.

^{๑๓} นฤมล นิราทร, *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อความพิจารณาบางประการ*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๒๑.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒-๑๓.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๔-๑๕.

จุดเริ่มต้นที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลก ในการรับอันยากยิ่งในการที่จะสอนสัตว์โลกให้เข้าถึงสัจธรรมที่ทรงได้ตรัสรู้แล้ว

เมื่อพิจารณาถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงตอบรับการอาราธนาของมหาพรหม ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายแบบมีโครงสร้าง ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากลำดับการพิจารณาถึงบุคคลที่พระพุทธองค์จะทรงไปโปรดในเบื้องต้น ดังนี้

๑) ทรงพิจารณาถึง อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบสราชมุนี ซึ่งบุคคลทั้งสองเคยเป็นอาจารย์ของพระองค์ และเป็นบุคคลที่มีสติปัญญาความรู้ความสามารถ พอที่จะเข้าถึงและเรียนรู้ธรรมได้เร็ว แต่ว่าท่านทั้งสองได้เสียชีวิตไปแล้ว

๒) ทรงพิจารณาถึงปัญจวัคคีย์ ที่เคยอุปถัมภ์เกื้อกูลบำรุงพระองค์ในคราวบำเพ็ญเพียร และมีความใกล้ชิดพระองค์มากที่สุดด้วย แม้ในเบื้องต้นจะไม่ให้ความเคารพนับถือพระพุทธองค์ แต่พระองค์ก็ทรงใช้ศิลปะในการเสวนาโดยชี้แจงความจริง และแสดงพระอัมมจักกัปปวัตตนสูตรที่เกี่ยวกับการปฏิบัติสายกลาง ไม่หมกมุ่นในกามและปฏิบัติสุดโต่ง ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตรที่เกี่ยวกับความไม่เที่ยง ที่สุดแล้วปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ก็ได้บรรลุธรรม และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้น

๓) การได้ยสะกุลบุตร และสหายของพระยสะอีก ๔ คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิก และควัมปติ ต่อมาข่าวของสหายสำคัญของพระยสะได้ออกบวช ทำให้กลุ่มสหายอีก ๕๐ คนของพระยสะได้ติดตามมาขอบวช ทำให้มีพระอรหันต์เพิ่มขึ้นอีก รวมทั้งสิ้นมีพระอรหันต์ ๖๐ รูป

เมื่อพิจารณาถึงปรากฏการณ์ในคราวนี้ อาจเรียกว่าเป็นการสร้างเครือข่ายในมิติทางพระพุทธศาสนาก็ได้ การที่ได้มาซึ่งสมาชิกที่มีความรู้ความสามารถมีสติปัญญาจำนวนมาก เป็นรากฐานสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงาม ขณะเดียวกันพระพุทธองค์ก็ได้มองเห็นถึงความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา พระองค์จึงได้กำหนดกฎเกณฑ์ และระเบียบวินัย ข้อบังคับร่วมกันกับหมู่คณะ เพื่อให้ยึดถือและปฏิบัติไปแนวเดียวกัน นอกจากนี้ พระองค์ยังได้กล่าวถึงประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามและกว้างขวางออกไปว่า ให้พระสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามลำพัง ไม่อนุญาตให้ไปทางเดียวกันสองรูป เป็นเสมือนเครือข่ายในการทำงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรสืบต่อมา

ดังนั้น การวิเคราะห์หัตถิพลและความสัมพันธ์การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ในครั้งนี้ ขณะผู้วิจัย ขอนำเสนอตามรูปแบบของการสร้างเครือข่ายแบบมีโครงสร้าง และการสร้างเครือข่ายด้านความสัมพันธ์ ดังนี้

๑) การสร้างเครือข่ายแบบมีโครงสร้าง หมายความว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นการเผยแผ่แบบมีโครงสร้าง ที่เกิดจากการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมที่ต้องทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างศิษย์กับอาจารย์ผู้สอนอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญชำนาญในเรื่องนั้น ศึกษาได้จากชีวประวัติของท่านที่มีใจใฝ่เรียนรู้ตั้งแต่อายุ ๑๓ ขวบ และการเดินทางไปศึกษาเพิ่มเติมยังต่างประเทศ เพื่อให้แตกฉานในเรื่องนั้นๆ อย่างถ่องแท้และชัดเจนเพื่อประโยชน์ในการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกจารึกไว้ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลีสันสกฤต มาแปลเป็นบาลีไทย และภาษาบาลีสันสกฤต มาแปลเป็นบาลีไทย และภาษาบาลีสันสกฤต มาแปลเป็นบาลีไทย พร้อมทั้งอธิบายและขยายใจความสำคัญๆ ที่นำมาจากพระไตรปิฎก ให้ปรากฏแก่พุทธศาสนิกชนที่สนใจใคร่ศึกษาหลักธรรมในทาง

พระพุทธศาสนา โดยผ่านมาทางวรรณกรรมต่างๆ เช่น เวสันตทีปนี จักวาลทีปนี สังขยาปกาสกุฎีกา และมังคลัตถทีปนี ซึ่งวรรณกรรมหรือคัมภีร์ที่ท่านได้รจนานั้น ล้วนแต่เป็นการนำหลักธรรม ในทางพระพุทธศาสนา มาวางเอาไว้เป็นกรอบ แล้วเดินเรื่องตามโครงสร้างของเนื้อหาที่วางไว้ ส่วนไหนที่มีความไม่ชัดเจนในเนื้อหา ท่านก็จะอธิบายให้ชัดเจนแจ่มแจ้งและเข้าใจง่าย โดยการอธิบายหรือการแปลนั้น อยู่ภายใต้ของพุทธพจน์และการอ้างอิงพระมหาเถระที่ทรงวางรากฐานไว้ในเบื้องต้น หรือการนำอรรถกถา กุฎีกา อนุฎีกา มาอธิบายขยายประกอบ

เพราะฉะนั้น การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ในรูปแบบของผลงานทางวรรณกรรมอันทรงคุณค่าแก่การศึกษา นี้ เป็นการสร้างเครือข่ายและเป็นการฝากไว้ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามสืบต่อไปตราบนานเท่านาน

๒) การสร้างเครือข่ายแบบความสัมพันธ์ หมายความว่า การสร้างเครือข่ายที่เกิดจากการประสานงานภายในระดับต่างๆ ขององค์กร เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล และบุคคลต่อองค์กร เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดจากการติดต่อประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทางวัฒนธรรม ในการนี้ เมื่อพิจารณาถึงผลงานที่พระสิริมังคลาจารย์รจนา และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนในยุคสมัยนั้น ก็คือ นิตยัตถ์ของพระเมืองแก้ว ในยุคสมัยนั้น พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ดังนั้นรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ สันนิษฐานว่า อาจเกิดมาจากคัมภีร์และวรรณกรรมที่ท่านรจนาขึ้นก็อาจเป็นไปได้ เพราะคัมภีร์และวรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่องมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนในล้านนาเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากชีวประวัติของท่าน เมื่อพระเมืองแก้วดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองปกครองนครเชียงใหม่ พระองค์ได้ถวายสมณะศักดิ์ให้กับพระสิริมังคลาจารย์ แทนนามเดิมของท่าน แสดงให้เห็นว่าความรู้ความสามารถ ประกอบกับการมีสติปัญญาแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลี และแตกฉานในพระไตรปิฎกแล้วตลอดจนภูมิปัญญาที่ท่านได้รจนาวรรณกรรมสำคัญๆ ไว้กับพระพุทธศาสนา ทำให้ทั่วภูมิภาคในล้านนาได้รับอานิสงส์จากวรรณกรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก

๓) การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ในกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์นั้น เมื่อศึกษาชีวประวัติและนำมาวิเคราะห์จะมีข้อสังเกตว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก และมีความรู้ความสามารถในการรจนาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ส่วนบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน อาจวิเคราะห์ได้จากอิทธิพลและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมเรื่อง เวสันตทีปนี หรือ เวสันตราชดก และมังคลัตถทีปนี ซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทำให้วัฒนธรรมทางสังคม กล่าวคือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสันติสุขของประชาชน ยกตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่อง เวสันตทีปนี ท่านได้ใช้แนวคิดเรื่องการทำบุญให้ทานที่เกิดจากพระเวสันต ที่มีความปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล มาเป็นตัวเดินเรื่องพร้อมทั้งเสริมประโยคคำและโครงสร้างที่ชวนให้น่าฟังและติดตาม ทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งในล้านนาและในเอเชียอาคเนย์ ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวัฒนาตราวจนถึงปัจจุบัน

นอกจากวรรณกรรม เรื่อง เวสันตทีปนีแล้ว ยังมีคัมภีร์ มังคลัตถทีปนีอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สร้างสรรค์วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมได้ เนื่องด้วยคัมภีร์ดังกล่าว

เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม หากเราดำเนินตามหลักการดังกล่าวชีวิตก็จะประสบกับความสุข เมื่อเราห่างไกลคนพาล ไม่คบคนพาล อันจะนำไปสู่หนทางแห่งหายณะ รู้จักเลิกลบบุคคลที่ชี้แนะแนวทางอันก่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ให้ประสบแต่ความเจริญงอกงาม รู้จักวางตัวให้เหมาะสมและเคารพบูชาต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะบุพการี กล่าวคือ บิดามารดาที่ให้ความรักความอบอุ่นให้ความรู้ให้วิชามาโดยตลอด รู้จักแสดงความกตัญญูทดแทนที่ตอบแทนท่าน และสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขกายสบายใจในการดำเนินชีวิต และพร้อมศึกษาเรียนรู้เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมตามยุคสมัย โดยไม่ให้เดือดร้อนตนเองและบุคคลรอบข้าง

สรุปได้ว่า การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ มีจุดเริ่มต้นจากการความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ประกอบกับความใฝ่ศึกษาเรียนรู้และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แดกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎก อีกทั้งภูมิรัฐภูมิธรรมและภูมิปัญญาในเรื่องการจแนคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วัฒนธรรมการเทศน์มหาชาติ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรทพินี ที่ว่าด้วยเรื่องการให้ทานเป็นบารมีเพื่อความสำเร็จตามความปรารถนาของพระเวสสันดร ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อและถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถร

๔.๒.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถรที่มีต่อการศึกษา

ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถร (ครูบามหาเถร) ถือเป็นปูชนียบุคคลที่ได้ฝากผลงานไว้กับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรในปัจจุบัน ตลอดจนถึงผู้ที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนา รวมถึงความรู้แขนงต่างๆ ที่มีการจารึกลงในแผ่นใบลาน หรือคัมภีร์ใบลานนั่นเอง คัมภีร์ใบลานที่มีการจารึกนั้น ไม่ได้มีเพียงเฉพาะความรู้ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในยุคสมัยก่อน และความรู้ในเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ในสถานที่ที่ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถร ได้เดินทางไปเพื่อรวบรวมและบันทึกความรู้ต่างๆลงในใบลานทั้งในและต่างประเทศ ปัจจุบันคัมภีร์ทั้งหมดได้รวบรวมและเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ประมาณ ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ซึ่งจากการสำรวจคัมภีร์ธรรมต่างๆภายในวัดสูงเม่น ก็พบว่า มีคัมภีร์ธรรมจำนวนหนึ่งสูญหายไป แต่ก็สามารถนำจำแนกคัมภีร์ตามประเภทต่างๆ โดยสถาบันวิจัยทางสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กำหนดและแบ่งหมวดหมู่ไว้ดังนี้ คือ

๑) หมวดพระวินัย	๔๖ มัด
๒) หมวดพระสูตรตันตะ	๒๑๖ มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๓๙ มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๒๕๙ มัด
๕) หมวดบทสวดมนต์	๒ มัด

๖) หมวดอานิสงค์ต่างๆ	๔ มัด
๗) หมวดชาดก	๑๖๙ มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๘ มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๓๘ มัด
๑๐) หมวดธรรมทั่วไป	๒๔๘ มัด
๑๑) หมวดนินยธรรม	๒๒ มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๑ มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๑๙ มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๔ มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๑๗ มัด
๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกลอง	๒ มัด
๑๗) หมวดตำรายาสมุนไพร	๒ มัด
๑๘) หมวดอื่นๆ เช่น โหราศาสตร์	๒๙ มัด
รวมทั้งหมด	๑,๑๙๓ มัด

จากผลงานคัมภีร์ใบลานทั้งหมดที่ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ ได้รวบรวมในจังหวัดแพร่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน เมืองหลวงพระบาง ไม่ได้มีเพียงคัมภีร์ที่จารึกเฉพาะเพียงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงศาสตร์ต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของศึกษาในยุคก่อน ที่ประชาชนนอกเหนือจะมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วนั้น ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับศาสตร์อื่นๆ ตลอดจนถึงสถานการณ์บ้านเมืองในยุคก่อน ที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

จากผลงานทั้งหมดของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) ปัจจุบันถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอย่างยิ่งของประชาชนในจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาษาถิ่น และการศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดสูงเม่นถือเป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิชาการเหล่านี้ ดังเช่นในสมัยของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) วัดสูงเม่น เป็นเสมือนตักศิลา หรือศูนย์กลางการศึกษาในยุคสมัยนั้น ฉะนั้นถือได้ว่าวัดสูงเม่นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้สำหรับพระสงฆ์สามเณรในยุคนั้น ตลอดจนถึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) เป็นผู้ดำเนินการกิจการสำคัญของทางวัด และเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาต่างๆ ให้กับชาวบ้าน ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัดสูงเม่น มิได้มีความสำคัญเฉพาะในอดีตเท่านั้น แม้ว่าผลงานต่างๆ การจารึกคัมภีร์ใบลาน ที่ถือเป็นจุดเด่นของวัดสูงเม่น และเป็นผลงานของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) อาจกล่าวได้ว่า ในยุคของท่านนั้นเป็นยุคที่ได้สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ไว้กับวัดสูงเม่น และผลงานไว้กับพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ในสมัยปัจจุบัน ผลงานของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) ได้กลายเป็นมรดกธรรมแห่งปัญญาของประชาชน ซึ่งจากการรวบรวมคัมภีร์ใบลานมาเก็บรักษาไว้ที่ วัดสูงเม่นของครูบาเอง ทำให้ในปัจจุบันวัดสูงเม่น ได้กลายเป็นแหล่งศึกษามรดกวัฒนธรรมแหล่งรวมวรรณกรรมล้านนาที่ถือว่ามียุคคัมภีร์ใบลานมากที่สุดในโลก มีนักศึกษาและประชาชนที่สนใจได้เข้ามาศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่วัดสูงเม่นอย่างไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีการเข้ามาศึกษาและทำการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลจากภาษาละตินมาเป็นภาษาไทยกลาง ตลอดจนถึงนำเอาองค์ความรู้ที่ได้รับมาเผยแพร่สู่สาธารณะชน ทำให้คัมภีร์ไบเบิลของวัดสูงเม่นเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

นอกจากนี้ ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ยังถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นประธานสังคายนา โดยร่วมมือกับเจ้าเมือง และราชวงศ์ ของเมืองนั้นๆ โดยได้ชักชวนบัณฑิต นักปราชญ์ทั้งหลาย ร่วมกันรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา และศาสตร์สำคัญหลายแขนงจารึกลงในคัมภีร์ไบเบิลอันล้ำค่า เพื่อเก็บรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและดำรงพระพุทธศาสนาไว้ให้ถึง ๕,๐๐๐ ปี โดยได้ปรากฏดำเนินการหลายแห่ง ได้แก่ ในเวียงโกศัยชัยคคะ (แพร่) เมืองนันทบุรีสาลีเมืองใหญ่ (น่าน) เวียงเจียงใหม่ (เชียงใหม่) เมืองเชียงแสน (เชียงราย) เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) เมืองระแหง (ตาก) และเมืองหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้าง โดยที่ท่านได้นำคัมภีร์ไบเบิลจำนวนมหาศาลเหล่านั้นมาเก็บรักษาไว้ที่เมืองแพร่ ณ วัดสูงเม่น บ้านเกิดของท่าน ซึ่งประเด็นนี้ทำให้เห็นถึงญาณทัศนะอันยาวไกลของท่านว่า วัดสูงเม่นนี้ในอนาคตจะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของโลก ดังนั้นในปัจจุบันวัดสูงเม่น จึงกลายเป็นแหล่งชุมทรัพย์คลังปัญญาด้านคัมภีร์ไบเบิลล้านนา ซึ่งทำให้มีผู้สนใจในด้านอักษรศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก เช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันธรรมชัยหอสมุดแห่งชาติ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก และผู้สนใจทั่วไปเข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๔.๒.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนานั้นสมัยก่อน นอกเหนือจากการเผยแผ่โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนโดยตรงแล้วนั้น ยังมีการเผยแผ่อีกอย่างหนึ่งก็คือทำให้คนรู้จักรวมถึงซึมซับเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตก็คือ การเผยแผ่ผ่านผลงานวรรณกรรม ซึ่งครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือว่ามีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาตลอดจนถึงในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการสร้างความเคารพศรัทธาให้กับประชาชนทั้งในจังหวัดแพร่และจังหวัดอื่นๆ สิ่งสำคัญประการแรกที่ทำให้ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบผลสำเร็จคือ ๑) ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) เป็นพระสงฆ์ที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมแตกฉานในพระไตรปิฎก และพระบาลี ธรรมวินัย กล่าวคือ ท่านไม่ได้เป็นเพียงเฉพาะผู้ที่มีบทบาทในการรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลจากที่ต่างๆ เท่านั้น แต่ท่านยังเป็นแบบอย่างในด้านการศึกษาอีกด้วย เพราะหลังจากที่ท่านบรรพชาอุปสมบทที่วัดศรีชุมในจังหวัดแพร่แล้วนั้น ท่านได้ตั้งใจศึกษาทั้งในด้านปริยัติธรรม ปฏิบัติ และปฏิเวธ หรือ คันถาธุระและวิปัสสนาธุระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านวิปัสสนาธุระ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) นอกเหนือจากที่ได้ศึกษากับครูบาอุตมา วัดศรีชุมแล้ว ยังได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนาธุระกับพระมหาราชครูที่วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และเดินทางไปศึกษาที่ประเทศพม่า ภายหลังจากที่ท่านกลับมาจากประเทศพม่าท่านได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมาด้วยและได้นำไปประดิษฐานไว้ ณ วัดมหาโพธิ์ จังหวัดแพร่ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งหากวิเคราะห์ตามประเด็นดังกล่าวนี้ จะ

เห็นได้ว่า การที่ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) เผยแผ่พระศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือ ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเป็นต้นแบบของคนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการฝึกปฏิบัติวิปัสสนาธุระ ซึ่งในอดีตพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น ย่อมที่จะได้รับการยกย่องอย่างสูงสุด ซึ่งในประเด็นนี้ ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) ได้รับการยกย่องว่า เป็นปฐมแห่งครุบา อันหมายถึง ต้นแบบแห่งครุบาทั้งปวง

คำว่าครุบาในสมัยก่อนนั้น หมายถึง พระสงฆ์ที่มีกาลพรรษามาก กอปรกับ เป็นผู้ที่มีภูมิรู้ ภูมิธรรม ตลอดจนถึงเป็นผู้ที่มีผลงานในด้านการอนุเคราะห์และช่วยเหลือประชาชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน ดังนั้นครุบาทมหาเถร จึงได้รับการยกย่องทั้งในล้านนาและล้านช้างว่า เป็นปฐมต้นครุบา หรือต้นแบบแห่งครุบาทั้งปวงนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้ที่มีผู้คนให้ความเคารพนับถือมากที่สุดในยุคหนึ่ง ดังนั้นหากวิเคราะห์ตามประเด็นนี้ ย่อมที่จะชี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในประเด็นของการเผยแผ่พระศาสนาของครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) ที่ประสบผลสำเร็จ ย่อมมาจากการที่ท่านได้รับการยอมรับในสังคมล้านนาและล้านนาช้างนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ มักจะมีเจ้าเมืองผู้ปกครองในเมืองนั้นๆ รวมถึงประชาชนให้การต้อนรับและอำนวยความสะดวกให้กับครุบาเป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อครุบากล่าวชี้แนะ สั่งสอน และขอความร่วมมือ ก็ย่อมที่จะสำเร็จผลโดยง่าย เพราะอาศัยศรัทธาที่ทุกคนมีความเชื่อมั่นในตัวครุบาท่านอยู่แล้ว

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ การที่ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) สามารถรวบรวมและจารึกคัมภีร์ใบลานได้มากมาย คือ การที่ท่านได้อาศัยความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อท่านมาช่วยในการสร้างคัมภีร์ใบลาน โดยอาศัยกุศโลบาย ในการสร้างบุญบารมีเป็นที่ตั้ง เพราะความเชื่อของชาวล้านนาในสมัยนั้น หากบุคคลใดได้สร้างคัมภีร์ ได้สร้างโบราณสถาน โบราณวัตถุในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นกุศลหรือคุณงามความดีที่จะติดตนไปทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จะเห็นได้จากการได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีในการสร้างคัมภีร์ใบลานที่จารึกหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่ประชาชนที่ได้ร่วมกันจัดสร้างคัมภีร์ขึ้นนั้นมีความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น จึงเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งกระบวนการในการสร้างคัมภีร์ใบลานนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆภาคส่วน เริ่มตั้งแต่การเลือกใบลาน การทำความสะอาดใบลาน การจารใบลาน ฯลฯ เป็นต้น ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) เป็นเสมือนทูต ที่คอยเชื่อมโยงให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม โดยอาศัยธรรมะเป็นตัวนำในการสร้างความร่วมมือและเผยแผ่พระศาสนา จะเห็นได้จากการที่ท่านได้เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ จะได้รับความร่วมมือจากเจ้าเมือง รวมถึงขุนนางและนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นอย่างดียิ่งในการรวบรวมผู้ที่มีความรู้ความสามารถวิชาการทางศาสนาและวิชาการเฉพาะต่างๆ มาช่วยสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาโดยการสร้างคัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้สิ่งที่เห็นชัดได้อีกอย่างหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) ก็คือ การเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกชนชั้นวรรณะ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า การสร้างคัมภีร์ใบลานนั้นมีกลวิธีที่ละเอียด ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆภาคส่วน ดังนั้นกุศโลบายที่ครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถร) ใช้คือ การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม เพราะการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ทุกคนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของงานที่ร่วมกันสร้างขึ้น หากการสร้างคัมภีร์จำกัดอยู่เพียงแค่เจ้าเมือง หรือชนชั้นสูง

ประชาชนทั่วไปก็จะไม่เห็นคุณค่า และไม่ช่วยกันรักษา ดังนั้นครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถระ) ได้ตระหนักถึงข้อนี้ จึงอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกคน จนทำให้คัมภีร์ไบลานที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้นนั้นถูกเก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่น เป็นอย่างดี เพราะได้รับการดูแลรักษาจากคณะสงฆ์และคณะศรัทธาประชาชนทั่วไปเป็นอย่างดี ทำให้ปัจจุบันผลงานคัมภีร์ไบลานที่เก็บไว้ ณ วัดสูงเม่น ได้แผ่ขยายขจรไกลทั้งในและต่างประเทศ จะเห็นได้จากการที่มีหน่วยงานทั้งในภาครัฐและเอกชนต่างให้การสนับสนุน และได้เข้ามาศึกษาถึงสาระคำสอน และศาสตร์แขนงต่างๆที่ได้ถูกจารึกไว้ในคัมภีร์ไบลาน รวมถึงการใช้นวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาช่วยถ่ายทอดและเผยแพร่พระศาสนาโดยการใช้เครื่องถ่าย Microfilm มาช่วยในการเก็บรักษาโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าประชาชนในยุคปัจจุบันนี้รู้จักพระพุทธศาสนาตลอดจนถึงประวัติและผลงานของครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถระ) ผ่านวรรณกรรมที่เรียกว่า คัมภีร์ไบลาน และประเพณีตากรรมของวัดสูงเม่นที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อรักษาพระสัทธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสำคัญ

นอกเหนือจากผลงานการสร้างและการรวบรวมคัมภีร์ไบลานของครุบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครุบาทมหาเถระ) แล้วนั้น ยังมีผลงานอีกประเภทหนึ่งที่ถือว่า เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคก่อนจนถึงในยุคปัจจุบันที่ถือว่ายังคงมีปรากฏอยู่ นั่นคือ การสร้างถาวรวัตถุไว้กับพระศาสนา ดังเช่น

๑. ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๕ – ๒๓๗๗ สมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ท่านได้ปฏิสังขรณ์วัดและสร้างถาวรวัตถุไว้ที่วัดมากมาย โดยเฉพาะพระอุโบสถที่มีความงดงามสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๒. ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ – ๒๓๗๗ ครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ ได้ชักชวนพระมหาราชครูวัดสวนดอกที่ร่วมกันสังคายนาพระไตรปิฎกร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช และต่อมาได้มีการบูรณะสังขรณ์อีกครั้งในสมัยพระเจ้ากาวิโรรส ในปี พ.ศ. ๒๔๑๒

๓. ปี พ.ศ. ๒๓๘๓ ได้ก่อสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่นำมาจากประเทศพม่า ร่วมกับเจ้าหลวงอินทวิชยราชา เจ้าเมืองแพร่

๔. ได้สร้างหอไตรวัดสูงเม่น เป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับเจ้าหลวงอินทวิชยราชาและชาวสูงเม่น

๕. สร้างวัดศรีดอก อำเภอสูงเม่น เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ชาวสูงเม่นอีกวัดหนึ่ง ซึ่งวัดศรีดอกก็ยังคงเป็นวัดมาตราบจนปัจจุบัน

๖. ปี พ.ศ. ๒๔๐๓ หล่อระฆังกังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์แล้วนำไปไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

๗. ได้สร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะแกะสลักพระพุทธรูปไม้ปางต่างๆ ไว้ที่วัดสูงเม่น

๘. สร้างวัดดอนแก้ว อำเภอสูงเม่น ที่วัดนี้ได้สร้างฐานเป็นดอนเจดีย์ไว้สันนิษฐานว่า จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้บ้างแล้ว ปัจจุบันชาวบ้านดอนแก้วได้สร้างเจดีย์ไว้ในที่ที่เดิมและในทุกปีมีพิธีสมโภชให้ผู้มีจิตศรัทธามาร่วมทำบุญกัน

๙. ท่านได้มีการเก็บรักษาสິงของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องอัฐบริขาร จานชาม เครื่องสังคโลก เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันสามารถศึกษาสິงของต่างๆ เช่น บาตร สำหรับอาหาร จาน ชาม สังคโลกที่ใช้ในสมัยนั้นได้ที่ วัดสูงเม่น

สรุปผลงานด้านการสร้างถาวรวัตถุที่กลายเป็นโบราณสถานในปัจจุบัน ครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้สร้างในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ – ๒๔๐๕

กล่าวโดยสรุปอิทธิพลความสัมพันธ์ของครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้มีเพียงเฉพาะการสร้างคัมภีร์ไบลานเท่านั้น แต่ยังคงมีทั้งการสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาอีกมากมาย ทั้งนี้ การสร้างคัมภีร์ธรรมอธิบายพระไตรปิฎกและการรวบรวมคัมภีร์ต่างรวมถึงการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ขึ้นมา วัตถุประสงค์ก็เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ให้พระพุทธศาสนามีความยั่งยืนดำรงอยู่ ๕,๐๐๐ ปี และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้จรไกลทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนทำให้ปัจจุบันวัดสูงเม่นจึงเป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้มรดกทางปัญญาที่สำคัญของไทยนั่นเอง

๔.๒.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑) การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การร่วมมือกันในการสร้างวิถีความเป็นอยู่โดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ซึ่งในภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนาถือเป็นอาณาจักรที่มีพระพุทธศาสนาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต และอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งรวมใจของคนในยุคก่อน ดังจะเห็นได้จากการเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูปากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่ครอบคลุมทั้งในอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้าง กล่าวคือ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูปากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ประกอบไปด้วย เวียงโกศัยชัคคะ (แพร่) เมืองนันทบุรีสลิเมืองใหญ่ (น่าน) เวียงเจียงใหม่ (เชียงใหม่) เมืองเชียงแสน (เชียงราย) เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) เมืองระแหง (ตาก) เส้นทางการทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเส้นทางบุญที่ครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้มีส่วนร่วมในการสรรค์สร้างผลงานทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเครือข่ายในแต่ละเมืองที่ท่านได้เดินทางไปรวบรวมและจารคัมภีร์ไบลาน ท่านได้นำเอาคัมภีร์ไบลานที่ประชาชนในเมืองนั้นๆ ร่วมกันสร้างขึ้นนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่ต้องการที่จะให้ผู้ที่สนใจในยุคหลังได้เดินทางมาศึกษาเรียนรู้ร่วมกันที่วัดสูงเม่น โดยให้วัดสูงเม่นเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม จากเส้นทางที่ครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้เดินทางไปจาริกคัมภีร์ไบลานแล้วนั้น นำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น หากวิเคราะห์ตามหลักภูมิศาสตร์แสดงให้เห็นถึงว่าวัดสูงเม่น ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดแพร่นั้น มีความได้เปรียบกว่าจังหวัดอื่นๆที่ท่านได้เดินทางไป เพราะจังหวัดแพร่เป็นเสมือนศูนย์กลางของเส้นทางที่ได้เดินทางไป กอปรกับจังหวัดแพร่เป็นบ้านเกิดของท่าน ดังนั้นคัมภีร์ไบลานที่ท่านได้ร่วมกับเจ้าเมืองและประชาชนในเมืองต่างๆ จึงถูกนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น โดยมีประเพณีการตากธรรมที่ครูปากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้เป็นผู้ริเริ่มขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเก็บรักษาคัมภีร์ไบลานที่ได้

รวบรวมมาจากเมืองต่างๆ นอกจากนี้จากการลงเก็บข้อมูลในภาคสนามทำให้พบว่า การที่ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) เดินทางไปสร้างเครือข่ายในการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ใบลานนั้น หากวิเคราะห์ตามหลักรัฐศาสตร์ ทำให้พบว่า ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ได้ตระหนักถึงความมั่นคงของจังหวัดแพร่ และไม่ต้องการให้บ้านเกิดเมืองนอนของท่านต้องประสบกับภาวะสงครามกับเมืองต่างๆ เกิดการสู้รบระหว่างเมือง ซึ่งท่านเปรียบเสมือนราชทูตที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแพร่และเมืองใกล้เคียง เพราะเมืองแพร่เป็นเมืองที่มีขนาดเล็ก หากเทียบกับเมืองเชียงใหม่ เมืองเขลางค์นครลำปาง และเมืองนันทบุรี น่าน ดังนั้นการที่ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ได้เดินทางไปสร้างเครือข่ายกับเจ้าเมืองต่างๆ ทำให้เมืองแพร่รอดพ้นจากการถูกยึดเป็นเมืองขึ้นของเมืองใหญ่ที่อยู่รอบด้านในล้านนา ในแง่นี้ ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) เปรียบเสมือนนักการราชทูตที่ใช้ธรรมเป็นตัวนำในการสร้างเครือข่ายกับเมืองที่อยู่รอบด้าน เพื่อไม่ให้เกิดภาวะการสู้รบแย่งชิงเมืองกัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้การที่ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) เดินทางไปสร้างเครือข่ายกับเมืองต่าง ๆ นั้นยังแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะรวบรวมเอาความรู้จากนักปราชญ์ราชบัณฑิตในเมืองต่างๆ มารวบรวมเก็บไว้ที่เดียวกัน ทั้งนี้ในสมัยก่อนนั้นได้เกิดการสู้รบกันบ่อยครั้ง ทำให้นักปราชญ์ทั้งหลายต่างปลีกตัวเข้าไปในอยู่ป่า และที่สำคัญนักปราชญ์เหล่านี้ได้นำเอาความรู้ที่ได้จารึกลงในใบลานติดตัวไปด้วย ดังนั้นการที่ครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ได้แจ้งเจตจำนงต่อเจ้าเมืองถึงวัตถุประสงค์ของการเดินทางมา เพื่อต้องการที่จะรวบรวมและสร้างคัมภีร์ธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยนักปราชญ์ที่หลบซ่อนตัวอยู่ในป่าเขา ออกมาช่วยกัน ซึ่งเป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้นักปราชญ์ที่หลบซ่อนตัวได้มีโอกาสออกมาให้ความร่วมมือกับครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) เป็นอย่างดี จึงทำให้คัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่นในปัจจุบันไม่ได้มีเพียงแต่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรู้ในศาสตร์อื่นๆ อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เส้นทางการเดินทางสร้างเครือข่ายของครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ไม่ได้มีเพียงการสร้างเครือข่ายภายในดินแดนล้านนาเท่านั้น แต่ท่านยังมีการเดินทางไปสร้างเครือข่ายถึงเมืองหลวงพระบาง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในสมัยก่อนเมืองหลวงพระบางได้มีคนล้านนาได้เดินทางไปอาศัยอยู่และตั้งรกรากที่นั่น อีกทั้งเมืองหลวงพระบางก็มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นการที่ท่านได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง นอกเหนือจากการไปสร้างคัมภีร์ธรรมแล้วนั้น ยังเป็นเสมือนการเดินทางไปเยี่ยมคนล้านนาเองที่ไปตั้งรกรากที่นั่นด้วย ดังมีหลักฐานบันทึกไว้อย่างชัดเจนถึงการเดินทางไปยังเมืองหลวงพระบางของครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) คือ ศิลาจารึกเกี่ยวกับการสร้างคัมภีร์ธรรมของครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ที่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งค้นพบในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ณ วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว และมีการบันทึกเป็นภาษาล้านนาอีกด้วย

ดังนั้นสามารถสรุปถึงเหตุผลในการเดินทางสร้างเครือข่ายของครุบากัญจน อรัญญาสมาเถระ (ครุบามหาเถระ) ดังนี้ คือ

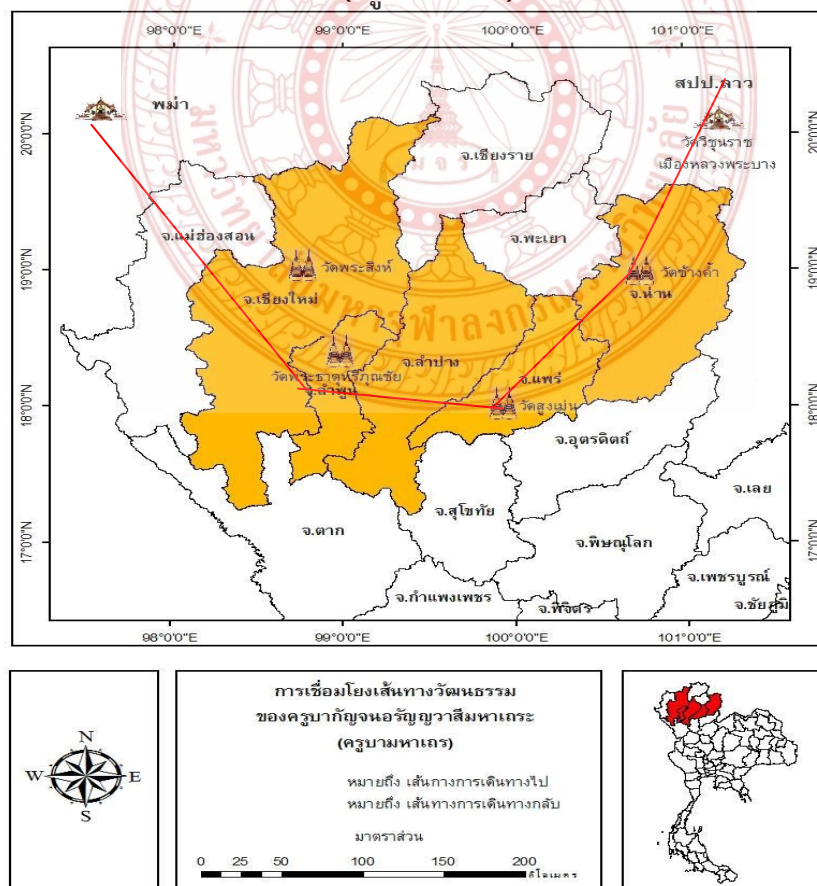
- ๑) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเมืองที่มีอำนาจ
- ๒) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต

๓) เดินทางเพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการสร้างคัมภีร์ใบลาน

กล่าวโดยสรุป ไม่ว่าครูบาก็จะจนหรือร่ำรวยก็ตาม (ครูบามหาเถร) จะเดินทางไปเพื่อเหตุผลใดก็ตาม สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนมากที่สุดก็คือ การที่ท่านได้ใช้ธรรมะเป็นตัวนำในการเดินทางไปยังเมืองต่างๆ จนทำให้ท่านประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากทั้งในด้านการสร้างเครือข่ายกับเมืองต่างๆ จนทำให้เมืองแพร่ไม่มีการสู้รบ อีกทั้งความรู้ที่จารึกลงในใบลานก็มีความรู้ที่หลากหลาย และทำให้ท่านสามารถรวบรวมคัมภีร์ใบลานได้มากที่สุดที่ดินแดนล้านนา

ในปัจจุบันวัดสูงเม่นจัดเป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน (หอมนุษย์) โดยได้สร้างเครือข่ายในการร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ทั้งในประเทศระดับนานาชาติ โดยได้ลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ในการขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินงานโครงการ “อนุรักษ์คัมภีร์ธัมมใบลาน” เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสทรงมีพระชนมายุครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา ประจำปี ๒๕๕๘ ระหว่างวัดสูงเม่น กับเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ตลอดจนยังได้สร้างเครือข่ายกับคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ วิทยาเขตน่าน วิทยาเขตเชียงใหม่ วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ และศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

แผนที่จำลองเส้นทางการเดินทางสร้างเครือข่ายของครูบาก็จะจนหรือร่ำรวยก็ตาม (ครูบามหาเถร)

จากเส้นทางดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงเส้นทางการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) โดยมีวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

๒) การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในกระบวนการสร้างคัมภีร์ใบลานของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายในการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วนั้น สิ่งที่แสดงให้เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้ใช้แนวคิดเรื่องการสร้างบุญ มาเป็นตัวนำในการชักชวนเจ้าเมือง ขุนนาง และประชาชนในเมืองต่างๆ มาร่วมมือกันการสร้างคัมภีร์ใบลาน โดยอาศัยแนวคิดเรื่องการสร้างบุญ เพราะคนสมัยก่อนมีความเชื่อว่า การจารคัมภีร์ การจารธรรม เป็นเสมือนการสร้างพระพุทธรูป ถือเป็นบุญกุศลสูงสุดที่ทุกคนสามารถกระทำได้ ดังนั้นจึงเกิดการร่วมมือร่วมใจกัน เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกใบลาน การทำความสะอาดใบลาน การตากใบลาน การจารใบลาน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ผู้ที่กระทำแล้วแต่มีความศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น และร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในด้านความเชื่อ คือ ทุกคนที่ได้ร่วมกันจัดสร้างคัมภีร์ใบลานขึ้นนั้นต่างมีความเชื่อว่า เป็นการทำบุญที่สามารถกระทำได้อย่างยาก ดังนั้นเมื่อมีโอกาสได้ร่วมกันจัดสร้างคัมภีร์ใบลานก็ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ในด้านประเพณีวัฒนธรรม กล่าวคือ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือว่าเป็นผู้ที่ริเริ่มให้มีประเพณีตากธัมม์ โดยมีวัตถุประสงค์คือ

- ๑) เพื่อให้คนเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยผ่านพิธีกรรม
- ๒) เพื่อให้มีการจัดเก็บ ดูแล รักษาสภาพคัมภีร์ธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยั่งยืน
- ๓) เพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ในการริเริ่มประเพณีตากธรรม ที่ถือเป็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ได้ตระหนักถึงฐานคิดที่สำคัญคือ แนวคิดความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัด โดยเชื่อว่า การฟังธรรมและการสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัดนั้นเป็นการสร้างกุศลที่ยิ่งใหญ่ มีอานิสงส์มาก ซึ่งเป็นผลให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาและชาวสูงเม่นมีความเชื่อและพร้อมใจกันสร้างคัมภีร์ถวายวัด และมีการจัดเก็บรักษาโดยใช้ประเพณีตากธัมม์ ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายที่สำคัญที่ต้องการน้อมนำผู้คนให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอน และผลที่ตามมาคือ ทำให้วัดสูงเม่นกลายเป็นวัดที่มีคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนามากที่สุดในล้านนาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้การเกิดประเพณีตากธัมม์ขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงวิถีความสัมพันธ์แห่งการสืบทอดคัมภีร์ธรรมที่ข้ามพรมแดนระหว่าง ล้านนา ลาว และไทย เป็นความสัมพันธ์ที่ใช้หลักธรรมประเพณี และพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ ดังนั้นประเพณีตากธัมม์จึงเป็นประเพณีที่ชาวสูงเม่นได้ให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันนี้จากผลงานของท่านที่ได้รวบรวมคัมภีร์ใบลานทั้งหมดไว้ที่วัดสูงเม่นแล้วนั้น ยังก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ โดยสามารถสรุปประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ดังนี้

- ๑) ประเพณีตากธัมม์
- ๒) ประเพณีตานข้าวใหม่

- ๓) ประเพณีหิงไฟพระเจ้า
 - ๔) ประเพณีสงฆ์พระธาตุ ปิตทองหลวงปู่ครูบามหาเถร
 - ๕) ประเพณีบวชธัมม์
 - ๖) ประเพณีสลาภธัมม์
 - ๗) ประเพณีลอยกระทงคัมภีร์ ฟังเทศน์มหาชาติ
 - ๘) ประเพณีกฐินสามัคคีธัมม์
 - ๙) ประเพณีห่มผ้าคัมภีร์
- ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ล้วนมีจุดเริ่มต้นจากการศรัทธา ถิ่นฐานอริยวาทะ (ครูบามหาเถร) ได้รวบรวมคัมภีร์โบราณจากเมืองต่างๆ มาเก็บรวบรวมไว้ ณ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนามากมาย โดยเฉพาะ วัดสูงเม่นเอง ก็ได้ช่วยกันอนุรักษ์ประเพณีเหล่านี้อย่างต่อเนื่องให้สมดังมโนเจตนาที่ครูบากัญจน อริยวาทะ (ครูบามหาเถร) ได้ตั้งสัจจะอธิษฐานให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ ๕,๐๐๐ ปี และ ถือเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาของประชาชนรุ่นหลังอีกด้วย

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของครูบาศรีวิชัย

๔.๓.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของครูบาศรีวิชัยที่มีต่อการศึกษา

คำว่า ครูบาศรีวิชัยเป็นพระสุปฏิปันโน^{๑๖} ตามที่ท่านสอนผู้อื่นโดยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ท่านปฏิบัติได้แล้วก็สอนผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้คนมากมายเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน ต่างพากันมากราบไหว้บูชาขอเป็นลูกศิษย์ของท่านเมื่อมีคนขอก็ต้องมีคนไม่ชอบเกิดขึ้นเป็นธรรมดาของโลกธรรม ถึงแม้ว่าคนไม่ชอบจะมีไม่มากก็ตามเกิด ครูบาศรีวิชัย ถูกกล่าวหาว่าประพฤติตนไม่เหมาะสม จนต้องอธิกรณ์ถึง ๒ ครั้ง ท่านถูกนำตัวไปให้คณะสงฆ์ชำระอธิกรณ์ที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความบริสุทธิ์ของท่านพระครูบาศรีวิชัย มลทินทั้งหลายที่ถูกผู้อื่นนำมาแปดเปื้อนก็ไม่อาจทำให้ท่านมัวหมองได้ ครูบาศรีวิชัย จึงเดินทางกลับสู่มาตุภูมิของท่านอย่างสง่างาม

อาจารย์สิงหะ วรรณสัย^{๑๗} อดีตปราชญ์คนสำคัญของจังหวัดลำพูน ผู้เคยได้สนทนากับครูบาศรีวิชัย ได้บันทึกไว้ใน "สารประวัติครูบาศรีวิชัย" ความตอนหนึ่งว่า "ตอนที่ครูบานั่งหนักสร้างวัดจามเทวีนั้นแหละ ข้าพเจ้าเป็นสามเณรมักจะไปไหว้ไปคุยกับท่านครูบาเสมอ วันหนึ่งท่านถามข้าพเจ้าว่า "เณรจะสึกหรือไม่?" ข้าพเจ้าตอบว่า "ไม่แนครับท่านครูบา เพราะอนาคตของเราคาดไม่ถึง" ท่านครูบาได้กรุณาสอนว่า "เมื่อเณรจะสึกออกไปสู่โลกภายนอก ฟังประพจน์ตัว อย่าให้ชื่อนัก อย่าให้ตรงนัก ให้จะกลัวยเป็นก้านกล้วยนั้นแหละ" อธิบายว่า^{๑๘} คนที่อยู่ในโลกฆราวาสนั้น เป็นคนตรงไป ก็อยู่

^{๑๖} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

^{๑๗} <http://www.thai.net/lanna๑๔๓๙/sivichai๒.htm>, สามารถ แจ่มจันทร์, นิตยสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๗ เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๙.

^{๑๘} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดียเพรส : กรุงเทพฯ ๒๕๔๙, หน้า ๑๖๑.

กับเขาไม่ได้ เป็นคนคงอเก้นไปก็อยู่กับเขาไม่ได้ จงอย่าคดมาก อย่าตรงมาก เหมือนก้านกล้วยนั้นแหละจึงจะอยู่กับ คนในโลกได้" นี่เป็นคำสอนหลังจากที่ครูบาศรีวิชัยกล่าวไว้หลังจากท่านกลับจากชำระอธิกรณ์ครั้งสุดท้าย ซึ่งเป็น ช่วงบั้นปลายชีวิตท่านแล้วถึงแม้ว่าครูบาศรีวิชัยจะเกิดในยุคที่บ้านเมืองยังไม่พัฒนาด้านวัตถุมงคล อ.ลี เมื่อ ๑๖๐ ปีกว่าล่วงมาแล้วนั้น ยังบริบูรณ์ ไปด้วยปาไม้นานาพันธุ์ เรื่องราวเร้นลับทางไสยศาสตร์น่าจะมีให้คนในยุคนี้ได้พิศวงไม่น้อย แต่ครูบาศรีวิชัยกลับไม่ได้ส่งเสริมเรื่องนี้แม้แต่น้อย ท่านไม่ได้สร้างวัตถุมงคลใด ๆ ทั้งสิ้น

เมื่อครั้งที่ท่านเดินทางด้วยรถไฟไปกรุงเทพฯ เพื่อให้คณะสงฆ์ฝ่ายปกครองชำระอธิกรณ์ผู้โดยสารบนขบวนรถไฟ เมื่อทราบว่าเป็นครูบาศรีวิชัยผู้โด่งดัง ต่างพากันมาราบไหว้อ้อนวอนขอเครื่องรางของขลังจากท่าน ครูบาศรีวิชัย ได้แต่ยิ้มแล้วส่ายหน้า ท่านกล่าวแก่คนเหล่านั้นว่า "ไม่เคยมีไว้ให้ใคร เอาไว้เองก็ไม่มี เพราะพระพุทธองค์ไม่เคยสั่งสอน ให้เชื่อถือสิ่งเหล่านั้น"เกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ คาถาอาคมเหล่านี้ ในช่วงแรกของชีวิตในสมณเพศ ครูบาศรีวิชัย ก็เคยได้ศึกษาวิชาเหล่านี้มาก่อน ถึงได้สึกหิวกี่ครั้ง ๒ ขา ตามแบบความนิยมของผู้ชายชาวล้านนาในสมัยนั้น ต่อมาได้ศึกษาพระธรรมอย่างถ่องแท้ ลึกซึ้ง ท่านตระหนักถึงความไม่เป็นแก่นสารของไสยศาสตร์ จึงหันหลังให้วิชาเหล่านั้นอย่างสิ้นเชิง เคยมีผู้เรียนถาม ครูบาศรีวิชัยเรื่องอภินิหารเรื่องหนึ่งว่า มีครั้งหนึ่งครูบาศรีวิชัยพร้อมกับศรียาทั้งหลายเข้าไปในป่าแห่งหนึ่งบังเกิด ผ่นตกหนักมาก คนทั้งหลายเปียกกันหมด แต่ครูบาศรีวิชัยไม่เปียกเลยมีจริงหรือไม่ ท่านตอบว่า "เออเป็นความจริง ข้าไม่เปียกเลย เพราะข้ามีจ้อง(ร่ม)"

ครูบาศรีวิชัยเป็นพระผู้ปฏิบัติธรรมเยี่ยมยอดรูปหนึ่ง และมีเรื่องราวที่เรียกว่าน่าอัศจรรย์ก็ได้ คือท่านสามารถกำหนด รั้วจิตของผู้อื่นได้ หากผู้ใดนำของไม่บริสุทธิ์ มาทำบุญกับท่าน ท่านก็จะบอกให้ผู้นั้นทราบ หรือไม่รับของนั้นเลยทีเดียว จะมาทำบาปแลกบุญนั้น ครูบาศรีวิชัยท่านไม่ส่งเสริมเด็ดขาด ดังเรื่องที่คุณเขียนจะเล่าต่อไปนี้ ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ผู้เขียน ฟังอีกทอดหนึ่ง เป็นเรื่องราวร่วมสมัยครั้งที่^{๑๙} ครูบาศรีวิชัยยังดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้านต๋องก ต.ข้าวมุง อ.สารภี จ.เชียงใหม่ มีเศรษฐีนี้คนหนึ่ง เป็นคนที่มีนิสัยเข้าทำนองว่า "หน้าเนื้อใจเสือ" (ทางล้านนาเรียกว่า "ปากหวาน ก้นส้ม") ผู้ใดขัดสนเงินทองหากหน้าขอพึ่งพิงนางก็ให้ไปปากก็พร่ำว่า "ไม่เป็นไร เราคนกันเอง มีอะไรพูดจากันได้" แต่เวลาที่ลูกหนี้เอาของมาคืน ต้องมีค่ามากกว่าของที่ยืมไปถึงเท่าตัว ยืมเงิน ๑๐ บาท (สมัยครั้งก่อนศตวรรษ) คืน ๒๐ บาท หากไม่มีจริง ๆ เศรษฐีนี้ผู้นี้ก็จะริบเอาข้าวของอย่างอื่นแทนเงิน เช่น ข้าวสารเกลือ กะปิ ปลาร้า ชนิดที่ว่าอะไรพอจะตีค่าเป็นเงินได้ก็ริบไว้ก่อน

บทสัมภาษณ์พระราชธรรมาลังการ^{๒๐} ได้ให้ไว้ครั้งหนึ่งครูบาศรีวิชัยออกบิณฑบาต เศรษฐีนี้ผู้นี้ก็ไปทำบุญตักบาตรกับเขาด้วย คนอื่นตักบาตร ครูบาศรีวิชัยก็รับ แต่พอมาถึงเศรษฐีนี้แห่งบ้านต๋องก ท่านกลับปิดฝาบาตรนางให้รู้สึกแปลกใจจึงกราบเรียนถามครูบาศรีวิชัยว่าเหตุใด ท่านจึงไม่รับบาตรของนาง ครูบาศรีวิชัยจึงตอบเศรษฐีนี้ผู้นี้ว่า "แม่ออกจะเอาข้ามาใส่บาตรเฮา" ("แม่ออก" หมายถึง สีกา ส่วน "เฮา" ก็คือ เรา) เศรษฐีนี้แห่งบ้านต๋องกก็แทบจะแทรกแผ่นดินหนีเลยทีเดียว ส่วนจะ

^{๑๙} บทสัมภาษณ์ : พระโกศยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} บทสัมภาษณ์ : พระราชธรรมาลังการ, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐

สำนึกตัวได้หรือไม่ นั่นคงเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะบุคคลมีหลายจำพวก รายนี้ อาจจะเป็นบัวประเพณีสุดท้าย

นอกจากจะเป็นพระนักปฏิบัติแล้ว ทางด้านเทศนาโวหาร ครูบาศรีวิชัยก็ยังสามารถแสดงธรรมให้ผู้คนในยุคหนึ่ง ได้เข้าใจถึงหลักธรรมเบื้องต้นอย่างแจ่มแจ้ง ผู้เขียนขอนำ "ธรรมอันสูงศักดิ์" ที่ครูบาศรีวิชัยได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ เนื่องในงานฉลองวิหารหลวง วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่ พิมพ์เป็นอักษรเมือง (ภาษาล้านนา) ปรีวรรตเป็นภาษาไทย โดยนายหนานปวงคำ ต๋อยเขียว เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๘ ความตอนหนึ่งว่า "...น้ำแม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี มหิมหาสกลุ ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ แม่น้ำ แม่น้ำจักเอามาอาบให้หมดสิ้นทั้ง ๕ แม่น้ำก็ไม่อาจล้างบาป คือความเดือดร้อนภายในให้หายได้และฝนลูกเห็บ แม่น้ำจะตกมาร้อยทำให้เย็นและหนาวสักปานใดก็ดี ก็ไม่อาจจะเย็นเข้าไปถึงภายใน ให้หายความทุกข์เวทนาได้ ศีล ๕ เป็นอริยทรัพย์ เป็นต้นของความบริสุทธิ์ เป็นน้ำทิพย์สำหรับล้างบาป คือความเดือดร้อน ภายในให้หายได้ เป็นบันไดแก้วสำหรับก้าวขึ้นไปสู่สวรรค์

๑) ความศรัทธาและความเชื่อที่มีต่อ พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

ตามหลักฐานและความเป็นมาของพระครูบาศรีวิชัย จากที่ผู้มีความศรัทธาได้เก็บรวบรวมเข้าของเครื่องใช้ของท่านพระครูบาศรีวิชัย จากการสัมภาษณ์ของ^{๒๑} ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช จากที่ได้ศึกษาเรื่องคันคว่ำในเรื่องตนบุญแห่งล้านนาคติศึกษาอีกท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้มีความเลื่อมใสและศรัทธาพระครูบาศรีวิชัย เป็นอย่างมาก ท่านได้ใช้ชีวิตของท่านทั้งชีวิต อุทิศตนเพื่องานซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ อัฐบริวารของพระครูบาศรีวิชัย ที่มีการเก็บรวบรวมไว้ที่ชำรุดเสียหายเป็นจำนวนมากที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป เมื่อท่านได้พบหรือสืบค้นพบท่านก็จะรวบรวมเงินจากผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสขอซื้อกลับมาเพื่อทำการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดี และเมื่อได้ทำการซ่อมแซมจนเกือบจะสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช ท่านก็จะดำเนินการส่งมอบไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์พระครูบาศรีวิชัย ที่วัดบ้านปาง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน และสิ่งของอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระครูบาศรีวิชัย โดยตรงเพื่อที่จะให้ผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัย และเพื่อนที่จะให้ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาทั้งหลายได้มากราบไหว้ระลึกถึงคุณงามความดีของพระครูบาศรีวิชัย เป็นสำคัญ และจะได้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดี

คำว่า วิเคราะห์ เรื่องวัตรปฏิบัติหลายเรื่องของพระครูบาศรีวิชัย ที่ท่านได้รับรู้มาจากแหล่งต่างๆ ท่านก็พยายามค้นหาหลักฐาน หรือสืบค้นความเป็นมาที่แท้จริง เพื่อที่จะทำให้ผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัย ได้รับรู้และรับทราบเรื่องของพระครูบาฯ อย่างถูกต้อง เพื่อเป็นการช่วยประกาศพระเกียรติคุณของพระครูบาศรีวิชัยอีกทางหนึ่ง

ที่สำคัญ ท่านมีความสนใจในเรื่องการไม่ฉันผักต่างๆ ของพระครูบาศรีวิชัย ในแต่ละวัน ที่มีการเผยแพร่เรื่องนี้มาเป็นเวลานานตามสื่อต่างๆ จึงได้พยายามสืบเสาะหาข้อมูลและข้อเท็จจริง^{๒๒} เพื่อท่านได้มีโอกาสพบกับ ซึ่งเป็นหลานชายแท้ๆ ของพระครูบาศรีวิชัยและเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระครูบาศรีวิชัยมากที่สุด ในช่วงที่พระครูบาฯ ยังมีชีวิตอยู่ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช จึงได้สอบถามในเรื่องที่

^{๒๑} สัมภาษณ์ : พระทองสุก ผาสุกโก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

ท่านสงสัยนี้ทันที จึงพบกับความเป็นจริงที่น่าตกใจว่า ตลอดเวลาที่พอน้อย สิ่งคำ อินมา เฝ้าปรนนิบัติพระครูบาศรีวิชัยนั้น ท่านก็ได้ยืนยันว่า ตัวท่านเองเป็นผู้จัดเตรียมภัตตาหารให้กับท่านพระครูบา ในเกือบจะทุกมื้อ และเกือบจะทุกวันท่านได้เห็นและสังเกตว่า พระครูบาศรีวิชัย ท่านฉันแบบมังสวิรัตินั้นเป็นเรื่องที่จริง คือการงด ละเว้นฉันเนื้อสัตว์ทุกชนิด

เรื่องที่พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เมื่อครั้งที่อายุได้ ๒๖ ปี ^{๒๓} พระราชเชมากร,ผศ.ดร. ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่าเมื่อ พระครูบาศรีวิชัย ท่านได้ฉันจิ้นส้มหรือหมूस้ม (เหมือนแหม่มของทางภาคกลาง) อาจจะเป็นเพราะความไม่สะอาดของเนื้อสัตว์และส่วนนั้นที่ทำให้เป็นเหตุให้ครูบา ได้อาพาธ เกาการเวียนหัว ทั้งได้อาเจียนและอุจจาระร่วงระหว่งพร้อมกันอย่างรุนแรง (ทางชาวล้านนาเรียกว่าเป็นโรคออก ๒ คอง คือออกทั้งปากและทวารหนัก จนทำให้ท่านเกือบจะมรณภาพไปในครั้งนั้น แม้เมื่อท่านรักษาตัวจนหายดีแล้ว พระครูบาฯ ก็ลองฉันเนื้อสัตว์อีกครั้งเพราะท่านก็อยากรู้สาเหตุเป็นเพราะอะไร และเมื่อฉันเนื้อสัตว์เข้าไปอีกครั้ง พระครูบาฯ ท่านก็อาพาธอีกแบบเดิมและท่านจึงต้องเลิกฉันเนื้อสัตว์ทุกประเภทอย่างเด็ดขาด ดังที่พระครูบาศรีวิชัย ท่านเคยได้บอกกับลูกศิษย์คนใกล้ชิดและญาติโยมทั่วไปว่า “เฮาเปื้อ (แพ) เนื้อสัตว์ทุกชนิด” จึงเป็นสาเหตุทำให้ฉันมังสวิรัตินั้นตลอดไป

ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า “ตั้งปรารถนาขอหื้อได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว” และมักจะปรากฏความปรารถนาดังกล่าว ในตอนท้ายของคัมภีร์ใบลานที่ท่านสร้างไว้ทุกเรื่อง

ประการหนึ่งที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาวล้านนา คือการที่ท่านเป็นผู้ดำเนินการสร้างทางขึ้นสู่ วัดพระธาตุตอดยสุเทพโดยพลังศรัทธาประชาชนเป็นจำนวนมาก ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ซึ่งใช้เวลาสร้างเพียง ๕ เดือนเศษ โดยไม่ใช้งบประมาณของรัฐแต่เรื่องที่ทำได้ให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักกันในระยะแรก

ครูบาศีลธรรม เป็นอีกนามหนึ่งของ ^{๒๔} “ครูบาศรีวิชัย” นักบุญแห่งล้านนา ท่านเป็นพระอริยสงฆ์รูปสำคัญยิ่งแห่งดินแดน ล้านนา ครูบาศรีวิชัยเป็นพระบ้านป่าไร่ซึ่งสมณศักดิ์ แต่เปี่ยมล้นไปด้วยคุณงามความดีที่ยิ่งใหญ่เป็นอเนกประการ จึงมีผู้คนเคารพยกย่องท่านตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ในการบำเพ็ญพรตเจริญภาวนา ท่านยังฉันภัตตาหารวันละ ครั้ง ในการบำเพ็ญตบะบางครั้งที่วัดพระ ๘ คำ ๑๕ คำ ท่านจะไม่ฉันอาหาร ไม่ฉันข้าวเป็นเวลา ๔-๕ เดือนฉันแต่ผลไม้ เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตของการบำเพ็ญวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระครูบาศรีวิชัยอย่างเคร่งครัด ทำให้ข้าวกระจายลือไปทั่วชนบท บรรดาชาวบ้านเมื่อทราบข่าวก็ปรารถนาที่จะได้ชมบุญบารมีของท่านสักครั้ง เมื่อได้เห็นการบำเพ็ญตนปฏิบัติธรรม ของพระครูบาศรีวิชัยที่เคร่งครัดก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น และต่างพากันพูดถึงด้วยความเคารพจากปากหนึ่งไปสู่ปากหนึ่งของผู้ที่เลื่อมใสได้นำวัตถุปัจจัยไปถวาย วัตถุปัจจัยก็เพิ่มขึ้นทุกที จนเหลือกินเหลือใช้ ผู้ที่นิยมท่านก็อาศัยวัดเป็นที่อยู่ที่กิน ผู้ที่เคยประพฤติดูชั่วก็อยากกลับตัวใหม่เป็นคนดี วัดจึงแน่นขนัดไปด้วยประชาชนผู้ที่ใฝ่บุญ ชื่อของพระครูบาศรีวิชัย ก็ต้องคำรณประหนึ่งพลุที่ก้องฟากทิศศักดิ์ก็ได้แผ่รัศมีกว้างออกไปทุกที่

^{๒๓} สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร,ผศ.ดร. เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๒๔} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัยอริยสงฆ์แห่งล้านนา, ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส, กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๙, หน้า ๒๕-๒๖.

บรรดาพวกชาวเขา อีกร้อ กะเหรี่ยง ย่างขาว และมูเซอผู้ซึ่งเคยนับถือผี ก็พากันมาหาพระครูบาศรีวิชัย เมื่อท่านได้สอนหลักธรรม พวกชาวเขาทั้งหลายก็เกิดความเลื่อมใสทั้งความเชื่อถือเดิม หันมานับถือพระพุทธศาสนาด้วยความเต็มใจยังความแปลกประหลาดใจให้แก่ชาวบ้านปางเป็นอย่างนัก ชาวนี้แพร่กระจายออกไปจนถึงลำพูน และนครเชียงใหม่

๒) พระนักปฏิบัติที่มีบทบาทข้อปฏิบัติทางจริยวัตรทั้งดงาม

เมื่อพระครูบาศรีวิชัยได้ศึกษากับครูบาอุปละและครูบาวิดตอยคำแล้ว ก็ได้กลับไปศึกษาเพิ่มเติมจากครูบาสมณะผู้เป็นอุปัชฌาย์อีกครั้ง ก่อนที่จะเดินทางกลับสู่บ้านปาง ในการบำเพ็ญเพียรภาวนาแนวทางที่ได้ร่ำเรียนมา นอกจากนี้วัตรปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัยได้เสริมบุคลิกความน่าเลื่อมใสขึ้นอีก หลังจากที้ออกธุดงค์หาความวิเวกตามป่าตามเขา อันเป็นลักษณะจารีตของสงฆ์สายวัดป่าแล้วนั้นคุณลักษณะพิเศษที่สำคัญของพระครูบาศรีวิชัยโดยเด่นขึ้นมาเหนือพระสงฆ์รูปอื่นๆ เกิดขึ้นภายหลังจากการ^{๒๕} ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากสำนักสงฆ์สายอรัญวาสีนั้นแล้ว นอกจากการธุดงค์วัตร ซึ่งมีผลสืบเนื่องถึงความสัมพันธ์ของครูบาศรีวิชัย ระหว่างชาวเขาชาวดอย กะเหรี่ยง ที่ให้ความเคารพศรัทธาต่อความเป็นนักปฏิบัติธรรมที่เป็นจุดเด่นที่สำคัญของครูบาศรีวิชัย อันนำความเลื่อมใสศรัทธาเป็นทุนของชาวเขาชาวดอยที่ให้ความสนใจต่อครูบาศรีวิชัย

๑. ประการแรกได้แก่ จริยวัตรอันเคร่งครัด ของพระครูบาศรีวิชัย ที่ปรากฏให้บุคคลที่พบเห็นเกิดศรัทธาเลื่อมใส และให้ความนับถือ เช่น ลักษณะความสันโดษและเคร่งครัดในการรักษาศีลวินัย ละเว้นจากการฉันทนื้อสัตว์ ดังที่ผู้ศึกษาได้อธิบายในข้อความประวัติข้างต้นว่าพระครูบาศรีวิชัยเจ้าภิกขุตนันท์สถิตสำราญอยู่ในอรัญวาสี^{๒๖} โลกะ โทสะ โมหะ มะนะ ทิฏฐิณิระมิทธะ อุจจะ กุกุจะ เว้นเสียโลกธรรม ๘ ประการหมั่นเพียร ถือเอาการฉันทวันละคาบ กระทำวัตรปฏิบัติให้ถูกต้องตามกองแห่งอริยะสละปริสสะ เจ้าอันป่าเป้งมาในกะละ เมื่อก่อน เพื่อยึดหน่วงเอาธรรมวิเศษ คือ **โสดา สะกิทาคา อนาทาคา อรหันตา สิ่งเดียว นิสิตเสียยัง ฐูปเตว่า ทูริกา**^{๒๗} เส้นเสียยังเครื่องไสยสนะ บั่น บ่นอนสลิ (ที่นอน) อันยัดด้วยนุ่นจั่วและสำลี มะกัสนะสาทะนัง ท่านก็ไปได้ทางสุดแลมั่ง สละเสียยังคิลานะ ปังจยตั้งหลาย คือ เนื้อสัตว์อันมีวิญญาณ ถือจิ้นดินป่าดิบ จิ้นแห้งปลาตาย ปังมะม้งสาหารและสละเสียปุคละ ผละปุคคยา ต้มพุละ เกสซะกะกัณทะกะกุลัง ยาวะซังโก เป็นต้นว่า หมากดิบหมากแห้งปูยา เหมียงน้ำ เหมียงก็ไม่ฉันทสิ่ง ฉันทแต่ผัดต้มใส่สิน ชูวะ กันพริกไทยแต่เล็กน้อย แต่พอดฉันทเลี้ยงชีพ บำรุงอินทรีย์ไว้ไม่ให้เป็นอันตราย เพื่อได้บำเพ็ญ ทานะสีละ ปาระมิ ไปได้ยืนยาว

วิเคราะห์ พบว่า ข้อวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดของพระครูบาศรีวิชัย เป็นสิ่งแรกที่ผู้ศึกษาได้ทราบนั้นก็คือ การสร้างศรัทธาแก่ผู้พบเห็นนั้นก็จากพฤติกรรมข้างต้น นอกเหนือการยึดมั่นในศีล ๒๒๗ ข้อแล้ว ยังได้ทราบถึงการบำเพ็ญเพียรบารมี เพื่อช่วยให้ท่านพระครูบาศรีวิชัยบรรลุธรรมะในส่วนหนึ่งด้วย

๒. ประการที่สอง จากที่ผู้ศึกษาและสัมภาษณ์ผู้มีความรู้เรื่องประวัติครูบาศรีวิชัย ได้ทราบว่า ความคาดหวังเพื่อบรรลุธรรมะอันวิเศษของพระครูบาศรีวิชัย ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากคำอธิษฐาน

^{๒๕} อ้างแล้ว, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๓๘๖/๓๒๔/๓๗๒.

^{๒๗} วิมหา. (ไทย) ๑๙๘/๑๘๔/๔๘๔.

บารมี ของพระครูบาศรีวิชัยได้อธิษฐานไว้ว่า “ตั้งแต่ การปรารภนา ขอให้ได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอา พระนิพพานสิ่งเดียว” การที่พระครูบาศรีวิชัย^{๒๘} ได้ตั้งสัจจะอธิษฐาน กาวานานี้ก็ทราบได้ว่ามีความสำคัญมิใช่น้อย เพราะได้แสดงนัยบางอย่างออกมา ซึ่งดูเหมือนหนึ่งว่า จะสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้ที่จะถูกยกย่องว่าเป็นตนบุญในภายหลัง ดังนั้นจะเห็นได้จากการตั้งอธิษฐานบารมีของครูบาศรีวิชัยแล้ว ที่ได้บันทึกไว้ในท้ายคัมภีร์ใบลาน อันเป็นกิจกรรมของ ในลำนานาที่มักจะปฏิบัติกันมา และในการบันทึกใบลานตอนท้ายสุด พระครูบาศรีวิชัยได้แสดงให้เห็นว่าความปรารภนา โดยส่วนตัวของครูบาศรีวิชัย ที่จะบรรลุถึงพระสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอีกองค์หนึ่ง ดังปรากฏในท้ายใบลานที่พระครูบาศรีวิชัยได้บันทึกไว้ เช่น ชาดกเรื่องอุสาบารสที่ได้กล่าวไว้ดังนี้

กัมพัธมมอุสาบารสมิ^{๒๙} ๕ ผูก ตนข้าพระศรีวิชัยโยภิกขุ เกิดมาปีเบิกยี่ (ปีขาดล) จ.ศ. ๑๒๔๐ ลำดับมาถึงปีระวายยี่ จุลศักราช ๑๒๘๘ ตัว พุทธศักราช ๒๔๖๙ ข้าพระเจ้ามีศรัทธาพร้อม กับด้วยสิก ยมชู้ตนชู้งค์ หน ภายนอกหมามมีพ่อแม่พี่น้องอุปาสกะอุปาสิกาทั้งหลายชู้ชู้คนก็ได้ ธิจนาแต่มเขียนธัมม บัดนี้ไว้คำชูโชตฤสาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสาตามอายุลานเทอะ ข้าพระเจ้าสร้างปาง เมื่ออยู่ปฏิบัติวัดพระสงฆ์หลวงนพบุรี เชียงใหม่วัดนั้นแลปรารภนา ขอหื้อข้าได้ตรัสรู้พระยาสาฬัพพัญญุ โพธิญาณเจ้าจิมเถอะ

๓. ประการที่สาม จากที่ศึกษาได้พบว่าข้อวัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัย จึงส่งเสริมลักษณะอันน่าเลื่อมใสของพระครูบาศรีวิชัยแก่ประชาชน โดยเฉพาะชาวพื้นเมืองและในกลุ่มชาวเขาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งจะยอมรับนับถือครูบาศรีวิชัย ว่าเป็นตนบุญเป็นกลุ่มแรก ได้กล่าวถึงลักษณะของ “ผู้มีบุญ” ว่า คือบุคคลที่ถือว่าเป็น “ผู้มีบุญ” จากที่ผู้ศึกษาพบว่าต้องได้รับบุญมาแต่ชาติปางก่อน และผลบุญนี้ยังประโยชน์สุขให้กับตัวเองและสามารถแบ่งปันให้กับผู้อื่นที่เชื่อถือในพระครูบาศรีวิชัย ขณะเดียวกัน “ผู้มีบุญ” ต้องแสดงออกให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ได้ เมื่อมีการยอมรับจากผู้อื่น การยอมรับและผู้มีบุญต้องแสดงบุคลิกภาพและคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้อื่นหรือเห็นว่า ผู้มีบุญมีอำนาจแตกต่างจากบุคคลสามัญทั่วไป นอกจากนั้นผู้มีบุญสามารถที่จะนำมาช่วยเหลือผู้ที่แวดล้อมได้ในชาตินี้ แนวคิดนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับความคิดเรื่อง “พระโพธิสัตว์” ซึ่งหมายถึงผู้ที่ได้บรรลุพระสัมโพธิญาณนั่นเอง

สรุปประเด็นสุดท้ายนี้ ในข้อวัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัย ในการที่ครูบาศรีวิชัยได้เข้ามาอุปสมบทในร่มผ้ากาสาวพัตร์ ทำให้นฐานะทางสังคมของครูบาศรีวิชัยสูงขึ้น ต่อมาเมื่อได้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติ เป็นผู้ที่มิสัจจาริยวัตรทั้งดงามเป็นที่ให้ความเลื่อมใสศรัทธาของชาวเขาชาวดอยและผู้พบเห็นแล้วเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นตนบุญในลำนานาได้ค้ายกย่องว่าเป็น “ครูบาศีลธรรม” จากความเคร่งครัดในการรักษาศีลและวัตรปฏิบัติแล้ว

^{๒๘} บทสัมภาษณ์ : พระราชธรรมาลังการ, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐

^{๒๙} พระศรีวิชัยยาชนะภิกขุ รวบรวม, กัมมัญฐานรอม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่: มปท..๒๕๓๒)

สัมภาษณ์ พระราชเชมากร, ผศ.ดร.^{๓๐} ได้กล่าวไว้ว่าขณะเดียวกัน การที่ครูบาศรีวิชัยเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวเขา ซึ่งเรียกขานท่านเป็นผู้วิเศษ ซึ่งก็มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับพฤติกรรมบางอย่างที่ครูบาศรีวิชัย ที่แสดงออกผ่านทางนิมิตและบุคคลาธิฐาน^{๓๑} ทำให้ภาพลักษณ์ของครูบาศรีวิชัยเป็นที่ยอมรับและยกย่องว่าเป็น “ตนบุญ” ด้วยความที่เข้ามาข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าครูบาศรีวิชัยได้เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมในล้านนา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกือบทุกด้าน และในฐานะที่ว่า “ตนบุญ” ครูบาศรีวิชัยจึงมิได้จำกัดขอบเขตความเชื่อและความมีศรัทธาในเขตชนบทที่ได้ทราบข่าวของครูบาศรีวิชัยได้แพร่ขยายไปทั่ว ส่วนมากก็ชาวเขาวาดอย หรือชาวล้านนาก็มีต้นทุนในเรื่องความเชื่อเรื่องเทวดา ผีป่าอยู่แล้ว จากที่พบว่า พระครูบาศรีวิชัย ได้เดิมโตขึ้นมาภายใต้สภาพของสังคมล้านนา และพัฒนามาสู่การยอมรับนับถือของกลุ่มชนในท้องถิ่นในฐานะ “ครูบา” หรือตนวิเศษ” และตนบุญ ในที่สุด

สัมภาษณ์ พระโกศัยเจติยารักษ์, ดร.^{๓๒} ขณะเดียวกันที่ครูบาศรีวิชัยหรือครูบาศีลธรรมเป็นที่เคารพศรัทธาในกลุ่มชาวเขาซึ่งเรียกขานท่านว่าเป็นผู้วิเศษ ก็สอดคล้องกับพฤติกรรมที่ครูบาศรีวิชัยได้แสดงผ่านการอธิฐานบารมี ซึ่งก็ชี้ให้เห็นได้ว่าบุญบารมีที่เหนือกว่าสงฆ์โดยทั่วไป ทำให้ภาพลักษณ์ของครูบาศรีวิชัย ได้กลายเป็นตนบุญ “ตนวิเศษ” ในที่สุดพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นทองคำบริสุทธิ์ ถึงบางครั้งจะมีผู้นำสิ่งสกปรกมาสาธิตใส่ แต่ก็ไม่อาจทำให้ทองคำนั้นเปลี่ยนสถานะไปได้ เมื่อกาลเวลาและความจริง ซึ่งเป็นเครื่องชะล้างสิ่งที่เป็นมลทินนั้นหมดสิ้นไปแล้ว ทองคำนั้นก็ยังเป็นทองคำอยู่ ยังคงส่องแสงอันงดงามอยู่ชั่ววันจิวันนัตถกาล

๔.๓.๒ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธรรมกับการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย

๑) บทบาทตนบุญหรือผู้มีบุญของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

คำว่า “ตนบุญ” ผู้มีบุญที่มีบทบาทให้ประชาชนมีความศรัทธาเคารพนับทั้งบุคคลที่เป็นพระและฆราวาส “ตนบุญ” ในส่วนของฆราวาสแบ่งเป็นกลุ่มได้ กลุ่มแรก มักจะยกย่องในกลุ่มผู้ปกครอง อันได้แก่ กษัตริย์ของชาวล้านนาเองก็ถือได้ว่าเป็นฐานะหนึ่ง ที่ได้ควบคู่กับตำแหน่งของกษัตริย์โดยการสืบราชบัลลังก์ขณะเดียวกันกลุ่มที่สองนั้น คือ กลุ่มสามัญชน อันได้รับการยกย่องให้เป็น “ตนบุญ” ได้ในยามที่บ้านเมืองเกิดความไม่สงบ อย่างเช่นเกิดศึกสงคราม เป็นต้น

ในส่วน “ตนบุญ”^{๓๓} ในทางพระพุทธศาสนา เกิดจากความเชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะเสื่อมลงในรอบ ๕๐๐๐ ปี ดังนั้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจะปรากฏ “ตนบุญ” ขึ้นเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา “ตนบุญ” ในที่นี้ผู้ศึกษาจึงหมายถึงพระสงฆ์ที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ เช่น เป็น

^{๓๐} สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร, ผศ.ดร., เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๑๔๒/๒๑๙/๓๙๓.

^{๓๒} บทสัมภาษณ์ : พระโกศัยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๓} ขุ.วิ. (ไทย) /๒๖/๙๘๔/๑๒๑.

บรรพชิตที่เคร่งครัดในศีลจรรย์วัตร ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่สาธุชนทั้งหลาย ฉะนั้น จะพบว่า จาริตความเชื่อเหล่านี้ยังคงสืบทอดกันมาอยู่ในสังคมล้านนาและสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น ครูบาศรีวิชัย จึงมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจของผู้ศึกษาวิจัย ซึ่งได้แยกออกเป็น ความสำคัญได้ ๒ ประการดังนี้คือ

๑. การที่ครูบาศรีวิชัยได้รับการยกย่องให้เป็น “ตนบุญ” มีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อของชาวล้านนาที่เกิดจากการตีความในทางพระพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าศาสนาจะเสื่อมลงในระยะเวลา ๕๐๐๐ ปีนี้จะปรากฏ “ตนบุญ” ขึ้นและ “ตนบุญ” เหล่านี้จะเป็นผู้ค้าชูพระพุทธศาสนา กว่าที่จะถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรยที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล

๒. จากการศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องกับครูบาศรีวิชัยทั้งหมด พบว่ายังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ ที่แสดงให้เห็นในด้านสังคมที่เกิดขึ้นโดยครูบาศรีวิชัยในฐานะ “ตนบุญ” เป็นศูนย์รวมภายใต้บริบททางสังคมล้านนาได้ดีเป็นอย่างมาก

บทสัมภาษณ์ พระเทพรัตนนายก^{๓๔} ตามความเป็นจริงแล้ว ในความเชื่อเรื่อง “ตนบุญ” มีอยู่ในสังคมล้านนาคติความเชื่อนี้จะถูกนำมาใช้ในสถานการณ์ต่างๆ นับตั้งแต่การนำมาใช้กล่าวอ้างอิงในหมู่ราษฎร ทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส ถ้าหากบ้านเมืองอยู่ในภาวะวิกฤติทำสงครามเกิดการสู้รบ ผู้ปกครองไม่มีอำนาจควบคุมสถานการณ์ เช่นนี้ทำให้บุคคลใดก็อาจอ้างได้ว่าฐานะ “ตนบุญ” ขึ้นมาเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาขณะนั้นได้ ตนบุญในที่นี้ ผู้วิจัยได้หมายถึงทางโลกแยกได้ ๓ ประเภทคือ

๑) หมายถึงผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะผู้ปกครองมีการอ้างฐานะความเป็น “ตนบุญ” ทางสายโลหิตและการสืบสันตติวงศ์

๒) หมายถึงบุคคลที่เป็นสามัญชน แต่อาจมีคุณลักษณะพิเศษ เช่น เป็นผู้เก่งเรื่องคาถาอาคมมีลักษณะเหมือน “ผู้วิเศษ” อันเกิดจากภาวะบ้านเมืองระส่ำระสายไร้ผู้ปกครองที่มีความสามารถจะควบคุมสถานการณ์ จะอ้างตนขึ้นเป็น “ตนบุญ” หรือตนบุญทางธรรมหมายถึงพระสงฆ์ซึ่งมีความเคร่งครัดในศีลและข้อวัตรปฏิบัติบางครั้ง อาจมีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างผู้ทรงศีลกับผู้วิเศษ อาจมีเวทมนต์คาถาประกอบเป็นต้น

๓) หมายถึงคติความเชื่อหรือที่เรียกว่า “ตนบุญ” มีอยู่ในสังคมล้านนา^{๓๕} คติความเชื่อนี้จะถูกนำมาใช้ในสถานการณ์ต่างๆ หากมีความเชื่อเรื่องใดแล้วก็จะเห็นได้ว่าความเชื่อเป็นเรื่องที่บุคคลจะหาข้อหุตุติไต้นั้นเป็นเรื่องยากทีเดียว หากได้นำมากล่าวอ้างแล้วล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือโดยที่ไม่ต้องสงสัยว่าเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องไม่จริง โดยเฉพาะชาวล้านนาแล้ว คำว่าตนบุญหรือผู้วิเศษนั้นจะนิยมนับถือกันโดยตนบุญที่เป็นทางศาสนาแล้ว ในความเป็นผู้ที่มีจิตใจที่งดงามของชาวล้านนาแล้วไม่ต้องสงสัยเลยว่าตนบุญหรือนักบุญนั้นหากผู้ใดได้กราบไหว้และยกย่องว่าผู้มีบุญมาเกิดแล้วนั้นก็เป็นที่รู้จักกันอย่างมากแล้ว

^{๓๔} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐

คติความเชื่อที่ประหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ตลอดเวลาทั้งในประวัติศาสตร์และสังคมปัจจุบันนี้ก็ยังมียุคความเชื่อที่นำมาใช้อ้างในความชอบธรรมของผู้คนในความเป็นสามัญชนที่อ้างตัวว่าเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการตัดสินเรื่องต่างๆ ในการนี้ผู้วิจัยพบว่า ครุบาศรีวิชัย จะพบได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิดคติความเชื่อเป็นสำคัญในเรื่องตนบุญ หรือผู้วิเศษ หากจะมองไปในสังคมล้านนาในทางทฤษฎีแล้ว ความเป็นความเชื่อเป็นพื้นฐานที่อยู่ของ “ผู้วิเศษหรือตนบุญ” ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย หากจะมองในเรื่องความเชื่อเรื่องผู้มีบุญนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์คือผู้ที่ตรัสรู้เพราะต้องการจะช่วยให้ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากอันเกิดจากความมีเมตตาดารมอันบริสุทธิ์

วิเคราะห์ได้ว่าทางด้านประวัติศาสตร์ของสังคมในล้านนา จะพบว่ามี “ตนบุญ” ปรากฏให้เห็นอยู่ใน ๓ ช่วง หรือ ๓ ยุคสมัย โดยแต่ละยุคจะเห็นว่ามี การหยิบภาวะความเป็น^{๓๖} “ตนบุญ” หรืออ้างถึงความเป็นผู้มีบุญขึ้นมาใช้ในสถานการณ์บ้านเมืองเกิดภาวะวิกฤติ เช่นยุคสมัยมีการเริ่มรวบรวมผู้คนไปตั้งบ้านสร้างเมืองหรือยุคสงครามแต่พูดถึงปัจจุบันนี้ก็เป็นเรื่องของผู้มีอำนาจทางการเมืองเป็นส่วนใหญ่และไม่มีหลักในความชอบธรรมเหมือนกับยุคสมัยก่อนในยุคปัจจุบัน อาศัยอำนาจที่มองไม่เห็นเป็นจำนวนมากหากจะมองถึงผู้มีอำนาจแล้วต้องอาศัยพรรคพวกที่มีอำนาจเป็นส่วนสำคัญ ในสถานการณ์เหล่านี้ก็เป็นความเชื่อคตินิยมตั้งแต่เดิมมา

ความหมายตนบุญ^{๓๗} ในแนวคิดและความเชื่อหากจะเทียบได้ว่าในสมัยของกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย ได้สืบทอดต่อกันมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช อันเป็นอันเป็นยุคที่เรียกว่ามีความรุ่งเรืองทั้งทางศาสนาและความเป็นปึกแผ่นทางการเมือง มีการขยายอำนาจไปยังเมืองต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยรวบรวมเอาดินแดนที่อยู่รอบๆ อาณาจักรเข้ามาสู่ระบบการเมืองของรัฐ อาทิต่างเหนือได้เมืองเชียงรุ่งและหัวเมืองเงี้ยว ทั้ง ๑๑ หัวเมือง ส่วนทางใต้ได้หัวเมืองแพร่ เมืองน่าน และเมืองเชลียง ทั้งได้พยายามจะรวมเอาหัวเมืองชวา (หลวงพระบาง) และเมืองสองแควของพระบรมไตรโลกนาถแห่งอาณาจักรอยุธยา ก็ยังมีความเชื่อเรื่อง “ตนบุญ” ในผู้วิเศษรับรองความชอบธรรมของการขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ว่า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการอ้างอำนาจบุญบารมีในฐานะ “ตนบุญ” ของกษัตริย์ล้านนาเกิดในยุคสมัยของการรวบรวมความเป็นปึกแผ่น เพื่อความมั่นคงของอาณาจักรนั่นเอง

วิเคราะห์พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลดีประการหนึ่งที่ทำให้ผู้ศรัทธาเชื่อมั่นและสมัครใจของผู้มาทำบุญร่วมในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดกับ ท่านครุบาศรีวิชัย คือความปรารถนาจะได้บุญ ซึ่งผู้ศรัทธาเคารพนับถือท่านครุบาศรีวิชัย เป็นนือนานบุญและเป็นพระเถระที่ให้ความเคารพนับถืออย่างสูงสุด แม้จะมีพระเถระที่มีอาวุโสในตำแหน่งการงานทางสงฆ์ ก็ยังไม่มี ความสนใจเท่ากับศรัทธาความเชื่อปสาทความเลื่อมใสที่ผู้ที่มีต่อท่านครุบาศรีวิชัย ผู้พบเห็นจึงพากันมาร่วมถวายท่านด้วยความเต็มใจ นอกเหนือไปจากเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น การสังเคราะห์ด้านสาธารณูปการของท่านครุบาศรีวิชัย ยังเป็นการสนองความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เมื่อพระองค์สมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่าง ที่สร้างบารมีมาหลายร้อยชาติจนได้บรรลุธรรมและเป็นที่ยึดให้กับท่านครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย

^{๓๖} วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเชียงใหม่, (พิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๑-๒๕๒.

^{๓๗} พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก (พระนคร:โรงพิมพ์ชูสิน, ๒๔๙๘), หน้า ๕๔-๖๔.

๒) คำว่าตนบุญ “พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

คำว่า “ผู้วิเศษ” นั้นจากที่ผู้ศึกษา และบทสัมภาษณ์ พระเทพรัตนนายก^{๓๔} ท่านเข้าใจว่า หมายถึงในช่วงหลังแห่งชีวิตนักบวชของท่าน ครูบาศรีวิชัยได้กลายเป็นตนบุญที่เข้าไปสถิตอยู่ในหัวใจของชาวเหนือทุกคนและที่มีผู้คนศรัทธาเลื่อมใสในตัวท่านครูบาศรีวิชัยเป็นอย่างมาก บางท่านถึงขั้นทิ้งตัวลงนอนให้ท่านได้เดินเหยียบหลังไป ในการเดินทางจากตำบลหนึ่งไปตำบลหนึ่ง ขนาดที่มีผู้นิมนต์ท่านให้ขึ้นคานหามไปตลอด ตามคำเล่าขานกันและได้พูดถึงว่า แม้แต่คนที่ไม่เคยนับถือพระพุทธศาสนามาก่อนก็ยังน้อมตนเข้ามาเลื่อมใสตัวครูบาศรีวิชัย^{๓๕} ทั้งนี้อาจจะเห็นว่าคนในสมัยนั้นมีพื้นฐานแห่งความเชื่อในเรื่องผู้วิเศษเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว คนชาวเหนือพอได้พบพระที่มีศีลจารวัตรต้องกับความคาดหวังของตน ก็พากันเกิดปสาทศรัทธาอย่างสูงสุด และพากันนิมนต์ท่านพระครูบาศรีวิชัยให้สูงกว่าพระที่ตนได้พบเห็นอยู่เป็นประจำ ซึ่งส่วนมากไม่มีอะไรพิเศษมากไปกว่าสามารถประกอบพิธีกรรมสนองตอบความต้องการทางศาสนาของชาวบ้านได้ เมื่อเปรียบกับพระทั่วไปในจุดนี้ ครูบาศรีวิชัยจึงดูโดดเด่นกว่าพระทั้งหลาย แม้ผู้ที่มีตำแหน่งทางการบริหารคณะสงฆ์สูงสุดในท้องถิ่นนั้น

๓) ศรัทธาเลื่อมใสมักอ้างเรื่องปาฏิหาริย์

บุญญาธิการบารมีธรรมแห่งท่าน อันควรให้ปรากฏแก่คฤหัสถ์นักบวชเจ้าทั้งหลายก่อนแล ในระหว่างมือในการปฏิสังขรณ์ก่อสร้างวิหาร พระธาตุในอารามวัดพระสิงห์นั้น เอกทิวเส ยังมีในวันหนึ่ง ท่านครูบาศรีวิชัยภิกขุตนบุญ ลงมาสถิตศาลากว้านท่านที่นั่นเทวดาตนศักดิ์มาช่วยให้ปรากฏเห็นยังสุวรรณวัดอุณหัมนั้น ด้วยบุญสมภารแห่งท่านเป็นดังแก้วสารพัดนึก ท่านได้นิมนต์ขึ้นบิณฑบาตไถ่บุญบารมีธรรม แห่งท่านตนบุญสมภารอันประเสริฐเป็นต้น

๔) ปฏิปทาแนวปฏิบัติพระครูบาศรีวิชัย ตามหลักจารีต

คำว่า ศรัทธาประชาชนที่เคารพกราบไหว้ทั้งหลายต่างยกตำแหน่งครูบาให้ บางองค์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพียงแต่อายุยังน้อย คือได้เป็นครูบาตั้งแต่ยังหนุ่ม ถือเป็นหน่อดีชาวงาม ในวงการสงฆ์ (ถ้าไม่หลอมน้างไปเสียก่อน) จากบทสัมภาษณ์ พระราชธรรมบาลีการ^{๓๖} ท่านได้ว่าท่านผู้มีบุญ เหล่านี้ มักนุ่งห่มให้มีลักษณะเช่นเดียวกับครูบาเจ้าศรีวิชัย เช่น มีผ้ามัดดอก สวมลูกประคำ ใช้พัดขนนกยูง มีไม้เท้า และที่สำคัญเป็นพระนิกายวัชรยานแบบล้านนานิยม ครูบาศรีวิชัย ยังมีอีกความหมายหนึ่ง คือ เป็นคำเรียกขานตำแหน่งพระสงฆ์ของชาวไทยเชื้อสายจีนต่งอีกด้วย ตำแหน่งสูงกว่าสวามี ต่ำกว่าอาชญาธรรม ส่วนคำว่า ครูบาเจ้า นั้น เป็นคำยกย่องในฐานะนักบุญ หรือตนบุญ (คำว่า ตนบุญนี้ ต้องอธิบายยาว) เช่นครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา เป็นต้น และอีกความหมายหนึ่งตามที่บันทึกทางอักษรล้านนาบางท่านกล่าวว่า หมายถึงครูบาที่เป็นเจ้า คือมีเชื้อทางเจ้านายฝ่ายเหนือ

๔.๓.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาศรีวิชัยที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๓๔} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ : พระราชเชมการ, ผศ.ดร., เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ : พระราชธรรมบาลีการ, วัดบุญวาทย์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ที่มีบทบาทในด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน โบราณสถานวัดในล้านนานั้น พระครูบาศรีวิชัย ท่านมีสัจจะวาจาต่อการทำงานเป็นอย่างดีจึงเป็นผลสำเร็จจึงทำให้ความเป็นตนบุญที่ยิ่งใหญ่แห่งล้านนา จากเหตุการณ์ที่ได้บูรณะวัดและโบราณสถานต่างๆ ด้วยความมีศรัทธาธรรมปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน จนเป็นที่เรื่องลือสักการะทั่วไปในหมู่ชาวล้านนา กอปรกับช่วงเวลาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นต้นมา ได้มีการยกเลิกหัวเมืองประเทศราชล้านนาเพื่อรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม ย่อมเป็นที่เข้าใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องพันพูกำจุนจิตใจของชาวล้านนากำลังเสียขวัญกำลังใจ ดูเหมือนว่าในยามนั้น พระครูบาศรีวิชัยจะเป็นศูนย์รวมจิตศรัทธาของชาวล้านนาเอาไว้ได้ ดังปรากฏเป็นรูปประธรรมชัดเจนในการบูรณะวัดเป็นจำนวนมากและวัดสำคัญประจำจังหวัดกว่า ๖ วัดที่ได้กล่าวมาแล้ว

การสร้างศาสนสถานวัดโบราณสถานในล้านนาของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย บทสัมภาษณ์ พระเทพรัตนนายก^{๔๑} ด้วยเหตุผลที่ครูบาศีลธรรมหรือพระศรีวิชัย ภิกขุ ที่ชาวล้านนาให้นามว่านักบุญแห่งล้านนาไทย ในสยามประเทศของล้านนามีผู้เลื่อมใสศรัทธาพระครูบาศรีวิชัยเป็นจำนวนมากมายและเมื่อท่านได้ลงมือไปบูรณะและสร้างวัดที่ไหนจะประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีจึงมีผู้ที่นิมนต์ท่านขอให้ท่านไปสร้างที่นั่นที่นั่นอยู่เสมอแต่หากท่านไม่ติดขัดงานสร้างที่อื่นหรือที่กำลังสร้างอยู่จวนจนเสร็จแล้ว ท่านก็จะรับนิมนต์ และการเดินทางไปของท่านพระครูบาศรีวิชัย จะมีเพียงเครื่องอัฐบริขารส่วนตัวเท่านั้น ไม่มีสิ่งของอื่นใด วัดที่นิมนต์ไปบูรณะนั้นก็เตรียมสร้างที่พักให้และพร้อมที่พักของลูกศิษย์ด้วยซึ่งลูกศิษย์เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นช่างที่มีความสามารถ

หลังจากคืนแรกที่ไปถึงพระครูบาศรีวิชัย^{๔๒} ก็จะนั่งสมาธิตั้งสัจจอธิฐานว่าจะสร้างสิ่งต่อไปนี้สำเร็จหรือไม่ ซึ่งครูบาท่านจะทราบด้วยญาณของและท่านพระครูบาศรีวิชัย ท่านจะมีหน้าที่อย่างหนึ่งเรียกว่า “นั่งหนัก” มีหน้าที่นั่งต้อนรับให้ศิลาให้พรแก่ศรัทธาประชาชนที่หลั่งไหลกันมาทำบุญบางครั้งต้องนั่งหนักตลอดทั้งวันเพราะวันหนึ่งจะมีผู้คนเข้ามารับศีลรับพรจากท่านไม่ต่ำกว่าวันละ ๒๐๐-๓๐๐ รายจนทำให้ท่านต้องให้ศีลให้พรเร็ว จนผู้มีศรัทธา มาทำบุญตลอดทั้งวัน

๑) การบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนา

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในการจาริต การบูรณปฏิสังขรณ์วัด โบราณสถานที่ทรุดโทรม แผ่นดินล้านนาครูบาศรีวิชัย ท่านเดินทางไปไหนแห่งใดก็มีศรัทธาสาธุชนเคารพศรัทธา จากที่ได้รู้ดังต่อไปนี้ทั่วแผ่นดินล้านนาได้พบเห็นโบราณสถานสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองแผ่นดินล้านนาเก่าแก่ทรุดโทรมลงเป็นอันมาก จึงได้ร่วมกับศรัทธาสาธุชนบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดวาอารามโบราณสถานทั่วแผ่นดินล้านนาไม่อาจจะนับได้ อาทิ บริเวณหน้าวิหารหลวงและพระบรมธาตุ วัดพระธาตุหริภุญชัย^{๔๓}

^{๔๑} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐

^{๔๒} สัมภาษณ์ : พระราชธรรมบาลีการ, วัดบุญวาทย์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๗/๔๒๐.

หลังจากการบูรณะวัดเมืองลำพูน แล้วไปบูรณะพระเจดีย์ พระธาตุดอยเกิ้ง อำเภอฮอด (พ.ศ. ๒๔๖๔) สร้างวิหารวัดศรีโคมคำพระเจ้าตนหลวง จังหวัดพะเยา (พ.ศ. ๒๔๖๕) บูรณะพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย บูรณะพระธาตุซ่อแฮ จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๔๖๖) วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๖๗) สร้างธาตุและบันไดนาค วัดบ้านปางพระธาตุเกตุสร้อยแก่น้ำปิง (พ.ศ. ๒๔๖๘) รวบรวมพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาจำนวน ๕,๔๐๘ ผูก (พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๑) บูรณะวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๔) และผลงานชิ้นอมตะคือ การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ศรัทธาสาธุชนมาร่วมกันสร้างถนนวันละไมต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คน แล้วเสร็จภายใน ๖ เดือน ตามสัจจะวาจา^{๔๔} (พ.ศ. ๒๔๗๘) สร้างวิหารวัดบ้านปาง (พ.ศ. ๒๔๗๘ เสร็จปี พ.ศ. ๒๔๘๒) วัดจามเทวี (พ.ศ. ๒๔๗๙) สุดท้าย คือ สะพานศรีวิชัย เชื่อมระหว่างลำพูน (ริมปิง) - เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๘๑) ที่มาสร้างเสร็จภายหลังจากที่ครูบาศรีวิชัยมรณภาพ (รวมวัดต่างๆ ที่ท่านครูบาศรีวิชัย^{๔๕} ไปบูรณะปฏิสังขรณ์วัดรวม ๑๐๘ วัด) ต่อมาเมื่อผู้เรียกท่านว่า พระศรีวิชัย ชาวบ้านจึงเรียกท่านว่า ครูบาศรีวิชัยบ้าง ครูบาวัดบ้านปางบ้าง ครูบาศีลธรรมบ้างซึ่งเป็นนามที่ชาวบ้านตั้งให้ ด้วยความนับถือ

ผลงานที่เด่นมากของครูบาศรีวิชัยก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครูบาศรีวิชัยได้รับคำเรียกร้องจากศรัทธาประชาชน ให้ช่วยดำริและจัดการเรื่องนี้ จึงเริ่มลงมือสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ณ เชิงดอยสุเทพด้านห้วยแก้ว^{๔๖} โดยมี พลตรีเจ้าแก้วเนาวรัตน์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นผู้ขุดจอบเป็นปฐมฤกษ์ การสร้างถนนสายนี้ใช้แรงงานเป็นจำนวนมากวันหนึ่งๆ จะมีผู้คนช่วยทำงานประมาณวันละไมต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คน ถ้าคิดมูลค่าแรงงานเป็นเงินก็คงมากมายมหาศาลทีเดียว การสร้างทางสายนี้ใช้เวลา ๕ เดือน กับ ๒๒ วัน จึงแล้วเสร็จ และเปิดให้รถขึ้นลงได้ เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘

ความสำคัญของการเปลี่ยนสถานภาพการบูรณปฏิสังขรณ์วัด ของครูบาศรีวิชัยสามารถเห็นได้ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ พบว่าการบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่เกี่ยวข้องกับ “ตนบุญ” ได้ถูกนำมาเป็นพลังในสังคมล้านนาได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการแสดงออกทางความร่วมมือกับครูบาศรีวิชัยในการบูรณปฏิสังขรณ์วัด

ประการที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ กับพระครูบาศรีวิชัยชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของครูบาศรีวิชัย เริ่มการจะเห็นความเปลี่ยนแปลงใน ๒ ประเด็นดังกล่าวคือ การมองผ่านขบวนการบูรณปฏิสังขรณ์วัด และการสร้างสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ของครูบาศรีวิชัย ดำเนินอยู่ ๓ ช่วง นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๗ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ ถือได้ว่าช่วงระยะเวลา ๓๐ ปีนี้มีเหตุการณ์มากมายเกิดขึ้นกับพระครูบาศรีวิชัย ที่สำคัญคือ เป็นช่วงระยะเวลาที่พระครูบาศรีวิชัย เกิดกรณี

^{๔๔} ขรรค์ชัย บุนปาน, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) (พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ศ พรินท์ เซ็นเตอร์ จำกัด กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๗), หน้า ๓๘๙-๓๙๕.

^{๔๕} วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, พิมพ์ที่ บริษัทวิทอินดีไซน์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๑), หน้า ๙๐-๙๔.

^{๔๖} ธรรมรักษ์, ตามรอยธรรม นำทางบุญครูบาศรีวิชัย นักบุญผู้ยิ่งใหญ่ แห่งแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๙-๑๑๑.

ขัดแย้งกับคณะสงฆ์ผู้ปกครองมาโดยตลอด การจับกุมแต่ละครั้งนั้นหมายถึงชื่อเสียงที่เพิ่มขึ้นมากขึ้น เป็นที่รู้จักในวงกว้างยิ่งขึ้นนั้นได้หมายถึงการมีของครูบาศรีวิชัยก็เพิ่มมากขึ้นไปด้วยกัน จนมีคำกล่าว ว่า “मारไม่มีबारมีไม่แก่กล้า”

๒) การบูรณปฏิสังขรณ์วัดโบราณสถานแผ่นดินล้านนาครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

บทบาทในการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่มีซากปรักหักพังของศาสนาสถานยังที่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างจะอนุรักษ์รักษาเหง้าจาริตล้านนาดั้งเดิมแนวคิดของพระครูบาศรีวิชัยนี้ยังส่งผล เกี่ยวข้องกับเรื่องสะสมบุญ เพื่อบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า การจาริกแสวงบุญในพื้นที่ต่างๆ ของ ล้านนาของครูบาศรีวิชัย จึงเปรียบเสมือนการเที่ยวแสวงหาจักรวาลพุทธศาสนาหรือพุทธภูมิ

๑) ประการ ๑ จากที่ผู้วิจัย ได้พบว่าการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์ น่าจะมีความสัมพันธ์กับบุคคลของผู้ที่เป็นตนบุญ เช่น โดยจะพิจารณาจากตำนานแต่ละวัดหรือพระธาตุต่างๆ ที่ ครูบาศรีวิชัยได้เดินทางไปเป็นประธานการบูรณปฏิสังขรณ์ จะกล่าวถึงการเสด็จมาทางนิมิตของ พระพุทธเจ้า ณ สถานที่ดังกล่าว โดยเนื้อหาในตำนานวัดจะกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงจะ กล่าวถึงตำนาน เช่น วัดพระธาตุช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่^{๔๗} ว่า สถานที่แห่งนี้หลังจากพระ ตถาคตเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จะเป็นสถานที่ตั้งพระพุทธศาสนาและจะมีส่วนอัฐิพระ ข้อศอกข้างซ้ายจะมาประดิษฐานบนดอยแห่งนี้ ชื่อว่าดอยโกศยะบรรพต ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จ กับก็ได้ประธานพระเกศาให้กับเจ้าขุนลัวะอ้ายก้อม ไว จะได้เป็นสถานที่สักการบูชาของมหาชน ทัวไปผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจะอำนวยการยังประโยชน์แก่ประชาชนตลอดกาล ๕,๐๐๐ พระวษา

๒) ประการที่ ๒ จากที่ผู้วิจัย ได้พบว่าครูบาศรีวิชัย ได้เดินทางไปบูรณะวัด จะเห็น ได้ว่าส่วนใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ของทางล้านนา ที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้างขาดการทะนุบำรุง แต่โดยส่วนใหญ่วัดเหล่านี้ จะเป็นวัดสำคัญที่กระจายอยู่ตามหัวเมืองทั่วล้านนา เช่น พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดพระสิงห์, วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระแก้วดอน เต้า จังหวัดลำปาง วัดจามเทวี, วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน วัดเหล่านี้ล้วนแต่ได้กล่าวถึงการเสด็จมา ของพระพุทธเจ้าเกือบทุกวัด

๓) ประการที่ ๓ จากที่ผู้วิจัย ได้พบว่าการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดอาราม ต่างๆ เหล่านี้ของพระครูบาศรีวิชัย นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ ซึ่งความเคลื่อนไหวด้านศาสนา เหล่านี้ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกด้านปฏิบัติการอันเป็นอุดมคติของ “ตนบุญ” ที่ ช่วยเหลืออุปัฏฐัมคำบูชาพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง ในการจาริกแสวงบุญ ไปแต่ละพื้นที่ในการฟื้นฟู พุทธศาสนาสถานให้มีความมั่นคง และเป็นสถานที่ให้ผู้คนได้มาเคารพกราบไหว้ในวันข้างหน้าก็เป็นไปได้ ในการจาริกไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดของพระครูบาศรีวิชัย จึงอาจเปรียบได้กับการเดิน รุดงค์ทั่วในเขตของล้านนา เพื่อเป็นการสะสมบุญอย่างหนึ่ง ก็อาจเป็นไปได้ เพราะการเดินรุดงค์คือการ ปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง สิ่งที่สำคัญคือการไม่ยึดในสถานที่อันจำเจและทำให้ผู้แสวงบุญได้บำเพ็ญ บารมิไปทั่วทุกแห่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยากสำหรับพระสงฆ์ในแต่ละท้องถิ่น

^{๔๗} สมหมาย เปรมจิตต์, และคณะ, พระเจดีย์ในล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒.

๔) ประการที่ ๔ จากการที่ผู้วิจัย ได้พบว่าบทบาทการในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดของ ครูบาศรีวิชัยที่จาริกไปบูรณะซากปรักหักพังของศาสนสถานดังกล่าวนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าศาสนากำลังเสื่อมลง^{๔๘} จึงต้องได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ดังเช่น แบบแผนของสถาปัตยกรรมในล้านนา แสดงให้เห็นความเจริญของพระพุทธศาสนาที่มั่นคง ตลอดในความเป็นหนึ่งของพระพุทธศาสนาเถรวาท ลังการวงศ์ก็ว่าได้ ซึ่งพิจารณาได้จากการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของวัดต่างๆ ในล้านนา ก็ได้ชี้ให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ในความเป็นล้านนา และสภาพสังคมในล้านนาที่มีการเปลี่ยนแปลงจึงมีปัญหาตามมานั้นถือได้ว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลจากการยึดครองของพม่า ก็ไม่อำนวยการให้สถาบันสงฆ์อันเป็นสถาบันหลักทางพระพุทธศาสนาฟื้นตัวขึ้นได้ ดังนั้นเมื่อเกิดกระบวนการพัฒนาที่มีพระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้นำในการบูรณะขึ้นมาจึงเป็นธรรมดาอยู่ที่จะต้องมุ่งเน้นหนักในทางวิถุธรรม และเอกภาพทางสังคมมากกว่าการฟื้นฟูทางนามธรรมของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ บทบาทการบูรณะศาสนาสถานของครูบาศรีวิชัยที่น่าสนใจมีความสัมพันธ์กับความสำคัญของพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า^{๔๙} ในกาก่อสร้างบูรณะวัดในเขตวัดในล้านนา จะมีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไว้ในพระวิหาร ในส่วนพระบรมสารีริกธาตุจะนิยมนำไปประดิษฐานไว้ใน กรุพระพุทธรูปเจดีย์ และพระบรมสารีริกธาตุจึงเป็นตัวแทนพุทธเจ้า วิธีการกำหนดแนวคิดที่ว่า วิหารโบสถ์ มณฑป สลุปเจดีย์ เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และผังบริเวณทั้งหมดเป็นสมมติเป็นเขาพระสุเมรุศูนย์กลางแห่งจักรวาล จักรวาลในตำราโลกภูมิของพระพุทธศาสนา ถูกล้อมรอบโดยกำแพงหินขนาดทิวเขาจักรวาล

ในการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย ในการเดินทางไปเป็นประธานบูรณปฏิสังขรณ์ที่ตั้งบรมธาตุ ๑ ใน ๑๒ แห่งที่ตั้งอานาเขตล้านนา จึงมีลักษณะคล้ายกับการแสวงหาจักรทางพระพุทธศาสนาขนาดเดียวกันจึงเป็นความเชื่อ ของชาวล้านนาในการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด จึงได้ส่งผลต่อความสำเร็จในการบูรณะมิใช่น้อยทีเดียว เพราะจากความเชื่อดังกล่าวครูบาศรีวิชัยสามารถระดมแรงงาน และทรัพยากรในการบูรณะแต่ละสถานที่ได้เป็นจำนวนมาก

พระครูบาศรีวิชัย ได้รับการยกย่องว่าเป็นตนบุญ ส่วนหนึ่งได้มาจากการเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานอันเป็นสิ่งศักดิ์ของล้านนาว่า บทสัมภาษณ์^{๕๐} พระทองสุก ผาสุโก ได้กล่าวไว้ว่า ขณะเดียวกันในฐานะ “ตนบุญ” ก็กลายเป็นจุดศูนย์กลางที่ดึงดูดในคนเป็นจำนวนมากมาร่วมทำบุญกับ “ตนบุญ” เพราะเชื่อว่าจะได้รับอานิสงค์บุญมากกว่าปกติ ในการได้รับทำบุญโดยทั่วไป

^{๔๘} ศิลปกร, กรม สำนักโบราณคดี พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, (กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๕๕๗, หน้า ๖๖-๖๗.

^{๔๙} บทสัมภาษณ์ : พระโกศัยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ : พระทองสุก ผาสุโก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

วิเคราะห์พบว่า จุดที่น่าสนใจในการเดินทางบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครูศรีวิชัย คือระหว่างในการเดินทางผ่านวัดไธในหมู่บ้านไธ จะพบได้ว่ามีเมืองต่างๆ และมีผู้คนก็จะนิมนต์ให้พระครูบาศรีวิชัยพักและบวชลูกหลานให้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการสร้างสายลูกศิษย์ไว้เป็นจำนวนมาก เฉพาะเส้นทางจากเมืองลำพูนไปยังเมืองพะเยานั้นก็ดูแล้วเป็นเส้นทางที่ใช้เวลายาวนานพอสมควรและต้องมีการพักประจำวัดที่เป็นเส้นทางผ่านของพระครูบาศรีวิชัยที่เดินทางไปเมืองพะเยาก็มีผู้คนที่นำกุลบุตรมาฝากตัวเป็นศิษย์และเป็นทางหนึ่งในการเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัย^{๕๑} ในการที่จะบูรณะวัดไธก็มีผู้คนที่เลื่อมใสต่อพระครูบาศรีวิชัยก็ได้มาร่วมช่วยในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดจึงไม่แปลกว่าพระครูบาศรีวิชัย ที่มีผู้คนในสมัยนั้นเป็นที่รู้จักชื่อเสียงในตนบุญอย่างแพร่หลาย ส่วนศรัทธาผู้คนที่เข้ามาช่วยพระครูบาศรีวิชัย บทสัมภาษณ์ พระเทพรัตนนายก^{๕๒} อธิบายว่า จะเห็นได้จากมีผู้คนทุกเชื้อชาติ ทุกชนชั้น ตั้งแต่เจ้าข้าราชการ พ่อค้า ชาวบ้าน ชาวเขา ชาวดอย ซึ่งในการบูรณะแต่ละครั้งจึงมีความสำเร็จทุกแห่งในวัดนั้นๆ และยกตัวอย่างเช่น ครั้งที่พระครูบาศรีวิชัย ได้บูรณะวัดศรีโคมคำ เมืองพะเยานั้น จะเห็นได้ว่ามีทั้งกำลังศรัทธาเจ้าหลวง นายจันจัน กรรมการทางรณเมืองงาว, และชาวบ้านและกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกตำบลได้มาร่วมในการบูรณะวัดพระเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา หรือจังหวัดพะเยา

๓) พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ได้รับการต้อนรับอย่างผู้วิเศษ

หลังจากที่พระครูบาศรีวิชัยได้สำเร็จบุญสมภารบุญญานภาพ แห่งทางบารมีแห่งตนพระครูบาศรีวิชัย ภิกขุตนมีบุญสมภารอันมากผู้วิเศษ^{๕๓} หื้อปรากฏแก่ปุณฺณมหาชน คฤหัสถ์นักบวช หญิงชายทั้งหลาย พึงรู้ได้จากเดินเที่ยวแสวงหาที่ควรปฏิสังขรณ์ก่อสร้างซ่อมแซมยังกุฏิ วิหาร พระบาท พระธาตุ โบสถ์ พระพุทธรูปก็ดี ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระครูบาศรีวิชัย ซึ่งมีเมืองนอกเมืองในจังหวัดมณฑลพายัพและตั้งอยู่ในโดยรอบภูเขาลำคลอง สถานที่ใดๆ ซึ่งเป็นที่ทั่วทิศานุทิศทั้งมวล อันเป็นที่ทรุดโทรมหักพัง หาผู้ที่จักอาจสามารถปฏิสังขรณ์บำรุงขึ้นได้นั้นตั้งอยู่ที่ไกลที่ไกลก็ตจจะเห็นได้ว่าพระครูบาศรีวิชัย ก่อนที่จะมีผู้เลื่อมใสศรัทธามาร่วมและติดตามไปปฏิสังขรณ์ก่อสร้างขึ้นใหม่ ท่านพระครูบาศรีวิชัย ก็ไม่ค่อยจะได้เดินทางเองแต่เป็นด้วยกำลังเท้าแห่งท่านสักครั้ง และไปด้วยยวยานคานหามท่านพระครูบาศรีวิชัย ทั้งนั้น สิ่งที่มีความเลื่อมใสด้วยประการใดก็ตาม แต่สิ่งที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่าด้วยบุญบารมีของพระครูบาศรีวิชัย ที่ได้สร้างบุญมาในชาติปางก่อนทั้งสิ้น ที่พระครูบาศรีวิชัยนับได้ว่าบำเพ็ญมาแต่ชาติก่อนทั้งนี้ก็ได้ส่งผลมาในชาตินี้

๔) วิธีการหรือขั้นตอนการบูรณปฏิสังขรณ์วัด

ขั้นตอนปฏิบัติในการไปบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมีว่า เมื่อพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ได้รับนิมนต์ให้ไปบูรณะปฏิสังขรณ์วัดไธแล้ว ทางวัดเจ้าภาพก็จะสร้างที่พักของครูบากับศิษย์และปลูกปะรำสำหรับเป็นที่พักของผู้ที่มาทำบุญกับครูบา คั้นแรกที่ครูบาไปถึงก็จะอธิษฐานจิตดูว่าการก่อสร้างครั้ง

^{๕๑} ชรรถชัย บุญปาน, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ศ พรินท์ เซ็นเตอร์ จำกัด กรุงเทพฯ ๒๕๒๗, หน้า ๓๙๐-๓๙๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

^{๕๓} ชู.เถร.(ไทย) /๖๒/๓๗๐/ ๔๐๒.

นั้นจะสำเร็จหรือไม่ ซึ่งมีน้อยครั้งที่จะไม่สำเร็จเช่นการสร้างสะพานศรีวิชัยซึ่งเชื่อมระหว่าง อำเภอหางดง เชียงใหม่ กับอำเภอเมือง ลำพูน จากนั้นครูบาก็จะ "นั่งหนัก" คือเป็นประธานอยู่ประจำในงานนั้น คอยให้พรแก่ศรัทธาที่มาทำบุญโดยไม่สนใจเรื่องเงิน แต่มีคณะกรรมการช่วยกันรวบรวมเงินไปเป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ครูบาไป "นั่งหนัก" ที่ไหน ประชาชนจะหลั่งไหลกันไปทำบุญที่นั่นถึงวันละ ๒๐๐-๓๐๐ ราย คับคั่งจนที่นั่นกลายเป็นตลาดเป็นชุมชนขึ้น เมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วก็จะมียาน "พอยหลวง-พอยหลวง" คืองานฉลอง บางแห่งมีงานฉลองถึงสิบห้าวัน

บทสัมภาษณ์ พระทองสุก ผาสุกโก^{๔๔} หลังจากการบูรณะวัดในแต่ละเส้นทางของตนบุญในช่วงเวลาดังกล่าวก็มีคนมาทำบุญกับครูบามากกว่าปกติ เมื่อเสร็จงาน"พอยหลวง-พอยหลวง" ในที่หนึ่งแล้ว ครูบาและศิษย์ก็จะย้ายไปก่อสร้างที่อื่นตามที่มีผู้มานิมนต์ไว้ โดยที่ท่านจะไม่นำทรัพย์สินอื่นใดจากแหล่งก่อนไปด้วยเลย ช่วงที่ครูบาศรีวิชัยต้องอธิกรณ์ครั้งที่สองและถูกควบคุมไว้ที่วัดศรีดอนชัย เชียงใหม่ เป็นเวลา ๓ เดือนกับ ๘ วันนั้น ผู้คนหลั่งไหลไปทำบุญกับครูบาไม่ต่ำกว่าวันละ ๒๐๐ ราย เมื่อครูบาได้ผ่านการพิจารณาอธิกรณ์ที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้เวลาอีก ๒ เดือนกับ ๔ วันแล้วครูบาก็เดินทางกลับลำพูนเมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๓ หลังจากนั้นผู้คนก็มีความศรัทธาในตัวพระครูบาศรีวิชัยมากขึ้น ครูบาศรีวิชัยเริ่มต้นการบูรณะวัดขณะที่ท่านอายุ ๔๒ ปี โดยเริ่มจากการบูรณะพระเจดีย์บ่อนไก่แจ้ จังหวัดลำปาง ถัดจากนั้นได้บูรณะเจดีย์และวิหารวัดพระธาตุหริภุญชัย ต่อมาได้ไปบูรณะเจดีย์ค้อยเก้ง ในเขตอำเภอฮอด เชียงใหม่ จากนั้นไปบูรณะวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา กล่าวกันมาว่าในวันที่ท่านถึงพะเยานั้น มีประชาชนนำเงินมาบริจาคร่วมทำบุญใส่ปี๊บได้ถึง ๒ ปี^{๔๕} หลังจากนั้นมาบูรณะวัดพระสิงห์ เชียงใหม่^{๔๖} เป็นอาทิ รวมแล้วพบว่่างานบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามของ พระครูบาศรีวิชัยมีประมาณ ๒๐๐ แห่ง

ในขณะที่ครูบาศรีวิชัยกำลังบูรณะวัดสวนดอกเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๔๗๕ อยู่ นั้น หลวงศรีประกาศได้หารือกับครูบาศรีวิชัยว่าอยากจะทำไฟฟ้าขึ้นไปใช้บนดอยสุเทพ แต่ครูบาศรีวิชัยว่าหากทำถนนขึ้นไปจะง่ายกว่าและจะได้ไฟฟ้าในภายหลัง ทั้งนี้ทางการเคยคำนวณไว้ในช่วง พ.ศ.๒๔๖๐ ว่า หากสร้างทางขึ้นดอยสุเทพนั้นจะต้องใช้งบประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท แต่ครูบาศรีวิชัยได้เริ่มสร้างทางเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๗ และเปิดให้รถยนต์แล่นได้ในวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๘ โดยไม่ต้องใช้งบประมาณเลย ครั้นเสร็จงานสร้างถนนแล้ว ครูบาศรีวิชัยก็ถูกนำตัวไปสอบอธิกรณ์ที่กรุงเทพมหานคร อีกเป็นครั้งที่สอง และงานชิ้นสุดท้ายของท่านที่ไม่เสร็จในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ก็คือสะพานศรีวิชัยอนุสรณ์ ทอดข้ามน้ำแม่ปิงเชื่อมอำเภอหางดง เชียงใหม่ กับอำเภอเมืองจังหวัดลำพูน

ในการก่อสร้างต่าง ๆ นับแต่ พ.ศ.๒๔๖๓ ถึง ๒๔๗๑ มีผู้ได้บริจาคเงินทำบุญกับท่านประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูปี คิดเป็นเงินไม่น้อยกว่าสามหมื่นห้าพันบาท รวมค่าก่อสร้างชั่วชีวิตของท่าน

^{๔๔} สัมภาษณ์ : พระทองสุก ผาสุกโก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๕} สิงฆะ วรรณสัย, สารประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑ “งานแสดงหนังสือและนิทรรศการ,หนังสือพิมพ์ไทย” เชียงใหม่, สำนักพิมพ์ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๘๕.

^{๔๖} วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ประวัติครูบาศรีวิชัยร่วมกับหลวงศรีประกาศ (ตอนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพของ ส.สุภาภา ๑๐ พ.ศ.๒๕๑๘), หน้า ๙๖.

ประมาณสองล้านบาท นอกจากนั้นท่านยังได้สร้างคัมภีร์ต่าง ๆ อีกไม่น้อยกว่า ๓๐๐๐ ผูก คิดค่าจารเป็นเงิน ๔,๓๒๑ รูป(รูปละ ๘๐ สตางค์) ทั้งนี้ แม้ครูบาศรีวิชัยจะมีงานก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่และมากมาย แต่บิดามารดาคือนายควายและนางอุสาก็ยังคงอยู่ในกระท่อมอย่างเดิมสืบมาตราบจนสิ้นอายุของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

ครูบาศรีวิชัยซึ่งเป็นคนร่างเล็กผอมบางผิวขาว ไม่ใช่คนแข็งแรง แม้ท่านจะไม่ต้องทำงานประเภทใช้แรงงาน แต่การที่ต้องนั่งคอยต้อนรับและให้พรแก่ผู้มาทำบุญกับท่านนั้น ท่านจะต้อง"นั่งหนัก"อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงอาพาธด้วยโรคเรื้อรังซึ่งสะสมมาแต่ครั้งการตระเวนก่อสร้างบูรณะวัดในเขตล้านนา^{๕๗} และการอาพาธได้กำเริบขณะที่สร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิง ครูบาศรีวิชัยถึงแก่กรรมภาพเมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ.๒๔๘๘ ที่วัดบ้านปาง ขณะมีอายุได้ ๖๐ ปี ๙ เดือน ๑๑ วัน และตั้งศพไว้ที่วัดบ้านปางเป็นเวลา ๑ ปี บางท่านก็ว่า ๓ ปี จากนั้นได้เคลื่อนศพมาตั้งไว้ที่วัดจามเทวี ลำพูน จนถึงวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๔๘๙ จึงได้รับพระราชทานเพลิงศพ เมื่องานพระราชทานเพลิงศพเสร็จสิ้นจึงได้มีการแบ่งอัฐิของท่านไปบรรจุไว้ตามที่ต่าง ๆ เช่น ที่วัดจามเทวีจังหวัดลำพูน วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ และที่วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูนอันเป็นวัดดั้งเดิมของท่าน เป็นต้น

๕) การบูรณะปฏิสังขรณ์ที่มีผลกระทบปฏิรูปวัดในล้านนา

หัวเมืองล้านนานั้น แม้ว่ากรุงเทพมหานคร^{๕๘} ที่พยายามจะประนีประนอมมิให้เจ้าผู้ครองนครล้านนารู้สึกสูญเสียสถานะ และตลอดความรู้สึกของบรรดากลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต่ออิทธิพลของกระแสทางการเมืองและเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เข้ามากระทบวิถีชีวิตของเจ้านายเหล่านี้ ย่อมแสดงออกหลากหลายรูปแบบและรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ กระบวนการมีส่วนร่วมใจกันในขบวนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดของพระครูบาศรีวิชัยโดยมีเจ้านายของนครเชียงใหม่คือ^{๕๙} เจ้าดารารัศมีและเจ้าแก้ว นวรัฐเป็นแกนนำที่สำคัญ นอกจากนี้เจ้านายฝ่ายเหนือเมืองๆ ไม่ว่าจะเป็นเมืองแพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง ต่างก็เข้าร่วมขบวนการบูรณปฏิสังขรณ์กับครูบาศรีวิชัยทั้งสิ้น และพฤติกรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงการแสวงหา “ตนบุญ” ของล้านนาอีกครั้ง โดยมีครูบาศรีวิชัยเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ที่ปรากฏในภาพของ “ตนบุญ”

ดังนั้นการที่เจ้านายฝ่ายเหนือสนับสนุนงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดของครูบาศรีวิชัย เพราะกลุ่มตนได้สูญเสียสถานะทั้งทางด้านการควบคุมการเกณฑ์แรงงาน การสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการสูญเสียฐานะทางสังคมที่จะอยู่เหนือผู้คน เช่น เดิมทำให้การจะฟื้นฟูบูรณะวัดวาอารามที่แต่เดิมกลุ่มเจ้าเคยเป็นผู้นำจะกระทำไม่ได้อีกต่อไป จำต้องอาศัยบารมีพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยนั่นเอง นับเป็นเวลา ๖๘ ปีแล้ว ที่พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ได้มอบ “มรดกที่สูงค่า” ได้ให้แก่พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนผู้เคารพศรัทธาในบทบาทตนบุญหรือนักบุญแห่งล้านนา

^{๕๗} ขวัญชีวัน ศรีสวัสดิ์, เสวนาความเชื่อครูบาขาวปี, โครงการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือเพื่อการสัมมนา ชมนักพัฒนาภาคเหนือ, ๒๕๓๒, หน้า ๔-๕.(อัตสำเนา)

^{๕๘} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒-๕๓.

^{๕๙} อนันท์ กาญจนพันธุ์, “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ (๒๔๒๐-๒๕๐๙),” ในเศรษฐกิจภาคเหนือประเทศไทยปัจจุบันและอนาคต (กรุงเทพฯ: ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๖๖.

พุทธศาสนิกชนผู้เคารพศรัทธาในบทบาทตนบุญหรือนักบุญแห่งล้านนาบทบาทด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนาที่ยังคงให้เห็นในปัจจุบันนี้คือ

มรดกแห่งวัดฤคคือ ท่านได้ก่อสร้างพระพุทธรูปและศาสนสถานในล้านนา

มรดกแห่งจิตใจคือ ท่านสอนให้มนุษย์รู้จักการเสียสละบริจาคทาน

มรดกแห่งปัญญาคือ ท่านสอนให้เรียนรู้จากวิถีของท่านผู้มีบุญ

มรดกแห่งนักบุญคือ การบำเพ็ญปฏิบัติธรรมและบูรณะปฏิสังขรณ์จึงชนะจิตใจของประชาชนถึงกับได้รับนามว่า “นักบุญแห่งล้านนา

๑. ชั่วชีวิตของท่านพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นผู้ให้ไม่ใช่ผู้ขอ

๒. พระครูบาศรีวิชัยเป็นพระไม่สะสมมีผู้คนนำสิ่งของมาถวายท่านก็ใช้หมดในการทำงานการบูรณะวัดในล้านนา

๓. พระครูบาศรีวิชัย เป็นผู้ที่มีเมตตาแก่ทุกคนและสัตว์ทุกประเภท

๔. พระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้เคร่งครัดธรรมวินัยเป็นเยี่ยม ครองผ้าเหลือง ๓ ผืน ฉันทอาหารมื่อเดียวตลอดชีวิต

๕. พระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้ที่มีสัจจะ การปฏิบัติของท่านเสมอดั้นเสมอปลาย กิจวัตรประจำวันของท่านสม่ำเสมอมีเวลาทำสมาธิจนกระทั่งเวลาแม้พระเจ้าแผ่นดินเสด็จมา ท่านก็ทำของท่านตามเวลาจนเป็นที่ล่ำลือว่า แม้รัชกาลที่ ๗ เสด็จมาเชียงใหม่ ท่านก็ทำของท่านตามเวลาจึงเข้าเฝ้าโดยเหตุผลดังกล่าวชีวิตของท่านจึงดึงดูดศรัทธาประชาชน ชั่วชีวิตของท่านพระครูบาศรีวิชัยสร้างแต่คุณงามความดีสะสมแต่ความดี ท่านเป็นผู้ให้หมดตลอดชีวิต ท่านจึงเป็นคนของประชาชน เป็นพระของประชาชน

๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของครูบาบุญชุ่ม

๔.๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการศึกษา

ครูบาบุญชุ่มถือว่าเป็นบุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่ง ซึ่งในทางภาคเหนือล้านนานั้นมักจะรู้จักชื่อเสียงของท่านในด้านการเผยแผ่และการสร้างศาสนสถานตามที่ต่างๆ ทั้งในปะละต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ แต่ในเรื่องของอิทธิพลของท่านที่มีต่อการศึกษา นั้นถือว่าน้อยมาก เนื่องจากคุณลักษณะเฉพาะของท่านนั้นจะมุ่งไปในแนวทางของการปฏิบัติวิปัสสนา คือ เน้นเรื่องการปฏิบัติเป็นหลัก แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อมูลบางส่วนจากประวัติของท่านในบทที่ผ่านมาพบว่า ท่านนั้นเกิดในครอบครัวที่ยากจน จึงมีความเพียรพยายามในการขวนขวายศึกษามาก และได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และออกปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ จนพัฒนาตัวเองไปสู่วิถีแห่งครูบา จึงถือว่าท่าน มีอิทธิพลต่อการศึกษาด้วยการเป็นบุคคลตัวอย่างในการใช้หลักธรรมเพื่อเพียรในการศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้และการศึกษาหาแนวทางในการปฏิบัติและเผยแผ่ และถ้าหากพูดถึงโดยทางอ้อมนั้น การที่ท่านดำเนินตามแนวทางของครูบา ก็เป็นที่มาแห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในล้านนาของไทยได้เช่นกัน

ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ท่านไม่มีบทบาทโดดเด่นในด้านการมีอิทธิพลต่อด้านการศึกษา แต่ท่านก็มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมพระและสามเณรที่อยู่ในปกครองของท่าน ในแต่ละพื้นที่ที่ท่านไปสร้างวัดหรือศาสนสถานเอาไว้ ในด้านการศึกษา เช่น ท่านได้สนับสนุนพระและสามเณร

ต่างชาติที่ได้เข้ามาศึกษาในประเทศไทย ซึ่งอาศัยอยู่ที่สำนักปฏิบัติธรรมดอยเวียงแก้วพระครูบาบุญชุ่ม ที่อยู่ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระครูประยุตเจติยานุการ ที่กล่าวว่า ท่านสนับสนุนทุนให้ทุนการศึกษา ไม่เฉพาะในวัดที่ท่านสร้างเท่านั้น แต่ยังอนุเคราะห์ไปวัดอื่นๆ ที่ต้องการความช่วยเหลือ ไม่ว่าจะด้านก่อสร้างศาสนสถานหรือด้านทุนการศึกษา ท่านก็อนุเคราะห์เรื่อยมาเมื่อมีโอกาสที่ท่านได้ทำบุญ เช่น ทำบุญในวันเกิดประจำปี ทุกๆ ปี^{๖๐} อย่างในปี วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๘ ได้มอบทุนการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาพุทธศาสนาแก่ พระ ว. ปิยะรัตนะ พระนักศึกษานาคหลวงจากประเทศศรีลังกา ศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ และมอบทุนให้กับพระนิสิตอีกหลายรูป ให้จนสำเร็จการศึกษา จึงถือว่า ท่านเป็นผู้เมตตาในการช่วยเหลือในด้านการศึกษาเรื่อยมา สนับสนุนให้พระสงฆ์สามเณรใฝ่ในการศึกษา และช่วยเสริมสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา วางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

๔.๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาในสมัยก่อนมาจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เพื่อให้เข้ากับบริบทของสังคม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ อาจทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผิดเพี้ยนไป หรือมีการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบผิด และล้มหลักการที่แท้จริงที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแนวทางไว้ และนอกเหนือจากการเผยแผ่โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนแล้วนั้น ยังมีพระสงฆ์ที่ยังมีการเผยแผ่โดยคงหลักการแนวปฏิบัติตามรอยพระครูบาตั้งเดิม โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือและอีสานที่เป็นที่รู้จักในนามพระนักเผยแผ่ จนทำให้คนรู้จักรวมถึงซึมซับเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตก็คือ วิธีการเผยแผ่โดยการปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ดังเช่นพระครูบาหลายๆท่านในล้านนา อาทิ พระครูบาศรีวิชัยในอดีต ครูบาหมาเถร พระสิริมังคลาจารย์ ครูบาบุญชุ่ม เป็นต้น ซึ่งแต่ละท่านก็มีวิธีการและลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นแตกต่างกัน แต่บางท่านที่เน้นวิธีการที่มุ่งปฏิบัติวิปัสสนา ในขณะที่เดียวกันก็เผยแผ่โดยการสร้างศาสนสถาน วัด และพระธาตุต่างๆ มากมาย จนเป็นที่รู้จักและเป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนในล้านนา

พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ได้รับการขนานนามว่าเป็นครูบาแห่งดินแดนล้านนาและถูกเรียกว่า “ตนบุญข้ามพรหมแดน” ซึ่งถูกมองว่าเป็นปรากฏการณ์ของตนบุญสมัยใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (Modern Ton Bun Tradition)^{๖๑} เมื่อศึกษาจากประวัติของท่าน เราจะเห็นถึงกิจกรรมการเดินทางและการก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ตั้งแต่สองปีหลังจากที่ท่านได้บวชเป็นสามเณร หลังจากนั้น เมื่อท่านได้บวชเป็นพระภิกษุแล้ว การทำงานด้านศาสนสถานของท่านก็ยิ่งมีมากขึ้นตามลำดับ และมีการขยับพื้นที่ในการสร้างการเผยแผ่ไปจนถึงดินแดนต่างๆ เรื่อยขึ้นไปจนถึง

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูประยุตเจติยานุการ, รักษาการเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมดอยเวียงแก้วพระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๓๐ น.

^{๖๑} ขวัญชีวัน บัวแดง, โครงการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบล้านนา : ความหมาย วัตรปฏิบัติ และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (โครงการล้านนาคดีศึกษา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗).

ตอนเหนือของลาว ตอนเหนือของพม่า และสิบสองปันนาทางตอนใต้ของประเทศจีน แม้ว่าท่านจะได้รับการอุปสมบทที่จังหวัดเชียงใหม่ แต่สถานที่จำพรรษาหลักของท่านจะอยู่ที่ประเทศพม่า คือ วัดพระธาตุดอนเรือง ในเมืองพง ท่าขี้เหล็ก ของประเทศพม่า

ครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ได้เริ่มเส้นทางการเผยแผ่ธรรมและพระพุทธศาสนาตั้งแต่เป็นสามเณรดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หลังจากที่บวชเป็นพระก็ยิ่งเผยแผ่ธรรมและการสร้างศาสนสถานเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการเผยแผ่ของท่านจะมีหลักการที่เป็นแนวปฏิบัติอยู่ ๓ วิธีการดังที่จะได้กล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา

ความลำบากในช่วงวัยเด็ก และการเกิดมาในครอบครัวที่ยากจน ทำให้ท่านเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นขวนขวายในการดำเนินชีวิต และมีหลักในการดำเนินชีวิต มีความอดทนไม่ย่อท้อ และมุ่งมั่นในการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิถีชีวิตที่ท่านได้ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาจากคุณยายและแม่ที่ท่านได้ติดตามเข้าวัดตั้งแต่เด็ก และเริ่มมีวิถีมุมมองที่ไม่เหมือนคนอื่น จนกระทั่งได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ก็หมั่นในการศึกษาธรรม และมีความสนใจในด้านสายการปฏิบัติ ตามครูบาอาจารย์ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เรื่องราวบารมีของท่านยังเป็นที่กล่าวถึง เมื่อในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่ท่านได้กลับมาจำพรรษา ณ ถ้ำโพธิสัตว์ราชคฤห์ เมืองงาว จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นพรรษาที่ ๒๒ ในที่นี้เองได้ปรารภธรรมกับคณะลูกศิษย์^{๖๒} ที่มาเฝ้าติดตามจำนวนมาก ท่านได้จำพรรษาในถ้ำนาน ๓ ปี ๓ เดือน และกลายเป็นข่าวฮือฮาที่สุด และในที่สุดได้ออกจากถ้ำจากการบำเพ็ญภาวนา ในวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖ นับได้ว่าเป็นวันอิฐฐานออกจากถ้ำของครูบาบุญชุ่มเกจิสังฆาคเหนือ ที่ได้ตั้งสัจจะถือศีลที่ถ้ำราชคฤห์ โดยมีทั้งชาวไทยและชาวไทใหญ่ขึ้นชมบารมีเป็นจำนวนมาก และจากเหตุการณ์นี้ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์มากมายเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของท่านและความเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนาหรือไม่ แต่ผู้วิจัยก็ยังมองว่า ถือเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้ชาวพุทธมีการตื่นตัวและหันมาสนใจในการปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนา และมีการศึกษาพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังที่นายลือ แ่งอ้าย ศรัทธาวัตรทุ่งหลวง ชาวบ้านในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่กล่าวว่า เมื่อเวลาที่ชาวบ้านทราบข่าวว่าท่านจะเดินทางมาที่วัดหรือหมู่บ้านใกล้ ก็จะเตรียมตัวต้อนรับท่านด้วยการจัดให้มีการปฏิบัติวิปัสสนาในวัดของหมู่บ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลตามบารมีของท่าน^{๖๓} สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนายสงวน วงศ์สม ผู้ใหญ่บ้านเวียงแก้ว ม.๕ อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ว่า เมื่อพระครูบากลับมาจำพรรษาหรือจำวัดที่วัดพระครูบา ก็จะมีการจัดกิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนาตลอด บางที่ ๓ วัน ๓ คืน หรือ ๗ วัน ๗ คืน ก็มี^{๖๔}

ดังนั้น จึงถือว่าท่านมีอิทธิพลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านสายปฏิบัติเป็นอย่างมาก จนกระทั่งปัจจุบันท่านก็ยังยึดแนวปฏิบัตินี้มาตลอดและมีศิษยานุศิษย์เพิ่มมากขึ้นทั้งชาวไทยและ

^{๖๒} พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อรัญวาสีภิกขุ, **บันทึกธรรม**, สื่อธรรมะ : ดวงตะวัน, ๒๕๕๐, หน้า ๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายลือ แ่งอ้าย, พุทธศาสนิกชนวัดทุ่งหลวง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๐.๐๐ น.

^{๖๔} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่สงวน วงศ์สม, ผู้ใหญ่บ้านเวียงแก้ว หมู่ ๕ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๒.๓๐ น.

ชาวต่างประเทศที่ให้ความเคารพนับถือท่าน โดยเฉพาะการได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนในประเทศพม่า และในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง แผ่ขจรขยายไปทั่วภูมิภาค และนี่ก็คือเหตุผลที่ทำให้ท่านได้รับการขนานนามว่า ครูบาตบฏแห่งล้านนาในยุคใหม่ และ ตบฏข้ามพรหมแดน ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังที่จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๒) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนธรรม

สืบเนื่องมาจากการที่พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ท่านได้ปฏิบัติวิปัสสนา และดำเนินตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้นเมื่อทุกครั้งหลังจากที่ท่านออกจากการปฏิบัติวิปัสสนาจากถ้ำหรือจากที่จำพรรษาทุกครั้ง ก็จะมีพุทธศาสนิกชนและลูกศิษย์จำนวนมากมารอชมบารมีของท่าน เป็นผลทำให้เกิดมีการทำบุญตามมามากมาย อาทิเช่น จะมีคนมาตั้งโรงทาน มาแจกของ ให้กับคนที่มารอรับท่านเป็นจำนวนมาก และท่านจะมีการสอนหลักธรรมะเพื่อให้เกิดเป็นกุศลให้ผู้ที่มาได้นำหลักธรรมะไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วย

เมื่อคราวครั้งหนึ่งในปี ๒๕๕๐ เมื่อท่านได้จำพรรษา ณ ถ้ำโพธิสัตว์ราชคฤห์ เมืองงาว จังหวัดลำปาง ท่านได้มีธรรมเมตตาโปรดลูกศิษย์ ด้วยการสอนธรรมสำหรับดำเนินชีวิตให้ตั้งงาม ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องของความสุขแท้ ด้วยธรรมบารมี ความว่า

“บัดนี้เป็นโอกาสอันดีเป็นบุญกุศลยิ่งของเราที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ขอให้ทุกท่านทุกดวงจิตวิญญาณจงอย่าได้ประมาทในชีวิตประจำวัน จงตั้งสติให้ดีทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ตั้งจิตให้ดีให้เกิดความศรัทธาในครูพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นคนกตัญญู รู้คุณของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ รู้คุณแผ่นดิน ทำคุณประโยชน์แก่ตนเอง ญาติพี่น้อง ทำประโยชน์ให้ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จงตั้งใจทำแต่สิ่งที่ดีๆ อย่าประมาทล้มตัวว่าอายุเราจะยืนยาวไปร้อยปี พันปี อย่าหลงทำบาปอกุศล ขอให้ทุกคนจงหมั่นตรวจสอบตัวเองอยู่เสมอว่า เราได้ทำสิ่งดีอะไรไว้บ้าง ถ้าไม่ได้ทำก็ขอให้รีบชวนช่วยสร้างบุญกุศล มีจิตยินดีในการให้ทาน รักษาศีล ฟังและปฏิบัติธรรมเมตตาภาวนาอย่าได้ขาด”^{๒๕}

นอกจากนี้ท่านยังสอนเรื่องของการให้พิจารณาถึงสังเวควัตถุธรรมแปดประการ อันเป็นธรรมที่ควรสังเวชใจ เราเตือนจิตสำนึกมาในทางกุศล ให้ดูรูปนาม พิจารณาสังขาร ทำจิตให้พ้นจากโลกธรรมแปดประการ คือ มีลาภเสื่อมลาภ มียศเสื่อมยศ มีสรรเสริญมีนินทา และมีสุขก็มีทุกข์ ทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอนเหมือนมายากลเปลี่ยนแปลงไปตลอด อย่าได้ยึดถืออะไรสักอย่าง ให้มีจิตยินดีซึ่งพระนิพพานที่เป็นแดนสุข แล้วท่านสอนให้นั่งสมาธิภาวนา เพื่อรักษาจิตเป็นลำดับไป

การสอนธรรมของท่าน ยังความเลื่อมใสให้กับลูกศิษย์ ด้วยคำสอนที่ลึกซึ้งเข้าใจถึงธรรม จึงมีการขออนุญาตนำธรรมะบรรยายมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติล้ำค่า เพราะหนังสือที่จัดพิมพ์นั้นจะมีจำนวนน้อยและกระจายไปในหมู่ศิษยานุศิษย์เท่านั้น ไม่แพร่หลาย แม้กระทั่งในวัดที่ท่านสร้างเองยังไม่มีหนังสือเหล่านี้อยู่เลย ซึ่งจากการสัมภาษณ์ พระครูประยุติเจติยานุการ รักษาการเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมดอยเวียงแก้วพระครูบาบุญชุ่ม ท่านกล่าวว่า พระครูบาไม่เคยเขียนหนังสือหรือบันทึกอะไรไว้ จะมีก็แต่ในหมู่ศิษยานุศิษย์เท่านั้นที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นแล้วแจกจ่ายกันออกไปเป็นธรรมทาน ไม่มีเหลือเก็บแม้กระทั่งตัวท่านเองก็ยังไม่เคยจับหนังสือหรือเห็นหนังสือนั้น ซึ่งก็มีออกมาหลายเล่มที่

^{๒๕} พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อรัญวาสีภิกขุ, *บันทึกธรรม*, หน้า ๓ - ๕.

ตีพิมพ์คำสอนของท่านเวลาที่ออกกรรม^{๖๖} เช่น เมื่อครั้งที่ท่านได้จาริกไปปฏิบัติธรรมที่ประเทศภูฐาน ในปี ๒๕๔๐ ก็มีบันทึกธรรมของท่านออกมาตีพิมพ์ชื่อหนังสือว่า “ทางสายธรรม...ย่าแดนหิมาลัย”^{๖๗} และอีกเล่มหนึ่งในปี ๒๕๔๑ ชื่อ “ดวงใจอันบริสุทธิ์”^{๖๘} ซึ่งเป็นเมตตาธรรมที่พระครูบาบุญชุ่มแสดงไว้ ขณะจำพรรษา ณ ถ้ำผาจุติง ประเทศภูฐาน เป็นบันทึกธรรม ๑๐ บท กล่าวถึงแนวทางการดำเนินชีวิต ไปสู่พระนิพพาน

จะเห็นได้ว่า บทบาทการเผยแผ่ธรรมของท่านมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก ทั้ง การนำธรรมมาเขียนหนังสือและเผยแพร่และการปฏิบัติวิปัสสนาของท่านตามแนวพระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นแนวทางที่ท่านมุ่งปฏิบัติ และสะท้อนผ่านคำสอนของท่านในเรื่องที่เป็นการฝึกจิตให้ดี ให้ทำแต่คุณงามความดี และมุ่งไปที่เป้าหมายคือพระนิพพาน

๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างศาสนสถาน

จากการศึกษาประวัติและผลงานของท่าน จะเห็นถึงการเดินทางจาริกบุญในแต่ละสถานที่ ท่านได้สร้างวัดและศาสนสถานไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้เรียบเรียงและแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ

ช่วงที่ ๑ การสร้างศาสนสถานในช่วงที่ยังเป็นสามเณร

พระครูบาบุญชุ่ม บวชเป็นสามเณรเมื่อปี ๒๕๑๙ จนถึงปี ๒๕๒๘ ท่านได้เริ่มศึกษาธรรมและได้เริ่มสร้างวัดและศาสนสถาน มีดังต่อไปนี้คือ

- ๑) พระวิหารวัดบ้านด้ายและกุฏิสงฆ์ ๑ หลัง
- ๒) พระธาตุดอยเวียงแก้ว ตำบลศรีดอนมูล
- ๓) พระธาตุจำเมืองท้าววังนั้ง ตำบลเมืองพง พม่า
- ๔) พระธาตุดอยดอกคำ ตำบลเมืองพง พม่า
- ๕) พระธาตุจอมยอง เมืองยอง พม่า
- ๖) พระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่ง และดอยเวียงหว้า ตำบลเมืองพง พม่า
- ๗) ศาลาและแท่นแก้วพระธาตุจอมพง พม่า
- ๘) พระธาตุดอกคำแก้ว เมืองพง พม่า
- ๙) พระธาตุจอมแจ้งเมือง
- ๑๐) พระธาตุจอมสวรรค์บ้านโป่งเมืองพง พม่า
- ๑๑) พระธาตุจอมศรีดัดเบมุง เมืองพง พม่า
- ๑๒) พระธาตุวัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๓) วิหารพระเจ้านอน เมืองพง พม่า
- ๑๔) ศาลาเก้าห้องและกุฏิสงฆ์ วัดพระนอน วัดพระธาตุจอมศรีดัดเบมุง พม่า

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระครูประยุตเจติยานุการ, รักษาการเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมดอยเวียงแก้วพระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๓๐ น.

^{๖๗} พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อรัญวาสีภิกขุ, ทางสายธรรม...ย่าแดนหิมาลัย, สื่อธรรมะ : ดวงตะวัน, ๒๕๔๐, หน้า ๓.

^{๖๘} พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อรัญวาสีภิกขุ, ดวงใจอันบริสุทธิ์..., สื่อธรรมะ : ดวงตะวัน, ๒๕๔๑, หน้า ๒.

๑๕) แท่นแก้ววัดแม่คำบัว

๑๖) แท่นแก้วพระเจ้านอนวัดพระธาตุจอมศรีตำบลเกว้งเมือง บ้านทุ่ง พม่า

๑๗) พระวิหารพระธาตุตอนเรือง พม่า

๑๘) แท่นแก้ว วัดปากว้าว ตำบลห้วยไคร้

จากการศึกษาพบว่าเมื่อช่วงที่ท่านเป็นสามเณร คือช่วงระยะเวลา ปี ๒๕๑๙ – ๒๕๒๘ รวมระยะเวลา ๑๐ ปี ท่านได้สร้างวัดและศาสนวัตถุไว้ถึง ๑๘ ศาสนสถาน รวม ๙ สถานที่ด้วยกัน แต่ละแห่งถือว่าได้สร้างฐานความศรัทธาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาไว้อย่างมั่นคง ดังที่ได้สัมภาษณ์ นายวิชัย อุ่นถิ่น ชาวบ้านตำบลศรีดอนมูล ให้ข้อมูลว่า ตั้งแต่ท่านมาสร้างวัดทำให้สังคมแถวนี้เจริญขึ้นมาก และแต่ละครอบครัวก็ศรัทธาในตัวพระครูบา มาก ผู้คนนิยมทำกิจกรรมและศาสนพิธีมากขึ้นกว่าเดิม มีการไปทำบุญที่วัดในวันสำคัญต่างๆ เป็นจำนวนมาก^{๒๔} เมื่อพิจารณาจะเห็นถึงว่าท่านมีอิทธิพลต่อคนในสังคมที่ท่านไปสร้างศาสนสถาน และถือว่าท่านสร้างไว้จำนวนมากเมื่อเทียบกับสถานะที่ท่านยังเป็นสามเณร

ช่วงที่ ๒ การสร้างศาสนสถานในช่วงที่เป็นพระภิกษุ

พระครูบาบุญชุ่ม อุปสมบทเป็นพระในวัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ พัทธสีมาในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๙ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ตรงกับเดือน ๘ เหนือขึ้น ๑๑ ค่ำวัน เวลา ๙.๑๙ น. ในโบสถ์วิหารพระเจ้าเก้าตื้อ พระราชพรหมจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นองค์อุปฌาย์ พระครูเวสุวันพิทักษ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ พระครูศรีปริยัตินุรักษ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ มีพระสงฆ์ร่วม หัตถบาท จำนวน ๒๙ รูป ท่านได้เริ่มจาริกธรรมและได้เริ่มสร้างวัด และศาสนสถานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะเรียบเรียงจำนวนศาสนสถานที่ท่านสร้างมีดังต่อไปนี้

๑) กุฏิสงฆ์ญาณสวโรนุสรณ์ วัดพระธาตุตอนเรือง เมืองพง พม่า

๒) ศาลาเก้าห้องพระธาตุตอนเรือง

๓) พระวิหารวัดป่าสา

๔) กุฏิสงฆ์ห้วยน้ำรูก

๕) อุโบสถวัดพระธาตุตอนเรือง พม่า

๖) แท่นแก้ววัดบ้านป่าซ่า พม่า

๗) พระวิหารวัดบ้านโปรง ตำบลเมืองพง

๘) ปราสาทเก้าชั้น ที่พักสงฆ์พระธาตุตอนเรือง พม่า

๙) วิหารบ้านทุ่ง

๑๐) สะพานข้ามแม่น้ำป่าซ่า ตำบลเมืองพง พม่า

๑๑) ศาลาใหญ่วัดพระธาตุตอนเรือง

๑๒) พระธาตุจอมหลายปู่ต๊

๑๓) วิหารพระเจ้าอินทร์สานวัดพระธาตุตอนเรือง พม่า

๑๔) พระธาตุถ้ำผาเรือง อำเภอแม่สาย

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายวิชัย อุ่นถิ่น, ประชาชนบ้านเวียงแก้ว หมู่ ๕ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๓.๑๕ น.

- ๑๕) พระธาตุดอยตุงคำ
- ๑๖) พระธาตุจำเมืองป่าข่า พม่า
- ๑๗) พระธาตุวัดเชียงเจืองเมืองแจ้สับสองปันนา
- ๑๘) แท่นแก้ววิหารวัดบ้านจ้อง ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สาย
- ๑๙) พระธาตุจอมสิงห์ เมืองยู้ พม่า
- ๒๐) พระแท่นแก้ววัดป่าคาแม่เงิน อำเภอเชียงแสน
- ๒๑) พระธาตุจอมคำจอมแก้ว บ้านปากก๊
- ๒๒) วิหารวัดบ้านนา
- ๒๓) วัดหัวขัว
- ๒๔) โบสถ์ยอดปราสาทกลางน้ำ วัดบ้านทุ่ง ตำบลเมืองพง
- ๒๕) วิหารวัดสามปู เมืองพง พม่า
- ๒๖) พระธาตุสบพง พระธาตุกำลั้ง บ้านมูเซอ เชียงตุง
- ๒๗) พระธาตุวังลาว
- ๒๘) พระธาตุบ้านแม่คำหนองบัว อำเภอเชียงแสน
- ๒๙) พระธาตุบ้านม่วงคำ ประเทศลาว
- ๓๐) พระธาตุดอนแท่น บ้านห้วยผึ้ง ประเทศลาว
- ๓๑) พระธาตุซุ้มพระเจ้า ๑๑๒ องค์ที่พระธาตุทันใจ ตำบลเมืองพง
- ๓๒) พระธาตุเจ้าองค์ปฐม บ้านหัวขัว พม่า
- ๓๓) ศาลาหลวงปู่ครูบาธรรมชัยอนุสรณ์ วัดพระธาตุดอนเรือง
- ๓๔) พระธาตุหลักคำ (หลัก กม.๒๔๐) เขตชายแดน ๓ ประเทศ คือ จีน - หว่า
- ๓๕) ฐานรากพระพุทธรูปหลักคำ (หลัก กม. ๒๔๐)
- ๓๖) บูรณะพระธาตุจอมยอง เมืองยอง ประเทศพม่า
- ๓๗) บูรณะพระธาตุเก่าแกใกล้บ้านป่าสา
- ๓๘) บูรณะอุโบสถวัดพระเจ้าทองทิพย์ เชียงราก ประเทศลาว
- ๓๙) ศาลาพระเจ้าอินทร์สาน วัดพระธาตุดอนเรือง เมืองพง
- ๔๐) บูรณะพระธาตุดอยตุงคำ เมืองพง
- ๔๑) บูรณะพระธาตุจอมหงษ์ เมืองพง
- ๔๒) ศาลาพระเจ้าอินทร์สาน วัดพระธาตุดอนเรือง
- ๔๓) บูรณะวัดบ้านด้าย อ.เชียงแสน เชียงราย
- ๔๔) ศาลาดอยยงคำ
- ๔๕) พระธาตุองค์ใหญ่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุให้ชาวแสนหวี สืบ
- ๔๖) พระธาตุบ้านล่อม ต.สันทราย อ.พร้าว
- ๔๗) แท่นแก้วประดิษฐานพระพุทธรูป (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง)

จะเห็นว่า หลังจากที่ท่านอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ช่วงระยะเวลา ปี ๒๕๒๙ – จนถึงปัจจุบัน รวมระยะเวลา ๓๓ พรรษา ท่านได้สร้างวัดและศาสนวัตถุไว้ถึง ๔๗ ศาสนสถาน รวม

๒๐ สถานที่ด้วยกัน แต่ละแห่งถือว่าได้สร้างฐานความศรัทธาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้อย่างมั่นคง ยิ่งด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาของท่าน ก็ยิ่งเสริมความศรัทธาในตัวท่านจากคนทั่วไปเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ท่านสามารถเผยแผ่ธรรมคำสอนได้อีกจำนวนมาก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พื้นที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านขยายกว้างขวางไปในดินแดนทั้งภาคเหนือของไทยไปจนถึงลุ่มแม่น้ำโขง ข้ามเขตไปยังประเทศลาว ประเทศพม่า ไปจนถึงภูฐาน และจีน สร้างปรากฏการณ์แห่งความศรัทธาแก่ผู้คนในทุกพื้นที่ที่ท่านเดินทางไป ด้วยวิธีการเผยแผ่ ๓ วิธีการ คือ การเผยแผ่โดยการปฏิบัติวิปัสสนา โดยใช้ตนเองเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ, การเผยแผ่โดยการสอนธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้เชื่อมโยงกับการปฏิบัติ, และการเผยแผ่โดยการสร้างศาสนสถาน ซึ่งวิธีการทั้ง ๓ นั้นหากพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นวิธีการที่โดดเด่นชัดเจน นั่นคือ การสร้างศาสนสถานซึ่งมีเป็นจำนวนมาก และถ้าพิจารณาเชื่อมโยงกันจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการเผยแผ่ทั้ง ๓ วิธี จนนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาและอิทธิพลของพระครูบาบุญชุ่มที่มีต่อการเผยแผ่และการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจนดังที่จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๔.๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การสร้างความร่วมมือกันในการสร้างวิถีความเป็นอยู่โดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ซึ่งในภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนาถือเป็นอาณาจักรที่มีพระพุทธศาสนาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต และอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งรวมใจของคนในยุคก่อน ถือว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลเชื่อมโยงและเป็นหลักการในการดำเนินชีวิตในแทบทุกกิจกรรมของสังคม เป็นฐานในการสร้างวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตมีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของทางล้านนาหลายท่าน ที่มีความโดดเด่น และเป็นต้นแบบของการปฏิบัติเพื่อสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังเช่น พระครูบาศรีวิชัย พระครูบามหาเถร ที่เป็นต้นแบบของพระครูบาในยุคก่อน ท่านได้มุ่งปฏิบัติวิปัสสนาและเดินทางไปสร้างศาสนสถานยังที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความศรัทธาจากผู้คนมากมายที่ท่านได้จาริกไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เกิดการเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมชาวพุทธ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายข้ามดินแดนจนมาถึงยุคปัจจุบัน

พระครูบาบุญชุ่ม ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของพระนักเผยแผ่ ดังที่ได้มีการกล่าวว่าท่านเป็น “ตนบุญข้ามพรมแดน” ที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ เพราะท่านได้เดินทางจาริกไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเขตดินแดนล้านนาคือภาคเหนือของไทย มีจังหวัดลำปาง เชียงราย และเชียงใหม่ ข้ามดินแดนไปจนถึง ผังประเทศลุ่มแม่น้ำโขง พื้นที่ประเทศลาว พม่า เนปาล ภูฐาน และจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่วัดพระธาตุดอนเรือง ใน อ.เมืองพง จ.ท่าขี้เหล็ก ประเทศพม่า ซึ่งเป็นสถานที่ที่ท่านเลือกจำพรรษานานที่สุด และสร้างศาสนสถานต่างๆ ไว้มากมาย ดังจะเห็นการเชื่อมโยงที่ท่านจาริกไปตั้งแผนที่ได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๓

จากการศึกษาพบว่า ในทุกๆ สถานที่ ที่ครูบาเดินทางไปถึง จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านด้วยความกระตือรือร้นในการร่วมทำบุญและช่วยเหลือในกิจกรรมก่อสร้างต่างๆ การปรากฏ

ตัวของครูบาสามารถรวบรวมผู้คนได้เป็นจำนวนมาก บางครั้งนับเป็นหมื่นๆ คน ตัวอย่างเช่นเมื่อครั้งที่ Paul Cohen พบเห็นที่เมืองสิงห์ ทางตอนเหนือของประเทศไทย อันมีพรหมแดนใกล้กับแคว้นสิบสองปันนาของประเทศจีน ได้เห็นภาพพลังแห่งศรัทธาของผู้คนที่ห่อหุ้มเข้ามากราบไหว้และร่วมทำบุญกับพระครูบาบุญชุ่ม รวมไปถึงการช่วยเหลือในการสร้างเจดีย์ไว้ที่นั่นด้วย ความศรัทธาที่มีต่อครูบาบุญชุ่มนั้นเป็นส่วนหนึ่งมาจากเรื่องเล่าจำนวนมากในปฎิหาริย์และอำนาจวิเศษ เรื่องเล่าจากปากของผู้ติดตามครูบาชาวเมียนมาร์และลาว คือครูบามีพลังวิเศษในการปรับเปลี่ยนสถานะของร่างกายได้^{๗๐}

การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมของพระครูบาบุญชุ่มนั้นเมื่อท่านได้เดินทางไปในสถานที่ต่างๆ และกิจกรรมการก่อสร้างทั่วภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของครูบาบุญชุ่ม สะท้อนให้เห็นบทบาทของการเป็นต้นบุญตามแบบภาคเหนือล้านนาที่นิยมใช้เรียก ดังที่เรียกว่า ต้นบุญข้ามพรหมแดน นั้น ก็เป็นลักษณะความเชื่อที่มีมาอย่างยาวนานของชาวพุทธแบบเถรวาท การบูรณะก่อสร้างเหล่านี้ ก็เพื่อรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้งในยุคปัจจุบัน ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงและเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางศีลธรรมและสังคม ตามความเชื่อของชาวลื้อ เรียกว่า ยุคมีดหรือกลียุค ในสิบสองปันนา ความสัมพันธ์เกิดจากความคุกคามของ Red Guards ในช่วงของการปฏิวัติวัฒนธรรม ที่มีความพยายามในการทำลายศาสนาพุทธในลาว (เมืองสิงห์) เกิดจากการปฏิวัติทางวัฒนธรรมโดยพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ตามรูปแบบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แม้ว่าการกระทำจะไม่รุนแรงมากนักก็ตาม ทั้งหมดเป็นบริบทท่ามกลางทศวรรษ ๑๙๘๐ (ช่วง พ.ศ.๒๕๒๓) การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา รวมถึงวัฒนธรรมของชาวลื้อทั้งในสิบสองปันนาและเมืองสิงห์เริ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและผู้มีจิตศรัทธาชาวไทย ในรัฐฉานของเมียนมาร์(เชียงใหม่) แม้จะไม่ได้มีการทำลายพระพุทธศาสนาโดยพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ความสัมพันธ์เกิดจากปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความไม่สงบทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และการค้ายาเสพติด ดังนั้นการที่ครูบาบุญชุ่มเลือกสถานที่พำนักหลักที่เมืองพง จึงได้รับการอธิบายจากผู้ใกล้ชิดว่า เพราะเป็นสถานที่ที่ใกล้กับสามเหลี่ยมทองคำ ซึ่งถือเป็น “แดนเถื่อนแดนธรรม” ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่(ไตใหญ่) ผู้นับถือศาสนาพุทธนิกายยวนและเป็นส่วนสำคัญในการช่วยฟื้นฟูและค้ำจุนพระพุทธศาสนาด้วย^{๗๑}

ในประเด็นนี้ ขวัญชีวัน บัวแดง ได้วิเคราะห์ว่า ที่น่าสังเกตคือ การรับรู้ต่อครูบาบุญชุ่มนั้นมีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มลูกศิษย์ผู้ติดตาม เช่น ในกลุ่มคนลื้อที่เมืองสิงห์ ครูบาคือต้นบุญคนลื้อที่กลับชาติมาเกิด (เจ้าบุญ) แต่ในแดนล้านนาหรือภาคเหนือของไทย ท่านคือครูบาศรีวิชัยกลับชาติมาเกิด แต่ทั้งนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินกิจกรรมของท่านหรือในกลุ่มของลูกศิษย์

^{๗๐} Paul Cohen (๒๐๐๐ - ๒๐๐๒), อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, โครงการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบล้านนา : ความหมาย วัตรปฏิบัติ และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (โครงการล้านนาศึกษา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓).

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.

ผู้ติดตาม^{๗๒} สอดคล้องกับการสัมภาษณ์นายสิน ลอพรีอ ประชาชนชาวแม่แตง จ.เชียงใหม่ ที่ได้บอกกับผู้วิจัยว่ากลุ่มลูกศิษย์ของท่านมีจำนวนมาก เวลาที่มาแต่ละครั้ง ต่างฝ่ายก็ต่างดูแลช่วยเหลือท่านในบริบทต่างๆ มีการแบ่งหน้าที่กัน เป้าหมายคือเพื่อพระครูบาที่เคารพรัก และท่านคอยสอนอยู่เสมอว่าท่านไม่ได้เป็นคนในถิ่นของใคร หรือคนกลุ่มใด แต่ให้สามัคคีกันทำความดีเพื่อท่าน เพื่อตนเอง และเพื่อมนุษยโลก^{๗๓} ทั้งนี้เพราะท่านไม่ได้จำกัดความเป็นตนบุญของท่านเฉพาะกับคนกลุ่มใด (ไต่ยวน ลื้อลาว ขึ้น ไต่ใหญ่) และด้วยพื้นฐานที่มีส่วนผสมทางชาติพันธุ์ การมีเชื้อสายลื้อเมืองยอง การได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบไทย และความสามารถในการสื่อสารภาษาท้องถิ่นได้หลายภาษา จึงทำให้ท่านมีภาพลักษณ์ของความหลากหลาย ซึ่งก็เป็นไปตามที่ท่านเชื่อเสมอว่า ชาวไททั้งสี่ประเทศนั้นเป็นพี่น้องกัน การรื้อฟื้นศาสนาพุทธนิกายยวนของท่าน ก็เพื่อให้พี่น้องกลับมา มีความสามัคคีกลมเกลียว และรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพราะเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงของครูบาบุญชุ่มที่มีอิทธิพลต่อการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มีประเด็นสำคัญของกลุ่มชนที่ท่านได้จาริกไปในพื้นที่สะท้อนการการงานเรียกชื่อของท่านว่าเป็นตนบุญ ที่ Cohen เรียกว่า “พุทธนิกายยวน”^{๗๔} เป็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบผสมผสานกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น ศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกายยวนของครูบาบุญชุ่มคือวัดพระธาตุดอนเรื่อ ที่ซึ่งภายในวัดและบริเวณโดยรอบ ครูบาได้กำหนดลำดับชั้นของผู้รับใช้ติดตามไว้เรียกว่า “ข้าทาสบริพาร” สามารถสังเกตได้จากสีเสื้อที่แตกต่างกัน มีทั้งผู้ชายและผู้หญิง และมีตั้งแต่วัยรุ่นไปจนถึงสูงวัย ในปัจจุบันมีมากกว่า ๑๐,๐๐๐ คน และส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านต่างๆ ของชาวไทใหญ่ใน อ.เมืองพง หน้าที่ต่างๆ จะครอบคลุมตั้งแต่ผู้นำสวด รวบรวมเงินบริจาค ช่วยเหลือในโครงการก่อสร้าง ไปจนถึงงานใช้แรงงาน ทำความสะอาดและบำรุงรักษาอาคารสถานที่ การวางลำดับชั้นต่างๆ ขึ้นอยู่กับความสามารถและความใกล้ชิดสนิทสนมกับครูบา ในหมู่คนเหล่านี้ผู้ที่มียศตำแหน่งสูงสุด คือ มือขวาของครูบา เรียกว่า “พ่อพญา” หรือ “พ่อเมือง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกในตำแหน่งผู้ปกครองสูงสุดของเมืองในระบกก่อนสมัยใหม่ของชาวไทยใหญ่ในรัฐฉาน วัดพระธาตุดอนเรื่อ และชุมชนชาวไทใหญ่จึงสัมพันธ์กันอยู่ภายใต้พุทธอาณาจักรของครูบาบุญชุ่ม^{๗๕}

ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งของการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระครูบาบุญชุ่ม จากการศึกษาพบว่า นอกจากประชาชนธรรมดาแล้ว ครูบาบุญชุ่มสามารถพำนักและเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่างๆ ในประเทศพม่าได้อย่างค่อนข้างเป็นอิสระในช่วงนั้น เนื่องจากมีความสัมพันธ์อันดีกับนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ทั้งบาร์มี ชื่อเสียงของการเป็น

^{๗๒} ขวัญชีวัน บัวแดง, โครงการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบล้านนา : ความหมาย วัตรปฏิบัติ และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (โครงการล้านนาศึกษา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗).

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายสิน ลอพรีอ, ลูกศิษย์พระครูบาบุญชุ่ม ชาวอำเภอแม่แตง จ.เชียงใหม่, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๔.๓๐ น.

^{๗๔} Paul Cohen (๒๐๐๐ – ๒๐๐๒), อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, โครงการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบล้านนา : ความหมาย วัตรปฏิบัติ และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (โครงการล้านนาศึกษา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗).

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน.

ตนบุญ ความสัมพันธ์ส่วนตัว และการพิสูจน์บางอย่าง ยกตัวอย่างเรื่องเล่าที่ว่า ครั้งหนึ่งนายทหารระดับสูงและพันธมิตรจากชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มที่ค้ายาเสพติด ได้พยายามวางแผนที่จะทดสอบบารมีและอิทธิฤทธิ์ของพระครูบา และเมื่อผ่านการทดสอบ คนเหล่านั้นจึงหันมาศรัทธาต่อครูบา และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของผู้สนับสนุนหลัก เรื่องราวเหล่านี้ถูกถ่ายทอดด้วยความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวกับนักธุรกิจที่ร่ำรวยและมีอิทธิพลชาวไทยอย่างกำนันแดง (แสงสนิท ไชยศรี) ผู้ซึ่งเคยเป็นผู้ติดตามครูบาคนแรกๆ ตั้งแต่สมัยเป็นคนขับรถพาครูบาไปยังสถานที่ต่างๆ กำนันแดงสะสมความมั่งคั่งผ่านธุรกิจการค้าข้ามแดนและรับเหมาก่อสร้างในโครงการใหญ่ๆ ในเมียนมาร์ ซึ่งได้สร้างความสัมพันธ์ไว้กับนายทหารยศสูงในกองทัพหลายคน ทั้งในย่างกุ้งและเชียงใหม่ อีกปัจจัยคือการได้รับเงินบริจาคเป็นจำนวนมาก ซึ่งครูบาจะทำการจัดสรรส่วนหนึ่งไว้สำหรับโครงการพัฒนาในเชียงใหม่ เช่น สร้างถนน โรงพยาบาล โรงเรียน ซึ่งเป็นประโยชน์ให้กับทางการพม่าทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ ยิ่งไปกว่านั้นสถานะที่พิเศษของครูบายังครอบคลุมไปถึงกลุ่มคนผู้ใกล้ชิดอีกด้วย เช่น ทางทางจะยกเว้นการเกณฑ์ทหารและแรงงานให้กับกลุ่มคนที่รับใช้ใกล้ชิดครูบา แต่อย่างไรก็ตาม สถานะเช่นนี้ก็ไม่ได้มั่นคงถาวรเหมือนกับของครูบา เพราะบางครั้งก็เกิดเหตุการณ์ที่เลวต่อกันมาว่า กองทัพพม่าจะเกณฑ์คนไทใหญ่ในรัฐฉานไปร่วมต่อสู้กับกองทัพของราชายาเสพติด “ขุนสา” และครูบาบุญชุ่มถูกบังคับให้ต้องจ่ายเงินเป็นจำนวนมากให้กับกองทัพ เพื่อยับยั้งการกระทำนั้น^{๗๖}

สรุป จะเห็นได้ว่าอิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นกว้างขวางในแถบดินแดนล้านนาและประเทศที่อยู่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีผลต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม และยังมีผลต่อการสร้างฐานเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธยุคใหม่ หรือที่ Cohen เรียกว่า พุทธนิยายชวน ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธเครือข่าย ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทยหรือข้ามดินแดนไปก็ยังได้รับความศรัทธา และถือธรรมเนียมปฏิบัติต่อท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐฉาน เมืองพง ที่ถือว่าท่านมีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อันเนื่องมาจากความเป็น “ตนบุญ” ที่สะท้อนมาจากการปฏิบัติ และการตั้งใจในการเผยแผ่ธรรมด้วยการสร้างวัด และศาสนสถาน ที่ปัจจุบันมีเป็นจำนวนมากทั้งในและต่างประเทศ เป็นสัญลักษณ์แห่งการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมเชิงพุทธ แบบผสมผสานชาติพันธุ์ให้รวมเป็นหนึ่ง เสมือนการมัดเชือกเกลียวให้แน่น ให้พระพุทธศาสนามั่นคงสืบต่อไปในดินแดนล้านนาและภูมิภาคใกล้เคียง

๔.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานของพระพรหมมงคล (ครูบาทอง)

พระพรหมมงคล ให้ความสำคัญและคุณค่าของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ถึงกระนั้นท่านก็ยังไม่ทิ้งงานการศึกษาด้านปริยัติ ซึ่งเห็นว่าจะต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อมๆ กัน เพราะปริยัติเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าขาดปริยัติแล้ว การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่งอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้ที่จะแนะนำการปฏิบัติ จะได้เผยแผ่ความรู้ในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วย จะเห็นว่า ท่านเป็นผู้มุ่งมั่นด้วยอุดมการณ์ที่

^{๗๖} อ่างแล้ว.

สูงยิ่ง เรียกว่า ไม่ทิ้งทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญเท่าๆ กัน ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ยืนหยัดอยู่ในหลักการแห่งพระพุทธศาสนา

๔.๕.๑ การสนับสนุนด้านการจัดการศึกษา

การสนับสนุนด้านการจัดการศึกษา ด้วยความรู้ความสามารถดังกล่าว อีกทั้งท่านเป็นผู้มีความเมตตาเป็นที่ตั้ง ประกอบด้วยความเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล นอกจากสอนวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ยังได้สนับสนุนการศึกษาปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณร กล่าวคือ ได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นหลายแห่ง เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งนิกกรรมและบาลี จัดตั้งโรงเรียนสอนพระอภิธรรม สอนวิปัสสนากรรมฐานหลายแห่ง ดังปรากฏในผลงานที่กล่าวมา

อีกท่านเป็นทั้งพระนักเผยแผ่ พระนักปฏิบัติ พระนักการศึกษา พระนักการปกครอง ครบบริบูรณ์ในตัวท่านเอง โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในปัจจุบันมีพระภิกษุ สามเณร สามารถสอบบาลีได้เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ระดับประโยค ๑ – ๒ ถึง ป.ธ.๗-๘-๙ ทั้งนี้ เพราะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากพระพรหมมงคล เป็นอย่างดียิ่งนั่นเอง

๔.๕.๒ การเผยแผ่วิปัสสนากัมมัญฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔

พระพรหมมงคล เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยท่านได้รับการคัดเลือกจากพระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหารให้เป็นผู้แทนของพระสงฆ์ในภาคเหนือไปศึกษาวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเวลา ๑ ปี เพื่อเรียนรู้หลักการวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ ยุบหนอ)

ก่อนที่ท่านจะเดินทางไปศึกษาต่อที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์นั้น ท่านได้เรียนรู้วิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ จากครูบาอินทจักรรักษาและครูพรหมจักรสังวร ซึ่งถือว่าเป็นอาจารย์ด้านวิปัสสนาที่ทำให้พระราชพรหมจารย์เกิดแรงศรัทธาที่จะศึกษาค้นคว้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกได้ว่าเป็นผู้จุดประกายด้านวิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ได้อย่างดีเยี่ยม จากนั้นก็ได้เดินทางไปศึกษาที่ประเทศพม่าด้วยตนเอง ก่อนที่จะถูกส่งไปเรียนเพิ่มเติมที่วัดมหาธาตุฯ ดังกล่าว

หลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ที่พระพรหมมงคล สืบทอดจากอาจารย์ดังกล่าวและจากการที่ได้เดินทางไปศึกษาต่อดังกล่าวแล้วนั้น เป็นหลักปฏิบัติที่เข้าใจว่าเป็นสติปัฏฐาน ๔ แนวพองหนอ – ยุบหนอ ที่มาจากประเทศพม่า เพราะเป็นที่นิยมปฏิบัติกันมากดังมีหลักฐานอ้างอิงกันมาว่า

หลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) เป็นที่นิยมปฏิบัติกันในประเทศพม่าสันนิษฐานว่าได้รับแนวคิดในครั้งที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระพร้อมคณะ นำเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ในครั้งตติยสังคายนา^{๗๗} หนังสือวิปัสสนาธุระของพระภิกษุทันตะอาสภมหาเถระ อัครมหามัญฐานาจริยะ เจ้าสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม กล่าวว่า พระโมคคัลลีบุตร ได้ส่งสมณทูตเดินทางมาเพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนา และสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐาน ดังความตอนหนึ่งว่า

^{๗๗} ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหามัญฐานาจริยะ, วิปัสสนาธุระ, (กรุงเทพฯ : C๑๐๐ Design, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒.

“เธอทั้งสองจงเห็นแก่พระพุทธศาสนา...จงพากันเดินทางไปยังรัฐสุพรรณภูมิ ช่วยกันประดิษฐานพระพุทธศาสนา และสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐานให้มหาชนในรัฐนั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพาน”^{๗๘}

การที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในสุพรรณภูมิ และเผยแผ่การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนต่อมาพระเถระที่สืบทอดหลักการสอนแนวนี้ได้ตั้งเป็นสำนักหรือเป็นคณะสงฆ์ที่มุ่งปฏิบัติสายนี้โดยเฉพาะ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบสติปัฏฐาน ๔ เจริญรุ่งเรือง จนเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมสูงสุด ในสมัยของพระมหาสี สยาดอ ผู้เป็นปรมาจารย์ ซึ่งมีสำนักชื่อ มหาสี สานยิตสา นครย่างกุ้ง ประเทศพม่า

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์) ได้ส่งพระมหาเปริยญาจากวัดมหาธาตุฯ ไปศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระที่ประเทศพม่า โดยส่งไปจำนวน ๓ รูป หนึ่งในนั้นมี พระมหาโชดกญาณสิทธิ ป.ธ.๙ (ซึ่งเวลาต่อมาท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี)

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ พระมหาโชดก ญาณสิทธิ ซึ่งได้จบการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระและได้เดินทางกลับประเทศไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้ขอให้พม่าส่งพระวิปัสสนาจารย์ ๒ รูป จากสภาการพุทธศาสนาแห่งประเทศพม่า สภาการพุทธศาสนาแห่งประเทศพม่าก็ได้ส่งพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถร ธัมมาจริยะ กับ พระอินทวิงโย ก็มีภูมิลำเนาจริยะ เข้ารับหน้าที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ บอกกรรมฐานอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ หลังจากนั้นก็ได้เริ่มดำเนินงานสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ถูกทางการจับตัว ด้วยข้อหาทางการเมือง ห้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่คณะ ๕ วัดมหาธาตุฯ ถูกตรวจค้นทำลายจนหมด พระอินทวิงโยธัมมาจริยะ ก็มีภูมิลำเนาจริยะ ได้เดินทางกลับประเทศ ส่วนพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถรธัมมาจริยะได้ย้ายไปเปิดสอนกรรมฐานที่สำนักวิปัสสนา จังหวัดชลบุรี โดยความอุปถัมภ์ของนายธรรมบุญ สิงคาลวานิช ซึ่งในเบื้องต้นไม่ได้ตั้งชื่อสำนัก ต่อมา ฯพณฯ สฤษฏา ธรรมศักดิ์ ได้ตั้งชื่อว่า “วิเวกอาศรม”

๔.๕.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล

พระพรหมมงคลเป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยท่านได้รับการคัดเลือกจากพระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหารให้เป็นผู้แทนของพระสงฆ์ในภาคเหนือไปศึกษาวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเวลา ๑ ปี เพื่อเรียนรู้หลักการวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ ยุบหนอ)

ก่อนที่ท่านจะเดินทางไปศึกษาต่อที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์นั้น ท่านได้เรียนรู้วิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ จากครูบาอินทจักรรักษาและครูพรหมจักรสังวร ซึ่งถือว่าเป็นอาจารย์ด้านวิปัสสนาที่ทำให้พระราชพรหมจารย์เกิดแรงศรัทธาที่จะศึกษาค้นคว้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกได้ว่าเป็นผู้จุด

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ประทีปด้านวิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ได้อย่างดียิ่ง จากนั้นก็ได้เดินทางไปศึกษาที่ประเทศพม่าด้วยตนเอง ก่อนที่จะถูกส่งไปเรียนเพิ่มเติมที่วัดมหาธาตุฯ ดังกล่าว

หลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ที่พระพรหมมงคลสืบทอดจากอาจารย์ดังกล่าวและจากการที่ทำได้เดินทางไปศึกษาต่อดังกล่าวแล้วนั้น เป็นหลักปฏิบัติที่เข้าใจว่าเป็นสติปัฏฐาน ๔ แนวพองหนอ – ยุบหนอ ที่มาจากประเทศพม่า เพราะเป็นที่นิยมปฏิบัติกันมาก ดังมีหลักฐานอ้างอิงกันมาว่า

หลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) เป็นที่นิยมปฏิบัติกันในประเทศพม่า สันนิษฐานว่าได้รับแนวคิดในครั้งที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระพร้อมคณะ นำเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ในครั้งตติยสังคายนา^{๗๙} หนังสือวิปัสสนาธุระของพระภิกษุทันตะอาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัญฐานาจริยะ เจ้าสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม กล่าวว่า พระโมคคัลลีสัตถ์ ได้ส่งสมณทูตเดินทางมาเพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนา และสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐาน ดังความตอนหนึ่งว่า

“เธอทั้งสองจงเห็นแก่พระพุทธศาสนา...จงพากันเดินทางไปยังรัฐสุวรรณภูมิ ช่วยกันประดิษฐานพระพุทธศาสนา และสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐานให้มหาชนในรัฐนั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพาน”^{๘๐}

การที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ และเผยแผ่การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนต่อมาพระเถระที่สืบทอดหลักการสอนแนวนี้ได้ตั้งเป็นสำนักหรือเป็นคณะสงฆ์ที่มุ่งปฏิบัติสายนี้โดยเฉพาะ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบสติปัฏฐาน ๔ เจริญรุ่งเรือง จนเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมสูงสุด ในสมัยของพระมหาสี สยาดอ ผู้เป็นปรมาจารย์ซึ่งมีสำนักชื่อ มหาสี สานยิตสา นครย่างกุ้ง ประเทศพม่า

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์) ได้ส่งพระมหาเปรียญจากวัดมหาธาตุฯ ไปศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระที่ประเทศพม่า โดยส่งไปจำนวน ๓ รูป หนึ่งในนั้นมี พระมหาโชดกญาณสิทธิ ป.ธ.๙ (ซึ่งเวลาต่อมาท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมธีรราชมหามณี)

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ พระมหาโชดก ญาณสิทธิ ซึ่งได้จบการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระและได้เดินทางกลับประเทศไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้ขอให้พม่าส่งพระวิปัสสนาจารย์ ๒ รูป จากสภาการพุทธศาสนาแห่งประเทศพม่า สภาการพุทธศาสนาแห่งประเทศพม่าก็ได้ส่งพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัมมาจริยะ กับ พระอินทวัชระ กัมมัญฐานาจริยะ เข้ารับหน้าที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ บอกกรรมฐานอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ หลังจากนั้นก็ได้เริ่มดำเนินงานสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ถูกทางการจับตัว ด้วยข้อหาทางการเมือง ห้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่คณะ ๕ วัดมหาธาตุฯ ถูกตรวจค้นทำลายจนหมด พระอินทวัชระอัมมาจริยะ กัมมัญฐานาจริยะ ได้เดินทางกลับประเทศ ส่วนพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระอัมมาจริยะได้ย้ายไป

^{๗๙} ภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัญฐานาจริยะ, วิปัสสนาธุระ, (กรุงเทพฯ : ๑๐๐ Design, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

เปิดสอนกรรมฐานที่สำนักวิปัสสนา จังหวัดชลบุรี โดยความอุปถัมภ์ของนายธรรมบุญ สิงคาลวานิช ซึ่งในเบื้องต้นไม่ได้ตั้งชื่อสำนัก ต่อมา ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ตั้งชื่อว่า “วิเวกอาศรม”

หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบสติปัฏฐาน ๔ ที่มีพระมหาสี สยาดอ ผู้เป็นปรมาจารย์ ต้นวงศ์ มีสำนักชื่อมหาสี สาสนยิตสา นครย่างกุ้ง ประเทศพม่า โดยมีพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ ธัมมาจริยะ และพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) ได้นำมาเผยแพร่ในประเทศไทย เป็นหลักปฏิบัติที่ประยุกต์ขึ้นใหม่จากมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งหลักปฏิบัติในแนวสติปัฏฐาน ๔ นั้น มีอยู่แล้วในอดีต เพียงแต่มีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้าง ซึ่งได้มีศิษยานุศิษย์ของพระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ ธัมมาจริยะ และพระธรรมธีรราชมหามุนี จำนวนมากตั้งสำนักปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ บางคนยึดถือแนวทางของท่ายอย่างเคร่งครัด แต่บางคนใช้หลักนี้ที่เหมือนจะเป็นแนวสติปัฏฐาน ๔ แต่ได้พัฒนาให้มีลักษณะที่เข้ากับลักษณะการสอนของตน^{๘๑}

พระพรหมมงคลนับได้ว่า เป็นพระมหาเถระชาวล้านนาอีกท่านหนึ่งที่ได้รับการฝึกฝนอบรม และเรียนรู้หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ สายพองหนอ – ยุบหนอ จากครูอาจารย์ ในล้านนาก่อนแล้วจึงไปศึกษาเพิ่มเติมที่วัดมหาธาตุ จากนั้นก็ได้เดินทางกลับจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนามาจนปัจจุบัน ซึ่งเจริญรอยตามครูอาจารย์ คือ ครูบาอินทจักรรักษาและครูบาพรหมจักรสังวร ซึ่งถือว่าทั้งสองท่านนั้นได้นำหลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนล้านนาก่อน ดังที่พระพรหมมงคลกล่าวว่า “...ได้ตักน้ำให้ท่านครูบาทั้งสองได้สร่ง คอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน และช่วยเป็นธุระในเรื่องการถวายปัจจัยสี่ ในฐานะอาจารย์ที่ศิษย์จะพึงปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย...ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ก็จำไม่ได้ว่าเป็นปีใด แต่อยู่ในระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๑ ที่ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ ประมาณ ๓ เดือน ซึ่งมีพระวิปัสสนาจารย์จากพม่าที่ได้อาราธนามาสอนก่อนที่จะส่งพระมหาโชดก ญาณสิริไปศึกษาอย่างจริงจังที่ประเทศพม่าในเวลาต่อมา และนำกลับมาเผยแพร่ในประเทศไทย”^{๘๒}

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้รับการสืบทอดกันมาเป็นระยะ ดังปรากฏในหนังสือวิปัสสนาธุระ ของ ดร.ภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ สำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม ซึ่งได้กล่าวถึงพระภิกษุผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ในการสืบทอดวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทย (หมายถึงพระภิกษุผู้อยู่ในสายปฏิบัติแบบพองหนอ ยุบหนอ) โดยย่อมีดังนี้^{๘๓}

๑. พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๒. พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) วัดยานนาวา กรุงเทพฯ
๓. พระราชอุทัยกวี (พุ่ม สุตโต ป.ธ.๕) วัดมณีสถิตกปิฎการาม จ.อุทัยธานี
๔. พระสุพรหมยานเถร (ครูบาพรหมจักรสังวร) วัดพระพุทธรบาทตากผ้า จ.ลำพูน
๕. พระสุพรหมยานเถระ (ทอง สิริมงคล) วัดพระธาตุศรีจอมทองฯ จ.เชียงใหม่ (ปัจจุบันพระพรหมมงคลวิ.)
๖. พระครูญาณวิมล (พระมหามานิตย์ จตตวิโล ป.ธ.๓) วัดกำแพงแลง จ.สุพรรณบุรี
๗. พระสุธรรมยานเถร (ครูบาอินทจักรรักษา) วัดน้ำบ่อหลวง จ.เชียงใหม่

^{๘๑} ภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ, วิปัสสนาธุระ, หน้า ๔๓.

^{๘๒} สัมภาษณ์ : พระเทพปริยัติ, เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๘๓} ภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ, วิปัสสนาธุระ, หน้า ๔๒.

พระพรหมมงคลได้นำหลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งมีการประยุกต์ขึ้นมาใหม่เข้าสู่ล้านนาและได้เผยแพร่วิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ ดังกล่าว ซึ่งท่านได้ศึกษาและปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับของบพพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ในล้านนาไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงและขยายสู่ต่างจังหวัดและต่างประเทศโดยสร้างสำนักปฏิบัติขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศในเวลาต่อมา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ ของพระเทพสิทธิธารจารย์ทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นลำดับต่อไป

๔.๕.๔ การการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพรหมมงคลมีความมุ่งมั่นและได้ทุ่มเทชีวิตเป็นระยะเวลากว่า ๘๐ ปีเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนาธุระในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ ให้มีการน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในหมู่พุทธบริษัททั้งหลาย เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นต้นมา ท่านได้ริเริ่มก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดเมืองมา ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ ให้แพร่หลายในหมู่พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนผู้ที่มีจิตเลื่อมใสศรัทธาจะได้น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ผลการดำเนินงานอบรมแนะนำขั้นตอนในการประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ปรากฏว่า มีผู้เลื่อมใสศรัทธาให้ความสนใจเข้ารับการอบรมและประพฤติปฏิบัติกันเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งสถานที่ที่วัดเมืองมาไม่เพียงพอที่จะขยายในการก่อสร้างกุฏิเพื่อที่จะใช้ในการปฏิบัติได้ ท่านจึงได้ออกแสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อที่จะขยายสาขาสานักวิปัสสนากรรมฐาน และได้พบวัดร้าง (ตโปทาราม) ซึ่งในขณะนั้นเป็นวัดร้าง อายุประมาณ ๕๐๐ ปี สร้างขึ้นโดยพระเจ้ายอดเชียงราย อยู่ในเขตตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างเพื่อก่อตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา

ด้วยความสามารถอันยอดเยี่ยมและปฏิธานอันแรงกล้าของท่านที่ได้อุทิศร่างกายแรงใจเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ ให้มีความเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายให้มากที่สุด จนต้องขยายเขตของสำนักปฏิบัติที่วัดร้างออกไปอีก มีการสร้างกุฏิสำหรับปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ด้วยสายตาอันกว้างไกลของท่านในการเผยแผ่แนวการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานออกไปในสถานที่ต่าง ๆ จนถึงปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติสาขาที่ท่านได้ก่อตั้งไว้กว่า ๕๐ สำนักสาขา เป็นต้นว่า สำนักวิปัสสนาถ้ำตอง สำนักวิปัสสนาสิริมงคลจารย์ สำนักวิปัสสนาวัดม่อนฤๅษี สำนักวิปัสสนาดอยพระเกิด เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาปัญญาธาราม สำนักวิปัสสนาแม่เฒ่า สำนักวิปัสสนาดอยเลี่ยม เขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาท่งเลี้ยว สำนักวิปัสสนาวัดน้ำบ่อหลวง เขตอำเภอป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาสวรรณคูหา สำนักวิปัสสนาดอยเก้ง อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า สำนักวิปัสสนาถ้ำบวกตอง อำเภอแม่แตง สำนักวิปัสสนาวัดพระบาทอุดม อำเภอฝาง สำนักวิปัสสนาสามสวรรค์ อำเภอสะเมิง สำนักวิปัสสนาวัดสมเด็จจดยน้อย อำเภอแมริม เป็นต้น

จากการศึกษาถึงผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนากรรมฐานในประเทศไทยของพระพรหมมงคลจะเห็นได้ว่า ท่านได้สร้างสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นหลายสำนักและหลายสาขาในเวลาอันรวดเร็ว และเมื่อใดที่สำนักนั้นมีความมั่นคงดีแล้ว ท่านก็จะให้ลูกศิษย์รับผิดชอบ

ต่อจากท่าน จากนั้นท่านก็จะจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่เห็นสมควรว่าเหมาะแก่การตั้งสำนักปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน หรือที่ศรัทธาประชาชนนิมนต์ท่านไปไกล สำนักปฏิบัติที่ท่านได้สร้างขึ้นแต่ละแห่ง มีความเจริญมั่นคงสืบเนื่องถึงปัจจุบัน ดังคำสัมภาษณ์ของเจ้าสำนักและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้าง สำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแต่ละสาขา ดังต่อไปนี้

พระเทพรัตนนายก เจ้าคณะจังหวัดลำพูน กล่าวว่า

“พระเดชพระคุณหลวงพ่ เป็นพระมหาเถระที่นอกเหนือจากปฏิบัติปฏิบัติชอบ ตามพระธรรมวินัย ยังเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองการณ์ไกล มีความอดทนสูง มีเมตตาธรรมสูง เสียสละเพื่อผู้อื่น เพื่อประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างคนและสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ อย่างมากมาย”^{๘๔}

พระครูภาวนาวิรัช เจ้าสำนักวิปัสสนากรรมฐาน วัดร่ำเปิง กล่าวว่า

“พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นพระมหาเถระนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มีวัตรปฏิบัติจัดอยู่ในระดับที่ตื้นหนึ่ง ได้สนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนั้น ยังได้จัดตั้งสำนักวิปัสสนาขึ้นหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่วัดร่ำเปิง ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้มาเป็นเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักวิปัสสนามาก่อน เมื่อสำนักมีความเจริญมั่นคงดีแล้ว ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ก็ได้จัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่นั่นอีก เรียกได้ว่า ท่านไปอยู่ที่ไหนก็ตั้งสำนักวิปัสสนาขึ้นที่นั่น และยังได้จัดตั้งขยายสาขาวิปัสสนากรรมฐานออกไปอีกหลายสาขาในปัจจุบัน”^{๘๕}

พระราชเขมากร, ผศ.ดร. เจ้าคณะจังหวัดแพร่ กล่าวว่า

“พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระพรหมมงคลนัปได้ว่า เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่เก่ง และมีความสามารถ เดินตามรอยครูบาอาจารย์คือครูบาอินทจักรรักษาวัดน้ำบ่อหลวง ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ และที่สำคัญท่านได้ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติและตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานเกือบทั่วทุกภาคของประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลาหลายปี ที่ท่านได้บากบั่นงานด้านวิปัสสนาจนเป็นที่แพร่หลายในปัจจุบัน ในแต่ละสาขานั้นจะมีผู้ปฏิบัติอยู่มิได้ขาด โดยเฉพาะที่วัดน้ำบ่อหลวงนั้น มีผู้ปฏิบัติวิปัสสนามากมายหลายเพศหลายวัย และท่านก็ได้ให้คำปรึกษาแนะนำด้วยดีตลอดมา”^{๘๖}

พระจินดารัตนาภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ หลวงพ่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะได้สนับสนุนจัดตั้งสำนักและขยายสาขาออกไปทั่วประเทศและต่างประเทศ ยิ่งในปัจจุบันยังได้ขยายสาขาออกไปเกือบทั่วทั้งภาคเหนือ ที่วัดถ้ำตองแห่งนี้ถือว่าเป็นสำนักวิปัสสนาสาขาของหลวงพ่ ที่สามารถรองรับผู้ปฏิบัติได้ปีละหลายร้อยหลายพันคน ซึ่งมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ตลอดถึงชาวต่างชาติ เข้ามาฝึกปฏิบัติเป็นประจำทั้งในพรรษาและนอกพรรษา จะเห็นได้ว่าสังคมปัจจุบันต้องการฝึกฝนจิตใจเป็นอย่างยิ่ง ทุกคนที่เข้ามามุ่งหวังเพื่อที่จะปฏิบัติชำระจิตใจของตน

^{๘๔} สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๕} สัมภาษณ์ : พระครูภาวนาวิรัช, เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๘๖} สัมภาษณ์ ; พระจินดารัตนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

ให้สะอาดผ่องใส สมมติจิตมั่นคง ส่วนมากได้ความปลื้มใจ ปลงชีวิตตนเองได้ส่วนหนึ่ง นับว่า วิปัสสนากรรมฐาน ช่วยคนให้พ้นทุกข์ได้มากที่สุดทีเดียว ทั้งนี้ พระเดชพระคุณหลวงพ่อก็ให้ความเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอด้วยดีเสมอมา^{๘๗}

จากการสัมภาษณ์เจ้าคณะจังหวัดต่างๆ และผู้เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์ มีความเห็นคล้ายกันว่า พระพรหมมงคลเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียง สนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในประเทศไทยนั้น ได้จัดตั้งเผยแผ่ขยายสาขาวิปัสสนากรรมฐานไปเกือบทั่วประเทศ โดยเฉพาะภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ นับได้ว่า ท่านเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนากรรมฐาน ประสบความสำเร็จได้ในระดับที่น่าพอใจ

นอกจากนี้ ท่านยังขยายสำนักสาขาออกไปในหลาย ๆ จังหวัดทั่วประเทศ เช่น ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา นครนายก นครปฐม สุราษฎร์ธานี ปราจีนบุรี กาญจนบุรี เป็นต้น เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนทั่วทุกภาคของประเทศไทย ได้มีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้อย่างทั่วถึง โดยท่านได้ส่งศิษย์ที่ได้รับการอบรมทางด้านวิปัสสนากรรมฐานไว้ดีแล้ว ออกไปประจำอยู่ที่สำนักปฏิบัติสาขาต่าง ๆ และท่านก็จะเดินทางไปติดตามผลงานอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยทอดทิ้ง โดยมีได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยในการเดินทางเลย ไม่ว่าสำนักวิปัสสนาสาขานั้นจะอยู่ไกลแค่ไหนและการเดินทางจะมีความยากลำบากเพียงใด ท่านก็มีได้ย่อท้อ เพื่องานของพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยให้มวลมนุษย์เกิดปัญญาพัฒนาจิตให้เข้าถึงคุณธรรมและจริยธรรม ท่านก็จะทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ ในการที่จะเผยแผ่และส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในทุก ๆ วิถีทางที่ท่านมีความพยายามมาด้วยความวิริยะอุตสาหะและความอดทน

ปัจจุบันถึงแม้ว่าท่านจะมีอายุมากแล้ว แต่ด้วยปณิธานยังแรงกล้าที่อุทิศชีวิตให้กับงานพระศาสนา ท่านก็ยังคงดำเนินงานฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้อย่างต่อเนื่อง ต้องใช้ความเพียรพยายาม ความมานะอดทน และความเสียสละอย่างแรงกล้า ในการที่จะแก้ไข้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการทำงาน เพื่อยกระดับจิตใจของมวลมนุษย์ทั้งหมดอย่าไม่มีที่สิ้นสุด ปัจจุบันท่านได้รับบัญชาจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นต้นมา ท่านได้กระทำการฟื้นฟูและส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมากกว่า ๑๐๐ ห้อง มีสำนักงานวิปัสสนาธุระวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อเป็นสถานที่ทำการประสานงานในกิจการของการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน และมีศาลาสำหรับสอบอารมณ์ผู้เข้ารับการฝึกปฏิบัติ ซึ่งจัดสร้างไว้เป็นอย่างดีเป็นสัดส่วน โดยเฉพาะ นอกจากจะใช้เป็นสถานที่สำหรับสอบอารมณ์โยคีที่เข้ามาปฏิบัติแล้ว ยังใช้ประโยชน์ในการจัดให้มีพิธีขอกรรมฐานและพิธีลากรรมฐานจากท่านด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการก่อตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยได้รับอนุญาตจากเลขาธิการคณะกรรมการสภามวลชนแห่งชาติ มีท่านซึ่งดำรงตำแหน่งพระวิปัสสนาจารย์หัวหน้าเขต ๗ ภาคเหนือ กองการวิปัสสนาธุระแห่งประเทศไทย เป็นประธานกรรมการมูลนิธิ เพื่อดำเนินกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบำรุงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ

^{๘๗} สัมภาษณ์ : พระราชเขมากร.ผศ.ดร., เจ้าคณะจังหวัดแพร่, ๒๙ กันยายน ๒๕๖๐.

พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา บำเพ็ญสาธารณประโยชน์สาธารณกุศลต่าง ๆ ท่านได้ดำเนินการฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการสอนและสอบอารมณ์ผู้เข้าปฏิบัติด้วยตนเองตลอดมา เช่น เมื่อวันที่ ๑๑-๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๗ ท่านก็ได้เป็นวิทยากรทำการอบรมเรื่อง “ธรรมกับการพัฒนาชีวิต” ให้แก่เจ้าหน้าที่พยาบาลสุติศาสตร์ และนรีเวชวิทยา โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน ๖๐ คน มาอบรมปฏิบัติธรรม ณ วัดพระธาตุศรีจอมทอง วรวิหาร เป็นเวลา ๒ วัน ผลการฝึกอบรมสามารถนำประโยชน์ที่ได้จากการฝึกสมาธิ และเจริญกรรม ไปใช้ในการปฏิบัติงาน รักษาศีลธรรมจรรยา และคุณธรรมได้ผลเป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า ท่านได้มุ่งมั่นทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ ในการที่จะเผยแผ่และส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาจิตของมนุษย์ให้เข้าถึงคุณธรรม และจริยธรรมตลอดมา เวลาที่ควรได้พักผ่อนแทบจะไม่มีเลย เนื่องจากมีผู้เลื่อมใสศรัทธาเข้ารับการฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกันเป็นจำนวนมาก มีทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และผู้ที่สนใจในการปฏิบัติทั้งหลาย รวมแล้วเป็นจำนวนหลายหมื่นคน ที่เข้ารับการฝึกวิปัสสนากรรมฐานกับท่านตลอดมาเป็นระยะกว่า ๘๐ ปี

นอกจากนี้ ท่านยังรับอาราธนานิมนต์ให้ไปเทศนา (ธรรมบรรยาย) และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แก่ทหารและครอบครัว ผู้ป่วยพักฟื้นและญาติผู้ป่วยในโรงพยาบาลต่าง ๆ สถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ชำราชการพลเรือน ตามสถานที่ราชการต่าง ๆ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และในจังหวัดใกล้เคียงอีกหลายแห่ง เช่น ตาก ลำปาง ลำพูน แพร่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เป็นต้น และที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็เป็นองค์ประธานอำนวยการอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่ประชาชนประจำอำเภอฮอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมาทุกปี จนถึงปัจจุบัน

ในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ท่านก็ได้พยายามส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แก่พุทธศาสนิกชนให้เข้ามาปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง เช่น เมื่อวันที่ ๑๑ - ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ในสัปดาห์วิสาขบูชา ท่านก็ได้จัดให้มีการปฏิบัติธรรมขึ้น ๓ วัน ๓ คืน ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เป็นประจำทุกปี ได้มี พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เข้ามาปฏิบัติธรรมไหว้พระรับศีล รับการอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจากท่านกันเป็นจำนวนมาก มีการนั่งสมาธิและเจริญกรรม ตามโครงการปฏิบัติธรรมกินนอน ๓ วัน ๓ คืน ได้รับความร่วมมือจากผู้เข้าปฏิบัติโดยตั้งใจปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นอย่างดี

จากผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในประเทศไทยดังกล่าวมาทั้งหมดนั้นล้วนแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพระเทพสิทธิอาจารย์ว่า ท่านเป็นผู้ที่รู้จริง ปฏิบัติจริง และทำจริงนอกจากจะเป็นผู้ลงมือทำด้วยตนเองแล้ว ยังสนับสนุนให้ศิษยานุศิษย์ได้ลงมือปฏิบัติตามด้วย กล่าวคือ เป็นผู้สอนและก่อตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นขณะที่ท่านได้เข้าไปยังสถานการณที่นั้น ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนั้น ยังได้ขยายสาขาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไปยังต่างจังหวัดอีกมากมาย โดยส่งคณะศิษย์ผู้สำเร็จด้านวิปัสสนาจารย์ไปประจำสาขานั้นๆ ด้วย นับได้ว่า พระพรหมมงคลเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบสติปัญญา ๔ สายพอง - ยุบ ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในล้านนาและจังหวัดอื่น ๆ เกือบทั่วทุกภาคของประเทศไทย และยังได้รับข้อความนิยมจากชาวต่างประเทศในเวลา

ต่อมา ซึ่งจะได้นำเสนอผลงานด้านการเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ ในต่างประเทศเป็นลำดับต่อไป

๔.๕.๕ การการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

พระพรหมมงคลนอกจากจะส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ให้กับพุทธศาสนิกชนชาวไทยแล้ว ท่านยังได้เผยแผ่แนวการปฏิบัตินี้ไปยังพุทธศาสนิกชนในประเทศต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายก็เพื่อจะได้พัฒนาจิตของมวลมนุษยย์ในโลกให้เข้าถึงธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปราศจากการรบราฆ่าฟันนำสันติภาพอันถาวรให้เกิดขึ้นทั่วโลก

ศรัทธาของชาวต่างประเทศเกิดขึ้นหลังจากที่ท่านได้ขยายสำนักปฏิบัติมาที่วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) แล้ว ก็ได้มีชาวต่างประเทศที่เลื่อมใสศรัทธาปฏิบัติธรรมกันเป็นจำนวนมากด้วยเห็นคุณประโยชน์อันมีค่ามหาศาลของการปฏิบัติจึงพากันมาจากประเทศต่าง ๆ ทั้งทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน สวิสเซอร์แลนด์ อังกฤษ อเมริกา สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ฮองกง เป็นต้น และมีอยู่เป็นจำนวนหลายคนที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็น grunnฐานขึ้น และได้อาราธนาฉันท์ท่านให้เดินทางไปอบรมไปเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานยังประเทศต่าง ๆ ดังมีรายการเดินทางไปเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในต่างประเทศของท่าน ซึ่งจะยกมาเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้ คือ^{๘๘}

พ.ศ. ๒๕๒๘ อบรมและสอนวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่ชาวสวิสเซอร์แลนด์และชาวไทยในสวิสเซอร์แลนด์ใน ๓ หัวเมือง คือ เมืองซูริก เจนีวา และบอร์น มีผู้เข้าร่วมรับการฝึกอบรมรวมทั้งหมดประมาณ ๑๐๐ คน

- สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เมืองแฟรงเฟิร์ต ประเทศเยอรมัน มีผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมประมาณ ๘๐ คน
- สอนการปฏิบัติให้กับชาวลาว เขมรและญวน ที่ศูนย์ฝึกสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส มีผู้เข้ารับการอบรมประมาณ ๓๐๐ คน
- แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่อุบาสก อุบาสิกา เป็นจำนวนมากที่วัดไทยพุทธประทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
- แนะนำหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ที่วัดนิวยอร์กและวัดวชิรธรรมประทีป ประเทศสหรัฐอเมริกา
- อบรมและสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวเม็กซิกัน จำนวน ๔๔ คน ณ ประเทศเม็กซิโก

พ.ศ. ๒๕๓๑ ท่านและคณะได้เดินทางไปยังเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา เพื่อนำพระไตรปิฎกฉบับบาลีลานนาไปถวายแด่คณะสงฆ์ ณ วัดราชฆาฬวิหารกัลยาณี และได้พบปะแลกเปลี่ยนทัศนะกับประธานาธิบดีประเทศศรีลังกา เป็นเวลา ๓๐ นาที พร้อมทั้งได้แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา ในประเทศศรีลังกาด้วย

^{๘๘} หนังสือที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์-พัทยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมุงคโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๓), หน้า ๗-๙.

พ.ศ. ๒๕๓๒ ปฏิบัติศาสนกิจที่ศูนย์พุทธศาสนาวัลด์เฮาส์ เมืองแฮมบูร์ก ประเทศเยอรมนี ได้สอนหลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวไทย และชาวเยอรมันประมาณ ๕๕ คน

- สอนหลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานแบบเข้ม แก่ชาวเม็กซิโก ๓๗ คน สอนหลักสูตรพื้นฐาน ๓๐ คน ณ เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก และที่ประเทศนี้ท่านยังได้เป็นตัวแทนของ พระสงฆ์ไทยเข้าร่วมประชุมสมัชชาสันนิบาตศาสนาสากลทั่วโลก ซึ่งมีผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น ท่านดาไลลามะ เป็นต้น มาร่วมประชุมเพื่อสัมนาสแลกเปลี่ยนทัศนะกันเพื่อความร่วมมือที่ จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก

- แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่อุบาสก อุบาสิกา ประมาณ ๒๐ คน ที่ วัดพุทธรัตนาราม รัฐเท็กซัส และได้ไปศึกษาและดูงานที่วัดพุทธดัลลัส รัฐเท็กซัส และวัดวิงซิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๕๓๔ สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่เมืองเม็กซิโกซิตี ประเทศเม็กซิโก มีผู้เข้า รับการฝึกอบรมประมาณ ๓๔ คน

- ศึกษาและดูงานวัดต่าง ๆ ในประเทศญี่ปุ่นพร้อมทั้งอันเชิญพระไตรปิฎกฉบับ ภาษาญี่ปุ่น มาประดิษฐานไว้ที่หอพระไตรปิฎกนานาชาติวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ด้วย

- ศึกษาและดูงานที่วัดต่าง ๆ ในประเทศเกาหลีใต้
- เดินทางไปยังประเทศอินเดีย เพื่อน้อมนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง และ อันเชิญพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤตไปประดิษฐานไว้ ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย พร้อมทั้ง นำเอาพระไตรปิฎกฉบับภาษาทิเบตมาประดิษฐานไว้ที่หอพระไตรปิฎกนานาชาติวัดไร่เปิง (ตโปทาราม)

พ.ศ. ๒๕๓๖ สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้กับชาวเยอรมัน และชาวไทยในเยอรมัน ที่เมืองแฟรงเฟิร์ต ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๕๓๗ สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แก่อุบาสก อุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาว ต่างประเทศ ที่วัดพุทธจักรมงคลวราราม ฮอนโนลูลู ฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา

- สอนและฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่ชาวพุทธพร้อมทั้งเป็นองค์ ประธานในการทอดผ้าป่าถวายบำรุงค่าน้ำ - ค่าไฟ และบูรณะพระอุโบสถที่ได้รับความเสียหายจาก แผ่นดินไหว ณ วัดไทยลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา

- สอนและฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขั้นพื้นฐานแก่อุบาสก อุบาสิกา ชาวไทยและชาวเม็กซิกัน จำนวนประมาณ ๓๐ คน ผู้ปฏิบัติทวนญาณ ๒๐ คน ปฏิบัติขั้นสูง ๑ คน และปฏิบัติในขั้นพื้นฐาน ณ ศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก มีชาว เม็กซิกันผู้เลื่อมใสศรัทธาขอบวชเป็นสามเณร ๘ รูป และแม่ชี ๓ ท่าน นอกจากนี้สมาคมชาวพุทธแห่ง เม็กซิโก ได้นิมนต์ท่านแสดงปาฐกถาธรรมให้แก่ชาวพุทธในเม็กซิโก จำนวน ๒๐๐ คน เกี่ยวกับการ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

- สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แก่อุบาสก อุบาสิกา ที่วัดพุทธจักรมงคลวรา ราม วัดพุทธานุสรณ์ ซานฟรานซิสโก วัดเซนทโทมัสซีแอตเติล ประเทศสหรัฐอเมริกา

- สอนและฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่ศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่วัดพุทธวิหาร อัมสเตอร์ดัม ประเทศฮอร์แลนด์ และที่วัดไทยพุทธประทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

- สอนและฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่อุบาสก อุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากที่วัดไทยศรีลังกา นครเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๕๓๘ สอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่ชาวเยอรมันและชาวไทยในเยอรมัน ที่เมืองมิวนิค ประเทศเยอรมัน

- เดินทางไปร่วมประชุมเพื่อศาสนสัมพันธ์แห่งโลก ณ นครวาติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี ในการเดินทางครั้งนี้ท่านได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น ปอล ที่ ๒ เพื่อหาแนวทางในการสร้างสันติภาพอันถาวรให้แก่มวลมนุษยชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๖๐ พระพรหมมงคลพร้อมคณะผู้ติดตาม ได้ไปปฏิบัติศาสนกิจ เผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสอนและฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้แก่อุบาสก อุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในแต่ละประเทศซึ่งส่วนมากจะไปซ้ำ ๆ กัน มีดังนี้^{๘๙}

ประเทศอิตาลี สเปน สวิตเซอร์แลนด์ เยอรมันนี ฝรั่งเศส อังกฤษ เม็กซิโก ญี่ปุ่นและประเทศอเมริกา โดยเฉพาะอเมริกานั้น ได้ไปหลาย ๆ รัฐ เช่น ซีแอตเติล ลาสเวกัส ฮาวาย ซานฟรานซิสโก ลอสแอนเจลิส

จากการที่ท่านได้เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ให้กับพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในประเทศต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ด้วยปฏิปทาที่เคร่งครัดและน่าเคารพเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่งของท่าน ที่ได้เดินทางไปปฏิบัติภารกิจทางพุทธศาสนา ตลอดจนความเมตตาของท่านที่มีต่อลูกศิษย์ชาวต่างประเทศทั้งหลายตลอดมา ทำให้มีชาวต่างประเทศที่เลื่อมใสศรัทธาในคุณธรรมความดีของท่านได้บริจาคที่ดินให้จัดตั้งเป็นศูนย์วิปัสสนากรรมฐานขึ้นในประเทศต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ที่ประเทศเม็กซิโก มีนักธุรกิจจัดสรรที่ดิน ๒ สามิภรรยาได้มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับท่าน และมีจิตเลื่อมใสศรัทธาถวายที่ดินเนื้อที่ประมาณหมื่นตารางเมตรอยู่ในตำบลซีคอนควัก เมือง EVERNAVACA เพื่อก่อสร้างเป็นศูนย์วิปัสสนากรรมฐานอย่างถาวรในประเทศเม็กซิโก

ประเทศเยอรมนี นครแฟรงเฟิร์ต ก็มีผู้บริจาคที่ดิน เนื้อที่ประมาณ ๓๒๕ ตารางวา ราคา ๑ ล้านมาร์ค คิดเป็นเงินไทยประมาณ ๑๖ ล้านบาท เพื่อสร้างวัดพุทธปิยะวรารามพระสุพรมยานเถร แฟรงเฟิร์ต เยอรมนี ท่านและคณะศรัทธาทั้งหลาย ได้ร่วมกันสมทบทุนในการก่อสร้างวัด และได้มีชาวเยอรมันซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาในเมืองแฟรงเฟิร์ต ได้ถวายรถยนต์เบนซ์ ๑ คัน เพื่อนำมาใช้ในเมืองไทย แต่ท่านก็โปรดเมตตาอบรมเบนซ์ให้ไว้เป็นสมบัติของวัดพุทธปิยะวรารามเมืองแฟรงเฟิร์ตประเทศเยอรมนี เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในกิจการของพระพุทธศาสนาต่อไป^{๙๐}

^{๘๙} สัมภาษณ์ : พระครูภาวนาวิรัช, เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๙๐} ดิสรณี ช่วยส่งครา,รศ., ประวัติและผลงานของพระราชพรหมจารย์, (เอกสารอัดสำเนา, มปป.), หน้า ๒๖.

ในการเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของท่านนั้น บางครั้งก็เต็มไปด้วยความยากลำบาก ต้องพบอุปสรรคนานัปการ ไม่สะดวกสบายเหมือนอยู่เมืองไทย ท่านต้องปรับตัวหลาย ๆ อย่าง ให้เข้ากับสภาพของดินฟ้าอากาศ อาหารการกิน ชีวิตความเป็นอยู่ เวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้ง ๆ ที่ท่านก็มีอายุมากแล้ว แต่ก็ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่งในการเดินทางไปต่างประเทศในแต่ละครั้ง เพื่อประโยชน์อันมหาศาลที่ชาวโลกจะได้รู้วัตรธรรมาภปฏิบัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้จะช่วยให้มวลมนุษยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โลกสงบร่มเย็นได้ด้วยธรรมะของพระพุทธองค์ และจากการที่ท่านมีความเพียรพยายามเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในประเทศต่าง ๆ นี้ มีผลให้ชาวต่างประเทศต่าง ๆ นี้ มีผลให้ชาวต่างประเทศมีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกันมาประพฤติปฏิบัติเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการสร้างพื้นฐานของการปฏิบัติที่ถูกต้องไว้ในต่างประเทศและมีชาวต่างประเทศจำนวนหลายคน ที่มาฝึกปฏิบัติแล้วได้เห็นซึ่งสัจธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยิ่งเป็นการเพิ่มศรัทธาอุปาทะยิ่งขึ้น ได้นำวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ไปเผยแผ่ต่อ ๆ ไป ทำให้มีชาวต่างประเทศผู้เลื่อมใสศรัทธาเดินทางมาศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในประเทศไทยเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี เป็นไปตามพระประสงค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงตรัสว่า “จรถ ภิกขเว...” ซึ่งแปลว่า ดูกูร ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประกาศพระสัทธรรมของเราแก่ชนทั้งโลก เพื่อประโยชน์และความสุข แก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น

พระราชจินดานายก เจ้าคณะจังหวัดลำปาง ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ว่า

พระเดชพระคุณหลวงพ่อกุศล ไปปฏิบัติศาสนกิจ เผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นเวลานานแล้ว มีลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมากมาย ยกตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีลูกศิษย์อยู่ที่นั่นเป็นเป็นจำนวนมาก ในแต่ละปีได้นิมนต์พระเดชพระคุณหลวงพ่อกุศลไปเทศนาโปรดเรื่องวิปัสสนากรรมฐานอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เพราะทั้งคนไทยและคนต่างชาติ ต่างก็ต้องการสัจแห่งพระธรรม โดยเฉพาะด้านจิตใจ ต้องการความสงบสุขเช่นกัน พอได้สัมผัสวิปัสสนาเพียงเท่านั้น ก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในธรรมะทางพระพุทธศาสนา ฝากตัวเป็นศิษย์ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อกุศลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นสัทวิหาริกของพระเดชพระคุณเป็นจำนวนมาก จะสังเกตได้ ทุกปีพระเดชพระคุณจะได้รับนิมนต์จากศิษย์ต่างประเทศให้ไปโปรด อบรมวิปัสสนากรรมฐานในหลาย ๆ ประเทศ นับว่า พระเดชพระคุณหลวงพ่อกุศล เป็นพระที่พึ่งของชาวโลกก็ว่าได้^{๔๑}

จึงกล่าวได้ว่า พระพรหมมงคลเป็นพระมหาเถระนักพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมที่ประกอบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยม และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ สมควรได้รับการส่งเสริมและเผยแพร่ให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไปและเพื่อให้ชาวโลกได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาจิตของมวลมนุษยให้เข้าถึงคุณธรรมของพระพุทธองค์ให้มากขึ้น อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของมวลมนุษยทั้งหลายในโลกสืบไป

๔.๕.๖ วิธีการเผยแผ่และเนื้อหาสาระของวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของพระพรหมมงคล

^{๔๑} สัมภาษณ์ : พระราชจินดานายก, เจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

หลักสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ท่านยึดถือและปฏิบัติตาม คือ วิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ได้แก่

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน^{๔๒}

หลักนี้เป็นหลักที่ท่านนำมาเผยแพร่ นำเสนอแก่พุทธบริษัท เพื่อปลูกฝังศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นการพัฒนาตนเองเพื่อก้าวไปสู่ประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

เมื่อพิจารณาถึงบูรณาการทางความคิดที่เชื่อมสัมพันธ์กับหลักการในครั้งพุทธกาลพบว่า แนวคิดตามหลัก สติปัฏฐาน ๔ ได้สะท้อนภาพการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยถูกปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยเป็นความคิดชุดใหม่เพื่อสนับสนุนหลักที่ว่ามนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาตนเองได้ ด้วยการใช้อยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกัน

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) นี้ เป็นการนำเอาหลักธรรมที่มีอยู่เดิม นำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัย นิยมปฏิบัติกันมากในประเทศพม่า

สติปัฏฐาน แปลว่า การตั้งสติ ถือเป็นวิธีการสำคัญที่สุดในการพัฒนาจิต การปฏิบัติแบบสติปัฏฐานไม่ได้มีจุดมุ่งหมายสุดท้ายที่ดี แต่เป็นการตั้งสติหรือผูกสติไว้กับ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อเป็นฐานแห่งปัญญาหรือวิปัสสนา หลักสติปัฏฐาน ๔ ทำให้เราทราบว่า ชีวิตของเรามีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ แห่งเท่านั้นคือ

- ๑) ร่างกายและพฤติกรรม
- ๒) ความรู้สึกสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ (เฉยๆ)
- ๓) ภาวะจิตที่แปรเปลี่ยนไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจ โลภะ โทสะ และโมหะ
- ๔) ความคิดนึกไตร่ตรองในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เรียกว่า นิเวรณ ประกอบด้วย กามฉันทะ

พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ และวิจิกิตตา

ในสติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นแนวปฏิบัติที่นำมาจากมหาสติปัฏฐานสูตร (สูตรว่าด้วยการตั้งสติไว้ที่ฐานใหญ่ ๔ ฐาน) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนภิกษุในหมู่บ้านชื่อว่า กัมมาสทัมมะ แคว้นกุกกุฏปุทธ ดำรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย หากทางนี้เป็นที่ไป อันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่ง ทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง หากทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๔๓}

พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบาย สติปัฏฐาน ๔ ให้แก่พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ พิจารณาเห็นจิตใจอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๒๕.

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๒๕๕; ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๓๒/๙๐.

อภิขมาและโหมนัสในโลกเสียได้ ๑ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชมาและโหมนัสในโลกเสียได้ ๑^{๙๔}

พระพุทธเจ้าทรงสอนปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ แก่พุทธบริษัทตลอดเวลาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๔๕ พรรษา เพราะมีพุทธประสงค์แห่งการแสดง แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. เป็นอุปกรณเพื่อการเจริญญาณ เจริญสติอันเป็นการพัฒนาศักยภาพในตน เพื่อการรู้ กระบวนเกิดดับของโลกภายในและโลกภายนอกร่างกายเท่านั้น

๒. ยืนยันแนวปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อันจะเป็นไปเพื่อการบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดใน พระพุทธศาสนา ที่ว่า “เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง”

๓. สร้างสติให้รู้เท่าทันเวทนาตามความเป็นจริง อันเป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลสที่นอนเนื่อง อยู่ในสันดาน คือ อนุสัย ๓ ประการ กล่าวคือ รู้เท่าทันสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพื่อกำจัดความกำหนัด (ราคานุสัย) ๑ รู้เท่าทันทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเพื่อกำจัดความขัดเคือง (ปฏิฆานุสัย) ๑ และรู้เท่าทันอทุกขมสุขเวทนาเพื่อกำจัดความไม่รู้ (อวิชขานุสัย) ๑^{๙๕}

สติปัฏฐาน เป็นธรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งแบ่งเป็น ๗ หมวด ได้แก่

๑) สติปัฏฐาน ๔

๒) สัมมปปธาน ๔

๓) อิทธิบาท ๔

๔) อินทริย ๕

๕) พละ ๕

๖) โพชฌงค์ ๗

๗) มรรค ๘

โดยรวมเรียกว่า “เอกายนมรรค”^{๙๖} แปลว่า ทางเอก หรือทางสายเดียว ทางอันบุคคล พึงดำเนินไปคนเดียว หมายถึง เดินไปด้วยจิตที่ฝึกดีแล้ว เป็นหนทางดำเนินไปของท่านผู้ประเสริฐที่สุดในโลก มีพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวก เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติกัมมัฏฐานโดย เริ่มจาก สมถกรรมฐานก่อน เมื่อปฏิบัติตามหลักสมถกรรมฐานจนเกิดสมาธิ ต่อจากนั้นจึงใช้สมถกรรมฐานเป็นบาทหรือฐาน เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งตัววิปัสสนากรรมฐานต้องใช้สติปัฏฐานในการ นำไปสู่ความหลุดพ้น (นิพพาน)

หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นการเอาสติไปพิจารณารูปนามโดย มีกรอบของอริยสัจ ๔ คือมองเห็นว่า กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นตัวที่จะต้องกำหนดรู้ตามความจริง สัมพันธ์กับหลักไตรลักษณ์ คือ พิจารณาให้เห็น ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความไม่มีตัวตนเพื่อนำไปสู่การละความยึดมั่นถือในขั้น ๕ สาระโดยสังเขปแห่งสติปัฏฐาน ๔ คือ^{๙๗}

^{๙๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๒/๙๐.

^{๙๕} พระราชพรหมจารีย์ (ทอง สิริมังโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, (เชียงใหม่ : โครงการพิมพ์ ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๙๖} ที.ม.อ. (บาลี) ๕/๓๗๓/๓๕๘ - ๓๕๙ : ขุ.ป.อ. (บาลี) ๔๘/๑๖๒/๙๙.

^{๙๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒ - ๔๐๓/ ๓๐๑ - ๓๓๘.

๑) กายานุปัสสนา พิจารณาเห็นกายในกาย หมายถึง การพิจารณาเห็นกายส่วนย่อยในกายส่วนใหญ่ คือร่างกาย เป็นต้น ก็ได้ชื่อว่ามีสติตามรู้สภาวะธรรมทางกาย พิจารณาเห็นกายว่าเป็นกองเป็นที่รวมแห่งอวัยวะใหญ่ย่อย แบ่งเป็น ๖ หมวด คือ

ก. อานาปานปัพพะ	หมวดว่าด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออก
ข. อิริยปถปัพพะ	หมวดว่าด้วยการกำหนดอิริยาบถ
ค. สัมปชัญญะปัพพะ	หมวดสัมปชัญญะ
ง. ปฏิกุลมนสิการปัพพะ	หมวดพิจารณาของปฏิกูล
จ. ธาตุนนิสการปัพพะ	หมวดพิจารณาธาตุ
ฉ. นวสีวิกิการปัพพะ	หมวดว่าด้วยการพิจารณาซากศพ

๒) เวทนานุปัสสนา พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา หมายถึง การพิจารณาเวทนาส่วนย่อยในส่วนใหญ่ ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติ เช่น ความรู้สึกปวดเข้าในเวลานั่งสมาธิ ความรู้สึกปวดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุกขเวทนา เป็นต้น มีสติตามรู้ลักษณะธรรมที่เกิดขึ้น คือ การเสวยอารมณ์ การเสพอารมณ์ ความรู้สึกอารมณ์ แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ

ก. สุขเวทนา	หมวดว่าด้วยเรื่องการเสวยอารมณ์สุข
ข. ทุกขเวทนา	หมวดว่าด้วยเรื่องการเสวยอารมณ์มาสุขไม่ทุกข์
ค. อทุกขมสุขเวทนา	หมวดว่าด้วยเรื่องการเสวยอารมณ์ไม่สุขไม่ทุกข์

๓) จิตตานุปัสสนา การใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิตหรือวิญญาณขันธ์ เช่น การกำหนดว่าจิตมีอารมณ์อย่างไร จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ความหดหู่ ฟุ้งซ่าน สงบหรือไม่สงบ ก็รู้ว่า จิตมีอารมณ์อย่างนั้น ๆ^{๔๘}

๔) อัมมานุปัสสนา พิจารณาเห็นธรรมในธรรม หมายถึง พิจารณาสภาวะธรรมน้อยในสภาวะธรรมใหญ่ การมีสติรู้ตามธรรมที่เป็นกุศล ที่บังเกิดขึ้นกับจิต กำหนดเป็นอารมณ์ว่าธรรมนี้สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา แบ่งเป็น ๕ หมวด คือ

ก. นิ वर्ณ	คือ กำหนดรู้ว่า นิ वर्ณ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่ในจิตตนหรือไม่?
ข. ชันธ	คือ กำหนดรู้ว่า ชันธ ๕ แต่ละอย่างเกิดขึ้นอย่างไร?
ค. อายตนะ	คือ กำหนดรู้ว่า อายตนะแต่ละอย่าง และสังโยชน์ที่เกิดขึ้นได้เพราะอาศัย

อายตนะ

ง. โพชนงค์ คือ กำหนดรู้ว่า โพชนงค์ ๗ แต่ละอย่างเกิดมีอยู่ที่จิตหรือไม่ ที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้นอย่างไร

จ. อริยสัจ	คือกำหนดรู้ว่า อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามสภาพความเป็นจริง

หลักปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน ๔ จึงมีข้อยืนยันว่า ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลคือ ล่วงพ้นจากความโศก ความร่ำไรร่ำพัน เพื่อดับทุกข์และความทรมานทางใจ เพื่อให้แจ้งนิพพานในที่สุด มีพุทธดำรัสยืนยันว่า

^{๔๘} ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ พระเทพสิทธิธารจารย์ วิ. (ทอง สิริมงคล), (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ข้างเผือก, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งคือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑...”^{๙๙}

ข้อความที่ว่าด้วยเรื่องสติปัฏฐานและเรื่องที่เกี่ยวข้องนั้น ปรากฏอยู่มากมายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งระดับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ ทั้งที่เป็นพุทธดำรัสและภาษิตของพุทธสาวกกล่าวไว้ทั้งในครั้งพุทธกาล และในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบันข้อมูลเหล่านี้ทำให้คนรุ่นหลังต่อมา นำมาอธิบายความเพิ่มเติมโดยใช้ภาษาสำนวนใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้เข้าถึงความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ

หลักปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นการรู้ปัจจุบันธรรม เป็นการกำหนดรู้ด้วยอาการกำหนดรู้ เรียกว่า สักแต่ว่า (Bare attention) สติสัมปชัญญะเป็นตัวควบคุมอารมณ์ หรือสิ่งเร้าที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กล่าวคือ สติจะรู้ทันรูป (สิ่งที่ต้องถูกรู้) และนาม (สิ่งรู้) ในขณะที่เกิดขึ้น โดยกำหนดรู้โดยสักแต่ว่ารู้ และสัมปชัญญะ จะเป็นตัวรู้ของคนเราเมื่ออวัยวะเกิดการสัมผัสเมื่อสติกับสัมปชัญญะทำงานควบคู่กันในขณะที่ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จะเกิดพลัง (ความเพียรพยายาม) รู้ชัดเจนว่า อะไรเป็นรูป เมื่อรู้รูปและอนัตตา (egolessness) เพราะพระไตรลักษณ์ปรากฏแก่รูปนาม อุปมาเหมือน ตัวเสื้อกับลายเสื้อ รูปนามเปรียบเสมือนตัวเสื้อ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เปรียบเสมือนลายเสื้อ ย่อมปรากฏอยู่พร้อมกัน ปัญญาที่เกิดขึ้นจากสติ สัมปชัญญะ และความเพียร เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การปล่อยวางจากรูปและนาม^{๑๐๐}

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นการศึกษากำหนดรูปรูปนาม ที่พระภิกษุตั้งแต่สมัยพุทธกาลฝึกหัดอบรมจิตของตนให้บรรลุเป็นพระอริยเจ้าก่อนที่จะสอนผู้อื่นให้รู้ตาม โดยนัยของการบรรลุธรรมก็มีสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติจากหลักนี้สืบกันมาโดยแฝงอยู่ในกิจวัตรของพระภิกษุ เช่น ปัจจเวทณวิธี เป็นต้น โดยพระภิกษุถือโดยเคร่งครัดว่าเป็นจาริกของพระสาวกที่ต้องเอาใจใส่ปฏิบัติทุกรูปต้องรู้เนื้อหา วิธีการ และขั้นตอนการปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้เป็นการพิจารณาที่มีสติเป็นตัวควบคุมมิให้เกิดความบกพร่องผิดพลาด เป็นแบบแผนการสืบทอดวิปัสสนาธุระในครั้งพุทธกาล จวบจนกระทั่งปัจจุบันของพระภิกษุสงฆ์

ในครั้งตติยสังคายนา พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระและคณะได้ร่วมกันทำสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ความอุปถัมภ์จนเสร็จสิ้น จุดเด่นของการทำสังคายนาครั้งนี้ คือ ได้ส่งสมณทูตพร้อมคณะไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ รวม ๙ สาย ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไปสู่นานาประเทศ ในสมณทูตสายที่มีพระโสณเถระ พระอุตตรเถระ พร้อมคณะได้เดินทางมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดแม้จะไม่มีเอกสารที่กล่าวไว้โดยตรงว่าเป็นที่ไหนเมืองอะไรแต่พระสมณทูตพร้อมคณะเหล่านั้น ย่อมปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และสอนให้ผู้อื่นตามคำสอนนั้น ซึ่งต้องมีหลักฐานสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้นอยู่ในคำสอนอย่างแน่นอน

^{๙๙} ที.ม.(ไทย), ๑๐/๔๐๔/๓๓๘ - ๓๔๐.

^{๑๐๐} พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมงคล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔,

ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นับเป็นการปฏิบัติที่สูงที่สุดในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการปฏิบัติที่ขันธ์ห้าของโลกให้พ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งหมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดนี้ เปรียบได้กับมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ไพศาล มองไม่เห็นฝั่ง สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างหลงแหวกว่ายวนเวียนในห้วงมรรณพนั้นอย่างปราศจากจุดหมาย แต่ถ้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุมรรคผล แม้เพียงขั้นต่ำเป็นพระอริยบุคคล ก็เท่ากับว่าได้ลัดตัดตรงไปสู่ฝั่งมหาสมุทรมองเห็นฝั่งร่ำไรอยู่เบื้องหน้าแล้ว เมื่อว่ายต่อไปคือ ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อีกไม่ช้าไม่นานก็จะบรรลุถึงฝั่ง คือพระนิพพานได้ ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไปจนตลอดนิรันดร์กาล^{๑๐๑}

พระพรหมมงคลได้เผยแผ่พุทธศาสนาด้วยวิปัสสนากรรมฐานแบบสติปัฏฐาน ๔ พองหนอ – ยุบหนอ ท่านใช้วิธีการนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้รับความนิยมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังได้กล่าวถึงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศและต่างประเทศข้างต้นแล้วต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงเทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิปัสสนากรรมฐานแบบสติปัฏฐาน ๔ พองหนอ – ยุบหนอ ของพระพรหมมงคลซึ่งถือว่าเป็นเทคนิควิธีการเผยแผ่ที่เป็นเอกลักษณ์ของท่านโดยตรง เพราะท่านมีเทคนิคการปฏิบัติ แนวการสอน ที่ทันสมัยเหมาะสมแก่กาลเวลา เหมาะแก่ผู้ปฏิบัติทุกเพศ ทุกวัย ทุกเชื้อชาติ ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์

จึงกล่าวได้ว่า พระพรหมมงคล เป็นพระมหาเถระนักพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมที่ประกอบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยม และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ สมควรได้รับการส่งเสริมและเผยแพร่ให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไปและเพื่อให้ชาวโลกได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาจิตของมวลมนุษย์ให้เข้าถึงคุณธรรมของพระพุทธองค์ให้มากขึ้น อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของมวลมนุษย์ทั้งหลายในโลกสืบไป

สรุป ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนาแต่ท่านจะมีบทบาทอยู่หลายด้านคือ ด้านการศึกษาจะเป็นการนำเอาหลักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทั้งมีการรจนาวรรณกรรม คัมภีร์ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลการศึกษา การเผยแผ่และการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม ด้านการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา จะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและสถานที่เก่าแก่ ส่งเสริมสนับสนุนการการปฏิบัติทั้งชาวไทยและต่างประเทศเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธา

^{๑๐๑} พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมจฺโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔,

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

วิจัยบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถระในล้านนาของพระมหาเถระในล้านนา คณะผู้วิจัยได้ทำการสรุปผลการศึกษาของ พระสิริมังคลาจารย์ พระครูบากัญจนหรือครูบามหาเถรพระ ครูบาศรีวิชัย ครูบาบุญชุ่ม พระพรหมมงคล (ครูบาทอง) โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระมหาเถระในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระในล้านนา ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนาโดยสรุปผลการวิจัยดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ พระสิริมังคลาจารย์

๕.๑.๑.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

๑) ประวัติพระสิริมังคลาจารย์ หลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบันที่นักวิชาการได้ศึกษาและรวบรวมเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานทางวรรณกรรมยังมีข้อมูลไม่ชัดเจน เป็นการคาดคะเนและตั้งสันนิษฐานเอาไว้ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีข้อคิดเห็นเป็น ๒ นัย นัยหนึ่ง กล่าวว่า ชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์มาจากตำนานพื้นบ้าน อีกนัยหนึ่งเป็นการสันนิษฐานจากการนำคัมภีร์หรือวรรณกรรมที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ทำการลงบันทึกเอาไว้ในส่วนท้ายของคัมภีร์และวรรณกรรมนั้นๆ พบว่า

ชีวประวัตินัยที่หนึ่ง ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” นามเดิมของท่าน คือ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ้ากรรมและคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น เมื่อท่านมีอายุ ๑๓ ขวบท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนาราม ซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้พิมพ์ กล่าวว่า มีเรื่องราวของวัดเก่าแก่ในหมู่บ้านตำหนักในคัมภีร์ใบลานเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๖๔ เรียกชื่อวัดนี้ว่า เวฬุวนาราม อาศัยเหตุที่วัดนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณกอไผ่ ๙ กอ จึงมีชื่อเรียกตามความนิยมของชาวบ้านว่า วัดไผ่ ๙ กอ และเป็นวัดที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ขอร้องให้พวกชาวบ้านสร้างให้เมื่อท่านอายุได้ ๑๓ ปี และบรรพชาเป็นสามเณรจนกระทั่งท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุก็ยังจำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนารามแห่งนี้ อันสิริมังคลาจารย์นั้นเป็นนามสมณศักดิ์ซึ่งพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งให้

ชีวประวัตินัยที่สอง ที่ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรม พระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปิ่น ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมือง

เชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ เป็นการตั้งสมมติฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๐) เป็นผลงานเรื่องสุดท้ายของท่าน แสดงว่าท่านคงจะมรณภาพภายหลังจากที่รจนามังคลัตถที่ป็นีสำเร็จเพียงไม่กี่ปีต่อมาในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ รัชสมัยพระเมืองเกศเกล้า (พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๘๑)

๒) ผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาชีวประวัติและนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษาของพระสิริมังคลาจารย์ในเบื้องต้นนั้น ทำให้คณะผู้วิจัยใคร่จะศึกษาและวิเคราะห์ด้านความเป็นอัจฉริยะภาพของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแต่งวรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ป็นี จักกวาฬที่ป็นี สังขยาปกาสกุฎิกา และมังคลัตถที่ป็นี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้ บ่งบอกถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยะภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม

เป็นการแต่งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา กุฎิกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวามไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้งอ้างข้อมูลที่มาจากอรรถกถา กุฎิกา อนุฎีกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน

ผลงานด้านวรรณกรรมของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการศึกษาแผนกบาลี ซึ่งได้นำคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถที่ป็นี สร้างเป็นหลักสูตรให้กับพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเรียนการแปลจากภาษาบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษามาตราบนานถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังเป็นการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาอธิบายเพื่อให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตให้ประสบพบกับความเจริญงอกงามหากเดินตามและปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวถึง

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีจริยาวัตรที่ควรแก่การเคารพกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ จากชีวประวัติประกอบกับผลงานด้านวรรณกรรมของท่าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่านได้อย่างชัดเจน ท่านได้ฉายแสงแห่งความเป็นปราชญ์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ขวบ ในการถวายนามเข้าบวชเป็นสามเณร และมีความตั้งใจชวนชวนขยันหมั่นเพียรเรียนศึกษาภาษาบาลี จนมีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎกอย่างแจ่มแจ้ง และนำความรู้ความสามารถในภาษาบาลีนำหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกมาสาธยายอธิบายขยายทำความเข้าใจด้วยการแปลจากภาษาบาลีมาสู่ภาษาไทยและภาษาล้านนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจใฝ่เรียนรู้พระพุทธศาสนาได้ศึกษาได้เรียนรู้กัน จากแนวคิดและความตั้งมั่นที่ท่านมีต่อพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษาถึง ๔ เรื่อง ๔ วรรณกรรมด้วย โดยท่านใช้ระยะเวลาในการรจนาเพียง ๗ ปี ภายใต้งานดำรง

ต้นแบบสมณะ เรียบง่ายสันโดษ ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ (ปัจจุบันเรียกว่าวัดตำหนักหรือวัดสิริมิ่งคลาจารย์)

๕.๑.๑.๒ บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์

๑) บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อศึกษามากนับตั้งแต่อดีตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนาเอาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๖๐ – ๒๐๗๘ โดยประมาณ ในรัชสมัยของพระปกเกล้า ซึ่งท่านได้รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ชื่อ เวสสันดรทีปนี จักกาวทีปนี สังขยาปกาสุกิกา และมังคลัตถทีปนี มาโดยลำดับ จวบจนท่านมรณภาพลง วรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนาขึ้นคณะสงฆ์ไทย นับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้กำหนดให้ มังคลัตถทีปนี เป็นหนึ่งในหลักสูตรปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ต้องศึกษา มังคลัตถทีปนี เปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกของวงการการศึกษาไม่เฉพาะในประเทศไทยหรือคณะสงฆ์ไทยเท่านั้น แต่เป็นวงการการศึกษาทั่วโลกที่ยอมรับและกล่าวขานกันเป็นอย่างมาก ปัจจุบันถูกนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ มากมาย เพราะฉะนั้นผลงานของท่านจะเป็นหลักฐานสำคัญและช่วยอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการการศึกษาและพัฒนาการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

๒) การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ หลักการและวิธีการการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการศึกษา ที่ท่านได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกจารึกไว้ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลีสันสกฤต มาแปลเป็นบาลีภาษาไทย และภาษาบาลีล้านนา พร้อมทั้งอธิบายและขยายใจความสำคัญๆ ให้ปรากฏแก่พุทธศาสนิกชนที่สนใจใคร่ศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านมาทางวรรณกรรม เพราะฉะนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ ในรูปแบบของผลงานทางวรรณกรรมอันทรงคุณค่าแก่การศึกษานี้ เป็นการสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามสืบต่อไปตราบนานเท่านาน

๓) การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ กระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์นั้น วิเคราะห์ได้จากอิทธิพลและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี หรือเวสสันดรชาดก และมังคลัตถทีปนี ซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทำให้วัฒนธรรมทางสังคม กล่าวคือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสันติสุขของประชาชน อาจเป็นการเชื่อมโยงหรือได้รับอิทธิพลมาจาก เวสสันดรทีปนี ที่กล่าวถึงการทำบุญให้ทานของพระเวสสันดร ที่มีความปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล มาเป็นตัวเดินเรื่องทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งในล้านนาและในเอเชียอาคเนย์ ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวัฒนาตราบจนถึงปัจจุบัน อนึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจาก คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตให้ประสบพบความสุขและความเจริญงอกงามต่อปัจเจกบุคคล และพหุบุคคล โดยมีหลักเกณฑ์ที่ว่า การไม่คบคนพาล เลือคบนักปราชญ์ราชบัณฑิต รู้เคารพบูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น การบูชาด้วยการบำรุงเลี้ยงบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่มีพระคุณต่อตนเอง รู้จักเสียสละ สงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา ญาติพี่น้องตลอดจนสังคมประเทศชาติ และรู้จักประพฤติปฏิบัติตน

ให้เหมาะสมแก่กาลและเวลา หากเราดำเนินตามหลักการดังกล่าวชีวิตก็จะประสบกับความสงบสันติสุขอย่างแน่นอน

๕.๑.๒ ครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

๕.๑.๒.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

๑) ประวัติครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) เป็นพระมหาเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ท่านเกิดหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ได้ประมาณ ๘ ปี ซึ่งในสมัยนั้นการปกครองฝ่ายเหนือยังอยู่ฐานะประเทศราช โดยมีราชวงศ์ “เจ้าเจ็ดตน” ของพระยาภาวดีเป็นผู้ปกครองนครเชียงใหม่และแผ่นดินล้านนา ดังนั้นครูบามหาเถระ จึงมีชีวิตอยู่ในระหว่างการปกครองของเจ้าผู้ครองนครที่สำคัญทั้งเชียงใหม่และเมืองแพร่ ได้แก่พระยาภาวดี (พ.ศ. ๒๓๒๓ – ๒๓๕๖) พระยาธัมมลังกา (พ.ศ. ๒๓๕๖ – ๒๓๖๔) พระยาคำพิน (พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๓๖๗) พระยาพุทธวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๓๘๙) พระเจ้ามโหตรประเทศ (พ.ศ. ๒๓๘๙ – ๒๓๙๖) พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๙๖ – ๒๔๑๓) และมีเจ้าหลวงอินทวิชิตราชาเจ้าหลวงเมืองแพร่เป็นผู้ครองนครเวียงโกศัย ครูบามหาเถระ ถือกำเนิดในเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในวัยเด็กมีชื่อเล่นว่าปอย ต่อมาได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดศรีชุม จังหวัดแพร่ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ โดยมีนายหอหน้าเป็นเจ้าภาพผู้อุปการะและให้การอุปถัมภ์ ได้รับฉายาว่า “กัญจน ภิกขุ” จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนาธุระยังเมืองเชียงใหม่ พม่า จนมีความแตกฉานในพระธรรมวินัย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ และได้เดินทางไปรวบรวมคัมภีร์ธรรมทั้งในเมืองเชียงใหม่ เมืองนันทบุรี เมืองหลวงพระบาง หลังจากนั้นได้รวบรวมคัมภีร์ทั้งหมดมาเก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ รวมคัมภีร์ที่ครูบามหาเถรรวบรวมทั้งหมดประมาณ ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ในบั้นปลายชีวิตท่านได้เดินทางไปจำพรรษา ณ เมืองระแหง จังหวัดตาก และได้มรณภาพลง ณ ที่นั่น สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี

๒) ผลงานของครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

(๑) ผลงานของครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ด้านการปกครอง กล่าวคือ ท่านได้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคือ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ โดยได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเชียงใหม่ ในขณะนั้น อีกทั้งตำแหน่ง ครูปาฏิญาณอรัญญวาสี ท่านก็ได้รับเมื่อครั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ รวมถึงการได้รับการดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกธรรมที่สำคัญในปัจจุบันอีกด้วย

(๒) ผลงานของครูปาฏิญาณอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ด้านการรวบรวมและสร้างคัมภีร์ใบลาน ซึ่งท่านได้จารึกแสงบุญไปยังเมืองต่างๆ เพื่อชักชวนพระสงฆ์เจ้าผู้ปกครอง และฆราวาสทั่วไปผู้มีความรู้มาจาร (จารึก) ความรู้แขนงต่างๆในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) เพื่อเก็บรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา โดยท่านได้เดินทางไปเก็บรวบรวมและสร้างคัมภีร์ใบลานทั้งในเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ และเมืองหลวงพระบาง และนำเอาคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นมาเก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ จำนวน ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้

๘๔,๕๐๐ ใบลาน โดยมีทั้งคัมภีร์ธรรมและคัมภีร์ศาสตร์แขนงต่างๆจนทำให้วัดสูงเม่นมีคัมภีร์ธรรมใบลานมากที่สุดในปัจจุบัน

(๓) ผลงานของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) ด้านการก่อสร้าง นอกเหนือจากการรวบรวมคัมภีร์ใบลานแล้วนั้น ท่านยังได้สร้างถาวรวัตถุต่างๆมากมาย ดังเช่น การร่วมกับพระมหाराชครูวัดสวนดอกบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ ก่อสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ สร้างหอไตรวัดสูงเม่น สร้างวัดศรีดอก หล่อระฆังกังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์ สร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะแกะสลักพระพุทธรูปปางต่างๆ และสร้างวัดดอนแก้ว

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร)

ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์โดดเด่นหลายด้าน ซึ่งจากการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

(๑) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา

ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) ถือได้ว่าเป็นผู้ที่ใคร่ในการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประวัติของท่านในเรื่องของการศึกษา เป็นผู้ที่ยึดมั่นใฝ่หาความรู้ และมีไหวพริบปฏิภาณทั้งในด้านของคันธุระและวิปัสสนาธุระ ในสมัยที่ท่านเป็นสามเณรได้ไปศึกษาจากครูบาอาจารย์หลายๆท่าน เช่น ครูบาอตุมา วัดศรีชุม เวียงโกศัย และได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนาธุระในเมืองเชียงใหม่ และเมืองพม่า มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและพระธรรมวินัยจนได้รับการยกย่องให้เป็นประธานสังคายนา ณ เมืองเชียงใหม่

(๒) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

ครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถร) เป็นปฐมครูบาที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เป็นพระอาจารย์ของครูบาศรีวิชัย มีอุปนิสัยรักความสันโดษ ไม่สะสมทรัพย์สิน ในบั้นปลายชีวิตท่านได้ปลีกวิเวกไปละสังขารยังเมืองระแหง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ แสดงถึงความรักในความสันโดษ ไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดการจัดพิธีศพของท่าน ถึงแม้ว่าท่านจะมีผู้คนเคารพนับถือมากมาย แต่ท่านก็เลือกที่จะเดินทางไปยังเมืองระแหง จังหวัดตาก อันเป็นเสมือนการเดินทางตามพระพุทธองค์ที่เสด็จไปดับขันธปรินิพพานยังเมืองกุสินารา ที่เป็นเมืองเล็กๆ

(๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการจาริกคัมภีร์ใบลานและนำมาเผยแผ่

ครูบามหาเถร เป็นผู้ที่มีสติปัญญาอันเฉียบแหลม ได้ศึกษาพระธรรมจนแตกฉานถึงขั้นญาณสมาบัติขั้นสูงและมีความรอบรู้เรื่องราวต่างๆมากมาย ท่านได้จาริกไปยังเมืองต่างๆ เป็นนักบุญแห่งล้านนาองค์หนึ่ง ในระหว่างที่เดินทางไปยังวัดต่างๆ ทั้งในจังหวัดแพร่และจังหวัดอื่นๆในภาคเหนือ ท่านได้ชักชวนพระสงฆ์และฆราวาสผู้มีความรู้ให้มาจาร (จาริก) ความรู้แขนงต่างๆลงในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) ทั้งในดินแดนล้านนา คือ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง รวมคัมภีร์ใบลานทั้งหมดที่ท่านได้รวบรวม ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน เพื่อเก็บรักษาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

๕.๑.๒.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถร)

๑) บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถร)

(๑) ในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๓๖๐ เดินทางไปศึกษาด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ประเทศพม่า และได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและบรมธาตุจากพม่ามาประดิษฐาน และสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ เวียงโกศย จังหวัดแพร่

(๒) ปี พ.ศ.๒๓๖๙ (จ.ศ.๑๑๘๘) ชักชวนพระมหาราชครู และพระมหาเถระในเชียงใหม่ตรวจสอบและรวมรวบพระไตรปิฎก โดยเฉพาะคัมภีร์วินัยและอรรถกถาที่บกพร่องมาเขียนเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้หลักธรรมศาสนาทางพระพุทธศาสนามีความมั่นคง โดยที่เจ้าหลวงแผ่นดินเย็นพุทธวงษ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ และได้ฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

(๓) ในปี พ.ศ.๒๓๗๐ – ๒๓๗๗ ครูปากัญจนอริยญาสา ได้ชวนพระมหาราชครูวัดสวนดอกช่วยกันสังคายนาพระไตรปิฎก และตั้งฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์และร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าโลกราชและต่อมาได้กลับไปบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ในสมัยพระเจ้ากาวิโรส ประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๒

(๔) ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ (จ.ศ.๑๑๙๐) หลังจากที่ครูปาได้ร่วมรวบรวมคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว เจ้าอินทวิชัยราชา เจ้าผู้ครองเมืองโกศย (แพร่) ได้ขออาราธนานิมนต์ท่านกลับไปยังเมืองแพร่ เพื่อนำคัมภีร์ธรรมไปยังวัดสูงเม่น

(๕) ปี พ.ศ.๒๓๗๖ (จ.ศ.๑๑๙๕) ครูปากัญจนอริยญาสาได้เดินทางไปยังเมืองนันทบุรีหรือเมืองน่าน เพื่อร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆ ที่วัดช้างค้ำ (วัดจังก์) ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึก ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานจังหวัดน่าน

(๖) ในปี พ.ศ.๒๓๗๙ ครูปากัญจนอริยญาสาได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิชุนราช จนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนในเมืองหลวงพระบางเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ และคณะผู้ศึกษาจากวัดสูงเม่น ที่ได้ศึกษาเพิ่มเติมจากศิลาจารึกวัดวิชุนราช ๒ แผ่น ซึ่งค้นพบในปี พ.ศ.๒๔๓๐ ที่วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองหลวงพระบาง) พบว่า ได้มีการกล่าวถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมและพระไตรปิฎกของครูปากัญจนอริยญาสา

(๗) ในปี พ.ศ.๒๔๐๓ ครูปากัญจนอริยญาสาได้ร่วมกับพระเจ้ากาวิโรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ร่วมกันหล่อกังสดาลที่วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และนำกลับไปถวายไว้ที่พระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน

(๘) ตลอดระยะเวลาที่ท่านดำรงชีวิตอยู่นั้นนอกเหนือจากบทบาทในด้านการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ไบเบิลแล้วนั้น ท่านยังมีบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การเป็นผู้นำในการก่อสร้างถาวรวัตถุทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองแพร่ อาทิ เช่น การสร้างวัดสวนดอก สร้างหอไตรวัดสูงเม่น สร้างวัดพระธาตุดอนแก้ว ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ครูปากัญจนอริยญาสา มหาเถระ ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากที่สุดท่านหนึ่ง โดยท่านได้เป็นผู้นำบุญหรือผู้ชักชวนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระศาสนา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทำให้ท่านได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๒) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

การเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) โดยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ - ๒๕๐๕ ครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ ได้บำเพ็ญกิจในเขตล้านนา ประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง โดยที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในการช่วยชำระพระไตรปิฎก รวมถึงการสืบทอดการสร้างคัมภีร์ธรรมอภิปายพระไตรปิฎก โดยเป็นผู้นำในการชำระพระไตรปิฎก และการสร้างคัมภีร์จากที่ต่างๆ แล้วนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งเหตุผลหลักก็เพื่อที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน นอกจากนี้ท่านยังได้บูรณะและสร้างวัดอีกจำนวนหลายวัดในเขตจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะในอำเภอสูงเม่น ในปัจจุบัน วัดสูงเม่นถือว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลานอันเป็นผลงานของครูบากัญญจนอรัญญวาสีมากที่สุดในโลก เพราะมีจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ ใบลาน และมีพิธีการรักษาคัมภีร์ โดยการจัดให้มีเทศกาลตากธัมม์ ซึ่งเป็นการดูแลคัมภีร์ใบลานและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้นกล่าวโดยสรุปท่านได้ใช้ธรรมะเป็นตัวเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมไปยังเมืองต่าง ๆ นั้นเอง

๓) วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

ครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) เป็นพระมหาเถระที่มีบทบาทอย่างมากในอดีต โดยเฉพาะบทบาทด้านการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ใบลาน หรือการเป็นประธานสังคายนาและบทบาทในด้านการสร้างถาวรวัตถุ โดยที่เส้นทางที่ท่านได้จาริกไปประกอบไปด้วย เมืองพม่า เมืองเชียงใหม่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง เมืองระแหง และเมืองแพร่ ท่านเป็นผู้ที่ริเริ่มชักชวนให้เจ้าเมืองรวมถึงประชาชนในแต่ละเมืองได้ร่วมกันจาริกคัมภีร์ธรรม ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน โดยอาศัยความเชื่อที่ว่า การจาริกคัมภีร์ธรรม เป็นการทำบุญที่ได้านิสงส์มาก เสมือนเป็นการสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ดังนั้นเมื่อท่านเดินทางไปเมืองเชียงใหม่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง จึงได้รับการต้อนรับและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จนทำให้สามารถรวบรวมคัมภีร์ที่ได้รวบรวมและจัดสร้างมาเก็บรักษาไว้ที่เดียวกันและริเริ่มให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมการตากธัมม์ เพื่อเป็นการดูแลรักษาคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นไม่ให้เกิดความชำรุด ดังที่ปรากฏที่วัดสูงเม่นในปัจจุบัน

๕.๑.๒.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของของครูบากัญญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่และการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑) อิทธิพลความสัมพันธ์ของของครูบากัญญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการศึกษา

จากผลงานทั้งหมดของครูบากัญญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ปัจจุบันถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอย่างยิ่งของประชาชนในจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาษาล้านนา และการศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดสูงเม่นถือเป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิชาการในปัจจุบันวัดสูงเม่น ได้กลายเป็นแหล่งศึกษามรดกวัฒนธรรมแหล่งรวมวรรณกรรมล้านนาที่ถือว่ามีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดในโลก มีนักศึกษาและประชาชนที่สนใจได้เข้ามาศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่วัดสูงเม่นอย่างไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการทาง

พระพุทธศาสนาที่มีการเข้ามาศึกษาและทำการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลจากภาษาละตินเป็นภาษาไทย กลาง ตลอดจนถึงนำเอาองค์ความรู้ที่ได้รับมาเผยแพร่สู่สาธารณะชน ทำให้คัมภีร์ไบเบิลของวัดสูงเม่นเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ซึ่งทำให้มีผู้สนใจในด้านอักษรศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก เช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันธรรมชัยหอสมุดแห่งชาติ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก และผู้สนใจทั่วไปเข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบามहाเถระ) ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบามहाเถระ) ถือเป็นพระสงฆ์ที่มีอิทธิพลอย่างมากที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีต ซึ่งเมื่อท่านได้เดินทางไปเมืองใดก็จะได้นำสร้างคัมภีร์ไบเบิลรวมถึงถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงเปรียบเสมือนพระธรรมทูตที่ได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังเมืองต่างๆทั้งในและต่างประเทศ โดยอาศัยความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อท่านร่วมกันสร้างผลงานทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมากมาย และนำมาเก็บรักษารวมกันที่วัดสูงเม่น ดังนั้นในแง่ของอิทธิพลความสัมพันธ์ของท่านที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีอยู่มาก เพราะในสมัยก่อนพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้แตกฉานในพระธรรมวินัยยังมีไม่มาก เมื่อครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบามहाเถระ) จาริกไปในที่ใดก็จะมีผู้คนมาคอยต้อนรับเป็นเสมือนแสงสว่างให้กับชาวพุทธ ดังนั้นจึงถือได้ท่านมีอิทธิพลทั้งในอดีตและปัจจุบันในแง่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในอดีตท่านเผยแผ่พระศาสนาด้วยตัวเอง โดยการปฏิบัติให้เห็น และสร้างสรรค์ผลงานไว้ จนในยุคปัจจุบันผลงานของท่านก็ยังคงมีความสำคัญ และกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของไทย อาจกล่าวได้ว่าหากไม่มีการรวบรวมคัมภีร์ธรรมและถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาของครูบามहाเถระ ก็จะไม่มีความรู้ที่สำคัญในปัจจุบันเช่นกัน

๓) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบามहाเถระ) ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในอดีตการที่ครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบามहाเถระ) ได้เดินทางไปยังเมืองต่างๆ นั้นสามารถสรุปถึงวัตถุประสงค์ของการเดินทางไปดังต่อไปนี้ คือ ๑) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเมืองที่มีอำนาจ ๒) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต ๓) เดินทางเพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการสร้างคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเส้นทางที่ท่านได้เดินทางไปสร้างเครือข่ายนั้นมีทั้งในดินแดนล้านนา และต่างประเทศคือ เมืองพม่า และเมืองหลวงพระบาง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมายจากการเดินทางของท่านในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นของประชาชน รวมถึงการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้จาก วัฒนธรรมประเพณีต่างๆที่เกิดขึ้น อาทิ เช่น ประเพณีตากธัมม์ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของผลงานของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ ที่มีต่อประชาชนในยุคหลัง ที่ตั้งใจจะอนุรักษ์ผลงานของท่านไว้ เพื่อให้สมกับเจตนารมณ์ของท่านที่มีความต้องการที่จะสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และตรัสรู้เป็นพระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั่นเอง

๕.๑.๓ ครุบาศรีวิชัย

๕.๑.๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบาศรีวิชัย

พระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นผู้มีบทบาทด้านนักบุญเป็นด้วยข้อวัตรปฏิบัติที่แสดงออกให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็นและสัมผัสได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนการที่พระครุบาศรีวิชัย นั้นได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียรภาวนาสิกขาวิสัย ตามลอยพระบรมศาสดาด้วยข้อวัตรปฏิบัติเสริมบุคลิกภาพความน่าเลื่อมใสอันเป็นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ตนบุญ” ด้วยจริยวัตรอันเคร่งครัดที่ปรากฏให้บุคคลที่ได้พบเห็นมีความศรัทธาอันถ่องแท้และลักษณะที่เป็นความสันโดษเคร่งในการรักษาศีลวินัยละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งแรกที่สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ที่ได้พบเห็นจึงมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก จากการบำเพ็ญบารมีตนบุญแล้วยังเป็นการเพิ่มความปรารถนาที่จะบรรลุนิพพานอันพิเศษของตนบุญที่ได้จากผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธายกย่องให้มีบทบาทแห่งการบำเพ็ญบุญด้วยคำอธิษฐานบารมีของพระครุบาศรีวิชัย ได้ตั้งปรารถนาขอให้ได้ถึงซึ่งธรรมะที่ยึดเหนี่ยวไว้คือพระนิพพานสิ่งเดียว การตั้งสัจจะอธิษฐานเป็นสัจจะวาจาที่มั่นคงและตั้งสัจจะอธิษฐานของพระครุบาศรีวิชัย เพื่อความสำเร็จนับได้ว่ามีความสำคัญมิใช่น้อยเพราะได้แสดงความสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้ที่ถูก ยกย่องว่ามีบทบาทนักบุญแห่งล้านนา

โดยมีแนวข้อวัตรปฏิบัติของพระครุบาศรีวิชัย จึงส่งเสริมลักษณะอันน่าเลื่อมใสของศรัทธาประชาชนที่เคารพโดยเฉพาะชาวพื้นเมืองกลุ่มชาวเขาซึ่งจะยอมรับนับถือพระครุบาศรีวิชัย ที่เรียกว่า “ตนบุญ” เป็นกลุ่มแรกก็ว่าได้ และบุคคลที่มีบทบาทตนบุญที่ได้สร้างสมมาแต่ชาติปางก่อนผลบุญยังประโยชน์สุขสามารถแบ่งปันให้กับผู้ที่ยอมรับจากผู้อื่น ผู้มีบุญจึงเป็นที่น่าสนใจที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้อื่นประกอบกับความเชื่อของชาวล้านนาที่ถูกนำมาเรียกผู้มีบุญกับพระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย

๕.๑.๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครุบาศรีวิชัย

บทบาทของครุบาศรีวิชัย ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนาเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนักบุญในการบูรณปฏิสังขรณ์ซากปรักหักพังของศาสนสถานต่าง ๆ ซึ่งมีแนวคิดเรื่องสะสมบุญ เพื่อให้ได้บรรลุเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า การจาริกแสวงบุญในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เรียกว่าล้านนาของ พระครุบาศรีวิชัย เปรียบได้ว่าการแสวงหาพุทธศาสนาพุทธภูมิ คือการหมายเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้ง สถานที่พระครุบาศรีวิชัยจาริกไปบูรณะนั้นส่วนมากเป็นโบราณสถานวัดเก่าแก่ทางล้านนามีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้างขาดการบำรุงรักษาของผู้คนที่ได้รับการบูรณะจากพระครุบาศรีวิชัย คือวัดจามเทวี และวัดบ้านปางในจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดสวนดอกกับวัดพระสิงห์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาาราม จังหวัดลำปาง

การจาริกแสวงบุญในการไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เหล่านี้ นับว่าเป็นกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ ซึ่งความเคลื่อนไหวทางด้านศาสนา อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกการบูรณะปฏิสังขรณ์อันเป็นอุดมคติของตนบุญที่ช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งในการจาริกแสวงบุญไปฟื้นฟูสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ การไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครุบาศรีวิชัย จึงเปรียบได้กับการเดินธุดงค์ทั่วล้านนา และเพื่อเป็นการสะสมบุญอย่างหนึ่ง การที่พระครุบาศรีวิชัยได้รับการยกย่องว่าเป็นตนบุญเป็นเพราะการนำผู้คนไปบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนาสถานอัน

เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวล้านนา และขณะเดียวกันในฐานะที่มีบทบาทตนบุญก็กลายเป็นศูนย์กลางดึงดูดให้ผู้คนที่เคารพศรัทธาเลื่อมใสเป็นจำนวนมากมาร่วมทำบุญกับ “ตนบุญ” ชาวล้านนาเชื่อว่าจะได้อานิสงค์ผลบุญมากกว่าปกติ โดยการมาทำบุญกับผู้มีบุญ

๕.๑.๓.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย

จากการวิเคราะห์ผลกระทบความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษาการเผยแผ่การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย วัดที่สำคัญของบ้านเมืองจนล่วงถึงปี พุทธศักราช ๒๔๖๓ นับเป็นครั้งแรกในแผ่นดินล้านนา ที่ผู้นำในการบูรณะไม่ใช่ผู้ครองนคร หากแต่เป็นพระภิกษุที่ชาวล้านน่านับถือและศรัทธา นามว่าพระครูบาศรีวิชัย ปฏิภาหรือวิธิปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัยที่เคร่งครัดในศีลและวิปัสสนากรรมฐานได้ส่งผลให้ชาวล้านนามีความเลื่อมใสศรัทธาในตัวพระครูบาศรีวิชัยอย่างแน่วแน่นมากกว่าเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ใดๆ ที่ปั่นป่วนอยู่และวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญประจำจังหวัดต่างๆ ทั้ง ๖ วัดที่ พระครูบาศรีวิชัยได้เคยไปบูรณะได้ถูกเลือกให้เป็นสถานที่สร้างสถูปเก็บอัฐิของท่านพระครูบาศรีวิชัย คือวัดจามเทวี และวัดบ้านปางในจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคงคำ จังหวัดพะเยา วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาธาราม จังหวัดลำปาง ในวันนี้ ภายหลังการมรณภาพของท่านพระครูบาศรีวิชัย สิ่งที่ยังเหลืออยู่สถูปบรรจุอัฐิธาตุและหลักธรรมคำสอนที่เป็นแนวทางให้ชาวพุทธได้ปฏิบัติกับวัดวาอารามที่เปรียบเหมือนกับประจักษ์พยานของความศรัทธาที่ชาวล้านนามีต่อตนบุญผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่าครูบาศีลธรรมหรือ พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระครูบาศรีวิชัย มีบทบาทสงฆ์ในอดีตตามรอยพระศาสดา จาริกแสวงบุญเพื่อเทศนาธรรมแก่ พุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจ พระสงฆ์หลายรูปเป็นที่เคารพศรัทธาพระสงฆ์เป็นทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณพัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตของผู้คนพัฒนาวัดวาอารามเขตโบราณสถาน แต่ในที่ยุคบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “การพัฒนา” หากมองย้อนไปในอดีต พบพระสงฆ์ผู้ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน และโดยเฉพาะภาคเหนือ ไม่มีใครไม่รู้จัก “นักบุญล้านนา” ผู้กอบด้วยศิลปปฏิบัติข้อปฏิบัติและวิปัสสนากรรมฐานนั้น นามว่า “ครูบาศรีวิชัย” พระนักพัฒนาซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของคนล้านนา แต่ที่มากกว่านั้นคือ เรื่องราว บทบาทคุณงามความดีที่พระครูบาศรีวิชัย ประพฤติปฏิบัติ “ครูบาศรีวิชัย” เป็นที่รู้จักและเคารพศรัทธาในฐานะที่พระครูบา ศรีวิชัย มีบทบาทถือได้ว่าเป็นปูชนียบุคคลที่สำคัญที่มีความพิเศษ เป็นที่ยอมรับว่าเป็นตนบุญแห่งล้านนา เมื่อชาวล้านนาทราบถึงข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย หลักปฏิบัติข้อปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย “ตนบุญ” ล้านนาว่าเป็น “นักบุญ” อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่าการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย พระครูบาศรีวิชัย หรือครูบาศีลธรรม แต่ท่านมักเรียกตนเองว่า พระชัยยาภิกขุ หรือ พระศรีวิชัยชนะภิกขุ ที่รู้จักกันทั่วล้านนา

ครูบาศรีวิชัย จากการศึกษาในบทบาทของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย จากบทบาทนักแสวงบุญ หรือที่เรียกว่านักบุญแห่งล้านนาในอดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่า “ตนบุญ” หรือนักบุญ ล้านนานั้นจะมีภาพแห่งตนบุญ ของพระครูบาศรีวิชัยอย่างเด่นชัดว่าจากผู้ศึกษาพบว่าการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานแห่งล้านนาจะสังเกตได้มีประเด็นต่อไปนี้

๑. พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ไม่ได้เป็นครูบาที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ได้ มีแต่ความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและในความเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของผู้เคารพศรัทธา “ตนบุญ” ที่ได้ปรากฏในบริเวณแต่ละท้องถิ่นของตนบุญของทุกกลุ่มในสังคมล้านนา อาจจะมีมองเห็นภาพลักษณะของพระครูบาศรีวิชัย หรือที่รู้จักกันในนามตนบุญ “ผู้วิเศษ” ในฐานะนักบุญที่มาจากความเป็นนักบุญที่มีความปฏิบัติดี ข้อวัตรปฏิบัติที่งดงามที่มีอำนาจที่พิเศษกล่าวเหนือมนุษย์ อันความศรัทธาของผู้คนที่เชื่อว่าตนบุญคือผู้วิเศษ ที่มีความสามารถจะกระทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้สำเร็จโดยอาศัยพื้นฐานความศรัทธาของผู้คนที่พบเห็นและได้ยินชื่อเสียงกิตติคุณของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ที่มีความตั้งใจในการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

๒. ความเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดวิธีการของ “ตนบุญ” จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพความมีศรัทธาของสังคมล้านนาในการจรรโลงบุญและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามโบราณศาสนสถานสมบัติของพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่ที่มีความเชื่อตามตำนานความเป็นมาในอดีตที่เกี่ยวข้องการเสด็จมาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะสังเกตได้ว่าจะเป็นวัดร้างหรือที่ชำรุดทรุดโทรมขาดความเอาใจใส่ของผู้คน ที่อยู่ห่างไกลจากดินแดน ที่มีความห่างไกลจากชนบท ที่มีผู้คนที่ศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัยได้นิมนต์ไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์ อันเป็นกิจกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ยาวไกลได้ เป็นการสร้างประโยชน์ทางวัตถุและทางจิตใจของผู้ที่ศรัทธา ยกตัวอย่าง เช่นการสร้างถนนขึ้น พระธาตุดอยสุเทพ บูรณปฏิสังขรณ์วิหารหลวง วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ วัดจามเทวี เมืองลำพูน วัดบ้านปาง อำเภอลี้ ลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดเมืองแพร่ วัดศรีโคมคำ เมืองพะเยา วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาธาราม จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่บรรจุพระบรมสรีริกธาตุ เป็นตนบุญที่มีบทบาทที่โดดเด่นและมีอิทธิพลความเป็นตนบุญ ของพระครูบาศรีวิชัย จนนำมาสู่ความสำเร็จไปตามดั่งรับ

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะ “ตนบุญ” ที่สามารถสร้างบารมีให้ขยายไปทั่วดินแดนล้านนาอย่างกว้างขวางเพื่อมุ่งหวังในการปรารถนาเอาพระนิพพานสิ่งเดียวที่เป็นความปรารถนาของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย หรือ ครูบาศีลธรรม เป็นต้น

๕.๑.๔ ครูบาบุญชุ่ม

๕.๑.๔.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาบุญชุ่ม มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและปัจจัยทางสังคม เนื่องจากครูบาเกิดมาในวิถีของคนจนและเป็นวิถีแห่งพุทธ จึงทำให้มีความเชื่อมโยงกันทั้งทางด้านวิถีการดำเนินชีวิต ด้านความฝักใฝ่ในธรรมะ และในด้านการปฏิบัติธรรม ที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นคุณสมบัติของคำว่า “ครูบา” ซึ่งเป็นคำที่พุทธศาสนิกชนในล้านนาใช้เรียกขานพระมหาเถระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และได้สร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิธีการต่างๆ เพื่อให้สร้างพลังศรัทธา และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนาตามวิถีทางและแนวคิดการปฏิบัติของครูบานั่นๆ ดังเช่นพระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ด้วยวิถีชีวิต ด้วยบารมีแห่งบุญ และด้วยความอดทน ความมั่นคง ความเข้มแข็งในจิตใจ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความมีพุทธะภายในตัวของท่าน สร้างเป็นพลังยิ่งใหญ่ในการประพฤติปฏิบัติ ดำเนินรอยตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อทางแห่งการหลุดพ้น และการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปในพื้นที่ต่างๆ ในดินแดนล้านนาและในต่างประเทศ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงไปถึงครูบาอาจารย์ต่างๆ ที่ได้ประพาสและปฏิบัติตามกันมา

๕.๑.๔.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบาบุญชุ่ม พบว่า มีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากการจาริกเพื่อปฏิบัติธรรม แล้วท่านยังจาริกเพื่อสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาให้เป็นอนุสรณ์แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งในล้านนาคือ เชียงใหม่ ลำปาง และเชียงราย และประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ลาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงไปถึงประเทศอื่นๆ เช่น ประเทศภูฏาน เนปาล และจีนอีกด้วย พื้นที่ในการแสวงธรรมของท่านนั้นแผ่ขยายไปจนเป็นที่รู้จัก ทำให้เกิดการพัฒนาด้านวิถีชีวิตและสังคมของคนในพื้นที่ ในการที่จะประพาสปฏิบัติตามแบบอย่างคุณงามความดีของท่าน และน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่เกิดขึ้นเส้นทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังกระจายเส้นทางธรรมนี้ยังความเลื่อมใสศรัทธาไปสู่ดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ตามเส้นทางที่ท่านได้จาริกไป โดยเริ่มต้นจากดินแดนล้านนาอันเป็นภูมิเกิด ไปยังสถานที่ที่อยู่ห่างไกล ด้วยการประพาสปฏิบัติ มีปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

๕.๑.๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบาบุญชุ่ม โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ใน ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้

๑) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการศึกษา พบว่า แม้ท่านไม่มีบทบาทโดดเด่นในด้านการมีอิทธิพลต่อการศึกษาศึกษา แต่ท่านก็มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมพระและสามเณรที่อยู่ในปกครองของท่าน ในแต่ละพื้นที่ที่ท่านไปสร้างวัดหรือศาสนสถานเอาไว้ ในด้านการศึกษา เช่น ท่านได้สนับสนุนพระและสามเณรต่างชาติที่ได้เข้ามาศึกษาในประเทศไทย สนับสนุนให้พระสงฆ์สามเณรเฝ้าในการศึกษา และช่วยเสริมสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา วางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการเผยแผ่ พบว่า การเผยแผ่ของท่านจะมีหลักการที่เป็นแนวปฏิบัติอยู่ ๓ วิธีการ คือ

(๑) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา ด้วยวิธีการจาริกไปแสวงหาสถานที่ที่มีสปปายะอันสงบ เช่น ป่าเขา หรือถ้ำ เพราะท่านมุ่งมั่นตามแนวหลักธรรมคำสอนและปฏิบัติตามวิถีของครูบาอาจารย์ จึงมีจิตน้อมในการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนทั้งประเทศไทยและประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพม่า ลาว ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับบารมีของท่านมากมาย จึงเป็นเหตุที่ทำให้ท่านได้รับการขนานนามว่า ครูบาตบบุญแห่งล้านนาในยุคใหม่ และ ตบบุญข้ามพรหมแดน ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๒) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนธรรม สะท้อนผ่านการจาริกและการปฏิบัติวิปัสสนาของท่าน ผ่านคณะลูกศิษย์ที่นำธรรมะบรรยายของท่านในแต่ละครั้งมาตีพิมพ์เป็นหนังสือที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งธรรมะที่ท่านสอนนั้นล้วนเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นการฝึกจิตให้ดี ให้ทำแต่คุณงามความดี และมุ่งไปที่เป้าหมายคือพระนิพพาน

(๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างศาสนสถาน เริ่มตั้งแต่ผลงานการสร้างวัดและศาสนสถานของท่านตั้งแต่เป็นสามเณร จนกระทั่งอุปสมบทเป็นพระมาจนถึงปัจจุบัน ท่านได้สร้างวัดและศาสนสถานมาแล้วรวมเป็นจำนวนประมาณ ๖๕ ศาสนสถาน พื้นที่จำนวนมากกว่า ๓๐ พื้นที่ (ไม่นับรวมที่ยังไม่สามารถสำรวจได้หมดจากการวิจัยนี้) ซึ่งเป็นการสร้างอนุสรณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

๓) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่มที่มีต่อการสร้างเครือข่าย

และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นกว้างขวางในแถบดินแดนล้านนาและประเทศที่อยู่กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีผลต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม และยังมีผลต่อการสร้างฐานเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธยุคใหม่ เรียกว่า พุทธนิยายวน ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทยหรือข้ามดินแดนไปก็ยังคงได้รับความศรัทธา และถือธรรมเนียมปฏิบัติต่อท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐฉาน เมืองพง ประเทศพม่า ที่ถือว่าท่านมีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหว และการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เป็นผลสะท้อนมาจากคำว่า “ตนบุญ” ตามความเชื่อล้านนาและของชนกลุ่มชาติพันธุ์ และการตั้งใจในการเผยแผ่ธรรมด้วยการสร้างวัดและศาสนสถาน ที่ปัจจุบันมีเป็นจำนวนมากทั้งในและต่างประเทศ เชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมเชิงพุทธแบบผสมผสานชาติพันธุ์ให้รวมเป็นหนึ่ง

ดังนั้น บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของครูบาบุญชุ่ม ที่ได้ชื่อว่าเป็นครูบา ตามคำยกย่องของชาวพุทธดินแดนล้านนาหรือในทางภาคเหนือ จึงถือเป็นบุคคลสำคัญ เป็นพระมหาเถระในสายการปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ มีแนวคิดและอัตลักษณ์สะท้อนให้เห็นถึงวิถีทางแห่งการเป็นพระนักเผยแผ่ และนักพัฒนาที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่แห่งพระพุทธศาสนาในยุคนี้ ความสามารถในการเชื่อมโยงชาติพันธุ์ การสร้างเครือข่ายและการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ดงาม และได้ผลจริง เป็นแนวปฏิบัติที่พระสงฆ์ในยุคใหม่ควรนำมาเป็นต้นแบบ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และเป็นแนวปฏิบัติ รวมไปถึงการศึกษาพระพุทธศาสนาและการเห็นคุณค่าของการเผยแผ่ การสร้างรากฐานที่มั่นคงให้กับพระพุทธศาสนา ผ่านความเป็นตัวตนของพระแท้ ก้าวสู่การเป็น “ตนบุญ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบล้านนาต่อไป

๕.๑.๕ พระพรหมมงคล (ครูบาทอง)

๕.๑.๕.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระพรหมมงคล

จากการศึกษาชีวิตของพระพรหมมงคล ด้านชาติภูมิ ชีวิตในวัยเด็กก่อนเข้าสู่ร่ม กาสาวพัสตร์ ชีวิตหลังจากบรรพชาและอุปสมบท การศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ ปฏิปทาจริยาวัตร ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

พระพรหมมงคล หรือ เด็กชายทอง นามสกุล พรหมะเสน มีพี่น้องร่วมสายโลหิตทั้งหมด ๖ คน ท่านเป็นคนที่ ๕ เกิดในครอบครัวฐานะปานกลาง สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนางในรัชกาลที่ ๖ ได้รับการศึกษาสายสามัญ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากนั้นได้ก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ เป็นศาสนทายาทต่อไป

พออายุได้ ๑๑ ปี ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ก็ได้เข้าพิธีอุปสมบท เป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน ท่านก็ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสามารถสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก ต่อมาก็ได้ศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ จนเรียนจบด้านวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔ มีความเชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติ และสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นครูสอน เรียกว่า พระวิปัสสนาจารย์ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในวงการคณะสงฆ์และสังคมทั่วไป ได้รับการยกย่องและเกียรติคุณอย่างมากมาย

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ เป็นเครื่องยืนยันและปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีศรัทธาภาพ มีคุณธรรม และมีประสิทธิภาพมาก จึงได้รับรางวัลและเกียรติคุณทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังรายละเอียดที่ปรากฏแล้วนั้น รางวัลหรือเกียรติคุณดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความค่าและทรงเกียรติอย่างยิ่ง เพราะการที่ใครคนใดคนหนึ่งจะได้รับคำกล่าวชมหรือยกย่องเชิดชูนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แสดงว่า บุคคลคนนั้นต้องเป็นคนมีความรู้ความสามารถมากและที่สำคัญที่สุดต้องเป็นคนดีที่ควรแก่การเคารพบนอบบูชา เถกเช่น พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล)

พระพรหมมงคล เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นผู้มีบุคลิกภาพปฏิบัติทางจริยวัตรที่เรียบง่ายงดงาม จัดอยู่ในเกณฑ์ที่ตีรูปหนึ่ง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกาย เช่น สะอาด ร่าเริง เบิกบาน สุขุม สงบและสำรวม เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ไม่โกรธ หรือโมโหง่าย ชี้แนะและช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และมีความมั่นใจในตนเองสูง เพราะเป็นผู้รู้จักจริงและปฏิบัติจริง ด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีปฏิปทาจริยวัตรที่ดีงามนั่นเอง จึงทำให้ท่านสามารถประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง กล่าวโดยรวมแล้ว ท่านจัดเป็นพระนักเผยแผ่ที่มีปฏิปทาจริยวัตรน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่งและมีบุคลิกลักษณะที่ดีเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

๕.๑.๕.๒ บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล

๑) บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ของพระพรหมมงคล นอกจากท่านจะเห็นความสำคัญและคุณค่าของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว งานการศึกษาด้านปริยัติก็เห็นว่าจะต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน เพราะปริยัติเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าขาดปริยัติแล้ว การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่งอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้ที่จะแนะนำการปฏิบัติ จะได้เผยแผ่ความรู้ในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วย จะเห็นว่า ท่านเป็นผู้มุ่งมั่นด้วยอุดมการณ์ที่สูงยิ่ง เรียกว่า ไม่ทิ้งทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญเท่า ๆ กัน

ท่านได้สร้างผลงานด้านการบริหารและการจัดการศึกษาให้แก่คณะสงฆ์อำเภอฮอด และจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างมาก ในช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอฮอดในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ปัจจุบันท่านได้เอาใจใส่ด้านการศึกษาทั้งส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างดี จะสังเกตได้จากการที่ท่านได้เสียสละเวลาเพื่อการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ ตั้งแต่ท่านจบการศึกษา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้ทำหน้าที่สอนวิปัสสนากรรมฐานมาโดยตลอด ก็ได้ก่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรม สำนักพระอภิธรรม สำนักปฏิบัติ

วิปัสสนากรรมฐาน ขยายไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมาจากผลงานที่ท่านได้ทำไว้ให้แก่คณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๒) การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล

หลักการและวิธีการการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการศึกษาและการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นทั้งทางภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติสาขาที่ท่านได้ก่อตั้งไว้กว่า 50 สำนักสาขา เป็นต้นว่า สำนักวิปัสสนาถ้ำตอง สำนักวิปัสสนาสิริมังคลาจารย์ สำนักวิปัสสนาวัดม่อนฤๅษี สำนักวิปัสสนาดอยพระเกิด เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาปัญญาธาราม สำนักวิปัสสนาแม่ไถ่ สำนักวิปัสสนาดอยเลี่ยม เขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาทุ่งเสี้ยว สำนักวิปัสสนาวัดน้ำบ่อหลวง เขตอำเภอป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาสวรรคคูหา สำนักวิปัสสนาดอยเกิ้ง อำเภอดอยเต่า สำนักวิปัสสนาถ้ำบวคตอง อำเภอแม่แตง สำนักวิปัสสนาวัดพระบาทอุดม อำเภอฝาง สำนักวิปัสสนาสามสรวรรค์ อำเภอสะเมิง สำนักวิปัสสนาวัดสมเด็จจดยน้อย อำเภอแมริม เป็นต้น

ด้านการแสดงธรรมท่านยังรับอาราธนานิมนต์ให้ไปเทศนาและอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แก่ทหารและครอบครัว ผู้ป่วยฟักฟื้นและญาติผู้ป่วยในโรงพยาบาลต่าง ๆ สถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ชำราชการพลเรือน ตามสถานที่ราชการต่าง ๆ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และในจังหวัดใกล้เคียงอีกหลายแห่ง เช่น ตาก ลำปาง ลำพูน แพร่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เป็นต้น และที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็เป็นองค์ประธานอำนวยการอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่ประชาชนประจำอำเภอฮอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมาทุกปี จนถึงปัจจุบัน

พระพรหมมงคลนอกจากจะส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ให้กับพุทธศาสนิกชนชาวไทยแล้ว ท่านยังได้เผื่อแผ่แนวการปฏิบัตินี้ไปยังพุทธศาสนิกชนในประเทศต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายก็เพื่อจะได้พัฒนาจิตของมวลมนุษยในโลกให้เข้าถึงธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปราศจากการรบราฆ่าฟันนำสันติภาพอันถาวรให้เกิดขึ้นทั่วโลก

ศรัทธาของชาวต่างประเทศเกิดขึ้นหลังจากที่ท่านได้ขยายสำนักปฏิบัติมาที่วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) แล้ว ก็ได้มีชาวต่างประเทศที่เลื่อมใสศรัทธาปฏิบัติธรรมกันเป็นจำนวนมากด้วยเห็นคุณประโยชน์อันมีค่ามหาศาลของการปฏิบัติจึงพากันมาจากประเทศต่าง ๆ ทั่วทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน สวิสเซอร์แลนด์ อังกฤษ อเมริกา สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ฮองกง เป็นต้น และมีอยู่เป็นจำนวนหลายคนที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นกรรมฐานขึ้น และได้อาราธนานิมนต์ท่านให้เดินทางไปอบรมไปเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานยังประเทศต่าง ๆ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

๑) การวิจัยเชิงเอกสารจำเป็นต้องรู้เกี่ยวกับภาษาล้านนา เพราะการบันทึกเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านส่วนมากจะบันทึกเป็นภาษาล้านนา ดังนั้นควรที่จะมีการแปลเป็นภาษาไทยกลางให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นการง่ายต่อการศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่มีความชำนาญในภาษาล้านนาต่อไป

๒) ควรมีการนำเอาองค์ความรู้ของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนามาเผยแพร่ให้ประชาชนในยุคหลังได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่

๓) ควรมีการมีการรวบรวมชีวประวัติของพระมหาเถระในล้านนาและเผยแพร่ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาเปรียบเทียบชีวิตและผลงานของพระเถระชาวล้านนาในรูปแบบอื่นๆ

๒) ควรศึกษาชีวิตและผลงานของพระเถระชาวล้านนาหรือปราชญ์ที่มีผลงานด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา, **คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา , ๒๕๔๒.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ลำปางนครเขลางค์ลุ่มน้ำวัง**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.

กรวรรณ ชิวสันต์ และคณะ, **“ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา-ล้านช้าง: การศึกษา เปรียบเทียบ**

ประเพณี ๑๒ เดือน”, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดแพร่,**พระเจ้านั่งดิน วัดศรี ดอก**
,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: http://www.phrae.go.th/tem/tip/nature_phrae/hagi10.html. (๑๔ ม.ค. ๒๕๕๙).

การศึกษาโรงเรียน, ศูนย์. **สืบสานหัตถศิลป์ลำพูน**, เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ขรรค์ชัย บุนปาน, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), บริษัท พิมเณศ พรินท์ เซ็นเตอร์ จำกัด: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๗.

_____, **ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา**, พิมพ์ที่ บริษัท พิมเณ ศพริ้นต์
เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๘.

ขวัญชีวัน บัวแดง, โครงการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “ครูบาในพุทธศาสนาแบบ ล้านนา :
ความหมาย วัตรปฏิบัติ และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์”, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**,
โครงการล้านนาคดีศึกษา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗.

ขวัญชีวัน ศรีสวัสดิ์, เสวนาความเชื่อครูบาขาวปี, โครงการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน ภาคเหนือเพื่อการ
สัมมนา ชมนมนักพัฒนาภาคเหนือ, ๒๕๓๒.(อัดสำเนา)

พ.ชา.สตตติ. (ไทย) ๒๕/๙๒๙/๗๒๔.

พ.ชา.อภุฎก. (ไทย) ๒๘/๒๐๔๗/๕๐๓.

พ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๗/๔๕/๔๐๓.

พ.เถร.(ไทย) /๖๒/๓๗๐/ ๔๐๒.

พ.วิ. (ไทย) /๒๖/๙๘๔/๑๒๑.

คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถานแห่งประเทศไทย (อิโคโมส ไทย).

**การอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในแนวทางบูรณาการข้าม
ศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **มังคลัตถปิณี แปล เล่ม
๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____, **มังคลัตถปิณี แปล เล่ม**

๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทาง วัฒนธรรม**,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔.

_____, **ชุมชนวัฒนธรรมไทยสู่ภัยเศรษฐกิจ ๒๕๔๔**, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖.

ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, จังหวัดเชียงใหม่: พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ พี.เอส.เปเปอร์ ฟอรัม,
๒๕๕๕.

คลังบทความของบล็อก, แนวคิดอัตลักษณ์ Identity,

http://sucheepost.blogspot.com/2009_05_01_archive.html [๑๔ มีนาคม
๒๕๖๐]

จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส
: กรุงเทพฯ ๒๕๔๙.

จันทนิภา ดวงวิไล, “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว : การสื่อความหมาย ทาง
วัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม”, **ปริญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต,**
บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์, **พระเจดีย์เมืองเชียงแสน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๓๙.

เจ้าสุริยวงศ์ วัชร, **ประวัติท่านพระสิริชัยวัดบ้านปาง,** เชียงใหม่ : พิมพ์ อเมริกัน, ๒๕๓๒.

โจโจ เสียงธรรม, **เสียงอ่าน ๓๐ พรรษาในร่มเงาพระพุทธศาสนา ของพระครูบาบุญชุ่ม**
ญาณสวโร ตอนที่ ๑, แหล่งที่มา : [ออนไลน์] <http://www.jozho.net/>, สืบค้นเมื่อวันที่
๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์,
๒๕๓๓.

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์, **วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร มรดกศรีนครพิงค์,** กรุงเทพมหานคร : ด้านสุท
ธาการพิมพ์, ๒๕๔๖.

ชลิตา รัตตสาร, “การค้าไทย-ลาวในบริบทของการครอบงำทางวัฒนธรรม”, **ปริญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต,**
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

ชัยยา ทองอาบ, **การใช้หลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธในสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน,**
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ชัยวัฒน์ สุวิทย์ศึกษานนท์, อริยสงฆ์แห่งล้านนา, NIM magazine, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๐ (พฤษภาคม
๒๕๕๕) : ๑๔-๑๖.

ชุม ณ บางช้าง, **ประวัติวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ., ๒๕๒๐.

ณัฐภัทร จันทวิช, “**วัดพระแก้วดอนเต้า**” ใน **เมืองโบราณ ๕:๔** (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๒๒:๑๐.

ณัฐพล โอจรัสพร, “**เหรียญครูบาศรีวิชัยทั่วไป**” ในตามรอยจอบแรกครูบาศรีวิชัย ปี พ.ศ. ๒๕๕๑,
เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๑.

ดวงเดือน พันธมนาวิน, **ลักษณะทางจิตและพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่นที่อยู่ในภาวะเสี่ยง ใน**
ครอบครัวและทางป้องกัน, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๓๖.

ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒-๑๓.

ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยา

เขตเชียงใหม่, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์จรรยาฟิล์ม, ๒๕๕๖.

ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

ติสรณี ช่วยสงคราม, รศ., ประวัติผลงานของพระราชพรหมจารย์, เอกสารอัดสำเนา, มปป.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์ลาว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ทรงคุณ จันทกร และคณะ, คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์ เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา” ใน รายงานสัมมนา ทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗.

ทองสืบ ศุภะมาร์ค, พงศาวดารลาว, กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๒.

ที.ป. (ไทย) ๑๑ / ๒๐๐ / ๑๕๙-๑๖๓.

ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๓๓ / ๑๕.

ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๔/๓๓๒.

ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๒๕.

ที.ม. (ไทย) ๓๘๖/๓๒๔/๓๓๒.

ที.ม. (ไทย) ๙/๔/๓๓๒.

ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓/๒๕๕; ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๓๒/๙๐.

ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๒ - ๔๐๓/ ๓๐๑ - ๓๓๘.

ที.ม.(ไทย), ๑๐/๔๐๔/๓๓๘ - ๓๔๐.

ที.ม.อ. (บาลี) ๕/๓๗๓/๓๕๘ - ๓๕๙ : ขุ.ป.อ. (บาลี) ๔๘/๑๖๒/๙๙.

ที.มหา.10/2/54.

ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ - พัดยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่าย วิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๓.

ที่ระลึกในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๗๒ ปี พระสุพรหมยานเถร (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล โล), เชียงใหม่ : มปป..

ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ พระเทพ สิทธาจารย์ วิ. (ทอง สิริมงคล).

เทพประวิณ จันทรแรง, ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา, สารนิพนธ์ พุทธศาสตร์ บัณฑิต, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ธ. ธรรมรัตน์, ตามรอยธรรม นำทางบุญครูบาศรีวิชัย นักบุญยิ่งใหญ่ แห่งแผ่นดิน , กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บุ๊คเวิร์ม, ๒๕๕๒.

ธนิช เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร,

๒๕๕๔.

ธีรยุทธ บุญมี, **พหุนิยม**, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๖.นฤมล นิราทร, **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อความพิจารณาบางประการ**, กรุงเทพฯ มหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และคณะ, **การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมตามค่านิยมและวัฒนธรรมไทยอย่างยั่งยืนด้วยการสังเคราะห์งานวิจัย**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗.นิตย พงษ์ลัดดา, **“ประวัติการสร้างเหรียญครุบาศรีวิชัย ปี ๒๕๑๗”** นิตยสารเมืองพระ : ๒๕๕๕.นิพนธ์ สุขสมมโนกุล, **“ลือคเกิด ครุบาศรีวิชัย พิมพ์หน้าหนุ่ม”** ตามรอยจอบแรกครุบาศรี วิชัย, เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๑.

บทสัมภาษณ์ : พระโกศัยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัด แพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

บทสัมภาษณ์ : พระโกศัยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัด แพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

บทสัมภาษณ์ : พระโกศัยเจติยารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัด แพร่, ๑๒ กันยายน ๒๕๖๐.

บทสัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ,ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐

บทสัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ,ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐

ป.หลวงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ – ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ปทุมธานี: โอ.เอส. พรีเมียมส์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๗. ปญจก.22/581/206.

ประวัติครุบาศรีวิชัย, ร่วมกับหลวงศรีประกาศตอนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ, เชียงใหม่ : ดารารัตน์ การพิมพ์, ๒๕๑๘.

ประวัติครุบาศรีวิชัยนักบุญแห่งลานนาไทย, เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๐๖.

ปรีชา ธรรมา, **เอกลักษณ์แห่งตน ในสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 34**, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, 2548.ปรีชา นันทาภิวัฒน์, **พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรี แนวรงค์, **สัมภาษณ์**, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

แผ่นศิลาจารึกวัดมหาโพธิ์, เขียนเมื่อ วันศุกร์ ตรงกับปีเป่า ศักราช ๑๒๕ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๓๘๖ เดือน ๖ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖

พระครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร อรัญวาสีภิกขุ, **ดวงใจอันบริสุทธิ์...**, สื่อธรรมะ : ดวงตะวัน, ๒๕๔๑.
, **ทางสายธรรม...อย่าแดนหิมาลัย**, สื่อธรรมะ :

ดวงตะวัน, ๒๕๕๐.

, สื่อธรรมะ : ดวงตะวัน, ๒๕๕๐.

พระครูบุญญาภินันท์, ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, ม.ป.ท., ๒๕๒๐,
พระครูปลัดชะลอ เตชพล (ปิ่นวิเศษ), บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพ สุวรรณ
โมลี (ละออง สิรินนฺโท), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูสิริกิจจานุภรณ์, ตำนานพระบรมธาตุคอนเต้า, วัดพระแก้วคอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง,
พิมพ์ที่ บริษัทคนเมืองเหนือ จำกัด.

พระชยานันท์หมื่น, ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง, สัมภาษณ์, ตุลาคม
๒๕๖๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ จุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์
ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓.

พระธาตุช่อแฮ, หนังสือที่ระลึกเนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี
, เสด็จพระราชดำเนินทรงยกปลีบัวทองคำประดิษฐานบนยอดพระเจดีย์พระธาตุช่อแฮ
จังหวัดแพร่, พิมพ์ที่ เมืองแพร่การพิมพ์ ๒๕๕๔.

พระนคร ปญฺญาชีโร, เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนัก วิชาการ,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, สัมภาษณ์, ๒๐ พฤศจิกายน,
๒๕๖๐.

พระบาทตากผ้า, หนังสือประวัติวัดพระพุทธรูปตากผ้า, เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๐๗.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์ การ์ตูน
(ฉบับแปลเป็นภาษาล้านนา), เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระปลัดสามารถ ธมฺมสาโร, “ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูป มาจารย์,” ,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระปัญญาสามิเถระ, ศาสนวงศ์, แปลและเรียบเรียง โดย กรมศิลปากร, กรุงเทพมหานคร: กรม
ศิลปากร, ๒๕๒๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภัยแห่งพระพุทธศาสนา – ความรู้เพื่อพัฒนาการ นับถือ
ศาสนาของคน, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, กรุงเทพมหานคร: ผลิตธรรม, ๒๕๕๙.

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โธสุ), "ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราช วิทยาคม (หลวง
พ่อคุณปรีสุทโธ)", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสง่า ชีรสวโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมงคลอาจารย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่: ลาน
นาการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระมหาสังวร สีลสวโร, พระสิริมงคลอาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย, (ม.ป.ท. ม.ป.ป).

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการ ปฏิรูป

การศึกษา, กรุงเทพฯ : บริษัท ชัคเซสมิเดีย จำกัด, ๒๕๔๓.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏ ใน
วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศการต่าง ๆ ของ
ล้านนา, พุทธศาสนตรุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, พิมพ์ ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๗.

พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พระนคร:โรงพิมพ์ชูสิน, ๒๔๙๘.

พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมคโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔,
เชียงใหม่ : ครองช่างการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระราชพรหมจารย์, ธรรมะจากหลวงปู่ ๑, เชียงใหม่ : ๒๕๔๔

_____, ธรรมะจากหลวงปู่ ๒, เชียงใหม่ : ๒๕๔๔.

_____, ธรรมะจากหลวงปู่ ๓, เชียงใหม่ : ๒๕๔๔.

พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมคโล), คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔,
เชียงใหม่ ครองช่างการพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____, คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔.

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, กรุงเทพมหานคร ช มุลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๓๑.

พระราชวิสุทธิ, สัมภาษณ์, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดแพร่, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

พระศรีวิชัย สิริวิชัย, กัมมัฏฐานรวม, พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๓๕,

พระศรีวิชัยยาชนะภิกขุ รวบรวม, กัมมัฏฐานรวม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่: มปป.. ๒๕๓๒)

พระสมชาย ธรรมสาโร, “บทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญล้านนา กรณีศึกษา การ
บูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,(สาขา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระอธิการคง ปัญญาทีโป, หนังสือสวดมนต์ วัดพระธาตุดอนแก้ว ต.น้ำคำ อ.สูงเม่น จ.แพร่
, ๒๕๕๔, (อัตสำเนา).

พระอนันท์ พุทธธัมโม, ประวัติของพระครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, ที่ระลึก งานมอบรูป
เหมือนพระครูบาศรีวิชัย, ๒๕๓๘.

พระอภิชาตวปี, ตำนานโยนกโลก อ่านแปลโดยพ่อน้อยฝน บ้านผาหมาม ต.ป่าไผ่ อ.ลี้ จ.ลำพูน ๒๑
สิงหาคม ๒๕๓๐.

พระอนันท์ พุทธธัมโม, ประวัติพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย : พิมพ์ในงาน
ฉลองพิพิธภัณฑ์พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย, ๒๕๓๗.

_____, ประวัติพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, พิมพ์งานทอด
กฐินวัดพระธาตุแสงแก้วมงคล, ๒๕๔๖.

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

พิธีกรรม โคตรสุโพธิ์, สัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน, ๒๕๖๐.

พระพงศ์ เพชรทา, “ครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน นักบุญอมตะแห่ง ล้านนา” :
วนิดาการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๕๒.

พุทธสถาน กอง, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศา นา,
๒๕๒๕.

เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, มติชน สุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที, (๙-๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔.
ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหัทธมัญญานาจริยะ, วิปัสสนาธุระ, กรุงเทพฯ : Co๑๐๐ Design,
๒๕๓๖.

ภัทราพรศิริภาณุ, “ ความสำคัญของพระสงฆ์ต่อชาวไทย”, พ.ศ.ล. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๙๖ (ก.ค.-
ส.ค. ๒๕๓๘.

ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๘๖ / ๔๗๔.

ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๘๗ / ๔๗๘.

ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๒/๙๐.

มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์,
๒๕๑๖.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระ สิริมังคลา
จารย์.

เมืองคัมภีร์ธัมมโฆราณ มรดกธรรม มรดกโลก วัดสูงเม่น , สนับสนุนงบประมาณปี ๒๕๕๙ โดย
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

รัชนี ลาภโรจน์, การศึกษาพัฒนาบุคลิกภาพของวัยรุ่น, ในเอกสารชุดวิชาพัฒนาการวัยรุ่น และการ
อบรม, พิมพ์ครั้งที่๗, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.

วศิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เจริญกิจ
, ๒๕๓๕.

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเชียงใหม่, พิมพ์ สำนัก
นายกรัฐมนตรี, กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๒.

วัดบ้านปาง, นักบุญแห่งล้านนา พระอริยสงฆ์ พระครูบาศรีวิชัย, ต.ศรีวิชัย อ.ลี้ จ.ลำพูน, ๒๕๓๗.

วัดพระแก้วดอนเจ้าน้ำสาธาราม จังหวัดลำปาง, ตำนานพระบรมธาตุดอนเต้า, พิมพ์ที่ บริษัท คน
เมืองเหนือ จำกัด, ๒๕๕๓.

วัดพระธาตุช่อแฮ, หนังสือรายงานผลการดำเนินงานประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ เมือง แห่ทุ่งหลวง
ประจำปี ๒๕๕๓, เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๓.

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, ประวัติการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ และประวัติ
วัดพระธาตุดอยสุเทพ, : สุทินการพิมพ์, ๒๕๕๒.

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่ง ล้านนาไทย,

ม.ป.ท. : สุทินการพิมพ์, ๒๕๒๔.

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, บริษัทวิอินดีไซน์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๑.

วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๗๗/๔๒๐.

วิ.ป.อ. (ไทย) ๘/๓๘๑/๗๒๑.

วิ.ม. (ไทย) ๑๔๒/๒๑๙/๓๙๓.

วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๔-๑๕.

วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๔๘๔.

วิ.มหา. (ไทย) ๑๙๘/๑๘๔/๔๘๔.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ประวัติครุบาศรีวิชัยร่วมกับหลวงศรีประกาศ, ตอนสร้างทางขึ้นดอยสุ เทพ, ๒๕๓๐.

_____, ประวัติครุบาศรีวิชัยร่วมกับหลวงศรีประกาศ, ตอนสร้างทางขึ้นดอย สุเทพ ของส.สุภาภา ๑๐ พ.ศ.๒๕๑๘.

สันติ เล็กสุขุม, หริภุญชัย-ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่สอง, กรุงเทพมหานคร: สำนักอมรินทร์ , ๒๕๔๙.

ศรีวิชัยยาชะภิกขุ, พระ, รวบรวม, หนังสือกัมมัญฐานรอม, เชียงใหม่ : ๒๕๗๕.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

ศิลปกร, กรม สำนักโบราณคดี พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕, พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, (กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๕๓).

ศิระ รณชิต, พระครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, พิมพ์ยุโรปา เพรส บริษัท จำกัด : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘.

_____, ตำนานครุบาศรีวิชัยแบบพิศดารและตำนานวัดสวนดอก, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๓๗.

สดุณ จังกาจิตต์, จามเทวีวงศ์, วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๘.

สามารถ แจ่มจันทร์, นิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๗ เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๙ .<http://www.thai.net/lanna๑๘๓๙/sivichai๒.htm>,

สถาบันพระปกเกล้า, หนังสือที่ระลึกกฐินพระราชทาน, ประจำปี ๒๕๕๔, พิมพ์ที่ บริษัท ส เจริญการพิมพ์ : กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๔.

สนทยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐.

_____, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

สมหมาย เปรมจิตต์ (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานครุบาศรีวิชัยแบบพิศดารและตำนานวัดสวนดอก. เอกสารวิชาการ ร่วมสมโภช ๗๐๐ปี เชียงใหม่ อันดับที่ ๔. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๗.

_____, พระเจดีย์ในล้านนาไทย, กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัย สังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา ๘ จังหวัดภาคเหนือคือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง
เชียงใหม่ พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน" , สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔.

_____, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๕๓.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, พิมพ์ ครั้งที่
๑๒, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สัมภาษณ์ : พระครูภาวนาวิรัช, เจ้าอาวาสวัดร้างเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่, ๑๓
สิงหาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระครูภาวนาวิรัช, เจ้าอาวาสวัดร้างเปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ สิงหาคม
๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระทองสุข ผาสู่โก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่, ๑๓
กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระทองสุข ผาสู่โก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่, ๑๓
กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระทองสุข ผาสู่โก, วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่, ๑๓
กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพปริยัติ, เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอ
เมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอ
เมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอ
เมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ : พระเทพรัตนนายก, เจ้าคณะจังหวัดลำพูน, วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, ๑๓ กันยายน, ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร, ผศ.ดร, เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมือง วรวิหาร
จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร, ผศ.ดร, เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมือง วรวิหาร
จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร, ผศ.ดร, เจ้าคณะจังหวัดแพร่, เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมือง วรวิหาร
จังหวัดแพร่, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชเชมากร, ผศ.ดร., เจ้าคณะจังหวัดแพร่, ๒๙ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชจินดานายก, เจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ, วัดบุญวาทย์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ, วัดบุญวาทย์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ : พระราชธรรมมาลังการ, ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ : รศ.สมโชติ อ่องสกุล, อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, อำเภอ เมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๗ กันยายน, ๒๕๕๕.

สัมภาษณ์ ; พระจินดารัตนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๒๗ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายลือ แ่งอ้าย, พุทธศาสนิกชนวัดทุ่งหลวง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๐.๐๐ น.

สัมภาษณ์ นายวิชัย อุ่นถิ่น, ประชาชนบ้านเวียงแก้ว หมู่ ๕ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ. เชียงราย, วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๓.๑๕ น.

สัมภาษณ์ นายสิน ลอพริ้อ, ลูกศิษย์พระครูบาบุญชุ่ม ชาวอำเภอแม่แตง จ.เชียงใหม่, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๔.๓๐ น.

สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่สงวน วงศ์สม, ผู้ใหญ่บ้านเวียงแก้ว หมู่ ๕ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน จ. เชียงราย, วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐, เวลา ๑๒.๓๐ น.

สัมภาษณ์ พระครูประยุตเจติยานุการ, รักษาการเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมดอยเวียงแก้วพระ ครูบาบุญชุ่มญาณส่วโร อ.เชียงแสน จ.เชียงราย, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๓๐ น.

สิงฆะ วรณสัย, สารประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑ “งาน แสดงหนังสือและนิทรรศการ, หนังสือพิมพ์ไทย” เชียงใหม่, สำนักพิมพ์ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์และพัฒนากาทางสังคมและวัฒนธรรม, (จดหมายเหตุ สมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๖.

สุเทพ สุนทรเมสัช, ทฤษฎีสังคมวิทยาธรรมมณ, เชียงใหม่ : บริษัท สำนักพิมพ์ โกลบอล วิชั่น จำกัด, ๒๕๔๐.

แสง จันทรงาม, ศาสนาในล้านนาไทย,พุทธศาสนาในล้านนาไทย, เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการ พิมพ์, ๒๕๒๓.

หนังสือที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์-พัทยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร , ๒๕๓๓.

อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎี และวิธีการของคลิปปอร์ต เกียร์ช, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร, ๒๕๕๑.

อนันท์ กาญจนพันธุ์, “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือ (๒๔๒๐-๒๕๐๙),” ในเศรษฐกิจภาคเหนือ ประเทศไทยปัจจุบันและอนาคต, กรุงเทพฯ: ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๓.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “เอกลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมล้านนาไทย, การศึกษาเพื่อการ สร้างสรรค์วัดพระธาตุลำปางหลวง” ในสัมมนาล้านนาอดีตศึกษาศิลปกรรม, เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริม

ศิลปกรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๔๒/๓๘๘.

อภิญา เพื่องฟูสกุล, **อัตลักษณ์**, กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขา สังคม
วิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

อมรา พงศาพิชญ์, **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชา สังคม**,
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

อรรถวิ ศรีสวัสดิ์, ภาพชุดลายเส้นฝีมือ, **ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาวัฒนธรรม**, ๒๕๑๒.

อุดม รุ่งเรืองศรี ปรีวรรต, **ไตรภูมิฉบับล้านนา** เชียงใหม่: หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและ วัฒนธรรม
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

Erlson, E.H, **Identity: Youth and crisis**, New York: W.W.Norton, 1968.

Fager, Robert J. and Jame Fadiman, **Personality and Personal Growth**. 2nd ed. New
York: Herper & Row, 1984.

<http://www.internetdict.com/th/answers/what-is-influence.htm>, 20 มิถุนายน ๒๕๕๙.

<http://www.lawamendment.go.th/index.php/definition-of-law/169-169>. 20 มิถุนายน
๒๕๕๙.

Rice, F. Philip, **The Adolescent : Development Relationship and Culture**. 8th ed.
Boston: Allyn and Bacon, 1996.

Ritzer, George, **Contemporary Sociological Theory**, 3rd ed. New York : McGraw-Hill,
Inc, 1992.

Ritzer, George, **Contemporary Sociological Theory**, p. 303-304.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา The Role and Connection Region of Most Venerable in Lanna

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวิโร, ผศ.ดร., กศ.ม., Ph.D., ดร.อรอนงค์ วุวงศ์, ศษ.ม., Ph.D.,
นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ พธ.บ., M.A.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบามหาเถระในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบามหาเถระในล้านนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่าย และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระในล้านนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสาร ตำรา ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑) ความมุ่งมั่นในการศึกษาธรรมวินัยและพระไตรปิฎกให้แตกฉานจนสามารถรวบรวมรจนาหรือจารึกคัมภีร์ไบลานและนำมาเผยแผ่ไว้มากมาย ๒) ปฏิบัติ จริยวัตรที่เรียบง่ายงดงามควรแก่การเคารพและบูชาเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความสันโดษ ความเสียสละ ๓) คุณสมบัติเฉพาะของคำว่า “ครูบา” คือ ความเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและสร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิถีการต่างๆ เพื่อสร้างพลังศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชน

๒. บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑) การรจนารวบรวมและจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎก อีกทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ๒) การจาริกไปในสถานที่ต่างๆ เพื่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ โดยร่วมกับวัดและชุมชนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกกรรม ๓) การเผยแผ่พุทธศาสนาไปสู่ดินแดนพุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยการก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ นอกจากนี้ มีการเทศน์และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓. อิทธิพล ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา เผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระในล้านนาพบว่า ๑) สร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมและคัมภีร์ไบลานโดยให้นักวิชาการหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาทำการปริวรรตคัมภีร์ไบลานและนำเอาองค์ความรู้นั้นมาเผยแผ่สู่สาธารณชนในรูปแบบต่างๆ ๒) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในจังหวัด และ เขตภาคเหนือเป็นการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนที่อยู่ห่างไกล อีกทั้งการสร้างวัตถุที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนในเขตภาคเหนือซึ่งถือว่าเชื่อมสัมพันธ์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน เช่น ถนน วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ อาคารและ

สถานศึกษา ๓) การสนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรในด้านการศึกษา เช่น พระภิกษุและสามเณรต่างชาติที่เข้ามาเรียนในประเทศไทย การสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการวางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป ๔) สร้างเครือข่ายด้วยการเผยแผ่หลักการในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยการจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ในเขตภาคเหนือซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชาติพันธุ์ อีกทั้งได้เผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไปยังประเทศต่างๆ ทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และอเมริกา

The objectives of this research were 1) to study the concept and characteristic way of Krubamahahera in Lanna, 2) to study the linkage role of cultural route of Krubamahahera in Lanna and 3) to analyze the relative influences and works towards education, dissemination, network building and Buddhist culture of Krubamahahera in Lanna. This work was a qualitative research by using documentary, text analysis. The results of the research were found as following:

1. The result of the study the concept and characteristic way of Krubamahahera in Lanna was found that they were intended learning the Dhammavinaya and Tripitaka clearly until collected or written the palm leaf and disseminated very much. 2) They had a good behavior that suitable to respect and worship for society as contentment, sacrifice. 3) The highlight of “Kruha” means a good practicing person, and made good building that was led to Buddhist dissemination by linking with various ways for made faith building to Buddhist.

2. The result of the study linkage role of cultural route of Krubamahahera in Lanna was found that 1) they had written, collected and recorded the Tripitaka scripture and the another Buddhist literatures. 2) They had pilgrim many places for building and constructing the religious places by joining with another monastery and community for making Buddhist center. 3) They had conducted cultural route by disseminating the Buddhism to another places in the abroad by establishing the Vipassana centers. In addition, they had also taught and trained the Vipassana.

3. The result of the analysis of the relative influences and works towards education, dissemination, network building and Buddhist culture of Krubamahahera in Lanna was found that 1) the abroad relative influences and his works had played role to the academic or the various educational institute come to study and translate the palm leaf and disseminate that body of knowledge to the public in various types. 2) They had constructed and reconstructed the important religious places in Buddhism in the North zone of Thailand that was made trust, relative linking of Buddhist culture to Buddhist namely; road, temple, Buddha image hall, pagoda, monk's residence and school. 3) They had supported Buddhist monk and

novice to get education and Buddhist successor make for Buddhist disseminating. 4) They had made the network by teaching the Vipassana and going on pilgrim various places as in the north zone of Thailand, Asia, Europe and America.

บทนำ (Introduction)

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกาด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ทั้ง ๗ ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรทรงกลมเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ตามยุคสมัยต่อไปนี้

พระโสณะและพระอุตตระได้เดินทางจากแคว้นมคธ เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยมีข้อสันนิษฐานว่า น่าจะมีศูนย์กลางอยู่บริเวณตอนกลางของไทยในปัจจุบัน โดยพิจารณาจากโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น

พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในสมัยนี้ เป็นนิกายเถรวาทดั้งเดิม โดยพุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาเลื่อมใสวาทเป็นพระภิกษุจำนวนมาก และได้สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการบูชา เรียกว่า สถูปรูปพองน้ำ เหมือนสถูปสาญจีในประเทศอินเดียที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้น โดยศิลปะในยุคนี้เรียกว่า ศิลปะทวารวดี

สมัยอาณาจักรอัยลาว ซึ่งเป็นอาณาจักรของบรรพบุรุษชาวไทยที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การยึดครองของชาวจีนอัน พระพุทธศาสนาในยุคนี้คาดว่าเป็นแบบมหายาน ในสมัยขุนหลวงม้าวกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในอาณาจักรอัยลาว ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับเอาพระพุทธศานามหายาน โดยการนำของพระสมณทูตชาวอินเดียมาเผยแผ่ ในคราวที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร พระสมณทูตได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง ทำให้หัวเมืองไทยทั้ง ๗๗ มีราษฎร ๕๑,๘๙๐ ครอบครัว เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานแทนเถรวาท

สมัยล้านนา ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พญามังราย ทรงสร้างราชธานีขึ้น ชื่อว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" ได้ตั้งถิ่นฐาน ณ ลุ่มแม่น้ำปิง ได้สร้างเมือง สร้างวัง และวัดขึ้น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ได้สร้างวัดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นฝ่ายคามวาสี และอรัญญวาสี จนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยาต่างก็มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาอย่างมาก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้ทำการสังคายนา

พระไตรปิฎกครั้งแรกในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันขึ้น ครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้รับทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรมและหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนากลายมาเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ยุคได้เป็นอย่างดี โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ ได้มีพระมหาเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูปทั้งที่เป็นนักปราชญ์ นักพัฒนา นักเผยแผ่ นักปกครอง จากเส้นทางสู่อาเซียน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภาพทางพระพุทธศาสนาระหว่างพระสงฆ์ในส่วนกลุ่มสายเถรวาททำให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นในบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากล้านนาสู่ดินแดนอาเซียนอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการสร้างคุณูปการอย่างยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาของพระมหาเถระในยุคล้านนา และเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ธรรมบาลาน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศาสนวัตถุ ประเพณีและวัฒนธรรมได้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้สืบทอด ศึกษา และสานงานการอนุรักษ์ ประเพณีศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของล้านนาได้เป็นอย่างดี ดังมีพระมหาเถระในล้านนา คือ

๑. พระสิริมังคลาจารย์ ท่านเป็นนักปราชญ์ล้านนาที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี ผลงานที่สำคัญของพระสิริมังคลาจารย์ คือ เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถทีปนี

๒. พระครูบากัญจน หรือครูบามหาเถร ท่านเป็นมหาเถระนักปฏิบัติที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภาคเหนือ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและภาษาบาลีจนแตกฉาน มีความสนใจทางด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน มุ่งศึกษาจนแตกฉาน สามารถเป็นครูสอนได้อย่างเชี่ยวชาญ ได้เขียนคัมภีร์ล้านนาไว้มากมาย จนมีชื่อเสียงโด่งดัง ท่านมีผลงานโดดเด่น ด้านวรรณกรรมล้านนา และการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ประเทศลาว

๓. ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ต้นบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ มีการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย ผลงานที่เด่นมากของครูบาศรีวิชัยก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครูบาศรีวิชัยได้รับคำเรียกร้องจากศรัทธาประชาชน ให้ช่วยดำริและจัดการเรื่องนี้ จึงเริ่มลงมือสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ณ เชิงดอยสุเทพด้านห้วยแก้ว โดยมี พลตรี เจ้าแก้ววันวรรฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นผู้จุดจบเป็นปฐมฤกษ์ ท่านมีความโดดเด่นด้านกัมมัฏฐาน และเผยแผ่ศาสนา ในแผ่นดินล้านนาอย่างมากมาย

๔. ครูบาบุญชุ่ม ท่านมีปฏิปทาในด้านการปฏิบัติธรรมตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร และมีผลงานโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สังคมวัฒนธรรม เชื่อมสัมพันธ์ทั้ง ๒ ประเทศ คือในประเทศไทย และประเทศพม่า

๕. ครูบาทอง หรือพระธรรมมังคลาจารย์ ท่านเปรียบเทียบกับดั่งเช่นเสาหลักในธรรม ช่วยทำให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา มีจิตใจสงบร่มเย็นเป็นสุข เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนสำหรับพระภิกษุ-สามเณรรุ่นหลังได้เจริญรอยตาม

ทั้งนี้จากการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ด้านศาสนาของล้านนา พบว่าพระมหาเถระดังที่ปรากฏนามทั้งหมด มีบทบาทในการเชื่อมโยง ด้านสังคมวัฒนธรรม และศาสนา ในภูมิภาคโดยการเดินธุดงค์ เผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน บางรูปแม้มรณภาพไปนานยังปรากฏคุณความดีที่เป็นประจักษ์ชัดถึงปัจจุบัน บางรูปยังมีชีวิตและดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาวัฒนธรรมในภูมิภาคทางคณะผู้วิจัย จึงสนใจศึกษาบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถระในล้านนา ดังกล่าว

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระมหาเถระในล้านนา
๒. เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระในล้านนา
๓. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถระในล้านนา

ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตการวิจัย

๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา

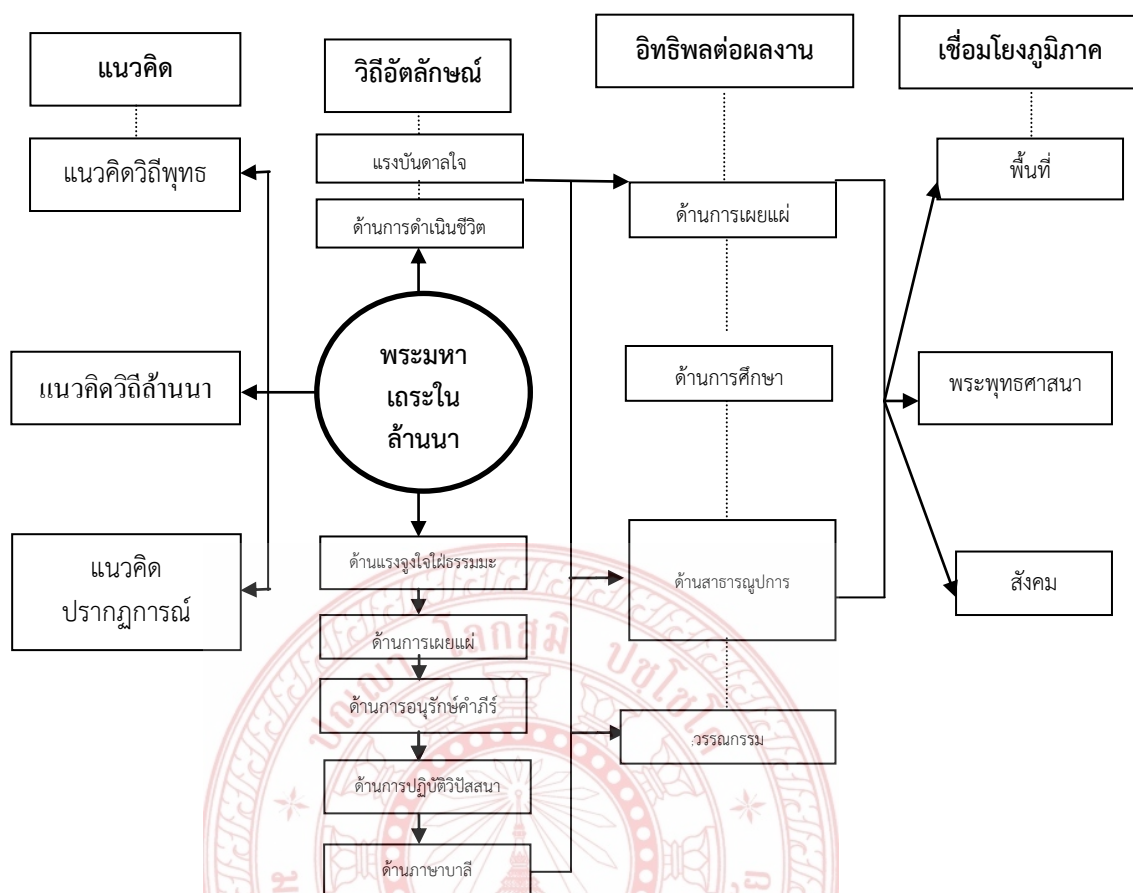
การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการวิจัยเชิงเอกสารกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และมุ่งศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้ คือศึกษาเนื้อหาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับมหาเถระในล้านนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการวิจัย ได้แก่ ประวัติและผลงานและเส้นทางการเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมของมหาเถระในล้านนาและการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป

๒) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information)

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสารประกอบกับการลงพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึก โดยลงพื้นที่ ดังนั้น คณะวิจัยจึงกำหนดพื้นที่ และประชากรคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) ดังนี้ จำนวนพื้นที่ ๘ จังหวัด ประกอบไปด้วย เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน โดยจำแนกประชากรที่เก็บข้อมูลดังนี้ พระสังฆาธิการจำนวน ๕๐ รูป เจ้าคณะจังหวัด ๕ รูป นักศึกษา จำนวน ๑๐ คน ผู้นำชุมชน ๓๖ คน ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน และนักวิชาการศึกษา จำนวน ๙ คน รวมประชากรทั้งหมด จำนวน ๑๒๕ รูป/คน

๓) กรอบแนวความคิด

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของ กระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

นิยามศัพท์

บทบาท หมายถึง การดำเนินงานของพระมหาเถระในลัทธิล้านนาในด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างสรรค์วัฒนธรรม, การสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม, การเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมและแนวคิดและวิธีอัตลักษณ์ครูบา

การเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินการเชื่อมโยงในการสร้างความสัมพันธ์ภาพของพระมหาเถระในลัทธิล้านนาในด้านการเผยแผ่, นักวิชาการศาสนา, วัฒนธรรม, การสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมจากประเทศไทยสู่ประเทศอาเซียน

พระมหาเถระล้านนา หมายถึง พระมหาเถระที่มีบทบาทและการสร้างความเชื่อมโยงพระพุทธศาสนาไปสู่ภูมิภาคอาเซียน ได้แก่ พระสิริมังคลาจารย์, ครูบามหาเถร, ครูบาศรีวิชัย, ครูบาบุญชุ่ม และครูบาทอง

วิธีการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๒. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสังฆาธิการ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป จำนวน ๘ จังหวัด โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งได้มาด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) จำนวน ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย ลำปาง แพร่ พะเยา น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

จังหวัด/ กลุ่ม ประชากร	เชียงใหม่	ลำพูน	เชียงราย	ลำปาง	แพร่	พะเยา	น่าน	แม่ฮ่องสอน	รวม
พระสังฆาธิการ	๑๕	๗	๓	๗	๙	๑	๑๑	๑	๕๐
เจ้าคณะจังหวัด	๑	๑		๑	๑	-	๑	-	๕
นักศึกษา	๕	-	-	-	-	-	๕	-	๑๐
ผู้นำชุมชน	๗	๖	๓	๖	๖	๑	๕	๑	๓๖
ประชาชนทั่วไป	๕	๑	๓	๑	๓	๑		๑	๑๕
นักวิชาการ	๓	๑		๑	๓		๑	-	๙
รวม	๓๑	๑๓	๑๑	๑๕	๒๓	๓	๑๖	๓	๑๒๕

๒. เครื่องมือในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยเน้นการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย ซึ่งเป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ สืบเคราะห์ข้อมูลเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ตามแนวทางการเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมของพระมหาเถระในล้านนาโดยใช้เครื่องมือที่สำคัญได้แก่แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลสถานภาพทั่วไป ได้แก่ ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ ตำแหน่ง อาชีพ และประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาประวัติและผลงานของพระมหาเถระในล้านนาเป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ สำหรับพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด นักศึกษา ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป และนักวิชาการการศึกษา ที่มีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับประวัติและผลงาน ของพระมหาเถระในล้านนา

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

๑) รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม ภูมิศาสตร์ เพื่อรวบรวมข้อมูลในการนำมาวิเคราะห์การเชื่อมโยงภูมิภาค และลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด นักศึกษา ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป และนักวิชาการศึกษา

๔. วิธีวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร (Document Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitation Research & Qualitative Research) ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปสาระสำคัญ ด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ ดังนี้

(๑) ความหมาย แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาค ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม และแนวความคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ของพระมหาเถระในประเทศไทยและในล้านนา

(๒) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒๕ รูป/คนโดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นที่อยู่ในเนื้อหากลุ่มเดียวกันในบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม ของมหาเถระในล้านนา

๒) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารและผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางภูมิภาคของมหาเถระในล้านนา

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของครูบา มหาเถระในล้านนา มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบามหาเถระในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบา มหาเถระในล้านนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระในล้านนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสาร ตำรา ผลการวิจัยพบว่า

๑. พระสิริมงคลจารย์

๑.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมงคลจารย์

๑) ประวัติพระสิริมงคลจารย์ หลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบันที่นักวิชาการได้ศึกษาและรวบรวมเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานทางวรรณกรรมยังมีข้อมูลไม่ชัดเจน เป็นการคาดคะเนและตั้งสันนิษฐานเอาไว้ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีข้อคิดเห็นเป็น ๒ นัยหนึ่ง กล่าวว่า ชีวประวัติของพระสิริมงคลจารย์มาจากตำนานพื้นบ้าน อีกนัยหนึ่งเป็นการสันนิษฐานจากการนำคำภีร์หรือวรรณกรรมที่พระสิริมงคลจารย์ได้ทำการลงบันทึกเอาไว้ในส่วนท้ายของคำภีร์และวรรณกรรมนั้นๆ พบว่า

ชีวประวัตินัยที่หนึ่ง ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมงคลจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” นามเดิมของท่าน คือ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่

หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ้าครุฑและคลอบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น เมื่อท่านมีอายุ ๑๓ ขวบท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนาราม ซึ่งกรมศิลปากรเป็นผู้พิมพ์ กล่าวว่า มีเรื่องราวของวัดเก่าแก่ในหมู่บ้านตำหนักในคัมภีร์ใบลานเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๖๔ เรียกชื่อวัดนี้ว่า เวฬุวนาราม อาศัยเหตุที่วัดนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณกอไผ่ ๙ กอ จึงมีชื่อเรียกตามความนิยมของชาวบ้านว่า วัดไผ่ ๙ กอ และเป็นวัดที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ขอร้องให้พวกชาวบ้านสร้างให้เมื่อท่านอายุได้ ๑๓ ปี และบรรพชาเป็นสามเณรจนกระทั่งท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุก็ยังจำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนารามแห่งนี้ อันสิริมังคลาจารย์นั้นเป็นนามสมณศักดิ์ซึ่งพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งให้

ชีวประวัติตอนที่สอง ที่ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรม พระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ เป็นการตั้งสมมติฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.๑๙๘๕ – ๒๐๓๐) เป็นผลงานเรื่องสุดท้ายของท่าน แสดงว่าท่านคงจะมรณภาพหลังจากที่รจนามังคลัตถที่ปณีสำเร็จเพียงไม่กี่ปีต่อมาในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ รัชสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๘๑)

๒) ผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาชีวประวัติและนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษาของพระสิริมังคลาจารย์ในเบื้องต้นนั้น ทำให้คณะผู้วิจัยใคร่จะศึกษาและวิเคราะห์ด้านความเป็นอัจฉริยะภาพของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแต่งวรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่องประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสะกฏิกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้ บ่งบอกถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยะภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม

เป็นการแต่งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา ฎีกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวางไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้งอ้างข้อมูลที่มาจากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน

ผลงานด้านวรรณกรรมของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการศึกษาแผนกบาลี ซึ่งได้นำคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถที่ปณี สร้างเป็นหลักสูตรให้กับพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเรียนการแปลจากภาษาบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษามาตราบนานถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังเป็นการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอธิบายเพื่อให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตให้ประสบพบกับความเจริญงอกงามหากเดินตามและปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวถึง

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมงคลอาจารย์ ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีจริยาวัตรที่ควรแก่การเคารพกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ จากชีวประวัติประกอบกับผลงานด้านวรรณกรรมของท่าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่านได้อย่างชัดเจน ท่านได้ฉายแสงแห่งความเป็นปราชญ์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ขวบ ในการถวายนามเข้ามาบวชเป็นสามเณร และมีความตั้งใจจนขวนขวายขยันหมั่นเพียรเรียนศึกษาภาษาบาลี จนมีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎกอย่างแจ่มแจ้ง และนำความรู้ความสามารถในภาษาบาลีนำหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกมาสาธยายอธิบายขยายทำความเข้าใจด้วยการแปลจากภาษาบาลีมาสู่ภาษาไทยและภาษาล้านนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจใฝ่เรียนรู้พระพุทธศาสนาได้ศึกษาได้เรียนรู้กัน จากแนวคิดและความตั้งมั่นที่ท่านมีต่อพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษาถึง ๔ เรื่อง ๔ วรรณกรรมด้วย โดยท่านใช้ระยะเวลาในการรจนาเพียง ๗ ปี ภายใต้การดำรงตนแบบสมณะ เรียบง่ายสันโดษ ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ (ปัจจุบันเรียกว่าวัดตำหนักหรือวัดสิริมงคลอาจารย์)

๑.๒ บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์

๑) บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อศึกษามากนับตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนาเอาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๖๐ – ๒๐๗๘ โดยประมาณ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งท่านได้รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ชื่อ เวสสันดรทีปนี จักกวาททีปนี สังขยาปกาสุกิกา และมังคลัตถทีปนี มาโดยลำดับ จวบจนท่านมรณภาพลง วรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนาขึ้นคณะสงฆ์ไทย นับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้กำหนดให้ มังคลัตถทีปนี เป็นหนึ่งในหลักสูตรปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ต้องศึกษา มังคลัตถทีปนี เปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกของวงการการศึกษาไม่เฉพาะในประเทศไทยหรือคณะสงฆ์ไทยเท่านั้น แต่เป็นวงการการศึกษาทั่วโลกที่ยอมรับและกล่าวขานกันเป็นอย่างมาก ปัจจุบันถูกนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ มากมาย เพราะฉะนั้นผลงานของท่านจะเป็นหลักฐานสำคัญและช่วยอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการการศึกษาและพัฒนาการการเผยแผ่พระพุทธศานานับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

๒) การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์ หลักการและวิธีการการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์ เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการศึกษา ที่ท่านได้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกจารึกไว้ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลีสันสกฤต มาแปลเป็นบาลีภาษาไทย และภาษาบาลีล้านนา พร้อมทั้งอธิบายและขยายใจความสำคัญๆ ให้ปรากฏแก่พุทธศาสนิกชนที่สนใจใคร่ศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านมาทางวรรณกรรม เพราะฉะนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์ ในรูปแบบของผลงานทางวรรณกรรมอันทรงคุณค่าแก่การศึกษานี้ เป็นการสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามสืบต่อไปตราบนานเท่านาน

๓) การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์ กระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์นั้น วิเคราะห์ได้จากอิทธิพลและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี หรือเวสสันดรชาดก และมังคลัตถทีปนี ซึ่งถือ

ว่าเป็นวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทำให้วัฒนธรรมทางสังคม กล่าวคือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสันติสุขของประชาชน อาจเป็นการเชื่อมโยงหรือได้รับอิทธิพลมาจาก เวสันตรทีปนี ที่กล่าวถึงการทำบุญให้ทานของพระเวสันตร ที่มีความปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล มาเป็นตัวเดินเรื่องทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งในล้านนาและในเอเชียอาคเนย์ ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวัฒนาตราวจนถึงปัจจุบัน อนึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจาก คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตให้ประสบพบความสุขและความเจริญองามต่อไปจงเจกบุคคล และพหุบุคคล โดยมีหลักเกณฑ์ที่ว่า การไม่คบคนพาล เลือคบนักปราชญ์ราชบัณฑิต รู้เคารพบูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น การบูชาด้วยการบำรุงเลี้ยงบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่มีพระคุณต่อตนเอง รู้จักเสียสละ สงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา ญาติพี่น้องตลอดจนสังคมประเทศชาติ และรู้จักประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่กาลและเวลา หากเราดำเนินตามหลักการดังกล่าวชีวิตก็จะประสบกับความสงบสันติสุขอย่างแน่นอน

๒. ครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ)

๒.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ)

๑) ประวัติครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ) เป็นพระมหาเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ท่านเกิดหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ได้ประมาณ ๘ ปี ซึ่งในสมัยนั้นการปกครองฝ่ายเหนือยังอยู่ฐานะประเทศราช โดยมีราชวงศ์ “เจ้าเจ็ดตน” ของพระยาภาววิละเป็นผู้ปกครองนครเชียงใหม่และแผ่นดินล้านนา ดังนั้นครุบามหาเถระ จึงมีชีวิตอยู่ในระหว่างการปกครองของเจ้าผู้ครองนครที่สำคัญทั้งเชียงใหม่และเมืองแพร่ ได้แก่พระยาภาววิละ (พ.ศ. ๒๓๒๓ - ๒๓๕๖) พระยาธัมมลังกา (พ.ศ. ๒๓๕๖ - ๒๓๖๔) พระยาคำพิน (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๓๖๗) พระยาพุทธวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๘๙) พระเจ้ามหาไทรประเทศ (พ.ศ. ๒๓๘๙ - ๒๓๙๖) พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๑๓) และมีเจ้าหลวงอินทวิชยราชาเจ้าหลวงเมืองแพร่เป็นผู้ครองนครเวียงโกศัย ครุบามหาเถระ ถือกำเนิดในเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในวัยเด็กมีชื่อเล่นว่าปอย ต่อมาได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดศรีชุม จังหวัดแพร่ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ โดยมีนายหอหน้าเป็นเจ้าภาพผู้อุปการะและให้การอุปถัมภ์ ได้รับฉายาว่า “กัญจน ภิกขุ” จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนาธุระยังเมืองเชียงใหม่ พม่า จนมีความแตกฉานในพระธรรมวินัย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ และได้เดินทางไปรวบรวมคัมภีร์ธรรมทั้งในเมืองเชียงใหม่ เมืองนันทบุรี เมืองหลวงพระบาง หลังจากนั้นได้รวบรวมคัมภีร์ทั้งหมดมาเก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ รวมคัมภีร์ที่ครุบามหาเถรรวบรวมทั้งหมดประมาณ ๘,๘๔๔ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ในบั้นปลายชีวิตท่านได้เดินทางไปจำพรรษา ณ เมืองระแหง จังหวัดตาก และได้มรณภาพลง ณ ที่นั่น สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี

๒) ผลงานของครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ)

(๑) ผลงานของครุบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครุบามหาเถระ) ด้านการปกครอง กล่าวคือ ท่านได้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคือ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์

เมืองเชียงใหม่ โดยได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเชียงใหม่ ในขณะนั้น อีกทั้งตำแหน่ง ครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี ท่านก็ได้รับเมื่อครั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ รวมถึงการได้รับการดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกธรรมที่สำคัญในปัจจุบันอีกด้วย

(๒) ผลงานของครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ด้านการรวบรวมและสร้างคัมภีร์ใบลาน ซึ่งท่านได้จารึกแสงบุญไปยังเมืองต่างๆ เพื่อชักชวนพระสงฆ์เจ้าผู้ปกครอง และฆราวาสทั่วไปผู้มีความรู้มาจาร (จารึก) ความรู้แขนงต่างๆ ในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) เพื่อเก็บรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา โดยท่านได้เดินทางไปเก็บรวบรวมและสร้างคัมภีร์ใบลานทั้งในเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ และเมืองหลวงพระบาง และนำเอาคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นมาเก็บรักษาไว้ ณ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ จำนวน ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน โดยที่มีทั้งคัมภีร์ธรรมและคัมภีร์ศาสตร์แขนงต่างๆ จนทำให้วัดสูงเม่นมีคัมภีร์ธรรมใบลานมากที่สุดในปัจจุบัน

(๓) ผลงานของครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ด้านการก่อสร้าง นอกเหนือจากการรวบรวมคัมภีร์ใบลานแล้วนั้น ท่านยังได้สร้างถาวรวัตถุต่างๆ มากมาย ดังเช่น การร่วมกับพระมหाराชครูวัดสวนดอกบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ ก่อสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ สร้างหอไตรวัดสูงเม่น สร้างวัดศรีดอก หล่อระฆังกังสดาลใหญ่ที่วัดพระสิงห์ สร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะแกะสลักพระพุทธรูปปางต่างๆ และสร้างวัดดอนแก้ว

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

ครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์โดดเด่นหลายด้าน ซึ่งจากการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

(๑) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา

ครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือได้ว่าเป็นผู้ที่ใคร่ในการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประวัติของท่านในเรื่องของการศึกษา เป็นผู้ที่เรียนรู้ได้ไว และมีไหวพริบปฏิภาณทั้งในด้านของคันธุระและวิปัสสนาธุระ ในสมัยที่ท่านเป็นสามเณรได้ไปศึกษาจากครูบาอาจารย์หลายๆ ท่าน เช่น ครูบาอุตมา วัดศรีชุม เวียงโกศัย และได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนาธุระในเมืองเชียงใหม่ และเมืองพม่า มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและพระธรรมวินัยจนได้รับการยกย่องให้เป็นประธานสังคายนา ณ เมืองเชียงใหม่

(๒) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

ครูบาศรีวิชัย อรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) เป็นปฐมครูบาที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เป็นพระอาจารย์ของครูบาศรีวิชัย มีอุปนิสัยรักความสันโดษ ไม่สะสมทรัพย์สิน ในบั้นปลายชีวิตท่านได้ปลีกวิเวกไปละสังขารยังเมืองระแหง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ แสดงถึงความรักในความสันโดษ ไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดการจัดพิธีศพของท่าน ถึงแม้ว่าท่านจะมีผู้คนเคารพนับถือมากมาย แต่ท่านก็เลือกที่จะเดินทางไปยังเมืองระแหง จังหวัดตาก อันเป็นเสมือนการเดินทางตามพระพุทธองค์ที่เสด็จไปดับขันธปรินิพพานยังเมืองกุสินารา ที่เป็นเมืองเล็กๆ น้อย

(๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการจาริกคัมภีร์ใบลานและนำมาเผยแผ่

ครูบามหาเถระ เป็นผู้ที่มีสติปัญญาอันเฉียบแหลม ได้ศึกษาพระธรรมจนแตกฉานถึงขั้นญาณสมาบัติขั้นสูงและมีความรอบรู้เรื่องราวต่างๆ มากมาย ท่านได้จาริกไปยังเมืองต่างๆ เป็น

นักบุญแห่งล้านนาองค์หนึ่ง ในระหว่างที่เดินทางไปยังวัดต่างๆ ทั้งในจังหวัดแพร่และจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ท่านได้ชักชวนพระสงฆ์และฆราวาสผู้มีความรู้ให้มาจาร (จาริก) ความรู้แขนงต่างๆ ลงในใบลาน และทำการสังคายนา (รวบรวม) ทั้งในดินแดนล้านนา คือ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง รวมคัมภีร์ใบลานทั้งหมดที่ท่านได้รวบรวม ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน เพื่อเก็บรักษาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

๒.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบา महाเถระ)

๑) บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครูบา महाเถระ)

(๑) ในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๓๖๐ เดินทางไปศึกษาด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ประเทศพม่า และได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและบรมธาตุจากพม่ามาประดิษฐาน และสร้างเจดีย์วัดมหาโพธิ์ เวียงโกศัย จังหวัดแพร่

(๒) ปี พ.ศ.๒๓๖๙ (จ.ศ.๑๑๘๘) ชักชวนพระมหาราชครู และพระมหาเถระในเชียงใหม่ตรวจสอบและรวมรวบพระไตรปิฎก โดยเฉพาะคัมภีร์วินัยและอรรถกถาที่บกพร่องมาเขียนเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้หลักธรรมศาสนาทางพระพุทธศาสนามีความมั่นคง โดยที่เจ้าหลวงแผ่นดินเย็น พุทธวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ และได้ฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

(๓) ในปี พ.ศ.๒๓๗๐ – ๒๓๗๗ ครูบากัญจนอรัญญาสิ ได้ชวนพระมหาราชครูวัดสวนดอกช่วยกันสังคายนาพระไตรปิฎก และตั้งฉลองธรรมที่วัดพระสิงห์และร่วมกันบูรณะหอไตรวัดพระสิงห์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าโลกราชและต่อมาได้กลับไปบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ในสมัยพระเจ้ากาวิโรศ ประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๒

(๔) ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ (จ.ศ.๑๑๙๐) หลังจากทีครูบาได้ร่วมรวบรวมคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว เจ้าอินทวิชัยราชา เจ้าผู้ครองเมืองโกศัย (แพร่) ได้ขออาราธนานิมนต์ท่านกลับไปยังเมืองแพร่ เพื่อนำคัมภีร์ธรรมไปยังวัดสูงเม่น

(๕) ปี พ.ศ.๒๓๗๖ (จ.ศ.๑๑๙๕) ครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ ได้เดินทางไปยังเมืองนันทบุรีหรือเมืองน่าน เพื่อร่วมสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆ ที่วัดช้างค้ำ (วัดจางก้า) ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึก ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานจังหวัดน่าน

(๖) ในปี พ.ศ.๒๓๗๙ ครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ ได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิชุนราช จนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนในเมืองหลวงพระบางเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ และคณะผู้ศึกษาจากวัดสูงเม่น ที่ได้ศึกษาเพิ่มเติมจากศิลาจารึกวัดวิชุนราช ๒ แผ่น ซึ่งค้นพบในปี พ.ศ.๒๔๓๐ ที่วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานเมืองหลวงพระบาง) พบว่า ได้มีการกล่าวถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมและพระไตรปิฎกของครูบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ

(๗) ในปี พ.ศ.๒๔๐๓ ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระได้ร่วมกับพระเจ้ากาวิโรรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ร่วมกันหล่อกังสดาลที่วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และนำกลับไปถวายไว้ที่พระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน

(๘) ตลอดระยะเวลาที่ท่านดำรงชีวิตอยู่นั้นนอกเหนือจากบทบาทในด้านการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ไบลานแล้วนั้น ท่านยังมีบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การเป็นผู้นำในการก่อสร้างถาวรวัตถุทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองแพร่ อาทิ เช่น การสร้างวัดสวนดอก สร้างหอไตรวัดสูงเม่น สร้างวัดพระธาตุดอนแก้ว ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ มหาเถระ ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากที่สุดท่านหนึ่ง โดยท่านได้เป็นผู้นำบุญหรือผู้ชักชวนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระศาสนา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทำให้ท่านได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๒) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

การเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) โดยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๐ -๒๕๐๕ ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ ได้บำเพ็ญกิจในเขตล้านนาประเทศพม่า และเมืองหลวงพระบาง โดยที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในการช่วยชำระพระไตรปิฎกรวมถึงการสร้างคัมภีร์ธรรมอธิบายพระไตรปิฎก โดยเป็นผู้นำในการชำระพระไตรปิฎก และการสร้างคัมภีร์จากที่ต่างๆ แล้วนำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งเหตุผลหลักก็เพื่อที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน นอกจากนี้ท่านยังได้บูรณะและสร้างวัดอีกจำนวนหลายวัดในเขตจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะในอำเภอสูงเม่น ในปัจจุบัน วัดสูงเม่นถือว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ไบลานอันเป็นผลงานของครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระมากที่สุดในโลก เพราะมีจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ ใบลาน และมีพิธีการรักษาคัมภีร์ โดยการจัดให้มีเทศกาลตากธัมม์ ซึ่งเป็นการดูแลคัมภีร์ไบลานและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้นกล่าวโดยสรุปท่านได้ใช้ธรรมะเป็นตัวเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมไปยังเมืองต่าง ๆ นั้นเอง

๓) วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ (ครูบามหาเถระ)

ครูบากัญจนอรัญญาสิมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) เป็นพระมหาเถระที่มีบทบาทอย่างมากในอดีต โดยเฉพาะบทบาทด้านการรวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์ไบลาน หรือการเป็นประธานสังคายนาและบทบาทในด้านการสร้างถาวรวัตถุ โดยที่เส้นทางที่ท่านได้จาริกไปประกอบไปด้วย เมืองพม่า เมืองเชียงใหม่ เมื่อน่าน เมืองหลวงพระบาง เมืองระแหง และเมืองแพร่ ท่านเป็นผู้ที่ริเริ่มชักชวนให้เจ้าเมืองรวมถึงประชาชนในแต่ละเมืองได้ร่วมกันจาริกคัมภีร์ธรรม ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน โดยอาศัยความเชื่อที่ว่า การจาริกคัมภีร์ธรรม เป็นการทำบุญที่ได้านิสงส์มาก เสมือนเป็นการสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ดังนั้นเมื่อท่านเดินทางไปเมืองเชียงใหม่ เมื่อน่าน เมืองหลวงพระบาง จึงได้รับการต้อนรับและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จนทำให้สามารถรวบรวมคัมภีร์ที่ได้รวบรวมและจัดสร้างมาเก็บรักษาไว้ที่เดียวกันและริเริ่มให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมการ

ตากธัมม์ เพื่อเป็นการดูแลรักษาคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นไม่ให้เกิดความชำรุด ดังที่ปรากฏที่วัดสูงเม่นในปัจจุบัน

๒.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่และการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑) อิทธิพลความสัมพันธ์ของของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการศึกษา

จากผลงานทั้งหมดของครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ปัจจุบันถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอย่างยิ่งของประชาชนในจังหวัดแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาษาล้านนา และการศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดสูงเม่นถือเป็นศูนย์กลางของการศึกษาวิชาการในปัจจุบันวัดสูงเม่น ได้กลายเป็นแหล่งศึกษามรดกวัฒนธรรมแหล่งรวมวรรณกรรมล้านนาที่ถือว่ามีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดในโลก มีนักศึกษาและประชาชนที่สนใจได้เข้ามาศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่วัดสูงเม่นอย่างไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีการเข้ามาศึกษาและทำการปริวรรตคัมภีร์ใบลานจากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง ตลอดจนถึงนำเอาองค์ความรู้ที่ได้รับมาเผยแพร่สู่สาธารณะชน ทำให้คัมภีร์ใบลานของวัดสูงเม่นเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ซึ่งทำให้มีผู้สนใจในด้านอักษรศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก เช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันธรรมชัยหอสมุดแห่งชาติ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก และผู้สนใจทั่วไปเข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ถือเป็นพระสงฆ์ที่มีอิทธิพลอย่างมากที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีต ซึ่งเมื่อท่านได้เดินทางไปเมืองใดก็จะได้นำสร้างคัมภีร์ใบลานรวมถึงถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงเปรียบเสมือนพระธรรมทูตที่ได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังเมืองต่างๆทั้งในและต่างประเทศ โดยอาศัยความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อท่านร่วมกันสร้างผลงานทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมากมาย และนำมาเก็บรักษารวมกันที่วัดสูงเม่น ดังนั้นในแง่ของอิทธิพลความสัมพันธ์ของท่านที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีอยู่มาก เพราะในสมัยก่อนพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้แตกฉานในพระธรรมวินัยยังมีไม่มาก เมื่อครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) จาริกไปในที่ใดก็จะมีผู้คนมาคอยต้อนรับเป็นเสมือนแสงสว่างให้กับชาวพุทธ ดังนั้นจึงถือได้ท่านมีอิทธิพลทั้งในอดีตและปัจจุบันในแง่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในอดีตท่านเผยแผ่พระศาสนาด้วยตัวเอง โดยการปฏิบัติให้เห็น และสร้างสรรค์ผลงานไว้ จนในยุคปัจจุบันผลงานของท่านก็ยังคงมีความสำคัญ และกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของไทย อาจกล่าวได้ว่าหากไม่มีการรวบรวมคัมภีร์ธรรมและถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระ ก็จะไม่มีความรู้ที่สำคัญในปัจจุบันเช่นกัน

๓) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ (ครูบามหาเถระ) ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในอดีตการที่ครุบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ (ครุบามหาเถระ) ได้เดินทางไปยังเมืองต่างๆ นั้นสามารถสรุปถึงวัตถุประสงค์ของการเดินทางไปดังต่อไปนี้ คือ ๑) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเมืองที่มีอำนาจ ๒) เดินทางไปเพื่อสร้างเครือข่ายกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต ๓) เดินทางเพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการสร้างคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเส้นทางที่ท่านได้เดินทางไปสร้างเครือข่ายนั้นมีทั้งในดินแดนล้านนา และต่างประเทศคือ เมืองพม่า และเมืองหลวงพระบาง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมายจากการเดินทางของท่านในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นของประชาชน รวมถึงการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้จาก วัฒนธรรมประเพณีต่างๆที่เกิดขึ้น อาทิ เช่น ประเพณีตากธัมม์ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของผลงานของครุบากัญจนอรัญญาสิมहाเถระ ที่มีต่อประชาชนในยุคหลัง ที่ตั้งใจจะอนุรักษ์ผลงานของท่านไว้ เพื่อให้สมกับเจตนารมณ์ของท่านที่มีความต้องการที่จะสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั่นเอง

๓. ครุบาศรีวิชัย

๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบาศรีวิชัย

พระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นผู้มีบทบาทด้านนักบุญเป็นด้วยข้อวัตรปฏิบัติที่แสดงออกให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็นและสัมผัสได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนการที่พระครุบาศรีวิชัย นั้นได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียรภาวนาสิกขาวิสัย ตามลอยพระบรมศาสดาด้วยข้อวัตรปฏิบัติเสริมบุคลิกภาพความน่าเลื่อมใสอันเป็นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ตนบุญ” ด้วยจริยวัตรอันเคร่งครัดที่ปรากฏให้บุคคลที่ได้พบเห็นมีความศรัทธาเลื่อมใสและลักษณะที่เป็นความสันโดษเคร่งในการรักษาศีลวินัยละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งที่สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ที่ได้พบเห็นจึงมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก จากการบำเพ็ญบารมีตนบุญแล้วยังเป็นการเพิ่มความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมอันวิเศษของตนบุญที่ได้จากผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธายกย่องให้มีบทบาทแห่งการบำเพ็ญบุญด้วยคำอธิฐานบารมีของพระครุบาศรีวิชัย ได้ตั้งปรารถนาขอให้ได้ถึงซึ่งธรรมะที่ยึดเหนี่ยวไว้คือพระนิพพานสิ่งเดียว การตั้งสัจจะอธิฐานเป็นสัจจะวาจาที่มั่นคงและตั้งสัจจะอธิฐานของพระครุบาศรีวิชัย เพื่อความสำเร็จนับได้ว่ามีความสำคัญมิใช่น้อยเพราะได้แสดงความสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้ที่ถูก ยกย่องว่ามีบทบาทนักบุญแห่งล้านนา

โดยมีแนวข้อวัตรปฏิบัติของพระครุบาศรีวิชัย จึงส่งเสริมลักษณะอันน่าเลื่อมใสของศรัทธาประชาชนที่เคารพโดยเฉพาะชาวพื้นเมืองกลุ่มชาวเขาซึ่งจะยอมรับนับถือพระครุบาศรีวิชัย ที่เรียกว่า “ตนบุญ” เป็นกลุ่มแรกก็ว่าได้ และบุคคลที่มีบทบาทตนบุญที่ได้สร้างสมมาแต่ชาติปางก่อนผลบุญยังประโยชน์สุขสามารถแบ่งปันให้กับผู้ที่ยอมรับจากผู้อื่น ผู้มีบุญจึงเป็นที่น่าสนใจที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้อื่นประกอบกับความเชื่อของชาวล้านนาที่ถูกนำมาเรียกผู้มีบุญกับพระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย

๓.๒ บทบาทการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของครุบาศรีวิชัย

บทบาทของครุบาศรีวิชัย ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนาเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนักบุญในการบูรณปฏิสังขรณ์ซากปรักหักพังของศาสนสถานต่าง ๆ ซึ่งมีแนวคิดเรื่องสะสมบุญ เพื่อให้ได้บรรลุเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า การจาริกแสวงบุญในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เรียกว่า

ลำนนาของ พระครูบาศรีวิชัย เปรียบได้ว่าการแสวงหาพุทธศาสนาพุทธภูมิ คือการหมายเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้ง สถานที่พระครูบาศรีวิชัยจริงไปบูรณะนั้นส่วนมากเป็นโบราณสถานวัดเก่าแก่ทางลำนนาที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้างขาดการบำรุงรักษาของผู้คนที่ได้รับการบูรณะจากพระครูบาศรีวิชัย คือวัดจามเทวี และวัดบ้านปางในจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดสวนดอกกับวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาธาราม จังหวัดลำปาง

การจาริกแสวงบุญในการไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เหล่านี้ นับว่าเป็นกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ ซึ่งความเคลื่อนไหวทางด้านศาสนา อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกการบูรณปฏิสังขรณ์อันเป็นอุดมคติของตนบุญที่ช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งในการจาริกแสวงบุญไปฟื้นฟูสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ การไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครูบาศรีวิชัย จึงเปรียบได้กับการเดินธุดงค์ทั่วลำนนา และเพื่อเป็นการสะสมบุญอย่างหนึ่ง การที่พระครูบาศรีวิชัยได้รับการยกย่องว่าเป็นตนบุญเป็นเพราะการนำผู้คนไปบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนาสถานอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวลำนนา และขณะเดียวกันในฐานะที่มีบทบาทตนบุญก็กลายเป็นศูนย์กลางดึงดูดให้ผู้คนที่เคารพศรัทธาเลื่อมใสเป็นจำนวนมากมาร่วมทำบุญกับ “ตนบุญ” ชาวลำนนาเชื่อว่าจะได้อานิสงส์ผลบุญมากกว่าปกติ โดยการมาทำบุญกับผู้มีบุญ

๓.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่าย และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย

จากการวิเคราะห์ผลกระทบความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษาการเผยแผ่การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบาศรีวิชัย วัดที่สำคัญของบ้านเมืองจนล่วงถึงปี พุทธศักราช ๒๔๖๓ นับเป็นครั้งแรกในแผ่นดินลำนนา ที่ผู้นำในการบูรณะไม่ใช่ผู้ครองนคร หากแต่เป็นพระภิกษุที่ชาวลำนนานับถือและศรัทธา นามว่าพระครูบาศรีวิชัย ปฏิพาหรือวิถีปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัยที่เคร่งครัดในศีลและวิปัสสนากรรมฐานได้ส่งผลให้ชาวลำนนามีความเลื่อมใสศรัทธาในตัวพระครูบาศรีวิชัยอย่างแน่วแน่มากกว่าเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ใดๆ ที่ปั่นป่วนอยู่และวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญประจำจังหวัดต่างๆ ทั้ง ๖ วัดที่ พระครูบาศรีวิชัยได้เคยไปบูรณะได้ถูกเลือกให้เป็นสถานที่สร้างสถูปเก็บอัฐิของท่านพระครูบาศรีวิชัย คือวัดจามเทวี และวัดบ้านปางในจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาธาราม จังหวัดลำปาง ในวันนี้ ภายหลังจากมรณภาพของท่านพระครูบาศรีวิชัย สิ่งที่ยังเหลืออยู่สถูปบรรจุอัฐิธาตุและหลักธรรมคำสอนที่เป็นแนวทางให้ชาวพุทธได้ปฏิบัติกับวัดวาอารามที่เปรียบเหมือนกับจักรกฤษณของศาสนาที่ชาวลำนนามีต่อตนบุญผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่าครูบาศีลธรรมหรือ พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระครูบาศรีวิชัย มีบทบาทสงฆ์ในอดีตตามรอยพระศาสดา จาริกแสวงบุญเพื่อเทศนาธรรมแก่ พุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจ พระสงฆ์หลายรูปเป็นที่เคารพศรัทธาพระสงฆ์เป็นทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณพัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตของผู้คนพัฒนาวัดวาอารามเขตโบราณสถาน แต่ในยุคบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “การพัฒนา” หากมองย้อนไปในอดีต พบพระสงฆ์ผู้ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน และโดยเฉพาะภาคเหนือ ไม่มีใครไม่รู้จัก “นักบุญลำนนา” ผู้กอบด้วยศิลปปฏิบัติและวิปัสสนากรรมฐานนั้น นามว่า “ครูบาศรีวิชัย” พระนักพัฒนาซึ่งเป็นที่

เคารพศรัทธาของคนล้านนา แต่ที่มากกว่านั้นคือ เรื่องราว บทบาทคุณงามความดีที่พระครูบาศรีวิชัย ประพฤติปฏิบัติ “ครูบาศรีวิชัย” เป็นที่รู้จักและเคารพศรัทธาในฐานะที่พระครูบา ศรีวิชัย มีบทบาท ถือได้ว่าเป็นปูชนียบุคคลที่สำคัญที่มีความพิเศษ เป็นที่ยอมรับว่าเป็นตนบุญแห่งล้านนา เมื่อชาวล้านนาทราบถึงข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย หลักปฏิบัติข้อปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย “ตนบุญ” ล้านนาว่าเป็น “นักบุญ” อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ อาจพบว่าการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย พระครูบาศรีวิชัย หรือ ครูบาศีลธรรม แต่ท่านมักเรียกตนเองว่า พระชัยยาภิกขุ หรือ พระศรีวิชัยชนะภิกขุ ที่รู้จักกันทั่ว ล้านนา

ครูบาศรีวิชัย จากการศึกษาในบทบาทของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย จากบทบาทนัก แสวงบุญ หรือที่เรียกว่านักบุญแห่งล้านนาในอดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่า “ตนบุญ” หรือนักบุญ ล้านนานั้นจะมีภาพแห่งตนบุญ ของพระครูบาศรีวิชัยอย่างเด่นชัดว่าจากผู้ที่ศึกษาพบว่าการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานแห่งล้านนาจะสังเกตได้มีประเด็นต่อไปนี้

๑. พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ไม่ได้เป็นครูบาที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ได้ มีแต่ความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและในความเป็นไปเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของผู้เคารพศรัทธา “ตนบุญ” ที่ได้ปรากฏในบริเวณแต่ละท้องถิ่นของตนบุญของทุกกลุ่มในสังคมล้านนา อาจจะมีมองเห็นภาพลักษณ์ของพระครูบาศรีวิชัย หรือที่รู้จักกันในนามตนบุญ “ผู้วิเศษ” ในฐานะนักบุญที่มาจากความเป็นนักบุญที่มีความปฏิบัติดี ข้อวัตรปฏิบัติทั้งดงามที่มีอำนาจที่พิเศษกล่าวเหนือมนุษย์ อันความศรัทธาของผู้คนที่เชื่อว่าตนบุญคือผู้วิเศษ ที่มีความสามารถจะกระทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้สำเร็จโดยอาศัยพื้นฐานความศรัทธาของผู้คนที่พบเห็นและได้ยินชื่อเสียงกิตติคุณของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ที่มีความตั้งใจในการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

๒. ความเป็นไปเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดวิธีการของ “ตนบุญ” จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพความมีศรัทธาของสังคมล้านนาในการจรริกแสวงบุญและบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามโบราณศาสนสถานสมบัติของพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่ที่มีความเชื่อตามตำนานความเป็นมาในอดีตที่เกี่ยวข้องการเสด็จมาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะสังเกตได้ว่าจะเป็นวัดร้างหรือที่ชำรุดทรุดโทรมขาดความเอาใจใส่ของผู้คนที่อยู่ห่างไกลจากดินแดน ที่มีความห่างไกลจากชนบท ที่มีผู้คนที่ศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัยได้นิมนต์ไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์ อันเป็นกิจกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ยาวไกลได้ เป็นการสร้างประโยชน์ทางวัตถุและทางจิตใจของผู้ที่ศรัทธา ยกตัวอย่าง เช่นการสร้างถนนขึ้น พระธาตุดอยสุเทพ บูรณปฏิสังขรณ์วิหารหลวง วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ วัดจามเทวี เมืองลำพูน วัดบ้านปาง อำเภอลี้ลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดเมืองแพร่ วัดศรีโคมคำ เมืองพะเยา วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาาราม จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่บรรจุพระบรมสิริริกาธาตุ เป็นตนบุญที่มีบทบาทที่โดดเด่นและมีอิทธิพลความเป็นตนบุญ ของพระครูบาศรีวิชัย จนนำมาสู่ความสำเร็จไปตามคำรับ

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะ “ตนบุญ” ที่สามารถสร้างบารมีให้ขยายไปทั่วดินแดน ล้านนาอย่างกว้างขวางเพื่อมุ่งหวังในการปรารณาเอาพระนิพพานสิ่งเดียวที่เป็นความปรารถนาของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย หรือ ครูบาศีลธรรม เป็นต้น

๔. ครุบาบุญชุ่ม

๔.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครุบาบุญชุ่ม มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและปัจจัยทางสังคม เนื่องจากครุบาเกิดมาในวิถีของคนจนและเป็นวิถีแห่งพุทธ จึงทำให้มีความเชื่อมโยงกันทั้งทางด้านวิถีการดำเนินชีวิต ด้านความผูกพันในธรรมะ และในด้านการปฏิบัติธรรม ที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นคุณสมบัติของคำว่า “ครุบา” ซึ่งเป็นคำที่พุทธศาสนิกชนในล้านนาใช้เรียกขานพระมหาเถระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และได้สร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิถีการต่างๆ เพื่อให้สร้างพลังศรัทธา และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนาตามวิถีทางและแนวความคิดการปฏิบัติของครุบานั่นๆ ดังเช่นพระครุบาบุญชุ่ม ญาณสวโร ด้วยวิถีชีวิต ด้วยบารมีแห่งบุญ และด้วยความอดทน ความมั่นคง ความเข้มแข็งในจิตใจ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความมีพุทธะภายในตัวของท่าน สร้างเป็นพลังยิ่งใหญ่ในการประพุดิปฏิบัติดำเนินรอยตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อทางแห่งการหลุดพ้น และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปในพื้นที่ต่างๆ ในดินแดนล้านนาและในต่างประเทศ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงไปถึงครุบาอาจารย์ต่างๆ ที่ได้ประพุดิและปฏิบัติตามกันมา

๔.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครุบาบุญชุ่ม พบว่า มีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากการจาริกเพื่อปฏิบัติธรรม แล้วท่านยังจาริกเพื่อสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาให้เป็นอนุสรณ์แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งในล้านนาคือ เชียงใหม่ ลำปาง และเชียงราย และประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ลาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงไปถึงประเทศอื่นๆ เช่น ประเทศภูฏาน เนปาล และจีนอีกด้วย พื้นที่ในการแสวงธรรมของท่านนั้นแผ่ขยายไปจนเป็นที่รู้จัก ทำให้เกิดการพัฒนาด้านวิถีชีวิตและสังคมของคนในพื้นที่ ในการที่จะประพุดิปฏิบัติตามแบบอย่างคุณงามความดีของท่าน และน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่เกิดขึ้นเป็นเส้นทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังกระจายเส้นทางธรรมนี้ยังความเลื่อมใสศรัทธาไปสู่ดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ตามเส้นทางที่ท่านได้จาริกไป โดยเริ่มต้นจากดินแดนล้านนาอันเป็นภูมิเกิด ไปยังสถานที่ที่อยู่ห่างไกล ด้วยการประพุดิปฏิบัติ มีปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครุบาบุญชุ่ม โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ใน ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้

๑) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครุบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการศึกษา พบว่า แม้ท่านไม่มีบทบาทโดดเด่นในด้านการมีอิทธิพลต่อด้านการศึกษา แต่ท่านก็มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมพระและสามเณรที่อยู่ในปกครองของท่าน ในแต่ละพื้นที่ที่ท่านไปสร้างวัดหรือศาสนสถานเอาไว้ ในด้านการศึกษา เช่น ท่านได้สนับสนุนพระและสามเณรต่างชาติที่ได้เข้ามาศึกษาในประเทศไทย สนับสนุนให้พระสงฆ์สามเณรเฝ้าในการศึกษา และช่วยเสริมสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา วางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครุบาบุญชุ่ม ที่มีต่อการเผยแผ่ พบว่า การเผยแผ่ของท่านจะมีหลักการที่เป็นแนวปฏิบัติอยู่ ๓ วิธีการ คือ

(๑) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา ด้วยวิธีการจาริกไปแสวงหาสถานที่ที่มีสปปายะอันสงบ เช่น ป่าเขา หรือถ้ำ เพราะท่านมุ่งมั่นตามแนวหลักธรรมคำสอน และปฏิบัติตามวิถีของครูบาอาจารย์ จึงมีจิตน้อมในการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนทั้งประเทศไทยและประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพม่า ลาว ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับการมีของท่านมากมาย จึงเป็นเหตุที่ทำให้ท่านได้รับการขนานนามว่า ครูบาตบญูแห่งล้านนาในยุคใหม่ และ ตบญูข้ามพรหมแดน ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๒) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนธรรม สะท้อนผ่านการจาริกและการปฏิบัติวิปัสสนาของท่าน ผ่านคณะลูกศิษย์ที่นำธรรมะบรรยายของท่านในแต่ละครั้งมาตีพิมพ์เป็นหนังสือที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งธรรมะที่ท่านสอนนั้นล้วนเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นการฝึกจิตให้ดี ให้ทำแต่คุณงามความดี และมุ่งไปที่เป้าหมายคือพระนิพพาน

(๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างศาสนสถาน เริ่มตั้งแต่ผลงานการสร้างวัดและศาสนสถานของท่านตั้งแต่เป็นสามเณร จนกระทั่งอุปสมบทเป็นพระมาจนถึงปัจจุบัน ท่านได้สร้างวัดและศาสนสถานมาแล้วรวมเป็นจำนวนประมาณ ๖๕ ศาสนสถาน พื้นที่จำนวนมากกว่า ๓๐ พื้นที่ (ไม่นับรวมที่ยังไม่สามารถสำรวจได้หมดจากการวิจัยนี้) ซึ่งเป็นการสร้างอนุสรณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

๓) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาตบญูที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า อิทธิพลความสัมพันธ์ของครูบาตบญูที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นกว้างขวางในแถบดินแดนล้านนาและประเทศที่อยู่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีผลต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่ม และยังมีผลต่อการสร้างฐานเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธยุคใหม่ เรียกว่า พุทธนิยายวน ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทยหรือข้ามดินแดนไปก็ยังคงได้รับความศรัทธา และถือธรรมเนียมปฏิบัติต่อท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐฉาน เมืองพง ประเทศพม่า ที่ถือว่าท่านมีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เป็นผลสะท้อนมาจากคำว่า “ตบญู” ตามความเชื่อล้านนาและของชนกลุ่มชาติพันธุ์ และการตั้งใจในการเผยแผ่ธรรมด้วยการสร้างวัดและศาสนสถานที่ปัจจุบันมีเป็นจำนวนมากทั้งในและต่างประเทศ เชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมเชิงพุทธแบบผสมผสานชาติพันธุ์ให้รวมเป็นหนึ่ง

ดังนั้น บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของครูบาตบญู ที่ได้ชื่อว่าเป็นครูบา ตามคำยกย่องของชาวพุทธดินแดนล้านนาหรือในทางภาคเหนือ จึงถือเป็นบุคคลสำคัญ เป็นพระมหาเถระในสายการปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ มีแนวคิดและอัตลักษณ์สะท้อนให้เห็นถึงวิถีทางแห่งการเป็นพระนักเผยแผ่ และนักพัฒนาที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่แห่งพระพุทธศาสนาในยุคนี้ ความสามารถในการเชื่อมโยงชาติพันธุ์ การสร้างเครือข่ายและการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ดงาม และได้ผลจริง เป็นแนวปฏิบัติที่พระสงฆ์ในยุคใหม่ควรนำมาเป็นต้นแบบ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และเป็นแนวปฏิบัติ รวมไปถึงการศึกษาพระพุทธศาสนาและการเห็นคุณค่าของการเผยแผ่ การสร้างรากฐานที่มั่นคงให้กับพระพุทธศาสนา ผ่านความเป็นตัวตนของพระแท้ ก้าวสู่การเป็น “ตบญู” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบล้านนาต่อไป

๕. พระพรหมมงคล (ครูบาทอง)

๕.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระพรหมมงคล

จากการศึกษาชีวิตของพระพรหมมงคล ด้านชาติภูมิ ชีวิตในวัยเด็กก่อนเข้าสู่ร่ม กาสาวพัสตร์ ชีวิตหลังจากบรรพชาและอุปสมบท การศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ ปฏิปทาจริยาวัตร ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

พระพรหมมงคล หรือ เด็กชายทอง นามสกุล พรหมะเสน มีพี่น้องร่วมสายโลหิตทั้งหมด ๖ คน ท่านเป็นคนี่ ๕ เกิดในครอบครัวฐานะปานกลาง สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนาง ในรัชกาลที่ ๖ ได้รับการศึกษาสายสามัญ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากนั้นได้ก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ เป็นศาสนทายาทต่อไป

พออายุได้ ๑๑ ปี ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ก็ได้เข้าพิธีอุปสมบท เป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน ท่านก็ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสามารถสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก ต่อมาก็ได้ศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ จนเรียนจบด้านวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔ มีความเชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติ และสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นครูสอน เรียกว่า พระวิปัสสนาจารย์ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในวงการคณะสงฆ์และสังคมทั่วไป ได้รับการยกย่องและเกียรติคุณอย่างมากมาย

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ เป็นเครื่องยืนยันและปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีศักยภาพ มีคุณธรรม และมีประสิทธิภาพมาก จึงได้รับรางวัลและเกียรติคุณทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังรายละเอียดที่ปรากฏแล้วนั้น รางวัลหรือเกียรติคุณดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความค่าและทรงเกียรติอย่างยิ่ง เพราะการที่ใครคนใดคนหนึ่งจะได้รับคำกล่าวชมหรือยกย่องเชิดชูนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แสดงว่า บุคคลคนนั้นต้องเป็นคนมีความรู้ความสามารถมากและที่สำคัญที่สุดต้องเป็นคนดีที่ควรแก่การเคารพนับถือบูชา เถิดเช่น พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงคล)

พระพรหมมงคล เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นผู้มีบุคลิกภาพปฏิบัติที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา จัดอยู่ในเกณฑ์ที่ตีรูปหนึ่ง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกาย เช่น สะอาด ร่าเริง เบิกบาน สุขุม สงบและสำรวม เป็นผู้มีความสุขจิตดี ไม่โกรธ หรือโมโหง่าย ชี้แนะและช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และมีความมั่นใจในตนเองสูง เพราะเป็นผู้จริงจังและปฏิบัติจริง ด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีปฏิปทาจริยาวัตรที่ดีงามนั่นเอง จึงทำให้ท่านสามารถประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง กล่าวโดยรวมแล้ว ท่านจัดเป็นพระนักเผยแผ่ที่มีปฏิปทาจริยาวัตรนำเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่งและมีบุคลิกลักษณะที่ดีเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

๕.๒ บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล

๑) บทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ของพระพรหมมงคล นอกจากท่านจะเห็นความสำคัญและคุณค่าของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว งานการศึกษาด้านปริยัติก็เห็นว่าจะต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน เพราะปริยัติเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าขาดปริยัติแล้ว การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ยากยิ่งอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการเพิ่มพูน

ความรู้ให้แก่ผู้ที่จะแนะนำการปฏิบัติ จะได้เผยแผ่ความรู้ในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอน วิปัสสนากรรมฐานด้วย จะเห็นว่า ท่านเป็นผู้มุ่งมั่นด้วยอุดมการณ์ที่สูงยิ่ง เรียกว่า ไม่ทิ้งทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญเท่า ๆ กัน

ท่านได้สร้างผลงานด้านการบริหารและการจัดการศึกษาให้แก่คณะสงฆ์อำเภอฮอด และจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างมาก ในช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอฮอดในปี พ.ศ. 2510 ปัจจุบันท่านได้เอาใจใส่ด้านการศึกษาทั้งส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัด เชียงใหม่เป็นอย่างดี จะสังเกตได้จากการที่ท่านได้เสียสละเวลาเพื่อการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ ตั้งแต่ท่านจบการศึกษา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้ทำหน้าที่สอนวิปัสสนา กรรมฐานมาโดยตลอด ก็ได้ก่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรม สำนักพระอภิธรรม สำนักปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน ขยายไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังปรากฏให้เห็นอยู่ใน ปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมาจากผลงานที่ท่านได้ทำไว้ให้แก่คณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๒) การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหมมงคล

หลักการและวิธีการการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระพรหม มงคล เป็นการสร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการศึกษาและการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นทั้งทางภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติสาขาที่ท่านได้ก่อตั้งไว้กว่า 50 สำนักสาขา เป็นต้นว่า สำนักวิปัสสนาถ้ำตอง สำนักวิปัสสนาสิริมังคลาจารย์ สำนักวิปัสสนาวัดม่อน ฤๅษี สำนักวิปัสสนาดอยพระเกิด เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาปัญญาธาราม สำนักวิปัสสนาแม่ไผ่ สำนักวิปัสสนาดอยเลี่ยม เขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาทุ่ง เสี้ยว สำนักวิปัสสนาวัดน้ำบ่อหลวง เขตอำเภอป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิปัสสนาสวรรคคูหา สำนักวิปัสสนาดอยเกิ้ง อำเภอดอยเต่า สำนักวิปัสสนาถ้ำบวกตอง อำเภอแม่แตง สำนักวิปัสสนาวัด พระบาทอุดม อำเภอฝาง สำนักวิปัสสนาสามสวรรค์ อำเภอสะเมิง สำนักวิปัสสนาวัดสมเด็จจดยน้อย อำเภอแม่ริม เป็นต้น

ด้านการแสดงธรรมท่านยังรับอาราธนานิมนต์ให้ไปเทศนาและอบรมการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน แก่ทหารและครอบครัว ผู้ป่วยฟกฟืนและญาติผู้ป่วยในโรงพยาบาลต่าง ๆ สถาน สงเคราะห์ผู้สูงอายุ ชำราชากรพลเรือน ตามสถานที่ราชการต่าง ๆ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และในจังหวัดใกล้เคียงอีกหลายแห่ง เช่น ตาก ลำปาง ลำพูน แพร่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เป็นต้น และที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านก็เป็น องค์ประธานอำนวยการอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่ประชาชนประจำอำเภอฮอด ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมาทุกปี จนถึงปัจจุบัน

พระพรหมมงคลนอกจากจะส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ให้กับพุทธศาสนิกชนชาวไทยแล้ว ท่านยังได้เผยแผ่แนวการปฏิบัตินี้ไปยังพุทธศาสนิกชนในประเทศ ต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายก็เพื่อจะได้พัฒนาจิตของมวลมนุษยในโลกให้เข้าถึงธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปราศจากการ รบราฆ่าฟันนำสันติภาพอันถาวรให้เกิดขึ้นทั่วโลก

ศรัทธาของชาวต่างประเทศเกิดขึ้นหลังจากที่ท่านได้ขยายสำนักปฏิบัติมาที่วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) แล้ว ก็ได้มีชาวต่างประเทศที่เลื่อมในศรัทธามาปฏิบัติธรรมกันเป็นจำนวนมากด้วยเห็น

คุณประโยชน์อันมีค่ามหาศาลของการปฏิบัติจึงพากันมาจากประเทศต่าง ๆ ทั้งทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน สวิสเซอร์แลนด์ อังกฤษ อเมริกา สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฟิเลปปินส์ ฮองกง เป็นต้น และมีอยู่เป็นจำนวนหลายคนที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นกรณีฐานขึ้น และได้อาราธนานิมนต์ท่านให้เดินทางไปอบรมไปเผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานยังประเทศต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

๑) การวิจัยเชิงเอกสารจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เกี่ยวกับภาษาล้านนา เพราะการบันทึกเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านส่วนมากจะบันทึกเป็นภาษาล้านนา ดังนั้นควรที่จะมีการแปลเป็นภาษาไทยกลางให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นการง่ายต่อการศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่มีความชำนาญในภาษาล้านนาต่อไป

๒) ควรมีการนำเอาองค์ความรู้ของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาเผยแผ่ให้ประชาชนในยุคหลังได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่

๓) ควรมีการมีการรวบรวมชีวประวัติของพระมหาเถระในล้านนาและเผยแผ่ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาเปรียบเทียบชีวิตและผลงานของพระเถระชาวล้านนารูปอื่นๆ

๒) ควรศึกษาชีวิตและผลงานของพระเถระชาวล้านนาหรือปราชญ์ที่มีผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ข

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่.....

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสำนักวิชาการวิทยาเขตแพร่

ข้าพเจ้า...นายมงคล มานพทวี และพระมหาฐิติพงษ์ วรทสสี..... ตำแหน่ง..หัวหน้าฝ่าย
ทะเบียนและวัดผล.....
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่.....
ที่อยู่.....๑๑๑ หมู่ ๕ ตำบลแม่คำมี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่.....
โทรศัพท์.....๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕.....โทรสาร.....๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕.....
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง..... ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานทะเบียนและวัดผลมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ในเขตภาคเหนือ.....
ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ.....มงคล มานพทวี และพระมหาฐิติพงษ์ วรทสสี.....
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบริหารจัดการงานทะเบียนและวัดผล
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

สิ่งประดิษฐ์

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่...มิถุนายน...๒๕๕๙.....จนถึง.....กันยายน..๒๕๕๙.....ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- ๑.วางแผนทางในการให้บริการนิสิต
- ๒.ลดขั้นตอนการให้บริการ

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ
(.....)
ตำแหน่ง

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

รายละเอียดเกี่ยวกับการนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้อันก่อประโยชน์อย่างเด่นชัด

คำชี้แจงเพิ่มเติม

การนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์มาใช้อันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจน หมายถึง การมีหลักฐานแสดงว่าได้มีการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์หรือข้อเสนอแนะที่ระบุไว้ในรายงานการวิจัยอย่างถูกต้อง และมีหลักฐานปรากฏชัดเจนถึงการนำไปใช้จนก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริง ประเภทของการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย และงานสร้างสรรค์ มีดังนี้

1. การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การใช้ประโยชน์ในการให้บริการวิชาการ (สอน/ บรรยาย/ ฝึกอบรม) การใช้ประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอน การเขียนตำรา แบบเรียน การใช้ประโยชน์ในการให้บริการ หรือ เป็นงานวิจัยเพื่อต่อยอดโครงการวิจัย เป็นต้น

2. การใช้ประโยชน์ในเชิงสาธารณะ เช่น งานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ที่สร้างองค์ความรู้แก่สาธารณชนในเรื่องต่างๆ เช่น องค์ความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรม สาธารณสุข การบริหารจัดการสำหรับวิสาหกิจ ขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) ประชาธิปไตยภาคประชาชน วิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน อันเป็นผลมาจากการนำข้อความรู้จากการวิจัยไปใช้ เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์

3. การใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบาย หรือระดับประเทศ เช่น งานวิจัยเชิงนโยบายไม่ว่าจะเป็น การนำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ไปเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการประกาศใช้กฎหมาย หรือมาตรการต่าง ๆ โดยองค์กร หรือหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

4. การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ หรือผลิตภัณฑ์ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ตามมา

ตัวอย่างหลักฐานการนำมาใช้อันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจน

- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำสิ่งประดิษฐ์อันเป็นผลจากงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์มาใช้ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย เช่น บันทึกรายงานซึ่งแสดงระยะเวลาที่สามารถลดได้ในการปกเปิดล็อก กุ้ง เมื่อนำเครื่องปกเปิดล็อกกุ้งซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์จากการวิจัยไปใช้งาน เป็นต้น

- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำงานวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน มาใช้ในการแก้ไขปัญหาการจัดการเรียนการสอนตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในงานวิจัย เช่น ผลจากการสังเกตพฤติกรรมนักศึกษา ผลจากการสัมภาษณ์อาจารย์ บันทึก ผลการทดสอบวัดความรู้/ทักษะของนักศึกษา ที่แสดงได้ว่า นักศึกษามีพัฒนาการทางการเรียนดีขึ้น หรือมีพฤติกรรมระหว่างการเรียนรู้ดีขึ้น เป็นต้น

- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการนำนโยบาย/กฎหมาย/มาตรการ ที่เป็นผลมาจากงานวิจัยนโยบาย มาใช้ในองค์กร/คณะ/สถาบัน เช่น มีจำนวนคณาจารย์ ในสถาบันอุดมศึกษาที่ทำงานวิจัยด้านสหวิทยาการมากขึ้น หลังจากสถาบันฯได้กำหนดนโยบาย ที่จะเป็นผู้นำทางด้านการศึกษาวิจัยสหวิทยาการ ภายในปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 โดยนโยบายดังกล่าว เป็นผลจากการวิจัยนโยบายเพื่อกำหนดทิศทางการทำวิจัยของสถาบัน เป็นต้น

- หลักฐานที่แสดงผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม จากการนำหลักสูตรการสอน/ ทฤษฎีการสอน/ โสตทัศนูปกรณ์ประกอบการเรียนการสอน/ ตำราประกอบการสอน ฯลฯ ที่เป็นผลจากการวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ มาใช้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น ผลจากการสังเกตพฤติกรรมนักศึกษา ผลจากการสัมภาษณ์อาจารย์ บันทึก ผลการทดสอบวัดความรู้/ ทักษะของนักศึกษาที่แสดงได้ว่า นักศึกษามีพัฒนาการทางการเรียนดีขึ้น หรือมีพฤติกรรมระหว่างการเรียนรู้ดีขึ้น เป็นต้น

หมายเหตุ สรุปรายละเอียดหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนถึงการนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์ตาม
วัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในข้อเสนอโครงการ เช่น - course syllabus

- ภาพถ่าย (โปรตระกูล วัน เวลา สถานที่ กิจกรรม)
- หนังสือ ตำรา (โปรตระกูลหน้าทีนำไปใช้-อ้างถึง)

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน พระคณบดีพรหมเมธ วิโรจโร

ข้าพเจ้า พระคณบดีพรหมเมธ วิโรจโร ตำแหน่ง อธิการบดี
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตกรุงเทพฯ
ที่อยู่ 111 ซ. 5 ต. แม่ติ้ว อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์ 054-646585 โทรสาร -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
มหากาพย์พระธรรมปิฎกของพระบาทสมเด็จพระมหาพรหมนิลฉันท

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระคณบดีพรหมเมธ วิโรจโร, ผศ. ดร.
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มิถุนายน จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เมื่อโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ได้ขอใช้สิทธิในการผลิตสื่อการเรียนการสอน และเผยแพร่แก่พระภิกษุสงฆ์ และสามเณรในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล
๒. มีสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำขึ้นและเผยแพร่แก่พระภิกษุสงฆ์ และสามเณรในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ (พระคณบดีพรหมเมธ วิโรจโร) (พระคณบดีพรหมเมธ วิโรจโร)
ตำแหน่ง อธิการบดี

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่... ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ... พระครูปลัดพรมนรรต ไร่สีวโร

ข้าพเจ้า... พระครูสมุห์ ภัคธวัชโกศล ตำแหน่ง... อาวาส
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน... มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดี
ที่อยู่... ๑๑๑ หมู่ ๕ ต.ลาดบัวหลวง อ.เมือง จ.นนทบุรี
โทรศัพท์... ๐๕๕-๖๕๖-๕๕๕ โทรสาร...

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
... การพัฒนาระบบบริหารจัดการงานวิจัยและงานสร้างสรรค์ในมหาวิทยาลัย

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ... พระครูปลัดพรมนรรต ไร่สีวโร, ๒๕๖๑
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่... มิถุนายน จนถึง... กันยายน... ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

... มีวัดมีพระสงฆ์ไปศึกษากับพระครูปลัดพรมนรรต ไร่สีวโร
และพระครูสมุห์ ภัคธวัชโกศล

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

... พระครูสมุห์ ภัคธวัชโกศล
(พระครูสมุห์ ภัคธวัชโกศล)

ตำแหน่ง

... อาวาส

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
1. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากเอกสารวิชาการ วารสาร และรายงานการวิจัย ตลอดจนผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับมหาเถรทั้ง ๕ รูป ได้แก่ พระสิริมังคลาจารย์, ครุบาทมหาเถร, ครุบาศรีวิชัย, ครุบาบุญชุ่ม และ ครุบาททอง	-ทราบถึงข้อมูล ข้อมูลแนวคิด และอัตลักษณ์ของพระมหาเถรทั้ง ๕ รูป ได้แก่ พระสิริมังคลาจารย์, ครุบาทมหาเถร, ครุบาศรีวิชัย, ครุบาบุญชุ่ม และครุบาททอง	ข้อที่ 1	ทราบถึงแนวคิดและอัตลักษณ์ของมหาเถรทั้ง ๕ รูป ได้แก่ พระสิริมังคลาจารย์, ครุบาทมหาเถร, ครุบาศรีวิชัย, ครุบาบุญชุ่ม และ ครุบาททอง
2. ประชุมทีมงานนักวิจัยชุดย่อยทั้ง ๕ ชุด เพื่อวิเคราะห์ อัตลักษณ์ของพระมหาเถรทั้ง ๕ รูป	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ตัวตนของมหาเถรที่มีจุดเด่นในด้านต่าง ๆ	ข้อที่ 1	-ทราบถึงประวัติความเป็นมาของพระมหาเถรแต่ละท่าน -แนวคิดและอัตลักษณ์ของพระมหาเถรแต่ละท่าน
3. ประชุมทีมงานนักวิจัยชุดย่อยทั้ง ๕ ชุด เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถรทั้ง ๕ รูป	ทราบถึงบทบาทการเชื่อมโยงด้านการเผยแผ่ของพระมหาเถรทั้ง ๕ รูป	ข้อที่ 2	ทราบบทบาทการเชื่อมโยงวัฒนธรรม ด้านการเผยแผ่และเชื่อมโยงเส้นทางทางวัฒนธรรมของพระมหาเถรทั้ง ๕ รูป
4. ประชุมทีมงานนักวิจัยทั้ง ๕ ชุด เพื่อทำการวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเสริมวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถรในล้านนา	ทราบถึงอิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเสริมวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถรในล้านนา	ข้อที่ 3	ทราบบทบาทของมหาเถรในล้านนาแต่ละท่านเกี่ยวกับอิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเสริมวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาเถรในล้านนา
5. ประชุมทีมงานนักวิจัยชุดโครง	ทราบถึงผลการวิจัยของแต่ละโครงการย่อยที่ได้รับรวบรวม	ข้อที่ 1-2-3	ทราบผลการดำเนินงานวิจัยของโครงการย่อยเกี่ยวกับบทบาท

	เกี่ยวกับบทบาทพระมหาเถระ ในล้านนาทั้ง ๕ ท่าน		การเชื่อมโยงของพระมหาเถระ ในล้านนาทั้ง ๕ ท่าน
6. ข้อเสนอแนะ	การวิจัยด้านเอกสารประวัติบุคคลสำคัญส่วนมากจะมีการบันทึกเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านเป็นภาษาล้านนาซึ่งจะสะท้อนให้เห็นว่าควรพัฒนาด้านการอ่านภาษาล้านนา -ควรนำองค์ความรู้ของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่ให้ประชาชน นักเรียน นักศึกษาได้เรียนรู้ -ศึกษาพระมหาเถระที่เป็นปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาและนำเผยแพร่ทางสื่อ หรือบันทึกในสื่อที่ทันสมัย	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะการวิจัยด้านเอกสารประวัติบุคคลสำคัญส่วนมากจะมีการบันทึกเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านเป็นภาษาล้านนาซึ่งจะสะท้อนให้เห็นว่าควรพัฒนาด้านการอ่านภาษาล้านนา -ควรนำองค์ความรู้ของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่ให้ประชาชน นักเรียน นักศึกษาได้เรียนรู้ -ศึกษาพระมหาเถระที่เป็นปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาและนำเผยแพร่ทางสื่อ หรือบันทึกในสื่อที่ทันสมัย
7. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระมหาเถระในล้านนา 2. เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระมหาเถระในล้านนา 3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อ	ข้อที่ 1-2-3	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่าที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ครบทั้ง 3 ข้อ และเป็นแนวทางในเผยแพร่ และนำไปใช้ประกอบในการเรียนการสอน

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.025/2560

ชื่อโครงการ แผนงานวิจัย : บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา

หัวหน้าโครงการ พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวิโร, ผศ.ดร., ดร.อรอนงค์ วุวงศ์ และนายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

โทรศัพท์ 08-1952-0155 โทรสาร. 054-646585 Email : -

ความเป็นมาและความสำคัญ

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกาด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ทั้ง ๗ ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักร กวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ ตามยุคสมัยต่อไปนี้

พระโสณะและพระอุตตระได้เดินทางจากแคว้นมคธ เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยมีข้อสันนิษฐานว่า น่าจะมีศูนย์กลางอยู่บริเวณตอนกลางของไทยในปัจจุบัน โดยพิจารณาจากโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น

พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในสมัยนี้ เป็นนิกายเถรวาทดั้งเดิม โดยพุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาเลื่อมใสวาทเป็นพระภิกษุจำนวนมาก และได้สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการบูชา เรียกว่า สถูปรูปพองน้ำ เหมือนสถูปสาญจีในประเทศอินเดียที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้น โดยศิลปะในยุคนี้เรียกว่า ศิลปะทวารวดี

สมัยอาณาจักรอัยลาว ซึ่งเป็นอาณาจักรของบรรพบุรุษชาวไทยที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การยึดครองของชาวจีนฮั่น พระพุทธศาสนาในยุคนี้คาดว่าเป็นแบบมหายาน ในสมัยขุนหลวงม้าวกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในอาณาจักรอัยลาว ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยการนำของพระสมณทูต ชาวอินเดียมาเผยแผ่ ในคราวที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร พระสมณทูตได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง ทำให้หัวเมืองไทยทั้ง ๗๗ มีราษฎร ๕๑,๘๘๐ ครอบครัว เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานแทนเถรวาท

สมัยล้านนา ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พญามังราย ทรงสร้างราชธานีขึ้น ชื่อว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่" ได้ตั้งถิ่นฐาน ณ ลุ่มแม่น้ำปิง ได้สร้างเมือง สร้างวัง และวัดขึ้น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ได้สร้างวัดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เป็นฝ่ายคามวาสี และอรัญญวาสี จนพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา ต่างก็มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาอย่าง

มาก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันขึ้น ครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้ทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรมและหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนากลายมาเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ ได้มีพระมหาเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูป ทั้งที่เป็นนักปราชญ์ นักพัฒนา นักเผยแผ่ นักปกครอง จากเส้นทางสู่อาเซียน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภาพทางพระพุทธศาสนา ระหว่างพระสงฆ์ในส่วนกลุ่มสายเถรวาททำให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นในบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากล้านนาสู่ดินแดนอาเซียนอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการสร้างคุณูปการอย่างยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาของพระมหาเถระในยุคล้านนา และเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น คัมภีร์ธรรมบาลาน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศาสนวัตถุ ประเพณีและวัฒนธรรมได้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้สืบทอด ศึกษา และสานงานการอนุรักษ์ประเพณีศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของล้านนาได้เป็นอย่างดี ดังมีพระมหาเถระในล้านนา คือ

๑. พระสิริมังคลาจารย์ ท่านเป็นนักปราชญ์ล้านนาที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี ผลงานที่สำคัญของพระสิริมังคลาจารย์ คือ เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสะกุกกา และมังคลัตถทีปนี

๒. พระครูบากัญจน หรือครูบามหาเถร ท่านเป็นมหาเถระนักปฏิบัติที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภาคเหนือ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและภาษาบาลีจนแตกฉาน มีความสนใจทางด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน มุ่งศึกษาจนแตกฉาน สามารถเป็นครูสอนได้อย่างเชี่ยวชาญ ได้เขียนคัมภีร์ล้านนาไว้มากมาย จนมีชื่อเสียงโด่งดัง ท่านมีผลงานโดดเด่น ด้านวรรณกรรมล้านนา และการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ประเทศลาว

๓. ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปโดยเฉพาะในเขตล้านนาว่าเป็น "ต้นบุญ" หรือ "นักบุญ" อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ มีการเรียกอีกว่า ครูบาเจ้าศรีวิชัย ผลงานที่เด่นมากของครูบาศรีวิชัยก็คือ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งครูบาศรีวิชัยได้รับคำเรียกร้องจากศรัทธาประชาชน ให้ช่วยดำริและจัดการเรื่องนี้ จึงเริ่มลงมือสร้างเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา ณ เชิงดอยสุเทพด้านห้วยแก้ว โดยมี พลตรี เจ้าแก้วนรรัฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นผู้ขุดจอบเป็นปฐมฤกษ์ ท่านมีความโดดเด่นด้านกัมมัฏฐาน และเผยแผ่ศาสนาในแผ่นดินล้านนาอย่างมากมาย

๔. ครูบาบุญชุ่ม ท่านมีปฏิปทาในด้านการปฏิบัติธรรมตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร และมีผลงานโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สังคมวัฒนธรรม เชื่อมสัมพันธ์ทั้ง ๒ ประเทศ คือในประเทศไทย พม่า และประเทศไทย

๕. ครูบาทอง หรือพระธรรมมังคลาจารย์ ท่านเปรียบเทียบบดขัณฑ์ในร่มธรรม ช่วยทำให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา มีจิตใจสงบร่มเย็นเป็นสุข เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนสำหรับ

พระภิกษุ-สามเณรรุ่นหลังได้เจริญรอยตาม

ทั้งนี้จากการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ด้านศาสนาของล้านนา พบว่าพระมหาเถระดังที่ปรากฏนามทั้งหมด มีบทบาทในการเชื่อมโยง ด้านสังคมวัฒนธรรม และศาสนา ในภูมิภาคโดยการเดินธุดงค์เผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน บางรูปแม้มรณภาพไปนานยังปรากฏคุณความดีที่เป็นประจักษ์ชัดถึงปัจจุบัน บางรูปยังมีชีวิตและดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาวัฒนธรรมในภูมิภาค ทางคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทและการเชื่อมโยงภูมิภาคอาเซียนของพระมหาเถระในล้านนาดังกล่าว

วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบามหาเถระในล้านนา
- ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบา มหาเถระในล้านนา
- ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระในล้านนา

ผลการวิจัย

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของครูบามหาเถระในล้านนา

๑. แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของครูบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑)ความมุ่งมั่นในการศึกษาธรรมวินัยและพระไตรปิฎกให้แตกฉานจนสามารถรวบรวมรจนาหรือจารึกคัมภีร์ไบลานและนำมาเผยแผ่ไว้มากมาย ๒)ปฏิบัติ จริยวัตรที่เรียบง่ายตรงตามควรแก่การเคารพและบูชาเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความสันโดษ ความเสียสละ ๓)คุณสมบัติเฉพาะของคำว่า “ครูบา” คือ ความเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและสร้างคุณงามความดีอันนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างพลังศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชน

๒. บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของครูบามหาเถระในล้านนา พบว่า ๑) การรจนรวบรวมและจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎก อีกทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ๒) การจาริกไปในสถานที่ต่างๆ เพื่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ โดยร่วมกับวัดและชุมชนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกกรรม ๓) การเผยแผ่พุทธศาสนาไปสู่ดินแดนพุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยการก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ นอกจากนี้ มีการเทศน์และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานฐาน

๓. อิทธิพล ความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา เผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของครูบามหาเถระในล้านนาพบว่า ๑) สร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมและคัมภีร์ไบลานโดยให้นักวิชาการหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาทำการปริวรรตคัมภีร์ไบลานและนำเอาองค์ความรู้นั้นมาเผยแผ่สู่สาธารณชนในรูปแบบต่างๆ ๒) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในจังหวัด และ เขตภาคเหนือเป็นการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนที่อยู่ห่างไกล อีกทั้งการสร้างวัดที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนในเขตภาคเหนือซึ่งถือว่าเชื่อมสัมพันธ์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน เช่น ถนน วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ อาคารและสถานศึกษา ๓) การสนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรในด้านการศึกษา เช่น พระภิกษุและสามเณรต่างชาติที่เข้ามาเรียนในประเทศไทย การสร้างศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการวางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป ๔) สร้างเครือข่ายด้วยการเผยแผ่หลักการในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยการจาริก

ไปในสถานที่ต่างๆ ในเขตภาคเหนือซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชาติพันธุ์ อีกทั้งได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไปยังประเทศต่างๆ ทั้งแถบเอเชีย ยุโรป และอเมริกา

การนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

หน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชน วัด โรงเรียน มหาวิทยาลัย นำองค์ความรู้ประวัติ ผลงานการเผยแพร่พระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และบูรณาการในการจัดการองค์กรให้มีประสิทธิภาพ

การประชาสัมพันธ์

- มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต
- การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ระบบเครือข่าย Social network (Facebook , Line) เป็นต้น เพื่อสนับสนุนการการประชาสัมพันธ์ของชุมชนให้สามารถรับรู้ได้ทันทั่วถึง

ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการ

1. ชื่อ พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
Phrakhrupalad Phromares Kaewmola, Assistant Professor
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน
3. ตำแหน่งปัจจุบัน
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการแพรว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพรว
4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพรว เลขที่ 111 ต.แม่คำมี อ.เมือง
จ.แพรว 54000 โทร.0-5464-6585, 0-81952-0155
5. ประวัติการศึกษา
 - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) การศึกษานอกโรงเรียน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร
 - Ph.D. (Buddhist Studies) มหาวิทยาลัยมจร ประเทศอินเดีย
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
 - 6.1 บริหารการศึกษา
 - 6.2 อบรมและเผยแผ่
 - 6.3 คอมพิวเตอร์
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - 7.1 ชื่อเรื่อง ความพึงพอใจของนักเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดแพรว
ต่อพฤติกรรมการสอนพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพรว : ผู้ร่วมวิจัย
 - 7.2 ชื่อเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารงานของศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์
ในวัด จังหวัดแพรว: หัวหน้าโครงการ
 - 7.3 ชื่อเรื่อง ศึกษาความพึงพอใจของผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพรว และพระสังฆาธิการ ผู้บริหารสถานศึกษาระดับ
มัธยมศึกษา ต่อการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิต มจร.วิทยาเขตแพรว : ผู้ร่วมวิจัย
 - 7.4 ชื่อเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหานำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียน
การสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมจังหวัดแพรว : ผู้ร่วมวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ (ภาษาไทย) ดร.อรอนงค์ นามสกุล ววงค์
(ภาษาอังกฤษ) Dr.Onanong Woowong
2. รหัสประจำตัวผู้ วิจัย
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
4. ประวัติการศึกษา
 1. ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาบัญชีทั่วไป จากโรงเรียนศรีธนาพานิชยการเชียงใหม่
 2. ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) เอกการจัดการทั่วไป สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์
 3. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) เอกหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 4. Ph.D. Psychology มหาวิทยาลัยมคอธ
5. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชา
พิมพ์ดีดไทย อังกฤษ,คอมพิวเตอร์
6. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ : ระบุสถานภาพในการทำวิจัยว่า เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมในแต่ละเรื่อง
 1. งานวิจัยที่ทำ เสร็จแล้ว : ชื่อเรื่องและสถานภาพในการทำวิจัย

เรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการให้การศึกษาแก่ชุมชนในจังหวัดแพร่” 2544
สถานภาพ : ผู้วิจัยหลัก

เรื่อง “ประเมินการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูของนิสิตคณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่” 2546
สถานภาพ : ผู้วิจัยหลัก

เรื่อง “ความพึงพอใจของนิสิตต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตร
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครูของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย” 2547
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “ประเมินผลการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่” 2547
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง ศึกษาความพึงพอใจการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหาร
ส่วนจังหวัดแพร่ ประจำปี 2548
สถานภาพ : ผู้วิจัย

เรื่อง “ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะ
ของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่” 2548สถานภาพ : หัวหน้าโครงการวิจัย

- เรื่อง “ศึกษาสภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยบ้านดง
ตำบลสวนเขื่อน อำเภอเมือง จังหวัดแพร่” 2549
สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง “ ศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่” 2547
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
- เรื่อง “ ศึกษาสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการ
เรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
จังหวัดแพร่” 2548
สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง “ สถานการณ์และมาตรการการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
ของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดแพร่” 2549
สถานภาพ : หัวหน้าโครงการ
- เรื่อง ประสิทธิภาพการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่
การศึกษาจังหวัดแพร่ 2550
สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนและพระสงฆ์ในการส่งเสริม
การเรียนรู้ของพระนิสิตในจังหวัดแพร่ 2551
สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มารับบริการขององค์การบริหาร
ส่วนจังหวัดแพร่ ประจำปี 2551
สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง การศึกษาประสิทธิภาพการใช้บริการห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ 2553
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
- เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มารับบริการขององค์การบริหาร
ส่วนจังหวัดแพร่ ประจำปี 2553 สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง การฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ 2554 สถานภาพ : ผู้วิจัย
- เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของสถาบัน
พัฒนาผู้นำท้องถิ่น การให้บริการของพิพิธภัณฑสถานเมืองแพร่ (คุ้มเจ้า
หลวง) และการให้บริการตามโครงการ อบจ.แพร่ พบประชาชน
ประจำปี 2554 สถานภาพ : ผู้วิจัย

- เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 3 จังหวัดแพร่ ปี 2555
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง ประเมินความพึงพอใจการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ปี 2555
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง พัฒนาการเรียนรู้ของนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะครุศาสตร์ โดยใช้
กระบวนการเรียนการสอนแบบ GI (Group Investigation) ปี 2556
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง ประเมินความพึงพอใจการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ปี 2556
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการสนามกีฬา การให้บริการ
พิพิธภัณฑสถานเมืองแพร่(คุ้มเจ้าหลวง) และการให้บริการตามโครงการธนาคาร
เลือดขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ ประจำปี 2556
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง แนวทางการแก้ปัญหาการไม่ส่งงานของนิสิตรายวิชา การบริหาร
จัดการชั้นเรียน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ 2557
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง ประเมินความพึงพอใจการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ปี 2557
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการโครงสร้างพื้นฐาน (ใช้
เครื่องจักรกล), บริการห้องสมุดของเล่น, สถาบันวิจัยพัฒนาท้องถิ่น
ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ ประจำปี 2557
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง การบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาเทคนิคการศึกษาระดับอุดมศึกษา
โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประจำปี 2558
สถานภาพ ผู้วิจัย
- เรื่อง การมีส่วนร่วมการเรียนสารสนเทศของนิสิตรายวิชาเทคนิคการศึกษา
ระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ ประจำปี 2559
สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

2. กำลังดำเนินการ

เรื่อง ชุดโครงการ บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา ประจำปี 2560

สถานภาพ ผู้วิจัย

เรื่อง อาหารพื้นบ้าน: กระบวนการจัดการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และจริยธรรมทางสังคมในชุมชนภาคเหนือ ประจำปี 2560

สถานภาพ ผู้วิจัย

เรื่อง ชุดโครงการวิสาหกิจชุมชนเมืองแพร่ : องค์ความรู้และการจัดการเชิงเครือข่าย เพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืน ประจำปี 2560

สถานภาพ ผู้วิจัย

7. ผลงานวิชาการอื่น ๆ

1. หนังสือ “วันไหว้ครู” รวบรวมและเรียบเรียงโดย นางฉวีวรรณ สุวรรณภา และนางสาวอรอนงค์ ววงค์ พิมพ์ที่เมืองแพร่การพิมพ์ จำนวน 700 เล่ม 24 หน้า
2. บทความเชิงวิชาการ เรื่อง “ท่องเที่ยวแดนใจใจ” ตีพิมพ์ในวารสารมหาจุฬาฯ วิทยาลัยเขตแพร่ ISBN 1685-5140 ปีที่ 5 ฉบับที่ 16 ประจำเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม 2545 หน้า 32-52
3. คู่มือ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน. รวบรวมและเรียบเรียงโดยพระมหาสมิรัตน์ สิริธมโม และคณะ. ห้างหุ้นส่วนเมืองแพร่การพิมพ์. 2546.
4. บทความเชิงวิชาการ เรื่อง “ท่องเที่ยวสาธารณประชาชนจีน” ตีพิมพ์ในวารสารมหาจุฬาฯ วิทยาลัยเขตแพร่ ISBN 1685-5140 ปีที่ 5 ฉบับที่ 19 ประจำเดือน มีนาคม-สิงหาคม 2547. หน้า 37-49.
5. บทความวิชาการ เรื่อง “ตะวันฉายแห่งความสำเร็จ” ตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์พระมนัสชัย พลเยี่ยม. 2557
6. บทความวิจัย เรื่องบทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ เกรียงศักดิ์ ฟองคำ อรอนงค์ ววงค์ และฉวีวรรณ สุวรรณภา วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ISSN1686-3690 ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคมมิถุนายน 2558 หน้า 19-38.

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ
Mr. Kriengsak Fongkam

2. เลขรหัสประจำตัวนักวิจัย -

3. เลขประจำตัวบัตรประชาชน

-

4. ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ประจำ /หัวหน้าสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

5. ประวัติการศึกษา

- ป.ธ. 7 สำนักเรียนวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
- M.A. (Philosophy) มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย

6. หน่วยงานที่สังกัดและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ เลขที่ 111 ต.แม่คำมี อ.เมือง
จ.แพร่ 54000 โทร. 0-5464-6585, 0-86420-0065

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานทั้งภายในและภายนอกประเทศ

7.1 ชื่อเรื่อง “ความพึงพอใจของนักเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัด
แพร่ ต่อพฤติกรรมการสอนพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข
วิทยาเขตแพร่” พ.ศ. 2543

สถานภาพในการทำวิจัย: ผู้วิจัยหลัก

7.2 ชื่อเรื่อง “การติดตามผลบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่” พ.ศ. 2548

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการวิจัย

7.3 ชื่อเรื่อง “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารงานของศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์
ในวัด จังหวัดแพร่” พ.ศ. 2548

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

7.4 ชื่อเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจของผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ และพระสังฆาธิการ ผู้บริหาร
สถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ต่อการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิต มจร.วิทยาเขตแพร่”

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

7.5 ชื่อเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรม
ท้องถิ่นในจังหวัดแพร่”

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

7.6 ชื่อเรื่อง “คุณภาพการบริการของสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่”

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

7.7 ชื่อเรื่อง “กระบวนการสร้างขวัญและกำลังใจเพื่อฟื้นฟูจิตใจผู้ป่วยในโรงพยาบาลแพร่”

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

7.8 ชื่อเรื่อง “การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่”

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

